Karel Havlíček Borovský.

Napsal

Karel Tůma.

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/bwb_KU-359-509

Nepopustíme!

K. Havlíček Borovský

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ.

NEJSLAVNĚJŠÍ PUBLICISTA ČESKÉHO NÁRODA.

Napsal

KAREL TŮMA.

Díl první.

V Hoře Kutné.
NÁKLADEM KNIHKUPECTVÍ KARLA ŠOLCE.
1883.

STATEČNÝM POROTCŮM

PRAŽSKÝM A KUTNOHORSKÝM,

KTEŘÍ SOUDILI KARLA HAVLÍČKA

DNE 13. DUBNA 1849 A DNE 12. LISTOPADU 1851

věnuje

SPISOVATEL.

Ty's nebyl svobody jen apoštolem,
Ty's předním svobody byl bojovníkem,
Ty's byl i svatým jejím mučedníkem!

J. Neruda.

Velebná i podivuhodná jest myšlénka znovuzrození národa českého. Sám duch Goetheův žasl nad tím sebezapřením, tou vytrvalostí a tím posvátným zápalem, jakým od počátku století našeho hrstka šlechetných mužův z rodu českého podnikala nestejný boj proti přívalu vítězné cizoty, boj o vzkříšení a zachránění jazyka dvoustoletou porobou k smrti utýraného a povrženého národa. A přece neznal a nevěděl veliký básník Němcův ani z daleka, čeho přetrpěl ubohý ten národ český za předešlých dvou století, za oné hrozné persekuce bělohorské, jejíž hrůzy teprv dnes vystupují na pravdu dějin. Všecka fantasie lidská umdlévá vůči neskonalosti těch muk a toho hoře. Dnes teprv víme, že není žádného druhého národa na pevnině evropské, jenž by byl tolik přestál a zakusil útrap nevýslovných jako my. Po takové minulosti věru by nebylo divu bývalo, kdyby vzkříšený ten Lazar český u prostřed století devatenáctého ještě vratkým, slabostí podlomeným krokem byl vstupoval do zápasiště vznícených národův a toliko nesmělým pozdravem vítal oslňující slunce vzešlé krásné svobody.

Jiného se také do nás hrdost cizoty nenadála. Jakkoliv již od delší doby okem žárlivým sledovali naše probouzení se, přece nevěřili zde již v možnost žádného opravdového hnutí národního, které by jen na chvíli mohlo zastaviti vzedmuté vlny jejich myšlénky velkoněmecké. K uštvané lani domírající tíše v ponurém hvozdu, zvykli si přirovnávati národ Husův; toliko nevinné, dumné elegie nadáli se z té vlasti pozasutých hrobův a kobek dávno zašlého, dávno rozbořeného státu českého. Že by zde mohla náhle jak ručej horský vyvříti síla rázného ducha slovanského, že by zde se svou velkoněmeckou trikolorou

mohli vraziti na prudký odpor celého uvědomělého národa: to Lützowům frankfurtským hrubě ani na mysl nepřišlo.

Skokem smělý jejich chtíč přelétl přes hradby krkonošské v tu klidnou, dobře hlídanou oboru německého buntu, aby odehnali veselým honem tu vzácnou českou zvěř do hvozdův svého jediného Německa. Ale již při prvním kroku zůstali páni lovci zaraženi státi. Místo uštvané laně ozvalť se jim probuzený, neudolaný — český lev. Místo krotké elegie — jarolujná píseň českého vzdoru, místo mdlobného nářku „několika filologův“ a „slavofilův“ — rázné, rozhodné nikdy čtyřmilionového slovanského národa, v němž ožil a procitl dávnou svoji silou starý český duch, který dokonce nelekal se té hrozby ostřím německého meče, aniž padal do prachu před pompou té světové řeči a kultury německé, nýbrž zmužile a vesele se hotovil k obraně, odhodlaně a bystře podnikal zápas, ažtě i podivuhodným zápalem a neodolatelným vtipem porážel veškeru tu sofistiku lačnosti germánské ráz na ráz. V úžasu utkvěl tehda zrak zaražených pangermanův německých na jednom z mladých bojovníkův našich.

Kdo jest, odkud vzal se ten mladý muž, tázali se rozčileně, jenž takou prudkostí a smělostí na nás dotírá? Jaký to harcovník! Vždyť není možno měřiti se s jeho břitkou damascenou, s těmi líznými šlehy jeho sarkastické polemiky. Ont odstřeluje šípy kalené v jedovině pravtipu samorostlého, ostří péra jeho, jakoby bylo ukuté z ocele starých husitských mečův, on hřímá pérem svým a rozdává rány palcátové . . .“

Nuž za to věděl dobře český lid, kdo byl ten mladý, statný bojovník v předním šiku. S rostoucí rozkoší ode dne ke dni pozdravoval a k srdci vinul znamenitého, bohem nadaného svého publicistu, který po staletích mdloby opět první okřídlil tištěné slovo české ráznosti a mohutným vzletem ducha husitského. Jaká to jadrná mluva chrabré pravdy! Z každé věty viděti muže celého, přesvědčeného, odhodlaného. Jaký to pronikavý rozum, jaký to hluboký cit pro právo a spravedlnost, jaká to láska k národu, jaká to zmužilá rozhodnost v hájení národnosti a svobody české, jaká činurodá víra v dobrou českou věc!

Tak dosud nikdo nepromluvil pérem k srdci národa českého. Tak jasně, tak srozumitelně, tak upřímně ještě žádný český spisovatel nepsal o věcech veřejných, — tak účinně ne-

vniknul v povahu duše, v hlubiny citův a tužeb svého národa snad vůbec žádný spisovatel politický — jako náš Karel Havlíček Borovský.

Ale jako se může o něm říci, co děl Petöfy o Rozsavölgym, že „on a on jen věděl, kde lid náš srdce má“ — rovněž tak opět vše, cokoliv Havlíček napsal, vycházelo z hloubi jeho přesvědčenosti, z nitra samé jeho povahy, i každé takřka trhnutí jeho péra bylo rázem jeho srdce, každý nápad bleskem jeho vlastního, samostatného rozumu, každý jeho článek, každá píseň pravým jeho skutkem. Jeho mysl ryze slovanská, v níž bujný vtip a křepký humor snoubil se tak obdivuhodně se zmužilou opravdovostí, — svěží břitkost neodolatelné satyry s vážnou rozhodností i rozvahou karakteru žulově ustáleného, byla jako stvořena ku veliké úloze, již sobě vytkl duch i patriotism 27letého publicisty v památné době roku čtyřicátého osmého.

Znalť tu chrabrou, pevnou, hrdě českou mysl dodávati všemu národu. Jeho sloh jest prost veškeré plané ozdoby, všeho lesku obraznosti, ale plný šlechetné síly a bodrosti. V jeho duši vře veškeren žal nevole, trpkost a zarytost, kterouž staleté útisky vštípily do duše nešťastného národa. Nicméně nelibuje si Havlíček v měkkém toužení a žalování, aniž v pathosu prorockém: nevzbuzuje vášně, nýbrž appeluje vždy ku zdravému rozumu, ku soudnosti lidu. Ať pak bojuje zbraní ironického, do živa bodavého smíchu, či žehavě ostrou, kypicím hněvem a sopečnou silou oduševněnou satyrou, anebo klidnou jasnou mluvou rozjímavého, vážně kritisujícího rozumu, vždy jest boj jeho poctivý a čistý, vždy zápasí za věc dobrou, spravedlivou a rozumnou, vždy tepe neřesť, bezpráví, křivdu, neb hloupost. Blaho a povznešení milovaného národa, jeho sláva a čest: toť jediný jasný a neopuštěný cíl jeho snahy životní. Za tím pracuje, zápasí a trpí až do smrti. Žádné pronásledování, žádná hrůza není s to, aby otřásla jeho přesvědčením, aby jej přinutila chváliti, co chvály nehodno a haněti, což za pravé a poctivé uznává. Ani doba všeobecné rozpoutanosti, ani doba nejkrutější reakce nedovede jej strhnouti s cesty pravdy a práva, s cesty zákonného boje proti bezpráví. Jsa neunavným, nejrozhodnějším protivníkem každé poroby ať politické, ať duchovní, jsa nejurputnějším odpůrcem věrolomné reakce, nicméně varuje stále před násilnou svépomocí, jsa pevně přesvědčen, že toliko mravnou

opravdovou, klidnou silou a snahou dobude sobě národ svobody trvalé. „Nepopusťte!“ volá ještě chrabře slovem i příkladem zmužilosti své, když vše vůkol již couvá a bledne podlomeno bázní: „bojujte proti absolutismu, braňte krok za krokem právo své a ohroženou ústavní svobodu!“

Tak ostkvěl náš Havel Borovský vznešenou dobu znovuzrození národa českého září anticky neoblomného karakteru, bleskem genia, jako křišťálovým jasem ryzí poctivosti a spolehlivosti politické, která vzbuzovala i úctu nejurputnějších našich nepřátel. Nazval-li tehdejší ministr Schmerling Havlíčka v Hoře Kutné nepopíratelně nejnadanějším a nejgenialnějším redaktorem v Rakousku, — tož musel na druhé straně „z lásky k pravdě“ doznati i sám jeden z hierarchů našich, že „srdce a vůle jeho byly poctivé a čisté, vždy prosté mrzkých ohledův a pohnutek, že Havlíček byl „jeden z nejšlechetnějších synův českého národa.“

Než, jaký byl los tohoto srdcem i duchem tak neobyčejného člověka, tohoto chrabrého patrioty a velikého vlasti syna?

Srdce české sevře se žalem při pouhém vzpomenutí. — Z lůna milené rodiny, z náruči plačící manželky, od úsměvu útlého děcka, od staré matičky a od zbožňované vlasti odervali náhle nevinného obhájce pravdy a práva i zavlékli do vyhnanství v dalnou, tvrdou cizotu, kde věděli, že uvadne a zahyne to žití šlechetné jako hyne réva zavežena od luzných břehův teplého jihu v daleký chladný sever, jako umírá vzduchu král, když sevřen v žaláři, nemůže vznášeti se křídlem mohutným u volném vzduchu k jasnému slunci a shlížeti s temen rodných skal po všem horstvu . . .

Ticho hřbitova rozkládalo se v Čechách, když po létech vracel se chorý, zlomený stín Havlíčkův do nešťastné vlasti. Když ale za nedlouho po té do toho teskného ticha poroby zalehla žalozvěst o smrti mučedníka, tu jako hromem dotknuto, strnulo každé upřímné srdce české; a nechať ústa naše byla sevřena, nechať bylo jméno Havlíčkovo propsáno a ni plakati nám nebylo dovoleno, tož nicméně lid český v tichosti tisknul sobě drahý ten obraz svého Havlíčka v zbožné úctě a lásce nejvroucnější v srdce i paměť, tož jako svaté pozůstatky a poklady choval i čítal jeho spisy nalezaje v nich jedinou zotavující útěchu a posílení v těch dobách bídy a tmy žalostné.

Tak působil i mrtvý Havlíček ještě za hrobem blahodárně v lidu svém. Jako zdravé osení skryté v lůno země, klíčily

myšlénky jeho v duši stlumeného národa, ta víra v právo a svobodu naši, kterouž on zarosil krví srdce svého žila a sílila se po národě dále i když na pohled všude bylo mrtvo a němo. A tak jen stalo se, že když děla solferinská sbořila onen žalář, jejž krutý absolutism vystavěl na národy rakouské, když padla bastilla bachovské poroby, že národ český stál zde opět zdravý, mužný a silný, ba silnější než za dnův Havlíčkových. I divnoliž, že první hnutí volného jeho srdce platilo osiřelému děcku po milovaném mučedníku, že dcera Havlíčkova stala se miláčkem národa, jenž zbožně a nadšeně putoval do rodiště Havla Borovského, jako vděčně věnčil prostý jeho hrob. Tehda také napsány první nástiny slavného a přezajímavého života Havlíčkova, vřelé to upomínky přátel a vrstevníků jeho. Tehda již ozývala se tužba, by se nám vypsal zevrubněji život Havlíčkův, který jakkoliv krátký, přece tak bohatý a rozmanitý jest, že byl by hoden bedlivého a důkladného uvážení, i kdyby mu utrpení posledních let nedodávalo záři mučennické.

„Kdo podrobí se jednou vděčné práci“, jsou tehdejší slova jednoho z historiků našich — aby sepsal důkladný životopis Karla Havlíčka Borovského, vylíčí jej od mládí útlého až ku tragickému skonu jeho, všude dokládaje se vlastními slovy jeho, čerpanými z přehojných zápiskův vlastnoručních, podá národu našemu výtečnou knihu nejkrásnější zábavy a nejpožitečnějšího poučení, neboť vylíčí mu obraz výtečného člověka a věrného vlasti syna“.

Více než dvacet let minulo co vysloveno toto přání toužné, promluvené z duše každému upřímnému Čechu, avšak hle, pohříchu! Podnes nemáme důkladnějšího životopisu našeho nejslavnějšího bojovníka novodobého. Rokem 1872. podobalo se sice, že splatí tento dluh čestný památce Havlíčkově muž nad jiné k tomu povolaný: slovutný to náš Václav Zelený. Jalť se v druhém ročníku „Osvěty“ uveřejňovati počátek obsáhlé, na nejpilnějších studiích založené biografie Havlíčkovy, jehož byl a zůstal ctitelem nadšeným. Než, radost obecná s jakou uvítány tyto mistrné úryvky „ze života Karla Havlíčka“, neměla trvati dlouho. Již po čtvrté stati, ve které dospěl jedva přes mladická léta Havlíčkova (do r. 1844.), musel výborný biograf náš ustati v záslužné práci, neboť vznešen naň zatím pilný úkol o sepsání většího životopisu Jungmannova. A nastojte: tak jako krutý osud přerval až běda ranně život Havlíčka samého, tak dělo se i nej-

povolanějšímu životopisci jeho. Václav Zelený neměl se více navrátiti k práci poodložené. Životopis Jungmannův zůstal posledním spisovatelským dílem jeho! Však nejen že nelitostná smrt zachvátila výborného pracovníka u prostřed rozdělané práce, ale s ním ztracen bohužel i převzácný ten materiál rukopisů Havlíčkových, o němž Zelený zmiňoval se — snad na vždy . . .!

Nicméně mohlo se doufati, že některý z bývalých přátel a spoluzápasníkův Havlíčkových, jichž kruh ovšem jest valně prořídlý, ujme se ostaveného důležitého díla již z piety k památce druha tak slavného, aneb přispěje aspoň svými memoiry k úplnému poznání charakteru i ducha tak neobyčejného.

Ale ni toho jsme se nedočkali. Prošlo opět plné desítiletí a nikdo nepodnikl práce záslužné. Ba ani ku vydání politických spisů Havlíčkových podnes nedošlo. Od května 1870., tedy úplných třináct rokův veřejnost česká marně čeká na slíbený druhý díl „sebraných spisů Karla Havlíčka“ na tyto drahocenné pozůstatky mocného ducha jeho, jichž vydáním hodlal tehda Svatobor uctíti památku Havlíčkovu spůsobem nejúčinnějším.

Za to však dočkali jsme něčeho jiného. Dočkali jsme se toho, že známý osobní protivník Havlíčkův — Jakub Malý — jako mohl v létech reakce v Muzejníku zhyzditi povahu Havlíčkovu, zatím co bezbranný mučedník v Brixenu za národ svůj trpěl: nyní na novo v bibliotéce vydávané Českým klubem nákladem J. Otty v Praze, ohlodává vznešený karakter Havlíčkův a tož spůsobem možno-li ještě cyničtějším než druhdy. Kdežto tušíme každý pravý Čech zrovna dobu působení Havlíčkova v Hoře Kutné, kdež on sám jediný, jako onen rek báje nordické „svobody svých rodných bratří háje, poslední v boji vytrval co skála“ — právem za největší a nejslavnější dobu celého chrabrého žití toho pokládá: Jakub Malý naopak hledí potřísniti toto vyzáření charakteru Havlíčkova, hledí zlehčiti zrovna tento obdivuhodný zápas hrdiny našeho jako prý „nevčasnou vzdorovitost“ a „bezúčelnou oposici“, žele farizejsky té krátkozrakosti „toho sankvinického temperamentu Havlíčkova, který (prý) mu nedal poznati pravdivou povahu doby“. — Záhubná „vášnivost, která si nedovedla vzíti naučení z trpké zkušenosti a mírniti prudkost svou v boji“, strhla prý Havlíčka do té „náruživé oposice“, a „nedala mu upustit v pravý čas od nerovného

zápasu“. Proto prý také „ne všichni horliví národovci schvalovali počínání Havlíčkovo“. I bera v ochranu tyto „upřímné národovce“, kteří prý „v nejlepším úmyslu sloužili vládě“ — Bachově, zavírá Jakub Malý svou charakteristiku Havlíčka tím, že jej líčí jako řemeslného publicistického rváče, který prý se „potýkal s celým světem: jemuž nic nebylo svaté“, který „chtěl hlavou proraziti zeď“ a sprostou polemikou neušetřil ani největších zásluh; na druhé straně ale opět mu vyčítá „chabou nesamostatnost“ a „pochlebnictví“, slabosti prý to které prý se odpouštějí jen mužům skutečně velkým, za to ale „na povahách nedosahujících k té výši zůstávají lpěti co nesmazatelné skvrny“.

Hle, tak se u nás píše o muži, jakým byl národu českému Havlíček — v bibliotéce redigované Českým klubem a vydávané nákladem vlastenecké firmy pražského knihkupce! — A nikdo ze všech těch bývalých přátel našeho Havla Borovského nezastane se mrtvého přítele, nikdo neodpovídá spravedlivým oceněním vznešené ryzí povahy bohatýra našeho, nikdo nezakřikne Thersitsky nízkou všednost, aby nehyzdila rouhavě tvář našeho Achilla! Za těch okolností odhodlal jsem se, že tedy sám pokusím se o zevrubnější vylíčení života i povahy Havlíčkovy než stalo se u nás posud, že podám lidu našemu dle svého vědomí a svědomí naskrze pravdivý obraz ducha i srdce Havlíčkova, jak toho svrchovaně zasluhuje syn národa českého nejzdárnější a člověk nejušlechetnější. Mám to za vlasteneckou povinnost a důležitost v této době nestatečnosti, v této době chameleonských charakterův politických, abych postavil jí vzor povahy démantové. I nechať shledá se snad nedostatečnou práce má, však poctivou bude a přispěje, jak doufám, aby i dorůstající generace rozuměla duchu Havlíčkově, aby příklad tohoto velikého žití neustával nám zářiti na dráhu trnitou povzbuzuje, posiluje a potěšuje všecky, kdož mají ducha, jemu následovat.

V PRAZE, v květnu 1883.

Spisovatel.

I.

Nejdávnější zpomínky.

Chaloupky tiché buďte požehnány!
Nad hrobem starým kolébky Vy nové
z Vás první vyletěli skřivanové
nesouce jarní písně v nebes stany.
Vy chudé, skryté betlemské salaše
nad Vámi vzplála hvězda mesiáše,
když paláce nám v mrzkost rozprodány —
chaloupky naše, buďte požehnány.

Václav Šolc.

Milí cesty na východ od Přibislavi, skoro již na samých hranicích moravských skrývá se v lesnaté krajině hor Žďárských česká víska Velká Losenice a v ní usedlost neveliká číslo 24., jež patřívala od starodávna rolnické české rodině Havlíčkův. Ves i chalupa náležela k panství knížete Karla Dietrichsteina, jenž chtěl poddané své mermocí poněmčovat, přikazuje učitelům, aby mu z mládeže jejich vychovávali vírou katoliky, jazykem však „utrakvisty“. Nebezpečí bylo dosti veliké, neboť dalekoliž odtud rozkládal se onen německý újezd čili ostrov Jihlavský, jenž táhna se od Německého Brodu přes Jihlavu až na Stonařov do Moravy, pokrývá 7 čtverečních mil a živí asi 15.000 duší lidu již úplně zněmčeného? Avšak genius nešťastného národa našeho střežil ono místo Čechu posvátné, na němž náš veliký Jan Žižka z Kalicha svůj hrdinný a slavný život 11. října 1424 dokonal; nemělo se dostati do rukou živlu německému. Přibislav uhájila svého českého rázu a s ní zůstalo při nedostatku němčících učitelův i celé to pohoří na východ zachráněno šťastně od germanisace vrchnostensky nakázané. Jedva něco té „Frantalácké“ obcovací němčiny, t. j. onoho zkomoleného nářečí jakým mluví německý sedlák okolo Pohledu, že pochytil lid náš tamní stykem obchodním se sousedy německými. Na druhé straně nebylo ovšem zase v chudobném, od

světa zapadlém tom koutku vlasti, o jakéms národním procitnutí ještě na počátku století našeho ani stopy. Lid poddaný i městský žil toliko lopotě vezdejšího života, zoře myšlénky vyšší nedotkla se jeho usoužených skrání. Vůdcem jeho jediným bylo kněžstvo, které jej udržovalo po věky v bázni boží a pokoře naproti vrchnostem. A teprv tou měrou, jakou kněžstvo a podřízené mu ubohé učitelstvo naše, dotknuto božskou jiskrou pravdy, jalo se po staletích opět s láskou ujímati jazyka povrženého, — v nezámožném, na sporé půdy odkázaném a hlavně jen lnářstvím živícím se lidu poznenáhlu vznikalo vědomí a světlo.

Takový byl kraj, z kteréhož po čtyřech stech létech hoře a bídy měl národu našemu zroditi se nový muž podobný duchem i srdcem onomu věkopamátnému bohatýru Trocnovskému, jenž skonal tak předčasně na blízkém poli přibislavském . . Ne bez pohnutí prodléváme při této myšlénce čtouce na sežloutlém listečku papíru vlastní rukou Havlíčkovou zaznamenán výrok Senecův, „že vždy po nějakém čase se rodí muž, který pokračuje v díle od jiného (sobě duchem příbuzného) zanechaném, stoje výše skrze vzdělanost svého věku, — jakoby duše přešla do něho . . .“

Bylo den před štědrým večerem r. 1817., když z naší horské vesnice vycházel mladý, prostý rolník, aby sobě vyhledal nový domov. Byl to druhorozený syn sestárlého hospodáře Martina Havlíčka a matky Terezie, rozené Zachové, — pětadvacetiletý Matěj Havlíček. Ubíral se do Borové, městečka to hodinu cesty od Velké Losenice na sever rozloženého po dlouhé stráni táhlého vrchu, na jehož temeni bělá se onen proslulý Borovský kostelíček . . Vlídné, v lesnaté krajině malebně uhostěné to městečko, jehož obyvatelstvo živí se dílem polařením, dílem tkalcovstvím, bylo se zalíbilo mladému synku selskému tak, že si zde vyhlédl a nyní platně zakoupil kus pozemku, na němž pak z jara počal sobě stavěti skrovný, ale úhledný domek čís. 163. blíž náměstí, aby si pod nový, jedva sroubený krov uvedl ještě během r. 1818. mladou, útlou ženušku Josefinu, rozenou Dvořákovu, dceru sládkovu z Horní Cerekve. Tato dobrá, přičinlivá žena česká měla se státi matkou našeho Karla. A jako se vypravuje o proslulém státníku Maďarův Františku Deákovi, že málem by byl při narození svém zahynul, ježto lékař pro zachránění matky již dítě obětovati hodlal, tak nescházelo též při narození Karla Havlíčka mnoho, aby nadějné to žití zaniklo

hned při vzniku svém! Ještě téhož dne po těžkém porodu donesli silné dítě na kopec do kostelíčka, kdež jej farář P. Brůžek pokřtil jmény: Karel Boromejský, Oldřich. Ve svých „Nejdávnějších vzpomínkách ze života v Borově“, jež počal spisovati Havlíček co jonák 23letý ve Lvově, vypravuje sám o svém narození a dětství takto: „Narodil jsem se v Borové v č. 19. (který dům pak shořel a zcela jinak od nynějšího majitele postrojen jest) dne 31. října 1821. co druhý syn rodičů svých. První, Filip brzy umřel. (Dva dni po narození). Přišel jsem na svět mrtev a jenom násilím mne přivedli k sobě. Musil jsem být pořádný klacek, neboť jsem dlúho, až do syntaxi, měl na sobě jakúsi čtverhrannost a neohrabanost. As v 3. neb 4. roce jsem si na pavlači zlámal nohu pravú, nastúpiv na vařený brambor, které otec můj, tenkráte velký milovník holubův, jim k žrádlu házel. Odvezli mne do Přibislavi, kde jsem as čtvrt léta pod dohlídkou doktora ležel a stará bába mi nohu v deskách převazovala.

„Pamatuju se posud na ni, jak chodila v červené čepičce a jak já, — věda, že mne, když spím, nebude budit k převazování nohy (co bylo bolestné) — naschvál vždy dělal — jakobych spal. — Později jsem byl ještě jednú nebezpečně nemocen; ležel jsem tenkráte na faře (v Borové), protože jenom pan vikář tolik moci a důvěry u mne měl, že jsem na jeho slova léky bral. Tenkráte tetinka schovala moje boty, kdybych umřel, na památku“.

Dobrá tato tetinka byla vlastně tetou matky Havlíčkovy a hospodyní na faře borovské, čímž stalo se, že Havlíček již co útlé pachole na faru přicházel.

Zde byl od roku 1819. farářem P. Jan Brůžek rodem z Prahy, muž tehda asi čtyřicetiletý, vážný, přísný, ale srdce dobrého, jeden z těch svědomitých kněží staré školy, kteří byli skutkem i slovem praví přátelé, rádcové a dobří pastýřové našeho opuštěného lidu, jenž by byl u vděk opět duši za ně dal.

Nuže, tento opravdový, neoblomně spravedlivý a klidný muž, jenž byl hrdým naproti vyšším, ale citelným naproti trpícím, v němž pod drsnou škořepinou tajilo se jemné jádro a jehož silný duch při vší úctě k autoritám nebyl zeloticky obestřený, — zamiloval sobě záhy vzdorovitého, zasmušilého hošíka, s kterým doma pro svéhlavost jeho ničeho pořídíti nemohli, jako

sobě zamiluje bádavý duch opravdového učence obtížnou záhadu. Postihlť pod touto drsnou slupkou zdravé jádro, vyčetl v tom dumavém oku duši nevšední. „Z toho dítěte bude cosi znamenitého“, předpovídal tím určitěji, čím více dařilo se rozvírati tu zamčenou lasturu zvláštní té povahy dětské a rozvazovati ta sporomluvná ústa pětiletého hocha.

Brzy však i kaplan P. Serbousek, muž velmi bodrý a přímý, jenž brával Karlíka sebou do polí na výlety a do lesů na ptáky, postihoval neobyčejné schopnosti chápavého děcka, jež k oběma těm mužům hnulo den ke dni větší láskou a přítulností. Zatím co jiné děti před přísným farářem utíkaly, Karel byl nejšťastnější, mohl-li odběhnouti na faru k němu. Miloval sice své rodiče z celé duše své a zvláště starostlivou matku, již připadla při pilném zaměstnání otcově živností kupeckou vlastní péče o vychování množící se rodiny*), nicméně tajemné jakés kouzlo táhlo srdce chlapcovo vždy ku přísnému faráři, jenž mu tak pěkně k srdci mluviti znal, vše mu důkladně vyložil po čemkoliv se mysl jeho tázala a po každé mu cosi krásného, nového pověděl. V dospělém muži a v útlém dítěti setkalyť se dvě povahy příbuzných rysův i blažilo je to shledání tím bezděčněji, čím více jedna druhé se otvírala. Vychovatel rozuměl děcku a děcko vychovateli. V říjnu r. 1826. počal Karel choditi do obecné školy Borovské, na kteréž byl tenkráte učitelem tolikéž muž výborný duchem i srdcem, Antonín Línek, jenž náležel té doby zajisté k nejlepším paedagogům v Čechách. Tento shledal sice na počátku, že se schopnosti zvláštního zasmušilého hocha, jehož neviděl se nikdy smáti, dosti těžce vyvinují, ale nedal se tím másti, a za nedlouho náležel Karel k nejpilnějším a nejchápavějším jeho žákům. „Neodpovídal k otázce dané hned, nýbrž muselo se mu dopřáti času, až si vše na mysli sosnoval a spořádal, pak ale dal určitou a ráznou odpověď. Nejraději učil se počtům, bibli, dějepisu a zeměpisu Čech“.

Ze svéhlavého druhdy děcka byl se stal pilný, pořádný žák, který byl na svůj dětský věk až poněkud příliš usedlý. Havlíček vysvětluje nám tento obrat v duši dětské v listu psaném téměř na sklonku žití bratru svému Františkovi, jak následuje: „Když jsme byli malí dával otec a také ostatní v domě tobě

*) Dvě léta po Karlu narodilť se manželům Havlíčkovým třetí syn, František, r. 1826. Jan, r. 1828. Marie (tyto dvě dítky zemřely však již v útlém věku) r. 1830. Josef a posléz r. 1832 Johanka.

ve všem přednost, proto žes byl čipernější a pohyblivější: škoda pro tebe z toho byla ta, žes byl pak rozpustilý a uličník a pro mne by byla z toho povstala zase ta škoda, že bych byl zcela ochabnul a také k ničemu nebyl, kdybych náhodou zas nebyl měl na faře svůj vlastní domov, kde se mi proto také víc líbilo než doma. Pak, když se objevily následky jejich vlastní chyby: pak zas já jen byl pořád chválen a ty pořád haněn: z toho by zas pro mne bylo nevyhnutelně následovalo to zlé, že by ze mne byl býval brzy nadutý hlupák, kdybych byl právě zas na faře skrze nebožtíka vikáře nenašel přísného a rozumného posuzovatele".

Hoch dorůstal, měl již hnedle odbyté čtyři třídy národní školy borovské, ale příchylnost jeho k vážnému vůdci a strážci dětství neochabovala, ba neměla ochabnouti ani s desítiletími. Ministroval „starému vikáři", sedával s ním za letních dnův celé hodiny v podvečer na krásné vyhlídce na chlumku u kostelíčka, naslouchaje dychtivě jeho výkladům. Největší rozkoší však bývalo Karlu, když jej starý vikář bral s sebou na cesty visitační do okolí, „aby seznal školy, svět a lidi". Úcta, jakou na těch cestách všude vzdával lid milovanému duchovnímu rádci svému, přísnost, jakou tento kárával nedbalce, „na něž býval jako kat" a spravedlivá uznalost, jakou naopak zase pochvaloval učitele řádné a svědomité, vše to dojista mocně působilo na mysl, na povahu Havlíčkovu. Jakáž to tedy asi byla devítiletému hochu krušná hodina, když musel po nezbytném zvyku tehdejším z milé otčiny na rok do Jihlavy „na němčinu".

Teta z fary uvedla jej koncem září r. 1830. do toho cizího německého světa k zápisu do druhé normální třídy jihlavské, vyhledala mu byt u jakés staré paní a — Bohu poručeno: malý hranatý český žáček octl se u prostřed cizích lidí, s nimiž jedva o nejnutnější dorozuměti se uměl, bez přítele, bez rádce soucitného, i měl se učiti ve škole, kde se mu vše podávalo jazykem neznámým, jemuž teprv ucho zvykati muselo. Matka Havlíčkova sice uměla po německu, ba nepsávala ani jinak než německy, však s dětmi nepřipadlo jí nikdy mluviti jinak než po česku. A tolikéž na faře i ve škole borovské, sotva kdy že padlo slovo německé. Byla to tedy dosti parná lázeň, v jakouž zřel se nyní devítiletý český hoch v Jihlavě ponořena.

Mluvtež zde opět vlastní Havlíčkovy „Vzpomínky z Jihlavy 1830—1831". — „Roku 1830., jak se mi zdá velmi pozdě, dal

mne otec do Jihlavy na normální druhý klas, abych se naučil po německu. Neboť až posud uměl jsem pouze česky, a jen několik slov mne pan Línek naučil. Měl jsem učitele pana Losa, suchého, dlúhého, s černými vlasy, říkali jsme mu professor; pan farář Batelovský učil náboženství. Oba byli mužové hodní, jen direktor Oller si ze mne i ze všech Čchů smíchy tropil; mně říkal: „Ein böhmisches mensch hat ihn hereingebracht mir nichts dir nichts“. Mezi spolužáky pamatuju se na Frant. Havlíčka, na Šeredu, na Justa Němce, na Senfta (repraesentant aristokracie, u něhož jsem býval v domě). Chodilo mi to dost špatně. Doma mne přiučoval p. Slavík, učitel na hlavní škole bytem v Brněnské ulici, na jehož malinká kamínka se pamatuju a jemuž mnoho co do němčiny děkovati mám. Na housle učil mne jakýsi umělec, jenž při hodině vždy velmi roztrhaný kabát (takřka ze samých franclí) na sobě míval. Bydlel jsem u paní Karminky a její dcery Luisy v někdejším knížecím domě s Havlíčkem, Kopečným, Laugrovú z Leče a jakúsi Monikú. Paní stará byla dosti hodna. Na tři psy se dosud pamatuju: chrt, starý mops a tlustý malý. Hrávali jsme často na vojáky doma a ve čtvrtek a v neděli jsem dostával dva groše a kupoval za to ovoce, jež jsem pak zabíjel jako krávy. Byl jsem veliká dětina. — Jednú jda pro pivo s cínovú konví, zablúdil jsem a notně jsem promrzl. Náboženství německému učíval jsem se vždy na půdě s velikým pláčem, neboť jsem ničemu nerozuměl.

Bratr můj Frantík, navštíviv mne jednú s matkú, když jsem ho dolů vyvedl v poledne na vojáky se dívat, lekl se tambora a splašil se tak, že jsme ho potom nemohli nalézti a již vybubnovati chtěli. Věru se nepamatuju, čítal-li jsem již tenkrát co. Když jsem se domů navrátil, náš pacholek Vít Němec vzal mne do examenu; však ale když jsem jeho hatmatilce nemohl porozuměti, pochyboval velmi o mé učenosti“.

To nesrozumitelné „německé náboženství“, kterému se chudák plačky na půdě učiti musel a ten jízlivý německý kantor, jenž Čechův tak nenáviděl, že na potkání je urážel, zaryli se patrně velmi ostře v mysl a paměť Havlíčkovu. Každý ví z vlastní zkušenosti, jak podobná protivenství mládí působívají mocně pro celý život na smýšlení, i na samu povahu naši. „Vše sejde na tom, pod jakým sluncem ovoce zrálo“.

Domyslíme se, kterak po této trpké zkoušce jihlavské pookřál desítiletý hoch, když prodléval opět ve svém rodišti na prázdninách. Než, pobytu nebylo na dlouho. Již v říjnu roku 1831. musel opět „do světa“, tentokráte ovšem do světa českého, do nedalekého to Německého Brodu na „preparandu“ a do škol latinských. Neboť vikář i rodiče srovnávali se v tom, že má Karel hlavu na studie dosti bystrou a snahu horlivou. Takž odcházel Havlíček tentokráte trvale z onoho drahého, klidného koutku horského, v němž se byl narodil, „odnášeje sobě jako dědictví z rodiště na mysli obraz muže milujícího lid, silného, osvíceného, o dobro obecné usilujícího, nesklánějícího před nikým otrocky šíje své, muže bez bázně a bez úhony“. Avšak k vědomí českému, k té mocné, zdravé hrdosti národní, jižto se přičila všechna nestatečnost, především pak kté pružnosti a jaré veselosti chrabrého ducha svého dospěl Karel teprv za let studentských v Německém Brodě. Příroda musela ať vstoupiti ve své právo. Hoch držený v dětství tak na uzdě, musel si nyní poskočiti, musel vybujeti, an otel se podál vážného mentora mezi ostatní veselou mladou družinou studentskou, jinak by se byl z Havlíčka stal šosák. On sám líčí nám tento svůj rozvoj duševní v létech gymnasiálních v Německém Brodě, kamž byli se rokem 1833. i rodičové jeho trvale přesídlili, svým upřímným humorem takto:

„V Německém Brodě v rocích 1831., 32., 33. III. klas a parva. — V domácím životě těchto dvú let nelze dobře rozdíl činiti, protože jsem byl v jednom kusu u pannen Berlíšových na stravě v brodském domě Dlabačově. V třetím klase bydlel jsem s Rychtrem a Leopoldem i Ferdinandem Matějkú dole v pokoji na rynk, v parvě pak nahoře v zadním velkém pokoji 2. poschodí s Černým syntaxistou a Rychterem rhetorem. Dole byl Marčal a hrabě Pöting.

„Tomuto domu mám velmi mnoho co děkovat, avšak i co naříkati. Dostal jsem tam v tom čase svůj směr ke čtení a vzdělání sebe, tam se rozvinuly moje schopnosti, všichni se mé hlavě divili. To a tušení jakési síly v sobě udělalo ze mne nevázance, měl jsem to za čest vyváděti divné kúsky a neustúpiti nikomu.

„Rychter sám bez vzdělání, měl dobrého professora nebožtíka Václava Divoka, podle jehož návodu někdy v prvním enthu-

siasmu doma se choval. V takových chvílích měl velikú chuť čítati nám všem; ačkoli on sám ale brzy ochabl, ve mně jednú rozžatá svíce více neuhasla. Tak na mne dobročinný duch P. Divoka prostředkem tím účinkoval. Ve škole na normálce panoval tehda Dúbrava v celé majestátnosti svého katanského umění; jest to velmi horlivý sekáč (mrskáč) paedagog.*) Já mimo to prostředkem p. Dostalovým (katechetek s rozloženýma nožičkama) chodil jsem k panu Kareši, učiteli 1. klasy, a on mne připravoval do parvy. Na počátku roku tohoto byl jsem ještě bázliv jako v Jihlavi, zbytek to byl po přísném návodu v Borové na faře, kde jsem se jako dorostlý chovati musel. Brzy však jsem v uličnictví a jiných u našich studentů zvyklých kúscích velký pokrok učinil a drže se vždy jakési slušné meze, doma jsem totiž pořád tak usedlého dělal před rodičemi) byl jsem ve všech věcech jak školních, tak v uličnictví z nejprvnějších. Pračky kúpání atd., zůstalo mi všech sedm let v Brodě, až v Praze, v logice opět nastala jiná perioda. Prvním všech takových svobodných umění býti, nedovolilo mi, protože jsem chtěl všem pánům najednú slúžiti, býti i ve škole mezi prvnějšími; přec jsem však dle možnosti o primát se ucházel".

Zde Václav Zelený co bývalý spolužák brodský poněkud odpírá vlastní paměti Havlíčkově. Jistí totiž, že doba bujné skotačivosti netrvala plných sedm let, nýbrž že „vyhlášený athlet Havlíček", který v oblíbených potýčkách studentův s učedníky brodskými tak se vyznamenával, že měl po kolik semestrů stále z mravů prvničky — již v druhém půlleti kvarty rozumnějším se stal, v páté a šesté latinské ale již tak vzorně se choval, že býval ustanoven za dozorce nad první třídou. — Tím však zajisté nemíní se, jakoby z bujného a prudkého hocha byl se stal přes noc zamlklý tichošlápek a bytlant. Dorostl prostě na „většího studenta" a to v maloměstském životě již

*) Ještě na jiných místech svých zápisek zpomíná H. na tohoto surového pedanta: „Jak klukům od Doubravových štuleň kotníkem do hlavy vyrážely na ní — orgány, jestli jich neměli". — Za to mu splatil známým epigramem: „Preparanda":

Vejklady kantora Doubravy
snadno chápe hned
každý žák, i třebas bez hlavy,
má-li jenom hřbet.

cosi značí. „Poeti“ a „rhetoři“ německo-brodští již byli mladými pány, kteří pořádali plesy, sanice, výlety do okolí, a kterým dosti liberální učitelstvo z řehole premonstratův nezazlilo trochu toho zakouření při pivě, aniž zahrání v kuželky neb v karty v některé záměstské hospůdce. Ba třídní učitel Havlíčkův v páté a šesté latinské P. Quirin Svoboda přál mladíkům od srdce té zábavy, jen když uměli mathematiku.

Takž plynula léta studentská v Brodě dosti vesele a šestnáctiletý mladík byl pro svůj břitký vtip, pro svou družnost a bodrou rozhodnost vřele milován od svých spolužákův, s nimiž všechny ty zábavy zažil, ba ku zdaru jejich svým humorem nad jiné přispíval. Že duší a živlem studentských těch zábav byl zpěv, rozumí se samo sebou; zpívalo se doma, na vycházkách i v hospůdkách; české písně národní (vlasteneckých tehda ještě nebylo) střídaly se sentimentálními německými, jako „An der Quelle“ — „Schweigend in der Abenddämmerung Schleier“ a pod.

Skoro každý student měl kytaru. I Havlíček se hře na ní učil a zpíval po českých národních písních nejraději oblíbenou tehda německou elegii na pád Polsky: „Bei Warschau schwuren“, kterouž i ve škole (v Poesii) na jazyk český, arciť že dosti primitivně a s krutým pravopisem převedl. Na ukázku, jak bylo tehdáž na gymnasiích v Čechách dbáno o jazyk náš mateřský, stačí jediný věrně dle rukopisu podaný verš:

„Přisaha tisic v Warschawy kleče
Že rany nechce z ručnic vypalit
Že razne w radech w nepřitelich seče
Toliko bodcem woly pusobit
A wšech z počtu zna wlast šlechetneho
Zwe audama je pluku čtwerteho“.

Jak vidíme, nepřivedl to vděk německému učení gymnasijnímu Havlíček až do svého patnáctého roku v znalosti češtiny o mnoho dále, nežli v Borové, když co chlapec „bučinu odvozoval od bučení, poněvadž tam ani jediného buku nebylo, ale dobytek tam pásli“.

A přece tou dobou již čítal horlivě české spisy, zvláště když meškával o prázdninách a svátcích u starého svého vikáře, kterýž neustával působiti na jarého mladíka mocí bývalou a v duchu, jejž postihneme z jediného rčení: „Zbývá nám vždy ona veliká a pyšná utěcha“, píše Havlíček z Brixenu

skoro po dvaceti letech, „kterou jsem si ještě od svého vychovatele, starého kněze pamatoval: „Res victrix Diis placuit, sed victa Catoni“. (Věc vítězná Bohům líbila se, ale věc poražená Catonovi). — Neméně zajímava jest následující, pohříchu, že nevysvětlená zmínka v „Zápiskách“ Havlíčkových z Moskvy: „Tu mi napadl šťastně slib, který jsem co gymnasista kdysi v rozpálení všeslovanském učinil a nyní již skoro vyplnil...“

Ze všeho můžeme uzavírati, že jakkoliv koncem svých studií gymnasiálních šestnáctiletý jinoch o mluvnici české neměl ještě valného ponětí, nicméně měl již tehda pro národ svůj cit vroucnější a hlubší, nežli má dnes tak mnohý na slovo vzatý český filolog, že již tehda zasvěcoval se službě vznešené myšlénky se vší horlivostí nadšeného mládí, ale i s celou rozhodností a opravdovostí své záhy utužené, zdravé povahy. Statný to na všechen způsob „horák“ počátkem měsíce října 1838. od pohoří Žďárského chvátal ku zlaté matičce Praze, kterouž posud co živ neviděl, aby v ní dále cvičil a tužil pružného toho ducha, jehož síle měl se o desíletí později obdivovati veškerý národ.

II.

Zasvěcení mladého žití.

Doba, kdy Havlíček vstupoval do filosofických studií na vyšším učení pražském byla jako stvořena pro povzbuzení a posvěcení mladých, šlechetných našich sil. Může se směle říci: tehda právě odkládala novodobá literatura česká své dětské střevíčky a nabývala jonácké křepkosti a síly. Ba nedosti na tom: všecko naše snažení vlastenecké tenkráte, koncem let třicátých, jakoby svěžím jarem zmlazeno, patrně zmohutnělo, přibírajíc opravdovějšího, zmužilejšího rázu; česká duše oddychovala již, ať užijeme vlastního slova Havlíčkova: v očistci. Dvěma mužům nesmrtelným náleží přední zásluha o tento pokrok zdatný: našemu Nestoru Jos. Jungmannovi a našemu Pavlu Šafaříkovi. Celý poklad našeho jazyka otevřel se náhle urovnán mladému pokolení českému arcidílem Jungmannovým, jež počalo vycházeti rokem 1835. v patnácti stech výtiscích. —

„Směle prosopisci již se potápějte,
perly a korály z něho vynášejte:
a vy zpěvní Argonautové
šťastným větrem po něm plujte
vlastí zlaté rouno vybojujte —“

mohl právem zaplesati náš Čelakovský nad epochální prací třiceti let života Jungmannova. Ale čím byl slovník Jungmannův pro jazyk náš a literaturu jeho, tím byly Slovanské starožitnosti Šafaříkovy duchu a vědomí našemu národnímu.

Posud nedosti oceněný, geniální ten učenec náš, jenž r. 1833. na pouhý slib soukromé pomoci přátelské, zajišťující mu roční almužnu 480 zlatých odvážil se s rodinou svojí z Uher do Prahy, jen aby zde pro národ svůj pracovati mohl, — Pavel Šafařík tři léta po svém příchodu dopsal s obrovskou učeností dílo o nejstarších dobách Slovanstva, v němž důvody nezvratnými dokázal, kterak národové slovanští od nepaměti v Evropě pevná sídla mají a tudíž plné právo domovské tisíciletou prací kulturní zde si zasloužili, na roveň všem ostatním národům vzdělaným. Od Kollárovy „Slávy Dcery“ žádné dílo neutužilo hrdé vědomí nás Slovanův mocněji nad práci Šafaříkovu.

Než, ani Jungmann, ani Šafařík nepřestávali na pouhém slově psaném. Kdežto dobrosrdečný stařeček Jungmann jsa od roku 1835. prefektem gymnasia staroměstského nevýslovným kouzlem idealismu svého působil na studentstvo naše, Pavel Šafařík zatím s rovnou horlivostí tvořil v Praze jakési ohnisko slovanských studií, hledě v krev a tělo přiváděti ideu žití svého, ideu to vzájemnosti slovanské. Slavné jméno, jehož si dobyl takřka rázem ve světě učeném a zejména slovanském, obracelo zraky bratří našich na Východě i Jihu, vždy více ku „Slovanské Praze“. Od korunovace krále Ferdinanda V. (r. 1836.) vždy více přibývalo hostí slovanských mezi námi. Zejména Rusové a Jihoslované přicházeli četně na studia slovanská do Prahy: Pogodin, Bodjanský, Srezněvský, Grigorovič — z Jihoslovanův Ljudevit Gay, Stanko Vraz, Neradović a Jan Šafařík, ze Slovenska Štúrové, Hurban, Hodža, Červenák — ba i Lužičané a Poláci dostavovali se v náš kruh a mnozí z nich prodleli na březích Vltavy po léta. Dá se mysliti, jak tyto styky, tyto sympathie vzdálených bratří Slovanských mocně působily na probuzení ducha českého a slovanského mezi mládeží naší. Vě-

domí, že jest nás Slovanův 80 milionů, že jsme nejčetnějším národem Evropy, — vědomí to zcela jinak projímalo prsa česká než posavádní hádky o pravopis.

Přiučiti se všem jazykům slovanským a studovati literatury bratří slovanských, bylo odtud snahou všech probudilejších našincův, myšlénka duševní a literární pospolitosti všeho světa slovanského byla ideálem všech jarých druhův našich.

V takové ovzduší vstupoval neznámý sedmnáctiletý student venkovský, bez prostředkův, bez známostí, ale s duchem ku podivu vyspělým a s mravnou opravdovostí vůle, jaká jest vzácna v tom věku. Tehdejší dva ročníky filosofické byly obyčejně rozhodnými pro vývin studujících mladíků, jichž sešlo se tu z celých Čech množství veliké. Prvý ročník filosofie pražské čítával zvykle na půl páta sta posluchačův v jedné síni — mladíkův to obou národností a všech možných letor, kteří po kázni gymnasialní náhle okoušeli tu opojnou svobodu učení universitního. Byla to léta duševního kvašení, tříbení a tužení se. Kdo obstál v tomto víru bujnosti a lehkomyslnosti mladické, ten se více neztratil ve světě; ale mnoholiž bývalo těchto povah a duchův silných? Však Havlíček byl jedním z nich, ba snad nejsilnějším ze všech. Vstupuje do Prahy, jakoby byl vešel do chrámu, před nímž odložil všechnu světáckou, lehkou mysl a bujnost mladickou. Straní se všech zábav a rozkoší velkého města a nežije než práci. Celou bytostí jeho vládne pevná opravdovost, s jakouž béře se za jediným, zrale promyšleným cílem: chce prospěti Slovanstvu tím, že bude ze všech sil vzdělávati sebe, aby kdysi mohl vzdělávati národ svůj. Chce se státi kdysi učitelem tomu milovanému, nadanému, zanedbanému lidu svému, a tož učitelem nad jiné horlivějším, ano, nad jiné obětovnějším. Toť ideál jeho duše mladé, za kterým dychtí s horlivostí zmužilé, rázné své vůle. Slovutní professoři Exner a Müller, kteříž přednášeli o filosofii a krasovědě, z těžka měli kdy nadšenějšího posluchače. Avšak což vůli Havlíčkovu nad jiné karakterisuje: on vydržel pilně i v pověstně nudných přednáškách Karla Pressla, chtěje se dobrovolně vzdělat v přírodopisu, o němž na gymnasiu ničeho nevěděl. Den co den trávil pozdě do noci opisováním explik a mimo to ještě s velikým zápalem studoval Jungmannův Slovník i Slovesnost, aby se naučil řádně po česku psáti.

Druhové jeho ve studiích rozuměli vlastenectví tak, že se okoušeli v českých verších a se svými prvotinami ihned za tepla spěchávali do redakcí „Včely“ neb „Květů“. Takovými hříčkami Havlíček se nebavil. Ba pohrdal těmi ješitnými snílky, kteří „ač jsú velicí oslové, přece do rozličných časopisů píší a obecenstvo hlúpostí svú trmácejí“. Jeho vlastenčení záleželo v tom, že hledal mezi kollegy svými nadanější, však národně posud neprocitlé druhy, aby z nich udělal vlastence a nadchnul je pro ideál svého žití, by kdysi s ním pospolitě pracovali o zvelebení národa českého. Zamiloval sobě zejména Františka Jirgla a Viléma Gáblera, které připoutal k sobě brzy tak, že snesli od přítele všeliké důtky a perné pravdy, poznávajíce s rostoucím potěšením jeho vznešenou snahu, i jeho nadobyčejného ducha.

Naproti tomu sotva kdo měl jakés moci nad jeho hlavou tvrdou. Nuže a v té hlavě zrál již ode dávna úmysl pevný: státi se — — knězem . . . .

Dnes připadá nám čiro nepochopitelným, jak mohl mladík takého nadání a takých vznětů rozhodnouti se pro kleriku. Přišla to snad na osmnáctiletého hocha ona chvíle zádumčivosti a tesknoty, jakouž snad každý prožil v mládí svém? V takové náladě toužívá srdce mladé po klidu, po samotě třeba i kláštera nebo hrobu. A při Havlíčkovi vychovaném na faře šlechetným knězem, víme nad to, že měl hluboký smysl náboženský, jenž prozírá dojemně z jeho listův psaných matce. Slyšme na doklad přání, jaké posýlá k 19. březnu 1840. své milované matce k svátku. Píše po německu (neboť tak bylo tehda u nás v rodinách měšťanských mravem) takto: „A nyní ti milá matko chci přáti; ale přání mé nebude takové, jaká bývají. Hleď, nejmilejší matinko, abysi ve čtvrtek se dostala na studentskou mši (v Brodě) a já budu právě týmž časem, totiž po 8. hodině u sv. Jana v zámeckém kostele klečeti a budeme se oba o jedno modliti: Ty modli se za mne a sebe a všecky ostatní a já modliti se budu za Tebe, sebe a všecky ostatní. V pátek však budu dle přání Tvého po 11½ v zámeckém kostele, nebo teprvé o 11. hod. chodíme ze školy. Milá matko! Modli se za mne jenom o to, aby Bůh udělil požehnání při volbě stavu mého. Nemohu ničím jiným státi se, než knězem; proti všemu ostatnímu mám skoro nechuť a ošklivost; ale chci býti knězem se vší opravdovostí a proto doufám, že Bůh pro

tento dobrý úmysl přičiní milost, k čemu my lidé můžeme dáti pouze snahu svou. A kněz, činí-li toliko co může, jest věru nejspokojenějším člověkem na světě“.

Otci se sice toto předsevzetí synovo hrubě nelíbilo, chtěl míti z hocha raději právníka, ale zbožné matce bylo to mluveno z duše, starý vikář pak ani nezrážel, ani nedomlouval. Zanechal někdejšího miláčka svého v nejvážnější otázce života bez výstrahy i rady .. Vedle těchto pohnutek působily však ještě i jiné. A tož především bída tehdejších poměrův veřejných. V každém jiném stavu mimo kněžský, musel tehda Čech zapříti a skrýti svoje smýšlení jako otrok, sice nedostal se ku předu. Jen u kleriky chábnul německý absolutismus Metternichův, jen nižší kněžstvo mohlo tehda u nás poměrně nejvolněji působiti na probuzení a vzdělání lidu českého ve smyslu vlasteneckém. Ta byla příčina, pro kterou před 1848. téměř všecky výtečnější hlavy naše uchylovaly se ke studiím bohosloveckým; kdežto dnes nejde do semináře leda slabý student, nebo chuďas netroufající si pro nouzi hmotnou přečkati studia universitní, tehda hrnuli se do semináře pražského výborní studenti, kteří absolovali filosofii s vyznamenáním.

Jinoši tito nadšeni byli svatou láskou k vlasti. „Nevedla je do semináře touha po třpyticích se infulích, doktorských kloboucích, tučných prebendách, nebo dokonce missionářských růžencích. Nikoli. Oni šli odhodlaně pracovati na vinici národu svého, jejž vzdělanci jiných stavů chabě opouštěli“. Tím víme co vedlo Havlíčka po skvěle odbyté filosofii k tomu, že přihlásil se do pražského semináře. Velice přispěl prý k tomu i vliv na slovo vzatého učence a spisovatele našeho professora Jana Pravoslava Koubka, jenž od roku 1840. na vysokém učení Pražském o řeči a literatuře české čísti začal a ohnivým slovem svým brzy na chrabrou mládež studující velikého vlivu si získal. Havlíček přilnul k výbornému muži od první chvíle celým srdcem, až oba ostali přáteli pro celý život svůj.

Prázdnin, které mu ještě zbývaly, užil Havlíček především ku první větší cestě své po Čechách. Pustil se pěšky na sever ku Bezdězi, kdež v německé již krajině trávil u rodičův spolužák jeho Vilém Gábler. Otec Gáblerův zalekl prý se na první pohled vzezření devatenáctiletého mladíka, jenž přišel v šatě dosti ošumělém navštíviti syna; ale brzy poznal v mladém stoiku

ducha i srdce výborné, takže ničeho nenamítal proti další pospolité pouti obou soudruhův, která šla pořád pěšky na Drážďany a odtud nazpět přes Krušné Hory na Milešovku, kdež se oba mladíci rozešli.

Havlíček zašeť si po té do Ječovic navštíviti ještě přítele dětství svého P. Serbouska, jenž tam byl nyní farářem a stráviv u něho milý týden, chvátal pak opět domů do Brodu, aby se rozžehnal netoliko s rodiči, ale i se svým drahým rodištěm, s tím luzným koutkem dětských upomínek, jejž miloval nade všecky kraje světa a po němž zval se hrdě Borovským. Ale starého vikáře zde více nebylo. Přesídlil do nedaleké Přibislavi. Tam uchýlil se nyní Havlíček před osudným krokem svým. Jednoho dne však objevil se nenadále opět v Borové, aby jménem vikářovým pozval bydlící tam tři gymnasisty brodské k návštěvě na faru Přibislavskou. Jeden z těchto gymnasistů byl Václav Zelený. Slyšme co vypravuje o tehdejším Karlu našem: „Cestou nemluvil než o vznešeném povolání kněžském; v Přibislavi pak v zahradě farní ležící na vysokém břehu nad krásným údolím sázavským, uchvácen byl takovým zápalem, vypočítávaje vše, co řádný kněz ve prospěch lidu může konati, že nepamatuji, aby byl kdy potom mluvil tak ohnivě a nadšeně“.

Však výmluvněji, než kdokoliv jiný, objevuje nám tehdejší rozpoložení mysli Havlíčkovy vlastní jeho apostrofa, již napsal ve fysice r. 1840.:

„Chůvo moje milá náboženství!
Chtějí tomu, abys stárlo;
ale „Nezšediviš!“ pravil Pán,
pravil, až mi srdce plápolalo!
Mlado budeš, ať si slunce zpráchnivi,
po mém boku poplyneš co panna,
červeňoučké líčko nezahališ;
a když obklopí mne bláznů sbor:
čelo Tvoje skvoucí utvoří mi ticho!“

III.

Ideál a skutečnost.

Málo kdy vstupoval asi do zasmušilé fortny semináře pražského jinoch s myslí ryzejší a předsevzetím světějším, nežli 1. října 1840. devatenáctiletý filosof Karel Havlíček. S vůlí odhodlanou a celou podstupoval statečný jonák tu oběť svobody vlastní pro veliké, krásné, svaté to poslání, kteréž doufal pod řízou kněžskou poctivě vykonati kdysi v národě zbožňovaném. Vřelý cit náboženský, příklad šlechetného vychovatele kněze z rodiště, vzpomínka na rodiče, jimž uleví v jejich starostech — naděje v blahý mír a klid, za kteréhož bude moci volně obohacovati ducha svého vědomostmi žádoucími k práci budoucí, vše to usnadňovalo mu vstup do veřejí, na nichž nezkušenému dosud zraku kynulo toliko vlídné, laskavé křesťanské „Ave!“ a nikoliv trudné Danteovo: „Lasciate ogni speranza!“

Vstoupil a líbilo se mu z počátku jak náleží. Octnuv se v četné společnosti mladíků většinou vlastenecky smýšlejících, které sem svedla snaha podobná. Chutě, celým tím úsilím klopotného ducha svého, pustil se do promyšlené práce. Hodlal se zdokonaliti netoliko v mluvě mateřské slovem i písmem, ale chtěl se zároveň naučiti zde rovněž soukromou pílí všem ostatním jazykům slovanským. K tomu konci stal se k otcovské radě Jungmannově horlivým čtenářem české bible, jímž zůstal také až do té pouště Brixenské, spolu však den co den přiučil se aspoň jedné z národních písní slovanských, vnikaje do jejich ducha, jazyka i obrazův s vnímavostí podivuhodnou. Tak střídá se v jeho denním rozvrhu hodin mimoškolních: cvičení v jazyku českém s lekturou dějin českých, historie národův slovanských, srovnávací studium mluvnic slovanských: ruské, polské ilirské se zeměpisem slovanským a historií všeobecnou v soustavně promyšleném sledu a pořádku. Havlíček jest pod klerikou římsko-katolické církve nejhorlivějším, nejuvědomělejším Slovanem. Chvílemi ovšem táže se u sebe sám nezanedbává-li pro tuto práci milou, poněkud vlastní sct. theologiam? Avšak což přednáší se v prvním roce vlastní křesťanská nauka? On má zálibu v dějinách. Ale ty židovské starožitnosti a ten nudné

přednášený církevní dějepis unavující paměť spoustou bezvýznamných dát, nebyly stravou ani pro srdce zbožné, ani pro ducha bystře ohnivého, nýbrž spíše mnohdy probouzely satyrickou žilku Havlíčkovu. Utěšoval se tedy v tom ohledu k příštím ročníkům a byl spokojen a vesel, zvláště když ve Františku Řezáči a Fr. Mudrovi poznal druhy přemilé. Z té šťastné doby líčí nám alumna Havlíčka jeden z nejdůvěrnějších přátel takto: „Viděli jsme jej, — štíhlému mladíku s významnou, odhodlanou tváří slušela klerika velmi dobře, — viděli jsme jej procházeti se po dlouhých chodbách někdejší kolleje jesuitské s knihou v ruce. Studoval velmi pilně. Za to vyskakovaly v kruhu přátelském již tenkráte ohnivé jiskry humoru Havlíčkova a ona strana velikého refektáře seminářského, na kteréž dle starého práva historického sedává „první rok“, bývala tenkráte dosti často svědkem veselosti povstalé vtipnými nápady Havlíčkovými“.

Ale brzy měl ten nevinný humor ostřiti se trpkou zkušeností v bodavou satyru. Čím více se obeznamoval se svým okolím, se svými představenými, s ústrojím a duchem hierarchie vůbec, — tím více trapnějších překvapení pro ubohého mladíka. On snil o náboženství lásky, o učitelích proniknutých jemností a šlechetností ducha křesťanského, on snil o blahém míru v těchto zdech a co zatím potkával zde ode dne ke dni? Viděl lichý formalism a sprosté pámbičkování, viděl pokrytectví a licoměrnost, kde hledal pravdu, viděl růženečkářství, kde hledal zbožnost, a doznal jedovatou zášť, kde doufal shledati lásku! Jeden z představených byl titěrný slídič, který všude čenichal a všetečně každou maličkost, každý žertík mladický zvěděti chtěl, aby jej donesl s bolestnou tváří k uším vyšším, — druhý — pověstný préses Antonín Rost, byl opět zuřivým nenávistníkem všeho, což českého a slovanského, zelotou a fanatikem, jenž ve všem viděl ducha kacířského a neměl zalíbení než „v chudých duchem“. Z těchto utvořil si v každém ročníku stranu svou „Rostiáni“ zvanou, která měla býti lepší těch „ostatních publikánův“, t. j., která měla dobře umět zkrucovati oči k nebi, nabírati zkroušenou tvář, a — špehovati a udávati „neznabohy“.

Ejhle, tak vypadalo to na samém pni; místo posvátného míru a jemné svornosti — ledajaké jedovaté pikle, plížící se vyzvědačství, úkladné očerňování a mstivost snoubena se škrobenou pedanterií. Bodrý hoch zachvíval se v hlubinách duše své a

trnul. Pak ale propukla jeho rázná povaha silou živelní: „Jakož byla mysl Havlíčkova vůbec ustrojena tak, že názorem rychle a správně pojímal, tak působil zajisté pohled na skutečné neřesti a nešvary mnohem výdatněji v jeho přesvědčení, než sebe důmyslnější a důkladnější pojednání o nedostatcích zřízení církevního by bylo učinilo“, soudí zvěčnělý biograf. Slabší charakter byl by se schýlil a podrobil. Havlíček však vůči těm lidem všedním a nízkým počal bojovati svou neustupnou hlavou a svým vtipem břitkým.

Z počátku jej bolelo, když jej pro jeho slavistické studie pronásledovali a podezřívali z kacířské mysli, z počátku se v něm bouřila ta věřící duše, když mu vytýkali nevěru, když v něm hledali atheistu: ale za nedlouho počal se tomu farizejskému plemeni smáti smíchem sardonským, celý stav kněžský počal se mu nechutit i ošklivit a s vírou v lidi prchala z duše jeho i víra v nebe. Každý hlubší duch bojuje v jisté periodě dospělosti svůj „zápas s Bohem“. Ale ne vždy bývá zápas ten tak krutý, jako byl tehda v duši bodrého Karla našeho. Kromě proslulého listu Karla Sladkovského ze žaláře, neznáme v literatuře naši nic podobně tklivého nad úryvky ze seminářského deníku Havlíčkova, kde upřímně líčí nám co zkusil, „když nebe jej opustilo a zakryly je mraky“.

Marně pásá a ozbrojuje se vzpomínkami na poesii zbožné mysli dětské. „Zpomněl jsem si, jak jsem co malý klučina v Borové na roráte chodíval, jak ten malý kostelíček nacpán býval samým známým lidem českým a jak pan farář sotva k oltáři se protlačiv, hlasitě s lidem zanotoval: „Rorate coeli!“ Byla to jediná příležitost, kdy on spolu zpívával. Zpomněl jsem si na to u svatého Klimenta na oratorium — sám teď jsa bohoslovcem, a zabolelo mne cosi!.. Však vím co!“

„Na den sváteční matčina jména (19. března 1841.) poslední útok učinilo křesťanské náboženství na mne proti ukrutné nevěře — a ta nevěra, kat můj a ukrutník — zvítězila! — Dnes v chrámě připadlo mi, jak mám její svátek světiti. Matku miluju a když miluju, miluju hodně! První tedy myšlénka má byla na modlitbu; cit pudil mne modlit se — tu nastal boj, rozum za dětinství to vyhlašoval! Může modlitba tvá — ptal se — jakou změnu v opravdovském světě způsobit? Nemodlíš se jen pro své uspokojení? Hoj, kdož by to stádo myšlének, co hlavou mou se pro-

hnaly, teď vypsati mohl? Kdo umíš ducha lidského posuzovati, uznáš, co ve mně vřelo! Napsat to nesnadno — — — Konečně umínil jsem si, že o duševních záležitostech počnu přemítati a takto zdokonaluje se, že nejlépe oslavím svátek své matinky".

O několik dní později podobá se, jakoby zatím byl přece dovedl stišiti pochybnostmi zmítanou mysl:

„Dnes byl jsem u přijímání! Bůh ať mne sílí. Jak jsem započal, nechť dopřáno mi kráčeti dále. Stý díl jen když toho provedu, co mi jak chrám strmí před očima, tož dosti provedu!"

Však poklid netrvá dlouho: „Nade mnou nebe pověry, pode mnou moře zvyků a já mezi nimi na slabé lodičce zdravého rozumu!"

Příboj podivných, krutých myšlének žene se mu hlavou. On, jenž chtěl býti hlasatelem náboženství lásky poznává, že pro lásku ke svým musí, — nenávidět! „Husitsky nenávidět ty, kdož nás pálí . . ." „Láska k vlasti a Slovanstvu brojí ve mně proti právům člověčenstva! Římské dějiny mne pokazily. — — Křesťanské náboženství a hlavně matka má, vychovaly mne ku vlídnosti; rozum však a opět láska — ten plamen srdce mého, káže mi nevlídnost — a na tuto stranu se nakloniti musím!! Tak tomu buď! K lásce přiznává se mnoho lidí, jeden ať pro lásku nelaskavým se stane! Hurrá! Dejte mi železo! Hurrá! — A ještě ta těžkost! Křivdu nerad snáším a nyní, kde učím se udušovat měkkou lásku a citlivost, držán bývám za hrubce! — Bože! Jaký to konec se mnou vezme! Houpám se, houpám!"

Však nechť i padne u prostřed odvážné dráhy, za divosmělým cílem, — což na tom — jen kdyby měl jediného přítele! Ale marně po něm se ohlíží:

„Dosavád jsem žádného nenašel, abych jej mohl tak milovati, jak mne srdce pudí. Tak se mi zdá, jako bych měl srdce pořád rozevřené k lásce a jak by žádný tam nevstupoval, jak bych nikoho do něho zavříti nemohl. V některé chvíli myslím, že již tam někoho mám, — avšak brzy zas prázdno — připraveno pro příchůdce. Napadlo mi dnes, že to snad bude můj malý bratřík! Dejž Bůh! Neboť tu prázdnotu déle nevytrpím! Jirgl a Gábler mi začínají vypadávat ze srdce, aniž ho kdy docela opanovali. Myslil jsem, že zde v semináři naleznu

někoho. Ovšem, nalezl jsem, ale jen tak na polo: Šk .... tuze lichotivý a to mne zahání — Kl ..... v myšlénkách děcko, plný předsudkův, kteréž kdesi na slovo přijal a teď se jich drží a nepustí. Ř ..... tuze předložitý, tuze uctivý — jedná více dle hlavy, málo ze srdce. Frencl (ačli mu křivdu nečiním) nezdá se mi být upřímným — a Mudra? No, Mudra, to dobrá, dětinská duše, v níž jak v otevřené knize dle vůle čísti se může. K tomu ovšem, že srdce mne táhne — ale ku podivu, že mysl a rozum činí mně v tom překážky! Já divoký, odhodlán vrahům hlavu sraziti a rozsápati na kusy to plémě vyzáblých tváří — a on, jako beránek očekává, jak bůh sám tomu konec učiní.

Oh, jen jedno srdce, jak mé, ať též tak bojuje a spokojen budu!

Ten Mudra! — Přírodo, proč jsi mu nedala červenější krve? Proč ne jiskrných očí, — proč ne zavalitějších oudů? Mohli jsme světem spolu zatřásti, — mohli hnát útokem na ty hradby ... a tu se naň dívat musím jako na krásnou jen květinku! Líbí se mi, v rukou ji nosím, — ale nemohu okolo krku, okolo pasu ji obejmout! Jak bychom já a on mohli jedna duše býti? On odhodlán za jinými hlasateli pokoje jíti — kdežto já sám jsa svým bohem v těch věcech neočekávám jiných vůdců, jiné pomoci krom vlastní vůle, vlastní síly své. Sám toliko na bedrách vleku ukrutnou myšlénku, kterouž mi láska vštípila jinou lásku ze srdce vypudivši — a to srdce na tu lásku k vlasti jaksi s úžasem hledí ..."

Z tohoto úchvatného povzdechu mladého Herakla, na nějž dolehá obrovská idea tíhou zdrcující prozařuje nám již Havlíček budoucnosti. Ještě se chvéje sice ta hruď mladistvá, ale již vítězí silný duch. Denník seminářský*) zde umlká. Ale jiný, rukou Havlíčkovou psaný lístek v semináři 1841. zjevuje nám výsledek zápasu. Obsahuje vyznání víry, na němž se dvacetiletý Karel ustálil:

„Věřím v Boha, otce všemohoucího, stvořitele nebe i země. Věřím, že o něm nebudu nikdy nic jistého vědět a věřím, že by to pošetilost byla přít se, kolik má vlastností. — Věřím

*) z něhož tyto úryvky prvně otištěny byly V. Zeleným v „Osvětě", r. 1872 str. 489 a 490.

v Krista, syna člověka, učitele našeho, jenž se počal z Marie, pod Pontským Pilátem trpěl, ukřižován umřel. Věřím, že jen z nouze a pro hloupost židovskou se jmenoval synem božím, že ale sedí na pravici boží, věřím. Věřím v svatých obcování, v život věčný. Amen.

Nedoufám ničehož, neb nic z toho, co Římská církev doufá, nepotřebuji; a byť bych potřeboval, dosáhnouti nemohu. Hříchy mi Bůh odpustiti nemůže, a kdo by to myslil, ovšem si ulevuje, ale Božstvu i lidstvu se rouhá. Ani zatratit, ani odměnit mne Bůh nemůže a nechce. Já sám se mohu zatratit a odměnit sobě (v jiném smyslu).

Miluji, ale co nevím, za zásluhu si to nepokládaje, neb láska se mnou srostla, jako květ se stromem. Ale Boha nemiluji, neb ho jen ctít mohu, ale ne milovat. Též veškeré lidstvo nemiluji, neb mnozí lásku nezasluhují; nepřátel milovat nemohu, aniž jich Ježíš miloval, ačkoliv tak praví, neb jiná věc někoho milovat a opět jiná o jeho dobré péči mít. Láska se neplatí po penízkách a kdo praví, že celý svět miluje, ten ani nezná lásku a pošetile mluví".

Jaká byla povaha Havlíčkova, tož nebylo možno, aby při takovémto přesvědčení ještě dále v semináři vydržel. Za celý svět nebyl by dovedl býti licoměrníkem a pokrytcem. Sdělil se s úmyslem vystoupení svého již v červnu 1841. někdejším druhům svým mimo seminář, než představeným svým nechtěl oznámiti ničeho, až teprv po prázdninách. Jednak, aby věc nespůsobila zbytečného hluku, jednak aby matku mohl na tu „ránu" zatím připraviti. Ale kdyby préses Antonín byl býval lepším psychologem, mohl Havlíčkovi na očích vyčísti, kolik uhodilo. Od chvíle, co byl dobojoval svůj tajný těžký boj a se platně rozhodl, Havlíček oživl jako z klece puštěný pták. Zasmušilý vzdor ustoupil opět humoru a jakému humoru! Toť „lavina padající s hůry nechtíc".

Nevíme, dobře-li Rittersberg zpraven, an tvrdí, že prý Havlíček do posledka — rozumí se ze žertu a pro své privátní vzezření „s největší horlivostí, ba urputností ujišťoval, kterak prý cítí v sobě neodolatelné povolání ku stavu kněžskému a tedy v semináři stůj co stůj setrvati musí". — Ale, že si odtud z oněch pedantů a tichošlápků, kteří mu byli tak kruté roztříštili ideál jeho mládí, mnohdy až nemilosrdné žerty

tropil, že nyní škádlil ty nenáviděné „vyzáblé tváře“ svým žihavým vtipem a bujným šprýmem kde jen mohl, toť jisté.

Vypravuje se z té doby, pro příklad, následující kousek jeho překypujícího humoru: Domácí řád seminářský podobal se poněkud kasárnickému. Chovanci celého ročníku spali jako vojáci ve společné veliké ložnici, postel vedle postele. O 5. hodině ranní dá se znamení zvoncem, všickni musejí býti rázem vzhůru a v největším spěchu ustrojeni, aby v desíti minutách do druhého znamení již byli v kapli na ranní pobožnosti. Za tou příčinou musí ovšem každý míti své boty a šaty vycíděné již na noc a schystané u postele. Nuže, kdysi v noci, když vše bylo pohříženo v tvrdém spánku, Havlíček prý kradmo vstal a chodě od postele k posteli, vzal každému jednu botu a jednu trepku a všecko — — vyházel oknem do dvora. Na to opět ulehl a spal dále. Poprask, jaký ráno nastal, dá se mysliti: zavzní zvonec, všichni se zbudí. Každý vjede ve chvatu do jedné boty a — hledá druhou. Jedni se smějou, druzí klejí a hubují, dotírají na Havlíčka, leč — i on jest bez boty. V tom zazní však již zvonec po druhé, i což tu zbývá? Celý ročník musí o jedné botě a o jedné trepce hopcovati do kaple...! Teprv po ranní našla se hromada „velebných bot“ a trepek nakupena ve dvorku.

Však nejraději ulevoval sobě tehda Havlíčka zbraní — Martialovou. Té trpkosti na dně srdce nejlépeť odpovídal epigram. Skoro veškery ty řízné epigramy jeho proti spirituálu páteru Rožni (Rostovi) čili „présesu Antonínu“ a proti zlořádům hierarchickým vzaly původ svůj v tehdejší době, kdy prohlédl z blízka ty „vzorné pastýře“, kdy poznal povahu hierarchie až do jejího ledví. Jakoby chtěl co nejostřeji znázorniti celou tu propast, jež rozevřela se mezi ideálem a poznanou skutečností, celou hloubku vnitřní té revoluce, již za těch několik měsíců seminářského života prodělal, napsal na druhé straně téhož lístku, na němž složil druhdy svou nadšenou apostrofu „Náboženství“ — tyto verše:

„Bratře Čechu, shoď černou hazuku!
Hazuku též římští vrazi měli
co v Konstanci Husa upálili.
Bratře, Čechu! podupej komžičku
bílé komže Jezovité měli,
co nám naši slávu upálili“.

Psáno v semináři 1841. Pod obšmi básničkami podepsal se týmž pseudonymem „Blanický“, jehož v první době kromě jmen „Mistr Havel“, „Kohoutek“ (což jest žertovným překladem jména Havlíček, Havel-Gallus) a „Borovský“ užíval.

Ano, v Pražském arcibiskupském semináři počíná již Havlíčkův kulturně památný zápas s hierarchií a spuchřelým duchem ultramontánů. Epigram jest odtud břitkou jeho zbraní, jíž bodá do všech zahnízděných nešvarův absolutismu v církvi i státu — do hlouposti i zloby . .

První rány tržil ovšem zarytý nepřítel Čechů ultramontán P. Rost. Odkazujíce v té příčině k epigramům uveřejněným v I. díle „Sebraných spisů Havlíčkových“. (V Praze u J. Pospíšila r. 1870.) uvádíme z nich k vůli charakteristice tyto:

„Ač jsem křesťan, nevěřil jsem přec,
že kdy bude jeden ovčinec;
ale když jsi ty měl přístup k dveřím
vlku Rožni! již i tomu věřím“.

„Proč pak mají mnišské cechy
na klobouci velké střechy,
jako préses Antonín? —
„Rádi mají v mozku stín“.

Ecclesia militans.

Proti církve protivníkům
bezbožným akatolikům
vydal páter Rožeň podle zvyku
na sto arších ostrou polemiku,
v tuhé vazbě s kovanými rohy
všem kacířům může přetlouci — nohy!

Pomněnky.

Kdykoliv slyšívám
hlásat Rožně kázání nějaké,
vždycky si vzpomínám,
že Bileamův osel mluvil také.

Nedostatečnost.

Dokazují kněži z plných plic,
že náš rozum po tom rajském ovoci
za moc nestojí bez boží pomoci.
Věřím páni! Věřím ještě víc,
že Váš rozum i s tou boží pomocí
nestojí za nic.

Talenty.

Pavlu hůř a Petru líp
ticho závist ticho!
kacířům dal Pánbůh vtip
a prelátům břicho.

Demonstracio miraculorum.

Div-li, že pět chlebů, dvě rybice
nasytily lidstva na tisíce,
vždyť pak podnes ještě tyto divy
tolik tisíc černých pánů živí.

Nejostřejší šípy brousil si vtip Havlíčkův na jesuitství. Již etymologicky jest mu jasno, že —

„Ježivit pochází spíše
od ježka — než od Ježíše". —

„Omnia ad majorem Dei gloriam".

Stejní hrdinové jsou
Samson s Hynkem Loyolou
jeden míň a druhý více,
pustil lišek do přenice.

Důkaz.

Ptáš se, byl-li Jezovitou Jonáš
Ninivetský missionář? —
Nemoh' býti, v tomtě chyba,
že Jonáše polkla ryba.
Jezovita — pravím Vám —
byl' by polkl rybu sám.
Nebyl Jezovita, neb ho měla
tři dni v břiše a — nezcepeněla!!

Sociates Jesu.

Pravil tatík svému synu:
Hodný's hošku! leč mne mrzí velmi,
že si s tebou kamarádí šelmy,
to ti více neprominu!

Českých knížek hubitelé lití:
plesnivina, moli, Jezovití.

„Hlavní pravidla proti
kněžím jsou dvě:
1. Nic jim nedávat.
2. Nic jim nevěřit.
Pak je s nimi lehko."

Na seminář ale odporučoval tento nápis:

„Nehřeš ústy, ani sluchem
blahoslavení jen chudí duchem . . .“

Že však Havlíček činil rozdíly, že střely jeho hněvu platily toliko kněžím nehodným, pokryteckým, zatemňovačům a licoměrníkům, a nikdy kněžím řádným, jakými na př. byli starý vikář Borovský, P. Serbousek, P. Schneider, Dr. Jan Novotný atd. atd., netřeba snad ani dokládati. Havlíček nechtěl lidem bráti víru, nýbrž toliko pověru. On nebojoval proti náboženství, alébrž toliko proti zneužívání náboženství k účelům špatným. On naopak dbal — jakož uvidíme — z té duše o to, aby zavládla pravá zbožnost v církvi, aby v ni ožil ryzí duch jejího zakladatele a odstraněno bylo vše, cokoliv příčilo se tomu duchu lásky a demokracie křesťanské.

Do bojů těch bylo ovšem ještě daleko. Ale již k nim pásal se dvacetiletý bohoslovec se zápalem a opravdovostí rekovnou, již z těch kobek jezuitské někdys kolleje povstával národu našemu nový hrdinný bojovník za pravdu boží a slávu národa slovanského.

Ztráceje vůčihledě přízeň svých představených, Havlíček požíval za to až do poslední chvíle svého pobytu v semináři lásky a důvěry vlasteneckých spolužáků svých, kteří byli poznali jeho poctivé srdce a porozuměli té povaze bodré. Ba nyní vidouce jej tak hrdě zápoliti proti tomu, co je hnětlo všecky, dvojnásob lnuli k smělému harcovníku, jenž vedl jejich věc, jenž byl hlavou jejich svobodomyslné, české opposice. Přijali tudy s rozkoší myšlénku Havlíčkovu, aby se oběma professorům prvního ročníku bohosloví, rodilým to však ovšem velice krotkým Čechům, Janu Mařanu a Janu Smutkovi podala ku jmeninám jejich (24. června 1841.) na místo obligátní latinské — česká gratulace, která se pro větší zlost P. Rožně měla dáti skvostně vytisknout.

Rozumí se, že Havlíček sám uvázal se v sepsání básně a že dal si na ní záležeti. V klassické ódě vzletně blahopřáno „vážným mistrům Uměn posvátných“, že nebe dopřálo jim „šlechtiti Slávii“, neboť „kdežto západ vetchý v neklidě vrávorá: „bystré Slovánstvo Bohem zvoláno, přejme jiskru drahou, vědu, v nezkalená prsa a obnovenou svede zář na východ“. —

Takového cos říci L. P. 1841. v pražském semináři veřejně professorům Sanctissimae Theologiae! Nastal poplach, jakoby se bořil svět. Oni, kterým nikdo nemohl vyčísti ani policii nelibé „české smýšlení“ — oni nařknuti, i v podezření vydáni, že — šlechtí Slávii! Však také hned druhého dne p. Mařan se vší rozhodností se proti tomu v kolleji ohradil a pro všechnu budoucnost si podobné hyperbole zapověděl. Havlíček to ale měl odnésti, že přivedl pana Jana Křtitele Mařana v podezření, jakoby auditům přednášel pravoslavné kacířství. Dostal od něho z hebrejštiny dvojku, ačkoliv uměl zrovna tolik, nebo zrovna tak málo, jako ostatní, i ačkoliv se posud jakživo nestalo, aby z tohoto předmětu byla padla dvojka. Než, dvojky té potřeboval P. Rost, aby se Havlíčka zbavil. Když se byl Havlíček se seminářem se své strany v duchu již na věky rozloučil, pro forma však ještě pořád jako bohoslovec na prázdninách meškal, poslal za ním do Německého Brodu rektor semináře Büttner německý soukromý list, v kterém mu „s litostí“ sděloval, kterak prý na něm pozorovali velmi malou spůsobilost k stavu kněžskému, a mnohem větší zálibu ku světským, nežli bohosloveckým naukám, krom toho ještě nedostatek pilnosti v hebrejštině a velice lehké zásady, následkem čehož vidělo prý se Jeho Arcibiskupské Milosti vyloučiti ho ze semináře. Datum 7. září 1841.

Ty „velice lehké zásady“ nehodlal Havlíček pánům prominout. Odpověděl krátce a rozhodně, že žádá úřední vysvědčení o svém chování mravném za čas svého pobytu v semináři, načež mu dne 9. října 1841. vydali skutečně vysvědčení zachovalosti, v němž nejen o žádných „velice lehkých zásadách“ nebylo více zmínky, alébrž naopak dosvědčovalo se pod arcibiskupskou pečetí Havlíčku Karlovi, že se za svého jednoročního pobytu v semináři pražském „pilně oddával vědám a vedl život mravně zachovalý“.

Tak skončila bohoslovecká episoda života Havlíčkova. On sám zaznamenal o ní svým humorem zkrátka: „Já jsem jeden z těch, kteří byli sv. theologii tuze — ostří do žaludka“.

IV.
Na troskách.

Záludný sen mládí byl dosněn, a střízlivá skutečnost napomínala dvacetiletého jinocha: varuj se illusí dalších! Starý dobromyslný vikář, jenž byl člověkem příliš zkušeným a lidí znalým, než aby byl i jen jedinou výčitkou zranil upřímné srdce Karlovo, potřásal za to nedůvěřivě a zamyšleně hlavou, když mu Havlíček zjevil, proč se byl již v semináři rozhodl, — že chce totiž státi se spisovatelem českým. Krásný a chrabrý to zajisté úmysl nadšeného, mladého národovce. Když nemohl učiti lid v rouše kněžském, když nemohl naň působiti slovem živým s kazatelny, chtěl jej učiti slovem psaným. Avšak za tehdejších poměrův, za toho hrozného systému němoty a tmy, za té Metternichovské poroby a zmalátnělosti, nebylo-liž to předsevzetí přímo krkolomné státi se českým a pouze českým literátem?

„Poctivému hrozí jenom hlad,
zloději zas jenom šibenice:
Český literát má trampot více,
jemu hrozí hlad i šibenice".

Co tuto o několik let později vyjádřil Havlíček v smavém epigramu roku 1841., bylo v Čechách pohříchu truchlivou skutečností a pravdou. Tragický osud genialního Frant. Ladislava Čelakovského, mohl jako výstraha státi na očích Havlíčkových. Avšak — uveďme opět vlastní slova neoblomného našeho Karla: „Člověk, kterému již spisovatelství v krvi leží a kterému trochu jasnosti v hlavě svítí, ničím na světě, ani zákazem, ani kritikou, ani strachem o výživu odstrašiti se nedá".

Přece však měl starý vikář pravdu: Havlíček nestál v životě sám, on měl svaté povinnosti k těm, kdož jej vychovali, kdož pro něho strádali. Bude pro pobožnou dobrou matičku samo o sobě krutou ranou, až se ji svěří s tou starou novinou, že nebude knězem. Ubohá snad ani nepřežije té „hanby" až si budou lidé škodolibě šeptati, že syn její jest takový „páter vyklouz". A což teprv kdyby ji nemohl říci, že bude za to nějakým úřadníkem, doktorem, neb jiným pánem? Jak ji vpraviti ponětí o vznešeném povolání spisovatele? Porozumí ta mysl

její starostlivá, ta duše všedními péčemi sklíčená obloholetným záměrům a hrdinné té sebedůvěře synově?

A přece jest to duše tak dobrá, jejížto zármutek proklál by Karlu srdce. Musel tedy se rozhodnouti zároveň k čemus praktickému, nežli předstoupí před rodiče. Avšak k čemu? Ani právnictví, ani lékařství, ani vojenství neskytalo v těch dobách mladíku bez známostí, bez protekce, beze jména vyhlídek. Deset let musel právník sloužiti bez platu, advokacie byla obmezena privilejem; důstojnictví ve vojště bylo toliko pro synky šlechtické a k lékařství neměl Havlíček naprosto náklonnosti.

Zbýval jediný stav, jediná dráha svědčící do jisté míry povaze a snaze Havlíčkově: učitelství. Pro tu se tedy rozhodl. Oznámil rodičům, že nebude knězem, alébrž professorem na školách latinských. A nebyl to pouze lichý slib, na utěšení polekaných rodičův, poctivě a opravdově si to rozhodný mladík předsevzal a vrátiv se koncem září 1841. z neveselých prázdnin do Prahy, ihned s veškerou energií začal za nově vytčeným cílem života postupovat. Hned toho samého dne 9. října 1841., kdy obdržel vyžádané vysvědčení zachovalosti ze semináře, podal Havlíček žádost c. k. ředitelstvu gymnasií českých, aby mu bylo povoleno auskultovati při gymnasiu staroměstském pod Jungmannem. Nutno zde několika slovy vysvětliti copatý způsob předbřeznového obsazování míst učitelských na gymnasiích našich. Kdo chtěl se kdysi státi professorem gymnasialním, musel si nejdříve po řádně absolvované filosofii vyprositi u c. k. direktorátu všech gymnasií zemských „vysokou milost“, aby směl ještě jednou choditi do gymnasia a poslouchat. zde výklady professorův. Tomu se říkalo auskultovati.

Rozumí se o žádném platu při tom ani řeči. Kdykoliv pak uprázdnilo se někde jakés místo učitelské, mohl takový auskultant se o ně ucházeti, t. j. přihlásiti se ku písemné zkoušce, jížto se říkalo konkurs. Byla-li mu Štěstěna příznivá, ať již ve způsobě protekce, či náhody, obdržel někdy místo třeba hned na první ráz. Nebyl-li však ze šťastných, mohl třeba pětkráte podstoupiti zkoušku s nejlepším úspěchem, nic mu to neprospělo, počkal si léta, třeba až do zšedivění na stolici professorskou. Leda, že starší auskultanti, kteří již kolik zkoušek byli obstáli, měli vyhlídku, že v případě onemocnění některého professora budou zavoláni k suplentství, a že se pak, arci třeba zase až po létech, na tyto služby jejich vezme konečně ohled.

Taková pašijová cesta kynula Havlíčkovi. To byla celá ta milost, za kterou opřen o svá výborná vysvědčení z obou ročníků filosofie, nyní žádal: aby směl poslouchati ještě jednou výklady professorů gymnasialních. Spolehal se, že bude v málo dnech chovati v rukou příznivou odpověď. Nuž ano, dostal odpověď: „Pro přílišný nával kandidátův“ n e m ů ž e prý se „na ten čas“ prosbě jeho vyhověti, ale za to vyzývá se, aby se do 25. listopadu podrobil konkursní z k o u š c e na uprázdněné právě místo professorské v Chebu, kterouž-li dobře obstojí, bude se moci hlásiti znovu o — auskultantství. To bylo pěkné nadělení. Co jiným povolovalo se bez obtíží, k vůli tomu měl on dříve podstoupiti zkoušku a to — v lhůtě tak krátké! Za čtyři neděle měl si vštípiti znovu v paměť do podrobna vše, čemu se byl před léty učil na gymnasiu brodském z latiny, řečtiny, dějepisu, zeměpisu a mathematiky.

Než, odhodlaný hoch troufal si železnou pilí svou zlomiti i tuto neočekávanou překážku. Přípisem z 21. listopadu přihlásil se ku konkursní zkoušce a odbyl ji, jak za to měl, šťastně. Čekal dychtivě na výsledek. Ale nastojte, čekal měsíc, prošly dva měsíce, ani ozvěny. Zaklepal tedy 27. ledna 1842. znovu, opětuje svou žádost za připuštění k auskultantství. Ale teprv po nekonečných pěti měsících, teprv 13. června 1842., dostal odpověď sl. c. k. direktorátu studií gymnasialních a to pěknou! Zkouška jeho neshledána prý od censorův za dostatečnou, pročež prý se mu na ten čas nemůže auskultování povolit.

Bylo patrno, že tu nepronásleduje snaživého mladíka toliko snad nepříznivý rozmar náhody, ale spíše „černá kniha“ z kolleje jezuitské . . . Za těch okolností jen mysl bláhová byla by se mohla ještě přemlouvati, že i tato dráha životní není pro vždy zatarasena. Byla to pro ubohého Karla rána dojista nejcitelnější jakou mu posud v tom žití mladém bylo zakusiti. Doufal, že bude moci ustarožené rodiče potěšiti z Prahy konečně aspoň zvěstí: „auskultuju“ — a nyní bylo i po skrovné této útěše veta! Sám o sebe statný hoch nebál se nikterak. Znal svou sílu, věděl, že dovede vydržeti i o suchém chlebu a troufal se za nedlouho již uživiti svým pérem sám. Ale mohl tuto víru dodati také matce a otci? Mohl s čela jejich zapuditi tu starost tesknou o budoucnost svojí? Pomyšlení to hnětlo útlocitného hocha nemálo, bylo mu však spolu i ostnem. Kde jiný byl by upadl v málomyslnost, on naopak ve výhni protivenství

stával se pružným a tvrdým jako ocel. „Česká hlava stěnu prorazí!“ toť jest jeho naděje a víra — práce, neomrzelá, práce pak jeho živlem a útěchou spásnou. S klopotnou horlivostí a železnou vytrvalostí jal se studovati, jal se připravovati ku velikému, svatému povolání učitele a vychovatele národa: neboť tím a ničím menším nebylo mu české spisovatelství. Bydlel tenkrát v domě u Turků na Václavském náměstí ještě s dvěma studenty: Klejzarem a V. Zelenýmem, z nichž prvý stal se později pastorem, druhý kat. farářem. Ti oba ještě po létech vypravovali o železné píli a nezdolné vytrvalosti dvacetiletého svého soudruha. Studoval co den od rána do noci a tož dle rady Jungmannovy stále s pérem v ruce, aby sobě ihned zaznamenal, cožkoliv pamětihodného se mu naskytlo.

Z rána pravidelně den co den čítával asi půl hodiny v bibli. Pak šel obyčejně do knihovny universitní, jež stala se mu — „novou farou borovskou“. Byl tam úředníkem — Pavel Šafařík, jehož právě vydaný Národopis slovanský, kde ponejprv s vědeckou přesností vyložen rozsah světa slovanského i určena příbuznost jazyků slovanských vespolek, Havlíčka přímo elektrisoval. Brzy se oba seznámili a čím lépe Šafařík Havlíčka poznával, tím více si ho zamiloval. Takž největší náš badatel slovanský stal se otcovským přítelem a rádcem duchaplnému mladíku, jenž měl naděje jeho také splniti co nejskvěleji. Z přehojných výpisek Havlíčkových viděti, jak rozmanité byly obory píle jeho. Obírá se dějinami i literaturami všech národů slovanských, zdokonaluje se mluvnicky v jejich jazycích, studuje Šafaříkovy „Starožitnosti“, a kochá se v krasách poesie Mickiewiczovy, z jehož „knih národa polského“ překládá místa nejpamátnější. Nade vše hluboký dojem učinil však na Havlíčka tehda světoznámý kněz a spisovatel francouzský Robert de Lamenais. Dnes málo kdo již vzpomíná na tohoto genialního a šlechetného člověka, který však náleží bez odporu ku nejznamenitějším zjevům našeho století. Tak jako Havlíčka, i Lemenaisa vedl vroucí cit náboženský z mládí ke stupním oltářů. Tak jako Havlíček, i on doznal hrozné sklamání ve své touze, aby spatřil církev římskou opět v té prvotní její ryzosti křesťanské, kdy bývala církví chudých, milující matkou trpícího, utlačeného lidu.

I pohrdnuv všemi hodnostmi, jež mu nabízeli a nedbaje hrozeb, ni klateb, jal se statečný muž nyní za časů Havlíčkových s veške-

rou horoucností své lásky k lidu, mohutným slovem biblickým horliti proti sobectví a pokrytectví hierarchie, jako činíval druhdy náš Jeroným a Hus.

Za heslem „Bůh a svoboda“ dokazoval, že evangelium Kristovo hlásá bratrství, rovnost a volnost národům, a že jsou nepřáteli křesťanství všickni ti, kdož chtějí lid udržeti v porobě a temnotě ducha pro svoje nadpráví a pro svůj zisk.

Nadán úchvatnou obrazotvorností a mluvou tak ohnivou, jakouž jen Rousseau vládl, Lamennais ve spisech svých „Slova věřícího“ a „Kniha lidu“ líčil podobenstvími biblickými a obrazy apokalyptickými pověký zápas bezpráví a farizejství, s pravdou a právem lidu, aby volal spících k procitnutí a potěšil sklíčených mohútnou věštbou brzkého vítězství spravedlnosti, lásky a svobody mezi lidmi.

Žádná kniha nespůsobila snad posud takovou sensaci, jako koncem let třicátých „Slova věřícího“. Dožila se v krátce sterého vydání a převedena jest do všech vzdělaných jazykův.

Nuž, po všem tom, co víme dosud o životě i povaze Havlíčkově, srozumíme snadno, proč Lamennais tak velice zaujal osamělého 20tiletého mladíka. Snad nikdo ze všech těch tisícův, kdož obdivovali se velikému „křesťanu demokratu,“ neporozuměl mu vroucněji a pronikavěji nežli neznámý tehda ještě syn národa Husova, jenž v tiché své komůrce často pozdě do noci s velikou piétou překládal „Slova věřícího“ na jazyk český a překlad vykonaný téměř kaligraficky opisoval do úpravného zápisníku na papír růžový. Maje před očima starožitnou tu bibli Královickou, kterouž otcové naši jako poklad jediný zachránili z té hrozné noci pobělohorské, jakž neměl býti mladý, nadšený Čech až do té duše dojat, když četl v Lamennaisovi: „Otcové naši viděli zapadat slunce. Když zašlo z obzoru, třáslo se veškeré lidstvo. Nastala noc a s nocí cosi neslýchaného hrůzou svojí, rozmnožujíc strach noční . . . Černý jest západ jako noc, matka jeho, ale k východu jest šero“. A jak muselo na silnou víru jonáka našeho působiti to úchvatné vidění brzkého, obrovského převratu, ta zoře dne, kdy prorocký duch Lamennaisův „viděl národy zdvihati se z hrobů, viděl je bojovati jako někdy bojoval archanděl Michael a viděl posléze prchati satanáše a Spasitele s anjely dosedati na stolec světa.“ Jestli kdo, byl to Havlíček, jenž sdílel tuto víru v konečné vítězství spravedl-

nosti, rozumu, lásky a svobody. Jestli kdo, byl to muž statečný jonák, jemuž Lamennais mluvil z duše, an volal k mladému pokolení: „Protož ozbrojte se zmužilostí, kteříž snášíte křivdu a posilněte duší svých. Brzy zasvitne den zkoušky, toho dne má každý obětovat život svůj bratřím svým a po tom dnu přijde den vysvobození. Pracujte, bojujte, trpte a umírejte pro říši boží, kteráž jest říší spravedlnosti v myslích a lásky bratrské v srdcích. Svoboda jest chlebem, jehož sobě národové v potu tváře dobývati musí . . . Je-li na světě cosi vznešeného, jest to pevné předsevzetí národa, jenž před tváří boží bez únavy zápasí o vymožení sobě svých práv, nepočítaje při tom svých ran, ani krušných dnův, ani bezesných nocí, nýbrž říkaje u sebe sám: Což jest to vše? Svoboda a spravedlnost jsou hodny zcela jiných obětí! — Takovýto národ může zakoušeti protivenství, neštěstí a zrádu, on může býti prodán od Jidášův, ale nic nemůže zlomiti mysl jeho. Zajisté, pravím Vám: i kdyby národ ten jako Kristus do hrobu sestoupil, toť opět jako Kristus třetího dne vstane z hrobu co vítěz nad smrtí a nade despoty tohoto světa, i nade všemi služebníky jejich.“

Toť byla poesie, po níž práhla horoucí duše mladíka, jenž vepsal za jedné z těch nocí probděných nad knihami sobě v zápisník: „Bože dej mi, abych byl pilným, aby ze mne někdy měli Češi radost“. Pro něho neexistuje žádná zábava hlučného města. On, jedva že odpoledne zotaví se u spolužáků svých Gáblera a Jirgla nějakou hodinou veselým zpěvem a hrou jako za let studentských, anebo že vítá u sebe jednou v týdnu některé své druhy milé ze semináře, zejména „tu dobrou duši“ — svého věrného Mudru. Však večery tráví vždy doma, kavárny, hostince a plesy jsou mu protivny.

Když vlastenci staří i mladí v noci na 27. ledna 1842. zmohli se na první skvělý „český bál“ v sále Žofinském a plesali nad tím jako bůh ví nad jakým úspěchem a činem velikým, Karel náš v skrovné své komůrce u lampy bdí a píše ve svůj deník o 2. hodině s půl noci tuto vroucí a nade vše charakteristickou modlitbu vlastencovu:

„Vyryjte do desk železných, že v Praze r. 1842. byl ještě Český společenský bál! — Kde těch Čechů nabrali . . .? Bože! Můj Bože! Nedej nám vyhynúti v otroctví, nám jejichž otcové se nepodali celé Evropě! Dej nám setrvalost v pracích a požehnej vše, co započíná čistá láska k vla-

sti a k slávě velikých otců našich. Nedej vrahům šlapati nám na šíje u hrobů otců našich, před nimiž utíkávali otcové jejich, ale smiluj se nad matkú chudú, vlastí naší a rozmnožuj její dobré syny".

„Veliký, dobrý otče! Plyň tam nad nimi plesajícími a odpusť jim, jestli někdy pro milostné usmání jedné dcery české na jho bratří a sester svých zapomínají . . .

Bože, který jsi mne obklíčil trápením kolem okolo, který jsi vysoko nade mne postavil všelikú radosť a hluboko pode mnú všelikú naději: dovol mi aspoň tuto noc za ně za všechny proklínat naše vrahy! Dovol mi v oku svém sjednotit zuřivost veškerých jinochů českých!

Dovol mi překročiti meze síly své a dovol mysliti jen na chvíli, jak drtím v rukú všem našim vrahům najednou hlavy a prsa, jen jedno, jediné okamžení!! Svatí duchové . . ."*)

Než, darmo se mladý Spartan náš brání: jaké by to bylo jaro života, aby je nezveselil a neprohřál luzný paprslek slasti nevýslovné, aby v tom vřelém, ryzím srdci nerozvil se pel první lásky? Již o prázdninách seznámil se Karel s ušlechtilou, nevšedně vzdělanou dívkou, rodilou Moravankou, sestrou to svého přítele a zahořel k ní citem, v němž chvělo se zbožné nadšení i bolestná touha odříkání. Nyní přebývala milovaná dívka s bratrem v Praze. Havlíček mohl ji častěji vídat, a přece — jako by clona jakás oddalovala milující se duše jejich: Slíčná Moravanka nemělať toho pravého vroucího citu českého, jakého žádal od dívky srdce svého Havlíček. „Víru novou, jiné náboženství", učily ho blesky zraků jejích, než jaké chmúry táhnou nicméně přes to nebe krásné:

„Dcero Slávie, ach nepovrhuj
mluvou naší, slavskou mátí,
nezneucťuj rty nebeské
slovem cizím, slovem vrahů
našich: meč mi v srdce ženeš
a to srdce Tvé jest víc než moje"

zapřísahá dvacetiletý Karel děvče, které snad sotva tuší jakýmto jonákem jest zbožňováno. Neměl také milostný ten svazek trvati dlouho. Jiná bytost byla souzena Karlovi za věrnou družku života, upřímnější to dcera Slávie měla spočinouti

*) Tak končí modlitba Havlíčkova otištěná prvně V. Zeleným v „Osvětě" roč. 1872.

kdys na těch chrabrých, věrných prsou, v nichž dřímaly vzněty tak nevšední, jakož prozařují z následující, bezpochyby že tehda napsané, myšlénky Havlíčkovy: „Chceš-li mne děvče znáti, nehleď na mé spisy; tam vidíš mi do srdce jen skrze sklo od světských předsudků dané; ale hleď na mne, až já meč do rukú vezmu proti vrahům vlasti, i až budu umírati pro vlast: tenkráte patř mi do tváře.“

Nelze poodstoupiti od této zajímavé periody života Havlíčkova, aniž bychom nepovšímli si tehdejší jeho záliby v čtení emigrantské literatury polské a přátelského obcování jeho s několika polskými jinochy v Praze studujícími, zejména se Skarszevským (Leonardem Žukem) a Skirlinským z Haliče, s nimiž se u kněze V. Štulce seznámil. Havlíček byl sice ještě hochem, když dokrvácelo poslední povstání polské, (r. 1830.) ale v Brodě slýchal již co mladý student velmi mnoho o prchajících tamtudy emigrantech polských, jakož i o krutém osudu mnoha set mladíků, mužů i starců polských, jež dal Metternich vsaditi do hrozných žalářů na Špilberku a na Kufštejně. Což divu, že citlivá a každou nespravedlností nanejvýš popuzená mysl záhy živě zaujata byla pro udolanou Polsku, kterážto sympathie rostla s dospívajícím jinochem, když probíral se dějinami svého vlastního národa. Byl tedy dvacetiletý Karel náš rozhodným přítelem věci polské, nenáviděl katany šlechetného národa polského jako mladí jeho přátelé polští a byl by snad v hodině boje s nimi na roveň chvátal zápasit za vzkříšení „svaté matky Polské“. Ale již tehda činil rozdílu mezi despotismem ruským a národem ruským. Tento byl v očích jeho veškeré viny prost, poněvadž byl sám dosud porobencem a nevolníkem trpícím. Nesdílel tudíž zášť polských svých přátel proti Rusům (Moskalům) vůbec, naopak toužil, aby se někdys dva ti národové slovanští poznali co bratří a podali sobě ruce ku pospolitému volnému životu. Každým spůsobem umínil si, že musí poznati oba ty národy v jejich vlastech, tak jako Slovany jižní na poloostrově balkánském. A jakým shledá a pozná síry ten slovanský svět, tak chce jej líčiti po pravdě svému národu, tak chce pracovati dále v duchu Šafaříkově o myšlénce vzajemnosti slovanské.

Věru, dosti to smělý cíl pro hlavu dvacetiletou. A zatím vizme, co vše hodlal Havlíček ještě kromě toho vykonati v příštích desíti létech. Léta od r. 1842—45. měla býti věnována cestování po veškerých vlastech Slovanstva. R. 1846. pak

chtěl v Praze zahájiti spisovatelskou svou činnost románem pastorálním „Páni bratří“, k němuž nabral sobě v semináři látky s dostatek. R. 1847. měly vyjíti „Cesty po veškerém Slovanstvu“ o 3 dílech, pak „Krátká historie literatur slovanských“ a — „Nová paprika“, již nasázel H. Brovský. R. 1848. román „Gladiátoři“, — Mluvnice jazyka ruského a jeho nářečí, — Normanská pověst „Ulie Hielau“, — „Rozumný učitel venkovský“, — „Hlas volající z Blaníka ku všem věrným Čechům“ a — „Medvědí almanah“. — Rokem 1849.: Slovník rusko-český. — Tragoedie: „Bohoborec“, — „Čert a jeho království“, humoristický příspěvek k historii a bohosloví H. Borovského, s obrázky. — Krátká historie literatur švédské, dánské a německé. Historie republiky .... a román: „Velká láska“. — R. 1850.: Gramatika jazyků litevských a Malá encyklopaedie Slovanská. R. 1851.: Smíšené básně H. Borovského a tragoedie Pan Záviše. R. 1852. Porovnávací mluvnice jazyků slovanských s ohledem vzatým na litevský a rumunský.

A mimo to bez udání roku tyto žerty: Famfrnoši, román. — Příběhy, které se zběhly v loni na panství Lhotském. (Satyra). — Senatus populusque Kocourkovianus. — Podpory vlasti, čili hoši rádi hrají na vojáky. Veselohra. — Životy svatých a světic s písničkami. — Kázání na neděle a svátky na celý rok. Sepsané od blaženého otce kněze Havla Borovského S. J., t. j. z Tovaryšstva Ježíšova a vydané od S. S. řádu Jezovitského. V Římě“.

V příštím potom desítiletí, tedy asi do r. 1860. chtěl pak společně s Gáblerem a Jirglem (které pobádal co nejhorlivěji k studování jednak francíny a vlaštiny, jednak angličiny a španělštiny) vydati Dějiny veškerého člověčenstva.

Takové rozsáhlé a smělé plány městnala ta hlava bystrá, tolik vůle odhodlané, tolik pracovitosti bujelo v té hrudi mladé! Na troskách starého chrámu budoval si nový!

V.

Světem na zkušenou.

. . . „Táhnout světem na zkušenou,
pak s pochodní jít,
naši chase p l a m e n e m v e s e l ý m
na cestu svítit“.

T y r o l s k é e l e g i e.

„Neznaje velkú část vlasti své, vydal jsem se 26. června (1842) časně ráno z Prahy na cestu“.

Touto prostou větou zaznamenal Havlíček počátek nové a vysoce důležité kapitoly svého života. Dobu to svých cest na zkušenou. Mladý učenec odtrhuje se od mrtvých písmen, aby se učil čísti v knize života.

Člověk myšlénky stírá se sebe prach bibliotéky a šedé roucho theorie, aby spěl pookřáti, zotaviti a otužiti se v zdravém vzduchu skutečnosti. Nevábí jej však nikterak pouhá zeleň svěžích krajin, chce poznati spíše poesii a prósu života lidského v těch krajích rodných a přece posud neznaných. Volí si ovšem ku své první vycházce přerozkošnou krajinu jizerskou, jde, aby se pokochal v malebné té scenerii přírody kolem Hrubé Skály a Trosek, najisto však táhne jej tam neméně památnost krajiny, jež dle písní rukopisu královdvorského již v šedé dávnověkosti byla jevištěm hrdinných bojův našich praotcův. „Mne celá příroda, hvězdy atd. nic netěší, jenom člověk a jeho vnitřní svět“. Zajímavá to věru poznámka, svěřena maličkému lístku papírku a hodna, by psychologové o ní rozjímali. Také veliký patriota a hluboký myslitel italský Giuseppe Mazzini, „jenž cítil vznešeněji než Dante a psal krásněji, nežli Manzoni“, stýská si kdesi, kterak prý půvab přírody rozptyluje mu mysl a pohled na tu neobsáhlou krásu hvězdného italského nebe, kterak jej tísní a skličuje . . . Rovněž zajímavo, že podnikl tu vycházku čtyřdenní jedenadvacetiletý mladík sám a sám, bez druhů, ač jich měl. Mohlo by se souditi, že nebyl tou dobou rozpoložen k hovoru, že srdce toužné chtělo se zaměstnávati pouze samo sebou. Však tomu není tak. Slyšme vlastní líčení Havlíčkovo cesty té a shledáme, že o jakéms „světobolu“ nebylo při něm ani pohádky,

naopak, že byl stále při velice dobrém rozmaru a hleděl si pohovořiti s kým kde jen mohl.

Tolikéž nám neujde ta křepkost mladická s jakou snáší a překonává nepohody pravé studentské cesty.

„Kúřimský, boleslavský a bydžovský kraj v kapse“ — počíná Havlíček líčiti svůj výlet — „Gáblerův letní kabát (sivák) krátký, hůl a několik dvacetníků — táhl jsem ku Staré Boleslavi, tam na kostely se podíval a pak lesem ku Benátkám kráčel (vykúpav se v Jizeře).

V Benátkách padne nejvíc věž hned na kraji (z pražské strany) do oka, celé Benátky leží na nevysokém, ale zostra ufatém vrchu a z levé strany teče Jizera. V hospodě jsem měl zvláštní vyražení; napadl jsem tam dohazovače svateb a nevěst, tak zvaného starosvata a rozhorliv se na tak nehodný způsob manželství, nalhal jsem těm balšánkům notně. Vydával jsem se za studenta Pražského, rodilého Moravce, studovavšího i v Němcích, a horlivého přírodoznatele nec non dobyvatele zlata, jenž v úmyslu má na Urálu v ruské službě pracovati. — Viděl jsem tam velkú rozpustilost.

Týž den byl jsem ve vsi as tři čtvrtě hodiny od Mladé Boleslavi na noc, však pro muziku jsem velmi pozdě a to ještě jako pes, zavrtán v několika otepech slámy, spáti se uložil. I nevdané ženské měly na hlavách čepce s ukrutnými širokými mašlemi. Chování nebylo velmi příkladné. Nejvíce vynikali v společnosti: starý chasník mlynářský, ale ochlasta; někdy vojákem, vypravoval tam svú historii; byl v hospodě velmi znám; mládek, (mladý hejsek) jenž o přetrž písně zpíval, jakúsi občítanost v českých časopisech nižšího druhu, ale i hrozné zgermanisování prozrazoval. Mluvil pořád německá slova a velmi špatně, chtěl však ukázati, co umí. Pořád až k promrzení opakoval jednu německú frási. Třetí, vyslúžilý voják, toho času pilař, chlap sáhový, který pořád jen s hospodským se hádal o počet vypitých holeb; patrné viděti bylo, jak by rád hospodského ometl, ale hned se vždy přesvědčiti nechal. — Před tím jsem viděl dva staré hrady, v kterých ale již jak vlašťovky sedláci své chalúpky nalepili.

27., v pondělí, jsem hrozně časně vstal (byloť mi zima) a ku Mladé Boleslavi táhl. Město se strany, odkud jsem přicházel, leží na pahorku skalnatém, překrasný pohled. Starý zámek (nyní

kasárna) na samém začátku města jako uzel stojí. V městě se pekú napořád věnečky a byly tenkrát velmi bílé. V městě mnoho židů a tudy i krámů. Pobyv tam asi půl druhé hodiny a zvědavé židovce, za protestantského slovanského theologa z Hale se vydávaje, táhl jsem ku Kosmanosům utěšenú krajinú.

Po všelikém blúdění a nazdařbůh kráčení, přišel jsem do roviny do vsi Žďáru. Pak jsem již nedaleko Hrubé Skály u jedné chudé selky hrnec mléka snědl na plotě a asi půl bochníka chleba k tomu: a dal jsem jí, ačkoli jsem sám nic neměl, přece desetník, čemu se velmi divila. U Hrubé Skály jsem ještě trochu poseděl na jedné skále naproti ní a dobře ji prohlédnuv, táhl jsem v dešti k Troskám. Tam jsem vyšel na Bábu, (neb na Pannu dělali tenkrát schody) sešel jsem se tam s dvěma sedláky rozšafnými z Libuně a s myslivcem. S nimi jsem měl ostrou politickou polemiku, oni se mne ale štítili. Navštívil jsem s nimi nedaleko Trosek starého kameníka, který mluvil velmi čistou češtinu a byl pravý Staročech. Toho dne jsem nocoval, notně promoknuv s pastýřem stoje pod stromem, ve vsi za Libuní, kde jsem se za studenta, majícího jíti na Rus, vydával.

Časně ráno jsem odtamtud táhl k Jičínu s ženou nesoucí na hřbetě dříví na prodej. Já tituloval: „babičko“, ona mne „milý človíčku“. Spozorovav, že málo mluví, proto že ji je těžko nésti, sejmul jsem jí dříví a nesl jí je sám: a pak ona rozvázala efetu a odpovídala mi obšírně na všechny otázky o farářích, učitelích, vrchních, písařích, rychtářích, inžinýrech, vojácích a jiných vesničanům užitečných lidech ... Rád se učím znát lidi na cestách.

V Jičíně jsem byl v kostele. Pojedl dobře housek a prohlídl město; pak jsem táhl do Bydžova, kde byl jarmark. Odtamtud jsem s koňaři měl švandu: za desetník mi totiž jeden dovolil sednout si na jeho koně až do Kumžaku. To ale nebyl jeho kůň a sám vlastník rozzlobiv se na něho, že jeho dobrodiní prodává, sehnal mne a jeho taky. Pak jsem se musil vydat za inžinýra a nahnat mu strachu, aby mi desetník vrátil, a pravý pán mi dal osedlaného koně, na němž jsem pak až nedaleko Kunštatu se vezl. Odtamtud jsem ale s ženskou, s kterú jsem opět politisoval, šel kus cesty.

Před Poděbrady jsem v jedné hospodě, vydávaje se zlatníkem, mluvil o Maršálovi a za trest — tam nůž zapoměl. Přes Poděbrady až do Nimburka na noc; tam mi dělali s pasem mrzutosti, ale já, chtěje jíti pryč, přivedl jsem je k rozumu.

Na této cestě mi s rukou kůže slezla od horka a opálen jsem byl jako polomúřením".

Sledujíce na mapě dráhu jakou tu Havlíček za čtyři dni v červnových parnech stále pěšky urazil, vidíme, že byl velmi statným chodcem a že organism jeho mnoho vydržel.

A přece to byla pouhá procházka u porovnání s cestou, k jaké se hnedle po té chystal a kterouž také již koncem července podnikl. Ovšem ne více sám; neboť v tichých těch rájích pojizerských byl zakusil, „jak nedobře býti člověku samotnu", a kdožkoli znal živou letoru Karlovu uvěří, že šlo mu od srdce, když napsal o sobě: „Cestuju mnohem raději s někým jiným, nežli sám a kdybych ho měl nésti na zádech".

Však k čemu dalo nebe Polákům milovanou otčinu a Havlíčkovi dva milé jonáky polské za přátely? Jak Skirlinskimu, tak Leonardu Skarszewskimu musel jejich milý český „drak", — jinače, zejména Leonard, Havlíčka nepojmenoval, již dávno slíbiti, že na prázdniny doprovodí je do jejich haličské domoviny, aby se podíval na ten „starý Krakův" a pak na divokou romantiku Dunajce a Tater. Rozumělo se samo sebou, že se půjde pěšky, při Havlíčkovi pak nad to ještě, že se půjde bez pasu. Ani mu na mysl nepřipadlo jíti si na policejní úřad pro pas, ač za Metternicha náležela k tomu vskutku jistá srdnatost odvážiti se na delší cestu po Rakousku bez takovéhoto řádného vademecum. Ale Havlíček již tehdy měl byrokracii nejraději, když ji — neviděl a vzdorovati tomu, co pokládal za nerozum a daremné obmezování svobody lidské, bylo mu již tehda rozkoší. Ba, on ještě pro pouhý šprým vydává se cestou co chvíli za někoho jiného, maje z toho veliké potěšení, jak „ometl" dotěrnou zvědavost a zevlující pošetilost lidskou. Však již dopřejme slova jemu samému. Znát Havlíček tak pravdivě a tak bystře líčit, jako se znal dívati na svět; jest cosi originálního v tom prostém, upřímném vypravování: zrcadlí se v něm povaha cestopisce samého tak, že nabýváme o ní představy napořád jasnější a pravdivější. Pozorujmež!

„Krátké popsání cesty mé se Skarševským a Skirlinským“. — Seznámiv se působením Štulcovým a pomocí těch polských kněh, které jsem od žida kúpil, se Skarševským (Leonardem Žukem) a tak i se Skirlinským, vydal jsem se 30. července r. 1842. s nimi na cestu. Oni šli domů a pak do Tater já ještě dále. Časně ráno jsme vyšli z Prahy, já s myslivecku torbú, Leonard na zádech ranec a Skirlinský nic. Vyprovázeli nás Gábler a Poláci druzí (dva bratři ševci, zlatník, černovlasý Rusín; zpívali po polsku a rusínsku). Potkali jsme Vacka, formana Německobrodského, jenž do Prahy moje věci vozil, a on se velice divil. Nocovali jsme v Plaňanech.

Druhý den jsme od Kolína se dali na chrudímskú silnici. Pro dešť, který nás promočil, nocovali jsme asi 1 a půl hodiny před Chrudimí; 2. srpna jsme velmi umučeni dorazili do Litomyšle. Já však jsa velmi zapocen, nedaleko Chrudimi jsem se vší mocí studené vody napil a pak večer v Chrudimi takové třesení dostal, že jsem nic nejedl, ale jen sklenici vína vypiv, do postele se položil. Ráno jsem byl již zdráv, jenom že jsem ležel jako v rybníku od potu, čím snad jsem nad zimnicí, neb jinú nemocí zvítězil. Z rána jsem z Litomyšle nijak pro mozole jíti nemohl, vzav tedy na jméno Skarševského, proto že jsem neměl pasu, bilet na dostavník, vyjel jsem z Litomyšle až do Mohelnice na Moravě. Jel jsem se Švachem (spolužákem Němcem) a s Němkyní černookú, veselú. Velmi se o mú bolavú nohu starala a proto, že jsme asi ve 4 hodiny odpoledne do Mohelnice přijeli, provedl jsem v její společnosti celý večer. —

4. opět pěšky jsme dorazili velmi pozdě v noci do Dvorců (Hof) ve Slezsku přes Sternberg; viděli jsme pořád Holomúc přes rovinu. Toho dne jsem u kováře pil pravú kyselku velmi chutnú, kterú tam místo vody pijú. 5. jsme prošli skrz Opavu a opsal jsem následující nápis v hraničním okršku v Dešné (Detsche): „Tabák kuřenj gest zde na Ulicy a blizko Stavenj pod pokutum 2 zlatých stribra a odejmouti Feifi ostro zakázáno“.

7. jsme již nocovali v Ketách. Hodinu za Bialú jsme obědvali dost hanebně u Švába, kde jsme se setkali s jedním, který nás měl za studenty, id est za tovaryše nějakého řemesla a velmi na Moskaly klel, vůbec patriosm ukázal a i Švábem hospodským (po straně) pohrdal, a že nás šidí, ho proklínal.

Velmi litoval mne, že já celý svůj majetek v mošně nesu. Byl horal. Nedaleko Ketů jsme byli zadrženi deštěm v karčmě, kde i mnoho Mazurů se zastavilo. Hnali v ly do Olomúca a vraceli se nyní. Ponejprv jsem je viděl tenkráte v jejich širokých opascích. Pili jsme vodku, jako vůbec jsem na této cestě mnoho jí vypil. 8. srpna jsme přes Vadovice dorazili do Tlučaně, kde byl otec Skirlinského. U Skirlinských jsme byli jenom do 7 hodin odpoledne a ještě toho dne jsme v jejich najtýčance jeli do Krivačky hrab. Želínského starého. Tam jsme jenom nocovali a jedl jsem tam ponejprv znamenitú večeři po polsku: brambory se syrovým kyselým mlékem a nakládané okurky. Druhého dne jsme odtamtud vyjeli v dešti se sedlákem do Smerdzacy v Republice krakovské (také Želínského). Sedlák jel jako drak a všudy přímo a promokli jsme tak, že na nás chlup suchý nezůstal. 9.—12. (inclusive) jsme nocovali tam a sice proto, že tam byl zámek pustý, jenom na slámě a přikrytí kabáty. Wotkovský, písař nás podle možnosti tam bral pod protekcí, a šafář, malý hbitý Polák, nám vařil pořád barcsz, žur a jiná polská jídla. Navštívili jsme blízký pivovar a tam jsem svú zběhlost v pití piva ukazovati musel (co Čech!)

Vydal jsem se chromý a v botách hraběte Želínského 12. do Krakova a za den jsme co možná prohlídli, ačkoliv já s velikú bolestí. V Krakově jsem viděl v chrámě Kosciuszkův hrob, nad kterýmž jsem plakal.

Nejvíce mne dojal v Krakově zpěv kněze jednoho ve chrámě kathedrálním, který smutným hlasem žalmy zpíval, vždy chvilku přestav. Královský zámek pronajat židům, jichž vúsaté brady z oken vykukovaly, neřád a břevna ležela na dvorech a ze strany města byl nápis: senatus populusque Krakoviensis renovari curavit atd. Strážník ve věži Marianské již pořád zatrhoval po německu. — Pil jsem tam ponejprv mjód a kúpil v Súkenicách veliké boty na cestu. Vojsko republiky viděl jsem, mnoho se stavělo, i divadlo. Navracejíce se, vylezli jsme na mogilu Kosciuszki.

13. odpoledne jsme se dali na cestu do Tlučani přes Vislu. Pustili nás komisaři, — tak se jmenujou rakouští dohlížitelé na hranici, avšak velmi déšť nás pronásledoval, tak že jsme v chalupě u sedláka čekati museli, kde jsme s ním zavedli řeč o školách. V Tlučani jsme nyní zůstali, až 15. pozdě ráno jsme vyjeli na Kalvárii na odpust (púť). Na púť Kalvárskú

(u Krakova) sjede se vždy množství otců církevních, kteří se jmenují v Praze půlzlatovníci, a několikrát jsem na vlastní oči viděl, jak takový půlzlatovník v čerstvosti proměniv v některé kapli víno v krev spasitele svého, pospíchal v polovičních pontificalibus, t. j. v klerice a komži do prkené búdy u kaple, hodlaje tam za díl krvavé své mzdy proměnit několik sklenek „okovité“ v svú vlastní krev . . . Sešel jsem se tam s panem krajanem kaplanem, kterého jsem i po polsku slyšel kázat. Po česku již neuměl, odpoledne k nám přišel a tančil s námi mazurku a krakoviak, i zpívali jsme a pili punč. Velmi vesele nám čas uběh': Kabalu jsme rozličnými cedulkami adt. provozovali, pak hru polskú „Budzie ciebie“. V Kalvárii jsem viděl pohromadě celý národ polský: mnoho horalů a Slováků, ba i Moravců. Velmi veselé podívání.

15. večer jsme dorazili do Krzywaczky přes Landckoronu rozbořený zámek naproti Kalvárii. V Krzywaczce jsme jenom odpočívali a 16. odpoledne nás hr. Želinski dal zavézti do Myšlenic. Odtamtud jsme se dali pěšky na cestu k Skarszewskému do Gródku; vyprovázel nás spolužák Skarszewského, dobrý člověk. Šli jsme naschvál celú noc; jenom jsme v noci kdesi leželi na kládách a ráno jsme přijeli do Bochni (svezli jsme se se sedlákem jedúcím do Bochni „pro vokononoma“ asi hodinu cesty). Poněvadž jsme tam nenalezli žádného, (neb tam na nás měla čekat příležitost) šli jsme hned dále podrazivše se trochu húskami a kořalkú. Pak jsme táhli celý den předhořím tatranským, zvláště pak k večeru, viděl jsem židovské město s krajským žalářem v starém zámku. Odpoledne jsme u žida pili kyselé mléko a přikusovali k němu nechutný chléb a to s nakládanými okurkami a nezralými hruškami, které jsme před tím v jedné vsi (neb městečku) kúpili, to bylo naše celodenní jídlo. Čím jsme přicházeli blíže ku Gródku, tím krásnější byl kraj. Vůbec mají Tatry ve svých předhořích velmi veselú, zdravú zelenost a ta s prudkými, avšak nevysokými vrcholy jest v nich nejpříjemnější.

Před západem slunce jsme ještě dorazili nad Dunajec, ale již velmi pozdě do Gródka. Byl tam p. Kanty a p. Štěpán, příbuzní Skarzszewských, ale mladá paní i sestra nebyly doma.

18.—20. srpna. Tyto tři dni jsme prožili v Gródku dosti vesele. Gródek leží velmi zastrčen mezi horami na Dunajci. Po vojansku jsme ovšem žili, neboť paní buď všecko odvezla sebú,

buď zavřela a muž, mladý Skarszewski sám nelávno se navrátiv, nám nemohl pomoci. Odpočinuvše a pročítavše něco novin (četl jsem tam také německý překlad báchorky dánské) počali jsme s'ídit okolo.

18. v noci se vrátila paní a Marie Sk. z lázně z Iwoniča a s nimi celé hospodářství a celá zajímavost a různobarevnost. Chodili jsme často na procházky.

20. srpna večer pozdě vyjeli jsme s Petrem Skraszewským odtud: jeli v noci nad Dunajcem (překrásné podívání) do Now-Sače. Tam jsme nocovali.

Vyjíždějíce ráno na hory do Příšové, vesnice, kterú měl Petr v arendě od staré paní Žukové, viděli jsme velmi krásnú krajinu: Nový-Sač v malé rovině obtočený kolem dokola horami; jest to jedna z nejkrásnějších krajin celé Haliče. My obzvláště jedúce poznenáhla výše a výše do hor (k Příšově), dlúho jsme se nad tímto pohledem radovali. Na cestě jsme dohonili bankrotovaného kupce z Čech, jenž se domů vracel s uzlíčkem. Jsa v přívětivém rozpoložení ducha, dal jsem mu ovšem skrovnú pomoc, avšak dosti veliký díl svého celého jmění. Okolo poledne jsme přijeli do vesničky Příšové, již dosti hluboko v předhoří tatránském. Byl jsem tam dva a půl dne ve veliké společnosti polských „paňstev a braci"; nejenom pan Kanty Štěpán, literát, bratr Petrů, ba i sám Marcelin Skaršewski a a Monbitrek tam opět se sjeli. Šplechtali, divili se, že jsem tak málo vesel.

Hned na přivítání jsem vypil dosti velikú sklenku araku a Poláci velmi byli spokojeni s mým pokrokem. Procházeli jsme se po horách, jednú i já sám. Dobrý p. Petr nás nijak od sebe pustit nechtěl. Jedna znamenitost, kovář přihlúplý, jenž několik syrových žab sníst a několik kvart kořalky vypít dokázal. Že prý by žáby samy sebú byly dobré, jenom kdyby té hořké kůže nebylo!! 24. srpna časně ráno táhli jsme tedy k Tatrám nejrozmanitějším údolím Dunajcovým mezi samými vrcholky, obrostlými to jehličím, to lupeninú. Skrovničké chalúpky sedláků vykukujou sem a tam jako jezulátka, avšak ve vsích malá živost, protože mládež s dobytkem ve vysokých Tatrách.

Kdo nikdy podobnú krajinu neviděl, celý je bez sebe. Já aspoň velmi si přeju opět uvidět Tatry. Cestú jsme potkávali mnoho kočárů atd. jedúcích buď z lázně, buď z Tater. Všude

plno pramínků, jeden vedle druhého. Kryscienko miasto: kiedy to nie wes a miasto. Horalé se velmi zlobí, nenazveme-li jejich bídně shromážděné baráky městem; a již půhú otázku: jak sie nazywa ta wies, nemohú rovnodušně snésti. Velmi mi líto, že jsem neviděl Pěniny. Nedaleko od Čornštýna (před ním) vyjde se ze zálesa a tu uvidíš ponejprv vysoké Tatry. Já uviděl ponejprv vysoké hory. Vznešený, k podivení pohled. Na Čornštýn jsme vylezli a viděli odtud za řeku v Uhřích Medvědici hrad starý, posud ještě obydlený. Čornštýn sám jest velmi porúchán. Nedaleko za Čornštýnem měli jsme malú nehodu, totiž několik hrubých a nadutých „jagrů“ hraničních urputně od nás požadovalo pasy, a poněvadž to učinili v Haliči, hrubě nechtěli jsme učiniti tak. Chtěli nás tedy svázat, hrozili, proklínali a bili i kolbami, ba i bodce nastrčili. Avšak my nedadúce se překřičet, žádali jsme odvedenu býti k nejbližšímu úřadu, ku Krobickému, ku kterému jsme i tak mířili. Dlúho nechtěli, avšak nás tam konečně doprovodili, kde je Krobický napřed dobře vypeskoval, vyhnal a div nepotlúkl, nás však, poznav Skarševského dobře a hostinsky přijal, jak sluší na Poláka. Víno a všechno nescházelo. Dobře se vyspavše, odjeli jsme. Druhého dne as k poledníma nás dal čtyřmi dovézti do Nového Trhu zároveň se synem svým. Tam jsme u komisaře na jagry žalobu vedli.

Na to jsme u žida pili víno s vodú štávnickú (polská, bilinské podobná). Z Nového Trhu jsme tedy as v poledne vytáhli a potkávajíce porád juhásy vracející se již domů ze salaší, dorazili jsme velmi pozdě večer do Zakopaného, měli jsme v krčmě švandu s opilým horalem, kterému jsme ještě dali více vodky a který nás nazýval moje zlaté děti! a velmi nás vychvaloval.

V Zakopaném jsme snědli velikánskú mísu bramborů s cibulkú, což věru zasluhuje býti zapsáno.

Nyní již počínají pravé cesty v Tatrách. Ráno časně 25. srpna šli jsme skrz Koscieliska a dále údolím Černého Dunajce. Drápal jsem se tam na skálu. U výtoku Č. Dunajce jsme dlúho byli, tesajíce tam svá jména: já dlátem, Skarševski vytesal velikánskými písmenami na pravo od výtoku „Terosie“, pak jsme se vydrápali na vysokú horu, zavírající údolí Černého Dunajce a odtud dalеko hleděli do Uher. Napivše se žynčice a nakúpivše sýra v salaši, přišli jsme dosti pozdě nazpá-

tek do Koscielisk noclehovat. Odtamtud jsem přinesl černú polskú svíčku na památku. Vocel tam byl nedávno před námi. Druhého dne jsme v Zákopaném prohlídli trochu fabriku a dorazili jsme toho dne do Bukoviny, poslední hospody před neobydlenými, hlubokými Tatrami. Před večerem nás častovala švitořivá Polka (nepoetických náhledů) z malé másničky dobrým mlékem, jako vůbec nám horalé skoro všude, kde jsme o vodu prosili, mléko darmo pít dávali. Najali jsme tedy průvodníka, nakúpili jídla, učili hospodskú péci a špýlovat kuřata atd. Do památní knihy jsem tam napsal: co mám v opisu. Vocel napsal: Tatry, Tatry! atd. 27. ráno jsme tedy vytáhli do hlavních Tater, v údolí, kde se vlastně bokem na hory jde, spojili jsme se s velkú karavanú Poláků a Polek z Bochni a celý den i noc jsme s nimi provedli. Toho roku bylo veliké sucho, prodrápali jsme se tedy vodopádem nahoru k 7 jezerům a odtud pak dále k mořskému oku. Skákali jsme jako kozy. Přes mořské oko jsme přeplynuli a já s několika vydrápal jsem se k černému jezeru. Dešť nás zastihl. Dobře promokli, někteří bez boty, přitáhli jsme do salaše pastýřské a tam okolo ohně všichni dohromady bez velikého studu jsme se sušili a pak spali na seně, byvše od Poláků druhých podporováni přikrývadly. Ráno Skarševski Skirlinski a já táhli jsme nazpátek, oni chudáci skoro bez bot (Později museli chodit v krbcích). Moje krakovice dobře slúžily až do Sv. Mikuláše, a tam jsem dal kúsky podešve přišit, avšak než jsem domů došel, opět se ty nové kúsky rozedraly, ale staré podešve zůstaly in statu quo. Dobře mi poslúžily.

28. srpna rozžehnali jsme se dosti srdečně u salaše na říčce: já místo pasu zul boty a prošel říčku na uherskú stranu, kde již potom žádného doptávání nebylo. Okolo 10. hod. přišel jsem do vsi Javořiny, huti železné. Tam v hospodě u žida pije víno, sešel jsem se s hutníky českými a protože nebylo u žida nic co jíst, zavedli mne k správci Šlapáku (který jak jsem se potom od otce dověděl, na Ransku slúžil a s otcem velmi dobře byl znám a flintu mu spravoval). Tam jsem se vydával za hodináře z Čáslavi, studovavšího dvě školy v Brodě atd. a velmi dobře mne přijali (napřed jsem objedval u jednoho hutníka .... a od něho jsem byl pozván k Slapáku); víno a lívance nepřestávaly. Byl jsem svědkem rozhýřilého a hrubého živobytí těchto krajanů, jak velmi neupřímně spolu zacházeli a snad každú neděli hrozili přestat pracovat, když se trochu vínem podnapili. Já

vyslyšel všecky jejich vzájemné nadávky pro i contra. Pamatuju se, že bych večer, chtěje s holkami žertovat, skoro byl přišel k výprasku. Časně ráno jsem se odtamtud vyklidil.

29. ráno vyšed odtamtud, přišel jsem lesem do Kežmarka. Potkával jsem na cestě často stáda ovcí a krav s velikými uherskými psy, kteří mi dost strachu naháněli, nemajícímu proti nim žádné zbrani. V Kežmarku jsem obědval, nakúpil ovoce, odsekl židu násilně se ptajícímu, čím mi může poslúžit: aby šel pryč, a on hned mne za filosofa prohlásil. Ve vinárně sešel jsem se se starým Prušákem, pijákem a protestantem, kterému jsem se za lutherána vydával a za myslivce, a jen těžko jsem se od něho odšrúboval a od jeho protekcí, nebo mne pořád vábil jíti k jakémusi generálu atd. recomandoval mi faráře ve Velké. K večeru jsem se sešel s dvěma pány velskými, kteří mi velmi rekomandovali téhož faráře.

Udělal jsem si tedy švandu a šel k němu, byl jsem však špatně přijat, donucen v hospodě nocovat. Avšak jsem tam měl veliké pohodlí a velmi lacině. Časně ráno jsem odtud vyšel za tmy, než slunce vyšlo, byl jsem již asi tři hodiny od Velké; tam vstúpiv do hospůdky chtěje se ohřáti, sešel jsem se s divnú figurú: studentusem v haleně, v širáku a bosým atd., šel jsem s ním kus cesty a lituju velmi, že jsem nemohl více. U Východné leže a odpočívaje s mapou, byl jsem pozdraven od dvú Slovákú, bratří: Jambrichové, kteří mne pstruhy, nalovenými vlastnoručně, vínem a kulašhušem dobře častovali, byl jsem s nimi u učitele a poštmistra; vyprovodili mne. Pozdě na večer jsem dorazil do Sv. Mikuláše. Před městem jsem potkal mladého Hodžu, který, když jsem naň po latině promluvil, (abych ho neurazil) hned mne vyhuboval, že je Slovák. Zavedl mne k bratru svému M. Hodžovi 30. večer. Tam jsem pobyl, četl Nitru, opsal řeč Kolárovu na sněmě církevním; pobyl u Fejerpatakyho a pak 1. září časně ráno odtamtud vyšel a dorazil přes Rožemberg až do vesnice pod samou Tatrou na Váhu, kde jsem v hospodě dobře kulašhušu pojedl a nocoval na jakési z prken sbité posteli.

Časně ráno 2. vyšed odtamtud, chtěl jsem přes Tatru rovnú cestú přejíti, ale blúdil jsem dlúho, až jsem noclehoval u jednoho tkadlce Čecha, ale ukrutně mne blechy poštípaly, že jsem to ještě nikdy tak nezkusil. Byl jsem jak mučedník zhryzen. Časně jsem vyšel 3. tedy, přes Raječ jsem dorazil as v 10 hodin

do Vah-Bystřice a tam popiv vína a husy pojed, táhl jsem přerozkošnou krajinou po Váhu a vykúpal jsem se v něm. Spěchal jsem co možná a pozdě večer odraziv se od silnice, došel jsem do hraničné vsi Suče, ač mne velmi strašili. Tam přede vsí s mlynářovým synem jsem se sešel, u kterého jsem také nocoval v stodole. Bylo mi tuze zima. Večer mne tito dobří lidé častovali svou večeří a já vydávaje se za studenta medika, mnoho moudrosti jsem tak vyplácal. Dal jsem přinést veliký džbán piva, vykládal jsem jim kalendář, anatomiji atd. Poslouchali tuze horlivě. Ráno 4. jsem pobloudiv trochu po hranici šťastně přešel přes hory, bez ptaní do Hrozinky a odtud přes Brod, kde jsem obědval a přes Hradiště, kde jsem se posilnil ovocem a kořalkou, téhož dne až do Buchlovic, kde jsem, že tam byla muzika, sám na půdě ležel a královal. 5. přes Koryčany a Bučovice a Slavkov až do Jiříkovic nebo Šlapanic na noc.

Toho dne jsem také kousek cesty šel se sedlákem, vysloužilým vojákem, který mi svou učenost vykládal. Mluvili jsme o suchu, já prál, že je Praha na Vltavě, on hned: O já jí znám, ona teče do Moravy, Morava do Dunaje, Dunaj do Rejna a Rejn u Fenediku do moře. 6. tedy minul jsem Brno, prošed jenom okolo a doraziv až do Mezříče, kde jsem, nocovav v hospodě, poslal Malouškovi řeč Kolára a druhého dne ráno u něho trochu pohovořil. Na to jsem již, spěchaje přes Polnou a Volín, zrovna do Brodu dorazil, totiž 7. října pozdě večer, kde na mne již Gábler čekal. Boty krakovské ještě Gábler nosil na honbu".

VI.

Cesta na Rus.

Kousek světa slovanského tedy již viděl, ale pouze toho nejbližšího. Usedl opět ku svému psacímu stolku, aby spořádal a zaznamenával všechny ty dojmy, vědomosti a zkušenosti, — leč mysl jeho neměla již klidu. Byla příliš navnaděna, rozjařena touhou po dalších toulkách.

Zejména dychtil poznati Rus: tuto obrovskou říši, tento nejsilnější národ slovanský, o němž se v civilisované Evropě

tak barbarsky nevědomě bájilo a tak báječně lhalo. Musel se tam dostati, a tož brzy, velice brzy — než kterak? Rodičův by nebyl za celý svět požádal za pomoc, — byloť dosti, že ho vydržovali v Praze; — čeští Mecénové nebyli roku 1842. ještě ani narozeni, a v Rusku ani přítelíčka. Avšak bodrý Pavel Šafařík byl za to v Praze otcovským přítelem! Slíbil snaživému mladíku, o němž Čelakovskému pochvalně psal, že jakmile se udá příležitost, odporučí jej za vychovatele některé bohaté rodině ruské, a hle, dříve všeho nadání, mohl slib svůj splniti!

Lze si pomysliti radost Havlíčkovu, když jej Šafařík 10. října 1842. překvapil otázkou, chtěl-li by přijmouti místo vychovatelské v domě proslulého professora při universitě Moskevské, známého Slovanofila Michala Pogodina? — Bez dlení oznamuje rozhodnutí své rodičům i starému vikáři. Otec však nechce ani slyšet; . . . předvídá v tom zkázu budoucnosti synovy v Rakousku, i hrozí, že se bude naň hněvat do smrti odejde-li mu do Ruska. A také starý vikář domlouvá a zráží co nejdůtklivěji . . . Však ni odpor obou těch lidí, které po matce ze všech nejvíce miloval, nemůže 21tiletého jonáka zvrátit od předsevzetí, na němž byl již tak dávno v nocích probdělých se ustálil a které bylo základem celého jeho dalšího, jasně vytčeného směru života! Místo, aby odpověděl, objevil se dne 18. října v Německém Brodě, aby se s rodiči a vlastí českou rozloučil na léta! Udobřiv poněkud rozhněvaného otce i zarmoucenou matičku, již 22. října odjížděl na Vídeň, kamž měl týmž časem dostihnouti Pogodin, vraceje se z Francie domů.

Šlechetný Šafařík vše byl účinně sjednal a sprostředkoval, odporučiv nad to Havlíčka ve Vídni měškajícímu spisovateli Srbskému Vuku Stef. Karadžiči, i mladému Čechu MDru. Jos. Podlipskému, k němuž odtud Havlíček přilnul srdečným přátelstvím až do smrti své.

Chceme-li poznati božský humor Havlíčkův, jak někdy vytryskl v chvíli důvěrné plným pramenem, tož položme zde list, v němž karamádu F. Jirglovi, tehda kandidátu učitelství v Praze, sdílí zábavné nehody své nové Odyssey.

List, daný ve Lvově 12. listopadu 1842., počíná pragmaticky hned s rheumatickou bolestí Havlíčkovou při odjezdu jeho z Prahy a zní do slova:

„Učitel slovanský německému auskultantu vzkazuje úctu. Porúčím se se všelikým židovstvem haličským panu auskultantu v milost!

I. Text: Člověk míní a Bůh mění. (Homilie.)

Kdybych vám, vážený pane auskultante jenom o šest dní dříve byl psal, nebyl by můj list tak veselé mysli jako nyní. Prosím však, abyste hned tento řádek neužíval za podušku lenosti své, claudendo inde, že sám dobře činíte, když s psaním odkládáváváte, a pro větší důkladnost kolikrát zcela odložíte. Abych však drahý papír (za groš půl archu) nemařil, vyložím Vám, co se mi od toho času, jak jsem byl tak červený, až do nynější chvíle přihodilo. Když jsem ráno časně v Praze na dostavník sedal, cítil jsem již obšírnější tvář, v poledne jsem již na pravé oko nic neviděl pro otok a rovněž jsem nejedl nic celý den. Když jsem domů přijel, počala se matka moje (jak se rozumí samo sebú) křižovat a lamentovat, jako bych byl přišel domu umřít. Tři dni jsem doma pobyl v pokoji (v světnici) zaobalen v bavlnu, pak ale, když mi již skoro tvář splaskla, vydal jsem se v sobotu 22. října na cestu do Vídně, lehko si pomyslit, jak asi obvázán.

Matka moje tak plakala, že by více možná nebylo, kdyby mne k šibenici vedli, tak že jsem i skoro sám byl smuten a skoro se bál. Tu se ale jakýs genius (ovšem drobet neohrabaný, jak sám uvidíte) ujal ubohého, smutného, táhnúcího v zimě ku kamenné matičce Moskvě pro idey; a následující historií mú energii zatrepal: Matka moje plná starosti o mú oteklú tvář, hnala mne mnohem dříve na poštu, bych mezitím, co druzí večeřeli, dobré místo, kde by na mne vítr nevál, zasednul. Poslechl jsem. Po večeři pak prvší occupans jsa velice prudké krve, mne nechtějícího místo opustit, pomocí jiného kollégy ... z vozu vyhodil, zapínadlo u pláště utrhl a ještě na cestu holí přes hlavu přetáhl.

Tenkrát jsem byl v takém humoru, že jsem si toho ani nevším, a jenom o tom faktum asi hodinu cesty filosofoval. Zcela chladně jsem rozvažoval, jaké škody z této neočekávané události mám. Celú noc na otevřeném místě sedět, propter utržené zapínadlo nezahalen; na cti mi to ale neškodilo, mojí spolucestovníci mne neznali a postilionové Brodští dobře vědí ještě z mých athlesko-gladiatorských časů na gymnasium,

že mám dosti síly a že jsem se tedy nechal z dobré vůle vyhodit. Čest mi zůstala tedy a zima mi bylo také a za odměnu mé křesťanské pokory (Robert-ďáblovské) dalo mi fatum ve Znojmě při obědě zvláštní jux. Seděl jsem naproti tomu pánu; kellner mu vylil asi 1½ žejdlíku mastné omáčky na záda, a on byl tak špatný charakter, že se hned, dříve než mu co jiného napadlo na — mne podíval, jak asi já z toho budu míti radost! To ti byla originální scena, jistě originální, jeho obličej stál v té minutě za dobrý román!

V Stokravě jsem nocoval a ráno o 8. hodině dne 24. října 1842. viděl jsem poprvé sídlo našeho nejmilostivějšího zeměpána, Vídeň. — — Bačkory, které jsem měl na nohách, jsem zul. —

Bydlel jsem na Táboře (tak se nazývá ulice, co se z Čech jí přijíždí) celých osm dní. Pogodin přijel teprv 29. a sám mne v hospodě vyhledal, neboť jsem mu nechal adresu svú u Vuka Karadžiče. Pak jsem v neděli a v pondělí v jeho záležitostech po Vídni jezdil, poněvadž velmi pospíchal a sám tedy všecko vykonati nemohl. Kúpil nový kočár a 1., to jest tedy na Všecky Svaté, sedli jsme i s kočárem na železnici a jeli — ne do Uher, ale do Haliče, protože již nebylo možná po Dunaji, an 2. poslední loď do Konstantinopole odjela a tehdy bychom se v Prešpurku, Pešti atd. nebyli mohli zastaviti. V Lipníku vzali se poštovské koně a jeli jsme ve dne v noci při ukrutné chumelenici tak, že jsme byli 5. (listopadu) v Brodách na ruské hranici.

Jenom ve Lvově jsme byli přes noc a pozdrželi se tam až do 11. hodiny před polednem. — Na této cestě jsem měl příležitost získati si u velikém stupni náklonnost Pogodina a to sice bez velikého úsilí, neboť on tuze rozumný a tuze dobrosrdečný muž poznal snadně osnovu mého smýšlení, jelikož jsem před ním nic netajil a co možná duši svú mu předložil. Od něho se mnoho naučím, již po cestě mne učil, jak se má cestovati (toho umění jest on veliký mistr) a předhazoval mi ztřeštěnost. Já prý budu učit jeho syna, a on Pogodin, mne; což já rád přijímám, protože to není lecjaký mudřec (á la Němec) ale veliký praktikus jako všickni Rusové v jistém ohledu.

Abych nezapomněl: Ve Vídni jsem dělal co možná, seznámil jsem se tam s mnohými a to ze všech slovanských větví a seznal několik rozumných lidí; u Vuka Karadžiče jsem byl čtyřikrát, on jest pravý Srb, exemplár neporušený a vzor čistého Srba, ale jako čert vždy vedle kostela se uhostí, má paní Němkyni... Takovú Ti má krásnú dceru a ona ani slovíčka po srbsku neumí; také ostatní jeho děti jsú púzí Němci!

Jistě mi to tam na očích viděli, jak jsem se tomu divil .. Nyní Vuk odjel do Zemuna (Semlín), neboť jest pravá ruka knížete Miloše, jako rada, sekretář atd. Ve Vídni jsem se hodně po srbsku naučil: jistý Srb Korilac mne učil denně tři hodiny a krom toho jsem s ním a s jinými Srby pořád chodil a mluvil. — Také s Podlipským jsem častěji mluvil. V divadle viděl jsem Othello, (v císařském) Normu, (v korutanském) vypil mnoho vína a snědl Schnitzlů a Rostbraten atd.

Zpozoroval jsem, že ve Vídni lidé blahoslaveně žijí: 10 hodin spí, 7 hodin jedí, 2 hodiny hrubiánstvo, 3 hodiny hlúposti a daremnosti mluví, 2 hodiny se smějú, a protože den jen 24 hodin obsahuje, tedy nic rozumnějšího dělati nemohou. Děkuji p. Bohu, že jsem krom dcery p. Vukovy, jiná ženskú neviděl.

2. Text. Proti větru ....

Známo Vám bude, pane auskultante, že jsem se na tu velikú cestu bez oné zázračné hvězdy, bez pasu, vydal, jsa té sladké naděje, že se nějak zatím do Rus dostanu a pak později na pas pomyslím. Ale naděje mne velmi sklamala. Nevíš-li to ještě, tedy se nyní dozvíš, že ani do nebe není tak těžký přístup, jak na „svatuju Rus“ a přidáme-li k tomu, že neméně u nás těžký jest odstup, jak tam přístup, máme hned krásný obrázek. Tři rakúské a tři ruské rohatky na člověka číhají a u každé několik satanášů. Zkrátka Ti povím, že resultát toho všeho bylo, aby pan Havlíček v milosti Boží zůstal v Rakúsích a očekával řádný gubernialní pas. Rozžehnal jsem se s panem Pogodinem velmi smutně, věci mé a on jeli do Moskvy a velmi jsem tenkrát svým kabátům a punčochám záviděl, že nepotřebují „pasport“ jako já. Pogodin, jenž po cestě mne pořád těšil, že zima v Moskvě jest taková jako zima v Praze, najednú při lúčení starostliv jsa, aby mu nepřijel p. učitel beznosý neb bezuchý, najednú teprv vyjel s barvú ven, že jest v Moskvě mnohem

ziměji než na Nordkapu a na nejsevernějším konci Islandu, že jest tam obyčejně 10° pod nullou a časem ráno i 25—30°. Zanechal mi tedy peníze, abych si kúpil v Brodách notnú čubu, a o čem se mi ještě nezdálo, futrál, neboližto púzdro na nos. V tom okamžení mi projela idea, jak asi musí člověk v duchu být spořádán, maje na sobě: podvlékačky a košili plátěnú, dto. z flanelu, punčochy dvoje vlněné a bavlněné, boty z dvojí kůže a kaučukem prolité, notné kalhoty, notnú zimní vestu, dva kabáty, id est jeden vatovaný, druhý kaučukový, šlafrok, plášť, čubu medvědí, ukrutné ruské bufy na nohách vnitřku ovčí kuží vykládané, pak na hlavě ukrutnú koženú čepici, až pod krk, že jen oči a nos vidět a ještě ... na nose futrál; krom toho náramné as 10liberní rukavice. Pomyslím-li si ale, že pojedu nejméně patnáct dní na odkrytých saních a dá-li p. Bůh asi v Prosinci nebo v Lednu (jak mi brzy dají pas) et quidem quoad circumstantias loci do Moskvy — lehko vidím, že se nezapotím. S Pogodinem byl bych v krytém voze, za tepla a za 6 dní a nocí býval v Moskvě ...

Smutně jsem Hospodina Pogodina vyprovodil až k první rohatce, pak mě ale (jako na věčném súdě kozla od ovcí) s nemenší horlivostí od něho odlúčili.

Smutně jsem se za ním díval a ještě smutněji táhl jsem do Brodů. Tam jsem musel dva dni čekat, až jela pošta do Lvova. Ve Lvově jsem měl opět jakési zdaření á la Mohelnice a sice dvoje, jen že trochu rozličné. Opět ústně si to dopovíme, já to zapsal do své knížky, a za tři léta o tom více. Takové věci panu auskultantu se nikdy nepřihodí, bude-li pořád za pecí sedět. V Brodách jsou samí židi (ale nevzpomínej si na ono pověstné proroctví, to ti byly dva dni horší nežli v pekle, věř mi jenom, že jsem tam veliké trampoty přestál, ale nemám chuti opakovat to.

3. Text. Post nubila Phoebus.

Nyní (polou listopadu) sedím ve Lvově a bydlím u pana Zapa,*) jehož snad podle jména znáš a ještě lépe bys znal, kdybys pravidelně Musejník čítal. Cvičím se v polské národnosti, t. j. učím se hodně zdvořile s paními mluvit, učím se od nich tančit krakoviaka a mazura a žvatlat tím akcentem jako

*) Rozumí se tu r. 1870. zvěčnělý náš historik, archaeolog a zeměpisec prof. K. V. Zap, jenž tehda byl ve Lvově úřadníkem při c. k. účtárně.

ony (dávám ale při tom, jak se na budúcího moskevského učitele sluší, hodně pozor, abych se do některé nezamiloval); od pánů se učím bibliografii, po malorusku mluvit a arak nec non spiritus pít, v ruském zdejším semináři se učím poměry církve jejich k naší (t. j. katolické). Jím klusky, burák, okurky s medem, pšenici vařenú s mákem, bukovinskú polentu a huculskú bryndzu, pohankovú kaši et similia. Poznamenávám quoad eruditionem dom. auscultantis, že má Zap půlletní dceru a 17½letú paní a to sice velmi krásnú, jak se sám přesvědčíte, neboť má naději co nejdříve do Prahy přesazen býti. Pak se na ni podívejte, jest čarnobríva, jak Rusíni mluví (dcera šlechtice z Bukoviny), umí tedy i malorusky a česky ji pan Zap velmi dobře naučil, jak se dá velmi lehko mysliti. Německy neumí ani slovo, jen po francúzsku; toť víš, že to byla u českého vlastence první dobrá vlastnost a hned se mi tím také pochlubil.*) Polky se velmi lehko spřátelí, tak že jsem byl hned za týden u p. Zapa jako doma: tím snadněji, proto že bývám od 8 do 2 společníkem paní, když Zap v kanceláři bývá.

Polky jsú velmi upřímné a svěří se se vším a mně tím více, že mám tím být v Moskvě, čím jest p. Zap ve Lvově. Ona mi celú historii své lásky s nejmenšími maličkostmi vypravovala. Mají se velmi rádi. Mnoho jsem se naučil, čeho se jindy člověk jen sám z vlastní prakcí dozví a jmenovitě ty. Jest to pro mně velmi příjemný život, jsme sami tři (excepta malinká Bronislávka) a protože oba jsú se mnú již velmi dobře známi, nepovažují mne za cizého.

Vidím ovšem, že jest mnohem tíž radovati se s radujícími, (bez závidění) než útrpnost míti s nešťastnými. Bůh sám ví, proč raději snáším nelibosti, než touhu po štěstí! Já aspoň dokud mám co trpěti nemilého, sám se v duchu s sebú zakládám, že to a ještě více snesu, ale lakomost a chtivost po idealním mém štěstí tak mne moří, že ani Spieberg tak nemůže — děkuj Bohu, že to píšu v jazyku mi posud nezvyklém, sic bys jistě přes půl hodiny variace o témže themu slyšel.

Milý brachu! Není to žádné paradoxon, co já o Polkách smýšlím. Polské paní jsú paní, pyšná královská stvoření; v plné důvěře k své důstojnosti tolik si dovolují, že by naše povážlivé

*) Choť K. V. Zapa byla Honoráta Wisniowská, paní nevšedního ducha i vzdělání, proslulá svým vlastenectvím a svou spanilou myslí.

panenky se při všem, co Polka po celý den mluví a dělá, pořád jen červenaly. Polka se pranic nebojí, co si o ní mužští pomyslí, ona nevydělává a nevyprošuje sobě dobré mínění, vážnost u mužských, ale vynutí, abych řekl poručí si, že ji musíš ctít, aneb milovat — Polka všem mužským poručí a jen jediného poslúchá; jak to as láká státi se pánem takového pyšného panského stvoření!

O mé věci v Praze bude pečovati Gábler, nedoufám, že se vy spolu již více udobříte a to z dobrých praemiss. Sic transit gloria mundi. Nedoufám též, že ty se změníš kdy, musely by se zázraky díti. Přece ale když má člověk, jenž do loterie vsadil, na nějaké panství jeden los, naději vyhrát: proč bych i já si mysliti nesměl, že ty . . . . . — Po ty tři léta mi nepiš, leda bys se stal professorem. Co mi třeba vědět, odjinud se dovím. Já bych rád tři léta s tebú nemluvil, učiň mi tu žádost k vůli — uhlídám-li tedy od tebe psaní . . . již professorem, jinak nic. Ani já tobě nebudu bez veliké potřeby psáti, abychom si trochu odvykli.

V Moskvě, budúcně Feodor Matějevič Borovský po tři léta, nyní ale a pak opět

Karel Havlíček".

Pokuta za mladickou lehkokrevnost nebyla, jak viděti, krutá. Havlíček u svých milých hostitelův zabral se v pilná studia ethnografická; užíval každé chvíle, aby poznal život v Haliči, čerpal vědomosti o osudech, mravech a zvyklostech lidu maloruského od Holovackého a Zubřického, činil si hojné, kulturně zajímavé výpisky z Wójčického, skládal epigramy na krakovskou republiku,*) na Haličské poměry, na literární a politické směšnosti v Čechách, až mnohdykráte zdařilo se mu rozesmáti i toho odměřeného, nemluvného K. V. Zapa; „jemuž", — ať užijeme vlastní charakteristiky Havlíčkovy — „nemálo líbila se ku př. věž nové radnice Lvowské, že je tenounká, jako svíce vytáhlá, kdežto mně připadala z náměstí

*) Připomínáme ku př.: Krakoviáky:

„Ty krakovská obec, země neodvislá
vyběhni na kopec, sic tě spláchne Visla. —
Slavná republiko vylez na stodolu,
sic tě Visla spláchne s volného prestolu.
V Rakousích již taje, voda běží z čerstva
s prestolu tě spláchne s pískem do Królewstva."

jako vyzáblý německý kancelarista ve fráčku, z dálky ale již jen jako stehénko téhož kancellaristy . . . .“

Avšak, když míjel týden za týdnem a prožluklý pas pořád ještě nedocházel, přecházel ovšem i Havlíčka humor a přicházel naň za to opět jeho „auskultantský spleen“, proti němuž marně se bránil pilným psaním dlouhých listů rodičům a přátelům pražským: „Sám a sám“, zní stesk v jednom z listův tehdejší chvíle: „to jest nejlepší výklad celé mé nynější soustavy; od 20. října až do nynější doby (koncem prosince) jsem sám v cizím světě; žádnému nemohu zcela své smýšlení otevříti a přece při tom mnoho starosti mám a práce. Pak několik let před sebú vidím, kdy budu — opět sám —!“

Konečně — po dvouměsíčné Tantalské muce, stihl vytoužený guberniální pas! Rozžehnav se s dobrými hostiteli bez dlení, vydal se Havlíček 8. ledna 1843. na cestu ku hranicím; 10. ledna již minul osudné „rohatky“ ruské a dojel do Radzivillova, kdež najal sobě židovský povoz do Kyjeva. Železnice tehda ještě nebylo tímto židovským krajem, i možno si tudíž pomysliti příjemnosti dvanáctidenní jízdy v chatrné bryčce, do níž tlačí se na každé stanici dotěrných židův a židovek polských, vůči nimž všechna protestace a energie zůstává marna. Na štěstí byl Havlíček již opět při humoru, a nervův dosti otužilých. „Protestoval jsem jen na oko proti přisedajícím židům a jenom proti bednám energicky, protože nemluví“. Toliko na ty hrozné noclehy po nečistých židovských krčmách, nemohl zapomenouti. Konečně 22. ledna doharcovala židovská kibitka na klassické dláždění Kyjevské: „Kdyby se někdo do 3 holek najednou a do každé tak ostře zamiloval jako p. Werther, ještě by ho srdce tak pichat nemohlo jako mne, když jsem ponejprv jel v Kyjevě po dláždění“.

Za té hrozné židovské jízdy prý „sestárnul, ale nyní by byl opět omládl, kdyby jen nebyl musel poznati — ruských úředníkův“. Ale toho nešťastného pasu! Na hranicích mu jej dle předpisu odňali a dali mu za to prozatímný ruský, toliko do Kyjeva. Když si ale zde přišel na policii — o těžce vymoženém gubernialním pasu nebylo zde ještě ani pohádky. Odkázali jej, by přišel po třech dnech, pak opět po třech a Havlíček pořád ještě — nechápal, kde to vázne? Teprv později prohlédl, že jediné „děngi“ a „děnušky“ jsou tou pudicí silou na svaté Rusi, „rublíky“, že jsou ta kolečka ku všem mašinám,

která musí stále mazat, kdo chce jet. Nerozuměje těm průtahům a mravům, obrátil se Havlíček jadrným přípisem na samého generálního gubernátora vojenského okruhu kyjevského a hle, to pomohlo. Okamžitě byl mu pas vydán a takž mohl posléze šťastně 2. února (dle ruského kalendáře 21. ledna) vyjeti „po bílém císař. král. ruském sněhu, jenž padal na obyčejnou černou cís. král. ruskou zemi“ z Kyjeva vzhůru ku bílé matičce Moskvě.

Pěkná to cesta prostřed ruské zimy na otevřené „perekladné kibitce“. Havlíček již v duchu se před ní žehnal. Než, tak již bývá: zrovna, když se člověk nejméně naděje, usměje se naň rozmarná Fortuna. Nejen že zima byla mírná, ale i předaleká ta jízda uběhla v pravém slova smyslu letem a přivedla Havlíčka takřka v nadšení.

Poslyšme, jak vyličuje ji sám v listu psaném příteli K. Zapovi, již z Moskvy: „Začněme od Kyjeva! Zaplať Pánbůh za pořádek zdejších úřadů! Nevypravil jsem se, jak jsem Vám psal odtamtud 20ho, ale 21ho ledna star. stylu (odpusťte, že nepočítám jako syn matky římské církve; že jsem tak přivykl pravoslavii, že se mi zdá evropský kalendář barbarství, ačkoli je lepší a pravdivější, než ruský) z Kyjeva a sice na „perekladné“ s ruským oficírem. Seznámili jsme se v Kyjevě a jeho společnost mi pomohla velmi na cestě, neboť bych musil pořád čekat na koně na každé štaci, protože jelo mnoho šlechty na kontrakty*) do Kyjeva. Za šedesát hodin jsem dojel z Kyjeva do Moskvy, totiž přes 113 geogr. mil (793 versty). Neočekávejte tedy nějakého popsání toho, co jsem na cestě viděl; když jsme přijeli na štaci, sotva jsem si mohl vytříti bláto s tváři a již jsme opět jeli tak, že jsem nikdy nemohl sčítat, kolik sedělo na voze nás potkavším, lidí. Posavad, když si na tu jízdu vzpomenu, jsem jaksi v nadšení.

Představte si čtyry silná kola na dvou silných nápravách a na těch nápravách přibitá dvě tenká prkna, na těch prknách dva čemodany, na jednom já, na druhém ruský oficír, před námi na kousku sena jemščik (prostý sedlák, bez uniformy postilion, ale obratnější, než celý vídeňský Oberpostamtsverwaltung), k tomu zapřaženi tři koně po rusku (pod duhou), jako draci, a máte ruskou extra poštu nazvanou „perekladnaja“, protože vás na každé štaci na

*) T. j. uzavírati koupi neb prodej sena, obilí, dříví atp. plodin.

jiná prkna přeloží. Zbytečného při celém tom nástroji není nic kromě zvonce, (který zde na Rusi zastupuje troubu a jest asi takový jako u nás při sakristyi) a čtyř na píď širokých prkének přibitých okolo toho prkna, na kterém sedíte a sice proto, aby čemodan nepadal, nikoli však Vám nezabraňujících spadnout, jak a na kterou stranu se Vám líbí. Právě tato svoboda se mi velice líbila: není Vám nikdy dlouhá chvíle jako v německém Gesellschaftswagen, kde na Vás pořád několik zívajících bab cení zuby.

Na perekladné se jedná pořád o život, o nohy, o krk a jiné velmi ku zdraví užitečné věci a proto máte co myslit, a není Vám čas dlouhý. Jak dosednete, jemščik obtočiv dobře opratě okolo ruky, ohlídna se k Vám řekne: „děržis, bárin!“ (pane), hvizdne a již nevidíte světa; sehnete hlavu dolů, aby Vás vítr povstalý čerstvým jetím do zadu nepřevrátil, a okolo Vás na všech stranách tak skáče bláto v rozmanitých formách, velikostech, řídkosti všelijaké, že jsem si při tom nechtíc vzpoměl na Boha otce, jak (podle Rafaela) letí v chaosu a dělá z rozličných okolo lítajících kusů zemi. Snad Vám povědomo, že v Rusi není dělaných silnic: vyměří se od města k městu široký kus země, větším dílem přes třicet sáhů šířky, a na něm má každý bez mýt právo jezdit si jak chce a jak může; při tom lehko poznáte, kde vede silnice, protože na ní bývá obyčejně tolik bláta, jak mnoho potřebí, aby se vůz až po nápravy propadal; někdy bývá i po stranách několik stromů. Celou štaci (obyčejně tři, někdy přes čtyry míle) koně ženou jedním cvalem, leda že je jemščik asi třikrát zadrží a sice tenkrát, když se mu již tolik nashromáždilo bláta v tváři, že nic nevidí a přinucen bývá protříti si oči.

Vidět tedy, že není tato perekladná pro slečinky; ale pro mne jakoby schválně byla zřízena: měl jsem posud málo takových vyražení jako byla jízda z Kyjeva do Moskvy.*) Naše pošty by ani za dvé neděle nedojely na takové cestě; avšak i my jeli druhou polovici z Hluchova na saních.

*) Za divoké jízdy zrodil se zdařilý vtip Havlíčkův o opravě ruské byrokracie: „Kdyby dal ruský car polovic poštovských koní do kanceláří za činovníky (úředníky) a polovic činovníků do maštalí, chodilo by to trochu čerstvěji v kancelářích a na poštách ruských přece ještě dost z čerstva“. — Proto se mu též asi tak zalíbil pyšný obraz Gógolův, jejž uvádí v červencovém sešitu „Slovana“ z r. 1850. jako heslo

Já jel na Orel a na Tulu, o nichž nic více povědíti nemohu, než že mají zelené plechové střechy, které na sobě sníh netrpí a velmi hezky sluší městu, když všecko pokryto sněhem. Tula jest přemilé město; této frázi neporozumí nikdo, kdo ruské město neviděl. Krásné dřevěné, z venku malované domy, plno sloupů se zelenými plechovými střechami, ploty malované s rozmanitou řezbou, chrámy poseté věžemi, lid pestrý, plno ekipáží po jednom, dvou, třech a čtyřech koních, a koních bujných, strojných, úprava řemenná překrásná, kterou krom Rusi nikde nevidíte; mezi nimi národ prochází se vážný s dlouhými vousy, v talářích, jako proroci starého zákona; plno krámů a roznašečů zboží po ulicích atd. Rozumí se, že to jenom „gubernský gorod“, neboť obyčejné město jest pouhá veliká ves. Já se do všeho toho a do ruského národu tak zamiloval, že budu dlouhý čas všecko nadmíru chváliti, než se tak dalece zpamatuji, abych mohl holou pravdu povědíti bez ukrášení. Avšak i Vy byste se mnou byl jednoho mínění, neboť tomu kdo se jenom pořád díval na naše prosaická města, která zasluhují jenom název německý „Wohnmaschinen“, kde jeden dům jako druhý, pouhá zeď, okno, dvéře a trouba dešťová: tomu jest ruské město pravý ráj; zde má skoro každý domek svou zvláštní krásnou, architekturskou formu, a což Moskva! Kdyby bylo možná rozsypat ji „kamenou matičku“ po celé Evropě, ještě by se z ní dostalo každému městu několik krásných stavení. Tu radost, kterou mívám, kdykoli po ulici jeda na domy se dívám, nemohu nijak ve Vás psaním svým vzbuditi“.

VII.

V srdci Slovanstva.

Vítaje dnem 5. února 1843. do matičky Moskvy, Havlíček byl by se ovšem s každým vsadil o tu svou bujnou hlavu, že jest vychovatelem nadějného synka professora P o g o d i n a. Vždyť

svého článku: „Rusové“. — „Rusi! Kam směřuješ?“ — Neodpovídá. Čarovným zvukem romoní zvonek, hučí a zastavuje se vzduch proražený jako šípem, letí stranou všechno, cokoliv jest na zemi a vyhýbajíce se ustupují jí z cesty ostatní národy a hosudárstva!

Gógol. Mrtvé duše.

do poslední chvíle svého pobytu ve Lvově s Pogodinem si dopisoval, i věděl odtud, že mu v slově stojí. A přece by byl — prohrál!

Rozmarný osud provedlť si s ním opět nový žert .... Starý důvěrný přítel Pogodinův, zámožný Štěpán Petrovič Ševyrov, tolikéž professor na universitě moskevské potřebovalť touž dobu také vychovatele pro svého sedmiletého synka Borisa; nemoha však pro známou nechuť studentův ruských k vychovatelství na celé Rusi řádného mladíka pro dům svůj nalézti, prosil Pogodina tak dlouho, až mu tento Havlíčka přepustil. Lze si domysliti, jak byl v první chvíli Havlíček touto veselohorní výměnou překvapen ... Začpělo mu to jaksi nevolnictvím a k tomu jeho „duše“ nebyla věru naprosto stvořena! Ale brzy shledal, že není tak zle. Professor Ševyrov byltě mužem rovněž vzdělaným a Slovanem rovněž horlivým jako Pogodin a v zámožném domě jeho byl Havlíček v každém ohledu dobře opatřen.

„Já měl štěstí“, raduje se již po dvouměsíčném pobytu u Ševyrova, „přijíti mezi nejlepší muže, kterými by se mohla Rus chlubiti, kdyby jich uměla ocenit a nehleděla jako selská nevěsta na pouhý lesk a šum ...“ Načež vysvětluje příteli Zapovi: „Zabijákem ruské literatury jest Petěrburk; tam má hlavní sídlo ona nenárodní strana literatorů, která s ďáblovským úsilím o to se stará, podkopávat rozum i mravnost šlechty vším neřádem francouzské, německé a jiných cizozemských literatur. Jenom zde v Moskvě jest několik mužů oposicí proti nim.

„V našem domě a u Pogodina jest středotočka (středisko) celého národního, upřímného úsilí o zdokonalení ruské literatury. Chomjakov (básník) Pavlov, Sněgirev, Kirjejevský jsou pořád u nás. Gógol sám nebydlí v Moskvě, ale za to jest u nás (u Ševyrova) sklad jeho spisů, odkud prodávají se kněhkupcům. Odbyt na ně jest ohromný.

„Mně samému zbývá dost času pracovat a knihovna Ševyrova, velmi bohatá německými, francouzskými, vlašskými a vůbec všech literatur knihami, (protože on professorem slovesnosti), — Pogodinova opět historickými a starými ruskými, Boďanského slovanskými, tak sice, že nemyslím, aby kde jinde byla tak krásná sbírka slovan-

ských knih ve všech nářečích, jako u něho, pak universitní zdejší, slouží mi podle libosti. Nejčastěji bývám u Boďanského, protože jenom u něho jsou všechny — časopisy, jmenovitě i „Květy“.

Nebyla to však pouhá snaha literární, za kterou se nesl tento kruh učených občanův moskevských; oni sledovali i své vlastní ustálené snažení politické, veliče odchylné od úředního smýšlení petrohradského: „Jsou to praví ruští vlastenci“, poučuje nás Havlíček o povaze moskevských „Slovanofilův“ sám, „kteří se obyčejně, vyjmouc professory, vzdalují od veřejných úřadův, kteří se též vzdalují dvoru carského a Petrohradu, nazývajíce Petrohrad odnárodnělým, cizozemským městem, jsou to mužové, mající opravdové ruské vzdělání, znající ruský národ, ruské dějiny, mužové, kteří přijaté z ciziny vzdělání již skutečně strávili a na prospěch Ruska obrátili, kdežto většina obyčejných ruských světáků jen povrchně jest potřena evropejštinou, breptajíce cizími jazyky a přijavše cizí myšlénky i se vší záští a s opovržením proti všemu ruskému. Tato vlastenecká strana zná také dobře jiné národy slovanské a zřízení professůr slovanských na ruských vysokých školách, jest její dílo: a nejvřelejší touha této strany jest aby se stalo Rusko časem svým podporovatelem a ochrancem všech ostatních Slovanův proti jiným kmenům je utiskujícím.

„Spolu se drží tito vlastencové svého domácího pravoslavného (slovansko-řeckého) náboženství, umějíce dělati dobrý rozdíl mezi náboženstvím samotným a mezi pověrami od zištných aneb nevzdělaných kněží přitrousenými. Tato slovansko-pravoslavná strana, ačkoliv jest posud jen velmi nepatrnou menšinou v Rusku, byla by schopna provésti v krátkém čase platnou a pořádnou revoluci proti absolutismu carskému, neboť má předně mezi vyšším důstojnictvem vojenským mnoho přívržencův a za druhé by mohla při své upřímné lásce k ruskému lidu prohlášením osvobození mužíků (sedláků) z zemské poddanosti velikou většinu lidu venkovského na svou stranu dostati a také mezi kupci, stavem to v Rusích nejnárodnějším a nejvlastenečtějším, by našla bohaté a upřímné spojence. Ale právě tato jediná strana, která by nějaké vyhlídky na šťastné povstání míti mohla, nechce sama k věci takové přistoupiti

a to z příčin velmi důležitých. Tito ruskoslovanští vlastencové vědí dobře, že celá Evropa, jmenovitě ale německí sousedé Slovanům velmi nepřízniví jsou a že by dojista všickni nepřátelé Slovanstva bystře použili zmatku v Rusku nastalého a dočasné slabosti jeho vlády ku svému prospěchu a na újmu Slovanův. Bude-li však ještě nějaký čas způsob nynější vlády v Rusích trvati, jisto jest, že takováto silná vláda provede nejlépe jednotu všech i nově nabytých částí mocnářství ruského, že se zatím všechno pevně spojí v nerozdílný ohromný celek, že se za ten čas ještě i materialně zdokonalí Rusko a nabude vlivu všude, aby pak již na dlouhou budoucnost pojištěno mu bylo první místo mezi národy tohoto světa. Ačkoli tedy ruskoslovanští vlastencové nejsou přívrženci absolutní vlády, drží ji přece (a jak myslím, s dobrými důvody) v nynějších okolnostech za dobrý nástroj ke zveličení a utužení ruského mocnářství. Svoboda politická se pak snadno dobude a moc a vliv zůstanou nové svobodomyslné vládě co dědictví po bývalém absolutismu“.

Již z tohoto sympathického líčení lze znamenati, kterak se Havlíček srovnával se smýšlením toho kruhu ruských přátel, na něž byl odkázán. Prsa mladého Čecha dmou se blahostí a pýchou neznanou, když pozván byv professorem Boďanským na zkoušku veřejnou do university moskevské, shledá zde, s jakou horlivostí a s jakým úspěchem učí se mládež slovanská sta mil od země české jeho drahému jazyku mateřskému: tomu jazyku českému, jenž jest doma dosud tak osočován a snižován od tolikých zuřivých nepřátel. „To byla radost pro mne“, jsou slova Havlíčkova: „jakou jsem již dlouho nepocítil. Přijdete do universitetu, palácu nádherného, okolo Vás se točí plno officírů v stříbrných kloboucích s modrými výložky a kordy (studenti) sám popečítěl universitetu, (t. j. představený všech škol a professorů, pán asi takový jako Chotek v Praze) hrabě Stroganov ve velikánských zlatých nadrámcích (epoletách), plno představených posetých řády všeho druhu, a mezi těmi „mundírami“ já ubohý Čechus jako havránek v černém fraku. Na stole leží rozložený zeměvid slovanský a Erbenovy písně; „Deklamovánky“, Kampelíkův „Čechoslovan“, — Čelakovského „Ohlas písní ruských“ — „České besedy“, „Kytka“, Slovanské národní písně Čelakovského atd. Pan hr. Stroganov po rekomandaci Boďanského posadil mne vedle sebe za stůl a pořád se mne na vše-

licos vyptával a rozmlouval velmi přívětivě. Studenti řezali Šafaříkovy „Starožitnosti“ a „Národopis“ jako do jitrnic, Boďanský pořád jenom křičel: „Prekrásno, prevoschodno!“ Sám hr. Stroganov mně povídal: „Nemyslete si, že u nás všichni studenti tak mnoho umějí jako tito, to jsou nejlepší!“ Ale těch nejlepších nechtělo nic ubývat, jeden víc než druhý! Když však začali brát české knihy do ruky, — české knihy, které v Praze neznají a jenom po krámech váleti se nechávají, — když je začali tito páni Rusové a Poláci (neboť zde na universitě třetí část Poláků) čísti a překládati, byl jsem jako v pátém nebi. Obličej se mi jistě musil svítit jako měsíc radostí . .! Divné souzení boží!

„Šafaříka v Moskvě lépe znají než v Praze! On sám jistě o tom nepomyslil, že jeho dílo v Praze sotva známé, bude 250 mil od Prahy školní knihou, že Moskva bude první město na světě, kde „Zeměvid Slovanský“ ex offo viseti bude na tabuli, a kde se Národopisu i Starožitnostem budou studenti ex offo učiti“. —

Neméně překvapila a hluboce dojala slovanské srdce Havlíčkovo ona zvláštní slavnost církve ruské, zvaná svátkem pravoslaví, která koná se v první neděli velikého postu a záleží v hrůzoslavném proklínání všech škůdců, nepřátel i zrádců — a opět v nadšeném žehnání a blahořečení všem přátelům, dobrodincům a věrným synům pravoslavného národa. — S chvějící se rukou líčí Havlíček tento dojemný obřad církve slovanské, kde archidiakon za hrobového ticha a za jakéhosi strašného napnutí všech zraků s vyvýšené stolice soudní silným a co možná nejnižším hlasem vážně prohlašuje: „Kdo životy a duše bratří svých svěřeny maje, nepracuje k jich blaženosti, nýbrž k záhubě!“ — a pomlčev trochu hlasem, jako bouře: „Proklat budiž!“ K čemuž se všichni biskupové, — starcové to se šedivými, dlouhými, po šíji spadajícími vlasy a rovněž šedivými až po pás bradami, povznesli z křesel svých a mírným, třesoucím se hlasem opakovali třikrát: Proklat budiž! proklat budiž! —

„V celém shromážděném lidu“, jsou slova Havlíčkova, „nebylo ani hnutí a já sám stál jsem překvapením jako omámen. A opět diakon: „Kdo se tak velice zapomněl nad národem svým, že pomáhá cizozemcům hubicím vlasť naši a zvět-

šuje ponížení a hanbu vlastní krve své: Budiž proklat!“ Tu bouřil mocný hlas diakonův jako hrom po klenutí chrámovém a nesl se po hlavách shromážděného, třesoucího se lidu. A všichni biskupové starcové smutně povznesli šedivých hlav řkouce: Proklat budiž! Proklat budiž. Proklat budiž! Mráz mi šel po těle, když jsem si po tichu opakoval jejich: Proklet budiž! A tak diakon prošel všechny nepravosti, hříchy a bezbožnosti, které jen mohou býti proti Bohu, člověčenstvu a vlasti a za celou tu hodinu, co trvalo toto první oddělení obřadu, lid neopovažoval se téměř ani dýchati a veliký strach jevil se na tvářích celého zástupu . . . Opět diakon otevřel knihu; ale nebyla to již strašná kniha ohavných přestupků, hrůzy a prokletí; byly to zlaté zápisky ruské historie, vděčné, citlivé upomínky všelikých dobrodiní, vřelá pochvala zásluh o vlasť ruskou, vypočtění slavných jmen a krásných skutků zasloužilých v národě mužů.

„Líbila se mi především na celém ustanovení této slavnosti šlechetnost a velikoduchost, která při hanbě a přestupcích zapomněvši černých jmen zhynulých již zrádců a škůdců, uváděla pouze všeliké hříchy pro výstrahu současným krajanům! Však při skutcích chvalitebných při zásluhách a dobrodiních nezamlčela ani jedno jméno mužův, kteří jednali neb trpěli pro vlasť. Diakon četl vážným a veselým hlasem všechna ta krásná, zlatá jména, každé na čele skutků vykonaných osobou, která se někdy jménem tímto honosila, za každým mužem učinil diakon po vyčtení jeho zásluh malou přestávku, načež vždycky zvolal: Věčnaja paměť! (Na věky budiž v naší památce). Biskupové kmeti pokaždé vstanouce opětovali třikráte: Věčnaja paměť. — Věčnaja paměť. — Věčnaja paměť. A shromážděný lid pokaždé se zaradoval, každé vyřknuté jméno opakoval tichým šepotem, tak jakoby se duch zasloužilého krajana lehce vznášel nad celým shromážděním. Mnozí z přítomných vyzdvihovali děti své do výšky, aby vlastníma očima viděly řady starců biskupů stojících a volajících věčnaja paměť zásluhám některého jim právě známého neb oblíbeného muže . . .

Co jsou všechny Walhally, pomníky a obrazy, kterými oslavujeme více sebe, než vypodobněné ony muže, co jsou proti této zbožné, vroucí úctě zásluh vlasteneckých, proti živému slovu hlásajícímu jejich jména a činy s posvátného místa, ústy

šedivých starců, jež lid takořka co svaté ctí celému, ve svatyni božské shromážděnému národu? To jest nesmrtelnost a blažená nesmrtelnost mezi svými! A kde jest jen jediný mladík, jenž by všechno nepodnikl a neutrpěl pro takové připomínání svého jména, jenž by váhal život svůj i nejdražší všechno obětovati za ubezpečení, že budou šediví starcové nad jeho zpráchnivělými kostmi volati před celým národem „věčnou pamět“ jeho jména a činů? — Nikdy jsem nemohl pochopiti náklonnost Rusů k vlasti své, oběti, které na její oltář kladli, vida mnohé nesrovnalosti v zemi Ruské; jak možno, aby lidé, dobře povědomí lepšího zřízení jiných zemí, přece tak vroucně milovali svou, patrně mnohými a velikými nedostatky sevřenou vlast? Jakmile jsem však tuto jedinou slavnost seznal, přestal jsem se diviti velikému vlastenectví ruskému, kterému bychom se i my a jiní ještě národové od nich učiti mohli!!“

Avšak — ještě třetí a poslední část slavnosti, jejížto heslem jest: Mnogája léta! Tu se obrací zřetel k nynějšímu stavu otčiny a přeje se jí a všem oudům veliké Rusi jednomu po druhém za hřmění děl na valech kremelských a za hučení zvonů se všech zvonic dlouhé trvání. „Po diakonu opakovali to přání jako dříve zas biskupové třikrát, načež pak chór zpěváků obyčejným, velmi příjemným nápěvem vždycky hodnou chvíli „mnogája léta“ prozpěvoval. Myslil jsem, že slavnost nejvyššího stupně krásy své již dosáhla. Tu mne však ještě jednou posledním bleskem překvapila: Diakon zavíraje již knihu, zvolal: A všem Vám, pravoslavnému národu ruskému — mnogája léta! Biskupové opakovali do třetice a celý shromážděný lid ukláněl se biskupům s veselou tváří, děkuje jim za srdečné přání . . . Já však jsem již mezi sloupy chrámovými neměl žádného stání: vším, co jsem slyšel a viděl pobouřily se myšlénky mé, touha po samotě, abych myšlénky své zažiti mohl, hnala mne před chrám na prostoru Kremelskou a tam jsem hned obrátil zrak na západ ke vzdálené drahé otčině české. Církve a paláce Kremelské stály v cestě očím prahnoucím po západě . . .

Podivným, dětinským nápadem puzen, vyběhl jsem na vysokou věž Ivana Velikého, jako bych odtamtud přes nesmírné roviny ruské a polské chtěl dohlídnouti milých hradův Pražských. V duchu jsem je arci viděl před sebou, očima však

toliko zamodralou, rovnou dálku. Tu mi tanulo poslední přání biskupův na mysli a hned nesl vítr do sněžné dálky přání mé: „Všem Vám pravým, věrným Čechům! Mnogaja léta!“

Jiný, ač neméně mocný dojem způsobila na Havlíčka prostonárodní slavnost ruská: „gulání“, jež koná se co rok z jara po velikých prostranstvích a sadech moskevských za nejhlučnějšího účastenství všech vrstev a tříd národa: „Kdo chce vidět, co je vtělená radost, ať se na tyto zářící tváře na tyto skvělé oči podívá! Najde-liž jenom jedinkou, malou starůstku skrytou někde za vráskou některého z těchto svátečních obličejů? Taková čistá, nezkalená radost připomíná nám první blažené doby člověčenstva . . .

„Rusové zvláště mají ten dar po všech klopotách stíhajících je na cestě života, nastane-li jim k odpočinutí čas, nekaliti si ho péčí o budoucnost; dobře a jistě vědí, že na ně nepříjemnost čeká, nemají se tedy co báti, že by je minula a hledí proto pokud možno zažiti všemožně nečastý kalich veselosti“. Nade vše ale lahodí našemu Karlu upřímnost a družnost ruského lidu v jeho radovánkách, „ten rodinný ráz, který se bohužel vždy více a více tratí u všech vzdělaných národův . . .“ „Jako nějaká kletba vzdělanosti a vybroušenosti mravův“, — zní hluboce cítěný postesk Havlíčkův — „přichází nyní vůbec na Evropu zkáza neb ochladnost domácích, rodinných svazkův; čím více se evropské lidstvo v celosti, ve velikosti k sobě blíží, tím více se jednotlivci, rodiny od sebe vzdalují a odcizují. Jako veliké těleso, naše země, dle jisté theorie ponenáhlu více chladne, tak i stydnou srdce vzdělanějšímu obecenstvu; jenom hlavy, rozumy se více a více osvěcují, srdce však ledovatí. Duch manufakturní, fabriční, spekulantský pohlcuje všechnu krásu, dětinskost, nezkušenost, přítulnost dávných časů. Všechno, i naše radování dýše již tímto fabričním, mašinovým puchem; vkročme jen do hostince a vizme ony automaty okolo stolů, jak všickni jedním taktem jedí, jedním taktem pijí a jedním smýšlejí . . . Toliko na východě Evropy, v Rusích a Polsku panuje vždy ještě krásná, srdečná rodinnost.“

Vizmež k. př. onu májovou slavnost na hřbitovech Moskevských, kde každá rodina má své ohražené místečko, na němž své zesnulé oudy pochovává. Téhož dne, kdy zaletá sem hlahol plesného gulání z „Marinoj rošci“, — rozsáhlého toho sadu veřejného při samém hřbitově, téhož dne slaví také Rusové „po-

mínky“ svým zvěčnělým přátelům: „Na hrobech jejich shromáždí se celá rodina, hrobový kámen slouží místo stolu, prostře se naň ubrus, postaví samovar, všickni jedí, pijí a veselí se „na zdraví nebožtíků“. Pověrčiví pak něco nápojů i jídel na hrobech nebožtíkům samým zanechávají.

„Přepodivný“, líčí Havlíček, „jest pohled na ono množství stolujících a veselících se mezi náhrobními kameny: všude okolo hudba, zpěv a povyk a z jasného oka časem vypadne slza a kápne na hrob nedávno zesnulého; jinde se jiný, kterému ještě do veselosti není, za duši odloučenou vroucně modlí. Přepodivná směsice, které teprv člověk přivyknouti musí, aby jí porozuměl. Nedosti toho: po hřbitově chodí s kolovrátky a každá rodina některý na hroby svých věrných přivolává, aby tam za dobrou mzdu „na čest nebožtíkům“ zahrál. Kým by nepohnula taková dětinská, srdečná scéna, když flašinetář smeknutou maje čepici, na hrobě ke cti nebožtíkově hraje a všickni příbuzní, rovněž bez čepic, okolo něho tiše stojí? Zdálo se mi, jakoby mu ještě v hrobě nějakou radost způsobiti chtěli. Cokoli by snad celá tato věc měla směšného, nahražuje bohatě srdečností a hlubokostí citu, i věřím zajisté, že není ani jediného člověka tak hrubě chladného, aby mu aspoň při úsměvu také slzu z očí nevylákala. Přemýšlející pak porovná onen způsob, kterak Rusové o smrti a zemřelých smýšlejí, s jinými protivnými obyčeji v jiných zemích ... Nechci svůj úsudek jiným vtírati, připomínám však, že již slavný Lessing staré národy a jmenovitě Řeky velmi za to chválí, že se smrtí a hrobem nespojovali strašlivé a ohyzdné myšlénky kosy, kostlivců, lebek, hnátů, nýbrž že celá jejich mytha o tom byla tichá, poetická ...“

Nebylo to však pouze o podobných slavnostech, kde Havlíček studoval zvláštnosti ruského karakteru: povolání jeho dopřávalo mu na štěstí dosti času, aby mohl bystrým svým zrakem pozorovati život ruský do všech jeho stránek kalých i nekalých a získati tak v době poměrně krátké lepší znalosti a pronikavějšího úsudku o poměrech na Rusi, než jaký mají i přemnozí vzdělanci ruští sami.

Věnuje asi pět hodin denně své vychovatelské povinnosti, kterouž, jak uzříme, zastával svědomitěji a přísněji, než se žádalo a líbilo, snaživý Karel náš užívá každé prázdné chvíle, buď

aby v knihovnách sytil dychtivého ducha svého, nebo v rozmluvách s učenými muži nabýval rychle vědomostí o Rusku nejvzácnějších. S veškerou horlivostí zdokonaluje se v jazyku ruském dle nejlepší mluvnice Vostokova, čítá do noci Gógola, Puškina, Lermontova, obírá se s dávným zalíbením národními písněmi a pověstmi ruskými, prohlédaje ve všem a všude k jádru, ku zvláštnosti ryzího ducha slovanského. Nejmilejší zábavou jest mu však navštěvovati hostince (gastinice), kde scházejí se moskevští kupci, tento stav, v němž vidí Havlíček pravý zachovalý typ povahy ruské.

„Jest to moje největší vyražení a snad jediné, v neděli choditi do gastinice: tamť scházejí se všecky národy a pronárody evropejské a rozhřáti čajem, jsú všichni upřímnější a veselejší a já sám dobrosrdečnější směju se všemu a nezlobím se na nic. Tam nabývám každú neděli několik obrázků zdravých a čerstvých, které doma hned zapisuji“. Tam jest mu spolu nejkrásnější příležitost studovati povahu kupcův ruských, naslouchati jejich zdvořilým rozmluvám, které „v potu tváři“ mezi sebou vedou dílem o kupectví, dílem o Rusi a rozličných znamenitostech v rozličných městech.

„Nejen známost nynější vlasti ruské i přešlost její, nalezá mezi kupci nejhorlivější pěstitele. – O všech památkách vědí obyčejně s největší podrobností úplnou zprávu, kterou si ve svobodných chvílích vespolek vypravují; týmž spůsobem udržují se také mezi nimi národní písně, hry, pohádky, báchorky a pověsti“. Též jejich sklonnost ku hloubání o věcech víry nemálo Havlíčka baví, však jen kdyby nebyli v tomto punktu ještě tak zatemnělými!

„Nepochopitelno mi vždycky bylo, jak tito kupci, jinak v životě velmi zdravě a moudře smýšlející, jenom v náboženství tak nesmyslní a pověrčiví býti mohou; kterak věci, jimž by se v každém jiném případu pro jejich nesmyslnost a k pravdě nepodobnost jenom vysmívali, přece v náboženství věřiti, ba cítiti mohou!“ Přeceť prý jest přirozeno povaze lidské, „že každou věc, o které vřeleji a hlouběji přemýšlíme, hned nějak změňovati a opravovati počínáme“, zní nadmíru charakteristické poznamenání Havlíčkovo.

Čím dále pak na Rusi přebýval, tím více podobných „nepochopitelností“ krušilo mu srdce. Zejména, když poznal otroctví toho lidu selského, nastala v jeho názorech o

Rusku veliká proměna. V šumném víru života moskevského byl poznal sice měšťanský stav ruský — „kupéčentvo“ do všech jeho stránek pěkných i nepěkných; zvěděl tolikéž mnohé o zvrhlosti a porušenosti bídně placeného nižšího úřednictva, o těch „karabáčnických činovnicích“ ruských, naučil se nenávidět onu, v zemi slovanské se rozpínající nadutost německou, jakož i cizáctvím zkaženou tu šlechtu, která pozbyla srdce k ruskému lidu a ruskému jazyku a jenom lakotně těží z té půdy ruské a z těch mozolů robotícího lidu. Již v květnu 1843. píše Lvovskému svému příteli: „I Moskva nejvíce se žene po cizotě a největší díl vzdělanějších jest takový jako Petersburkští. K tomu si přimyslete nemravnost summae classis, která ve vyšším obecenstvě ruském panuje a která Vám posud byla neznáma, kterou byste musil zde poznati. Věřte, my nemáme jim posud co záviděť. Vyšší stav má býti květ nižšího, ale zde vyšší stav jest vývrhel, špína nižšího!“

Tolikéž o většině „literatorů ruských“ již tehda velmi trpce poznamenal: „Pochybuji, aby bylo v celé 60milionové Ruské říši tolik upřímných vlastenců — jako v jediné Praze. Bohatství kazí lidi. Málokterý z ruských literatorů má kdy sedět a úsilně pracovat: obědy, večery, „sobranije“ návštěvy, — nedají jim chudákům ani přijíti k sobě. Mnohé z těchto špatností nedají se zde psáti, počkáme s nimi až později, a jmenovitě hlavní příčinou všeho toho jest věc tak choulostivá, že musíme vyčkati času . . ., poněvadž (jak na jiném místě poznamenal) „každý v Rusku cestující cizinec nějaký silný ohled na Sibiř míti musí“.

Nicméně převládaly dosud v celkovém obraze přece jen stránky světlé nad stinnými. Nepostřehl dosud vlastním názorem celé to mrtvé moře tupého despotismu caře Mikuláše. Díval se na ně do té chvíle více očima vlastenců ruských než svýma vlastníma. Avšak i o tuto illusi měl přijíti, i zde mělo se mu vésti jako druhdy v kobkách jezuitské kolleje pražské. Pravili mu Slovjanofilové moskevští, že všechno zlo pochází toliko z vlivu cizozemského. Že pouze ti aristokraté, kteří načichli raffinovaností západu jsou tyrany svých poddaných, kdežto naproti tomu šlechticové zůstavší věrni duchu národnímu zacházejí s lidem svým otcovsky a lidsky. A choť professora Ševyreva byla levobočkou jednoho z těchto národních šlechticův, přebohatého knížete Golicyna. Následkem toho trávila rodina

Ševyreva letní měsíce vždy na „dače“, — t. j. letohrádku jmenovaného velmože, a sice ve Vjazmě, 40 verst na západ od Moskvy na Smolenské silnici.

Nuže, koncem května 1843. jelo se tedy na statky knížete Golicyna. „Hodlám ruského sedláka dobře seznati, an již dosti po rusku mluvím“, těšil se Havlíček, — ale s jakými dojmy vracel se po třech měsících z tohoto pobytu na venkově ruském! „Bůh vysoko, car daleko a právo se před mocným klaní, poličkujíc slabého!“ zní jeho povzdech nad utýraným, dřeným tím lidem ruským, pro něhož není nikde spravedlnosti, nikde soucitu, nikde zastání: „Jestli vůbec v Rusích každý výše postavený se svými podřízenými libovolně dosti nakládá, tím více to platí o pánu a jeho duších. V Rusích totiž sedláci jmenují se duše. Místo otázky: jak jest ten pán bohat? táží se Rusové: kolik má duší? A osud v této frázi byl satyrický, protože pánovi duši odpírá. Když má totiž někdo sto sedláků, neříká se o něm, že má sto jednu duši, nýbrž jen sto, jakoby patrně sám v sobě žádné duše neměl“. — On ale vlastně nemá srdce. „Zarmoutit se musí, kdo ne tak v bouřlivých planých frázech na jazyku, leč hlouběji pravou liberálnost a lidumilství v sobě nosí, když pováží, jak hanebně člověk kulturu a osvětu zneuctívaje, k zlému obrací. Jak hlavně užila šlechta ruská, t. j. majitelé statků evropské osvěty? Zvelebovali svá panství. A jak zvelebili svá panství? Zvýšili dle možnosti jejich výnos. Ale jak zvýšili výnos ze statků svých! Hlavně na útraty a k obtížení svých poddaných. Zvelebovat panství v Rusích jest velmi lehká věc: potřebí k tomu jen nemít svědomí. Kde sedlák pánovo jmění jest, uloží se mu jen práce bez okolků a celé to zvelebování záleží hlavně v tom, že se síly poddaných tak ztuha napnou, jenom co by nepraskly . . .“ „Sedláci panští“ — píše dále K. V. Zapovi — „jsú po hovadech první páni v zemi“. Veřejně v novinách se prodávají; — pracují sobě v noci a pánu ve dne a pánu Bohu se klanějí a modlí jen potud, dokud jim pán dovoluje.

„Exempli gratia: Já jsem žil víc než tři měsíce na panství knížete Golicyna, generálního gubernatora Moskvy a za celý ten čas jen dvakrát neb třikrát světili sedláci neděli, jinak vždy v neděli a ve svátek robotu konali. Kníže ten jest NB. NB. jeden z nejosvícenějších zdejších

pánů: znatel a podporovatel Slovanstva, vůbec rara avis. Snad již o něm něco víte, byl v létě v Praze, v Museum i u Šafaříka. Si in viridi, quid in arido? Nejšťastnější jsou ještě ti, co platí „obrok“, poněvadž se aspoň bratrsky s pánem dělí o to, co za rok vyslůžili, vydřeli, vytaškařili atd. v Moskvě a jinde; platí pánu as polovici neb více: 100, 200 i více rublů na rok!

„O tom „obroku“ ale někdy, až budeme trochu dál od Sibiře, kde nehodláme býti měšťanem, znajíce nyní již zimu „Gospodina Morozova“ osobně ze zkušenosti, zazpívám a zahudu jinou písničku než posavadní páni popisovatelé, kteří jej chválí co štěstí ruského sedláka, mohoucí mu vynahraditi svobodu! Tím systémem se ruší všechny rodinné svazky, mravnost se mentinou kazí atd. Považte si, že všickni ti obrok platící lidé jsú ženatí a pak rodinu svú doma zanechávajíce, v cizině žijí, jen jednú do roka na několik dní, ba často jen za 2—3 léta domů se vracejíce. Neb doma se nikterak ta suma obroční vytěžiti nedá“.

Ve svých poznámkách soukromých dokládá pak Havlíček: „Obrok, nyní kulminací všeho utiskování, přece jest září budoucí svobody. „Proč mám platit bárinu obrok?“ ptá se toulající se otrok. — Tak se naučí znát svobodu . . .“ A na jiném lístku zaznamenal si rozmluvu mezi sedlákem a pánem „Ruský sedlák nemá chuť platit obrok. Pán: „Ale vždyť ty sedíš na mé zemi; ořeš a seješ na mé zemi; dříví rubíš na mé zemi; seno kosíš na mé zemi“. Sedlák: — „Však i já jsem tvůj, batuško!“

Zřítelnice Havlíčkova nedovedla se více odvrátit od rozčilujícího toho pohledu bezpráví. Nedalo mu, dokud nepostřehl celé to souvislé pásmo demoralizace církevního a světského despotismu. Ejhle tu vládu „otcovskou“, která sama vaří kořalku, aby jí připravovala lid na mizinu! Ejhle tu církev „mateřskou“, která nechává ten lid bez obrany týrat a šlapat, která nebojuje proti nestřídmosti a nevědomosti, poněvadž je kořalka v Rusku — regále a poněvadž ani car, ani šlechta nechtějí míti myslících poddaných . . .: „Ku pláči musí pohnouti lidumilovného člověka ona nesmyslnost a dřevěnost, s kterou lid ruský ouplně nevzdělaný v náboženství, na některých nepatrných formách lpí a při tom hlavní věc, smysl jejich zanedbává. Poznamenav se takto ze zvyku svatým, tak významným

znamením kříže, — ubohý nepoučený prosťák tolik zhoubného nápoje do sebe nalije, až bez paměti, jako dobytče, někde nedaleko do trávy klesne. A jiní vedle něho rovněž se křižují a — ožírají. Přál bych některým našim bludným duším, které rovněž takovým farizejským spůsobem jako popové ruští jenom na zevnitřní nepatrné formě náboženské pro lid přestávajíce, hlavní poučující a zušlechťující věci zanedbávají, přál bych jim viděti tuto scénu, aby se přesvědčili, kam vede jejich cesta!“

Tak horlí Havlíček, jakoby již z Rus psal své „Kutnohorské Epištoly“... Nadchla-li jej velebná slavnost pravoslaví svým rázem národním, tož uráží jej za to dvojnásob tupá nedbalost a servilnost největší části pravoslavných popův, kteří majíce „dlouhé vlasy, krátký rozum“ z náboženství bezmyšlenkové řemeslo si činí a nikterak o povznešení a probuzení lidu, nýbrž toliko o svůj zisk a přízeň mocných tohoto světa dbají: „Kdo by neznal rusky a přišel by do ruského chrámu, mohl by mysleti, že se Pánbůh jmenuje Hosudar Mikolaj Pavlovič..“, poznamená Havlíček řízně. Rovněž kormoutí jej otrocká ta mysl nevzdělaného vojáka ruského. „Vojsko ruské při všem ještě tu špatnou vlastnost do sebe má, že vojáci vždy i po vysloužení ještě zůstávají velmi poddaní a otrocky ponížení k pánům“. A když mu Ševyrev vypravuje, kterak ruská církev učí, že vojáci ruští, kteří zemrou na vojně vesměs do nebe přijdou — Havlíček se smíchem odtuší: „Budou-li tam potřebovati kůly na dřevěný plot, nepochybuji“.

Však za nejhorší metlu a bědu Ruska, za největší překážku všeho pokroku zdravého a zdatného pokládá onu karabáčnicky prohnanou a hamižnou byrokracii ruskou (činovnictvo), kteráž co do zvrhlosti své snad jen v Neapoli nebo Římě ještě sobě rovné měla a jako zlý, rozžíravý lišej vždy více otravuje ruskou krev. Tuto „německou Petrovu násadu“ má za podobné neštěstí, jakým byla kdys poroba tatarská. Činovníci ruští jsou mu vůbec „paušáliter taškáři“ — však činovníci policejní (skoro samý prý křtěný žid) jsou mu taškáři „speciatism“.

Toto všeho rozumu prosté hnětení a týrání lidu od přírody bystrého a dobrého, tato olověná pěst absolutismu dusící všechen vznět ducha, všechen rozvoji zdatný sil tak velikých —

pobuřuje Havlíčka do hlubin duše. Nyní teprv pocítil, čím jest národům svoboda, nyní teprv roztoužilo se po ní to bodré srdce jeho plným plamenem: „Často si opakovat, že není žádné pravé velikosti k provedení bez politické svobody národa; často, velmi často!!“ poznamenává si v zápisky svoje a proto naň též ona „Ruská velikost nepůsobí příjemně, ale rovná se tomu nepříjemnému citu, který míváme, hledíce do velikých, v smíchu do kořán rozevřených úst jinak dosti pasírné panenky — s velikými, ale — vyžranými zuby“. Opět musí „pro lásku nenávidět“ — krutě nenávidět všecky ty tupohlavé utlačovatele národa tak dobrého, schopného. „Ruský sedlák a kupec zasluhují čest a slávu před celým světem, velikost charakterů těchto dvou tříd národa jest posud nejmilejší mou myšlénkou, takový národ není v celé Evropě, a až on se někdy probere na vrch, až on sebe ukáže světu sám, tenkrát poznají, co jest ruský pravoslavný národ“. Ale kdy to bude? „Posud jest to, co se světu jako Rus ukazuje, jen hromada žroutů, povalečův, hráčův, ukrutníkův a k.... níkův“.

Tak při každém téměř kroku vrážela pružná ocel svobodného ducha Havlíčkova na kameny, jež tupost despocie i aristokratie navalila krásné budoucnosti největšího národa slovanského zbůhdarma v cestu. Což divu, že opět srší jiskry? Což divu, že vyrušená opoziční mysl jeho opět si ulevuje šípem epigramu, ba, že nejzdařilejší epigramy Havlíčkovy pocházejí právě z této periody života moskevského. Opět to v něm bouří a hárá hrdou, jarobujnou silou jako druhdy v semináři, opět jej pohled na bezpráví a ohavnost tyranie, ať duševní, ať světské, dráždí a vzpružuje k odporu: „Buď tygrem nebo lvem, jen nikdy psem!“ napomíná sebe sám a humor i satyra jeho propukávají opět tou silou laviny. Ozývá se ale i ta energie žádostivá platného činu, která by ráda skutkem pomáhala napravovat, což křivého, hojiti, což nezdravého. Jak závidí onomu šlechetnému, bohatému podivínu, „který co velký pán, oděn v jenerálské uniformě, s mnohými řády, jezdí po celé vlasti pomáhat utiskovaným, vyptává se skrze sloužící v každém místě na zlo spáchané činovníky a straší je pak svými řády.“ „Šťastný člověk!“ Leč co zmůže on, cizinec a chudý vychovatel? Však přece. Na universitě Moskevské studovalo tímž časem na dvě stě Polákův.

Mezi těmito působí Karel náš s ideálním zápalem slovan-

ského apoštola. „Já (abych se pochlubil)“, píše K. V. Zapovi, „udělal zde mnoho dobrého častým navštěvováním studentův a jmenovitě Polákův, vyhnal jsem jim z hlavy hloupé předsudky, co by se bylo Boďanskému nikdy nepodařilo; já jako nestranný soudce našel důvěry, kterou Rusovi nechtěli dáti“.

Na druhé straně neopomíjí žádné příležitosti, aby tolikéž Rusům vpravoval spravedlivější názory o národě polském a jeho právu k životu vlastnímu, málo dbaje nelibosti, jakou domluvy podobné vzbuzují v hrdém citu Rusa. „Při obědě (v domě Ševyreva) jsem se osmělil povědíti, že Poláci by mohli býti šťastnější, než jsou! Rozumí se, že mi to vykládali za mladickou hloupost a nezkušenost atd. — Však u večer téhož dne jsme zpívali české i polské písně ... Pak jsem ještě vyprovodil studenta do universitétu, a tam jsme ještě zpívali: Kde domov můj atd. polsky a česky“.

Tak byl minul rok, co Havlíček vypravil se „do srdce Slovanstva“ — rok usilovné práce a hojných zkušeností — rok pilných a plodných příprav pro dráhu spisovatelskou, již byl si vytknul. Ani na chvíli nespustil cíle svého s očí; byl stále srdcem i myslí v Čechách — sledoval poměry naše z dálky s největší pozorností, zasýlal prvotiny své satyrické musy do belletristických listův našich a dopisoval pilně přátelům svým v Praze o svých pozorováních a zkušenostech ruských. Dopisy jeho byly velmi krásné a vesměs nevšedního rázu.

„Každý z těchto soukromých, bodrým rozmarem a vzácnými charakteristickými podrobnostmi oplývajících listů Havlíčkových z Moskvy — od přátel jeho českých, jakoby nějaký milý svátek vítán býval“ svědčí Rittersberg. — Na vzájem opět poznamenává Havlíček ve svém moskevském denníku: 5. října 1843: „Dostal jsem před obědem psaní z Prahy. Jak obyčejně se duch můj velmi vzmohl“. Vítá každý list z Čech jako „holubici z archy Noemovy“.

Avšak s chýlícím se ku skonu rokem 1843. počalo se to nebe nad Havlíčkem opět chmuřit a kalit ze všech stran. Přímá, snad i poněkud drsná povaha jeho nehodila se dobře do ovzduší salonu paní Ševyrevové, jejíž aristokratická obmezenost představovala si vychovatele zcela jinak. Havlíček ovšem to byl pozoroval již od počátku.

Hnedle jak byl zavítal do domu Ševyreva, Havlíček zaznamenal si v zápisky své: „Když jsem přišel, dali hrdličky, (kterými se posud svěřenec můj bavil), pryč: důkaz, že v Rusku učitele také mezi jiným pro vyražení dětí berú, ba i vyrostlých: a proto se k tomu nejlépe hodí Francúzi, aspoň má taký vychovatel tu dobrou vlastnost, že pokoje neznečisťuje jako kočky a psíci".

A na jiném místě: „Na sv. Rusi každý hledí bytost svého paedagoga zvýšovat a druzí opět snižovat, poněvadž paedagogové jako koně a psi pomáhají zvětšovati slávu domu". Nicméně nedbal toho, poznávaje v Ševyrevu muže osvíceného, od kterého doufal, že bude za nedlouho jinak pohlížeti na vychovatele dětí svých, který je nepřišel bavit, nýbrž vychovávat na řádné lidi. Skutečně sobě také Ševyrev Havlíčka vážil, přátelsky s ním zacházel a plné právo mu nad dětmi zůstavoval. Rovněž podobalo se, že mezi sedmiletým Borisem a svědomitým učitelem vyvine se časem poměr podobně vřelý a krásný jako druhdy mezi naším Karlem a jeho pěstounem. Havlíček dbal především o vychování charakteru svěřence svého, řídě se při tom vychovatelskou zásadou: „Nitimur in vetitum. Ne tedy mnoho zakazovat, ale raději důtklivě na následky zlého ukázat" — a byť se i s hochem rozmazleným dosti nazlobil, přece jej měl rád a s potěšením takměř otcovským zaznamenával si jeho dětinsky naivní otázky i nápady jako na př.: „Jak Boris si přál, aby měli všickni Rusové, (či jak se opravil: Slované) křídla a mohli létat a házet kamení dolů" atp. Denně po učení si také s Borisem a menší jeho sestřičkou pod večer hrával a tělocviku je učil. — Avšak aristokratická paní matka kazila vše. Boris byl její mazlíček, pan učitel jevil se jí býti pořád příliš naň přísným a zlým — a běda, jestli kdy hocha pro nějakou prostopášnost potrestal. Slovem, paní Ševyrevová chtěla míti místo opravdového vychovatele dvorného, parketového hýčkala svých milených dětiček a tím Havlíček nebyl.

Kdysi rozmazlený Boris svévolně týral a bil „člověka", — jak v Rusich služebníkům říkají. Havlíček přiskočil a uhodil klučinu týmž způsobem jako on sluhu, „aby viděl jak to bolí" a pokárav jej, poučoval, že je sluha tak dobře člověkem jako on, i že to hříchem týrati bližního svého.

Tím si to Havlíček u vznešené paní professorové ovšem

zkazil na dobro! Placený učitel opováží se uhodit její dítě! Neslýcháno! Jaká to hrubá opovážlivost, jaký to protivný člověk. Lze si již domysliti, jak příjemný byl odtud Havlíčkův další pobyt v tomto domě, dokonce když nedlouho po tom přesvědčil se, že ani professor Ševyrev sám není valně povznešen nad aristokratické názory a předsudky své bohaté choti. Někdejší přátelské chování vůčihledě chladlo a Havlíček byl již příliš dobrým znalcem lidí, než aby se byl dal mýliti pouhými formami společenské zdvořilosti a příliš upřímnou duší, než aby byl dovedl snésti takou mrazivou zamlklost. Zjevil své mínění Ševyrevu zpříma, však výsledek byl: že „nedorozumění“ a mrzutostí toliko přibývalo, až posléze Havlíček stýská si jedinému moskevskému příteli: svému to — Zápisníku, na „lidi vysokých stavů, kteří mníce, že jsou lépe vychovaní a zdvořilí, zatím v této zdvořilosti mnohem hrubší (impertinent) jsou, než největší mlac-huba . . .“

Za takých okolností nebylo mu více v domě tom volno. Dal Ševyrevu v polovici dubna 1844. výpověď; nehodlal více jeti s sebou na „daču“, nýbrž smlouval se s milým professorem Boďanským, že v letních měsících procestují Ukrajinu; podzimem pak chtěl se vrátiti do Čech. Byl k návratu nucen, poněvadž mu vláda rakouská nechtěla prodloužiti pas na další rok!

Nehnětlo ho to však příliš. „Nedivte se . . .“, píše 2. května K. V. Zapovi: „Nasytil jsem se již ruských kožichův, škoda času. Rusky již umím. Moskvu znám, více se ještě letos v létě naučím a toho zatím dost. Mnoho již ovšem nebudu moci přehlédnouti, ale pro mne co budoucího výhradního belletristu nemá ani ruská literatura ceny, všechnu múdrost, kterou já potřebuju, mohu odnést na zádech. Kromě toho mám kolem do kola doma v Čechách i zde jenom nepříjemnosti a takřka pro nic za nic. Tedy se shledáme v listopadu v Praze“.

Rodiče Havlíčkovi totiž posud nemohli se smířiti se synovým „potloukáním se kraj světa“: chtěli jej míti doma professorem, zkrátka „usazeným“ člověkem. Matce se stýskalo, otec byl nevrlý, že Karel darmo léta ztrácí — a tvrdohlavý, však rozumný Karel tentokráte dával otci za pravdu. „Skutečně, — škoda času“, neboť dějiny a život despotismu všude jsou stejně nudny: „Když si vzpomenu“, píše jinému českému příteli, „s jakou

horlivostí, s jakou láskou ke všemu ruskému jsem překročil hranici v Radziwillově, musím se věru zasmát. Bůh ví, je-li to ve vodě, nebo v povětří, nebo v čem jiném, že člověk tak promění smýšlení své?! Co míníte? Já to připisuju kvasu a svatému M. (co naděluje dětem do punčoch). Opravdu se bojím něco o Rusku hned nyní dát tisknout, abych toho snad sám později nelitoval: neboť dobře cítím, že oči mé, pokud jsou zde, všechno vidí hůř. Až se navrátím, budu smýšleti spravedlivěji.“

Toť bylo, co jej pudilo z Rus. Když tedy mimo nadání z cesty na Ukrajinu pro churavost Boďanského sešlo, Havlíček rázem se rozhodl. Nikoliv až na podzim, nýbrž již v den Husův: šestého července 1844. rozžehnal se s Moskvou a se svatou Rusí na věky ... Tentokráte však vracel se jinou cestou, než kterou byl přijel. Ne již na Tulu a Kyjev, nýbrž na Vilno a Varšavu, odkud pak, nikoliv na Halič, nýbrž do pruského Slezska zabočil a to z „velmi důležité příčiny“, jak píše omluvou Zapovi: „Chci totiž jeti na Vratislavu, abych Čelakovského uviděl a seznámil se s ním“.

Toto rozhodnutí, tato touha seznámiti se osobně s naším F. L. Čelakovským charakterisuje 23letého Havlíčka co do nejhlubší stránky jeho srdce. Již za let studentských byl si zamiloval velikého, bohužel trpce zkoušeného pěvce našeho, čítaje na faře Borovské jeho „Včelu“. Dospělému pak mladíku byl básník „Ohlasu ruských a českých písní“ a „Růže stolisté“ ideálem. Ano, toť pravý směr, souhlasil Havlíček z té duše, znamenaje, kterak se mocný duch Čelakovského vítězně noří v ryzí zdroj národní poesie slovanské, aby odtud vážil napořád perly krásnější a drahocennější. Za ním také on sám se bráti hodlal na spisovatelské dráze své. Také jemu bylo studium slovanských písní a mravův základem veškeré příští činnosti literární, k níž se zasvěcoval. Avšak nejen to. Čelakovský byl Havlíčkovi drahým i co charakter ryze český a vznešený. On postihoval celou tu hloubku a jemnost citu, jež tajila se v tomto nadobyčejném, v sebe zavřeném muži; on vážil sobě vznešeného patriotu, který první nesl trnovou korunu na Kalvarii české publicistiky. Známoť, jak ztrestal tupý absolutism Metternichův roku 1836. Čelakovského co redaktora „Pražských Novin“ a „Včely“. Spolupracovník Tomíček, jemuž Čelakovský zůstavil

redigování „politických“ novin, obíraje se sám výhradně belletristickou a důležitější jich přílohou „Českou Včelou“, — dovolil si zavaditi o cara Mikuláše. Z toho vznikla bouře u gubernia i ve Vídni a Čelakovský, jenž šlechetně vzal vinu chudáka Tomička na bedra svá — byl zbaven redakce a všech vyhlídek na professuru v Rakousku. Snášeje několik let s duchem neoblomným bídu dosti citelnou, šlechetný trpitel konečně nalezl ocenění — v cizině.

Věhlasný, rovněž neuznalostí rakouskou do ciziny zapuzený professor Purkyně upozornil své kollegy při universitě Vratislavské na vynikající vědeckou sílu Čelakovského, a hle, vláda zemská nabídla našemu stíhanému, k robotě korrektorské odsouzenému geniu — professuru slovanské filologie na universitě ve Vratislavi. Nemilosrdný osud však bez slitování dále trní v cestu stlal. Koncem dubna 1844. stihla z Vratislavi do Čech žalostná zpráva, že zemřela Čelakovskému jeho šlechetná družka života, jeho vroucně milovaná „stolistá růže“ — Marie Čelakovská.

Dolétla truchlozvěst ta, která zarmoutila všechnu tehdejší naši společnost vlasteneckou — také do Moskvy k Havlíčkovi? Nevíme to. Do poloviny května bezpečně o ni nověděl, neboť „černá nějaká ruka zamáčkla neb zhasla od počátku toho roku veškeru mou pražskou korrespondenci“. A tolikéž nižádné zprávy není o samém shledání se Havlíčka se zarmouceným pěvcem naším ani v listech Čelakovského, ani v zápiskách Havlíčkových, o kterých posud víme. Jisto jen tolik, že na své zpáteční cestě Havlíček ve Vratislavi u Čelakovského se stavěl a nějaký den tam pobyl.

A přece by bylo tak neskonale zajímavo znáti obapolný dojem, jakýž na sebe učinili právě tito dva mužové věkem i letorami tak rozdílní, avšak za to ryzí povahou, idealním duchem a obětovným srdcem sobě tak podobní, jak podobným byl jejich kaustický vtip, jak podobným měl se státi jich tragický los.

VIII.

Návrat do vlasti.

Život na Rusi byl pro Havlíčka v nejednom ohledu výbornou školou. Opouštěl ji po půl druhém roce obohacen netoliko vzácnými vědomostmi národopisnými, politickými a slovesnými, ale i mnohými zkušenostmi, jež platně přispěly k dospělosti jeho ducha, k rozšíření jeho rozhledu, k zralosti úsudku a utužení povahy jeho! Mohlo by se říci, že přibral v Moskvě do sebe cosi z toho střízlivého, praktického rozumu ruského, a ve svou povahu i cosi z té tuhosti a houževnatosti Velkorusa, aniž by však proto byl pozbyl na svém idealismu, na své křepkosti a duševní bystrosti Slovana západního.

I v zevnějšku jeho změna ta byla patrna. Za let studentských nedbal Karel téměř pranic na úpravnost svého šatu; byl v tom ohledu téměř cynikem. Tehda bývalo mu líto koupiti si lepší klobouk, neb kabát, nedopřál sobě ani nejmenšího luxu, ba kárával i spolužáky své pro každý zbytečně vydaný krejcar. Tak ku příkladu vyčítal kdys soudruhu Gáblerovi, zcela opravdově, že je outrata, ponévadž si zbytečně kupuje — housky; má prý střádat ty krejcary na dobré knihy a vůbec nevydati nejmenšího bez opravdové potřeby.

Jak charakteristickou byla tato kupecká šetrnost při osmnáctiletém, universitním studentu pražském, tak charakteristickou jest proměna, jež nastala za pobytu v Moskvě. „Vyznati se musím“, vypravuje nám Havlíček při svém líčení nadžidovské schytralosti ruských kupců v obchodě, „vyznati se musím, že jsem větší zábavy neměl, než pozorovati na svou vlastní škodu celou jejich taktiku a studovati jejich čtverácké kousky. Vždy aspoň jedenkráte za týden odebral jsem se do Górodu (tržiště = bazar v Moskvě) a jistou sumu, kterou jsem si pro své vyražení práti umínil, vynaložil jsem na kupování rozličných, ač nepotřebných maličkostí; kupoval jsem je totiž jen proto, abych se o to pokusil, zdali bych v zápasu s chytrostí ruských kupců dovedl zvítězit; a

přiznati se musím, že se mi to skoro nikdy dočista nepodařilo. Ačkoliv jsem skoro pokaždé několik nových praktik poznal, přece jsem za čas pobytu svého celou zásobu nevyčerpal, tak že mě ještě krátce před odjezdem, když jsem některé na cestu potřebné věci kupoval, přece notně opálili.“ — Již tedy věnuje chutě a vesele co týden značnější část na jakýs „sport“, již rozumí, že netřeba litovati lakomě peněz, možno-li si jen prohrou koupiti jakous užitečnou zkušenost pro život.

Nejinak naučil se v Rusích dbáti zevnějšku svého. Nechal si růsti po slovansku dlouhý vlas, který výrazné, odhodlané tváři výborně slušel, však pečoval již zcela jinak o to, aby vlas ten temným svým leskem v ušlechtilých formách odstiňoval se od jasného čela, i ostře modellovaných skrání. Jakkoliv pak zřeli jsme, že zůstal zarytým nepřítelem všeho hejskovství a plané etikety, což přece jen v salonech ruských vymanil se z oné hranatosti lidoplaché, která pocházela ze života samotářského, a přirozený vtip vycvičil se v zábavném tónu ušlechtilého rozhovoru tak, že v dobré chvíli znal znamenitě bavit a rozkošným humorem vypravovat. Zkrátka Havlíček na Rusi obrousil se pro život, jakoby se v malých, obmezeně drsných poměrech našich nebyl obrousil snad za léta.

V čem se ale nezměnil nikterak, což byla opravdovost a zralá odhodlanost povahy, jakou šel za myšlénkou žití svého; v té příčině zůstal, čím byl druhdy. Ba naopak vracel se ještě s větší důvěrou v sebe a s ještě hlubší nenávistí proti absolutismu i aristokracii. Právě že naučil se v mnohých věcech souditi chladně a objektivně, přičil se zdravému rozumu jeho nyní dvojnásob ten duchamorný a duchaprázdný despotism se svými výsadami a nadprávími, jimž odpovídalo tolikéž bezpráví, útiskův a křivd. Přísahaje mu však věčný boj, neblouznil již jako za dob mladistvých o bouřném pozdvižení se národův, o tajných spolcích a potržkách zbojných, kterými měly se kácet staré modly, nýbrž za jedině užitečnou a spasnou revolucí měl — obecné vzdělání národa, ovšem pravé osvícené vzdělání rozumu a zbraní k tomu nejmocnější jest mu veřejný tisk. „Národ všeobecně vzdělaný nedá si křivdu činiti od jednotlivcův, nedá se utlačovati: neboť kde se najde ve světě ta moc, která by utlačovati mohla celý národ proti jeho vůli. Utlačuje-li se národ, děje se to vždy vlastní jeho vinou: poněvadž jedna jeho část nevzdělaná, neznající svého vlast-

ního prospěchu a cest k němu vedoucích, vždy se dá nerozumně se svou vlastní škodou zneužívati k potlačení celého národu. Utlačovatelů jest vždy málo a jenom skrze to, že se jim dá množství nerozumných se svou vlastní škodou zneužívati za nástroj, podaří se jim utlačiti všechny. Proto jest dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání národa jediný, pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu . . .“

Ale toho osvobozujícího meče Guttenberkova dlužno prý užíti bystřeji a statečněji než posud. Naši spisovatelé musí zcela jinak, upřímněji a srdnatěji psáti lidu; boj proti censuře musí se vésti odhodlaně a nepovolně na všech stranách, až nebudou moci odolati, až zrezivělá pouta prasknou napjatím duchův.

Veškeren důvtip a důmysl, veškerá obratnost musí se nasaditi v tomto zápasu za svobodu slova a kdo se chce státi českým spisovatelem musí býti již odhodlán na ústrky a rány i nesmí blednouti, ni couvati na své baště čestné, děj se co děj . . .

„My jenom chybujeme“, psal Havlíček již v květnu 1843. z Moskvy do Čech, „že posud vystupujeme tuze skromně, upejpavě a tím, jako vůbec ve světě daleko nedojdeme. Jen si dupnout . . .! Až jen já tam budu, uvidíte, že zavedu docela nový styl v našich vlastenských spisech a záležitostech. My sami nevíme, co jsme. Dělejme jen větší pány, dejme klobouk na stranu a brady nosme o několik coulů výš. Nesmíme zapomenout, že jsme také jeden z národů mezi Němci a Rusi, (a to šestimilionový národ) o který se tito dva perou a — „inter duos litigantes tertius gaudet: (mezi dvěma peroucími se, třetí se směje). Rozumět tomuto latinskému přísloví, neučil jsem se teprv u Vrabčích hor“. Dne 7. září 1843. napsal si pak ve své moskevské zápisky toto velice zajímavé předsevzetí: „Dobře bude zkoušeti sebe, a připravovati se ke všemu: na měsíc sám se dát do žaláře, sedět v komůrce, sám přikován atd., zcela jako v žaláři: Udělám to!“

Takový vracel se náš 23letý „Rus“ v posledních dnech července 1844. k luhům rodné vlasti. Vyjel 22. července z Vratislavi a zaměřil cestou nejkratší k domovu. Nejel na Prahu, nýbrž přímo v rodný domov. Jel přes Kladsko, Bystřici,

Středolesí, Žamberk, Ústí, Litomyšl a Hlinsko, nezastaviv se nikde zbytečně ani hodiny. Jakás nevýslovná touha hnala jej tím více k domovu, čím více se mu blížil. Po celonoční jízdě dostihl časně z rána 28. července městečka Bělé na chrudimské silnici, odkud není do Brodu již nežli dobrá míle. Aby osvěžil mdlý žaludek, dal zastaviti před krámem kupce Lauera, který odbíral zboží od otce Havlíčkova a požádal o sklenku arraku. Aniž by se pak dal poznati, chtěl na hovorném kupčíku vyzvídati, co nového v Brodě, zvláště ale jak se daří tamnímu kupci Havlíčkovi?

„Brodskému Havlíčkovi?“ podivil se Lauer: „Ten už je chudák přes dvě neděle — — pod zemí!“

„Mrtev?!“ vzkřikl cizinec, až to kosti projelo a nyní teprv poznal kupec bělský, že má před sebou ubohého syna Havlíčkova... Lze vylíčiti pérem, co dálo se za následující hodiny jízdy z Bělé do Brodu v duši Karlově?

Zsinalý, bez dechu vrazil do jízby a sevřel štkající ovdovělou matku v náruč. Takového shledání se věru nenadál! Jakéžto přivítání ve vlasti... První jeho slovo bylo k bratrovi: „Prosím tě, doprovoď mne na — hřbitov“. Šli. A Karel sklesl tam na kyprý otcův rov, zakryl tu bledou tvář do dlaní i prodlel drahnou chvíli v křečovitém takřka strnutí...

Nyní teprv cítil, jak měl otce rád! Ještě po létech sevřelo mu to hrdlo, jakmile si vzpoměl na onu trpkou chvíli, na ukrutnou tu hru osudu, jenž nedopřál mu ani rozloučiti se s drahým otcem, kterého „ze všech lidí nejvíce miloval“ přes to, že mu staroušek do posledka bránil, aby se stal spisovatelem.

Trvalo týdny, než rozprchly se těžké mraky hoře sevřevšího Karlovu duši Atlasovou tíhou. Útěchou jedinou byla mu práce. Celé dni strávil nahoře v pokoji zavřen mezi knihami a spisy. Nevídali jej v rodině, než tu chvíli, když přišel dolů k snídani, obědu neb večeři. Však i tu býval v sebe zabrán, málomluvný, bez humoru.

Teprv milému druhu Václavu Žákovi, rodáku brodskému, který tehda studoval hornickou akademii ve Štávnici a nyní v srpnu přišel na prázdniny do Brodu, poštěstilo se po několika nedělích vybaviti Karla z jeho samotářského trudu a rozveseliti mysl jeho opět do bývalého jasna.

Jako sankvinický, citem a fantasií bohatý národ irský, tak i národ náš zvláštní zalíbení má ve hře divadelní. Jako Irčanům, tak i nám bylo v době poroby a smutku divadlo jedinou, ušlechtilou zábavou, ba více: zahřívajícím ohniskem svatých, tajených citů a snah, kolem něhož jsme se po opuštěném našem venkově jako ve stichlých městech našich shromažďovali s vědomím, že přispíváme k rozdychání jiskry národního ducha českého. Ochotnická naše divadla, předbřeznové „české společnosti“, besedy a plesy mají v dějinách našeho znovuzrození veliký kulturní význam.

Hráti si chtěl aspoň ubohý národ, vyloučený z arény činů, ale ve hře tajila se myšlénka opravdová a zdatná: zejména od počátku let čtyřicátých přicházela ochotnická divadla po našich městech a městysích všeobecně do módy.

„A jen vy, brodští lenoši, jste se pořád ještě nezmohli na ochotnické divadlo? Počkejte!“ rozhodl se jednoho dne z čista jasna náš Karel, k nemalému potěšení bratra Františka i přítele Žáka; a rázem bylo ujednanou věcí, že Brod musí také míti ochotnické divadlo; Žák bude malovati dekorace, bratr Frantík vyhledá mezi studenty a děvčaty brodskými herecké talenty, Karel však působivé kusy divadelní, i bude ředitelem, dramaturgem a regisserem v jedné osobě. Ujednáno — vykonáno. Cokoliv Havlíček podnikl, muselo jíti z hurta — klopotem ku předu.

Ještě o prázdninách se na rychle improvisovaném divadle hrálo a to se vší chutí a snahou nejlepší. I Havlíček několikráte vystoupil v šaržích charakterních. Dařilo se mu ale na těch prknech, která představují svět skoro jako Petříymu: Byl by je samou rázností málem produpal.

„Kdysi“, — vypravuje bratr jeho František, „dávali jsme veselohru, v níž Karel hrál poctivého mistra ševce, já pak ševcovského učenníka. Že pak nebylo k nezbytným výpraskům nezbedného učenníka právě potřebu na snadě, vzal si Karel na mne svůj zamilovaný knut, jejž si byl přivezl z Ruska.

Za hry přišel ale tou měrou do ohně, že zapomněl dokonce co v ruce drží a přetáhl mne knutem, v jehož konečkách byly olověné kuličky, tak upřímně přes záda, až jsem bolestí zahýkal. Obecenstvo propuklo v smích, Karel polekán však pustil knut z ruky, i měl se co přemahat, aby dovedl dohrát“.

Za těchto zábav divadelních, seznámil se Havlíček s roz-

tomilou brodskou dívkou, slečnou W., dcerou bohatého a váženého měšťana; mladá srdce brzy si porozuměla a každým dnem vroucněji k sobě lnula. Karel náš byl šťasten. Neboť milenka, jeho byla obdařena všemi vděky a půvaby, jichž on sobě žádal bylať veselé smavé, mysli, dobrosrdečná a upřímná, bystroduchá a uvědomělá, horlivá Češka. Již mluvilo se v Brodě, že z těch dvou mladých lidí co nevidět bude párek. A zatím měla krutá prósa skutečnosti rozptýliti i tento druhý sen o štěstí — dosti záhy. Otec vyvolené dívky zakládalť si na svém bohatství a měšťanství přes příliš, než aby dal dceru svou mladíku bez postavení, bez titulu, beze jmění a bez hodnosti. Kdyby takhle byl býval Karel nějakým c. k. úřadníkem, důstojníkem, barónem, nebo doktorem, to ano. Ale pouhému nastávajícímu spisovateli českému? Ani slyšet! Což vážil u tehdejších našich měšťanů talent a genius!

Karel ale byl opět příliš hrdým, než aby sobě byl pyšného plutokrata hleděl naklonit podlízáním a lichocením. „Když ne — tak ne“ — a srdce musilo ustoupit nepodajné hlavě. Rozpoutal milostný svazek s mužnou pevností a taktem. Pohřbil svou lásku s úsměvem kozáka, jenž chce býti atamanem: statečně a bez vzdychání vrátil se „od těch hříček“ opět ku svým studiím, jimž oddal se znovu s největší pílí. Však u své mysli horlivé neobmezil se na pouhé stěny své studovny, nýbrž počal mezi studující mládeží brodskou apoštolovat: vyhledav sobě čilejší žáky z nejvyšší třídy gymnasijní, obětovně učil je češtině, polštině a ruštině, půjčoval jim knihy a vzněcoval v nich svatý onen zápal, jenž prohřával vlastní jeho duši žáry tak mohútnými. Mimo to pustil se do první své větší spisovatelské práce, kterouž rázem také na sebe pozornost obrátil: již v Brodě napsalť některé z oněch mistrných „Obrazův z Rus“, nad něž v literatuře naší z oboru toho nemáme posud ničeho původnějšího a zdařilejšího. Neúmorná, ba v pravdě železná ta vytrvalost, jakouž byl prostudoval celý Jungmannův slovník i bibli Královskou, nesla ovoce přespanilé.

Havlíčkův sloh stal se naskrze českým, jadrným a přesným, slovo jeho přilehá napořád plastičtěji k myšlénce, každý obrat, každá věta zrcadlí samorostlost a původnost bystrého, ryze slovanského myslitele. — Zde sluší pak poopraviti běžné mínění, jakoby Havlíček na svých pracech nebyl nikdy mnoho piloval, jakoby mu zejména ve verších

forma byla bývala vedlejší věcí a toliko myšlénka, dobrý nápad a řízný vtip vším.

Nikoliv, Havlíček nepracoval lehce. On bedlivě hleděl ku formě, dbaje arci vždy o to, aby forma podřídila a uspůsobila se rázu myšlénky, aby vše, cokoliv napíše, mělo svůj zvláštní, individuelní karakter.

„Všední sloh mnohých našich spisovatelův“, — poznamenal již tehda, — „připomíná mi vždy ony široké cesty na Ukrajině, po nichž honáci voly honí“.

Máme před rukama dosti vzácných pozůstatkův z duševní dílny Havlíčkovy, z oněch dob příprav na dráhu spisovatelskou“.*) Z nich nejlépe poznati lze, jak pilně a svědomitě pracovával. Nejprvé nalezneme k. př. na malém čtverečku papíru myšlénku jakous, neb nápad pro epigram, naznačený jedinou větou. Na druhé straně lístku shledáme již nárys prvního vyvedení. Pak ale ještě na kolikeru lístcích podobných přepracování plné oprav, i co do slovosledu, i co do výrazu, až posléz dospěje náš neunavný pracovník ku formě, která se mu vidí býti nejvýraznější, nejstrefnější.

Tutéž snahu po zdokonalení znamenati lze i v prvotinách jeho prósy. Mnohdy jednu a tutéž myšlénku zkouší výjádřiti rozličnými spůsoby, napořád jasněji, řízněji neb lapidárněji. Tak se cvičil již v semináři, tak půldruha roku v Moskvě, tak i nyní v otčině. Chtělté mladý athlet obrněn vystoupiti na zápasiště jako hotový, zdatný spisovatel a ne jako pouhý začátečník a dilletant. Jeho břitký duch, jeho vtip od počátku vykazovaly mu vlastní obor spisovatelské jeho činnosti: kritiku a satyru; však jeho patriotism zbádal jej výše i dále.

Síla té hlavy ryze české nesla se vědomě a chrabře ku činnosti positivní, k účelům praktickým, kde kynul výsledek dohledný a jistý. „Nepřišlo mi dříve ani na mysl, že kdy budu politické noviny vésti, neb dokonce vydávati. Vybral jsem si sice spisovatelství za účel svého života, ale měl jsem před očima hlavně belletristiku, k čemu jsem též potřebné

*) Děkujeme za ně laskavosti p. G. Toužila, rodáka kutnohorského, který je šťastnou náhodou nalezl r. 1869. v Hoře Kutné mezi pohozenou makulaturou, již se zhostil před léty tamní soud trestní. Nejspíše byly tyto zápisky a poznámky Havlíčkovy zabaveny při některé prohlídce bytu jeho v létech 1850.—51.

přípravy učinil . . .“, praví Havlíček sám o sobě a můžeme mu věřiti na slovo: neb jakž bylo r. 1844.—45. v Rakousku možno pomyslit na činnost politickou.

Avšak uhlídáme, kterak si Havlíček myslel tu svou činnost „belletristickou“. — —

IX.

Smělý harcovník.

Bylo v dubnu r. 1845., když znovu Karel vázal si svůj tlumok a rozžehnával se s dobrou matičkou. Ještě jednou navštívil svého „starého vikáře“ v Přibislavi a pak rovnou do Prahy na zápasiště ducha: do úskalí života českého spisovatele. Přiletěl v tu krotkou naši spisovatelskou republiku tehdejší jako mladý orel mezi domácí ptactvo. Navštíviv svého spolužáka G., u prostřed srdečného hovoru náhle pojal jej za ruku, vedl do druhého pokoje ku klavíru a se slovy: „Poslyš, já Vám v Moskvě složil válečnou!“ — počal užaslému karamádu hráti a zpívati jako druhý Rouget de Lisle — naši „Marseilku“ z roku 1848:

„Zdvihni se, zdvihni
starý český lve,
andělé boží
troubí do boje“ — atd.

Rázná ta píseň přičítila se po léta Dušanu Lamblovi, avšak omylem: 22letý Havlíček byl její skladatelem a prvně ji zazpíval v Praze z jara 1845. —

Vlastenectví české tvořilo se až dosud v kruhu velmi skrovném a konservativním až úzko. Ode dne ke dni pociťovalo se více a více, že tato úzkoprsost zdržuje probouzející se náš život národní, že jest svrchovaný čas, aby svěžejší, volnější myšlénky sílily mysle probuzených a probouzely spících, jichž ovšem byl doposud zástup nesmírný.

Panovalo mezi mladším spisovatelstvem jakés kvašení, tušila se nutnost pokroku, toužilo se po něm, ale nikdo neuměl nalézti toho slova pravého, jež by prolomilo ledy, nikdo neměl toho prutu čarovného, kterým by otevřel brány a rozčaroval

dřímotu duchův. V tom objevil se epigramatista, satyrik a kritik — Havel Borovský. „Nevím, jak to půjde těm pánům pod nos, ale jest potřebí, aby je někdo časem zbodnul, aby si již tak brzy na vavřínové věnce nesedali“, psal již roku 1843. posýlaje „incognito“ do Pospíšilových „Květů“ řadu „pichlavých žertů“ nazvaných „Jehelníček Lumily Češky“ (viz Květy 1843. čís. 58), jenž choval asi 64 epigramů na tehdejší literáty ať mladší nebo starší; Tomek, Štulc, Čejka, Pichl, Kolár, Tomíček, Kalina, Franta Šumavský, Malý, Štorch, Rubeš, Filípek, Rieger, Sabina, Amerling atd. dostali tu jehlou více méně ostře. Pro příklad stůj zde epigram na básníka sensační ballady „Kšaftu“ Kalinu:

„Proč tak dlouho již tvá baboubořná pauzuje lýra?
Snad na sedláka opět přimraženého čeká?*)“

Anebo na Čápa (Štorcha):

„Ó kolikráte již jsem pane Čápe svatbu Ti přála,
by nás přestaly Tvé básně o lásce mučit“.

Celý cyklus zavíral pak hrozbou:

„Kdykoli zachce se Vám nemotorné splitati věnce,
vždy pobodá ruce zas Vám jehelníček nový“.

S tímže oposičním duchem proti literárnímu, již tehda u nás kvetoucímu výtečníkování, vrátil se Karel náš jarem 1845. do Prahy. Zahájiv několika epigramy i asi třemi satyricko-humoristickými články svou činnost publicistickou, mladý humorista nenadále překvapil literární náš svět svými Obrazy z Rus a svými ostrými, bezohlednými kritikami přímo sensačně. Jaký to svěží, samostatný a břitký duch, jaký talent pozorovatelský, jaká bezohledná přísnost úsudku rozumného a jaká láska k lidu slovanskému, projevovalyť se v oněch cestopisech ruských plných vtipu, důmyslu a pravdy; jaká to zároveň mohutnost dikce při veškeré prostonárodní jasnosti a upřímnosti české! Tak nepodjatě, názorně a živě ještě nikdo nám nebyl vylíčil poměry ruské a dobře dí Rittersberg, že Havlíček, již touto prací svou prokázal národu našemu službu velice platnou, an rozptýlil hojné záškodné illuse našich literátů a předbřeznových vlastenců o Rusku, maje odvahu povědíti čírou pravdu tak, jak ji byl na vlastní oči seznal. Nedívalť se na Rus ani očima

*) Způsobilť své doby Kalinův „Kšaft“ mezi prostým, pověrčivým lidem pražským a zvláště mezi ženskými neobyčejné pohnutí.

zášti německé, ani očima nadšeného rusofila, nýbrž svýma očima co Čech a Slovan myslící, který chodě po ruské zemi stále jest myslí a srdcem v rodné vlasti své, a stále sbírá zkušenosti, aby je obracel k dobru a užitku svého nečetného, ale nade vše drahého národa. Zjevuje snahu svou otevřeně hned úvodem, řka:

„Cestováním po rozličných cizích krajinách, poznáváme důkladněji svou vlastní otčinu. Obyčejně si člověk toho, co pořád jako všední okolo sebe vidí, nevelmi všímává; kdo však mezi jinými národy pobyl, dovede domácí svou národnost oceniti. Dobré obyčeje a chvalitebná zřízení cizozemská učí nás chápati nedostatky a chyby ve vlasti a vzbuzují v nás svatou snahu o napravení; ze špatných způsobů a z nerozumných ústavů jinonárodních dovtípíme se přednosti a krásných stránek své země, a tím vzrůstá k ní naše vážnost a láska. U nejvzdělanějších národů najdeme mnoho chybného pro výstrahu, a u každého, sebe opovrženějšího vyskytne se přece něco řádného pro ponaučení“. Odtud již pouští se směle do polemiky proti zarytým nepřátelům Slovanstva, zvláště pak Němcům:

„Cizozemci a nejvíce Němci velmi rádi o vší vzdělanosti a veškerém zřízení ruském si myslí, že od nich povstaly. Jmenovitě Němci dle pověstné své učené nadutosti považují se za spasitele, vykupitele Rusův, jakoby teprv od nich na Rus bylo přišlo všechno blaho, všechen rozum, všechna kultura! To dokonce upírám: ne snad pouze proto, že by Němcům velmi málo blaha, rozumu a kultury zbylo, kdyby jimi i jiné národy poděliti chtěli, ale nejvíce z té příčiny, že právě to, co jsem dobrého na Rusi shledal, Němcové ani sami neznají a že největší část všeho zlého v říši carské německého původu jest“.

Důkaz: „Právě kupecký stav, aneb raději kupecká kasta nejvíce jest v Rusích neněmecká, ačkoliv by se kupectví sami cizozemci od Rusův učiti mohli; u kupců zachoval se docela starý národní duch. Ne snad aby někdo se domníval, že jiní stavové rázu národního pozbyli: celé nejnižší třídy mužíkův (sedlákův) cizozemština dokonce se nedotkla, leda že na ně pomohla vymýšleti nové metly a nové útisky; poněvadž se však panský stav zcela odnárodnil, odložil všechno krásné ruského charakteru a přijal všechno ošklivé co je za

hranicemi, můžeme nyní jenom dle některých bohatých kupcův souditi, jak žil a jak vypadal starodávný ruský bárin (bojarin . .)“

„Všechna ráznost, podnikavost, pružnost, otužilost ruského charakteru zmaří se v mládeži šlechtické od najatých cizozemcův vychovatelův. Malo který ze všech těch německých a francouzských „paedagogů“ (třeba bankrotovaných voňavkářů a fabrikantů viksu) zná aspoň poměry ruské a proto se od nich také mládež pro život budoucí, pro život ruský vzdělati nemůže; nejvíce jich vnitřně nenávidí národ ruský a všemu ruskému se jen posmívají, jenom své neruské za něco cenice; a odtud se pak béře odvrácenost šlechty ruské od všeho domácího a nemoudrá touha po všem zahraničném, třebas to opravdu mnohem horší bylo. I za ruský jazyk se šlechta stydí a u veřejnosti nikdy skoro ruským jazykem nemluví, ba jsou zvláště mezi vyššími paními osoby z ruských rodin pošlé, neumějice dokonce ani rusky mluviti!! a špatně rusky mluví skoro všechny vznešenější dámy. Kroj, obyčeje, vyražení, vzdělání, smýšlení, sympathie, zkrátka všechno mají cizozemské, a vlasti své nejsou k ozdobě a na podporu, nýbrž k obtížnosti; z krvavého potu ruského sedláka živí oni nepotřebný zahraničný hmyz, který se jim po všem, navrátiv se do vlasti své, ještě posmívá.

Omluviti zde může šlechtu ruskou jedině to, že vůbec každá šlechta velmi slabě národnosti své se drží a snadně národ i jazyk svůj opouští, zvláště potká-li je neštěstí, v kterém případu se také hned vítězné národnosti přichytí . . .“

Uleviv sobě takto proti aristokracii netoliko ruské, podává následující mistrnou charakteristiku ruských kupcův: „Každý tělem i duší, bradou, kaftanem i juchtovinou Rus, — dobrák a šelma, ponížený a pánovitý, výborný sejdíř a pobožný dárce almužny, šetrný a marnivý, vždy veselého a dobrého rozmaru, podnikavý ke všemu, zároveň tesař a hodinář, kupec, hospodský, lazebník, pachtýř, řemeslník, sklepník. Gógol praví kdesi, že Rus, má-li jen pár juchtových rukavic a sekeru, již se ve světě neztratí“.

„Co se zdravého rozumu dotýče, raději vzal bych jednoho ruského kupce než dva německé professory a čtyry úřadníky, ačkoliv kupci obyčejně do žádných škol nechodí“.

„Škola, v které se ruští kupci učí, jest obrovská, 2000

geogr. mil dlouhá a široká od ledového moře až k Černému: jesti to celá veliká Ruská říše, po které jezdí celý svůj život, vlastníma očima vidí a zkoušejí, vlastní škodou chystrosti nabývají . . .“

A hned na to sleduje applikace na poměry naše:

„Naději se, že snad i mnohý z krajanů mých a obyvatelův tohoto našeho království pochopí, že člověk právě ve školách zhloupnouti může, jmenovitě když mu tam pan učitel všechnu (často dost mělkou) moudrosť vykládá v takovém jazyku, kterému ubohý žáček dokonce nerozumí. Člověk, který se kromě německého jazyka ve školách docela ničemu nenaučil, nemůže být o nic moudřejší než rozený Němec, který zhola nic neumí, a nepochopuji, jaká by měla přednost býti nevzdělanosti německé před nevycvičeností českou. Naopak, ačkoliv si hlupák český i německý před Pánem Bohem docela rovni jsou, přece by, směje dle svého vkusu voliti, již raději českým býti chtěl, dílem z národní náklonnosti, dílem proto, že této charge každý rodilý Čech bez všeliké práce a bez sobotálesu velmi snadně a sám od sebe dojíti může“.

„I mezi kupci ruskými jsou pošetilci, jenž co opice šlechty také své domy, svůj život po cizozemsku zřizují, cizozemce si co vychovatele svých dětí drží, aby je naučili mluvit všemi „německými jazyky“. (Tak jmenují v Rusích evropské řeči a kdo umí francouzsky, anglicky a německy, o tom se v Rusích říká, že mluví všemi jazyky). Tím ale tratí jenom všechnu důstojnost ruského charakteru a z cizozemska přibírají směšnosti. Medvěd, byť byl medvědem, pokavad chodí svobodně, jak jej Bůh stvořil po lese, nahání lidem vážnosti a strachu; když ale s košíkem na hubě po ulicích na provaze tancuje, obklopí jej děti a vysmívají se mu“.

Zvlášť negalantně tepal Havlíček ony bohaté a vesměs báječně tlusté „Kupčichy“ ruské, (paní kupcové) které ve své sprostotě chtějí se pitvořit po aristokracii, aniž by znamenali, jak toliko posměchu jejímu propadají.

„Jako s přeplněného vesnického oltáře visí na nich všeliké výrobky módy, hotová manufacturní výstava. O nich by se dalo říci, že se nadarmo snaží zakořenělou pronikavou juchtovinu zahlušiti cizinským pižmem: jsou to zříceniny pravé ruské národnosti, z kterých ještě ustavičně skrze pižmo násilím

zavedené spravedlivá ruská juchta čpí.*) S pláčem vedle takové vystrojené kupčichy stojí genius vkusu a genius ruské národnosti. Co se ostatně jejich duševního stavu týče, těžko by bylo nestrannému člověku rozhodnouti, má-li se dát mezi úhlavními vlastnostmi jejich předek tlouštce, aneb sprostnosti. Krev a mléko podle těla, krev a kroupy podle duše, jak praví Čelakovský v jednom svém epigramu. Zavřeny jsouce doma, nic jiného nedělají, než louskají ořechy a cukrovinky, zavářky atd. jedí, od čehož pak jako husy na krmníku váhy přibírají . .“ Ostatně, dokládá však s dobromyslným humorem, „takové ženské tu dobrou vlastnost mají, že se každý mužský ve společnosti jejich výborně v výmluvnosti cvičí: zaveď řeč o čem chceš, neodpoví jinak, než da's, točno tak's, nět's (ano, máte pravdu, ne) a tu má každý nejvýbornější příležitost nabýti obratnosti řeči, jelikož tak dlouho, pokud se nerozejdou, sám mluviti musí. Na svých sobranijách (ressourcích) tak tiše, zkroušeně a nepohnutě sedí, že by si zajisté velmi snadně v jejich vrkočích vrabci hnízdo uplésti mohli; živé sochy z kaše a červené řepy“.

Nejvíce však zlobí jej ona hloupá nadutost a marnost měšťanských těch boháčů ruských, kteří největší svou čest spatřují v tom, navštíví-li jich dům nějaký (třeba sešlý) šlechtic, aneb generál, a všimne-li si trochu jejich dcerušek. Míti generála na obéd, toť pýcha a hrdost těch pošetilých duší. Obéd s generálem znamená pak vždy nejnádhernější traktaci. „Avšak“, dotýká s potěšením náš demokrat: „jsou i rozumnější kupcové, jenž nedbají o tu nebezpečnou čest, nýbrž zanechávajíce šlechtu v její váze, mezi ni se nepletou, ale sami se svými dle způsobu svého žijí podle zásady: „Já pán, ty pán . . .“ „A tak“ — zavírá — „rozlučme se s ruským kupčestvem ne bez mravného naučení, totiž, že člověk a národ, když sám sebe si váží, též u jiných vážnosti požívá a naopak baženim po cizotě v posměch upadá. I u nás posavád všechno baží po němčině, ona jest ten generál, kterého si pošetilí našinci zvou, aby jim dodal nádhernosti. Dej Bůh, abychom již brzy všichni snídali, obědvali a večeřeli bez generála!“

*) Havlíček dělí totiž celé obecenstvo v Rusku na dvě části: panstvo a národ, — frak a kaftan, pižmo a juchtovinu. Cokoliv je v Rusích „panstvem“ voní pižmem — cokoliv je domácí, neodnárodnělé, voní juchtovinou, „touto národní ruskou vůní, kterouž jest nadchnuta celá Rus“. —

Podobným duchem a tónem psán i druhý obraz: „Gulání“. Všude projevuje se Havlíček co rozhodný demokrat a nepřítel cizáctví vtírajícího se drze a rušivě v slovanskou zachovalou domovinu:

„Přítomný právě toho času v Moskvě Čech p. Č., kterému jsem co tlumočník ruské spůsoby okazoval, divil se tomu nemálo, že mezi těmi zábradlími (pod Novinskem), kde se procházelo pižmo, mluvilo se skoro veskrz francouzsky, německy a anglicky a ruský domácí jazyk jenom ve vyhnanství mezi juchtou zaznival.

„Toť jsem jakživ nemyslel, že by se i zde za národní jazyk styděli“, pravil p. Č., „až posud jsem byl toho mínění, že takový spůsob panuje jenom v Čechách“.

„Vidíte“, odpověděl jsem, „aspoň máme to ulehčení, že ti pánové v Čechách, kteří se za náš jazyk stydí a cizím jazykem nedostatky svého vzdělání zakrývají, nejsou jediní sprostáčkové na celém světě. Teď jste se přesvědčil, že mají všelikde své pány bratry“.

Tak skoro krok co krok nalezá bystrá mysl všímavého publicisty látku k trefné politické reflexi. I samo to loutkové divadlo ruské mu ji skytá. Vystupujeť na něm častěji směšná karikatura Tatara, kterým se Rusové nyní co bývalým podmanitelům a kleslým pánům notně posmívají, pokřikujíce na ně po ulicích: Kňaz! kňaz! (kníže). „Jak podivně a vznešeně působí na cit národní“, poznamenává tu Havlíček, „když nám popřáno viděti ty, jenž se neprávem do vlasti naší vetřeli a hrdě v ní poroučeli, napotom v té samé vlasti co podmaněný, sloužící lid!“

S rovnou obratností a odvahou prohlubuje svá líčení jadrnými a případnými úvahami dějepravnými, k nimž mnohdy nejnepatrnější okolnost podnět mu dává. Tak na př. povšimnul si v selské jizbě ruské onoho prkénka zaklíněného do levého koutu světnice pod svatými obrazy. K čemu to prkénko? táže se: Vždyť by obraz mohl viseti na hřebíku. Soudí, že to pozůstatek z dob ještě pohanských, kdy na tom prkénku stávali bůžkové našich otců.

A po té, jako na vědecké dotvrzení archaeologické své domněnky, píše pod očima pražské censury v „České Včele“ roku 1845. doslova: „Povědomo jest i to, že pravoslavná církev

mnohem šetrněji s pohanskými zvyky národův svých naložila, než latinská: větší část, neškodných ovšem, ba krásných pohanských obyčejů, ku kterým národ skrze mnohá století byl srdce své uvázal, ponechala mu zcela, dávajíc jim jenom nějaký křesťanský význam. Proto také všude pravoslavná církev bez krveprolití, bez odporu přijata jest, neboť neurazila nikde nejsvětější, co každý národ má: národnost, jazyk a svaté, po předcích zděděné obyčeje. Rusové, Ormjané, i Řekové, ačkoliv údové jedné církve, konají přece náboženství své každý v národním svém jazyku.

„Latinští rozšiřovatelé víry, němečtí mnichové, obyčejně ne tak vzdělaní jako Řekové, horlili jenom proti pohanskému vůbec, bez ohledu jeli to dobré, nebo zlé; oni sami nechápali ducha učení Kristova. A když se konečně Němci uchopili rozšiřování Kristovy víry, jako nějakého dobrého výdělku, a nemotorně jako biřicové mečem a palicí hlásali národům nové učení křesťanské lásky, vyjednávajíce si hned desátky co honorář za svou práci: nepotřebí se již diviti, že se tito národové statečné obořili. Nebylať tupost těch, kdož náboženství takovým způsobem hlásané nepřijímali, nýbrž těch, kdo je tak hlásali. — Jak Němci učení Páně vyrozuměli, toho máme až podnes (nepočítaje neslýchané ukrutnosti, které Slovanům polabským a nám pro víru natropili) nejráznější důkaz v tak nazvaných Ostseiských provinciích. Rytířové němečtí obrátili tamější Litviny, Lotyše a Čuchonce na křesťanskou víru, zároveň si však tyto tiché a před tím svobodné národy k neslýchanému otroctví podrobili, v kterém až podnes vzdychají. Tak tito dobrodincové oněm národům po smrti sice cestu do nebe otevřeli, však jim zde na světě hotové peklo způsobili.*)

„Nikde v celé Ruské říši není stav sedlákův tak bídný, tak utlačený, tak otrocký jako právě v těchto Ostsejských provinciích, kde Němci pány jsou, — a němečtí spisovatelé jsou ještě tak nestydatí, že Rusum a Slovanům zotročilost a chlapství vyčítají? Mezi Slovany rabství a chlapství nikdy

*) Srovnej Havlíčkův epigram: „Účinky bělohorské bitvy“:

„Pokavád se s Čechů kacířství nesmeklo,
měli v Čechách nebe a po smrti peklo. —
Tetko bělohorská! Co nám Bůh dal tebe,
máme v Čechách peklo, a po smrti nebe“.

nebylo; jakož podnes u Srbů, bývali si Slované vespolek vždy všichni rovni, jenom zasloužilých a rozumnějších poslouchali, nazývajíce je staršími. Teprv od jiných národů naučili jsme se znáti co jest otroctví a sice z jedné strany od Tatarů, z druhé od Němcův".

Tak se posud v Metternichovském Rakousku jakživo nepsalo. S utajeným dechem a nevěříce svým očím, čtli vlastenci naši předbřeznoví tyto pravdy, tážíce se s podivením, odkud vzalo se odvážné to péro mezi námi a možno-li, aby mladík 24letý psal tak zrale a lapidárně?

Však prvním a pravým literárním činem Havlíčkovým byla jeho památně zmužilá kritika Tylova „Posledního Čecha", která vyšla v „České Včele" 1. července 1845. Napověděli jsme již, kterak se vytřizlivělému a ve větších poměrech literárních i společenských vyspělému duchu Havlíčkovu zprotivilo ono úzkoprsé, jalově sentimentální vlastenčení tehdejší doby u nás, které s naivním potěšením vítalo každou „novou silu" třeba nedovedla více, než sbědovati nějakou srdcelomnou písničku, neb novelletu, v níž se trochu horovalo o drahé vlasti a jazyku krásném. Vše co bylo české, bylo hezké a běda, kdo by se byl opovážil napsati kritiku a nevítal a nechválil to nové „outlé dítko" v našem „outlinkém sadě": ten byl naším nepřítelem, škůdcem a rouhavým rozkolníkem.

S nevolí pohlížel Havlíček na toto titěrné živoření, s rozhorleností se tázal, kam to dojdem v těchto dětských střevíčkách a nic jej nekormoutilo více, nežli že sám zasloužilý a skvěle nadaný náš J. K. Tyl hověl tomuto chorobnému směru, že veškeru sběhlost, obratnost a uhlazenost svého péra, veškeru okouzlující luznost své dikce užíval tolikéž k pěstování oné manýry rozplývajícího se toužení a naříkání beze cíle, že místo aby utužoval a zbádal vlastenecký cit, rozmazlil jej jalovým horováním do pouhé deklamace bez činorodé pravdy a síly. Byl odhodlán vystoupiti proti tomu stůj co stůj bez ohledu na oblíbenost, zásluhu a slávu Tylovu. Chtěje poraziti platně nešvar, musel jej poraziti v nejskvělejším jeho štítu a representantu. Před několika měsíci byl vydal Tyl dvousvazkovou novellu nadepsanou „Poslední Čech". Po celé vlasti zašuměla jediná chvála o „nejznamenitějším" tom plodu „miláčka národa" a sama „Matice česká" přiřkla velebenému autoru cenu vysa-

zenou na nejlepší knihu českou, která měla nám vlasteneckou svou vřelostí — „získati šlechtu“. Jediný Havlíček vzal zcela střízlivě Tylův spis do ruky, pročetl, ba prostudoval jej co nejsvědomitěji a pak napsal svou kritiku, aby Tylovi dokázal, že jeho nový výtvor není žádným umělecky a důsledně provedeným celkem, nýbrž toliko obratně a na effekt sestrojenou mosaikou starých známých novellistických motivů.

Však vlastní důraz kritiky té spočíval v opravdovosti, jakou Havlíček požadoval od spisovatelstva českého, jakou bičoval všechnu tu ledabylost a prostřednost vavřínu chtivou, která sobě na vzájem zapaluje kadidlo a hřeší na vlastenecký zápal dobrého lidu.

„Já jsem veliký novellista, ty jsi veliký básník, on je veliký humorista; my jsme velicí novellisté, vy jste velicí básníci, oni jsou velicí humoristé. — Ale podívejme se jeden druhému do očí! Nemusímeliž se sami smáti jako římští augurové? — Každému řádnému muži více na tom záleží, aby měl jeho národ důkladné spisy, než aby on sám byl obdivován co spisovatel; suďme se tedy přísně, nesedejme si již tak záhy na vavříny! — Osmělujeme se míti přesvědčení, že se máme napřed ve světě mnoho naučiti a pak teprv něco psáti, že máme do knih vložiti jen ony své myšlénky a zkušenosti; které větší část našich krajanů posavád neznala a že má být každý výtvor pěkné literatury novým důsledné a umělecky provedeným celkem. Nepišme tedy pouze proto, aby nám přibývalo knih, hleďme každou knihou důkladně zakrýti nějakou mezeru v naší literatuře, povznesme se každým spisem o stupeň výše k dokonalosti a k vážnosti u cizozemcův“.

Takovou míru chtěl přiložiti i na Tylova „Posledního Čecha“. Již podivný ten titul prozrazuje prý slabost Tylovu, kterak mu totiž především jiným jde jen o tu trošku božího effektu. „Ve slově „poslední“ leží jakási tajná, démonická síla a tu chtěl T. stůj co stůj vyčerpat: proto „Poslední Čech“.

„Avšak potrestal se za tu maličkou marnůstku sám nejvíce, zkaziv tím jednotu novelly a uvrhna se do mnohých nedůsledností. Kterak to může býti, aby se nyní r. (184*) vlastenec, jenž jistě z náklonnosti všechny poměry naše a všechny síly pracující o zvelebení národu znáti musí, uprostřed celých živých Čech mohl pokladati za posledního Čecha, nejsa bláznem?“

Postihuje pak tendenci novelly, že je totiž psána pro českou aristokracii, pokračuje Havlíček opět doslova: „Dle mého mínění nemůžeme aristokracii jinak nakloniti k naší řeči, leč původností, geniálností a zajímavostí našich básnických výtvorů, nikdy však pouhými, dávno známými deklamacemi o vlastenectví, kterému vůbec aristokrati, jsouce vychováni v rozličných národnostech, ani hrubě nerozumějí.

„Ale i nám „sprostým lidem“ začíná již býti nanic z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prósou naši spisovatelé a nejvíce T. již dlouhé let nemilosrdně pronásledují. Bylby již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o této lásce mluvili, neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví, zapomínáme na vzdělávání národa. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější, kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřeji a prospěšněji bychom jednali. Já pak, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlasť umříti, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti“.

Strhla se ovšem bouře nad neslýchanou touto smělostí literárního nováčka proti staršímu spisovateli, jehož všecko působení bylo jedinou šlechetnou snahou i obětí. Ctitelové Tylovi soptili hněvem a pobádali mistra svého, aby „holobrádka“ sklátil jedinou ranou pohrdání. Tyl vskutku tak učinil. Replikoval ve svých „Květech“ několika urážkami: „Jedovatě hryzavý, nadutě jednostranný a potměšile převrácený komponista jakýsi Havlíček, dávno očekávaný prorok a karabáč na outlé novelly, jehožto kritiky přecházejí čáru všeliké přirozenosti“ byla epitheta, jimiž doufal mladého smělce v literárním světě zničit. Ale zmýlil se. Havlíček nebyl z těch zápasníků, kteří couvají na první ránu. Byl připraven na boj a znal se bíti: V nejbližším příštím čísle „České Včely“, objevila se „Odpověď“ — ne však Tylovi, nýbrž — „panu Havlu Borovskému na jeho kritiku Posledního Čecha“.

Byla psána jako od třetí osoby nestranné a kárala s otcovskou vážností i přísností Havlíčka, že zapoměl, kterak se

chovati má mladý, do života vstoupilý člověk proti patnáctiletým zásluhám v literatuře, a národnosti“, i ujímala se Tylovy práce jako poměrně dosti zdařilé a nikterak nezasluhující podobně zbrkle ostrého posudku. —

Nikdo nevěděl co to znamená a čekal dychtivě na dokončení „Odpovědi“ slíbené k příštímu číslu. Vskutku také přišlo (v 57. č. „Včely“) a počínalo: „atd. atd. atd. . . . Tak asi měl pan Tyl odpovědít na — moji kritiku, a postavil jsem onen formulář do předešlého čísla jen pro ponaučení p. T-ovi, aby budoucně, kdyby se mu takový případ přihodil, věděl jak na kritiku, kterou podstatnými důvody vyvrátit nemůže, aspoň chytře odpovědít má, aby nesoudní v aesthetice čtenáři, třeba jen z lidské outrpnosti na jeho straně zůstali. Takto však i moje kritika ve „Včele“ i jeho odpověď ve „Květech“ obě proti němu svědčí: moje kritika dokázala, že neuměl napsat dobrou novellu a jeho odpověď dokázala, že umí vyvádět hrubé kousky“. — A po té dovoluje si ten mladý literární „jakýsi“ posloužiti zkušenému spisovateli touto užitečnou radou: „Nevěřte vysoce vážený pane Tyle, ó prosím, nevěřte chválám, které se Vám samému o Vašich vlastních spisech zasílají; nemyslete si, že Vaše spisy žádný nehaní, když Vám žádné hany poslány nebyly! Ó svět je zlý, svět je bezbožný, p. Tyle, on nás do očí chválí a po straně haní. Věřte raději tomu, kdo se Vás do očí haněti nebojí. Kritika, ta je Vaše nejvěrnější přítelkyně, Vaše milenka, s Vámi nejupřímněji smýšlející, ta při Vás setrvá až do konce, neopustí Vás, kdyby Vás i celé člověčenstvo opustilo, kdyby Vaše spisy již žádný čísti nechtěl, ona je bude čísti, jednou, dvakrát, s olůvkem v ruce, se zářícím se okem mateřské lásky. Vy věčně její, ona věčně Vaše, Vy oba svoji věčně, věčně na mnohá léta, do skonání světa . . .“ A k závěrku ještě jeden oštěp za právo svobodné kritiky: „Všeobecné jsme našli mínění, že se žádná česká kniha haněti nemá a nesmí, jako by to naší národní věci škoditi mohlo. Což si myslíte, vy dobří ale nerozumní pánové, že žádný Čech špatnou novellu napsati nedovede? Má být každý Čech proto, že je Čechem, zavázán držeti špatné spisy za dobré? Ne, kdo nemůže býti v cizině prorokem, ať jím ani doma býti nechce. Není-liž moudřejší, když si sami dříve o svých vadách povíme, než aby se nám později cizinci vysmáli, že jsme o nich nevěděli? A pan Tyl jmenovitě by se neměl pořád „outlinkému písemnictví“ pod křídla schovávati.

Dejme tomu, že je literatura naše outlinká, ale pan Tyl narozený r. 1808. a patnáctiletý literát zajisté se nebude chtít mazlit a jmenovat outlinkým literátorem; sice bychom mu na to odpověděli epigramem, který jsme kdesi našli netištěný:

Obyčejný český literator vece:
„Kritika ať u nás ještě nevystoupí,
by nevěděl venkov, že jsme v Praze hloupí".
Já: Děckem jest, — díš — obecenstvo naše,
a tvé spisy, ty jsou tedy — kaše".

Pak se podepsal všemi od Tyla utrženými jmény. — — Boj byl dobojován. Ubohý Tyl se odmlčel, oposice proti Havlíčkovi ve „Květech" soustředěná odrazila se mdle o ocelové brnění jeho souverenního humoru a vtipu, on vyšel z boje jako vítěz odnášeje sobě co trofeji netoliko pověst bystroduchého a smělého spisovatele, ale na čem mu zajisté neskonale více záleželo: dobyté právo svobodné kritice. Spisovatelé naši přestali se odtud obdivovati jeden druhému a celá míra posudku i krasochuti obecenstva povznesla se k nepopíratelnému prospěchu naší produkce literární. Počalo se více žádati na spisovateli než posud a toho chtěl Havlíček dosíci. V mladické prudkosti přepial snad Karel náš tetivu své satyry, ale že ta rána, kterou zadal a která šlechetného Tyla přehluboko se dotkla, nebyla mířena zlou myslí, nýbrž pocházela toliko z ryzí horlivé vůle o dobrou věc, o tom přešvědčil se sám Tyl, když osud po létech oba uzralé a těžce zkoušené muže opět svedl sobě v náručí.

Jakkoliv duch Havlíčkův proti Tylovu byl mužnější a tvrdší, však srdce obou stejně byla jemná a proto přišel čas, kdy sobě opět upřímně odpustili v pohnutí posvátného bolu nad vlastí zdrcenou. Vzpomeneme ještě té chvíle tak charakteristické jako dojemně vznešené. Zde jest nám prodlíti toliko před obrazem bujného harcovníka, jehož zbraní jest zdravý, pronikavý rozum, zbádaný jonáckou chutí po opravách kde jakých vad a nepřístojností ať v životě našem literárním, společenském, nebo národním. Zváno jej „štikou v rybníce" a byl jí. Zahýbalť stojatými vodami našeho myšlénkového jezera Neptunským trojzubem svých kritik a polemik literarních více, než vrstevníkům bylo milo, takže mu vyčítali, kterak prý poškozuje věc dobrou, — ale my dnes hledíce povzdáli na výsledky, nemůžeme než mladické té řízności Havlíčkově odpouštěti. Onať protrhovala z ospalosti, ona

učila, ba nutila našince přemýšleti živě i opravdově o důležitostech, k nimž posud leda jen přihlédla plaše ta která bystřejší hlava, ona ale nad to ještě vnášela do té zimomřivé, netroufalé společnosti naší tehdejší jiskru odvahy, příklad statečnosti a smělosti zmužilé, což zajisté bylo pro národ porobou schýlený ziskem neocenitelným! Jen statečnost vysvobozuje a zachraňuje národy. Pravdou tou byla naplněna všecka Havlíčkova bytost. Pravdu tu vštěpuje lidu českému od prvních dnův svého publicistického působení. Tak pro př. hned ve své pochvalné kritice Vocelova „Labyrintu Slávy“. K tendenci básníkově obrací především zřetel, shledává, že závěrka celého díla a jeho resultát pro Čechy zní:

„Avšak bitvy krvavé a seče
neotevrou blaženosti chrám:
vězte, že jen světla blesknė meče
vydobudou věčnou slávu nám“.

S tím se nechce Havlíček naprosto srovnati: „Nemníme“, píše, „že by to bylo opravdivé mínění páně Vocelovo. Přesvědčeni jsme, že básník náš sám nejlépe cítí nedůslednosti a protismyslnosti, které by z pouhého a jednostranného bažení po osvětě povstati musily. Kterak by pouhé světlo mohlo býti naším blahem, ku př. bez statečnosti, bez moci národní, bez chrabrosti? atd. Vždyť by každý surovec násilím zrušiti mohl celé štěstí naše a celou slávu z osvěty vyplívající, kdyby se nám statečnosti a jarosti nedostávalo k odporu proti hrubé síle. V souměrnosti a v harmonii musejí býti jednotlivé lidské vlastnosti a přesvědčen jsem, že pravý vzdělanec a nejučenější mudrc časem svým v nejvzteklejších bitvách účastenství míti může beze studu, nezadávaje tím pranic vzdělanosti své. Hra o život zůstane vždy člověku věcí vznešenou a v tomto případě platí život všech lidí stejně, v tom jsme si rovni vzdělanci i nevzdělanci, vznešení a nuzní, cit života máme všickni jeden a jeden život platí jako druhý pro ty, kteří je tratiti mají“.

A rovněž kategoricky praví ve své pamětihodné kritice Kapprových „Českých Listův:“ Žádáme od tendenčního básníka za našich časů, aby to, co tak krásně umí ve verších mluvit, také sám ve próse opravdu dělal. -- Zkrátka, poesie musí býti pravda!“

Nazýváme onu kritiku Havlíčkovu pamětihodnou, poněvadž

se v ní odvážil Karel náš na zodpovídání otázky, týkající se důtklivě veškeré rodiny slovanské, nás Čechoslovanů však zvláště otázky to židovské.

Vysoce nadaný, však žel již — zapomínaný náš Václav Bolemír Nebeský obíral se od počátku svého literárního působení se zvláštní zálibou otázkou tou; šlechetnou snahou jeho bylo, získati Židy české národnosti a věci naši svaté, což doufal dosíci tím, že nadané mladší židovské básníky doby své, jako zejména Lud. A. Frankla a Siegfrieda Kappra všemožně pobádal, aby psali česky a tož vlastenecky česky, nabízeje se jim ochotně k opravování, ano přebásnění jich veršův na správný jazyk český.

Vůči Franklovi zůstala snaha jeho marnou, při Kapprovi však se za to dařila. Již z jara roku 1845. mohl Nebeský ve „Květech“ uveřejniti české prvotiny Kapprovy, řka:

Zde podává německý až posud básník svůj první český plod našemu obecenstvu. Jsme jisti, že jej každý vřele uvítá.

„Již německá Kapprova činnost literární měla směr slovanský. Mnohými překlady z českého a svými „Slavische Melodien“, které všeobecné obliby a uznání došly, seznámil Němce s naším básnictvím. Směr těchto básní každého potěší, an básník vystupuje uvědoměle jako syn israelský a soukmenovce své pobádá, aby se k našemu národnímu životu připojili. Protož podejme bratrsky tomu kmenu ruku a nahraďme mu co utrpěl osudem temných a krutých časův“. Nyní vyšly „České Listy“ Siegfrieda Kappra, básně to prodchnuté týmž duchem židovsko-českým. Byly přijaty s hojnou pochvalou, nechať se v zasvěcených kruzích šeptalo, že lví podíl na uhlazenosti česko-židovských těch veršů má prosodická obratnost Nebeského. — Však náš mladý lipan opět musel plouti proti proudu. Nedovedlť si Havlíček nikterak na mysli srovnati, jak by Žid zůstávaje Židem, mohl býti spolu dobrým Čechem; znamenal v tom odpor vnitřní, i neváhal tudíž myšlénku Nebeského zavrhnouti jako nepravou a velice mylnou.

„Neboť při Israelitech se nesmí jen ohled bráti k víře a náboženství, snad tak, jakoby Čechové co do víry i katolíci, i protestanti i mosaité i snad mohamedáni býti mohli, nýbrž hlavně také k původu a národnosti.

„A jak tu mohou Israelité k českému národu náležeti, když

jsou původu semitického? To můžeme spíše Němce, Francouze, Španěly, Angličany atd. k národu svému počítati, než Židy, neboť všickni tito národové mají s námi větší příbuznost. Nesmí se tedy říci, že Židé v Čechách neb na Moravě bydlící jsou Čechové náboženství mosaického, nýbrž považovati je musíme za národ zvláštní, semitický, který jen nahodile u nás bydlí a někdy naší řeči rozumí, neb ji umí. A zkušenost ukazuje, že hledisko to, s kterého my na židovstvo patříme, pravé jest. Neboť se zajisté všickni Židé, ať si bydlí v kterékoli zemi a v kterémkoli díle světa, považují za jeden národ, za bratry a nejen za stejnověrce; a svazek tento, který je dohromady víže, jest mnohem silnější, než ten, kterým k zemi své, (v které bydlí) připojeni jsou. A že nelze zároveň míti dvě vlasti, dva své národy a dvěma pánům sloužiti, toť bohda dokazovati nemusíme. Pročež musí, kdo chce být Čechem, přestati být Židem. Zrovna příhodný důkaz věci této můžeme ukázati na panu Kapprovi samém a jeho básních. Jedním okem dívaje se na Jeruzalem, na zaslíbenou zemi, hledí druhým do niv českých a praví, že je miluje; patrně však vysvítá z jeho zpěvu, že miluje více něco jiného, svého, což i přirozeno a proto chvalitebno jest. Nač si tedy činiti násilí a nutiti se k milování České vlasti a Čechů. Však my se sami dosti dovedeme milovati a opravdu máme na papíře a v básních tolik lásky k vlasti, že bychom ještě nad svou potřebu dosti mohli prodat neb propachtovat.

„Pochopujeme arci, že jsou Israelité za našich časů, kde idea národnosti a vlastenectví opět silně panovati počíná, jako panovávala za starých dob, pokud každý občan v řízení zemském hlas a účastenství měl, — pochopujeme, že jsou Israelité v těchto dobách ve zlém postavení. Oni jsouce rozptýleni po všelikých zemích, nevědí jak se chovati. Doufati v nějaké obnovení bývalé slávy své, v samostatnost národní, jest nepraktické, aspoň se nynějším, již pokaženým potomkům patriotických Hebreův nemožné zdá, poněvadž nežistnou energii utratili; mysli jejich zmalátněly, že se ani již neopovažují chtít pěstovat svůj přirozený jazyk hebrejský. Líbo-li naše skromné mínění vyslyšeti, radili bychom Židům, pakliže již svůj přirozený jazyk a literaturu opustiti chtějí, aby se připojili k Němcům a k jejich literatuře; neboť jazyk německý stal se již během času co druhý mateřský jazyk v Židovstvě“.

Havlíček se patrně obával, že by přimísením cizího semitského živlu náš slovanský národ utrpěl na své ryzí původnosti a síle, že by se neutužil, ale spíše zvrhl, že bychom assimilací takou časem podobně pozbyli oné nezištné energie, která jediná zachrániti může malé národy. Zda obava ta r. 1846. byla podstatnou neb lichou, těžko nám dnes rozsouditi. Ale že jedině ona patriotické mysli Havlíčkově takto vystoupiti velela, přesvědčuje nás další věta jeho, kterou takřka zavírá tuto zajímavou kontroversu o otázce židovské u nás: „Ubezpečujeme, že si pravého a řádného Iraelity tak dobře vážíme, jako koho jiného a jistě mnohem víc než špatného Čecha“.

Kdož by si tu bezděčně nezpomněl na podobné slovo našeho Jana Husa: „Kristus ví, že mám zbožného Němce radši, než bezbožného Čecha a kdyby to byl můj vlastní bratr . . .“

X.

Redaktorem.

„Hleděl jsem vždy dle svého nejlepšího vědomí povzbuditi mysl národu; minulá před věky sláva vlasti naší tanula mi vždy před očima, naděje pevná, že možna jest ještě skvělejších časů se dodělati, neopustila mne nikdy i při nejtěžších překážkách“.

Tak charakterisoval Karel Havlíček dne 28. prosince 1849. v „Národních Novinách“ sám svou tehda tříletou činnost redaktorskou, která počala Novým rokem 1846. náhodou rovněž pro talent Havlíčkův jako pro věc národa českého šťastnou. Tehdejší „Pražské Noviny“, — jediný to trpěný tehda politický list v jazyku českém i s belletristickou svou přílohou „Českou Včelou“ dostalyť se jinému vydavateli, (Karlu Medauovi) a tento hledě je vyprostiti z jejich souchotin posavádních, — živořilyť při 200 odběratelův, obrátil se na Palackého s prosbou, aby mu pověděl o spůsobilejší síle publicistické. Palacký mu odporučil — Havlíčka. „Ale, což já rozumím politice?“ upřímně odmítal překvapený Karel náš. — Rozváživ si však věc zraleji na mysli, i změřiv v duchu pole, jaké se tu činnosti jeho otvírá, odhodlaně vzal na se úlohu, z které si troufal, jak herci říkávají, „cosi udělat“.

Věděl arcit dobře, jakým bojům a protivenstvím všeho druhu jde vstříc. Tušil, čeho se může při redigování českých politických novin r. 1846. nadíti od Metternichovské censury, jejímž Argusem byl správce policie rakouské, pověstný Sedlnický! Vždyť chtěla nedávno teprv slavná ta censura zhola potlačiti celý jeden díl Palackého Dějin českých, a nepropustila jej dříve, až dal si Palacký do charakteristiky Husa vnutit od ní slova: „tvrdošíjnost, nepoddajná svéhlavost a justamentnost“.

Noviny politické, a nota bene české noviny, psané „ultračechem“ Havlíčkem, inu, ty měly teprv vyhlídku na růže. Tu se na každé slovo braly dvojnásob ostré brejle neb tu měl censor nad sebou opět celý řebřík censorův, čím výše, tím přísnějších a věci české nepřátelštějších. Vše to Havlíček znal a předvídal, ale vše to nedovedlo jej odstrašiti a zahnati z pole, na kterém doufal, že bude moci přece jen poměrně nejúčinněji a nejrychleji působiti ku povzbuzení a utužení lidu českého.

Ne, že by se byl chtěl snad střemhlav, bez rozmyslu vrhati do zápasu neplodného a pyšné se dosud dmoucími peřejemi libovolné, absolutistické moci. Ale poněvadž již tehda bystrým rozumem postihoval, že absolutism překročil svůj zenith, že opírá své bodáky o půdu, která není více tak pevnou, jako byla ještě před desítiletím. Jemu nikterak neušlo, jak i do samého toho stavovského sněmu českého od několika let vniká poznenáhla sebevědomější, zmužilejší duch, jak se ty druhdy ohnuté do oblouku hřbety pomalu vzpřimují a jak v těch hlavách „našich pánův“ konečně opět rozbřeskuje vědomí, že jsou zástupci důležitého staroslavného království, které mívalo slavné sněmy, s velikými právy a velikou mocí, takže ani vítěz bělohorský netroufal si mu vziti právo povolování daní.

Již roku 1843. z daleké Moskvy sledoval se živým interessem toto procitování opozičního ducha mezi „stavy“ českými a radil přátelům svým pražským důtklivě, aby hleděli z pohody té co možná rázně kořistit ve prospěch — českého divadla v Praze: Psal již tehda v listu příteli: „Dupnout si na Stavy! Říci jim zrovna do očí: Což pak my Češi, panující národ v Čechách, budem platit na německé divadlo a na české

žebrat? he? Kde pak jste to páni Stavové viděli, aby evropský šestimilionový národ neměl ani divadla?“ Nesmíme zapomínat, že jsme my Češi panující národ v Čechách . . . To si myslím, že by se pomocí p. arc. Štěpána vymoci dalo, aby s počátku aspoň dvakrát za týden od 7 do 10 česky hráno bylo a německy od 4 do 6, obzvláště když Stavové jsou v opposici. To nedorozumění mezi ním a Stavy bychom měli použít a dobře vydojit“. Od těch dob ale vlastenecká oposice Stavův neulevila, nýbrž naopak rostla.

Zejména stav panský, maje na sněmu většinu, jal se prostředkem práva povolování berní, jež počalo se bráti opět do opravdy, vymáhati sněmu českému bývalé právo jeho, zejména právo rokovati a usnášeti se o zákonech týkajících se těch věcí, na které se daně povolují.

Tento ruch v staré sněmovně na hradě pražském ovšem zůstával při tehdejším vyloučení veřejnosti utajen národu, ale národovci v Praze dychtivě se pídili po zprávách ze stavovského kolbiště a sdíleli radostně druh druhu každé slovo rázné, které tam padlo. Před jinými pak Havlíček. Kladl do tohoto vzmužení se stavův k vědomí vlastenecké povinnosti a k vědomí státního práva českého takové naděje, že kdysi v kruhu přátel s povýšeným hlasem a s veškerým důrazem svého přesvědčení předpovídal: „Pamatujte na má slova: půjdeli sněm tím chodem bez přetržky dále, máme za deset let ústavu Českou tak dobře opatřenu jako Uhři.“

Bystrý důvtip je ovšem nejvzácnější schopnosti politického spisovatele, ale ta schopnost musí býti právě cvičena a tužena bez ustání pilnými a hojnými studiemi dějin, zřízení státních, poměrův hospodářských i kulturních. Roku 1846. se toho v Rakousku arci na redaktoru nežádalo. Naopak, všeřídící absolutismus si přál, aby redaktoři trpěných po „provincích“ novin měli co možna nejméně politických vědomostí a dokonce žádného vlastního úsudku. O politice rakouské nesměli vůbec psáti, o politice zahraničné, však jen tak nevinně a krotce jako duchaprázdný vídeňský „Oesterreichischer Beobachter“, vlastní to noviny tehdejšího arciducha (!) politického, ministra Matternicha. Vycházely pod jeho dohledem a měly býti vzorem i pravidlem všem ostatním.

Potřebujeme dokládati, jak se Havlíčkovi vzor ten protivil? Byl mu zrovna odstrašujícím příkladem: noviny, jaké on chtěl

lidu českému psáti, měly býti právě učiněným opakem té myšlénkové pouště nudnosti officiósní a proto Havlíček znovu se dal do studií s veškerou tou svou železnou pílí a s veškerým tím ohněm dychtivé vůle, jakýmž připravovával se druhdy na belletristiku. Octl se v nové škole života a to konečně v té pravé. Jakož pak druhdy Šafařík býval mu rádcem v studiích slovanských, tak nyní opět Palacký v studiu dějin a literatur politických, kteréž přirozeně obrátilo zřetel Havlíčkův ku západu evropskému, a sice popředně k Anglii a Francii, jež svým bohatým životem politickým skytaly učelivé mysli jeho látku přehojnou a přezajímavou.

Nejživěji bavil a dojímal Havlíčka té doby zápas Irčanův o právo, povýšený geniálním vůdcem Danielem O'Connellem na výši světoslavné drámy. Tento neobyčejný muž, jenž s takou výmluvností a silou mravní bojoval tehda o osvobození nešťastného národa svého a po léta držel v šachu obrovskou tu velmoc Anglii, tento muž, který hlásal takou nezlomnou víru v jisté vítězství práva, domáhá-li se ho procitlý národ prostředky mravnými a se srdcem statečným, — stal se Havlíčkovým miláčkem.

Nad to pak ještě překvapující ta podobnost mezi letorou slovanskou a mezi povahou národa irského, kdežto Angličané opět jeví na sobě podstatné vlastnosti plemene germánského: a Havlíček již měl zbraň proti germanisaci lidu českého ukutou. V žádných druhých novinách rakouských nevšímáno si tehda odlehlých těch zápasů mezi Anglií a Irskem tak bedlivě a pronikavě jako v Pražských novinách Havlíčkových.

V každém čísle dočetl se lid český velice zajímavých zpráv o Irčanech, o jejich velkolepých táborech, o jejich horlivosti a statečnosti národní, o krutovládě anglické v Irsku a o mužném odporu, jaký ji klade irský lid na potkání.

Censura tomu nerozuměla i propouštěla ty cizí bolesti bez závady. Ale za to lid český porozuměl a učil se den ke dni bystřeji čísti mezi řádky. „Ony dopisy z Tipperary aneb Corku“ (v Irsku), vypravuje historik Dr. A. Springer, „psal si Havlíček sám; pod smyšlenými jmény kresleny tu nepřátelské poměry mezi Čechy a Němci, despotická opatření vlády a naděje potlačeného národa. Když četli Čechové o tvrdosti anglických ministrů, o zpupnosti Angličanův atd., mysleli na zdejší ministry a na Němce: O'Connellovo památné heslo „Re-

peal“!*) ujímalo se zvláště mezi mládeží českou, mezi studenty a spisovateli, i šeptáno s významným pohledem jako slovo naděje a útěchy — až i přibíralo praktického významu. Teprv Havlíčkovou horlivostí přivedeno fakticky národní hnutí české na dráhu agitace politické“.

Není snadnou věcí oceniti po dlouhých létech činnost žurnalisty významu epochálního; takměř nemožnou však vylíčiti ji do všech těch charakteristických podrobností, bez kterých přece nelze si o ní utvořiti představu žádoucně živou a obraz věrnosti úplné. Nestačíť tu sebe pilnější prostudování všeho, cokoliv byl napsal; nutno znáti do podrobna i dobu i poměry, za kterých ten onen článek vznikl, ba třeba znáti i tajné myšlénkové a citové proudy oné doby, jakož i osobnosti a kruhy, jichž se ta ona narážka týče, — abychom dovedli uhodnouti netoliko bezprostřední pohnútky a intence toho kterého činu publicistického, ale i dojem, jaký tehda způsobil. Mnohé, co dnes mdlým se nám býti jeví, své doby snad elektrisovalo; mnohé, čemu dnes bychom přikládali význam zvláštní, tehda nebylo třeba než ohlasem všeobecného názoru, pocitu a mínění. Jestli kde, zde jest dějepravci rozhlížeti se po memoirech a posudcích vrstevníkův oné činnosti, sbírati tyto graficky zachycené ozvěny tehdejšího mínění veřejného a podpírati se o ně na cestě za pravdou.

Jak chudobnou jest ale pohříchu memoirová naše literatura vůbec, z této zajímavé doby však zvláště! Vyjma „Zpomínky a úvahy starého vlastence“, které nyní J. Malý rozvedl na jakous historii „našeho znovuzrození“ a nehledě k Sojkově rovněž tendenčně zbarvené i nejasné charakteristice Havlíčka, není než několik feuilletonních neb lexikálně hubených poznámek. — Vše pak co Malý o tehdejším působení Havlíčkově sděluje, možno shrnouti v tyto věty:

„Havlíček nemohl býti bez šrůtek a bojů, jež přirozená povaha jeho nepřestávala vyvolávati. Vtipu jeho nic nebylo svatého, žádná slabá stránka národního života nezůstala od něho nepovšímnuta, žádný jeho dobrý nápad nevytištěn (?). Ale jakkoliv při tom nejednou zajížděl přes meze opatrnosti a zvyklou

*) „Repeal“ tolik co rozvázání centralisace, jakouž Anglie podmaňovala Irsko, tolik co vymanění se z područí londýnského parlamentu k právu sebeurčení na sněmu domácím.

slušností kázané, proto přece všecky ty jeho skoky měly ráz více nezbedné rozpustilosti, nežli nějakého zlého úmyslu. Nejčastěji bylo to škádlení osobního rázu, někdy však tříbily se též rozcházející se náhledy a zavdán podnět k důkladnějšímu uvažování o věcech vážných a podstatných, které až dosavád bývaly u nás předmětem více citu, nežli přemýšlení; a v tom ohledu působily takové hádky na všechen spůsob blahočinně. K opravdovému nepřátelství mezi odpornými stranami nepřišlo nikdy. Kypící duch Havlíčkův potřeboval k vybouření svému takové areny, pokud nepřišla doba, v níž vysoce důležité otázky odvolaly jej od šprýmovného harcu na skutečné pole bitvy. Prozatím dodávaly tyto nekrvavé šrůtky žurnalistice české zvýšené živosti a pikantnosti". Aby pak ukázal, kterak se zvláště Havlíček „často i dosti nepatrných malicherností" chytal, aby „Včelu" učinil pikantní, uvádí J. M. následující příklad: „Od nějakého času přicházely také v oblibu české nápisy. Takové dali si na své domy udělati též sládek Vaňka na koňském trhu a sládek Kober v Žitné ulici. Onen zněl „U Primas**u**", tento „**Ů** Lajbl**ů**"; onen měl tedy o kolečko méně, tento o kolečko více. Někteří ferinové noční dobou ssundali zbytečné kolečko nápisu poslednějšího a přenesli je k Primasovům, kde je přilepili nad poslední **u** kam náleželo. Málo kdo by si toho byl povšiml, kdyby Havlíček, (který snad dost možná celou věc sám nastrojil) nebyl si z toho v nejbližším čísle „Včely" ztropil smích. Jakkoli žert byl nevinný, nebožtík Vaňka, přece nemalé pohoršení bral, že má takto veřejně karán býti, i postavil si hlavu a dal ssundati přilepené kolečko, Havlíčkovi pak poslal několik lahví svého nejlepšího bavoráka s humoristicko-hrubianským psaníčkem, aby se panu redaktorovi požitím sílícího nápoje lépe mozek protřel. Celá Praha smála se a dosavád schází v nápisu „U Primas**u** náležité kolečko". —

Dotýkaje se pak žalostného sporu, jenž nám vznikl roku 1845. se Slováky pro Štúrovskou agitaci za odpadnutí od spisovného jazyka českého, připouští Malý, že trpkost proti Slovákům byla tehda u nás všeobecná, ale nicméně nikdo povážlivější nesouhlasil (prý) s nedůstojným urážením Slováků od Havlíčka. — Konečně zmiňuje se o posledním pravopisném boji našem, jenž vedl se roku 1846. o „**v**" a „**ou**", jichž hájila mladší generace, kdežto Palacký, Tomek a j. zůstávali při „au"

a „w“ pokládajíce nedávno Sborem Musejním přijatý pravopis za poslední koncessi, která se touze po novotách v pravopise českém beze škody učiniti směla.

Spor skončil vítězstvím mladší školy spisovatelské hájené Karlem Štorchem, F. Šumavským a Hankou a toliko dva redaktoři setrvali ve svých listech ještě po kolik let při „au“ a „w“: byli to K. V. Zap v „Poutníku“ a Havlíček ve „Včele“. Nuže, Jakub Malý tvrdí, že prý tak činili „proti lepšímu přesvědčení svému z chabé nesamostatnosti, jen aby se Palackému zavděčili“, — čehož prý důkazem nejlepším jest, že později, když hádka o slovíčka utuchla a jiné interessy do popředí vstoupily, opět „ou“ i „v“ přijali. A pro tuto domnělou „slabost“ applikuje Havlíčkovi štědře tyto „dvě stránky národní povahy české: jednak svéhlavé trvání na svém i v příčině nepatrné proti všeobecnému proudu, jednak lichometnou podlízavost u vyhledávání přízně“. — Podotýkáme, že si pan J. Malý vlastnosti tyto troufal na Havlíčkovi shledati ovšem teprv po jeho smrti a nikoliv dokud se Havlíček brániti mohl. Ostatně pozoroval již asi soudný čtenář sám, jakou váhu přiložiti třeba úsudku založenému na tak skrovném a tak jednostranném rozhledu. Kdo nevidí v tehdejším redaktoru Havlíčkovi než buď „nezbedného šprýmaře“, anebo neslušného kazimíra a žurnalistického rváče, věru, ten ať zanechá charakteristiky a reflexe dějepravné.

Náš Havel Borovský mnohdy snad poněkud prudce švihl bičem svého vtipu, ale vždy toho dojista zasluhoval ten na koho napřáhl. Tepaje na pohled osobnost, vždy v pravdě tepával jen zpozdilou věc. Ať „vjel do paruky“ sv. theologii, nebo pannenské naši literatuře, vždy mu šlo jedině o to, aby odklízel chrast a plevel, i razil cestu věci dobré. Tak i jeho agitace v příčině firem a nápisů českých, nebyla dokonce žádnou malichernosti, nýbrž podnikáním velice důležitým. Šlo o důkaz, že Praha není německým městem a proto musily ty německé etikety s českých hlav dolů.

„Včela“ jest zábavník“, praví Havlíček sám, „ale český zábavník s českou hlavou, českým srdcem a českými nápady — i snaží se, aby při zábavě a žertu roztrušovala semeno národního smýšlení“.

Rovněž křivdí Havlíčkovi, kdo viní ho z přílišné nevraži-

vosti proti Slovákům. Zrovna naopak, Havlíček byl až příliš zamilován do zachovalého, ryze slovanského toho lidu pod Tatrami, tak zamilován, že mu přičítal nejen slavnou a šťastnou budoucnost, ale i povolání regenerovati nás. „Slovensko, jemuž neusadil se ještě nepřítel uvnitř ve vlastním srdci, jemuž ještě nesetřely návaly cizího živlu starobylý ráz slovanský, — Slovensko, praví Havlíček výslovně: má větší a lepší naději pro budoucnost než Čechy, kde již skoro třetina obyvatelů domácích, nabyvších pro všechnu budoucnost práv občanských, staly se věčným sokem slovanského života; — ba Slovensko stalo by se při všech nyní tak nepříznivých poměrech přece časem první zemí československou, odtamtud by vyšlo znovuzrození Čech a Moravy, odtamtud vůdcovství a síla celého kmene československého!“

Nuž a právě že tak veliké kladl naděje do bratří podtatranských, právě proto byl do hlubiny duše roztrpčen na onu stranu mezi Slováky, která se chtěla pro nic za nic od nás literárně odtrhnouti a vlastní odchylný jazyk spisovný sobě zavádět. To se mu jevilo býti hříchem, rovnajícím se bratrovraždě, proti tomu ve jménu obapolného našeho zachránění, bojoval brzy vážně, brzy satyrou nejostřejší. Stůjtež zde opět na doklad a vysvětlení vlastní jeho slova, kterými nám otevírá srdce i rozum svůj do dna: „Hádky mezi námi a Novoslováky (stranou Štúrovou) nebyly jen literární hádky a nějaké pohašteření: bylyť to rozepře o nejdůležitější věc každého národa, o jeho politickou a národní budoucnost. Na kmenu československém leží nejtěžší úkol ze všech kmenů slovanských; on nejvíce vystaven jest do boje s nejsilnějším nepřítelem Slovanstva. Nemůže tedy býti lhostejno, jestli tento kmen 4 neb 7 milionů duší čítá, nemůže býti lhostejno, jestli Slováci, trhajíce se bez důležitých potřeb od nás, sami tím nesesílí se, nás ale oslabí a obě roztržené části do většího nebezpečenství uvedou. Nebyla to tedy hádka o literu, nýbrž o život, o bytí neb nebytí československého národa a jestli se tedy mysle a srdce mnohých proti původům toho rozhořšili, jest to sice bolestné, ale přirozené“.

Zde byl by také mohl najíti p. Malý žádoucí klíč konomu „umínění se“ Havlíčka na „skladném pravopisu“ Palackého. Věru, jestli čí povaha byla prosta slovíčkářské pedanterie jako licoměrné nesamostatnosti, jestli kdo nebyl schopen jednati

proti lepšímu přesvědčení svému, byl to náš Havlíček. Hůře a nespravedlivěji nelze té mužně bodré povaze věru ani ukřivditi, než když se ji vyčítá nesamostatnost, lichometnost a servilnost. K vůli žádnému Palackému, ale prostě k vůli dobré věci Havlíček r. 1846. ustál od novot a přijal pravopis, na němž byl se pozléze ustanovil musejní Sbor pro vědecké vzdělání řeči a literatury naší. Měl to za vlasteneckou povinnost v chvíli, kde Novoslováci od nás literárně se trhali a nový spisovný jazyk sobě shledávali: Šlo mu jednak o to, aby nám nemohli říci, že sami posud ustálených forem nemáme a zrovna tak v jazyce novotaříme jako Štúrovci, jednak, aby už bylo těm věčným mluvnickým hádkám u nás konce a my obraceli zřetel k důležitostem a prácem plodnějším.

Nelpěl tedy Havlíček na „au“ a „w“ ani svéhlavě, aniž by se zalichotil Palackému, což dokázal právě nejlépe tím, že později, když v politickém ruchu čtyř pohnutých let novota v praxi trvale se byla ujala, i on, bez ohledu na Palackého, ji přijal a odtud, jak v publikacích, tak i v soukromých listech svých všude „ou“ i „v“ psával.

Nebylť Havlíček z těch lidí, kdož slepě jdou za autoritami; on uznával potřebu autority, ale neméně právo rozumu. Pravdivá myšlénka byla mu vlastně jedinou a nejvyšší autoritou, jí sloužil poctivě i oddaně s celým zápalem ryzího srdce, háje vždy a všude toho, co shledával býti rozumným, spravedlivým a užitečným svému národu.

Ještě na jeden publicistický čin Havlíčkův z doby tehdejší zpomínají současníci velmi rozdílně: to na jeho vystoupení proti — panslavismu. Vskutku, Havlíček, týž Havlíček, který druhdy v semináři svým slovanským smýšlením tolik příkoří si byl způsobil, nyní jal se v řadě článků nadepsaných „Slovan a Čech“ (viz Pražské Noviny z r. 1846. čís. 14—21) nemilosrdnou rukou trhati luzné ty útěchy a naděje tehdejších národovcův našich co do vzájemnosti a pospolitosti všeho slovanského světa! Hanka si mohl čiro zoufati a vůbec bylo pohoršení ve valné části tehdejšího našeho tábora národního z toho nemalé. Psalť Havlíček mezi jiným takto:

„Za studentských let na universitě pražské, zablesklo se mi teprv něco o velikém Slovanském národu, o bratrstvu, stejném smýšlení jeho rozdílných kmenů mezi sebou, o budoucí vznešenosti jeho atd. Seznal jsem Polsko a — znelíbilo se mi:

s nenávistí a s pohrdáním opustil jsem Sarmatské kraje a po Novém roce, v nejtužších mrazích, klusal jsem v kybitce do Moskvy, zahříván nejvíce horkostí své srdečné všeslovanské vzájemnosti. Ruské mrazy a ostatní věci ruské utajily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky. Kosmopolitismu jsem beztoho nikdy neměl za mák v těle a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana, která mi, seznavšímu dostatečně Rus i Polsku, jakousi ironií zaváněla . . .“ „Slované, totiž Rusové, Poláci, Češi, Ilyrové atd. nejsou jedním národem. Marna jest idea Kollárova. Historická zkušenost učí, že mezi národy sousedními nikdy jisté, pevné přátelství udržeti se nemůže, že kmenové slovanští jeden po druhém se snažili kde mohli o hegemonii, o primát nad ostatními“.

„Máme milovati všecky Slovany, poněvadž s námi stejného jsou původu a podobný jazyk mluví, máme tedy milovati Rusy i Poláky a Rusové i Poláci mají milovati nás. A ta láska má se ukázat skutkem. Prosím, račtež si těchto několik slov dobře přemyslit! Dvě strany se spolu na život a na smrt potýkají, národ ruský s národem polským, kterak je možno s oběma sympathisovat, oba stejně milovat . . .? Rusové jsou všude v nenávisti, Poláky všude litují, (nesnesitelný los pro pravého muže litovánu býti!) ale na nás Čechy ještě se zalíbením, s úctou hledí svět, jak chladnou, pevnou rukou saháme do kol osudu, chtějíce ho v běhu zastaviti, jak svými tvrdými českými lebkami, tak setrvale bijeme do stěny předsudků a protivenství, až se sroutí . . . S hrdostí řeknu: já jsem Čech, ale nikoliv: já jsem Slovan“.

Ty a podobné výroky se z dlouhého článku vytrhovaly a Havlíček se orteloval. Staví prý svou osobní chuť neb nechuť nad interess národa, boří krásné dílo piety, upírá Slovanstvu reálnost atd. — Co ale zatím chtěl Havlíček tím článkem vykřičeným v pravdě? Nechť odpovídá sám: „Tehdejší můj článek (píše o čtyři léta později) směřoval proti jistému, zvlášť v Čechách a na Slovensku tenkrát velmi nepraktickému obyčeji, že se velmi mnoho mladých mužů učilo jinoslovanským nářečím, neumějíce ani pravopis svého vlastního jazyka, kdežto se blouznilo o jistém všeslovanském, jednom společném nářečí a zanedbávalo se vzdělání vlastního kmene. Já ale tehda jako nyní stál jsem na tom, že chtějíce býti dobří

Slované, musíme napřed pěstovati dobro svého vlastního kmenu a že Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví jeho kmenové, jmenovitě Čechoslované, Jihoslované, Poláci a Rusové, každý se vzmůže a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou. Něco jiného jest mysliti, sobě jen tak neurčité osudy Slovanstva a jak říkáme, jen na náhodu při tom spolehati a něco jiného zase jest, dle nějakého určitého, dobře rozmyšleného, plánu pracovati k větší budoucnosti Slovanstva a nespolehati se na dobrou náhodu, nýbrž z vlastního přičinění očekávati jen nějakou spásu. Dvojí ale může býti plán náš: buďto očekávati zcela passivně, aby Rusko nás vytrhlo časem svým z rukou nepřátel našich, což jest velmi pohodlné, ale málo čestné a budoucímu duševnímu vývinu Slovanstva málo prospěšné; anebo zas, aby západní a jižní Slované bez materialní pomoci Ruska sami si společně proti nepřátelům svým pojistili svobodu a národnost svou, by časem svým, vyvinuvše mezi sebou neznámý v Rusku živel politické svobody, prospěšně působiti mohli v tomto ohledu i na Rusko samé. Chceme-li se ale této druhé cesty držeti, tuť ani není třeba dokazovati, že každý jednotlivý kmen co možná nejvíce se sesíliti musí. Na kmenu československém leží v ohledu tomto nejtěžší úkol. Nebude nám jistě nikdo pokládati za nějakou kmenovou vypínavost, když řekneme, že osud Čechoslovanů rozhodne také osud celého Slovanstva a že jestliže my padneme v duševním a snad i v materialním boji proti Němectvu, také polský a jihoslovanský kmen těžce ponesou následky našeho pádu. Specialní československá provincie Čechy připadá nám jako bašta u mostu, přes který vede cesta do srdce slovanského a tuto baštu, ve které náš slabý kmen již přes tisíc let vede boj se silnějším nepřítelem, máme všickni ve společném interessu upevňovati a hájiti, nikoli slabiti.

Já tedy neodpíral Slovanstvu reálnosti, nýbrž dokazoval jsem jen, že reálnost Slovanstva založena jest na reálnosti jednotlivých kmenů, a slova moje, že s hrdostí řeknu já jsem Čech, ale nikoli, já jsem Slovan, nemohou se rozuměti, tak, jakobych snad Slovanem býti se toho času byl styděl, nýbrž jen v tom smyslu, že Slovanství jest teprv ideál, ku kterému směřujeme, že tedy nemožné jest v praktickém životě již

nyní opírati se na ten ideál asi tak, jako ten kdo vydělává a šetří a bohatým býti chce, již napřed se svým budoucím bohatstvím se chlubiti nebude. Jisto ale jest, že vědomí společného původu není posud obyčejné u slovanských kmenů a každý tedy uznati musí, že něco jiného jest pracovati k rozšíření tohoto vědomí na nynější praktické půdě a něco jiného předpokládati něco, co si přejeme již jako skutečné a stavěti na tom již základy. Já jsem tedy, abychom to zkrátka řekli, nemluvil mnoho o Slovanství, ale jednal jsem vždy jako Slovan a sit venia verbo, — jako panslavista, což zajisté i před sepsáním onoho článku i po něm, vždy každému patrno býti muselo".

Čím dále, tím více osvědčovalo se, že Havel Borovský jest osobnost zvláštní, duch neodvislý, nové dráhy razící. V novinách jeho viděti takřka od čísla k číslu, jak neunavně duch ten pracuje, aby i v těch poutech nevolnosti předbřeznové mohl lid poučovati o jeho právu, vštěpovati mu zdravé názory a pravdy, i vychovávati jej ku statečnosti občanské. Zkouší brzy encyklopaedickými články vysvětlovati lidu základní ponětí politického života: hledí jej poučiti o tom, co jest stát absolutistický, konstituční, co monarchie a co republika, co aristokracie a co demokracie. Ale všechny pokusy podobné tříští se o úskalí železné censury.

„Pravdě i sebe šetrněji pronešené", žaluje později Havlíček, „zarazila se cesta; o věcech pro život užitečných nesměli jsme psáti a lid náš měl jen o malichernostech, o divadle atp. v časopisech čísti. Redakce, které se nechtěly tomuto žalostnému osudu podrobiti, s ustavičnými žalobami a výhrůžkami úřadů zápasiti musely a policejní ministr hr. Sedlnický, věrný spojenec Metternicha, skrze své nástroje nemálo stíhal redakce těchto listů, aby v nás udusil konečně každé volné hnutí, každou myšlénku. Pro svrchovanou tajnost celého tehdejšího ouřadování ovšem nic do obecenstva přijíti nemohlo a jen moje registratura chová v sobě ty rozličné žaloby policejní a moje ponížené repliky".

Havlíček a „ponížené" repliky! Byla to asi táž „ponížené nost", s níž setkáváme se v jeho poníženém satyrickém dopise k redaktoru „Moravských Novin", kde z každé zdvořilosti vyšlehuje žihavka nejpalčivější ironie a z každého slova žihadlo satyry. — Vždyť již tehda byl mu ostrý Pavel Lonis Courier vedle Voltaira „nejmilejším učitelem francouzštiny" a kromě toho

víme, kterak nejednou, když měl již těch sekatur sl. censury do syta, šel se domáhati svého práva k samému tehdejšímu zeměsprávci knížeti Štěpánu.

Můžeme tudíž zajisté beze vší pochybnosti uvěřiti jednomu z tehdejších druhův Havlíčkových (Dru. Al. Krásovi) ujišťuje-li, kterak již za oněch šarvátek s censurou pět a dvacetiletý náš Karel mužně vystupoval, po ráně nikdy necouval, nýbrž všemi prostředky se hájil, kteréž zákon na ruku mu dával. A tento zmužilý duch také všude pronikal v jeho slohu, i měl za účinek, že „Pražské Noviny“ vůčihledě stávaly se lidu našemu oblíbenějšími, tak že do roka již při znamenitě zvětšeném formátě, přivedl je Havlíček ze 200 na 1500 odběratelův. „Havlíčkově ráznosti a důmyslné, brzo vážné, brzo rozmarné přičinlivosti podařilo se spůsobiti znamenitý, bujnější obrat v našem novinářství a sobě náramné populárnosti u československého čtenářstva získati“ — poznamenává Ritterberg: „Jedva censura ve své přísnosti proti dřívějšku jen poněkud poulevila, Havlíček uměl z toho v plné míře kořistiti ku povzbuzování a rozněcování národní strany české. Kromě toho již tehda skoro při každém znamenitějším podniknutí, při každém literárně společenském boji naší strany národní v první řadě stával, i takou živou a vždy hlučněji se zmahající agitaci prováděl, že po vzbuzeném veřejném životě politickém mezi hlavními vůdci lidu našeho vynikal“.

Zbývá ještě jeden hlas anonymního vrstevníka, jenž opět vysoko cení Havlíčkovu obratnost, jakou znal se proplaviti nejen mezi Charibdou censury, ale i mezi Scyllou obecného mínění, tak sice, že toto znenáhla docela na svou dráhu přivedl a posilován uznáním jeho, za nedlouho v Čechách mezi lidem naším spůsobil válečný šik čtenářů přehorlivých, myšlénkám politickým bystře naslouchajících. „Nemoha válčiti s tehdejší politikou, budil aspoň Havlíček odpor proti utkvělým předsudkům a úzkoprsým názorům; rozptyloval mlhy, metal jiskry do politicky a sociálně ospalého národa, osvěžuje zmalátnělé mysle slovem jadrným, smělým a jasným. Nemoha dotírati na panující systém přímo, podrýval jej pod čarou buzením politických myšlének“.

XI.

Pravdou i žertem.

Rokem 1846. ukončil Karel náš svůj cestopis ruský vysoce zdařilou studií „Cizozemci v Rusích“, již uveřejnil v „Musejníku“. Tu již rozhodně převládá úvaha politická nad pozorováním pouze cestopisným a celý článek zjevuje nám patriotu a demokrata českého, kterýž jest již úplně srovnán a pevný ve svém názoru, přesvědčení a směru. Na doklad aspoň několik výňatků. Havlíček není dokonce z těch úzkoprsých vlastenců, kteří cizince usazující se větším počtem mezi národem domácím, považují naprosto za neštěstí pro domorodý národ. Nikoliv. „Častým přibýváním cizinců do země a hojným cestováním našinců do cizích zemí zvětšuje se vždy obor vědomostí, osvěta, neboť všickni lidé všechno vědí. Tím také vzrůstá, pokud národ národu nepřekáží, nejkrásnější ze všech občanských ctností: snášelivost. Kdo vlastní zkušeností seznal, jak urputně každý národ při svém mínění stojí a jak blažen tímto svým míněním jest, nebude zajisté asi tak svéhlavým, aby mu své mínění vnucoval, neboť jen sprostáci všechny hlavy pod jeden klobouk vtěsnati usilují, prohlašujíce mínění svá za neomylná.. Pro každý národ, jak se mi zdá, byla by nejpoučnější a nejpůvabnější kniha taková, která by mu s podrobnostmi vykládala, kdy a jaké cizozemské živly buď obchodem, buď vojnou, buď cestováním, buď v knihách atd., do jeho domácího života stekly a tudy v něm změny spůsobily buď k horšímu, anebo k lepšímu“.

Když ale po té jme se zkoumat, jaké účinky jevil nával cizinců, zejména Tatarův a Němcův na život slovanského národa ruského, tu vzrůstá jeho studie v mocnou polemiku proti duchu oné hladové „kultury“ německé, která vtírá se nezvaně do sídel pohostinného, dobráckého Slovana, ne aby jej povznesla a oblažila, nýbrž aby jej porušovala a stlačovala. Kdokoliv svou vlast opouští za tím cílem, aby ve vlasti jiného národa zbudoval si nový domov, došel blahobytu a štěstí: ten má se přece slušně podrobiti výminkám nové své existence; vždyť přišel dobrovolně a uhostil se mezi cizím národem k vůli svému osobnímu blahu. Ať tedy podrobí se slušně řádům a mravům toho národa, ať chová úctu a setrnost k jeho jazyku i právu.

ať je mu, slovem, dobrým sousedem. Ale kde cizinec přijde co nepřítel a rušitel domorodého národa, plný podjatosti a nadutého sebevědomí, chtěje míti ve všem přednost a vrch, tam ovšem běda národu, který si to dá líbiti, nadtož, který ještě za to pohrdání pokorně líbá tu ruku pyšného cizince, všude mu ustupuje, ve všem se po něm opičí a svoje vlastní mravy i jazyk svých otcův v lehkosti míti počíná.

A to je odvěká, dědičná slabost nás Slovanův. Tu bičuje Havlíček rovnou měrou jako onu nadutost ruských Němcův vůči národu slovanskému, k němuž přišli hledat obživu a štěstí; ovšem prý se Rus Němci nedá. Ale slabší národové slovanští nechť mají se na pozoru. „Nikdy potomci jednoho národa neutiskují se vespolek tak nelidsky, jako je hněte cizinec, u kterého se s žistností také spojuje národní zášť a opovržení, které skoro všickni sousední národové proti sobě mívají".

„Petr Veliký byl rázný, energický charakter a takoví lidé mají při všem, co si provésti umínili, obyčej, že po mouše, někomu na obličeji sedící — kamenem házejí a tak sice někdy mouchu zabijí, vždycky však při tom příteli svému hlavu roztlukou. Petr pozoroval mnohé veliké nedostatky ve své říši, ale spůsob, kterým si umínil je odstraniti, byl tak škodný, že vlastně pražádné blaho zemi z proměn jeho nevykvetlo. Petr položil základ tomu nešťastnému žebříku činovnickému, který v sobě pohltil všechna práva, nezanechav jiným třídám než poroby. Hlavní výminka při vstupování do carských služeb byla svléci se sebe národního Rusa a obléci cizozemštinu.

„Petr zavedl „činy" s úplným titulkářstvím, jak se vedlo u nebožky babičky chatrné paměti Svato-Římsko-Německé Říše a rozdělil své Rusy jako dělí němečtí kupci své zboží na: ordinär, mittel, fein, extrafein, superfein. Od té doby povstali v Rusích mužové „narození, dobře narození, velmi dobře narození, vysoko narození, především výborně narození a vysoko především výborně narození", — samé věci, o kterých by, myslím, nejlépe — porodní babička svědectví dáti mohla; i nedivím se tak tomu, že takové titule Němci vymyslili, — (kdož by neznal jejich šosácké titulkářství a škrobenou, odměřenou, systematickou uctivost) — ale divím se více tomu, že se našli na světě jiní, následující jejich příkladu. —

„Poněvadž se teprv od časů Petra Velikého západní evrop-

ština velikým pramenem a cvalem do Rus vlívati počala a poněvadž hlavní náplav těchto cizinců z německých zemí pocházel, zvykli si též němečtí spisovatelé o periodě této v tom smyslu mluviti, jakoby teprv tehdy bylo počalo se nějaké lidské vzdělání v Rusku a sice hlavně jen působením německým, jakoby před jejich příchodem Rusové byli ve své zemi jenom co nájemníci u vlků a medvědů živi bývali, jeden druhého při tom požírajíce.

„Každý však, kdo nějaký čas pozorně v Moskvě pobyl a pak odtud do Vilna, neb vůbec na západ, avšak s otevřenýma očima cestoval, mohl pozorovati, kterak kultury výstavnosti vesnic, vzdělanosti půdy, zámožnosti obyvatelstva, ba i lidnatosti čím dále od Moskvy k západu tím více — ubývá, až pak v Bělorusi za Vitěbskem chudoba, zdivočilost a nelidská bída nejvyššího stupně dochází, kde lidé sami nečisti, chatrně oblečeni, takřka v chlívech bydlí a ještě od pánů svých, Polákův nanejvýš sevřeni jsou. Již pouhý pohled na tyto bídné tvory budí útrpnost; hlouposť, nesmělosť a zakrsalosť — následkové to bídy a zotročilosti hledí jim z obličeje.

„Čím dále se pak blížíme k západu a k Vilnu, počíná se již opět kultura a dobrý stav zvedat, avšak jest to kultura již zcela jiného spůsobu než ona předešlá, Moskevská, jest to již kultura méně více podobná k veškeré evropské. Z této úvahy vidíme, že jest Moskva středištěm kultury a vzdělanosti ruské, která se odtamtud na všechny strany znenáhla rozšiřuje a čím dále od Moskvy, tím více dle přirozeného běhu věcí slábne. S druhé strany, od západu šíří se opět jiná, evropská kultura dál a dále na východ a Bělorus jest to místo, v kterém se obě tyto kultury stékají, to jest vlastně, do kterého ještě žádná náležitě nepronikla. Zároveň má tato velkoruská, Moskevská kultura, stavba domů, topení, orba, chování dobytka, zřízení vozů a spřeže, domácí výrobky, kroj, smýšlení lidu, domácí hospodářství, zřízení obecní, obchod atd. tak původní, domácí, aspoň zajisté neněmecký ráz, že by již bylo těžko věřiti, aby ji teprv Němci a jiní cizozemci za Petra a později byli do Rus přinesli, kdyby ostatně z historie samé známo nebylo, že již od nepaměti před Petrem všechny tyto věci v takovém spůsobu a na takovém stupni stály“.

S takým důmyslem a s takou dokonalou obeznalostí nebylo u nás dosud proti arroganci německé polemisováno. Než, slyšme dále. Za hlavní původ bědné poroby lidu selského v Rusku poznamenává Havlíček zlý příklad německé šlechty v baltických provinciích. „Tyto nešťastné provincie sloužili za vzor při zavádění všech těch egoistických praktik při poměrech pána k poddanému v Rusích. Tam nejen celý týden i v neděli, nýbrž také několikráte i v noci poddaný lid robotovati musí; tam pán ubohého robotěze na trh posílá s určením, jak mnoho musí za věci mu odevzdané peněz přivézti, ať si pak najde kupce jak chce. Při tom se ještě němečtí spisovatelé nestydí charakter toho ubohého, takto mořeného lidu (Lotyšů a Čudů) líčiti co listig, tückisch, boshaft, falsch, zänkisch, rachgierig, widerspenstig, schadenfroh, unhöflich gegen Deutsche, unbarmherzig, nur nicht gegen Bettler ihrer Nation (pozor!) — Baltické province mohou se nazvati skladem věčným a živým pramenem Němců, odkud se rozšiřují po celém Rusku. Hojně rozplozená šlechta z těch krajin hledá si výživu v carské službě, při čemž si vespolek pomahají: ve vyšších službách postavený najde vždy příležitost pamatovat na své hojné německé strýčky. Při tom oni požívajíce všech výhod ruských občanů, sami sebe za Rusy nepovažují, tvoříce tak stát ve státě. Rozumí se, že pak tito ruští Němci i ostatní své krajany z Říše dle možnosti podporují a mezi sebou proti Rusům dohromady drží. Až posavad jest tato úřední mocnost Němců dosti veliká a Rusům obtížná, tak že se na ni dost hubuje. Pověstný generál Jermolov, vyznamenav se na Kavkaze, tázán byl, jakou milost by sobě za své zásluhy chtěl vyžádat. „Prosím, abych byl povýšen na důstojnost Němce!“ odpověděl satyricky.

„V novějších časech učinila sice vláda nějaké kroky k ponenáhlému zrušení těchto provincií, načež veliké povstaly v časopisech německých lamentace na křivdu a bezpráví. Hm! kdybych do cizího domu nepozván přišel a násilně se tam k největšímu nepohodlí a škodě domácích usadil a roztahoval, kdyby pak přišel silnější než já a chtěje se rovněž tak v domě tom usaditi, mne by vypudil: stalo by se mně tím nějaké bezpráví neb křivda? Dokonce ne; nepříjemná věc, velmi nepříjemná, ale nikoli bezpráví. Němce do Livonska a Estonska nikdo nevolal, oni sami usadivše se tam, bezprávně utiskovali

domácí národnosť: stane-li se tedy něco proti jejich národnosti, jest to jen půjčka za oplátku, ale žádné bezpráví. Vůbec by se tyto krajiny ani neměly jmenovati „Deutsche Ostseeprovinzen“, nýbrž Estonsko, Livonsko, poněvadž národ tam jest estonský, livonský a jenom šlechta s městy německá, a máli v nich kdo právo o křivdě mluviti, jsou to jenom Čudi a Litvíni. Němečtí žurnalisté, kteří od nějakého času jakýmsi Veliko-Alexandrovským humorem a římanskou passí na dobývání nových provincií posedlí jsou, také se tím slovíčkem „Deutsche Provinzen“ tak dalece másti nechávají, že by i nás Čechy již k vůli tomu k národnosti své německé přinutit chtěli; na to však zapomínají, že tento název jest v Rakousku pouze — administrativní“.

Abychom se ale vlastní zpozdilostí nestali časem skutečně německou provincí, kreslí nám Havlíček pro výstrahu zpozdilost aristokratie ruské živící hejna německých vychovatelův, aby z její mládeže nedělali co možna špatných Rusův a — zněmčilých hlupákův. „Ačkoliv se skoro v celém světě i u nás v Čechách považuje za jistou známku vzdělanosti, mluví-li kdo kromě svým přirozeným i jiným neb jinými cizími jazyky, musíme si zde přece jako mimochodem a příležitě povšimnouti něčeho, co snad každé mamince, když děti své cizím jazykům učiti dává, nenapadne.

„Četl jsem kdesi, že člověk, když dva jazyky umí, jakoby se byl zdvojnásobil, za dva platí a úplně se s výrokem tímto srovnávám, jenom mi buď povolen malinký závěreček nebo klausule: když se zdvojnásobí a jako za dva platí, velmi přirozeno, že ku př. moudrý a chytrý člověk naučiv se třem jazykům, za tři moudré a chytré platí, naopak ale hlupák rovněž mluvící třemi jazyky, nikoli třem moudrým a chytrým, nýbrž jenom třem — hlupákům se vyrovná. Pročež tedy rozumnému jest prospěšno znáti více jazykův, nerozumnému však jenom na škodu. Neboť se rozum a zkušenost, nerozum a zpozdilost ukázati může nejvíce jen řečí a proto také čím více kdo umí jazyků, tím více k tomu příležitosti nabývá, z čehož již jasně vidíme, že by nemoudrému, nebo jak se v bibli velmi dobře jmenuje, muži bláznu, nejprospěšnější byla něm ota . . .

„Avšak právě si s uleknutím připomínám, že jsem v Musejníku! Takové šprýmy ve vědeckém časopisu! Pro pána krále!

Jen aby se o tom pan Slavomil ve „Květech“ nedověděl! On dovedl by všem nám vyhubovat, mně, že to píšu, p. redaktorovi, že to přijímá, Matici, že to vydává, čtenářům, že to čtou a Petřínu, že se na nás na všecky nesesypal, aby tak zamezil moje bohaprázdné, nevědecké, nefilosofické počínání“.

Jak vidíme, byl náš Karel stále při dobrém humoru, ba někdy zrovna v klassickém humoru, o čemž nejlépe mohl vypravovat ubohý náš — Pavel Šafařík, kterého zrovna tehda ustanovili jako z nejkrutější ironie osudu za — censora českých publikací! Pro Havlíčka byl ovšem censor takové vzdělanosti a shovívavosti ziskem neocenitelným; ale vmysleme se za to v postavení poctivého Šafaříka, když bylo mu z úřední povinnosti censurovati, t. j. škrtat a potlačovat bujné ty nápady a myšlénkové blesky svého milovaného „Draka“, jakými na příklad oplývalo ono satyrické čtení, jež měl Karel náš dne 28. listopadu 1846. v Měšťanské besedě pražské téhož roku založené.

Byla to na tehdejší poměry satyra věru rovněž smělá jako zdařilá.*) Havlíček má plán, neobyčejný plán, „který, až proveden bude, celý svět, ani Rakouské mocnářství nevyjímaje“, promění opět v nový ráj:

„Náš věk jest věkem associací, spolků, ústavů atd. Za časů našich předků, jakožto lidí v každém ohledu větších než my, arci mohl i jediný člověk veliké skutky konati, nyní se však vždy více lidí na jeden veliký skutek spolčiti musí; všude se zaváději společnosti, buď dobročinné, poněvadž nyní málo kdo sám o sobě co dobrého vykonati chce, buď učené, by mohli učení mužové sami sebe a jeden druhého vyučovati, poněvadž se žádný neučený od nich nic učiti nechce; buď náboženské, poněvadž za našich časů již tak málo nábožnosti mezi lidmi jest, že se jich vždy mnoho složiti musí, aby nějaká ta pobožnost povstala; buď zas politické, aby policie na světě nepominula a žaláře nadarmo nestály, buďto spolky střídmosti, které se jen mezi chudým lidem zakládají (bohatí jsou beztoho střídmí), aby každý místo čtvrtky pálenky vypil denně několik mázů piva, aneb zas assekurace, které z největších neštěstí, jako jsou ohně, povodně, krupobití, ještě užitek mají a konečně rozličná bratrstva, která, když někdo z nich umře, jej pochovají, poněvadž se sám po-

*) Vyšla zcensorovaná r. 1846. v čísle 106 „Včely“; v plném. původním znění však teprv v Sebraných spisech Havlíčkových r. 1870.

chovati nemůže .... Užitek dobře zřízené společnosti jest patrný a věci veliké, před kterými by síly jednotlivého člověka žasly vykonají se ve společnosti velmi snadně. Máme ku př. tuto naši besedu. Kde by jeden člověk sám pro sebe toho dokázal co my tu zmůžeme, kterak by, pravím, bylo jednomu člověku možno tolik — sníst a vypít jako my zde do roka sníme a vypijeme? A to jest všechno následek associace! Není však naše beseda jediná společnost ve vlasti naší: máme kromě ni ještě mnohé jiné a také užitečné společnosti, jako ku př. průmyslovou jednotu, ve které se o všem tom, co v českých fabrikách dělají, zase — mluví, aby se tak síly dělily; aneb českou spořitelnu, která z toho, co si do ní naši lidé dávají, pro sebe i jiné spoří; aneb růžencové společnosti, ve kterých se lidé na roubík modlí, aby jim Pán Bůh žádný zdrávasek upříti nemohl, zkrátka žádná není bez užitku, ani ta Pražská hospodářská společnost, kterou jen každý pomlouvá a z nečinnosti viní, ačkoliv ona velmi dobře účel svůj, již ve jméně obsažený, vykonává: ona hospodaří a sice hospodaří s rozumem svým a šetří si jej i svou učenost, a psánoť jest, že kdo s málem hospodařiti neumí, hoden není, aby více obdržel.

„Z cizozemských společností obrátila především k sobě pozornost mou jednota proti týznění zvířat, kterou nedávno z jakési sympathie v Bavořích založili. Společnost proti týrání zvířat! — Podivná věc — zdali pak jest také někde společnost proti týrání lidí? Přemýšlel jsem, hledal jsem, leč nikde žádné takové společnosti. Naopak, ale, společností pro týrání lidí našel jsem všude hojnost, jen že si jiná jména dávají, a kdybych se nebál, mohl bych jich na kopy vyjmenovat.

„Co jen jest v samé Praze společností, ve kterých se lidé týrají. A tak jest v celém světě, z čehož tedy patrně následuje, že jest lépe býti v Bavořích zvířetem, než člověkem tam i kdekoliv jinde. Tak jest ten svět převrácen, že člověk napřed a více o zvířata dbá než sám o sebe. To vidíme všude, nejpatrněji pak na nejedněch velkých pánech, kteří často sami hříbata svá vychovávají, ale děti své sprostým měšťákům na vychování dávají. — Tu tedy jsme u toho blahoplodného plánu, o kterém jsem se hned na počátku zmínil. Plán můj jest: aby se založil všeobecný spolek proti trápení a týrání lidí. To by teprv byla společnost všech společností!... Myslím, aby se skládala z dvojího spůsobu oudův, totiž z činných a trpících

tak jako naše beseda. Činní oudové této společnosti proti týrání lidí budou ti, kteří posud jiné lidi trápili, jako ku př: — — pst! (však si je každý může sám pomyslit, neboť myslit jest dovoleno) a každý činný oud zavazuje se, že od té doby, co do spolku vstoupí, nikoho již trápiti nebude. Trpící oudové budou ti, kteří posud nyní, pokavad ten spolek založen není, od těch potomnějších činných oudů trápeni bývají a každý trpící oud musí se zavázati, že jakmile do společnosti vstoupí, žádné trápení a trýznění trpěti nebude! Ostatně panuje rovnost. Také žádný nic platit nebude, ani ročně, ani měsíčně, neboť placení náleží mezi hlavní trápení lidstva.

„Aby však společnost dobrého zdaru a všeobecné platnosti nabyla, bude zapotřebí, aby všickni mocnářové co činní cudové do ní přistoupili, to však jenom z té příčiny, že se žádná taková společnost dobře nedaří, nejsou-li velicí pánové protektory. Jediná formálnost při ní bude ta, že každý spolnoud, jak činný tak trpící, zvláštní známku dostane, kterou buď jako řád na prsou nositi, neb jinde pověsiti, neb vůbec jí tak užíti může, jak se mu za dobré uzdá. Tuto známku bude musit každý oud všude hned respektovati.

„Nuž a nyní projděme v krátkosti následky toho spolku a takové známky. Tedy ku př. někdo z trpících členů přijde na ouřad s nějakou záležitostí, přednese ji ve vší uctivostí; činný oud spolku, p. referent právě mu chce v krátkosti říci, aby za několik dní opět přišel, pak že snad bude míti kdy. Tu však se podívá mezi druhý a třetí knoflík na levé straně, spatří tam známku společnosti proti týrání lidí a hned řekne uctivě: „Račte minutku mít shovění, hned svou věc obdržíte“. To jest následek spolku proti týrání lidí.

„Anebo zas někdo má proces, který by bez společnosti proti týrání lidí jistě kolik let v rozličných kancelářích poležel; ten ale jsa oudem společnosti proti týrání lidí, přivěsí k aktům známku svou a za týden je všechno odbyto. To jest opět následek společnosti proti týrání lidí atd. atd.“

Bylo-liž od těch dob, tedy po celých těch 36 let v Měšťanské besedě pražské slyšáno kdy ještě podobné satyry?

Mnohdy však psal Havlíček humoresky, satyrické básně a epigramy — z nichž mnohé velice zdařilé — beze všeho praktického účelu, jedině pro soukromou svou zábavu, toliko, aby

ulevil svému překypujícímu vtipu. Leda jen kruh nejdůvěrnějších přátel, že poznal z rukopisu tyto skotačivé děti jeho jaré fantasie tehdejší.

„Některé z těchto epigramů“, jsou jeho vlastní slova, „nechtěl bych za žádnou cenu přivésti v svět a známost, neboť bych tím jenom některým zlobivým odpůrcům dal zbraň do rukou na nás. Rozumím zde totiž některé satyrické epigramy týkající se Čech. Kdo se chce Čechům vysmát, af si dělá epigramy, ale jen sám pro sebe, nebo pro některé..“ Do kategorie té náleží, tušíme také rozkošná rýmovačka: „První generální schůzka Českého Národního Museum l. p. 1847. Opěta veršem všelijakým od Havla Borovského“ — a uveřejněná teprv po 35 letech v „Palečku“.

Jest to rozhodně povedená travestie a považíme-li, jak chudým byl tehdejší náš život veřejný, literární i společenský, jest se nám věru pokloniti před bystroduchem humoristy, jenž z látky tak sporé dovedl vykřesati tolik sršicích jisker a na obraze napohled nudném vystihnouti tolik barev i stínů, že parodie jeho jest téměř přesycena vtipnými nápady charakterisujícími výborně osobnost za osobností, řečníka za řečníkem.

Sotva by asi dnes který z našich vyškolených feuilletonistů dovedl napsati o valné schůzi společnosti Musejní referát vydařenější. Však což ještě zajímavější: Havlíček platil tehda za přívržence „Musejních autorit“; aspoň nenáležel k oposici tak zv. repealistů „těch křiklavých antikristu,“ kteří píšíce novotářské „ou a v“, již tehda „rušili svornost“ . . . Jemu tedy mělo býti logicky vše, co se v Museu dálo jaksi velebným a posvátným . . . . A zatím hle, on si činí zvonivý smích z těch vážných zamračených vědátorův, jej lentá právě ona seriósnost slovutných kapacit a matadorův valné zde shromážděných — jemu zavdává celé to jednání veleslavné společnosti Musejní látku k nejveselejšímu literárnímu šprýmu!

„Seděl tam též páter Štulec
co není ryba ani pulec,
není kabát ani vesta
je liberální a vydává Blahověsta. —
Tatík Tomek bokem k němu
ten se pořád směje a neví čemu...“

Takovým tónem nese se celá parodie. Hrabě Matyáš Thun, Palacký, Šafařík, Erben, Pešina, Dr. Frič, rada Schmid, Dr.

Kolenatý, Vocel, Lämel, Hyrzenfeld, Podlipský, Štrohbach, Trojan, Klučák, Fr. Šumavský, Nebeský, („Vašek z Nebe, jenž zplodil kapra ze sebe“) Dr. Staněk, Hanka, Dundr, („okolo jest všechen plundr“) — všickni se tu bonhomní satyrou dobírají „zrzavým Havlem co píše Noviny, až mu rostou na hlavě štětiny“ a jenž „u dveří v koutě stál a ty řeči všecky si znamenal.“ — Však ku poznání celé té roztomilé nevázanosti nápadů a dikce nutno zde podati aspoň rhapsodii o archivu Musejním:

„Archiv náš se velmi množí
máme v něm nejvíce kradené zboží.
Neb pan Erben náš přičinlivý assistent
bere kde co najde, papír i pergament.
V létě ho po Čechách na pajty vysíláme
a co v letě skrade, v zimě pořádáme.
Tak se řídí moudře naše síla
dle mezí, které jí příroda vyznačila.
Také vám musím páni ten žert oznámiti
jak se mi podařilo Němce v Berlíně napáliti.
Neb mi tam dali za naše vybrakované škváry
důležitých, „českých listin“ na mancáry,
kterým rozumějí ti Brandeburští vepři
jako u nás svině pepři.

(Tuto se končí o archivu; ale básník ze zvláštní horlivosti přidává ještě několik veršů stranu toho Musejního archivu).

„Ó, vy bezbožní šosáci
venkovští maloměšťáci!
Vy hulváti, potentáti
pryfovaní magistráti!
Važte si svého archivu
víc, než stodoly a chlívu;
nedávejte ženám spisy pod koláče
ať historie česká nezapláče;
ani na sýr, ani do kupeckých krámů,
sic vám nadá země česká chámů.
Nebuďte jak onen Brodský rada Ťululum,
jenž si z pergamenového privilegium,
kteréž jeden císař ráčil dáti městu,
svátečni dal ušít vestu! —
Dbejte o ty staré spisy
ať je nesežerou myši.
Vyklepávejte je holí
ať je nesežerou moli,
než, je přijde na váš kancelář
upajtnout — musejní archivář“.

(Tuto se končí napomenutí a povzbuzení magistrátů.)“

XII.

Julie.

V rostoucí kruh přátel, jež vábila k sobě bodrá povaha jako roztomilá družnost Havlíčkova, připojil se také mladý doktor lékařství, jménem Kašpar, jehož matka té doby měla jeden z nejproslulejších modistských závodův v Praze, takže v její saloně, (v průchodním domě z Příkopův na ovocný trh) bývaly zaměstnány ne toliko najaté šičky, ale i dívky ze zámožnějších a vzdělanějších rodin, pražských jako venkovských, chtějící se přiučiti úpravě kloboukův a vkusných ozdob dámských. Spřáteliv se s Dr. Kašparem dosti důvěrně, Havlíček asi od počátku roku 1847. počal ještě s několika druhy navštěvovati jeho dům, kdež býval od vlídné domácí paní nejednou zván ku svatčině neb dychánkům, jichž účastnily se ovšem též slečny v saloně se cvičící. Nuž a za těchto milých domácích zábav poznal 26letý náš Karel dívku nevýslovně jemných způsobů a ušlechtilé skromnosti, která od první chvíle, co jí byl spatřil, upoutala jeho pozornost a čím dále jí seznával, tím více jej zajímala. Pocházela z ryze české, vážené a vzdělané rodiny venkovské. Bylať dcerou hraběcího Waldštýnského lesníka z Proseče u Pelhřimova a jméno její — Julie Sýkorová. „Byla to štíhlá, velká brunetka zajímavé tváře, obyčejně vážná a málomluvná, tak že skoro ani smích se jí nedařival“ — líčí nám ji jeden z tehdejších druhův Havlíčkových. Ten dojem asi činila osmnáctiletá Julie na zběžného pozorovatele. Neoslňovalať onou krásou skvoucí, jež překvapuje a budí obdiv prvním pohledem. Nebylať z oněch postav junonických, jichž vděkuplným, klassickým formám obdivujeme se na obrazech vlašských mistrův.

Ale byla z těch bytostí milých a vzácných, jež anděl poesie obdařil svým půvabem jemným, — onou to vážnou, cudnou krásou, kteráž zdá se býti odleskem duše rovněž hluboké jako něžné, rovněž způsobilé dýchati láskou jako vlastenectvím, blahostí mateřskou jako tichou odvahou mučednice.

Kdožkoliv ji blíže znali, všem utkvěl v paměti ten zadumčivý výraz velkého, temného oka Juliina, v němž jako v křišťálové hlubině sopečného jezera horského zdál se býti

ponořen tajemný svět blaha i utrpení, vroucí upřímnosti a dobroty neskonalé. Někdy ale z té tiché luzné noci očí těch vyšlehl nenadále blesk, jakoby otřas vášně neb silné myšlénky byl zčeřil a rozjiskřil tajemné plameny v hloubí chrabrého srdce.

A tolikéž myslící to čelo, vroubené havraním vlasem zdálo prý se býti ochmuřeno jakoby stínem jakés bolestné předtuchy, jakoby dumným předcitem osudu truchlivého, spolu však zdála se na něm sídliti vážnost oné velebné odvahy ducha vzneslého nad všednost vezdejší, který dovede svůj kříž nésti mlčky a trpěti s tichým úsměvem.

A přece opět při veškeré té opravdovosti, rozlévala prý se po slabě růměncem prokvétající tváři ona půvabnost zúplně ženská, ona prostomyslnost mladé dívky našeho českého venkova a když se ta milostná ústka, na nichž chvěl se výraz zvláštní něhy, pootevřela k hovoru, tehdy zvuk hlasu jejího, ta živá ozvěna, jež v jediné zachvění vzduchu celou duši zavírá, doceloval teprv milý ten obraz. Nemluvila mnoho, ale cokoliv promluvila, šlo ze srdce neb z rozumu zdravého, a bylo pronešeno s tím přízvukem upřímnosti a pravdy, který slušel ostýchavé, pýřící se dívce tak roztomile, až kouzlem jal našeho Karla, jenž, co bystrý znatel povah lidských, rázem asi tušil, jaký démant tají se pod těmi jedva zvlněnými ňadry, jaký duch v té „zajímavé studiové hlavince“ mlčící dívky, jejíž oděv byl přiměřen skromnosti a ušlechtilé prostotě mravův její. Zhrdalať nádherou v šatech, jako planou mluvou lichých zdvořilůstek, nechtíc se jeviti jinou, než jakou byla. Nuž a právě tím dobyla sobě srdce našeho upřímného, poctivého Karla.

Takové duše hledal, takový sobě vysnil ideál o družce života svého. Neutrvalo dlouho a Havlíčkovi naskytla se vytoužená příležitost, kde mohl Julii otevříti srdce i duši svou. A kdož dovedl by vypsati blaho té duše jeho, když v odpověď na to zaslechl z Juliiných rtů, že jest rovněž vroucně, rovněž neskonale milován!

Bylo to z jara roku 1847., když oběma těm srdcím nejšlechetnějším vzplanul ráj blaha nezměrného. Co den se vídávali, co neděli konali spolu vycházky do okolí pražského a léto prchlo jim v čaroluzné té poesii prvního vroucího milování, v blažicím snu o budoucím štěstí života, jenž teprv nyní oběma

se rozvíjel. „Miluju a když miluju, miluju hodně! Láska se mnou srostla jako květ se stromem. Dosavád jsem však nikoho nenašel, abych jej mohl tak milovati jak mne srdce pudí. Tak se mi zdá, jakobych měl srdce pořád rozevřené k lásce a jak by žádný tam nevstupoval, jak bych nikoho do něho zavříti nemohl! Tu prázdnotu déle nevydržím! Oh, jen jedno srdce jak mé.. a spokojen budu!“ Tak toužil Karel náš před šesti lety, tak sobě zapsal ve svůj zápisník v semináři. Nuže, nyní konečně nalezl duši, po níž prahnul, nyní měl koho zavříti v to lásky-plné srdce, nyní miloval tak náruživě jak milovati dychtil..

Z hloubky toho něžného citu, z peřejí toho sladkého bolu vyvážil Havlíček tehda pravou perlu — napsav nejkrásnější báseň svého jara života:

Má hvězda.

Když jsem býval malinký
věděl jsem jen málo,
každého jsem míval rád,
vše se na mne smálo.

Poslouchal jsem maminku
a tatínka taky,
čítali jsme s sestřičkou
hvězdy nad oblaky.

A tu jednu zářící
znala máti moje:
„Podívej se Karlíčku
tamhle ta je tvoje!“

Znal jsem svoji hvězdičku
hráli jsme si spolu:
hvězdo, hvězdo, hvězdičko!
pojď sem ke mně dolů“.

Když jsem školy proběhl
byl jsem atheista
nevěřil jsem na Boha,
na Ježíše Krista.

Zapomněl jsem na hvězdu
na maminku taky:
nebe mne opustilo
zakryly ho mraky.

Schovala se hvězdička
za oblaky husté

a já bloudil po světě
srdce bylo pusté.
— — — — — — — — —
Co jsem poznal srdce tvé
Julianko moje
zase vidím hvězdičku,
ale ta je — Tvoje!

Moje hvězda bývala
na věky již zašla
s dítěcí mou důvěrou
také hvězda zhasla.

Však nechať miloval Havlíček nově nalezenou hvězdu svoji sebe vroucněji a vášnivěji, duch jeho byl již příliš utužilý a křepký, než aby byl spočinul nečinně v blahostném snění, opojen štěstím dosud neznaným. Naopak, láska byla mu novým vznětem a ostnem k činnosti dvojnásobné. Právě že nyní vinul k srdci bytost tak drahou, dceru téhož národa trpícího, z něhož pocházel sám, cítil se dvojnásob povinným brániti čest a právo toho národa svého veškerou energií srdce, pracovati o jeho povznešení veškerým úsilím svého talentu. „Kdo přístupen jsa citům vznešenějším, vedle své výživy, vedle svého pohodlí a užívání ještě také něco vyššího uznává ve světě, kdo nemiluje toliko sebe, nýbrž i svou rodinu a netoliko svou rodinu, nýbrž i svou dědinu a nejen dědinu svou, nýbrž i celý národ: tenť zajisté nebude zachování a zvelebení národnosti své, čest národa svého před světem počítati mezi věci nepatrné a nepotřebné, nýbrž mezi největší a nejdůležitější.“

Tak napsal tehda Havlíček v „Pražských Novinách“ nad rakví — Josefa Jungmanna; i vysvětliv tím svým prostosrdečným spůsobem lidu, čím zvěčnělý patriarcha české literatury nám byl a zůstane, že má první a největší zásluhu o zachování našeho jazyka a našeho národa k smrti odsouzeného: vyzýval veškeré obce české k důstojnému uctění památky největšího dobrodince rodu českého: „Když nevděčnost mezi nejčernější ohavnosti se klade, musí býti vděčnost krásnou, chvalitebnou ctností a dobrá budoucnost prorokovati se může národu vděčnému svým zasloužilým mužům“.

A slova ta nepadla na skálu. Kdekoliv po dědinách českých bylo několik probuzených vlastenců, všude konány s okázalostí smuteční služby boží za otce Jungmanna, ba i za hranicemi

českými, kdekoliv žilo něco Čechův pohromadě slaveny tryzny podobné. V několika nedělích napočítáno do set smutečních těch slavností — mohlo se říci: my tehda se prvně počítali a výsledek sčítání byl tak radostný, demonstrace procitlého ducha tak ušlechtilá i velká, že posílila nás všecky v horlivosti pro dobrou věc a „potěšila každou vlasti a národu oddanou duši.“ — Tenkráte nepřátelé naši prvně zaraženi ohlédli se po tom zapomenutém hvozdu českém a v dopise Augšpurkyně kysele poznamenáno, že „nebyl snad ještě žadný spisovatel tak záhy po smrti své tolik ctěn jako filolog Jos. Jungmann od Čechův.“

Havlíček ale nezůstal odpověď dlužen. Vysvětlil pánům tu „filologičnost“ naší, pověděl jim, že ten, komu je lhostejno, jsou-li jací Čechové na světě nebo nic, naprosto není povolán a schopen oceňovati Jungmanna, ale za to my Čechové, že víme dobře, co svými tryznami konáme: „V Josefu Jungmannovi ctí Čechové svou vlastní vzkříšenou národnost.“

Zatím šinula se na orloji věku rafie napořád patrněji ku předu. V Italii nevídanost: — liberální papež národovec žehnal oživlému hnutí národnímu, — ve Francii rozněcoval se boj s porušenou lživládou Ludvíka Filipa za svobodu tisku a za pravé zastoupení národní napořád ohnivěji — a tolikéž v Německu podezřelé vření duchův . . .

Havlíček s pravou rozkoší všechen ten ruch sleduje a sloupce novin jeho nestačí více obšírným a důkladně pracovaným těm zprávam o udalostech italských a francouzských. S obdivuhodnou obratností zná se vyhýbati bdělému zraku censury jako vyškolený podloudník slídícím očím pohraničných stráží a podává nejostrejší řeči z parlamentu pařížského a nejříznější místa z opositního tisku rozumí se proto, jen — „aby si každý dovedl učiniti ponětí o tom těžkém postavení krále francouzského proti národu“. — —

Než, vše mu ještě nestačí: „Teprv od roku 1848. nazveme naše noviny slušně novinami!“ ohlašuje v prosinci r. 1847. a co chce tím říci? Tuší snad co přinese již jaro památného toho roku? Nikoliv, alébrž těmi krátkými však významnými slovy projevuje svůj dávno sledovaný úmysl: přivésti noviny české na takový stupeň dokonalosti a důkladnosti, na jakém jsou té doby nejlepší listy velkých pokročilých národův. Již troufá si navzdor censuře zříditi solidní a důmyslnou prací českému lidu noviny tak řádné, aby jej obeznamovaly zevrubně

a poctivě s poměry jej obklopujícími, aby mu přiváděly na vědomí jeho skutečný stav hmotný a duševní u stálém porovnávání se stavem jiných národův, aby šířily osvětu, podněcovaly interess k důležitostem veřejným a obecně užitečným, tužily občanskou mysl, zvlídnily mravy a učily lid — přemýšleti.

Vskutku také již první čísla zvětšených „Pražských Novin“ z roku 1848. jakož i „Včela“ jeví značný pokrok u vývoji české publicistiky. Celá únorová revoluce francouzská jest tu sledována od prvních svých počátků s pílí, vnímavostí a svědomitostí mistrovskou; tolikéž veliké debaty v parlamentě anglickém, otázka irská, hnutí konstituční v Německu a dílo osvobození se národa italského. Tak na př. neváhá sděliti Havlíček již v lednu r. 1848. čtenářstvu českému téměř celý proslulý list Mazziniův papeži Piu IX., jakož i konstituci Neapolskou, při čemž spolu v „úvodu novinářském“ vykládá „onu moudrou, od mnohých dobrých mocnářův pronešenou zásadu, že jest vláda pro národ, ne ale národ k vůli vládě na světě — zkrátka, že jest poctivou jenom ta vláda, která vše nestranně a spravedlivě řídí, sama také zákony zachovává, opravdu blaho národů a nejen svůj zisk a své pohodlí na zřeteli má, — slovem, jen ta vláda, která sebe nevymiňuje z mravných zásad, kteréž i jednotlivcům i společnostem od Boha věčným zákonem přírody předepsány jsou“.

Od samého počátku své publicistické činnosti, Havlíček však k ničemu s větší opravdovostí nepřihlížel, nežli ku zvelebení národních našich škol. Bylo mu již tehda jasno, kterák na tom, jaké budeme míti školy a učitele, pro lid svůj závisí naše národní budoucnost neb smrt. Rozum bystřit a srdce jemnit, lásku k rodičům, bratřím, vlasti a pravdě dětem vštěpovat, k poctivosti a přímosti je vésti: to pokládal za nejdůležitejší úkol dobrého učitele.

I kdekoliv zvěděl o nedbalcích, o učitelích nehodných toho čestného a velikého povolání, tam tepával a býval nemilosrdným káratelem jako druhdy onen šlechetný vikář Brůžek, kterého již ode dvou let (od 1. prosince r. 1845.) oželel. Nejednou viděl se pro ostrou svoji hlídku školskou utkána polemikami dosti prikrými a zvlášté jedna se ho bolestně dotkla: Vytýkalat mu

nevděk k učitelstvu. Nikoliv, nevděčným nechtěl a nedovedl býti Havlíček za celý svět! I odpovídaje v 30. čísle „Včely“ z roku 1847. anonymnímu odpůrci, napsal Karel náš tato charakteristická slova: „Redaktor těchto listův vzpomíná si posud se vřelou vděčností na svého dokonalého učitele ve farní škole borovské p. Antonína Línka, který již po mnoho let tamější školu s neunavnou pilností a s příkladnou pedagogickou schopností spravuje; proto ale není povinen všecky školy snad z vděčnosti chváliti.“

Kromě dobrých škol národních toužil však opatřiti pracovitému, opuštěnému lidu našemu ještě také co možna hojných škol průmyslových. Postihoval již tehda, jakému smutnému osudu naše řemeslnictvo vůči rozmahajícím se továrnám a strojům neodvratně půjde vstříc, nedostane-li se mu záhy řádného vzdělání, aby důmyslem a vkusem, krásocitem oka i uměloství ruky mohlo zdatně zápoliti proti výrobkům strojovým a uhájiti svou samodělnost proti znevolňujícímu kapitalismu. Česká průmyslova škola, prozatím aspoň v Praze, byla mu tehda cílem nejžádoucnějším, požadavkem nad jiné důležitějším. Ale kdo ji měl zřídit? Metternichova vláda, či ona průmyslova jednota, v níž měli rozhodné slovo poněmčilí šlechticové a němečtí fabrikanti? Chvílemi ovšem zdála se ta šlechta kloniti se k národnosti naší. Nějakých drobtův nám dopřála ob čas, když jsme ji hezky pokorně prosili. Jakmile však jsme se nechtěli dožebrávati milosti, nýbrž dovolati se svého práva, jakmile jsme těm pánům šlechticům připomenuli, že to není po právu z bohatých prostředků průmyslové jednoty, zřízené pro zemi českou podporovati jen německé písemnictví a německou národnost štědře, nás ale odbývati skyvou popelčinou: tu ihned bylo po panské milostivosti a přízni až našincům se posléz rozbřesklo a oni poznali, že se každé právo na světě musí vlastní silou vybojovat a nikoliv vyžebrat.

Zdravé to poznání vedlo k oněm důležitým bojům našim o průmyslovou jednotu v předvečeru roku 1848., v nichž Havlíček věci dobré pomáhal s takou horlivostí neunavnou, že není téměř čísla „Pražských Novin“ z té doby, aby v něm nejednal o záležitosti Průmyslové jednoty; agitací tou přivedeno do jednoty tolik Čechův, že slavná šlechta vzala do zaječích — a že ředitelstvo jednoty přese všechen odpor s německé strany přinuceno valnou většinou sboru, aby podniklo zřízení

české průmyslové školy. Bylo to první důležité vítězství národa našeho v době předbřeznové nad šlechtou i němectvím. Ale ještě nebylo úplné. Nepřítel věci české, třeba pro chvíli poražen, přece ještě dovedl činiti příkoří a klásti překážky na ústupu.

Namítáno, že pak se musí k vůli spravedlnosti zříditi vedle české také německá průmyslová škola v Praze, však kdež prý by se jednota nabrala prostředkův na zakládání a vydržování dvou škol. — To bylo něco pro Havlíčka. Chtěl vědět, kde že jsou v Praze ti němečtí učedníci a tovaryši, pro něž by bylo zapotřebí zříditi německé školy? „Avšak — neprosme se, ať nám nemohou vyčítat, že nám kdy něco dali. Učiňme sbírku mezi sebou a zřiďme si svou českou průmyslovou školu z vlastních peněz.

„Mohli to dovésti chudí Irčané měrou tak skvělou, svým O'Connellovým denárem, můžeme to my dokázati také". Tak zavdal Havlíček podnět k nové vlastenecké součinnosti, tak zahájena první národní sbírka u nás. A bodrý náš lid, jakoby instinktivě pochopoval hlubší význam takovéto obětavnosti pro pospolitou naši věc, vítal myšlenku Havlíčkovu s radostí. Dopis za dopisem šel do „Pražských Novin" Havlíčkových, nejchudší vrstvy lidu přinášeli svůj vdovin groš, každým týdnem rostl seznam dárcův jmenovaných i nejmenovaných, z blízka i z dálky a v krátce bylo 8000 zl. stříbra pohromadě; výsledek to na onen čas a v té krátké době neslýchaný.

Obrátil po druhé na nás pozornost přátel i nepřátel. Zvláštní to národ, žasli spravedlivější listy cizozemské, v němž pracovníci, chudí čeledínové a tovaryši skytají radostně svůj těžce vydělaný groš, aby se mohla zříditi škola, v níž by lid český dosáhl lepšího vědění a vzdělání odborného.

Avšak úřadové za to nemile to nesli, že cos podobného provedlo a provádí se mimo samospasitelnou a všemohoucí byrokracii, a sám tehdejší zeměsprávce, arcikníže Štěpán, muž to jinak osvícený, tázal se nevrle: „Kdo jsou ti lidé, na jichž vyzvání tisíce lidí tak ochotně a hojně příspěvky podávají, jakýchž nepovedlo se posud dociliti ani mně, ani úřadům mým?"

I předvolali jednoho z těch „divných lidí", který byl ke všemu ještě sám úřadníkem. Byl to Pravoslav Trojan, tehda praktikant při komorní prokuratuře. Dostavil se a hájil věc spravedlivou statečně. Ale nic naplat; dostal ostrou domluvu a

— sbírky jedva započaté, zakázány, jako kdyby se jednalo o věc státu nebezpečnou.

Havlíček nepotřeboval, než klidně oznámiti lidu, co se stalo a doložiti toliko pro útěchu, že peníze dosud sešlé jsou uloženy v bezpečnosti na hypotheku (statku Ostředku) — a lid porozuměl.. Jednota průmyslova vypracovala plán školy a podala žádost o zřízení její, ale nikdo se na ten čas neklamal o osudu žádosti té. Zůstala ve Vídni „bis auf Weiteres“ jako „Gegenstand sorgfältiger Erwägung“, a byla by tam bezpochyby zetlela v prachu archivu, kdyby nebylo vysvitlo jaro roku 1848 . . . S prvním vánkem nové svobody, byla i nejsnažnější tužba Havlíčkova povolena, jako na důkaz památný, kterak národnost česká našeho vždy bývá popelkou a obětí za dob absolutismu a nesvobody, vždy se ale opět ihned povznese, jakmile zavlaje lidstvem dech svobody.

Leč nepředstihujme udalosti. Kvapilyť ony samy tak prudce, že překvapily i toho bystrého publicistu v Rakousku, který na ně poměrně ještě nejvíce připravoval národ svůj. Ano, zajímava to věc. Pravdou-li, že vyjma snad toliko Maďary, nikde v Rakousku nebyl tehda střední stav tak uvědomělým a vlastenecky probuzeným, jako v národě našem — tož jest neméně pravdou, že ani ti buditelé a pracovníci naši horliví, kterým přičísti dlužno největší zásluhu o poměrnou tu pokročilost lidu českého — do samé únorové revoluce francouzské v r. 1848., neměli ani tušení o velikém převratu, jímž otřesena bude za krátko celá stará budova absolutismu Metternichovského. Nad Havlíčkem, jenž byl tehda šťastným ženichem, vznášel se meč Damoklův.

Orgány Metternichovy ve Vídni již příliš dlouho zahlížely na mužné to vystupování a účinné působení rázného publicisty českého pohledy jedovatými. Čím více pak kolem Rakouska hnutí duchův za svobodou se zmáhalo a čím bystřeji Havlíček ve svých „Pražských Novinách“ k němu pozornost lidu českého obracel, tím pevněji zrál úmysl nedůvěřivé policie Metternichovy, že tento nebezpečný redaktor musí býti „učiněn neškodným“.

Tak stahovala se od ledna roku 1848. nad Havlíčkem stále černější mračna, zatím co on s nedbalostí hrdiny bezstarostně po boku své milované Julie o růžích budoucích Vesen snil. Čím více ji poznával, čím hojněji bylo mu dopřáno nazírati v tajemné ty hlubiny panenského toho srdce, tím více se té krásné,

jemné duši svoji Julianky obdivoval. A jak horoucně ona jej milovala! Ssála dychtivě každé slovo lásky i povzbuzení z jeho rtů, každý pohled upřímného jeho oka, žila jedině pro něho a žila teprv co jej poznala a co mu porozuměla . . .

Dne 7. března 1848. dočkala se dne svého blaha. A přece, když klečela po boku svého drahého Karla před oltářem kostela sv. Havelského v Praze, když vyřkla to sladké, srdečné: „ano“ — zachvěla se ta útlá lilije, jakoby vánek truchlivé předtuchy byl se ji dotkl mrazivě. Též Karel byl chvíle té hluboce dojat. Táhly mysli jeho sladkobolné zpomínky, anebo se tázal osudu, co štědří tomu anděli dobrému, jenž připoutává žití své k životu odvážného plavce na vlnách zčeřených? Byli svoji až do hrobu! Pomyšlení to obsahující neskončené blaho rájů, vrátilo ovšem Karlu záhy opět předešlou zmužilost a křepkost jarého ducha a při číši vína, kolující v kruhu rodinném na zdraví a blaho novomanželův rozveselila se mysl jeho jako mysl Juliina do slunečna nezkaleného, nejšťastnějšího rozmaru. Bylo rozkoší popatřiti na tu jonáckou postavu zdravého, pěkně urostlého muže, s tou výraznou, odhodlanou a bodrou tváří, kterak blažen tiskl „tu tichou, jemnou, bílou holubici svoji“ — na rozvlněná prsa. A jak krásná byla Julie v blahu svém.

Kdo byl by tehda tušil, jak bude toho blaha na krátce — jaký krutý los očekává tato dvě nejšlechetnější srdce, jak záhy uvadnou a co hoře zakusí, než dotlukou! . . .

Spřádal sice šeredný jedovatý pavouk násilí již chvíle té svou pavučinu na zničení té světlušky mladého štěstí Havlíčkova: než, byla to bohudík jen pavučina a jediný náraz březnového větru volnosti roztrhal ji v nivec.

„Právě byla naplněna míra má“, vypravuje Karel náš sám „a měl jsem býti z redakce odstraněn z trestu za to, že jsem chválil tehdejšího liberálního papeže Pia IX. a poukazoval na národní snažení Vlachů. Tu však nastal 11. březen roku 1848. a s ním svoboda vůbec a svoboda tisku zvlášť“. —

XIII.

Libánky svobody.

„Vyzářilo krásné jaro, volné jaro národů!“

Francouzský národ spálil trůn Ludvíka Filipa, italský pěl hymnu svého z mrtvých vstání, v Německu praskaly řetězy nevolnosti článek za článkem, Maďaři na skoku do třemenů a do sedla samostatečného státu svého: mohlo tu v mladé Čechii zůstati mrtvo a němo?

Týž „Repeal“, kterému Havlíček svými články o Irsku původ dal, první přikročil k činu: ze spolku oné mladé společnosti scházející se v hostinci u „Zlaté vály“ na Zeleném trhu pražském, vyšlat ona památná demonstrace ze dne 11. března 1848. známá v dějinách jménem schůze sv. Václavské — veliká a smělá to na ten čas demonstrace lidu, kterouž skutečně také proražen do hradby poroby rozhodující průlom.

Havlíček se jí ovšem co redaktor „Pražských Novin“ nemohl účastnit, ba, doložme po pravdě, on by se jí sotva byl účastnil i kdyby nebyl redigoval „Pražské Noviny“. Neboť střízlivá jeho povaha nevěřila v kvapné přechody. On věděl dobře, jak nezřízeny a nehotovy byly posud síly národa našeho a proto pochyboval, že podaří se nám zvrátiti starý systém Metternichův rázem. Obával se, naopak, že se despocie na nás vrhne celou zoufalou silou, a náhlou hrůzou podlomí jedva probouzející se mysl národa.

Očekával dne 11. března pod večer v největším napnuti a ne bez starosti vlasteneckých, jak dopadne schůze v lázni Václavské. Než, hle, ona dopadla šťastně a důstojně. Byl to první svobodný čin českého lidu od bitvy bělohorské, první naše velká žádost za právo po dvoustoletém umlčení národa. A odvaze přalo štěstí. Absolutismu nezbylat více chvíle, aby mohl vysáhnouti k ráně, jíž se Havlíček strachoval. Neboť jedva stihly do Vídně zprávy o manifestaci pražské, počala se i tam již studující mládež s Fischofem, Endlicherem a Hyem v čele tak rázně hýbat, že do tří dnův celá Vídeň byla vzhůru a odhodlána k boji na život a na smrt, nepadne-li tupý absolutism. To rozhodlo.

Památným dnem 15. března 1848. propuštěn korunou nenáviděný Metternich i Sedlnický, prohlášena svoboda tisku a slíbena národům rakouským konstituce. Těžko lze si dnes učiniti ponětí o nesmírném radostném překvapení, jaké spůsobil obrat ten po všech vlastech a národech.

Jakoby vřelý dech italského nebe byl zavál přes Alpy v náš střízlivý sever, taká vroucnost, taký zápal nadšení projal prsa všech národův Rakouska.

Vše se bratřilo v blahém opojení, srdce hledalo srdce, aby sdílelo s ním svou radost, svou víru a naději v krásnou budoucnost. Snadno lze si domysliti, jak působila tato nálada obecná na mysl Havlíčkovu, kterýž slavil svoje libánky zároveň s libánky osvobozených národův.

Byl jako znovuzrozen. Nyní konečně směl vysloviti, co tak dlouho choval na srdci, nyní konečně mohl poučovati národ svůj tak, jak sobě od mladosti přál, nyní konečně mohl vytrhnouti z pochvy bystrý meč pravdy.

„Aj, ty starý, bílý český lve!“ zněl první jeho pozdrav narozené svobodě 17. března ve „Včele“: „povzneseš hrdě hřívu svou a ty naše vonná lípo slovanská rozložíš svobodně ramena kmenů svých po veškerých vlastech!“ Ale touž chvílí jest si již také vědom své povinnosti k národu. Všickni ostatní mohou se oddati plesu a bezstarostnému „gulání“ o těch velkonočních hodech volnosti, avšak on nesmí ztrácetí hlavy, on musí střízlivý a bdělý státi na stráži. Proto hned v prvním tom svobodně psaném článku přemahá vlastní svůj cit a silou rozvážného, patriotického rozumu pokračuje.

„Daleka budiž nám všeliká pomsta za minulost, daleké budiž nepřátelství a nenávist za to, co nám dříve ublíženo jest. Minulost padla, nynějšek jest náš a o budoucnost skvělou budiž naše vroucí péče. Když se všemožně postaráme o všechen pokrok u zvelebení celé vlasti naší, nezbude nám ani času na malicherné pomsty. Mámeť dosti co uháněti, abychom se jen jiným národům vyrovnali, a kníže Metternich nám po sobě dosti zanechal práce“ . . . A za přední práci v rozechvělé této době považoval, aby veškeří vzdělancové čeští všechnu péči vynaložili na vzdělání lidu v politických záležitostech,

aby vzláště venkovanům vysvětlovali, jakých svobod národ nabyl a ještě nabude, aby „zlomyslníkům bylo zamezeno bouřiti lid falešnými zprávami, aby se zamezily ve vlasti naší bouře a krveprolití, které bývají obyčejné následky politických převratů“.

Projeviv radosť z toho, že v Praze stal se obrat bez nepořádku a krveprolití, volal zvláště ku kněžstvu a ke všem ostatním vůdcům národa: „Mluvte, učte všude, že není svoboda bezuzdností, rozvázaností, že není libovolné rušení práv, okrádání jiných, lenošení, bouření atd. Ať se zamezí všechen nepořádek, ať se odvrátí všechno neštěstí!“

Kdož sám tehdejší hnutí neprožil a povážlivé živly, které tenkráte v celé Evropě vystupovaly, nepozoroval a jich rychlý vývoj nesledoval, mohl by se téměř domýšleti, že šlo Havlíčkovi snad více o udržení pokoje a pořádku v zemi, nežli o domáhání se svobody: avšak jasná a prakticky politická mysl jeho neviděla spásy v obecné vřavě, nýbrž očekávala ji od zákonných zřízení občanských. Chtěl svobodu obejmout co ženu a ne co pouhou milenku.

„Brzy sejde se v Praze valný sněm zemský“ — psal 17. března — „v němž budou svobodně volení zástupcové stavu městského i selského, a vyjedná se rozumně a povážlivě všechno, čehož vlasti potřebí jest“. — Okolo myšlénky v této větě vyslovené řadí se politické směry, kteréž Havlíček až do roku 1850. sledoval: Vydobývání svobod národních cestou zákonnou.

Tedy táž zásada politické taktiky, kterou neochvějně hlásal veliký vůdce Irčanů Daniel O'Connell, táž víra, kterou vyznával statečný John Hampden, jehož život a boj za právo Havlíček také vřele vylíčil a za příklad postavil čtenářstvu českému v době pozdější, kdy svobodě národův rakouských již opět odzváněli umíráčkem a vše bledlo strachy před vítězným násilím reaktivované libovlády.

Však nepoměrně zajímavějším jeví se býti zaručené nám faktum, že 27letý Havlíček u prostřed této revoluční chvíle snad sám jediný z tehdejších politiků našich poukazoval k tomu, jak velice bychom měli o to dbáti, aby se uhájila kontinuita veřejného práva našeho v této hodině převratu. Těšil se ovšem, co člověk liberální, srdečně tomu, že bere konečně za své ono staré, přežilé zřízení stavovské, že dohasne kahánek

tomu servilnímu „sněmu království českého“, s červenými fraky, na němž „stav městský“ jen tak pro lidský smích byl „připuštěn“ na lavici ku dveřím: avšak rozuměl bystře, kterak domírající ten sněm Ferdinandova obnoveného zřízení zemského byl nepopíratelným právním dědicem aspoň těch zbytkův starobylé ústavní svobody a samostatnosti království českého, i kterak věc naše vůči Vídni zcela jinak státi bude, vymůžeme-li toho, aby nový, na základě representativním zřízený sněm náš uznán byl výslovně za pouhou novou ratolest na starém kmeni nezborného práva českého, uznán byl korunou i stavy za *právního dědice* zákonodárné moci bývalých sněmův českých. Nevěřil Havlíček v pevnost svobody, která se národům toliko *z milosti* neb *z okamžité tísně udílí*, a proto mu velice o to šlo, abychom mladou svou svobodu postavili *na staré základy svého práva*, abychom vynutili na Vídni přiznání, že nám nečiní žádných milostí, alébrž *vrací jen* což našeho. Mínění to projevil hned v jedné z prvních schůzí sv Václavského výboru.

Ale duch revoluční doby, všeobecné rozechvění, nedočkavost jedněch, sebeklam druhých, společně pohrdaly myšlenkou tou. Rozvahy v tehdejší chvíli již patrně nebylo. Rozjitření myslí ode dne ke dni rostlo a odpověď, kterouž vláda první i druhé deputaci pražské dala, byla spíše způsobilá k tomu, aby budila nevoli než důvěru. V Praze samé bylo jako ve vojenském táboru.

Všeobecné ozbrojení bylo heslem, ale všelikým ozbrojeným sborům, snad mimo jedinou „Svornost“ nedostávalo se ani dostatečné organisace, ani jasného směru. Pravý směr se posud jen tušil, organisace se očekávala. Národ, po staletí v politice zanedbaný, ba téměř ode všeho veřejného života odvrácený, nemohl v několika hodinách pochopiti podstatu oněch úloh, jejichž formy na rychlo přijal. Takž bylo tehdáž zvláště s ozbrojenými sbory u nás. Jenom některá část jejich členův věděla, že ozbrojení se činí ku hájení ústavnosti vůbec proti reakci a jenom někteří jednotlivci kladli váhu na to, že všeobecného ozbrojení občanstva má se užíti co nátlaku na vládu patrně váhající při udělování žádaných svobod zemských. Jiní zase považovali občanské gardy za stráž bezpečnosti a nejvíce bylo těch, kdož jen s proudem šli, aby si hráli. Odpověď na otázku, k čemu to všeobecné ozbrojení, bývala často zjevným důkazem politické nezralosti většiny tehdejšího občanstva. Někteří pronášeli, že ozbrojení

stalo se proti proletariátu. Ten však se tenkráte v Praze ani nehýbal. Ještě pitoměji soudili, kdož roztrušovali, že Praha se ozbrojila proti venkovu, měšťáci proti sedlákům. Toť bylo ovšem až příliš podlé a záškodné, než aby Havlíček toho snésti mohl.

Napsal tedy dne 28. března své živé „Slovo v čas:“ „Celá Praha jest ozbrojena, — palaše a šavle řinčí po špatné dlažbě a nejináče, než v ležení polním blízko nepřítele, dlouhým tahem ponůcky kráčejí v noci po ulicích. Jsme přesvědčeni, že podle zřízenosti ducha lidského mnohý z těchto statečných ozbrojenců neví, proč vládne palašem: neboť jisto jest, že člověk rád dělá, co na jiných vidí. Pravý svobodný občan ozbrojen jest vždy proti nepřátelům svobody své a tito nepřátelé jsou dvojího druhu: absolutisté, kteří by rádi svobodu občanů potlačili zbraní najatých žoldnéřů a buřičové, kteří bez rozumného povážení jenom nepořádky plodití umějí.“ — O absolutistech soudil chvíle té, že moc jejich v Rakousku tak hluboce již klesla, že zámyslů jejich báti se netřeba: a kde jsou buřičové? „My posud nikde žádných nevidíme“. Pak ale ostře se obrátil na onu část pražských hejsků, kteří veřejně hlásali, že ozbrojení jsou proti sedlákům.

Významná jsou slova, kteráž tu o českém rolnictvu projevil, háje stavu toho, jakožto nejryzejšího jádra našeho národa, jakož tuhosti máme co děkovati, že posud Čechy jsme, proti krátkozrakým posměváčkům městským: „Vy jste vždy horlili proti právům šlechty, vždy jste si naříkali na bezpráví, které stavu měšťanskému se děje přednostmi šlechticů: ale věřte mi, že hrdost stavu měšťanského proti rolnickému jest mnohem nesnesitelnější, mnohem směšnější!!...“

Jak viděti měl Havlíček i té chladnokrevnosti, která se nedá strhnouti všeobecným vírem, i té zmuzilosti, která troufá si zakřiknouti pošetilost ať nahoru ať dolů. — Několik poznámek jednoho z nejnadanějších vrstevníkův, doplniž nám obraz tehdejšího Havlíčka: „Řav pouliční, vypravuje — nebyl mu nikdy měřítkem politické svobody. Osobní třenice a malé války, které se tu a tam proti neústupným zpátečníkům a nepřátelům nových událostí odbývaly, nezajímaly ho příliš, jakož vůbec od mnohých součinitelů tehdejších hlavně se lišil tím, že zanechav bourání a politickou negaci jiným, na positivní půdu se stavěl, kdež dle přesvědčení jeho jediná poskytovala se možnost k dostavení

budovy ústavy české. Maje zřetel na přítomnost a nejbližší budoucnost upřen, nevyhledával spásy v odlehlých politických theoriích, a dle přesvědčení jeho teprv po pevném a ubezpečeném politickém upravení země na základech konstitučních, mohlo pomýšleti se dále na ponenáhlé opravy společenské.“

O spůsobu tohoto upravení však hned v prvních dvou nedělích svobody počalo se obecné mínění valně rozstupovati. Havlíček sám v obmezené prostoře „Pražských Novin“ ještě o hlavních ba životných otázkách národní politiky české rozhovořiti se nemohl. Avšak povzbuzující články jeho vyznamenávaly se již onou živostí a svěžestí, kteréž na hotového zásad a směrů svých sobě úplně povědomého žurnalistu poukazují a úplnou důvěru budí.

Z jasných rozhodně projevených a všeobecně přístupných myšlének jeho vysvítalo, že pravdě a právům národním, zákonnité svobodě a všeobecnému pokroku se objevil bojovník, jenž vždycky ví, co chce, a i jiné vždy jen o tom přesvědčuje, o čem sám v plné míře jest přesvědčen.

Zatím však již pracoval klopotný duch Havlíčkův s celou rázností na velikém, sebe důstojném podniku, kterýmž zasáhl do dějin a rozvoje našeho života národního důrazem epochálního činu.

Poslyšmež, kterak vypravuje o tom sám: „Až do té doby nemohly být ani opposiční, ani vládní noviny ve smyslu nynějším, anebo vlastně byly všechny noviny vládní, to jest censura nedopouštěla pranic tisknout, co se nelíbilo vládě. Dobře však věda, že zároveň s konstitucí a svobodou tisku také vláda se bude po novinách ohlížet, které by ve smyslu jejím psaly a ji zastávaly, a předvídaje, že k tomu budou ustanoveny „Pražské Noviny“, nemohl jsem déle redakci těchto novin vésti. Ačkoliv se tehdá ještě ani věděti nemohlo, jaký směr vezme vláda s ohledem na slovanské národy, ba ačkoli ani sama vláda tehdá to nevěděla: musel jsem se vždy obávati, že tento směr nebude snad směrem naší strany, směrem, jak by si ho žádali Slované a že bych tedy, jsa redaktorem vládních novin, leckdy musel proti vlastnímu přesvědčení jednati. Dbal jsem tedy záhy o to, abych sám založil jiné, nové, samostatné noviny, které bych mohl vždy ve smyslu naší strany redikovati, za kterouž příčinou jsem je chtěl nazývati „Národními Novinami“.

„Podniknutí takové nebylo malé a poněvadž mi na tom hlavně záleželo, aby tyto nové „Národní Noviny“ co do velikosti a zevnějšku důstojny byly našeho národu, k čemuž však nanejmíň ročně asi 20.000 zl. stř. nákladu zapotřebí bylo, žádalo podniknutí toto též jakési odvahy; poněvadž však se mi již před tím podařilo „Pražské Noviny“ při znamenitém zvětšení formátu ze 200 na 1500 odbíratelů přivésti, odhodlal jsem se i k tomu.

„Z ohledu toho však, že se již tenkrát dalo sice předvídati časem svým zavedení kaucí, ovšem ale se věděti nemohlo, jak veliké budou, a aby tedy, kdyby snad tyto kauce tak veliké byly, že bych sám ji nemohl složiti, celé podniknutí neuvázlo: staral jsem se v té věci hned na počátku o nějakou jistotu.

„Šlechetný vlastenec a můj dobrý přítel hrabě Vojtěch Deym slíbil mi na moje požádaní nejen podporu v kauci, nýbrž kromě toho se ještě samovolně nabídnul, že mi, kdyby se podniknutí moje nezdařilo a já peněžitou škodu utrpěl, tuto nahradí. Tohoto druhého dobrotivého nabídnutí nepoužil jsem, poněvadž se podniknutí dosti zdařilo a ačkoli v posledních dvou čtvrtletích vydání značné bylo větší než příjmy, postačoval přece ještě dosud přebytek z předešlejších k nahrazení tohoto deficitu: když však nařízeno jest složení 10.000 zl. kauce, půjčil mi pan hrabě na moje požádání k tomu účelu 5000 zl. stř. (více než jsem potřeboval) a sice beze všeho pojištění z mé strany, jen na pouhé čestné slovo. Při tom podotknouti musím, že hrabě Deym, jehož politické smýšlení jest jinak každému z jeho kroků a utrpení povědomo, na tendenci novin jiného působení si nikdy neosoboval, než jak každý jiný s námi se srovnávající našinec. Okolnosti tyto zvláště proto za dobré uveřejniti jsem uznal, aby se vědělo, že jsem v redakci a ve směru zcela neodvislý a že se též „Národní Noviny“ až posud vždy samy udržovaly, na co velikou váhu kladu. Neboť větší část novin nemůže jinak vycházeti, než na subvenci (peněžité podpory), buď jisté strany politické, buď vlády, buď jednotlivých stavů: když se ale noviny jen pouze z dobrovolného předplacení beze všech jiných příplatků udržeti mohou, jest to vždy nejlepším důkazem, že se s jejich zásadami srovnává obecenstvo. Tím ovšem nechci říci, že by se snad všichni našinci ve všem srovnávali neb srovnávati měli s „Národními Nov.“, neboť kolik hlav, tolik smyslů a v takovém pádu by snad každý

musel míti zvláštní noviny pro sebe: dosti na tom, když se jen ve hlavnějších věcech srovnáváme.

„Že ostatně právě v ohledu tomto nemám lehký úkol, abych se všem rozličným stavům, všelikým malým rozmanitostem ve smýšlení osob naší strany alespoň poněkud zachoval, o tom by se každý snadně přesvědčil, kdyby jenom na nějaký čas na moje místo se postavil a všeliké to škubání, to na pravo, to na levo, to nahorů, to dolů, za mne trpěl: tuším, že by pak byl mnohem shovívavější, když se domnívá být některým článkem, který jsem přijal, uražen".

„Co se ostatně směru „Národních Novin" dotýče — jest každému již za ten celý čas v tak rozmanitých, neobyčejných dobách — důstatečně známý: hleděl jsem vždy dle svého nejlepšího vědomí povzbuditi mysli národu, minulá před věky sláva vlasti naší tanula mi vždy před očima, naděje pevná, že možno jest ještě skvělejších časů se dodělati, neopustila mne nikdy i při nejtěžších překážkách. Nemohl jsem se nikdy snížiti k tak bídnému ponětí o českém národu, abych jeho lepší budoucnost mohl očekávati od protekce některé vlády, neb kterého dvoru: i člověk jednotlivý, který spásu svou hledá ve protekci, zdá se mi vždycky nízký, tím více národ, jenž ze sebe vždy může utvořiti to, co utvořiti chce.

„Že já sám od tohoto svého přesvědčení nikdy neupustím, a že též na všech možných cestách k uskutečnění jeho pracovati budu, o tom mám dobré svědomí a budoucnost to, bohdá — nejlépe ukáže!"

Považíme-li, že ku zařízení nové redakce k opatření všech těch nesčetných příprav literárních jako technických, jichž vymahá nezbytně založení řádného velikého deníku politického, Havlíček neměl leda lhůtu několika dní, (neb se tehda končilo právě čtvrtletí) že musel nad to až do poslední chvíle ještě udržovati „Pražské Noviny" a „Včelu", tož jest nám věru užasnouti nad znamenitou energii a dovedností, jakou vše provedl. Neboť když dnem 1. dubna 1848. vyšlo první číslo „Národních Novin" jeho, vše bylo radostně překvapeno, jak důstojnou, ba skvělou úpravou listu, tak zdatností jeho obsahu spořádaného s originálním důmyslem žurnalisty zkušeného a obrněného.

Hned na první ráz předčil Havlíček svým listem veškeru soudobou žurnalistiku slovanskou a není žádnou lichou neb přepiatou frází, řeknemeli, že „Národními novinami“ nastala nová doba v politických názorech českého národa.

Co byl již z Moskvy sliboval, nyní Karel náš plně provedl. Zavedl u nás zcela nový sloh v publicistice, probouzeje sebevědomí lidu českého mluvou dosud neslýchané jadrnosti a svěžesti. Bylo, jakoby po dvě stě let utlumená, mužná síla i hrdost českého ducha znovu byla vytryskla ze zasutého, však nyní znovu objeveného vřídla. Tak píše Havlíček hned v prvním úvodním článku „Národních Novin:“ „Počínáme noviny tyto v době předůležité. Státy se boří, národy se sbírají, stejný hledá si k sobě stejného. Nikdo nemůže, leč by vševědoucností nadán byl, udati, jaký bude letos na podzim stav politický zemí evropských. V době takové každý národ především dbáti musí sám o sebe, neboť se mu jen takového osudu dostane, jakého si sám zasloužil statečností, vytrvalostí, podnikavostí a především duchem svým. Kdo prospí lenivě dobu, ve které se dary rozdělují, ten bez podílu odejde, zůstaven porobě a nízké služebnosti. Kdo sám v sebe doufá, tenť nejlepší podporu naleznul.

„Národe můj! Zapomeň na dvě století hanebné poníženosti! Vyhub z paměti své upomínku na tyto nešťastné časy, kterážto upomínka jako skála dusí důvěru tvou v sebe. Odlož od sebe přílišnou skromnost, kteráž se nesluší potomkům Táborův! Zapomeň již na to, čím jsi byl po bitvě na Bílé Hoře, ale pamatuj na své staré časy, na ty časy, kdežto skvěle kvetla sláva jména tvého, kdežto hledali vznesení přízeň tvou a mocní se báli nepřátelství tvého. Vyhledej v dějinách svých velikých ony listy, na kterých zaznamenáni jsou velicí činové otcův tvých: těmi tuž nyní mysl svou, těmi podněcuj ducha svého těmi připravuj sebe též k velikým činům!

„Bratří! již přes 50 let bojovali jsme v nestejném boji slabou silou proti proudu hubícímu nás a starostlivě jsme pěstovali skrovný ohníček se slabými nadějemi. Bůh žehnal poctivému snažení našemu! Práce naše nebyla marná a den ode dne množil se počet dělníkův. Lhali jsou falešní prorokové, kteří jmenu našemu národnímu zahynutí věštili: jinak bylo psáno v knihách osudu! Bůh tomu nechtěl, aby z tohoto světa vy-

hynul národ, jenž tolik síly a krve obětoval pro veliké záležitosti člověčenstva: spravedlivý osud nemohl tomu připustit, aby národ, který tolik trpěl pro pravou svobodu, nezakusil ovoce jejího.

„Nyní nastala doba žně. Teď, aneb nikdy! Takto zní hlas osudu, budící nás ke statečné činnosti. Že se neztratíme ve všeobecném kvašení národův, zdá se nyní již veliká jistota; avšak, není hoden jména velikých předkův, kdo se nyní spokojí nečestným podílem. Chtějme jen zase býti důstojným národem a upřímná vůle naše brzy se promění ve skutek. Bratří! Směle ku předu! To budiž naše společné heslo“.

Pravý muž stál opět jednou na pravém místě. Vidělo se to zřejmě již po prvních číslech „Národních Novin“, kteréž na křídlech pohnuté doby jako vznešený prápor vlály nad osvobozujícím se národem, ukazujíce mu upřímně a chrabře jasný cíl a poctivý směr, vychovávajíce jej z děcka v muže znalého svých povinností jako svých práv, své důstojnosti jako své síly.

Nikdy snad ještě neuvázal se žádný spisovatel v řízení politického listu s ryzejším zápalem, s hlubším a opravdovějším povědomím veliké své povinnosti, s jasnějším duchem a odhodlanější vůlí. Poctivost srdce a síla zmužilého přesvědčení, střízlivý, ve výhni zkušeností vytříbený rozum pojily se tu s citem nejvroucnějším, povaha pevná jak sloupy basaltové zračila se v té mluvě oddychující věrnou láskou k národu a pravdě jeho rovnou měrou jako svěžest a bystrost vtipného ducha, kterým pronikal ještě mladý redaktor náš poměry i lidi doby své.

Což divu, že lid český zdravým pudem srdce svého poznával v Havlíčkovi svého nejvěrnějšího rádce a nejupřímnějšího přítele, který jej nesklame a nezradí, který při něm vytrvá poctivě děj se co děj a přijď co přijď. Upřímnost budíť právě opět upřímná srdce a lid náš netouží po ničem více než, aby se mu vždy řekla poctivě pravda.

Nesklamal se tedy Havlíček v lidu svém, když s takou sebedůvěrou a samostatností ducha zahájil svůj slavný boj za národnost a svobodu naši, za právo lidu českého a přesvědčení své. Lid český napořád dychtivěji sháněl se po „Národních Novinách“, věřil jim jako evangeliu svému a řídil se hesly v nich vydanými více než všelikými rozkazy moci úřadní. Tak staly se „Národní Noviny“ Havlíčkovy záhy nejdůležitějším a

nejrozhodnějším regulatorem veřejného mínění a citu českého, a tím ovšem velikou mravnou mocí, s níž bylo politikům účtovati, jako se značnou bojovnou armádou. Zkusili toho první oni vášniví hegemoni velkoněmečtí, kterým myšlenka velikého, od Baltu až k Adrii, od Rýna až k balkánským břehům Dunaje rozpiatého Německa zmámila hlavy tak, že domnívali se silou olbřímů rozmačkati všechen odpor „drobných těch národností“ neněmeckých, jež stály jim v cestě na širosmělé dráze jejich pangermanských rozmachův.

XIV.

Obrana proti Frankfurtu.

Starého Barbarossu v Kyffhäusru nedovedli němečtí Tyrteové probudit, ale stará panstvílačnost plemene germanského procitla vánkem svěžího jitra národů jako za Barbarossy. Procitla a vycenila svá lačná ústa předně proti nám. Vlastenci němečtí jedva sešli se na svůj „Vorparlament“ do Frankfurtu, aby zbudovali si sjednocené svobodné Německo, neměli ničeho pilnějšího na práci, než ohlédnouti se po slovanských Čechách a dokazovati, že tento vzácný český kámen patří k Německu, že jej potřebují ku stavbě svého velechrámu národního stůj co stůj. Až dosud náležely Čechy k německému buntu jen z moci absolutního panovníka, či vlastně z libosti Metternichovy, který zacházel s národy a zeměmi jako kupec se zbožím. Nyní byl Metternich vyhnán, Němci mu nemohli přijíti na jméno pro jeho policajtství, ale — s jeho germanisačním dílem u nás byli docela spokojeni.

Čechy, Morava a Slezsko byly na očích jejich již tak dobře půdou německou, jako Tyroly, Rakousy, Štýrsko nebo Braniborsko. Ješto však byli Němci sami povstali jménem nesmrtelného práva národův, musili je aspoň na ten čas již ze slušnosti ctíti také u jiných, a proto vyzvali vládu vídeňskou, aby nechala ve všech svých „německých“ zemích, t. j. i v Čechách, na Moravě a Slezsku voliti poslance do německého sněmu ve Frankfurtě, jenž měl ústavně i státoprávně ustaviti to veliké jednotné Německo. A slabá vláda Pillersdorffova strachujíc se jednak o primát Rakouska v Německu, ohrožený stále žárlivým Prus-

kem, jednak uchvácena německým zjeřením se Vídně, skutečně nařídila volby do frankfurtského sněmu toho v zemích našich.

Tímto osudným krokem zaslepeného ministerstva rázem otevřena brána velkoněmecké propagandě u nás do kořán. Zatím co Maďaři s pravou befarskou bujností usilovali zatlačiti Slováky, Horvaty a Srby v nehodné podruží, zde počala na nás dorážeti choutka velkoněmecká s rovnou arrogancí i horlivostí. Strana frankfurtská nezanedbala ničeho, cokoliv by jejím záměrům v Čechách posloužiti mohlo. Nejen, že pozvala samého Palackého, aby se účastnil její porad o ústavě příštího Německa, nejen, že vyslala zvláštní posly ku národnímu výboru do Prahy, aby nás Čechy po dobrém i po zlém, sliby i hrozbami přemlouvali na víru německou: ale ona hleděla nastrojiti pomocí pražského německého „spolku konstitučního“ též přímou agitací pro Frankfurt i mezi obecným lidem naším. Houfy německých studentů z Vídně, většinou to čeští a moravští odrodilci, zamířili do českých krajův, aby od města k městu, ba od dědiny ku dědině mátli mysle lidu Frankfurtem. Je prý to vůle císařova, aby Češi tam vyslali své zástupce, jinak že prý na nás uvalí velké kontribuce a. t. p.

Na sto tisíc „Vysvětlení o sněmu ve Frankfurtu“ — „Pozvání k volbám“ — „Vylíčení svobod, jež německý národ lidu českému poskytnouti zamýšlí“ — a jiných podobných léček v českém jazyku rozesýláno, rozhazováno a rozdáváno po českých obcích.

Pomníme-li, jaký nedostatek rozhledu i organisace tehda u nás ještě panoval, jak posporu bylo národovcův uvědomělých a politiky znalých po venkově našem, ba kterak i mezi samou tou naší vlasteneckou intelligencí vyskytovali se lidé, jimž jisté přisnoubení Čech k Německu připadalo jako věc samozřejmá, ne-li žádoucí a zdárná . . . (jako na př. známému českému poslanci, budějovickému Dru. Vendelínu Grünwaldovi), tož srozumíme, jak povážlivě stály věci u nás, když vláda volby do parlamentu frankfurtského vypsala ještě před volbami na sněm český a jak svrchovaná toho byla potřeba, aby se i s naší strany již promluvilo k lidu našemu a tož vydatně, všestranně a rázně, aby mlhy nevědomosti a zmatku byly zapuzeny i z nejodlehlejších dosud dřímajících údolí. Tohoť se přece pro věčnou hanbu jména českého dopustiti nesmělo, aby z českých krajin

vysláni byli poslanci do parlamentu frankfurtského a my tím tedy sami dobrovolně uznali Čechy za součástku říše národa německého. Nuže, Havlíček promluvil. A tož tím svým prostosrdečným i rázným způsobem, tak ryze, upřímně a jadrně po česku, že každé české srdce se zachvělo ozvěnou souhlasnou: „Nechvalno nám v Němcích hledat pravdu; u nás pravda po zákonu svatu.“

Za tímto heslem z rukopisu královdvorského (kterýmž vůbec rád se dokládal) vyložil zdravému rozumu i citu lidu našeho svrchované nebezpečenství, v jakéž by se uvrhnul, kdyby volil do cizího sněmu ve Frankfurtu a tím samochtě podložil tu českou hlavu pod trnož, na němž by se roztahovaly nohy německé; slovem, jak by vlastní rukou napsal si ortel smrti, z níž není žádného vzkříšení. — —

Lapidární byl to sloh plný samorostlé síly, a palcátové pádnosti. Nic podobného nebylo posud snad napsáno slovem českým nad tyto důrazné filippiky Havlíčkovy proti Frankfurtu. Takové fulminantní protestace českého vědomí, takové hrdé a odhodlané mluvy věru německí hegemoni nenadáli se. Strhli křik o českém terrorismu, přezdívali Havlíčkovi vášnivých neurvalcův a národních fanatiků, zvláště když Havlíček nad nestydatými vlastizrádnými nájezdy Němčoura Breiera, redigujícího úřední „Prager Zeitung“, chvíle jedné tak se rozčilil, že v čelo Novin svých napsal: „Jak dlouho budete ještě trpěti, Pražané, mezi sebou cizince, který zapomínaje se nestydatě proti hostitelům svým, na nás ve vlastní zemi všeliké různice a ostudy snáší? Caeterum autem censeo, Breierum, esseex pellendum!“

Však Havlíček nedal se zakřiknouti. Napial i tu pružnou tetivu na strefném luku svého humoru a odstřelil proti Frankfurtismu svou nesmrtelnou písničku: „Šuselka nám píše!“ Tou teprv trefil jak náleží do živého. Složena k jarému nápěvu prostonárodní všeobecně známé: „Na tom pražském mostě“, — břitká ta píseň bleskem rozlétla se po všem národě a kam koliv zapadla, tam byla po agitaci frankfurtské veta.

Písní tou dokázal Havlíček nejlépe, jak hluboce byl prostudoval ducha lidu českého. Ano, toť humor a vtip Čecha; lehce, úsečně, formou třeba dosti triviální uhodí na jádro věci a tne do živého až se zapráší. Několika slovy vyjádřil tu Havlíček celý náš program národní: Chceme býti svými, nechceme

míti ničeho společného s Němci, nechť si činí doma cokoliv, ale nechť nám nefoukají z Frankfurtu „do slovanské kaše“. „Nechť si mají Vídeň, ale Praha, ta je naše“. Opováží-li se však na tu nám dotírat, pak zkusí Frankfurt sílu českého lva, jak „hřívu zježí a ocasem sekne!“ — To mluvilo lidu našemu z duše. Tou písní ulevoval svému vzteku, v ní se vysmál svým nepřátelům na vrch hlavy, v ní hrozil jim lví statečnosti a silou, v ní pověděl jim, že cítí se býti hrdě Slovanem a pánem ve své domovině rodné.

Od časův proslulé husitské: „Zbyněk biskup abeceda, pálil knihy sám nevěda“ — nebylo písně, která podobně byla v národě českém ujala se a takového významu politického dosáhla jako Havlíčkova „Šuselka nám píše z té německé říše“. —

Nabylať váhy opravdu historické. V několika nedělích již prospěvovalo jí každé dítě po celé zemi; vnikla do nejodlehlejších dědin horských a učinila frankfurtský parlament v celé oblasti jazyka českého na vždy směšným a tudíž nemožným.

Již na kolik neděl napřed, než hr. Lev Thun vypsal volby do Frankfurtu v Čechách, mohlo se s plnou určitostí říci, že nebude jediného českého města, jediného okresu českého, kde by lid náš volil poslance do Frankfurtu. Za jeden muž národ český ohlašoval se, že nechce býti nikdy a za žádnou světa cenu příslušníkem říše německé. A tato dějinně vysoce důležitá protestace naše proti Frankfurtu byla popředně dílem Havlíčkovým, který v chvíli rozhodné netoliko pérem svým, ale i činem co nejudatněji pomohl odraziti povážlivý ten nájezd Němectví na život náš. Zmínění již výše vyslanci frankfurtského výboru, (kancléř Wächter a Kuranda, k nimž připojil se ještě vídeňský Dr. Schilling) nepořídivše nikterak u „Národního Výboru“, chtěli se totiž pokusiti o přímou agitaci pro Frankfurt mezi obyvatelstvem pražským. Přiměli tehdejší německé kasino pražské, t. j. onen „konstituční spolek“ zuřivých Němcův, mezi kterými již tehda ozývala se touha po odtržení severních, německých krajin Čech, aby svolal veřejnou schůzi lidu v Praze, v níž jednalo by se o volbách do Frankfurtu. Spolek tak učinil a zval obecenstvo pražské úročními návěštími ke schůzi na večer 29. dubna do sálu konviktského.

Ohlášení to způsobilo ovšem nemalé pohnutí v lidu našem. Co činiti? Měla se schůze trpěti, nebo rozehnati? Mírnější na-

šinci radili jako obyčejně, aby se ignorovala, ráznější však a sice zejmena studenti naši chtěli ji však mermocí rozehnati. Havlíček však bystře uhodil na pravou cestu: „Pojďme tam," pokynul tajně studentům, vyslechněme je, a — povězme jim pak do očí svoje mínění". Stalo se. Pro všechny případy vzali si ale naši hoši sebou pod čamary — svižné metly . . .
V ustanovenou hodinu byl sál konviktský naplněn do polou Němci, od polou Čechy. Schůze zahájena čtením přípisu Němčoura hraběte Fridricha Deyma, v němž se Čechům odporučovalo co nejdůtklivěji, aby volili do „sněmu svobodného národa" německého ve Frankfurtě a podali tak „důkaz své snášelivosti a dobré vůle" k sousedům svým německým! List předčítal p. Klier a doložil obšírnou řečí, kterak prý Liberec, Litoměřice, Zatec ano i Německý Brod — souhlasí s požadavkem německým! Při jmenování Německého Brodu rozesmáli se přítomní Češi hlasitě, volajíce: „Také Šosovice souhlasí!"

Přihodilať se totiž vskutku Německému Brodu, tedy zrovna městu, které Havlíčkovi bylo po Borové nejbližším, nehoda, že sešla se v něm hrstka nevidomých kmotrů, kteříž zavedení dvěma odrodilci — jistým to přistěhovalým advokátem Pankrátzem a statkářem Skřivánkem, skutečně prohlásili se v pokoutní schůzce pro Frankfurt, kteréhožto komára listy německé ihned s náramnou chutí lapli a celému německému světu jako vzácného velbloud ukazovali. — Několika peprnými články Havlíčkovými byla ovšem celá ta němčourská agitace v Brodě hnedle v zárodku zničena, ale ostuda Brodským již zůstala. —

Po tomto komickém intermezzu vystoupil však na řečiště pověstný Grosse (který se později ve Frankfurtě podvodně za zvolence Prahy vydával) a opovážil se v řeči plné teutonského furoru volby do Frankfurtu v Čechách za příkaz státní raisony prohlašovat, až i hrozebně doložil: „My Němci, chceme voliti, Vy Čechové ale musíte volit." —

Jakmile toto drzé slovo padlo, zatřásl se sál neslýchanou bouří nevole. Nastalo nesmírné pískání, hlučení a dusot, v němž bylo jen možno rozeznat volání: „Pereat Frankfurt"! —

„Nesmírnými křiky naplnil se sál" — dí se biblicky v referátě „Národních Novin", „tak že se již nejhorších věcí obávati bylo. Marné by bylo chtít popisovat tento strašlivý výjev" . . . Chvástaví ještě před chvílkou hrdinové němečtí počali

se v divém chvatu rozutíkávat na všechny strany a kudy mohli, ba i okny ze sálu do zahrady vyskakovati, zatím, co rozvážnější Němci na přítomného Havlíčka se obraceli, aby zjednal utišení v tom hlomozu, který trval skoro již čtvrt hodiny bez úlevy. Havlíček tedy vzkočil na tribunu a zamáchnul červenou čapkou národní gardy, jejíž členem byl. — „Havlíček je zde, slyšte Havlička!“ zvolali radostně naši a za chvílku utišila se vřava tak, že polekaní Němci postáli a poslouchali. Nuže, nejprvé oslovil Havlíček krátce přítomné Čechy, aby Němce nechali napokoji, ať si mluví co chtěji, že beztoho v Čechách bez nás a proti nám ničeho neprovedou. „Jest zapotřebí pro nás, končil, abychom Němcům nechali svobodu svoje mínění projeviti, bychom pak sami věděli, co činit máme“. Pak ale obrátil se na Němce a v obšírné německé řeči jal se jim mluviti do duše. Byla to první a poslední Havlíčkova německá řeč v Praze; a zdařila se mu. Vyvrátiv bystře a úplně vše, cokoliv popuzovatelé frankfurtští Němcům naším posud o tom velikém Němectvu do hlav vpravovali, dokázal jim, že by německé kraje Čech zahynouti musely, kdyby se od Čech odtrhly, protože všechny své výrobky průmyslové jen do Čech a dále do Rakouska prodávají, kteréžto výrobky ale jinde v Německu všude lacinější jsou a tudíž by všechen průmysl jejich nevyhnutelné záhubě propadl.

Po té jim uváděl na mysl, jaká žhoucí nenávist proti nim zmocnila by se národa českého, kdyby takovouto zradu na drahé, společné otčině spáchati si troufali, a s mohutným: „Běda tomu, skrze kohož pohoršení pochází“ — skončil svou řáznou i diplomatickou řeč s takovým zdarem, že sami mnozí z Němcův pochvalně přizvukovali, štváči ale jako opaření zůstali a slova více za svůj Frankfurt ztratiti si netroufali. Slovem, schůze zkončila nejkrutější porážkou Frankfurtismu v Praze a Havlíček mohl na to v „Národních Novinách“ právem doložiti: „Zdá se nám, že nynějším dnem Constitutioneller-Verein v Praze pominul“.

Bylo tomu tak: ale rozbroj mezi Němci a námi provolaný drzým vztýčením velko-německé trikolory v zemi české, již více nepominul. — Vedle toho pak ještě doba pohnutá probouzela ovšem i staré četné nesrovnalosti v poměrech společenských tak, že bezmála nad hlavní a veliké otázky života národního v příkrém protivenství vyrůstati hrozily. Utýraný náš selský lid zaslechnuv blahé poselství všeobecné volnosti, nechtěl

již déle snášeti pouta robotěze, libovůli a karabáč. Zahánět zpurného drába panského, jenž jej přišel volati na robotu, proklínal hlasitě posavadní karabáčníky a dříče své, chodil směle do panských lesů na dříví a honil si volně na svých polích. Kdekoliv pak vrchnosti troufaly si užíti moci, tam se lid bouřil a odrážel násilí násilím. Tím způsobem robota, honitba, právo na lesy a občiny nejživěji jitřily mysle selského lidu, co zatím po městech venkovských opět bylo na denním pořádku brojení proti neoblíbeným purkmistrům a šosáckým služebníkům padlého absolutismu, aneb shluky zahálejícího proletariátu, jenž se hrozivě rotil před radnicemi a pekařskými krámy; a k tomu všemu ještě zeměpanští úředníci počínali si většinou tak neobratně, že spíše oleje v oheň přilévali. Za této anarchie duchův jediný veřejný tisk mohl působiti k usmíření sporů a k uklízení zmatků; ale bylo k tomu zapotřebí mnoho zdravého rozumu! Než, tu právě osvědčil se Havlíček co zvláštní mistr: Tu právě objevilať se plná rozvaha jeho praktického rozumu, jako neobyčejná jeho znalost života, potřeb a tužeb našeho lidu. Uměl v tom zmatku obecném tak znamenitě působiti na procitlé, čtoucí občanstvo venkova našeho, znal tak upřímně radit a tak obratně odvraceti mysl obecnou od rozptylujících oněch místních svárů a příkoří, jako žádný publicista druhý. Věděl, že vše závisí na tom, zdaří-li se nadchnouti lid pro vyšší, všeobecnější zájmy, pro větší myšlénky vlastenecké a důležitosti první řady . . . K těm obracel tudíž bez ustání obecnou pozornost nedostižným tím prostonárodním slohem svým, tou jasnou logikou zdravého rozumu a upřímného srdce českého, kterouž přesvědčil každého, až se mu vskutku povedlo povznésti smýšlení obecné k oné výši společného souzvuku ve věcech podstatných, že až imponovalo to nepřátelům našim, probuditi ducha českého po veškeré vlasti k té síle, že opět vzplamenal pro velikou myšlénku národnosti a svobody, jako za věkoslavných dob husitských. —

Stůjtež zde na doklad aspoň některé ukázky toho důtklivého, upřímného slohu Havlíčkova, jenž tak účinně působil v mysl a srdce národa:

„První a nejhlavnější péče naše musí býti o národnost, o jazyk“, . . počíná hned v prvních číslech „Národních Novin“ řadu článků o naší politice: „Bratří milí“! Nedejte se svésti neupřímnými hlasy, kteří říkají, že to jen

forma jest, jen věc postranní, že pro jazyk a národnost nesmíme zapomenout na důležitější věci. Toť jsou hlasové neupřímných, skrytých nepřátel národa našeho. Největší svoboda bez národnosti není nic, protože jest to svoboda jen pro cizé, pro utlačovatele a pány naše, ne pak pro nás. Což pomohla posud Irčanům svoboda anglická, což pomohla našim Slovákům svoboda uherská! Odpovězte na tuto otázku! . . .

„Kdekoli nepanuje vaše řeč, vaše národnost, jste utlačenci i v nejsvobodnějších zemích. Vždyť pak jest svoboda slova, svoboda tisku první základ veškeré ostatní svobody. Kde ale váš jazyk z ouřadů a škol jest vyloučen, tam odňata jest vám, to jest národu vašemu více svoboda tato, než skrze policii a censuru. Censuře a policii vyhnete se přece, vytisknete spisy za hranicemi, mluvíte tak, aby dlouhé ucho policie k ústům vašim nezasáhlo: ale kde řeč vaše národní vymezena jest z ouřadů a ze škol, tam zavřen jest tuhým zámkem jazyk lidu, tam panuje několik privilegovaných cizím jazykem a prodává lid ve vlastní zemi jeho . . .

„Chcete, aby při zrušení škodlivých privilegií, kterých někteří na škodu ostatních užívali, jenom nejškodlivější, nejstrašnější privilegium jazyka zůstalo? Chcete, aby na vašeho starého otce, který německy neumí, každý potlukač již co na nižšího tvora dolů hleděl s opovržením, aneb snad s outrpností? Ctěte se sami a budou vás ostatní ctíti!“

A jindy opět, v článku „o nepoctivosti našich nepřátel:“

„Němci a Maďaři vždy říkají: že politická svoboda jest hlavní věc, národnost že se nemá na újmu svobody nadsazovati, a že oni více o politickou svobodu stojí než o národnost, že národnost jest libůstkářství atd.

„Dobře tedy,“ — odpovězte jim — „vy chcete politickou svobodu, my Slované chceme ale politickou i národní svobodu. my tedy jsme svobodomyslnější, než vy.“ Chcete-li jim ale chytráctví zase chytráctvím splatiti, tedy jim odpovězte: „Vy milujete politickou svobodu, na národnosti, jak pravíte si nezakládáte. Dobře tedy, u nás Slovanů najdete politickou svobodu, poněvadž ale my Slované národnost svou příliš milujeme, vy si na své mnoho nezakládáte, přijměte tedy vy naší národnost, místo co bychom my vaši přijímati měli“. — Uvidíme pak hned, že to neučiní a své slovo nazpět vezmou, když jim

je takto obrátíme; pak budou oni národnost svou zrovna tak vysoce ceniti, jako my Slované. Pamatujme si to hlavní pravidlo, kterému nás učí zkušenosť všech věků: Politická svoboda bez národní nemá ceny: a u kterého národu panuje cizí jazyk v ouřadech, ve školách a v životě, tam není pravá svoboda, není demokratie, neboť tam jest aristokratie a sice nejhanebnější aristokratie, aristokratie jazyka".

Ta zdravá, mocná hrdost národní, kterouž dmula se prsa Havlíčkova od mládí, kteréž žádný cizí jazyk nejevil se jako něco vzácnějšího, ta nyní mluvila lidu českému z duše v duši, aby si nedal líbiti žádné podřizování svého slavného, krásného jazyka národního, který přirozeně má v Čechách panovati, ale bránil ho i dobýval mu práva — ne poníženou prosbou a pokorou, nýbrž tou svou staročeskou tvrdou hlavou, „která stěnu prorazí".

Náš Havel Borovský, jehož první slovo bylo: „r o v n o s t n á r o d n o s t í, ale s k u t e č n á," nerozuměl rovnosti mezi Čechy a Němci tak, aby všeho měli Němci p o l o v i c a my Čechové polovic: „Toť bychom za velikou křivdu Čechů považovali praví — neboť jest Čechů $^3/_4$ a Němců $^1/_4$ v zemi. Naše mínění jest: „Čech i Němec užívej každý všelikého pohodlí strany národnosti své v úřadech i ve školách, jinak ale Čechové přednost mají, poněvadž v Čechách jsme a většina Čechů." Kterak ale znal bičovat sobeckou nespravedlnost německých násilníkův, příkladem budiž následující apostrofa:

„Slavíte svého Fichteho", — volal jim do duše, — „že první dal vám podnět, abyste svrhli se sebe jho mravů a obyčejů cizích i jazyka cizého, i abyste se navrátili k mravům a k jazyku otců svých; slavíte veškeré učence své, že vybavili vás z podruží učenosti cizé; slavíte svého Arndta, jenž první zapěl vám píseň, již rozníceni svrhli jste se sebe hanu nadvlády národa cizého, a to vše, co podnes sobě za největší pokládáte cnosť, to vše národu československému pokládati chcete za hřích, jenž smýti se má ohněm a mečem? Či snad nám chcete dokázati, že vy ovšem sprostiti jste se museli libovlády cizé, nám však že podáváte úplnou svobodu, a že tedy, brojíce proti nadvládě vaší, hříšně brojíme proti svobodě? O vy beránkové se žaludkem vlčím, proč nedokazujete taktéž bratřím svým na moři severním, že jest to hřích brojiti proti podávané jim svo-

bodě dánské, proč nedokazujete jim, že národnost vaše jest pro ně v říši dánské jen vedlejší a že říšská ústava dánská má býti jim jediným základem budoucí spásy jejich? Proč schvalujete, podporujete, podněcujete i násilný odpor bratří svých proti svobodě dánské? Snad že svoboda dánská nezná a nešetří národnosti vaší? A národ československý má přijmouti za věk cizinskou svobodou vaší, v níž dříve snad, než za věk jediný, neznal by více otců svých, neznal by více sebe sama? Odstuptež, prorokové lstiví, svoboda pravá jest všem a ve všem stejna, vy ale, jako druhdy stavové středověcí, jen sobě chcete ji osobiti, jen rodu a jazyku svému. Pravá osvěta jest nežistná jako paprsek sluneční, osvěta vaše ale jest past, která vám sloužiti má k nasycení hltavostí vaší po velříši, sahající od moře severního až k moři černému! Avšak jakkoliv černé jest moře budoucnosti, vždy více bělá se již na východě i na jihu nepřehledné moře národnosti slovanské, a chcete-li v žiznivosti své moře toto vysrkati, optejte se dříve otce církve Augustina, zdali děravou nádobou přelíti lze moře světové z ohromné nynější prostory jeho?“

Tak dorážel bystrý náš zápasník na nepřítele vlastní jeho zbraní, — vždy s touže křepkostí a hotovostí odvetnou, brzy vážně, brzy s nepřekonatelným humorem, ale vždy s tou pravdou na jazyku, kterou v srdci měl. Byl stále tímže otevřeným přímým milovníkem pravdy, v míru jako v bitvě, u veřejnosti jako v soukromí. Zajímavou episódku na doklad toho vypravuje Dušan Vilém Lambl: Když Havlíček vycházel z konviktské schůze, přitovaryšil se k němu jeden z tehdejších čelných Frankfurtistů pražských jménem Reitter. Člověk to na rtech med a v srdci jed. Začal Havlíčka za jeho řeč líbat a ubezpečovat ho, že to není políbení jidášské ... „Nu dobře!“ odpověděl Havlíček, „ale — mluvme si pravdu o těch věcech. Já neumím pěkných slov dělati ... Já myslím, že to bez bitky neodejde. Zanícenosť národní bude teď náruživostí, která všechny jiné ohledy přehluší. Německo ji žádným prospěchem pro nás neuchlácholí. Tolik jest pravda: Čechové na frankfurtský sněm nepůjdou, ačkoliv to českému sněmu k rozhodnutí ponechávají. Ustanoví-li sněm, jak doufáme, že do Frankfurtu nepůjdeme, nebudete vy spokojeni: ustanoví-li ano, uděláme my pobouření. Ostatně — kdo ví jestli a jakého sněmu se dočkáme“.

XV.

Za důležitým posláním.

Jako skalní orel za úsvitu do vzdušných výšin vzlétá, aby první v zlatém moři paprskův vycházejícího slunce osvěžil svoje perutě, tak bystře vznesl se duch Havlíčkův v těch dnech věkopamátných. Byl smělý a svěží jakoby znovuzrozen, — byl rázný a křepký k neunavení. Taká byla jeho horlivost pro věc národa, taký zápal jeho pro myšlenku, že zapomínal takřka sám na sebe, že dovedl sobě odepříti i těch chvil blaha nejdražšího, jaké skytá mladému muži jedva založený krb přemilé domácnosti, v níž bíje proň srdce nejupřímnější. Měl ve své šlechetné, jemné Julii ovšem ženu, která sama oddychovala touž svatou láskou k věci naší, která rozuměla svému Karlu a s nejmilostnější něžností odříkala se bez povzdechu zábav, požitkův a příjemností nového žití, o nichž snad druhdy snívala.

Již samo řízení jedva založeného listu, jemuž byl Havlíček vytknul v také době úkol tak veliký, zaměstnávalo rozeného žurnalistu měrou nemalou. Havlíček býval první v redakci, pročítal veškeré noviny, veškeré korrespondence, řídil a obstarával vše od rána do noci s neúmornou veselostí mysli. Ale vedle těchto klopotných péčí s redakcí a tiskárnou, kteráž ke všemu ještě nalezala se přes kolik ulic od redakčních místností a v níž vídáno jej zaměstnaného probíráním rukopisův, neb povzbuzujícího sazeče k čilosti, mnohdy ještě pozdě po půl noci: — Havlíček nechyběl při žádném důležitějším podniku politickém a národním, v žádné závažnější schůzi vlasteneckých spolků, v žádné poradě Národního Výboru, do kterého již v březnu zvolen byl a v němž s neobyčejnou bodrostí, pronikavostí a opravdovostí pracoval v sekci jeho deváté, jež měla na péči poměry Čech k Moravě a Slezsku, k ostatním zemím Rakouska a k Německu.

Jakým byl Havlíček co spisovatel, takým byl i co řečník. Táž přímost a neohroženost u projevu zralého náhledu, táž pevnost v přesvědčení o pravdě hájené zásady, totéž bystré

prohlédání ku jádru věcí a tvoření si o nich úsudku samostatného, charakterisuje Havlíčka rovněž u psacího stolu jako na řečništi. Nebyl obdařen skvostným a vzácným darem oné výmluvnosti libozvučné, jež fascinuje posluchače krásou svých obrazův, period i okřídlených slov.

Neměl onoho zlata v hrdle, jímž okouzloval Vergniaud, Daniel O'Connell i Košut Lájoš. „Avšak", podotýká prostě i dobře Rittersberg: „volil bych zajisté raději bojovati proti hřímajícímu proudu květnaté a jakkoli krásochutné výmluvnosti Riegrovy, nežli proti Havlíčkovi". — Mluvil poněkud rychle, ve větách úsečných, bez pathosu, bez obrazů. Ale co slovo, to křemen. Vždy přesná logika, vždy jadrnost střízlivého rozumu a energie přesvědčení, od kterého nepopustil a nedal se odvrátit žádnou autoritou, kromě důvodu rozumného. Slyšme jej pro příklad, an hájí v plné schůzi Národního Výboru rovné právo selského lidu s městským, co do jeho zastoupenína budoucím sněmu českém, proti Palackému, Riegrovi, Trojanu i Braunerovi. První sekce Národního Výboru pracující o volebním řádu pro příští český sněm, (zpravodajem byl Rieger), navrhovala, aby města obdržela jednoho poslance již na 6000 obyvatelů, venkov ale teprv na 20.000, kteroužto přednost měst odůvodňoval Palacký tím, že prý jest ve městech více bohatství, vzdělanosti a průmyslu, než po venkově, pročež prý slušno, aby města větší váhu měla. Naproti tomu však vystupuje Havlíček a praví: „Když se mezi jednotlivci žádného rozdílu nečiní a všickni direktní daně platicí občané stejné právo mají, proč by měla města nějakého privilegium užívati? A to jest jistě privilegium a nespravedlivost, když 6000 tolik práva míti mají jako 20.000. Ostatně ani to nestojí za takovou nespravedlivost, proto že beztoho těch několik deputovaných z měst rozhodujícího hlasu míti nebudou".

Trojan a Brauner přimlouvají se za přednost městům, hlavně z toho důvodu, aby prý byli na sněmu mužové, kteří by ve věcech průmyslových vysvětlení podati mohli.

K. Havlíček: Proti tomu musím namítati, že není zapotřebí k vůli vysvětlení průmyslových záležitostí zvláštní representace měst. A když bez toho ani politický stav mnohem důležitější u nás žádnou zvláštní representaci míti nemá, nač průmysl měst? (Oudové sekce volají. „Vždyť jest rolnictví

zastoupeno!“ Pravím, že není, proto že mezi voliči na venkově nemají skutečni sedláci a rolníci většiny hlasu, což se i ukáže na letošním sněmu“. Palacký: Nesmíme jedním skokem všechnu minulost zastříti a jako tabulam rasam učiniti. jest zapotřebí šetřiti poněkud měst, jež representují industrii.

K. Havlíček: Upírám, že by města u nás representovala industrii a zdá se mi, že sekce jen nápodobňovati chtěla jiné země. O městech, ku př. anglických, ovšem se může říci, že representují průmysl, ale ne o našich. Co jest průmysl? Fabriky a řemesla. A tu kromě Prahy a Liberce nemáme dosud hrubě průmyslových měst. Fabriky právě nejdůležitější jsou v kraji a řemeslníků je též v okrsku 20.000 obyvatelů více, než ve městě o 6000 obyvatelích“.

Dr. Kliebert klade opět důraz na zastoupení intelligence, kteráž prý jest soustředěna přece jen ve městech a nikoli po kraji. Havlíček: Dru. Kliebertovi musím namítnouti, že potom sekce velmi otcímsky o intelligenci se postarala, myslela-li, že 14 deputovaných, které městům nad právo přidává, má zastupovat intelligenci. Intelligence dovede sama si proklestiti cestu na sněm a jsem přesvědčen, že si aspoň na druhý sněm všecky okresy intelligentní lidi za zástupce zvolí a ti pak i průmysl dovedou zastoupiti.

„Pravím tedy ještě jednou, že tato přednost měst jest zbytečná nespravedlivost, proto že beztoho městům nic platna býti nemůže pro malý počet jich deputovaných“. — Tak přísně dbal Havlíček o rovnost a spravedlivost při udílení práv občanských. — Rovněž se neohlížel na to, že Palacký a Strobach horlili s většinou pro sněm český o dvou komorách. Havlíček podle přesvědčení svého hájil s Ruppertem jedinou sněmovnu a — „pře byla dosti důrazná a dlouhá.“

V systému dvoukomorním spatřoval Havlíček škodnou aristokratickou instituci. „Dvě komory měly by jen tenkráte smyslu, kdyby se obíraly buď rozličnými předměty, anebo kdyby jedna druhé podřízena byla jako soud první stolice appelačnímu. Pakli se dvě sněmovny obírají těmi samými předměty a nadány jsou rovnou mocí i váhou, plýtvá se zbytečně časem i silami, aneb dokonce nastoupí škodlivé tření a návzdory. K čemu mluviti dvakrát a na dvou místech o jednom předmětu? Proč znesnadňovati si vzájemně činnost závažím jedné komory proti

druhé? Jsou-li ti, kdož se chtějí vybrat do vyšší sněmovny snad moudřejší a v politice zkušenější, pak se jistě také dostanou do komory lidu; nejsou-li, k čemu pro ně zřizovat zvláštní sněmovnu?“ Takové byly důvody Havlíčkovy. Mohli jej přehlasovati, ale nedovedli jej přesvědčit o jiném.

Z poradní síně Národního Výboru chvátá pak opět do hlučné sborovny „Svornosti“, tohoto bojovného tábora pražské demokracie, jenž jest postrachem všech šosáků a Frankfurtistů, jenž má v čele národovce jako byli hrabě Vojtěch Deym a baron K. M. Villani, a o jehož založení Havlíček nemalou získal si zásluhu. Zde, oděn v malebný šedý kroj s červenobílými šňůrami, na hlavě kozáckou huňatku s červeným zdobením, cvičívá se Havlíček chutě ve zbrani, za prozpěvování rázné Kolárovy:

„Komu Hus a Žižka platí
více, nežli všickni svatí,
toho chráni pekla vzdor:
Svornost! Svornost! Český sbor!“

Cvičeliště střídá se v krátce opět se schůzí některé vlastenecké jednoty aneb s poradou nějakého výboru a tak bez oddechu napořád den za dnem! Nelze si dnes učiniti ani dosti jasnou představu o klopotném ruchu oné pohnuté doby. Pouze těm, kdož sami prožili tehdejší dny v Praze, oživí vzpomínka na mysli obraz onoho zimničného vzrušení, oné všeobecné rozechvělosti nervův všeho národa.

Jaké to vzněty, jaké naděje a jaké obavy! Každý tuší, že nadešla hodina velikých dějův, že hraje se o naše bytí a nebytí. Královským patentem z dne 8. dubna 1848. byla království našemu slíbena svéprávnost a svézákonnost v konstitučním Rakousku. Měli jsme obdržeti svůj sněm, který by „o všech věcech zemských rozhodoval“, ba měli jsme obdržeti i nejvyšší úřady zemské, odpovědné sněmu českému. — Ale byla vskutku také při Vídni vůle upřímná dostáti nám poctivě v slovu? Již v dotčeném patentu samém byly dvě podezřelosti, jichž si ovšem v první chvíli radostné dobromyslnost a nezkušenost naše hrubě ani nevšímla, které ale nyní počaly dotírati na mysl obecnou a vzbuzovati nedůvěru. Předně byl nejdůležitější požadavek náš, který se týkal společného sněmu Čech, Moravy a Slezska, čili obnovení jednoty koruny české, v patentu samém již odkázán do kompetence příštího sněmu — „Našich říší, kdežto země

Česká, Moravská i Slezská zastoupeny budou“ - t. j. ne my Čechové, Moravané a Slezané sami měli rozhodovati o způsobě našeho spolužití, alébrž většina parlamentu vídeňského. Tím vloženo rozhodování nad korunu českou do rukou mimočeského parlamentu, což byl zjevný útok na samostatnost a svrchovanost země české. Že se to sneslo s naší strany bez protestu, mělo důvod svůj ve velikých nadějích, jež kladli jsme do síly našeho sněmu českého, v němž ponejprv i stav selský a městský měl býti zastoupen.

Poněvadž se pak tomuto našemu zastupitelstvu v patentu dubnovém výslovně přiznalo právo, že má rozhodovati „o všech věcech zemských“, představovali jsme si v blahém optimismu svém, že bude to sněm ústavodárný, pravé svobodné zastoupení národa, které vypracuje řádnou liberální ústavu pro samostatné Čechy, jejížto nárys měla připravovati II. sekce Národního Výboru. Toužili jsme asi po takové autonomii, jakou mají dnes Chorvaté a nedbali, že je nám tak neurčitě připovězena.

Doufali jsme, že dosáhneme samosprávy a svézákonnosti v záležitostech politické správy země, v soudnictví a vyučování, krom toho ovšem též ve financích zemských; za to jsme byli volni ponechati záležitosti obchodní, vojenské a zahraničné i s náležitým k nim hospodářstvím berním a finančním, jakož i zákonodárství o hmotném právě občanském a trestním moci ústřední ve Vídni . . .

Pouštěli jsme tedy notný kus z pravé samostatnosti Čech, ale činili jsme tak v naději, že nám za to poctivě bude necháno ostatní. Chtěli jsme dle slov Palackého utvořiti Rakousko i kdyby ho nebylo, poněvadž jsme v něm doufali nabýti nejbezpečnější záštitu proti nájezdům lakoty cizinské; a proto jsme byli ochotni postoupiti ze svého přirozeného práva cokoliv k udržení jeho moci a jednoty vidělo se nám býti nutným.

Než, jakých zkušeností jsme za tuto obětavost svou doznávali den za dnem? Pravda, zemská vláda nechala po boku svém rokovati Národní Výbor o předlohách pro budoucí sněm, ale o svolání sněmu samého nebylo pořád slechu. Za to však šlechta na Moravském sněmu ničeho nechtěla slyšet o spojení Moravy a Čech, za to vídeňské ministerstvo pořád více povolovalo Frankfurtem zmámené a demagogy zjítřené Vídni v její choutkách německých i centralistických, za to vždy mocnějším pří-

bojem dorážel na život nás Slovanů rakouských, revoluční ruch německý a maďarský směřující svornou nenávistí i silou uvědomělou k rozchvácení Rakouska a k utvoření tu říše velkoněmecké, onde velkomaďarské. Nebezpečenství záhlady šklebilo na nás svá ústa smrtící v pravo v levo, ale ve Vídni pořád nerozuměli našemu volání, byli k naším životním požadavkům pořád hluchými i němými.

V těch okolnostech procitl pud sebeobrany u nás jako u Jihoslovanů téměř soudobně. „Nečekejme od nikoho jiného pomoci kromě od vlastní družnosti a statečnosti. Když se naši nepřátelé vůkol dorozumívají pospolu o naše uhnětení, tož dohodněme se konečně již my rodní bratří o své pospolité uhájení se“. – Tak vznikla myšlénka památného sjezdu slovanského mezi národovci pražskými i záhřebskými.

Nikdo ji nepropagoval s větším zápalem nežli Havlíček. A byť i pro první čas, minil, takovýto náš sjezd nebude více než demonstrací, již tím vyzískáme nesmírně, již tím zajistíme sobě Moravu a naženeme respektu Němcům jako Maďarům. Však sjezd ten může se státi zcela dobře základem i stálé svorné akce nás Slovanův rakouských za účelem rovnosti a svobody pospolité ve způsobě federativního Rakouska. — Ovšem bylo překonati jednu velikou obtíž: nechuť a nedůvěru to Polákův ke všemu, což slovanského. Oni museli býti získáni stůj co stůj pro myšlénku sjezdu, a byť si Maďaři i Němci všemi možnými svody je od nás odtrhovali.

Na účastenství Polákův záviselo vše. Nuž a tu se Havlíček odhodlaně nabídl, že sám se o to pokusí, aby Poláky haličské naší myšlénce naklonil. S rychlostí a rázností, jakou vše podnikal cokoliv si byl zrale uvážil, rozhodl se ku opětné cestě do slovanských krajin a sice především do Krakova i Lvova a dnem 2. května se vskutku také z Prahy vypravil.

Mohlo se pochybovati, byla-li chvíle dobře volená, neboť v Krakově právě těch dnův bylať se strhla krutá potržka mezi vojskem a lidem, s nímž byla nevyzpytatelná politika vídeňská tak otčímsky nakládala, že by to bylo zpěnilo té doby i krev jinou než polskou. Jestli nám té svobody ukrajovali skoupě, — Polákům nechtěli povoliti dokonce ničeho, ba ani volného návratu emigrantům jejich! To přivodilo krvavou katastrofu z dne 26. dubna a krev občanská tekla po dlažbě krakovské.

„Přijeda dne 4. května večír do Krakova, píše Havlíček odtamtud, našel jsem město v takovém stavu, jakoby nedávno od nepřítele vydobyto bylo. Na mnohých místech vytrhána dlažba, okna rozbita, rozstřílena, leckde známky bomb a kulí, všude plno vojska, na rynku po celou noc u Sukenice stojí a bivuakuje asi setnina jako v poli před nepřítelem, ze zámku, dávného staroslavného sídla králů polských všude mihají se bílé kabáty „ochrancú svobody a práva Polákú," všude na vysokém zámku nyní v kasárny proměněném, viděti ještě místa, odkud se dávaly městu ony známé poslední důkazy královské a kus takového důkazu asi 5 liber daroval mi náš vel. p. Tupý-Jablonský, jenž zde na Zvierzynci farářem jest, na památku, jak se v Krakově slavilo udělení konstituce. Již po cestě skrze prusské Slezsko setkával jsem se s emigranty polskými, kteří pokládajíce mne pro českou bílou a červenou kokardu za Poláka, důvěrně mi výstrahu dávali, že, vracím-li se z Paříže, nebudu do Krakova vpuštěn a vypravovali mi o všem, co se v posledních dnech přihodilo. Celá skoro emigrace opustila byla Krakov a ve Vratislavi se zdržovala.

„V Krakově nemeškal jsem ihned obeznámiti se úplně s okolnostmi nynějšími a maje rozmluvy s muži nejrozmanitějšího smýšlení, s emigranty demokratické i aristokratické strany, s občany krakovskými radikálního i mírného smýšlení, s ostatními meškajícími šlechtici z Haliče a jmenovitě ze Lvova, s malými měšťany zdejšími, s židy, s českými ouředníky zde ustanovenými, s důstojníky vojska a konečně i s representanty zdejší — policie; a ze všech těch nejrozmanitějších krásných i ošklivých, voňavých a smrdutých kvítků utvořil jsem si konečně obraz pravdivý o stavu zdejších záležitostí vůbec, jakož hlavně o událostech v Krakově v nejposlednějších dobách. Nejlepší ovšem zprávy mi podal náš milý Jablonský, jenž jsa svědkem očitým všeho, nedívá se na události zdejší ani okem janičárů a satrapů systemu Metternichova, kteroužto roli zde bohužel naši odrodilci čeští co ouředníci a důstojníci vojenští hrají, ani zas s předpojatým srdcem utištěného Poláka, jemuž nedovolí cit národní, nechváliti všechny kroky krajanů svých a nehaniti všechno, co od nenáviděné vlády rakouské pochází; Jablonský, jediný snad v celém Krakově spravedlivý, jest soudce obou stran ve zjevném nepřátelství proti sobě postavených, poněvadž pouze srdce a rozum slovanský

nestranně souditi může o těchto poměrech. „Snažil jsem se dle možnosti vysvětliti Polákům nynější politiku českou, která u nich všeobecné pochvaly došla; když jsem ale mínění naše strany Polska přednášel, tu patrně rozpadala se smýšlení Poláků na dvě strany. Strana opatrná, mírná, srovnávala se s tím, že Čechoslované, Jihoslované a Poláci spojeni politicky a pomáhajíce jeden druhému, jistě a bezpečně dojdou společného oučele svého, jenž jest samostatnost a důstojnost národní a politická svoboda, a z toho ohledu hotova jest, obeslati sjezd slovanský v Praze ku konci máje vypsaný, bychom se tam společně poradili o záležitostech slovanských vůbec a rakouských zvláště. Ačkoli nebudou Poláci snad nikdy tak úzce spojeni s náhledy českými, jako jsou Jihoslované a ačkoli také není možná, tak upřímný a tuhý svazek mezi Čechy a Poláky utvořiti, jako jest mezi Jihoslovany a námi, přece doufám, že srozumění mezi Poláky a námi oběma stranám mnohé výhody přinese, zvláště v pádech nyní nepředvídaných, kterých se ale odříkati nesmíme za nynějších časů, za kterýchž jest všechno možné, i rozpadnutí rakouské říše.

„Ubezpečen jsem, že při takové politice, jaká až dosud u ministerstva vídeňského v obyčeji byla, snadno ještě do zimy může býti veta po císařství rakouském, a ani my Čechové neuchráníme rozpadnutí jeho. Každý v politice zběhlý vyznati musí, že vlastně jen náhodě děkovati budeme, udrží-li se Rakousko, jistě ale ne ministerstvu, které za posledních dob všem svým národům (vyjma Vlachy a Poláky) přátelství své ukazovalo, jen že bohužel každému na outraty jiného kmenu. Tak na př. ze zdvořilosti k Němcům nařizovalo nám, abychom obeslali frankfurtský parlament, ze zdvořilosti k Maďarům nepovolilo žádosti Ilirů, ze zdvořilosti k Ilirům učinilo bana Jelačiče komandantem vojenského pomezí, čímž mezi Maďary zjevné zbrojení provolalo, ze zdvořilosti k části Moravanů špatně smýšlející nepovolilo spojení naše s Moravou proti zjevnému právu, vymlouvajíc se, že obě strany tázány býti musí. Taková politika znamená nikomu se nezachovat, sednout si mezi dvě stolice.

„A z té příčiny musíme, ačkoli si upřímně přejeme trvání rakouské říše, přece i přípravy činiti a o tom pomýšleti, co počneme, roztrhneli se násilně svazek náš s Rakouskem a z této příčiny musí nám mnoho záležeti na srozumění s jinými přirozenými spojenci našimi.

„Co se Poláků týče, počínají sice nyní rozuměti trochu co to jest vzájemnost slovanská; a přesvědčili se, že nejsme my přátelé vlády ruské. Mírná strana zdejší ve Lvově i v Poznani a nepochybně ještě více v království polském a na Litvě srovnává se mnoho s náhledy našimi, avšak prudká strana zajisté ještě několikrát strhne ssebou považlivější krajany do neštěstí, jako ku př. v Krakově v posledních těchto dnech, jmenovitě 26. dubna, kde Krakov byl dvě hodiny bombardován kulemi, kartáči a kongrevskými raketami.

„Popisy události té, které v pražských německých časopisech umístěny byly, pochází od zdejšího c. k. ouřednictva a jsou příliš jednostranné. Jisto jest, že obě strany chybily, ale větší vina jest na straně c. k. vlády, a pokud se úřednictvo v Haliči nezmění, pokud zde budou jen cizinci nejvíc ouřadovati, není pomyšlení na nějaký pokoj v Haliči. C. k. ouřednictvo a národní strana (o sedlácích zde řeč býti nemůže, proto že náležitého vzdělání nemají) stojí proti sobě ustavičně co zjevní nepřátelé a jeden druhého všelikými dovolenými i nedovolenými, lidskými i nelidskými prostředky zničiti usilují. Teď zde panuje generál Šlik, český pan, jehožto předek někdy před staroměstskou radnicí, co rebellant odpraven byl a který při příchodu svém zdejšímu obyvatelstvu prý pohrozil, že všechno rozstřílí, nebudou-li se dobře chovat“.

„Co ale překáží k ouplnému srozumění mezi jinými Slovany západními a Poláky, jest polská hrdost, nedočkavost a neznalství okolnosti. Polák (mluvím zde o větší části, ačkoli jsou výjimky malé) nezná nic než Polsko a Francouze, o Německu má již křivé náhledy, ale poměry Slovanů západních dokonce nezná . . .

„Hrdost nedovolí Poláku mluviti a mysliti o něčem jiném, než o obnovení celé Polsky, jak byla za starodávna, to jest od Baltu až snad k Černému moři! Daleká cesta, marné volání! Co bylo, již nebude! I česká země sáhala jednou od Baltu až k Adrii, ale žádnému Čechu nenapadlo obnoviti tuto říši! To jest největší chyba, že v Polsku jen lidé bez zaměstnání, totiž šlechta ustavičně bez práce o politice přemýšlí a jedná. Jinak by byly cesty Poláků mnohem praktičnější: nebo člověk, který jinak zvyklý jest se životem zápasit, zná i všeliké těžkosti v politice zdravěji uvážit a dobré cesty hájit a nepouští se jako polský šlechtic bez vesla na moře. — A dokavad se nezmění

tato stránka charakteru polského, pokavád sám lid polský neucítí potřebu samostatnosti národní: posavad nemají Poláci dle mého domění žádné jistoty k dosažení záměrů svých“.

List tento určen jsa pro veřejnost, nezjevuje, kterak Havlíček v příčině vlastního účelu cesty své pochodil. Avšak zjevují nám to dějiny. Asi touž dobou, kdy byl Havlíček dojel do Krakova, zvěděli Maďaři obsah dnem 1. května v Praze uveřejněného provolání ku sjezdu Slovanskému. Zlé svědomí jejich ihned bylo pobouřeno.

Ministr Bathyanyi neprodleně obrátil se na uherského ministra věcí zahraničných kn. Esterházyho: nelze prý pochybovati, že takovýto sjezd všech Slovanů rakouských znamenitě prý vzpruží odbojného ducha „slovanských rebellů“ v Uhrách. Mělo prý by se vše vynaložiti na jeho zmar. Nelze-li toho však více dosíci, tož nechť prý se aspoň za každou cenu zhostí rázu všeslovanského a stlačí na pouhý provinční sjezd Čechův. K tomu konci ať prý pohne Esterházy rakouskou vládu k tomu, by rychle usmířila Poláky co možná největšími koncessemi, „aby se na podporu svých tužeb neutíkali ku spolku s ostatními kmeny slovanskými“.

Ano, o to chytrým synům Arpádovým jednalo se: aby odvrátili od nás Poláky. Pak nebyl to více žádný sjezd Slovanův rakouských, pak byli by to vyhlásili za pouhou hromadu slovanských zpátečníkův, proti nimž všickni liberální živlové mají právo i povinnost vzhůru býti. Avšak tentokráte přišla maďarská čipernost přece jen pozdě.

Náš Havlíček byl si přivstal a znal s Poláky promluviti tak bodře i tak přesvědčivě, že získal netoliko mírnější stranu knížete Lubomirského, nýbrž — což bylo vůči emissařům maďarským skutečným mistrovstvím, — i demokratickou stranu mezi Poláky pro sjezd Slovanský, na němž zasednouti měli ovšem též Rusíni, ba kdež měl se učiniti pokus o usmíření Rusínův s Poláky na základě poctivé rovnoprávnosti národní.

Dokázav v několika dnech tento skutek pravé dovednosti státnické, Havlíček chvátal z Haliče opět na jih slovanský, kdež ovšem již bylo dohodnutí daleko snažší, neboť tam již nesnesitelná panovačnost Maďarská dávno byla dýkami probudila touhu po solidaritě Slovanů rakouských proti zapřisáhlým zhoubcům jejich.

S vědomím radostným, že dílo krásné se zdaří a že ku zdaru jeho platně byl se přičinil, vracel se Karel náš po třech nedělích ze své agitační pouti do matičky Prahy, kdež jej s touhou očekávala milovaná jeho Julie, kdež kynul mu vavřín trním protkaný.

XVI.

Před výbuchem.

„Navrátiv se právě z další cesty své po krajích slovanských mocnářství našeho, mohu opět veškerou sílu svou věnovati redakci „Národních Novin“ jakožto nejmilejšímu povolání svému v tomto předůležitém čase. K. H. Borovský“. – Tak čtlo se v neděli dne 28. května 1848. na nejposlednějším místě zadní strany Havlíčkova listu.

A věru, byl to předůležitý čas! Však pro nikoho důtklivější nežli pro národ český . . . Neboť zatím, co jsme zápolili zoufale s hroznýši frankfurtskými, již do týla nám prvním přikrádala se druhá úkladná zmije: ze strnutí k troufalosti procitlá reakce. Jakž mělo také to „staré Rakousko“ vzdati se svobodě tak snadně, takořka na první ránu? Metternich sice prchnul a s ním snad ještě několik jeho pomocníků nejznámějších, ale to bylo také vše. V čelo postaveni sice liberální ministři, ale jen aby nové víno nalévali do starých plesnivých sudův. Maďaři již byli šťastnější nás. Ti bystře vše dovedli si obsadit novými lidmi, rozumějme: svými lidmi: v Rakousku a zejména u nás trval však celkem posud starý aparát byrokracie Metternichovy nerozrušen dále; k tomu živel aristokratický a hierarchicko vojenský nemohoucí snésti pohledu na ten ozbrojený lid, pokládající všechno to náhlé uvolnění národů za bohaprázdnou sodomskou zvrácenost, za dopuštění boží — a prahnoucí toliko po zvěsti o prvním vítězství Radeckého nad rebelly vlašskými: — vše to pomysleme si k odvetě spiklé v chvíli onoho 17. května 1848., kdy bylo císaři Ferdinandu s celým dvorem prchati z pobouřené německo republikánské Vídně! Zcela přirozeně zraky veškerých těchto rozjitřených, tak-

řka k zoufalství dohnaných živlů upjaly se nyní na Čechy. V Pešti, ani ve Vídni, ani v Brně nebylo již pro ně půdy, ale za to ještě v Praze! Čechy, tato staletou porobou nejvíce zhnětená a rozbrojem národním nejlépe paralisovaná „provincie“ — jevily se býti Archimedům reakce výbornou hradbou, z které všechno ztracené mohlo se vždy ještě nazpět vydobýti. Zatím tedy, co dvůr prchal do Tyrol, vlastní Monk absolutismu staro-rakouského — generál kníže Windischgraetz chvátal do Čech, kdež spolehlivý Tory hr. Leo Thun na stolci gubernatora již od počátku května opoutával českého lva.

Dobře dí Pulszky, že význačně charakteristickým znakem roku osmačtyřicátého bylo — p ř e k v a p e n í. V březnu překvapili národové absolutismus; nyní počala reakce překvapovati dětinsky rozjařené, a — nesvorné národy; a nás vyhlídla sobě jako vždy za p r v n í o b ě ť. Dnem 8. dubna slíbena nám v hodině svrchovaných rozpakův samostatnost. A hle, my robské plemeno, my to chtěli bráti do opravdy! My chtěli býti svobodni ve vlasti své jako bývali otcové naši. Jaká to pohoršlivá opovážlivost. To by tak ještě bylo scházelo, aby v chvíli, kde Maďaři a Italiáni vypřáhli, kde Vídeň třeštila horečkou republikánskou, abychom v tu chvíli také my ještě spustili husitskou.

Bylo zajimavo pozorovati, jak šlechta vytrácela se z Národního Výboru našeho, jakmile postřehla, že chceme opravdu rozrušit pouta českého rolníka, že cítíme demokraticky. Bylo neméně zajímavo pozorovati, jak ten vlastenecký „náš“ hrabě Lev Thun beze všeho vzpouzení se vypisoval v Čechách volby do frankfurtského parlamentu, zatím co my bláhovci se domnívali, že aspoň v té příčině smýšlení naše jest souhlasné se smýšlením kruhův dvorních a šlechtických.

„Nepochopitelným“ zůstává onen čin hr. Lva Thuna historiku Jakubu Malému po dnešní den! Avšak ještě větší illusí oddávali se vlastenci naši, když domnívali se, že živlové oni nebudou překážeti našemu snažení po svézákonnosti a svéprávnosti, aniž vezmou pohoršení z našeho vrozeného citu slovanského, jemuž měl býti dán průchod sjezdem slovanským. Což jsme jim nevysvětlili vše tak loyálně? Což jsme jim nedokazovali, že nechceme jiného, než zachrániti Rakousko proti Velkoněmcům a Maďarům? Že v obraně svého práva, své svobody a svého života bráníme zároveň dědictví dynastie? Logika těch

kruhů zněla však zcela jinak. Byli bychom se jim líbili, jen kdybychom předně byli bývali svinuli ten prapor červenobílý a znali se pouze ku praporu černožlutému a za druhé, kdybychom se byli odříkali té bohaprázdné svobody a toužili ne po svobodném, alébrž po šlechtickém Rakousku.

Naše hnutí bylo jim oživlým hrozným husitstvím. Oni přes všechno zděšení před republikanským hnutím německým zůstávali Němci a chtěli, abychom i my jimi byli; neuměli si pomysliti Rakousko jiným, než německým. Naše rozhodné odřeknutí se Německa, nebylo jim tedy hrubě po chuti, naše rozhodné rozvinutí praporu slovanského, bylo jim však ukrutně proti mysli. Němcům a Maďarům chtěli vyhnati toliko toho „revolučního ďábla“ z těla, — nám Čechům ale kromě toho i to slovanství, i to „husitské“ vědomí české.

Role byly výborně rozděleny. Zatím co ministerstvo vídeňské všemožně pracovalo k tomu, aby český sněm buď vůbec nesešel se, aneb kdyby se sešel, aby byl stlačen na pouhý bezvýznamný provinční sněmík, jemuž by nebyla dopřána než asi 14denní lhůta života; zatím co maďarská vláda všechny páky nasazovala, aby zmařila slovanský náš sjezd: kníže Windischgraetz vyslán kamarillou tyrolskou do Prahy, aby vůbec co možno rychle skolil to „revoluční hnutí“ české, aby tu Prahu Svornosti a slovanských trikolor co možno nejdříve proměnil v tábor reakce, odkudž by se sebraly síly k výpravě na poražení Vídně i Uher. — Ano, tolik různých nám nepřátelských sil pracovalo současně proti nám. Což divu, že naši politikové nedovedli celé to pásmo krivolakých směrů prohlédnouti, což divu, že nedovedli v tom zmatku křižujících se nástrah a pikl rozeznati přítele od nepřítele a nalézti z osudného labyrintu pro nás východiště spásné? Spoléhali v dané slovo, spoléhali v tu „magnu chartu“ naši, jak nazývali patent z 8. dubna i tehda ještě, když ministerstvo vídeňské prohlásilo panem Pipitzem vypracovanou centralistickou ústavu říšskou ze dne 25. dubna, i tehda, když Pillersdorf ujistil stavy dolnorakouské, že nedopustí nikdy, aby český ten sněm se vyšinul k jakés statoprávní úloze, ba i tehda, když zbouřená Vídeň vymohla si ústavodárný říšský sněm o jediné komoře. Pravda, říšský ten sněm, maje býti složen na základě všeobecného práva hlasovacího, sliboval nám Slovanům přirozenou většinu. Ale navzdor tomu neměli jsme jej nikdy přijati bez protestu, nýbrž měli jsme presně ohraditi a vytknouti

svoje právo na samostatnost, měli jsme stůj co stůj chtíti napřed svůj vlastní sněm a prohlásiti určitě: o tom chceme rozhodovati pouze a výhradně sami ve vlasti své a pouze o ostatních věcech volíme pospolitě rokovati na sněmu celoříšském.

Poláci tak učinili. U nás ale pohříchu po celý květen vládla osudná politická nezralost. Nejen že Národní Výbor pod vlivem Thunovským připravoval ty státoprávné předlohy pro budoucí náš ústavodárný sněm tak loudavě, že koncem května nebylo o nějaké ústavě království pořád ještě při něm ani jasného ponětí, ale i když ozvali se hlasové upozorňující na ty protivy mezi dubnovou centralistickou oktrojírkou a naším právem — i naléhající důsledně na to, abychom se domáhali těch slíbených nám „odpovědných nejvyšších úřadů zemských co možna rychle: i tehda nebyli to pouze Thun a Němec Borrosch, kdož tomu odpírali, alébrž i sám Palacký míníl, že máme na vše to dosti času. — Týž nejčelnější politik náš v tehdejší své blahověrnosti měl netoliko hr. Lva Thuna za upřímného milovníka našeho národa, ale i samého knížete Windischgrätze pokládal za člověka šlechetného.*)

Avšak zdravý cit lidu od první chvíle co tento generál znovu objevil se v Praze, velice se nepokojil a netušil odtud nic dobrého. Tím více, ano s Windischgrätzem přijelo do Prahy z Vídně i množství jiného panstva, které proslulo svou nevraživostí proti svobodě a hrálo zde jakousi úlohu „emigrantů koblenských“. Byl Windischgrätz Pražanům již z dřívějších dob znám co nejtužší aristokrat a zpátečník, jenž proslul pověstným slovem: „člověk počíná teprv od barona“. Vědělo se o něm jak chtěl již v březnu při pádu Metternicha ve Vídni do toho jen sekat a střílet a jak reptal, když mu toho císař Ferdinand Dobrotivý nedovolil.

Tuto předtuchu zlou, tuto nedůvěru a tyto úzkostné obavy lidu ztlumočily již dne 25. května 1848. „Národní Noviny“ velmi srozumitelně:

„Od nějakého času“, psaly, „žijeme v nadobyčejně živém hnutí. S jedné strany dal nám nenadálý odjezd J. M. C. z Vídně příležitost k osvědčení věrné naší oddanosti k němu; s druhé ale shluklo se zde tolik protivných živlů zpátеč-

*) Viz Radhošť III. díl.

nictví najednou, že se každý rozumný a poctivý nad tím pozastavil. Neměj žádný za to, že Čechové pro svou věrnosť nechají na sobě dříví štípat... Jak máme svého císaře rádi, tak se budem pevně proti vší reakci bránit a všem nemilým živlům se opírat. Velkou nevoli a rozpálenosť zbudila v Praze zpráva o přítomnosti J. O. knížete Windischgrätze. Praví se, že je určen za velitele observačního vojska u Plzně. Dobře, nechť slouží svým uměním zemi a císaři, nechť ale také osvědčí své nynější smýšlení. Praha zkusila v dřevnějších dobách jeho přítomnosť a má ji tuze dobře v paměti, než aby byla nyní lhostejna. Posud neukázal, jak stojí smýšlení jeho ke stavu měšťanskému. Pověsti neobhájí jeho jmena, ale mužná důvěra k lidu, který není psota („Bürger-canaille“)... nýbrž také muž!

„Kdo ale důvěru k lidu má za snížení své hodnosti, neobstojí mezi námi, byť i bylo každé pohlédnutí jeho bodák, každá myšlénka jeho prach a koule. Veřejné mínění se nedá zbraní rozehnat“. —

Zde zříme již nakreslený obraz onoho „odporného junkéře“, jakého lid pražský viděl ve Windischgrätzovi. —

V takovém položení zastal tedy Havlíček při svém návratu Prahu, v takové nejistotě naši věc. — Nuže, zkusmež postihnouti pokud bystrý jeho zrak prohlédl celou tu spletenou tragoedii a pokud zdravý rozum jeho znal uhodit na pravou cestu v té mlze šalby a úkladův. Přátelé v redakci přivítali jej zvláštní zprávou. Předešlý zeměsprávce Čech, hr. Rudolf Stadion, byl dnem 1. dubna povolal k sobě 24 šlechticů a vzdělanějších národovcův našich a vyzval je, aby se s ním co zvláštní „guberniální komisse“ radili o potřebných opravách veřejné správy země chystaných k slíbenému nám sněmu. Komisse rozstoupila se po té v odbory a jeden z těchto odborův, jenž měl se radit o zrušení roboty, tedy o nejpalčivější otázce doby, usnesl se na tom, že bude své protokoly uveřejňovat v Havlíčkových „Národních Novinách“. Následkem toho hr. Stadion odporučil „Národní Noviny“ obcím českým. — Nyní ale hr. Lev Thun, jedva dosedl na slolec presidenta gubernia král. českého, ono odporučení „Nár. Novin“ ihned zase — — odvolal.

Tento skutek jevil se býti Havlíčkovi pro situaci příliš charakteristickým, než aby jej byl lidu českému nezjevil.

To byla první jeho publicistická práce po návratu do Čech. Bylo dne 30. května, když čtlo se v „Národních Novinách“ toto zajímavé slovo redaktora k čtenářstvu: „Nížepsaný, ačkoliv nemíní a nechce vládě jenom odporovati, přece svobodu svého osobního smýšlení nikomu jinému zadati nehodlá a samostatně bude vždy na všechno, co se ve vlasti děje, patřiti. Proto také staral se hned po udělení svobody — nové samostatné Noviny zříditi“.

„Stalo se ale, že zemská správa Pražská tyto nové „Národní Noviny“ zvlástním cirkulářem obcím schválila, aby si je z obecních důchodů držely. Bylať to věc v každém ohledu přepodivná, že vláda rekomandovala časopis téhož redaktora, který dříve vždy u slav. úřadů za člověka „nebezpečně“ smýšlejícího a za buřiče platil a pronásledován byl, protože s národem upřímnější smýšlel, než s vládou. Tuto podivnost ale nyní vysvětliti můžeme. Když předešlý nejvyšší purkrabí hr. R. Stadion známou komissi k poradám utvořil — ustanovila sekce pro robotní záležitosti, hlavně působením pp. Braunera a Strobacha, že protokoly své bude v „Národních Novinách“ ohlašovati, a proto požádala hr. Stadiona, aby tyto noviny českým obcím držeti povolil a schválil zvlášním cirkulářem. Cirkulář vyšel, ale známo, že od pp. ouředníků málo kde ohlášen byl, — nepochybně ze strachu před pravdou, — a kromě toho c. k. pošty málo kde předplacení na naše „Národní Noviny“ přijímaly, tak že nám onen cirkulář velmi málo prospěl, považíme-li, že posud asi 1050 odběratelů máme, kdežto jest v Čechách nejméně 6000 českých obcí. —

„Každý dobřesmýšlející uzná zajisté, že „Národní Noviny“ svobodu tisku nezneužívaly, neboť byla naše úhlavní zásada, že v tomto zmateném čase nesmíme bez potřeby občana proti občanu, stav proti stavu popuzovati a proto jsme mnohé věci, které nebyly dle vůle a chuti naší, raději mírnili, jen abychom bouři přirozenou ještě nerozpalovali. Odvoláváme se na úsudek veškerého čtenářstva svého.

„Přece ale nynější náš p. správce zemský hr. Lev Thun za užitečné uznal, ono schválení novin našich opět cirkulářem odvolati, (což se za nepřítomnosti redaktora přihodilo.) Tím spůsobem tedy nám dlouho nesvítilo slunce příznivosti sl. vlády a od té doby budeme se zase jenom spolehati sami na sebe,

jsouce sami svým milostivým protektorem a v tomto stavu si přejeme setrvati až na věky. Myslíme, že za tento druhý cirkulář sl. vládě více povděčni býti musíme než za předešlý, neboť nás pochvalou svou, (které jsme ale nehledali, jak nám pp. Strobach a Brauner, původcové její, dosvědčiti mohou) snad leckde v nemilé nám a nezasloužené podezření přivésti mohla.

„Vůbec ale utvrdili jsme se tím v starém úmyslu svém, že nechceme nikdy s novinami svými v nějakém spojení neb svazku s vládou býti a byť si byla vláda jakákoliv, treba úplně dle smýšlení s námi se srovnávající. — „Národní Noviny“ budou bohda vždycky, pokud redakce naše potrvá, věrny názvu svému, sloužiti budou jen národu, bez ohledu na všechno ostatní. Bude-li ale vláda naše tak, jak posavád pokračovati, přinuceni budeme chovati se úplně jako noviny opposiční“.

Však totéž číslo „Národních Novin“ přinášelo již hned také druhý článek z péra Havla Borovského, z něhož viděti lze, jak hned na první ráz Havlíček tušil nebezpečenství, které za jeho nepřítomnosti zdvihlo se a rostlo proti naší svézákonnosti.

Na vlastní domácí sněm český obrací co nejdůtklivěji pozornost lidu a takto zní jeho „prostonárodní slovo o volení poslancův na sněm zemský“ ze dne téhož 30. května 1848.: „Nynější sněm, ve kterém se rozhodne o celé naší budoucnosti a budoucnosti našich potomků, na němžto si my všickni sami dobrovolně ustanovíme pořádek, dle kterého se říditi chceme ve své zemi a kterému se pak každý dobrovolně podrobiti musí, — tento sněm jest nejdůležitější věc, jež se po 300 letech v Čechách přihodila a na které každému nejvíce záležeti musí.

„Nehleďte při volení na žádnou důstojnost a učenost, ale volte si rozumné, zachovalé sousedy, kteří užívají důvěry vaší a jsou lidé samostatní, aby se nemuseli na nikoho ohlížeti. Hleďte na to, aby byli vaši vyslancové mužové světa zkušení, neohrožení, kteří dovedou pravdu každému do očí říci buďsi on kdokolivěk, třeba sám JMC. král náš Ferdinand! Nevolte nikoho, který již skutkem nedokázal v životě svém, že jest muž neohrožený, jenž od práva svého neupustí; z mužů učených nevolte žádné jiné než takové,

kteří se již povždy co dobří vlastencové ukazovali, neboť jest zapotřebí, aby již Čechové nebyli v poddanosti u jiného národa, nýbrž aby ve své zemi ve vážnosti stáli. — Považte, že se na sněmě rokovati bude o věci velmi drahocenné a že se všechno většinou hlasů rozhodne. Kolikráte se jen o několik hlasů rozcházeti bude a tito hlasové budou mnohému nesmírně drahocenní, drahocennější než mnoho tisíc zlatých stř. Nesaháme nikomu do svědomí, ale již jest svět takový, že člověk ztratí raději deset tisíc než padesát tisíc, a že tedy těmi 10.000 po těch 50.000 hodí. Krátký smysl dlouhé řeči jest, abyste volili muže, o kterých přesvědčeni jste, že jsou mužové svobody milovní a že se od nikoho uplatiti nedají.

„Nedejte se od nikoho, buďsi velký nebo malý, žádným způsobem nutit, abyste tomu neb onomu hlas svůj dali. Neb jakmile deputovaného si zvolíte, již více práva nemáte v něčem mu poroučeti neb zakazovati, nýbrž on sám dle své vůle za vás mluviti a jednati smí tak, jak za dobré uzná.

„Právě proto musíte o to dbáti, aby muž od vás vyvolený tak smýšlel, jak vy smýšlíte. — Co se ostatně stavu deputovaných týče, doufám, že již váš vlastní rozum vám poví, jak se zachovati máte. Považte, že na tomto sněmu bude ještě celý starý sněm, to jest asi 200 šlechticů, kteří právo měli na sněmy choditi, pak asi 90 deputovaných větších měst a asi 220 deputovaných ostatního lidu venkovského. Mnoho se na sněmu jednati bude o porovnání poddaných dosavádních s vrchnostmi. (Neboť poddanství přestati musí!) Vyvolíte-li si tedy poslance takové, kteří více o vrchnosti než o poddané pečovati budou, jistě si špatně ustelete. Z toho ohledu bojovali jsme v Národním Výboru mnoho o to, aby ouředníci voleni nebyli, když jsme ale nic nepořídili, zůstala celá věc jen na vás a vaši opatrnosti.

„Pomozte si sami, koho nechcete volit, nemusíte. — Též vám výstrahu dávám, abyste pokoutní písaře a podobné lidi, aby se váš prospěch vyhledávati zdáli, přece nevolili. Jsouť obyčejné povahy nejisté. Jak vám za peníze sloužili, budou sloužiti jiným, kteří jim více dají“.

Každý sobě zajisté povšimnul zajímavé té nedůvěry, jakou zde projevil Havlíček proti třídě lidí „učených“. Úvodem vynáší důležitost nastávajícího sněmu, jakoby se na něm měly pro-

jednávati největší záležitosti národa a státu českého a přece varuje jaksi před volením mužů učených na sněm. Avšak on sám po několika měsících vysvětlil nám tehdejší slova svá, to když co deputovaný poznal tvářnost říšského sněmu vídeňského a s politováním shledává, kterak na něm „skoro polovice poslanců nemá ponětí o všech těch věcech, kterých vědomost musí míti ten, kdo chce o budoucí ústavě tak neobyčejného státu, jako jest Rakousko, rokovati“. Vina toho jest prý na voličích, neboť při volení poslance „hledělo se obyčejně více jen na dobrou vůli a známou poctivost, než na jiné schopnosti“.

Načež pokračuje doslova: „Jáť zajisté nemyslím nikdy, že jen tak zvaní lidé studovaní ke všemu se hodí, ba naopak, uznávaje mnohé poklesky školské moudrosti, vždy jsem byl přítelem zdravého rozumu, kterým častěji Bůh mnohého rolníka hojněji obdařil, než leckterého doktora a proto také jsem sám v „Národních Nov.“ radil, aby se do našeho českého sněmu, ve kterém se mělo jen o domácích věcech jednati, volili rolníci. Avšak jsou opět věci, ve kterých pouhý zdravý rozum bez náležitých vědomostí spíše uškodí, než prospěje“.

Což platí prý zejmena při zdělávání konstituce. „Tu jest nezbytně zapotřebí mužů politicky vysoce vzdělaných, obohacených všemi potřebnými vědomostmi státoprávními, aby národ na konec a pozdě nezplakal“.

Z toho vidíme, že Havlíček již koncem května 1848. pozbyl víry, že by sněmu českému bylo dopřáno zdělávati ústavu pro samostatné Čechy. Zato však soudil, že se veliká věc osvobození půdy, tedy úplné zrušení svazkův poddanských a roboty vyřídí na tom sněmu a v tom již poznával dějinnou jeho důležitost pro věc našeho národa. Neboť teprv osvobozením našeho rolnického lidu počínáme býti znovu národem.

Tolikéž neklamal se, jakož z „prostonárodního slova“ jeho patrno, Havlíček o pravděpodobné povaze nastávajícího sněmu, že totiž oněch 200 šlechticův vtiskne mu asi ráz převahou konservativní.

V tom stihly do Prahy vážné zprávy o nových bouřích vídeňských a o tom, kterak zbylé tam ministerstvo kleslo docela v moc vítězných demagogův. Následkem toho český zeměsprávce hr. Lev Thun měl za povážlivé, aby déle ještě řídil se rozkazy takovéto, „v jednání svém nesvobodné a pod terrorism revoluční

schýlené vlády.“ Zkusil v prospěchu dynastie emancipovati se od Vídně a zřídil sobě jakous „vyšší radu“, jejímiž členy byli Borrosch, Brauner, Palacký, Strobach, hr. Wurmbrand, hr. Alb. Nostic a Dr. Rieger. Poslednější dva vyslal za císařským dvorem do Inšpruku, aby tam vymohli schválení tomuto činu z nouze. Ale ministerstvo vídeňské protestovalo rozhodně proti zákonnosti této prozatimné vlády české a v Inšpruku váhali s jejím uznáním. Nevědělo se tedy v čí rukou vlastně jsme, kdo že naším vlastním pánem: zda hrabě Lev Thun, či kamarilla Inšprucká, či ministerstvo vídeňské. Ale nebolela nás hrubě tato anarchie, neboť mysl a naděje všeho národa byla touž chvílí zaujata zcela velkolepým sjezdem slovanským, jenž se dnem 2. června v Praze slavně zahájil a na kterémž Havlíček zastával úřad tajemníka.

Mohutný, ba přímo uchvacující byl dojem, jakéž vzbuzovalo rokování prvního toho sboru sbratřených národův slovanských v zlaté Praze. Avšak jakkoliv radostné byly naše city nad touto manifestací našeho slovanského uvědomění, nad touto širozvučnou demonstrací naší statečnosti a solidarity, — přece nebylo národu našemu v těch dnech volno u srdce. Cítili jsme takřka instinktivně, že radost ta není nám přána, že zbude trpká sedlina na dně té číše blaha nám se mihnuvšího. Neboť cože znamenal ten ruch v táboře zpátečnictva? Co ty schůzky aristokratův u knížete Windischgrätze, co to častování vojska se strany šlechticův, co ty nakvašené řeči důstojníků Windischgrätzových proti občanstvu? A při kom stála vláda? Při nás, nebo při těchto strůjcích reakce? Jednání její bylo dvojsmyslné, váhavost její u svolání sněmu českého a u zřízení slíbených nám nejvyšších úřadův pro království české, stávala se napořád podezřelejší.

Tu — právě an zahájen sjezd slovanský, počal hr. Lev Thun redakci p. Tomkovou vydávati si v Praze svoje vlastní vládní noviny, „Pokrok“. . . .

„Bohudík“, zaradoval se Havlíček, — jakmile uslyšel o skutku tom. „Nyní bude snad aspoň mezi námi jasno!“ — A hned na to 6. června prohlásil svoje „Národní Noviny“ za opposiční, odůvodniv své rozhodnutí tímto vyjádřením v čele listu:

„Dnešním dnem vyjde první číslo novin „Pokrok“, které bude vláda naše ve svém smyslu vydávati. Poněvadž tedy

nastoupila doba, kdežto může vláda sama smýšlení a jednání své zastávati, majíc k tomu zvláštní svůj časopis: můžeme nyní již směle odporovati vládě ve všem tom, co se nám k prospěchu národa českého býti nezdá. Až posavád, ač se nám mnohé velmi nelíbilo, šetřili jsme vládu co bezbrannou a nezvyklou ku konstitučnímu zápasu v novinách. Krátkými slovy řečeno: Prohlašujeme „Národní Noviny“ za noviny opposiční. V budoucím čísle podáme své politické vyznání víry, aby každý sám dle svého dobrého svědomí usouditi mohl, chce-li držeti s námi, neb býti proti nám“.

Až dosud spatřoval se od prvopočátku v každém čísle „Národních Novin“ a sice v samém jich průčelí hned pod nadpisem tento stálý program Havlíčkův:

„Skutečná rovnost národností. Spojení zemí koruny naší. Zrušení práv feudálních. Rovnost všech stavů před zákonem. Soudy přísežných. Odpovědné ministerstvo pro korunu naší. Všeobecný sněm celého národa. Národní gardy všude. Úplná reforma škol a úřadů“. Lapidárním těm heslům chtěl nyní Havlíček dodati váhy tím, že je podepřel zásadami svého přesvědčení, z nichž je byl vyvážil. Nikdo neměl býti o jeho smýšlení politickém zůstaven v pochybnosti a omylu, ani vláda, ani Němectvo, ani národ český. Učinil to jak byl připověděl hned na zítří.

„Zásady „Národních Novin““, zněl nadpis památné té deklarace, v níž Karel náš takto se osvědčuje:

1. Blaho a sláva národu česko-slovanského jest náš nejhlavnější oučel, k tomu směřujeme všemožně a hotovi jsme všeho jiného, buďsi to cokolivěk, odříci se, kdyby to blahu a slávě českého národu překáželo.

2. Rovnost mezi Čechy a Němci . . . Naše mínění jest: Čech i Němec užívej každý všelikého pohodlí strany národnosti své v úřadech i ve školách, jinak ale Čechové přednost mají, poněvadž v Čechách jsme a většina Čechů.

3. Kdokoli se proti spojení Moravy a Čech protiví, toho za zrádce národu považujeme a za ouhlavního svého nepřítele. Neboť jenom skrze toto spojení může kvésti blaho a sláva lidu moravského i českého.

4. Žádným spůsobem nechceme býti provincií rakouskou: nýbrž koruna česká požívati musí ouplné samostatnosti, čím

větší tím líp, tak aby Rakousko (nepřijmeme-li jiné jméno místo tohoto u mnohých národů nenáviděného) bylo jen foederace (spolek) samostatných zemí a národů.

5. Ostatně se samo sebou rozumí, že držíme a držeti budeme stranu demokratů, to jest ouplná rovnost všech občanů před zákonem. Ačkoliv jsou a vždycky býti musí ve světě nerovnosti, jak ve jmění, tak ve schopnostech a zásluhách: přece před zákonem stejně platiti musí každý občan, buďsi bohat neb chud, šlechtic nebo nešlechtic, učený neb neučený.

6. Všech stavů si vážíme, pokud jiným neškodí a nepřekážejí. Privilegie šlechty, které ostatním stavům škodí a překážejí, buďtež zrušeny.

7. Co se náboženství týče, ctíme každé u p ř í m n é a s v ě d o m i t é přesvědčení: ale nenávidíme pokrytce, kteří očima vždy k nebi míří a rukama se světa chápají, kteří nemajíce v srdci žádné náboženství, před světem největší náboženůřstkářství provozují a zuřiví odsuzovatelé jsou všech, jenž mínění své upřímné poctivě povědí.

Katolickou církev považujeme za hlavní zemskou, avšak aby ostatní církve v zemi naší uvedené ouplné požívaly svobody. Reformy katolické církve, které za potřebné považujeme a o které vždy bojovati budeme, jsou:

Z r u š e n í c e l i b á t u, aby kněz byl občanem skutečným a neprotivil se přírodě; zřízení více biskupství, aby biskupové zase byli jen starší kněží, ne pak magnátové světští; uvedení národního jazyka do církve místo latiny, synody církevní, zrušení patronátu, postupování podle zásluh, zrušení štóly, desátku atd. a uvedení stálých slušných platů, spojení učitelského a kněžského stavu v jedno.

8. Budeme vždy směřovati k tomu, aby vláda obětovala na školy a na vzdělání nejméně desetkrát tolik co posud, na vojsko ale a na diplomaty zase jen $^1/_{10}$ část toho, co posud.

9. Strany ouřednictva jsme přesvědčeni, že časem svým na třetinu zmenšeno býti může a to ještě k většímu urychlení prací. Ouředník jest služebník země: obce jsou zcela svobodné ve své administraci.

10. Co se zřízení zemského týče, přejeme si jednu komoru, ve které všechny druhy občanů dle přirozené váhy své náležitě

hlasu míti budou. Když tři sněmy po sobě na něčem se usnesou, budiž to zákonem i bez královského potvrzení jako v Norvézsku.

Zjevně jsme pověděli oučel svůj, aby každý též zjevně s námi neb proti nám býti mohl, jak za dobré uznává. My, bohdá, dovedeme hájiti tyto své zásady proti všelikým námitkám".

A v tomže čísle 52. „Národních Novin" ze dne 7. června 1848. zahajuje Havlíček již také svou publicistickou opposici jadrným a říznym poznamenáním celé té dvojlíké, podezřelé hry, jakáž provozovala se s námi od samého počátku konstituční éry. — Jako v zrcadle obráží se v článku tom onen předůležitý kus tehdejší politiky vládní, jenž podnes čeká na svého dějepravce. — Čtouce tu polemiku Havlíčkovu, takřka znovu cítíme zimničné ono chvění tesknė nejistoty a hlodavé nedůvěry, jakáž tehda lomcovala českou Prahou.

Stůj proto i zde rovněž poučný jako charakterický článek ten v znění doslovném:

„Rádi bychom se již jednou dočkali konce té podivné komedie," kterou s námi Slovany naše vláda již hraje od času udělení konstituce. Věru, již nás omrzela znamenitě ta jednotvárná hra. Ačkoli se dobře věděti mohlo, že vláda si nepřeje býti pod Frankfurtskym parlamentem, přece nám Čechům mermomocí nařizovala voliti, nepochybně jen proto, aby nás a německé krajany naše hodně jednoho proti druhému rozdráždila (divide et impera). Zatím ale známí svobodomyslní Stavové Moravští se také proti Frankfurtu prohlásili, nejpěknější důkaz, že tajné k tomu pokynutí od vlády míti museli, neboť nemáme důkazů, aby páni Stavové Moravští něco učinili co se vládě nelíbí.

„Chorvatům vláda ustanovila bána, učinila jej velitelem hranice vojenské — a pak jej zas jiným nařízením podrobila ministerstvu uherskému a vydala jej tím do takových okolností, že jej Maďarové zjevně za buřiče mohou prohlašovati. Polákům dalo ministerstvo na žádost jejich odpověď, kterou, abychom málo řekli, nestydatou nazvati musíme.

„Celému světu bylo patrno, že udržeti Rakousko jen na nás Slovanech záleží: a naše milostivá vláda přijímala od nás pokorné osvědčení naší oddanosti, přece ale pro nás nic posud neučinila a nechala nás vždy bojovat ne jen s protivnými živly,

nýbrž i se zákonem. Což pak si myslíte, že Slovan jako ono známé otrocké zvíře vám nohy přec lízati bude, třeba jste jej kopali?

„Nyní máme druhé jednání této komedie: náš pan gubernátor hrabě L. Thun ustanovil si sám nad sebou provisorní vládu, to jest asi, jako by dosazoval kaprál důstojníky; vysláni jsou deputovaní k J. M. C. o potvrzení, a ejhle! ministerstvo vídeňské protestuje slavně proti tomu kroku hr. L. Thuna! — radujíc se jistě potají z toho, co hr. L. Thun učinil.

„A náš Národní Výbor? ten jest pouze proto, aby se tam dvakrát za týden mluvilo, aby ti nepokojní lidé měli příležitost hráti si na parlament jako děti. Vláda nechá Nár. Výbor rokovat a sama dělá — co chce.

„Táži se, kde ukázala posud vláda naše upřímnou chuť býti konstituční, a uvésti ve skutek to, co národu českému přislíbila? Nikde, vyjmeme-li to, že vydává plakáty ve dvou jazycích“.

Rieger meškal co vyslanec Thunův stále ještě s hr. Nosticem u dvora v Inšpruku a vymáhal tam přes odpor vídeňských ministrů Wessenberka a Doblhoffa, audiencemi u arcikníže Františka Karla i arcikněžny Žofie, onen svolávací patent pro český sněm ze dne 6. června 1848., který podnes čeká na své provedení — Havlíček ale již zatím v Praze tušil, že to s tím naším sněmem jaksi podivně dopadnouti může. Duch panující mezi šlechtou v Praze shromážděnou za děly Windischgrätzovými nevěstil nic dobrého, a tolikéž ruch volební po venkově prozrazoval rejdy zpátečnické, které svědčily neklamně o tom, že chce aristokratie a tož nepochybně s vědomím hr. Lva Thuna na sněmu českém překaziti všeliké zákony liberální a demokratické a použíti za to své převahy k loyálním osvědčením na prospěch návratu k absolutismu.

Havlíček měl za svou povinnost udeřiti na ty úklady. Pozvedá dne 8. června svého výstražného hlasu: „Diviti se musíme nepořádkům, — horlí — s jakými vláda naše k tomuto prvnímu důležitému kroku obnovení vlasti naší přistupuje! Dne 15. má býti všude volení skončeno a posud ani instrukce všude rozdány nejsou! Komissaři ještě z Prahy neodjeli a slyšíme, že již leckde voleno bylo. Mezi lidem roztrušují se podivné zprávy, že nemůže býti nikdo deputovaným, kdo 6 škol nestudoval, kdo

německy neumí atd. Vy pánové! kteří snad rozličnými pletichami při volení na svou stranu verbovati zamýšlíte, pamatujte na to, co se stane, podaří-li se vám sestaviti sněm reakcionářský, který by snad jednal proti národu! Pamatujte, v jakém čase žijeme a že takový sněm nevyhnutelně povede k revoluci, k bouřkám a záhubě země! Ani Vy svého cíle nedojdete a přece na celou zemi uvádíte veliké neštěstí. Starejte se raději sami o to, aby byl sněm svobodomyslný, rozumně smýšlející . . My se sněmu nebojíme. Ať si je jakýkoliv, proti svobodě a právu nesmí nic ustanoviti, neboť národ ještě příliš dobře pamětliv jest sobě své síly“.

Tato mluva muže tak rozvážného projevovala velikost nastalého svobodě nebezpečí. V ní ozývala se již nevyhnutelnost nadcházející katastrofy.

Zatím co takto poctivý Karel náš zakřikoval ještě jednou reakci, Windischgrätz již svážel svá děla a konal své vojenské přípravy. Tři dni na to nastal — výbuch. Ona to osudná srážka mezi bezbranným lidem a vojskem, vyrazivším v poledne na Sv. dušní pondělí r. 1848. z Windischgrätzova paláce. Podrážděný lid počal vytrhovati dlažbu pražských ulic a reakce měla, po čem toužila: barikády s českými prapory a slovanskými trikolorami, kterých mohla dobývati aby v několika dnech vztýčila svůj prapor vítězný nad pokořenou, slovanskou Prahou . . .

XVII.

V dnech bouřlivých.

Pravá to byla červnová bouře, jež o polednách 12. června 1848. zaburácela Prahou a proslula v dějinách jménem události svatodušních . . .

Přihnala se tak náhle, tak nenadále, že nás překvapila jako zemětřesení. Nějakým povstáním, nějakou revolucí neměla by se ta potržka nikdy zváti. Nebylo sledu o nějakém vůdci, o nějaké organisaci, účelnosti, ba ani o jakés myšlénce toho vzbouření. Byl to prostě výbuch dlouho nastřádané rozkvašenosti

národa, — důvodné nedůvěry a rozhořčenosti lidu proti tajemně se blížící příšeře reakce. Bylo-li jakéhos uvědomělého strůjce jeho, byla to jedině strana aristokratická.

Neomluvitelný ten útok granátníkův Windischgrätzových na bezbranný zástup rozpoutal přesycenou elektrickou atmosféru, zločinný ten výstřel reakce strhl lavinu a proměnil lid dosud zpívající v rozkáceného lva. Když Havlíček uslyšel co se to na ulici strhlo, vyběhl všecek trna z domu a chvátal do kolleje Klementýnské. Nevěřil svým očím, vida ty mžikem vzrůstající barikády po ulicích, ten divý shon na všech stranách, to rozčilení bojovné starých, mladých — to nádvoří jezovitské kolleje proměněné v tábor českých — „povstalcův!“

Prožili jste kdy podobné dějinné chvíle? Pak víte také dobře sami, jak neodolatelně a úchvatně působí na nervy člověka sebe chladnokrevnějšího ohromný ten hluk zjitřených zástupův, ty zmatené pokřiky vůkol, to víření bubnův, to troubení, zvonění na poplach, v něž mísí se praskot pušek, dunění děl a sténání raněných . . . I Karel náš pozbyl své duchapřítomnosti a rozvahy té chvíle. Pomyšlení, co bude z věci naší, udolají-li nás Windischgrätzovi granátníci a dragouni, rozčilovalo jej tou měrou, že nebyl téměř s to, aby opanoval sebe; nahodil se zrovna k tomu, když přivlékli studenti do kolleje jakéhos darebáka W., usvědčeného, že dělal proti lidu udavače. „A toho je schopen český student?!“ rozlítil se Havlíček necitě se hněvy; a popadnuv silný provaz, jenž se mu právě nachomýtl, počal ničemníka nemilosrdně mrskati, až mu jej vytrhli z rukou.

Rovněž mocně dojala mysl Karlovu tato scéna: Mezi malým a velkým staroměstským náměstím pnula se mocná barikáda, kterou ani ještě 13. června vojsko netrouťalo si ztéci. Střílelo na ni z oken domův u kostela Týnského, jež mělo vesměs obsazené. Tím spůsobem živá duše neodvažovala se na velké staroměstské náměstí, přes něž co chvíli hvízdaly kule s té i oné strany. Toliko jakýs opilec odkudsi vymotal se a postaviv se u sochy Panny Marie do prostřed náměstí, nepřestával vojákům spílati všech možných jmen. Rozumí se, že mu tito opláceli nadávky ostrými patronami, leč ku podivu: žádná kule ho nezastihla, on bez úrazu usedl u sochy a hulákal dále. V tom otevřela se vrata jednoho domu na náměstí a jakás

dívka, — snad dcera nepříčetného člověka toho, běží přes náměstí k soše. — Havlíček, hledící s barikády, trhnul sebou, spatřiv to odvážné dítě. Ale tímž okamžením zablesklo se také v jednom z oken před Týnem, výstřel zarachotil a úbohá dívka skácela se u prostřed náměstí zastřelena k zemi. — Výjev ten hnul srdcem Karlovým nevýslovně: hlas jeho se třásl, bledost nevýslovného bolu rozlila se mu po tvářích a jeho temné oko dlouho plálo divným, předivným žárem. — Však záhy nabýval opět chladný rozum převahy nad vášní a příštího jitra již vidíme Havlíčka opět v táboře studentstva ale nikoliv snad aby spisoval provolání povzněcující k dalšímu boji, nýbrž domlouvajícího jim důtklivě, aby propustili na svobodu hr. Lva Thuna, kteréhož byl den před tím medik Jiří Dolejšek v ulici Jezuitské zajal a jenž odtud studentstvem v slušném vězení v kolleji Klementýnské držán byl.

Takto sama náhoda dodala nezorganisovanému vzbouření podoby revoluční. Co ale chceme vlastně s takovým zajatcem počíti? tázal se Havlíček. Chceme jej věznit jako rukojmě? Chceme hroziti, že utratíme zeměsprávce, nebude-li Windischgrätz odvolán? Toť přece nerozvážná hra. Zrovna propuštěný Thun může jakožto zeměsprávce, pod nímž veškerá občanská i vojenská moc postavena jest, spůsobiti žádoucí narovnání odstraněním zpátečnického jenerála, nikdy ale Thun námi zajatý.

Skutečně také večerem 13. června, když byl se i Palacký „zaručil za čestnou povahu hr. Lva Thuna“, studenti tohoto bez úrazu propustili na svobodu. A hle, čemu chtěla ironie osudu. Právě Havlíček měl velmi záhy zakusiti trpké protivenství téhož hr. Lva Thuna a již po několika letech oba ti mužové stáli jako nejrozhodnější protichůdci na jevišti dějin proti sobě, až tě v pátém aktu tragödie spatřujeme p. Lva Thuna na křesle absolutistického ministerstva Bachova, — Havlíčka však co oběť mstivosti ministerské hynoucího v srdcemorném vyhnanství . .

Po dvoudenním boji, ve středu 14. června rozlétla se po Praze zpráva, že přijeli z Vídně hr. Mensdorff a dvorní rada Klecanský, jakožto dvorští komissari poslání od ministerstva vídeňského, aby mírným spůsobem pokusili se o utišení bouře. O jednání jejich různé pověsti kolovaly. Vypravovalo se, že připověděli netoliko všeobecné prominutí povstalcům, ale i odstranění knížete Windischgrätze, budou-li odstraněny barikády a

nastane-li utišení trvalé. Nástupcem Windischgrätzovým že stane se hr. Mensdorff.

Naproti tomu žádali studenti, aby kromě toho i vojsko odtáhlo z Prahy, až na to, kolik ho nezbytně zapotřebí k osazení stráží a bran společně s měšťanstvem a studentstvem. Dále pak, aby již bez odkladu zřízeno bylo slíbené odpovědné ministerstvo pro Čechy a počalo jménem J. M. C. krále zemi českou samostatně spravovati.

Blahá naděje naplnila mysle Pražanů, když odpolednem vojsko počalo se chystati k odchodu a propouštělo zajaté povstalce na svobodu. Vskutku také v noci nastalé Windischgrätz všecko vojsko z Nového i Starého Města odvedl přes Štvanici a přes Vltavu na Letnou. Ráno ve čtvrtek 15. června uzřela se tudíž Praha prosta vojska a již chtěla uvěřiti, že má vyhráno. V tom ale již také rozlétla se zpráva, že vojsko sestupuje s Hradčan na Malou Stranu, že obsadilo děly Petřín i výšiny hradčanské, ba že rozestavuje děla na sám malostranský břeh Vltavy proti Starému Městu. Rázem bylo po radosti. Znovu nastal shon, znovu počaly se stavět barikády a bíti na poplach.

Tu pojednou, okolo osmé hodiny ranní zarachotila od břehu malostranského palba Windischgrätzových děl. Granáty, kartáčové kule a šestiliberky sršely plné čtyři hodiny na Staré Město a zejména na kollej Klementýnskou.

Havlíček bydlel tehda v Královských lázních, blíž kamenného mostu v domě čís. 195., maje vyhlídku z bytu svého na Vltavu. Nalezal-li se až dotud, tak říkaje v středu uhájené ještě posice povstalcův, což byl za to nyní strategickým obratem Windischgrätzovým rázem vydán v terč dělostřelbě reakce.

„Po celý čas střelby vojska z Malé Strany", píše v „N. N." — „lítaly kule kartáčové skrze okna mého bytu". Lze si pomysliti jeho úzkost o milovanou Julii, kterouž u prostřed nejprudší kulopalby odváděl z ohroženého příbytku v hostinný dům přítele Dra. Kašpara na Příkopech. Nicméně dovedl si božský humor Havlíčkův pozahráti později i se vzpomínkou na toto přestálé nebezpečí života. „O svatodušních svátcích" — vypravuje v „Šotku" (příloze to k „Národním Novinám") — „bydlel jsem zrovna u řeky na Starém Městě Pražském, okny na Malou Stranu. Každý nahlíží, že tam byla tenkráte špatná vyhlídka.

„Když tedy v tento čas pumy, granáty, koule a podobná drůbež okolo mých oken Pánu Bohu do oken lítala, poštěstilo se přece konečně jednomu čipernějšímu granátu rovnou cestou do mého okna zaskočiti a to sice zrovna do toho, u kterého jsem při svém psacím stolku seděl . . V prvním okamžení myslil jsem, že tento granát komandován jest, aby mi hlavu utrhl; avšak obávání mé bylo nepotřebné; granát byl povážlivější, než ti, kteří jej poslali; věda, že jest hlava u redaktora hlavní věc, vyhnul se jí zdvořile a sedl si stranou na zeď. Tak jsem kromě hřmotu, smradu a kouře většího nepohodlí nezakusil. — Když ničeho jiného, aspoň tu svou knihovnu byl by si rád Havlíček uhájil před ohněm a proto vracel se přes prosby ubohé své choti vždy opět v ohrožený byt, jakmile palba na nějakou hodinu ustála.

Nerovný boj ručnic proti dělům nemohl dlouho trvati. Praha se vzdávala, ale za to vojsko nechtělo nyní žádnou mocí dopustiti, aby generál Windischgrätz byl nahražen Mensdorffem. Odkud ta náhlá láska vojska k Windischgrätzovi se vzala, jest podnes jednou z četných záhad oněch chvil; jisto jen tolik, že odtud byl Windischgrätz neobmezeným pánem situace, že pyšné odmítl všechno porovnání a chtěje Prahu donutit ku vzdání se na milost i nemilost, že večerem 17. června z čista jasna obnovil děsnou, koncentrickou palbu na mlýny staroměstské, kteréž o 10. hodině již stály v plném plameni. A nejen veškeré mlýny staroměstské, i protější Kolloredský dům střelbou jest pobořen a zapálen. Nyní ovšem podobalo se, že jest byt Havlíčkův i s redakcí „Národních Novin“ u prostřed žároviště tak obrovského nadobro ztracen. Na hašení nebylo lze pro déšť kulí ani pomysliti.

„Popisovati tuto noc“, dí Havlíček, „kterou celá Praha zakusila v úplné hořkosti, toho nikdo ode mne nežádej . . .“ Ale na štěstí bratr jeho František, jenž řídil tehda administraci Novin, vydržel statečně v ohroženém bytě, strhal svornostenskou pikou hořící již rámy oken i záslony a sházev vše do vody, zachránil šťastně ještě s jedním venkovanem byt i redakci Karlovu před vyhořením. Lze si pomysliti ráno milý úžas Havlíčkův, když prodrav se k místu požáru v pevném domnění, že na místě bytu svého neshledá než kouřící se spáleniště, našel zatím vše uchráněno. Nesměle otevřel dvéře pokoje svého

a zůstal v nich státi vůči bratru, jako by nevěřil svým vlastním očím. — Na návrat ku práci redakční nebylo však dlouho ani pomyšlení. Jednak hořely mlýny po celý týden a nesnesitelný čoud naplňoval všecko okolí, jednak nastal nyní v Praze a v Čechách vůbec stav úplné nevolnosti.

Windischgrätz prohlásil obležení s náhlým soudem a úřadům dávaly se tu v Rakousku první opět instrukce ku ničení jedva povolené svobody. Hosté slovanského sjezdu vypovězeni z Čech, sněm český libovolně odložen, ač se k němu právě těch dnův konaly volby, svoboda tisku, svoboda osoby, svoboda spolčování a shromáždování se zrušeny. Přísný rozkaz poroučel všeobecné odevzdání zbraní a rozpuštění všech ozbrojených sborů občanstva, aby národ český stal se opět tak bezbranným jako byl po dvě století.

Na venkově nastalo stíhání studentův z Prahy uprchlých a vůbec nejlibovolnější pronásledování národovcův. Aby pak reakce toto své rušení ústavních práv nějak ospravedlniti mohla, jala se mluvit o široko daleko rozvětveném revolučním spiknutí, jehož nitek prý se musí hojným zatýkáním a vyšetřováním trestním dopátrati . . . Na tom ale nebylo dosti: Současně zaplaven veškeren zahraničný německý tisk zprávami nejhanebnějšími o Praze, které překonávaly vše, co posud bylo o nás světu kdy nalháno.

Bartolomějskou noc chtěli prý jsme Němcům připravit, nejhroznějších ukrutností prý jsme na nich páchali atd. A zatím, co nás takto hyzdili a mravně vraždili, Praha jako v kleštích! Sevřena vládou vojenskou jako ve válce. Všechna komunikace myšlének zastavena, žádným novinám nedovoleno vycházeti, nikdo nesměl promluviti veřejně. Přes deset dní trvalo toto umlčení národa rukou železnou. „Celý ten týden po udalostech svatodušních“, jsou slova Havlíčkova: „nešla pošta, my v Praze věděli jsme o celém světě tak málo, jako celý svět o nás, ba ani v Praze nevěděli jsme v jedné ulici, co se děje v druhé! Když přestal boj, počali jsme se po Starém a Novém Městě ohlížeti, potkávali jsme se a divili se jeden druhému, že ještě žijeme. . . .

„Mnoho mužů vzali do vězení na Malou Stranu, mezi nimi i hrabětě Vojtěcha Deyma, nakladatele těchto novin, jenž již od 13. t. m. ve vězení sedí, aniž víme pro jakou vinu“.

Takto-li vypadalo to v hlavě království, lze si domysliti, jaký byl teprv stav po venkově! Konečně v sobotu 24. června vyšly „Národní Nov.“ opět. „Očekáváte ode mne vším právem“, psal tu na předním místě Havlíček svým venkovským čtenářům, — „úplné a dokonalé zprávy o strašlivých událostech pražských v týdnu svatodušním“.

„Vímť, že každý v dobách tak hroznych, kde so po venkově rozšiřovaly nejpodivnější ústní zprávy dílem z nevědomosti, dílem ze zlých úmyslův, že každý v takových dobách každou hodinu bolestně čeká na noviny: ale celý týden po sv. Duchu nemohli jsme v Praze dokonce žádné noviny vydávati. Celá Praha bylať veliké bojiště.. Nyní prohlášeno jest nad námi vojenské právo; na Hradčanech sídlí naše nynější vláda: kníže Windischgrätz a hr. Lev Thun a nevíme žádný v jakém poměru jeden z nich k druhému a oba zase k ministerstvu, neb k J. M. C. stojí . . .

„Redaktoři všech pražských novin učinili strany opětného vydávání časopisů svých kroky u hr. Lva Thuna; praveno jim jest, že svobodu tisku mají, ale, — jest-li něco „Aufregendes“ (popudlivého) napíší, že budou souzeni ne podle zákona o tisku, nýbrž dle — vojenského práva.

„Neznám sice žádný paragraf vojenského práva, který by o redaktorech a o tisku jednal, ale představuju si v duchu, jak asi bude redaktorovi slušet státi před vojenským soudem a souzenu býti dle subordinace! Uminil jsem si tedy, že nevydám raději žádné „Národní Noviny“, pokud trvati bude stav obležení a vojenské právo. Poněvadž ale včera večer počaly již německé noviny vycházeti a poněvadž se již čtvrtleti ku konci chýlí a nespravedlivé jest věru, aby předplatitel na darmo své peníze vyhodil: odhodlal jsem se i já vystoupiti opět na světlo. Lhát nechci a nebudu: abych úplnou pravdu a celé své upřímné mínění vyslovil již nyní, tohoť snad nikdo ode mne žádati nebude. Hotov jsem zodpovídati každé slovo před nejpřísnějším soudem, bude-li jen spravedlivý a lidský. Ostatek ale Bohu poručeno!“

A po těchto zmužilých slovech přistupuje chrabrý Karel náš ihned ku vylíčení „událostí pražských v týdnu po svátém Duchu“, s neohrožeností dějepravce, který zasvětil péro své jediné pravdě.

Nejprvé odmítá a poráží bídné ty klevety a bohomrzké lži vídeňského časopisectva o našem boji, které zůstanou věčnou skvrnou publicistiky německé: „Bůh a spravedlnost — ne obyčejná, kancelářská, ale ta spravedlnost, která bez zákonů psaných sídlí od přirozenosti v srdci lidském, — pokárají hanebníky, kteří ďábelskými prostředky snaží se uškoditi našemu ubohému slovanskému národu.

„Lež každá padne konečně na hlavu tu, z které vyšla a pravda nezůstane věčně tajna. . . .“ Sama vláda na hradě pražském jest prý nyní otočena tím chumelem klevet: „Pátrá po nějakém prý strašlivém spiknutí proti dynastii a proti Rakousku a drží tam veliký počet uvězněných všeho druhu, tak že již podle této rozmanitosti uvězněných patrně vidíme, že jest na omylu. Vláda naše vždycky buď snad z hrdosti neb z nevšímavosti na nás tak zvané vlastence hleděla vždy skrze bělmo a nevzala si nikdy práci poznati nás, naše tendence, naši sílu, naše smýšlení. Vy ale buďte ubezpečení, že žádné spiknutí nebylo a když pravím, žádné nebylo, myslím tím, že jsme my — (a kdo jsme my, to snad víte,) — žádné neobmýšleli a obmýšleti nemohli . . . Pravdivý původ a příčina celé té pražské věci jest osoba knížete Windischgrätze, zdejšího komandanta . . .“

Ale v následujícím čísle pouští se Havlíček již do přímé polemiky se samým hr. Lvem Thunem, jenž v úřadní vyhlášce (ze dne 21. června 1848.) tvrdil naopak, že prý „také v Čechách mocné vzbouření se zamýšlelo a rozsáhlým spojením připravováno bylo“, a že prý se „o nic menšího nejednalo, než o revoluci proti zákonnité vládě, o proskripci těch, kteří se jí zmužile stavěli na odpor, o domácí válku v celé zemi se všemi strašlivými jejími následky“.

Načež Havlíček mu odpovídá: „Dle práva v konstituci nám uděleného, můžeme o každém kroku vlády projeviti své svobodné mínění. Líto jest nám tedy, že musíme tento spis hr. L. Thuna viniti z nepředloženosti, která nikomu tak málo nesluší jako osobě ve vysokém ouřadě postavené. Dočkejme času a ukáže se, jaké bylo spiknutí, — myslíme, že vypadnou důkazy tuze hubeně, a že pak vláda bude v nepříjemném stavu, protože uvěřila lidem udávajícím českou stranu z pouhého nepřátelství. Doufáme, že není již doba tak daleká, kde celé to strašlivé spiknutí co bublina se rozplyne, za kterou nic jiného

viděti nebude než — vypálené mlýny a — předhůzky svědomí“.

Skutečně také přišel den, kdy slova Havlíčkova došla úplného naplnění, kdy vláda musila upustit ode všeho dalšího vyšetřování vězněných a omlouvati se, že vše bylo pouhým — „nedorozuměním“.

Ale nyní byl Havlíček pro odpověď svou pohnán před hr. Lva Thuna na hrad pražský „a tam přísně napomenut s výhrůžkou trestu při stejném opakování“. — Tou dobou již všude byly vykonány volby do ubohého toho „ústavodárného“ sněmu českého a Havlíček zvolen bez všeho přihlašování se za poslance ve vikariátě Čáslavském. Poslanec sněmu českého musel býti však aspoň 30 let star, a Havlíčkovi bylo teprv sedmadvacet! Upozornil na to voliče. „Avšak — doložil — hodlám se nicméně k samému sněmu se žadostí obratiti, abych přece co řádný deputovaný připuštěn byl, poněvadž: 1) na říšský sněm vídeňský každý 24. letý za deputovaného voliti se může, 2) poněvadž již na třetí rok co redaktor odpovědný politických novin ne sice vyvoleným, ale přece skutečným zástupcem aspoň jedné části národa našeho jsem“.

A zatím dávno dožil se Havlíček 30. roku svého, však sněmu království českého se nedočkal. Vídeň bylať opět statnější Prahy. Zatím co u nás otevřené mraky reakce tížily mysle, ve Vídni vesele svítilo slunce svobody a všeobecné volby do ústavodárného sněmu říšského staly se skutkem. Politikové čeští podnikli je bez odporu. Havlíček sice trpce na to žehral, proč že hr. Lev Thun otálí se sněmem českým, on bystře poznával, že to počínání převrácené volati nás k budování ústavy pro veškeré Rakousko, dokud nemáme prvé hotovou ústavu Čech a že vykonáním voleb do parlamentu vídeňského opouštíme stanovisko státního práva českého . . . Avšak vůči tomu neslýchanému násilí, jaké se nám dálo pod vojenskou vládou Windischgrätzovou, nezbývalo než užíti každého prostředku, jenž naskytoval se nám ku znovu dobytí ztracené volnosti. My v Praze nesměli hlesnouti, nám tu právě Lev Thun zrušil i ten nevinný Národní Výbor, poněvadž prý se mnozí údové jeho účastnili vzbouření a zločinného popuzování lidu venkovského, tak že vážnost shromáždění toho jest prý zničena . . . A hle, ve Vídni otevírala se nám svobodná tribuna, parlamentu obklopená většinou slovanskou. Měli jsme zůstati v Praze? Nebylo se co

báti, že by bez nás dopadlo znovuzřízení Rakouska hůře, nežli když my Čechové při tom budeme? Kdo mohl říci, kdy a zdali vůbec dočkáme se svého českého sněmu? I nebylo-liž by větším zlem zůstati zcela beze všeho zastoupení, nežli obeslati sněm vídeňský, kdež se vždy mohlo protestovati proti rušení práv koruny české a vyhraditi Čechám v ústavě říšské jistou autonomii.

Tyto důvody přiměly Havlíčka, že netoliko nevystoupil proti volbám do říšského sněmu, ale že naopak do něho kandidoval sám. Spůsob kandidatur byl tehda u nás ještě velmi prostosdrdečný. „Poněvadž čas kvapí“, zněl úvod kandidátní listiny v „Národních Novinách“, — podáváme tuto jména některých našich mužů, o kterých myslíme, že by co poslancové záležitosti naše ve Vídni dobře vyjednali. Ovšem jsme jen na kvapa z paměti jména ta sestavili a proto nebudiž nikomu na urážku, jestli své jméno ve výkazu nenajde. Budoucně i beztoho doplňky dodáme“.

Následuje pouhá řada jmen s Pavlem Josefem Šafaříkem v čele, aby si voličové dle libosti sami vybrali; zajímavý to vskutku seznam tehdejších horlivých našincův, však spolu i některých známějších Němcův, kteří nám tehda ještě neukázali zuby. Co učinil čas z většiny těchto lidí! Do všech možných směrův, barev a táborův politických je rozptýlil tak, že tomu, kdo nezná ducha doby a lidí v roce 1848., zůstává dnes číro nepochopitelným, jak mohl Havlíček odporučovati národu takovouto mosaiku živlův a povah nejrozmanitějších.

Ovšem, tehda byli svobodomyslní všickni. Neméně baví dnes, čteme-li k závěrce toho seznamu kandidátův: „Konečně sebe i redaktor „Národních Novin“ K. Havlíček do důvěry krajanů svých co kandidát poroučí. Smýšlení moje jest beztoho z novin důstatečně známo a přál bych si, pakli mne důvěra krajanů té cti hodným uzná, záležitosti jak českého tak i celého slovanského národa ve Vídni zastupovati“.

Zatím se tam byl již poctivý náš Karel Sladkovský statečně a platně zastal jména českého; zvolen byv v osudných chvílích 16. června za člena deputace vyslané od města Prahy ku vládě vídeňské, aby žádala za odvolání Windischgrätze i Thuna, Sladkovský neohroženě vystoupil ve Vídni proti mrzkému tomu podezřívání a ostouzení nás tiskem německým. Zejména bránil nás před vídeňským výborem bezpečnosti řečí

tak ohnivou a chrabrou, že výmluvnosti neohroženého mladíka podařilo se dobýti vítězství pravdě a otevříti Vídeňákům oči: tiže nepřátelé jména českého, kteří s netajenou radostí byli nedávno ještě vítali zvěst o bombardování Prahy a od srdce nám přáli toho pokoření krutého, — nyní poznávali svůj omyl a jali se od ministerstva Pillersdorfova rozhodně požadovati, aby učinilo tomu řádění reakce v Praze přítrž a ssadilo Thuna i Windischgrätze s jich úřadův.

Pillersdorf ovšem váhal, ale reakce přece odtud znamenala, že se jí hra hatí, že se přenáhlila, anať troufala si vystřeliti v Praze, kdy vůkol ve světě ještě procitlí národové stáli v nepodlomené síle. Však aspoň tu kořist, kterou nám vychvátila — český sněm — nehodlala více pustiti. Všechno usilování našich lidí o jeho svolání, třeba jen na čtrnácte dnův, zůstalo marným.

Lev Thun vymlouval se na vídeňské ministerstvo, ba konečně nám i řekli, že prý sněm český již proto držán býti nemůže, poněvadž většina poslanců k němu zvolených dopustila prý se velezrády!

O odpovědných nejvyšších úřadech zemských už dokonce ani řeči! Nechť prý zkusíme své štěstí ve Vídni. . . Dříve ale, než se nám tam otevřela tribuna, ještě jsme si měli vystáti svůj očistec v Čechách. Netoliko že stav obležení v Praze trval u vší přísnosti dále, nejen že za Slovanským sjezdem a za Národním Výborem i tu naši „Svornost“ nám zničili, ale po venkově našem všude stíhány trestně národní gardy, kteréž chtěly v dnech svatodušních Praze táhnouti ku pomoci, všude slíděno po studentech pražských a prováděn všeobecný odvod na vojnu s ostrostí posud nevídanou! Divno-li, že za takých protivenství přemnozí našinci div sobě nezoufali a na tu čtyřdenní šrůtku pražskou jako na druhou ranu bělohorskou toužili.

Jakým se ale objevil v těch chvílích zkoušky náš Havlíček? Nezapíral sobě ani on, že pádem Prahy utrpěla naše věc nesmírnou ránu, „avšak — my se už chvála Bohu vyhojili z jiných ran, vyhojíme se i z této!“ S tou pevnou vírou pozvedá hlasu a udílí v srdečném pozdravení „našim přátelům na venkově“ tyto rady: „Zachovejte všude co možna největší pořádek, aby nebylo příčiny, vytýkati nám nezákonnosti: „Kdo Vám nyní radí k nějakému násilí, toho považujte buď za nerozumného nebo za svého tajného nepřítele.

„Projevujte vůli svou vždy cestou zákonní a buďte jisti, že se vždy po dobrém to státi musí, čeho si celý národ přeje. Žádná moc na světě není tak silná, aby mohla odolati spravedlivé žádosti celého národa. 2) Aby si skutečně celý národ o svou svobodu pečoval, o to se musíte vy probuzenější a vycvičenější starati. Nelenujte si slov k poučení, neboť jen na této cestě dojdem svého cíle. Věřte, že rozumné poučení jest lepší a proti mnohým zlým nebezpečnější zbraň, než prach a olovo. 3) Chovejte se zvláště nyní neohroženě, nedávejte snad nějakým nesmělým zalézáním nepřátelům našim moc do rukou. Vystupujte tak, jak zvyklí jste byli, sice hned nabudou proti nám větší smělosti. 4) Dávejte dobrý pozor na všechny ty, kteří nyní proti nám vystupují, nám nadávají, zlé přejí. Dobře si je zapamatovati musíme, abychom budoucně aspoň věděli, na koho se můžem spolehnouti a koho se věčně varovati. 5) Na svém dobrém právu stůjte a pamatujte si, že, kdo své právo dobrovolně zadává, nejen sobě, nýbrž i jiným škodí. I když se jinému vašemu spoluobčanu bezpráví děje, pamatujte mu se ozvati; pomyslete si: dnes mně, zejtra tobě, nebuďte jako ty ovce, které, když jednu z nich vlk odnášel, nic si nevšímaly a ještě se radovaly, že jinou vzal. Poznenáhla ale i na ně řada přišla a vlk celé stádo pohltil. Tak nemá pořádný občan nikdy žádné bezpráví okolo sebe trpěti, nýbrž všickni společně musíte vždy každému bezpráví se opříti; jenom tím docílíte toho, že všickni zastrašení budou, kteří bezpráví obmýšlejí“.

Když ale dostal zprávy o houfném tom pronásledování venkovských gardistův národních, kteří bombardované Praze ku pomoci chvátali, — (což hraběti Lvu Thunovi jevilo se býti nejtěžším zločinem a nejjasnějším důkazem, že bylo v Čechách velké revoluční spiknutí,) — lusknul Havlíček reakci touto odpovědí pod nos: „Jak doslýcháme, jsou všude tam, odkud národní gardy ku Praze táhly, přísná ouřední vyšetřování pro spiknutí atd. Jsme ale velice ubezpečeni, že o spiknutí v žádném místě dříve nevěděli, až leda — z ouředních cirkulářů. Přirozená jest ale věc, že řádní občané, když pošta nejde a žádné jisté a bezpečné zprávy nepřinášíš, zatím ale nejstrašlivější pověsti kolují, k hlavnímu městu sami táhnou, aby se aspoň přesvědčili, co se děje. Vždyť nemohli ani věděti, kdo vlastně a s kým bojuje! Ostatně bych ale rád věděl, nač je národní garda ozbrojena: není-li proto, aby, když zapotřebí jest, třeba brannou

mocí pořádek učinila? Jestli tedy venkovské gardy chtěly v Praze ve svém hlavním městě pořádek spůsobiti, učinily jen svou povinnost . . . Vláda ať zvolá: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa!“

Den na to pak (7. července 1848.) čtlo se v čele „Národních Novin:“

„Poněvadž vůbec vidíme kolem okolo sebe velikou libovolnost ouřadů, jakož i zatýkání ustavičné beze všech zákonních forem a poněvadž proti takové síle redaktor se svým pouhým pérem za této doby nic vyříditi nemůže: musíme ovšem jenom s největší mírností svobody tisku požívati a všeho toho se varovati, co by nám jen poněkud mohlo vyloženo být za bouření lidu. Povinnost naše a svědomí ale žádá, abychom nic proti pravdě nepsali, aniž pravdu tam zamlčeli, kde by z toho celé zemi škoda povstala.

„To ale jen vždy s největší mírností a zcela chladně učiníme, aby aspoň žádná před poctivými lidmi slušná příčina nebyla, ouředně proti nám vystupovati.

„Stane-li se to ale přece, aspoň celá země uvidí, jakou máme svobodu tisku, jakou konstituci, aspoň celá země se tak makavé přesvědčí, jak upřímně se smýšlí s našimi svobodami. Za takové praktické poučení celé země milerád redaktor „Národních Novin“ podstoupí všechno ouřední pronásledování“.

Windischgrätz navzdor dílu svých bodáků a děl záhy znamenal, kterak jsou nicméně ještě hrdá a neoblomná srdce v Čechách, kterým nedovede nahnati „spasitelné hrůzy“, ani když jim ztroskotá vše, co jim drahé bylo, ani když jim zavěsil krutost zákonníka vojenského jako meč Damoklův nad hlavy.

Jaká to smělost! Ve stavu obležení, pod vojenskou vládou, vůči kazamatám a náhlým soudům opováží se jednotlivý redaktor Čech psáti, jakoby jej chránily zákony anglické svobody, opováží se odstřelovati proti reakci tak britké filippiky jako na př. tato: „Naše nynější vláda — hrabě L. Thun, — ubezpečuje nás veřejně tiskem, že se konstituce nikterak rušiti nebude. Vládní noviny, které zastávají ve všem mínění hr. Thuna, píší dokonce o vykřičeném fantomu (t. j. strašidle) reakci . . .

„Takto psáti a mluviti jest ovšem věc snadná, ale jest těžko takovým slovům věřiti, když jim skutkové a to po

celé zemi zcela odporují! Jak těžko jest dokázati, že je léto, když jsou řeky zamrzlé! V Praze jest všem lidem i nejpokojnějším, i národní gardě, o které všeobecně známo jest, že na zbouření oučastenství neměla, odebrána zbraň; to samé děje se po venkově; Praha jest tichá jako hrob, nikdo si netroufá na ulici ani dupnout neb vykřiknout, není v celém městě téměř ani kusa zbraně: a přece jest Praha ještě podnes v obležení vojenském a to jest národní garda! Nikomu není dovoleno vydávati bez zvláštního povolení plakáty (ohlášení) neb běžní listy, časopisy drží se rozličnými výhrůžkami ve krotkosti — a to jest svoboda tisku! Žádné schůzky se držeti nesmí, a jak doslýcháme, jednalo prý se již o zavření besedy měšťanské — a to jest associace! Zkrátka v Praze kromě toho slova konstituce nyní dokonce nic konstitučního nevidíme a nezakoušíme. Ovšem všeho toho jediná příčina jest „stav obležení;“ nač ale a proč jest tento stav obležení, o tom nás ještě nikdo neponaučil. Osobní svoboda a jistota, která nám již udělena jest od J. M. C.„ ta se nyní dokonce nezachovává a nikdy člověk není jist, že za dvě hodiny nebude sedět ve vězení na hradě pražském, kdežto mnozí po mnoha dní ani k výslechu nepřišli. Zkrátka, nevidíme nikde jednání konstituční.

„Sněm náš český beze vší podstatné příčiny a proti zjevné vůli J. M. C. krále našeho nedrží se, neboť JMC. král náš chtěl a nařídil, aby sněm český před říšským se držel, a volby byly z větší části ukončeny. Proti Vídeňskému sněmu, na který se kromě toho volení také jen na kvap a takřka halabala děje, již také počíná jeden hrabě, o němž jest známo, že důvěrník jest hraběte L. Thuna v jedněch zdejších německých novinách chytrým způsobem vystupovati, s tím oumyslem, aby i k tomu sněmu nepřišlo.

„Ptáme se tedy: co jest konstituce beze sněmu? Již od polovice března máme konstituci na papíře, ale od té doby po čtyry měsíce nemohl se žádný sněm započíti. Je-li to jen — náhodou, ó! pak pravím: Bezbožná náhodo, která nás okrádáš o naši poctivou svobodu!“

To byly příliš perné pravdy, než aby je žaludek reakce byl mohl stráviti. Havlíček měl býti usvědčen, že pánům křivdí a o důkaz postaral se sám kn. Windischgrätz. Dopadl proto také duchaplně!

XVIII.

Z vězení do parlamentu.

Pozdě u večer 7. července 1848. Havlíček ještě seděl za svým psacím stolkem v redakci. Psal cosi s patrnou horlivostí, „v prvním ohni“. Dopsal a četl si. Ten zvláštní trpký úsměv, kterého snad jedině český humor schopen jest, pohrával mu při čtení kolem úst: „A naschvál jim k tomu přimalujeme ještě ukazováčka!“

Načrtl pérem v čelo rukopisu ukazující „ruku“ a podal lístek běhounkovi z tiskárny. Na to vzal klobouk a šel jako obyčejně ještě na sklenici čaje do kavárny v Celetné ulici, kamž zapadával tehda zvykle náš literární a politický svět, když se mu nezdálo jestě z měšťanské besedy rovnou domů jíti

Jakkoliv zábavné bylo by vylíčiti tehdejší život v kavárnách pražských, jenž měl zcela svůj zvláštní, nám již úplně neznámý ráz — přece dychtime zajisté ještě více seznati, co as to Havlíček byl napsal? Pouze několik řádků, malý to dotaz ku „hraběti Oerinduru“. Zněl do slova: „S nevýslovným podivením a můžeme říci s úžasem, čtli jsme dneska ve Vídeňských novinách zprávu od hr. Lva Thuna dne prvního července k ministerstvu zaslanou, že prý zde v Praze ouplná svoboda tisku panuje a jen známým ministeriálním provisorním zákonem obmezena jest. Nám ale od J. Ex. samého hr. L. Thuna oznámeno bylo, že po čas obležení onen provisorní zákon o tisku neplatí a hroženo nám jest „nepříjemnostmi“.

„Od té doby dnes už jest sedmý červenec, nám redaktorům však nic jiného oznámeno nebylo! Jak si to máme vysvětliti? Jest to opět Missverständniss? Očekáváme, že nám naše vládní noviny o této okolnosti nějakého vysvětlení podají.

K. Havlíček,
redaktor „Národních Novin“.

Asi k půl noci uslyšel bratr Havlíčkův, jenž obýval pokojik při administraci, podivný dusot na schodech, těžké pravidelné kroky mnoha mužů a chřest zbraně. Aniž by rozžhal, vyšel do

chodby a vyhlédl okenkem ve dveřích na schodiště. K nemalému ustrnutí spatřil je plné vojákův, kteří vedeni policejním zřízencem, s lucernou, v plné sbroji, s nasazenými na ručnicích bodáky vystupovali přímo ku bytu Karlovu.

Mžikem se ustrojil a vyklouznuv nepozorován z domu, chvátal za bratrem. Asi prostřed ulice jezuitské potkal bratra vracejícího se samotného z kavárny. Pozual jej již z daleka po kroku a srdce mu tlouklo. „Nechoď domů, Karle, už jsou tam pro tebe“ — bylo vše, co mohl ze sebe vypravit v první chvíli.

Havlíček se na okamžení zarazil, ale hned již také byl pevně rozhodnut. „Půjdu domu!“ Všecko domlouvání bratrovo bylo marné. Karel spěšným krokem chvátal ku Královské Lázni. Měl starost pouze o svou drahou Julii, kterou byl ještě na štěstí právě před několika dny poslal na zotavení ku své matce do Brodu, aby ji zpráva o zatčení jeho příliš nepolekala. Ubohá bylať vystála za nedávných bouřných dnů pražských více úzkostí, než slabé čivy její snésti mohly; a nyní měla zakusiti novou.

„Jste Karel Havlíček?“ znělo přivítání příchozích. „Jsem“, odpověděl pevným hlasem náš Karel, „čeho si ode mne žádáte?“ „Přicházíme vás, pane Havlíčku, k rozkazu komandujícího pana generála zatknout“. „A příčina?“ „Zde se vám udává“. Při svitu lucerny dočetl se tu Havlíček v úřední němčině zatykacího rozkazu, že článkem o národních gardách spáchal cosi „Aufreizendes“ a přijde proto do vězení a před vojenský soud. Usmál se, a podav bratru ten kus papíru — místo sebe, pokynul eskortě: „Pojďme!“

Byla hodina s půl noci, když po starobylém kamenném mostě Karlově vedli našeho Karla Havlíčka, obklopeného četou vojákův s nastrčenými bodáky „jako delikventa“ na Hradčany do vojenských vězení. Ještě že ho nesvázali. —

Možno si domysliti, jaký poplach zpráva o noční příhodě té příštím jitrem učinila po veškeré Praze.

Číslo „Národních Novin“ ze dne 8. července šlo na dračku, ač neobsahovalo než prosté a pouhé oznámení skutku, že redaktora „Národních Novin“ Karla Havlíčka o hodině s půlnoci vojskem odvedli, že ale noviny jeho vycházeti budou (pod redakcí Václava Nebeského) dále. — Nový ten čin libovlády jako nůž dotkl se roztrpčeného srdce národa.

Zajímavě, věru, pozahrá si někdy v dějinách rozmar náhody. Na jaké to zajímavé děje svítilo slunce téhož dne, který prvními růžemi zory své pozdravoval našeho Karla skrze mříže hradčanského jeho žaláře!

Téhož 8. července 1848 padalo ve Vídni slabé ministerstvo Pillersdorffovo a padalo hlavně k vůli reakci v Čechách: k vůli hr. Lvu Thunovi a kn. Windischgraetzovi, věznitelům Havlíčkovým. V týž den pak dály se též po Čechách všeobecné volby do prvního parlamentu rakouského a lid český učinil z nich velkou a skvělou manifestaci proti reakci, vyznamenav důvěrou svou nad jiné muže, který s ní tak srdnatě zápolil nikoliv mečem, alébrž ostrým pérem svým, nikoli zbraní hrubou, alébrž zbraní ducha. Dne 8. července zvolen věznený Havlíček od lidu českého v pěti krajích našich za poslance do říšského sněmu, a sice ve venkovských okresech Humpoleckém 109 hlasy ze 157 volitelů, v Náchodském 66 hl. z 99, Jindřichohradeckém 63 hl. ze 125, v Říčanském 92 ze 108, v Novo-Benátecké 79 hl. ze 128. Tím způsobem na 300.000 lidu českého projevilo svou lásku a důvěru občanskou vězni reakce: zřetelný a důstojný to věru protest uvědomělého, práva a pravdy milovného národa. Zasloužená byla chvála, kterouž vzdal za to W. Nebeský „jadrnému a řádnému tomu lidu našemu, kterýž cítí, jakou moc volné slovo má a jakou důvěru zasluhuje muž, jenž neohroženě je užívá v prospěch národa“. — Lze si domysliti, kterak již tehda vrchnostenští úředníci a různí zabořilci proti Havlíčkovi agitovali. „Leckdes“, podotýká Nebeský dále: „kuly se ouskoky, mluvilo se, že „proletář“ a „chlap jako literát“ nemůže zastupovati národ, ale nad těmi nadávkami a všemi ouskoky zvítězil zdravý soud lidu. Je v něm jádro posud neumořené ani staletým otroctvím . . .“

Nejstatečněji vedli sobě Humpolečtí a Heralečtí, mezi nimi zejména občané Josef Vašák, hostinský a František Metal, rolník z Heralce, kterýž všecky Němce té krajiny od protikandidáta, pověstného Frankfurtisty Křiwánka na stranu Havlíčkovu převedl: dále humpolečtí národovci F. L. Krajník, Fr. Nápravník, Jakub a František Smrekové, Max. Bečvář, Josef Procházka, Jakub Motl, J. F. Kamarýt a j. — „Nelze nám ani dosti projeviti srdečnou naši radost nad Vaším zvolením, píší Hav-

líčkovi dne 8. července, neb nejvřelejší naše přání jest, by národnost naše na sněmu říšském řádně zastoupena byla a to krom Vás žádný dle přesvědčení našeho nedovede. Stálo nás sice mnoho práce, abychom volení provedli a tudy snažně Vás žádáme, abyste to volení na se u nás a ne jinde vzal. Neb po Vás má nejvíc hlasů Křivánek (znáte ho!) má totiž 13, je tedy nebezpečenství, že kdybyste nepřijal, snadno by Křivánek deputovaným se stal, aneb že bychom vůbec museli volit někoho ku komu žádnou takovou důvěrnost nemáme, jako k Vám". — Když pak obdrželi překvapující zvěst o zatčení a věznění svého zvolence, ihned shromáždili se znovu a bez dlení odeslali k zeměsprávci, jakož i k ministerstvu vídeňskému vřelou vlasteneckou žádost za propuštění Havlíčka z vazby. Pro paměť budoucích stůjž zde pěkný ten list statečnosti občanské v doslovném znění:

„Slavné c. k. zemské presidium!

„Při volení vyslance na sněm říšský dne 8. t. m., jest velikou většinou hlasů a sice 109, redaktor „Národních Novin", Karel Havlíček za deputovaného vyvolen. S nejbolestnějším úžasem čtli podepsaní zprávu, že deputovaný jejich zatčen jest! — Opět tedy muž, v kterého celý národ český největší důvěru má, a kterého co nejvřeleji miluje!

Poněvadž pevně za to máme, že přestupek jeho nebude takový, aby zatknutí nevyhnutelné bylo, osmělují se uctivě podepsaní prositi, s čímž zajisté celý národ český souhlasiti bude, aby slavné c. k. zemské presidium zajatého, za deputovaného k říšskému sněmu pro Humpolecký okršlek vyvoleného Karla Havlíčka ze zajetí propustiti ráčilo, jej na svobodě vyšetřovati a co zákonně vyvoleného deputovaného k říšskému sněmu odejíti nechalo. Nížepsaní přednášejí žádost tuto ve jménu všech voličů zdejšího voličského okresu a podotýkají, že pro nebezpečenství průtahu s tou samou prosbou i zrovna k vys. ministerstvu ve Vídni se obracejí.

V Humpolci, dne 10. července 1848.

(Následují podpisy důvěrníků voličstva).

Podobné žádosti, podobné důkazy obecného pohnutí myslí a nejživějšího soucitu národa ještě z mnohých jiných přicházely stran.

„Veškerý národ", zněl všeobecný hlas, „jest přesvědčen, že Havlíček ničím se neprovinil, veškerý národ miluje a váží si toho muže poctivce, od něho očekává silné zastání svých inte-

ressů a svého práva. A teď právě jest muž taký národu vyrván“. Ve voličských schůzích o ničem jiném nemluvilo se, nežli o nezákonném věznění Havlíčka. Toho se asi Windischgraetz nenadál. A k tomu ve Vídni nové ministerstvo (Doblhoffovo) a říšský sněm přede dveřmi, jenž bude dojista zatčeného člena svého reklamovati s veškerou energii prvních bojovných vznětů svých.

Nezbývalo tedy, než napraviti přehmat, jehož se dopuštěno, co možná nejrychleji. Po jediném předběžném výslechu upuštěno rázem od dalšího vyšetřování trestního a dnem 12. července propuštěn Havlíček po pětidenní vazbě na svobodu. —

Prvním jeho skutkem bylo, že napsal svým statečným voličům humpoleckým v poděkování tento list:

„Ctihodní pánové! Drazí přátelé a krajané!

Zrovna před malou chvílí propuštěn z nespravedlivého vězení, ve kterém jsem byl hrubou mocí proti všem výslovným zákonům a právům naším na hradě pražském držán, spěchám nyní se srdečnou vděčností děkovati Vám za Vaši velikou důvěru ve mne, dle kteréžto jste mne poctiti ráčili důstojností tou slavnou, jakož je zastupitelství Vaše na říšském sněmu ve Vídni. Stala se mi sice čest vyvolenu býti v pěti okresích, avšak mám mnoho příčin z Vašich rukou přijmouti tuto skvělou povinnost deputovaného, což také zejtra zdejšímu sl. presidium oznámím a Vám též se srdečným poděkováním oznamuji.

Zvláště ale děkuji Vám drazí přátelé za ono mužné, svobodomyslné zastání, s kterým jste se mne jak u zdejšího presidium, tak i u ministerstva ujali. Ústně o těch věcech, které příliš obšírné jsou, mnohem více pohovoříme, neboť na každý pád hodlám na cestě své do Vídně Vaše milé město uviděti a osobně se poděkovati.

Naše věci zde v Praze výborně stojí. Čím více se napínají oni, naši zastaralí a zatvrzelí nepřátelé, tím více vzrůstá naše síla; všichni stateční sestavují se pod naší korouhev; i poctiví Němci nyní s námi drží, přesvědčivše se, jak hanebně a lstně se proti nám jednalo a že my Čechové, upřímní hajitelé svobody jsme a setrváme. Vyšetřování o velikém spiknutí vázne, jak jsem pozoroval; velmi zapletli se do toho ti milí pánové sami a teď by snad rádi slevili, ale již je pozdě. Přeje Vám srdečně všechno dobré, poroučím se Vám“ atd . . .

Dva dni na to, v pátek 14. července oznamoval pak v čele Národních Novin čtenářstvu svému:

„Propuštěn jsa z vězení odejel jsem hned druhého dne, totiž včera na povolání své, jakožto deputovaný ku sněmu říšskému do Vídně. Redakci mojich novin převzal v nepřítomnosti mé ochotně na žádost mou vážený přítel můj Václav Nebeský, jemužto za takovou, v nynějších zvláště časech jisté velkou obětivost tuto srdečné díky vzdávám, přesvědčen jsa, že vážené čtenářstvo touto změnou zajisté nejen nic neztratí, nýbrž i získá. — O událostech, které se mně za posledních těchto dnů přihodily, nyní oumyslně mlčím, abych snad, jsa ještě tuze pamětliv trpkostí těchto, touto rozhořčeností svou nikomu křivdu neučinil. Po nějakém čase a při chladnější krvi podám o nich ouplnou zprávu. — Ostatně ovšem neopominu ve Vídni pilně do Národních Novin nejen o jednání sněmu, nýbrž i o ostatních všech důležitostech dopisovati. Karel Havlíček.“

Těchto několik řádků, tuším, nad jiné charakterisuje mysl Havlíčkovu, jenž nechce lehkovážně ukřivditi ani těm, kdož jej bezvinného mocí násilnou v noční době odvléci dali do vězení a tam drželi mimo všechen zákon. Jakož se laskavý čtenář upamatuje, jest to již podruhé, kdy odkládá Havlíček nakreslení obrazu persekuce přestálé za stejné příčiny k dobám pozdějším, jakoby tušil, že materiálu v té budoucnosti teprv přibude až běda! . . . Zatím však zažil opět chvilku vzácného nezkaleného blaha. Téhož dne kdy Pražané četli v Národních Novinách jeho s Bohem, jižtě Humpolečtí s velikou slávou a radostí pozdravovali v středu svém chrabrého bojovníka svého; rozloučiv pak se s nimi jako přítel srdečný s přáteli, Karel náš chvátal do Brodu, v náruč své milované Julie; ovšem jen na krátko. Již dnem 10. července byly započaly předchozí schůze říšského sněmu ve Vídni a ježto rokováno v nich o jednacím řádě, záleželo na přítomnosti každého našince. — S jakými asi pocity opouštěl tentokráte Karel náš Čechy? — Zdaž věřil, že svobody a blaha chrám zbuduje se národu českému v té radě mnohojazyčné, jíž vykázali místo ve dvorní jízdárně vídeňské? Anebo šel tam s tím teskným, trpce skroušeným srdcem českým, které nemohlo se zbýti staré nedůvěry a pochybnosti? Kdož to ví! — Jisto jen tolik, že Vídeň nebyla domovem pro ducha Havlíčkova, a že by asi byl na směr politiky

české v těch dnech osudných zcela jinak působil z Prahy co publicista pouhý pohlížející na věci z rozhledné té české bašty, — nežli působil z cizího ovzduší onoho „Bábelu na Dunaji“, kde bývá Čechu jako Anteu ztrativšímu rodnou půdu pod nohami.

Povězme zkrátka: Havlíček nevyniknul na parketách parlamentu vídeňského tou měrou, jak se vseobecně očekávalo. Byl sice co zpravodaj 4. sekce dosti zaměstnán, avšak k té úloze skvělé, již mu samo jeho postavení v Čechách vykazovalo, ve Vídni nevyšinul se. Promluvil všeho všudy pouze jednu větší řeč a tož teprv ve 40. schůzi sněmu říšského dne 11. září 1848., když jednalo se o to, má-li býti pouze němčina úřadním jazykem parlamentu vídeňského, aneb mají-li i ostatní jazykové národův rakouských požívati tam práva rovného? Otázku vzbudili poslanci vlašští: žádali aby veliké návrhy, předlohy vlády, jakož i veliké zprávy komissí, protesty a výtahy o jednání sněmovny byly pro ně úřadně ztlumočeny na jazyk jejich; kdykoliv pak by oni svým jazykem rodným promluvili, neb interpellovali, aby toto přednešení a interpellace jejich tolikéž úředně ztlumočeny byly Němcům. Petiční výbor přihlížeje k tomu, že deputovaní dalmatští a istriánští jazyka německého skutečně neznají, odporučoval žádost tu sněmu. Načež Havlíček: „Já se s návrhem petičního výboru dokonce srovnávám a navrhuji jen ještě k tomu: aby před každým hlasováním, když toho deset deputovaných žádati bude, otázka, o které se hlasovati má, od translátora, komorou neb z komory vyvoleného, také v polském, neb rusinském jazyku nahlas přednešena byla.“

Proti tomu ozývá se pražský Němec, knihkupec Borrosch: Bylo prý by to nákladné a zbytečné zdržování sněmu, ba což horšího: pak mohli by prý všichni nenémečtí národové Rakouska s touže žádostí přijíti. — Vskutku ihned také poslanec Ambrož žádal totéž právo pro Slovince, a Brázdil pro Moravany. Havlíček však trvá na svém návrhu: „Nežádám toho dnes“, praví, „pro svůj přirozený jazyk, ačkoliv jej tak cením, že mi žádný jiný tak drahý býti nemůže. Avšak na tomto sněmu náhodou skoro všickni deputovaní národu mého po německu rozumějí. (Odporuje se tomu z pravice). Ovšem, pánové! A jestli několik, kteří ouplně nerozumějí, což roz-

umějí aspoň z části. Proto jsem tedy o našem jazyku zmínky nečinil, nechtěje jednání sněmu bez velké potřeby obtěžovati, a očekávám, až jak konstituce Rakouska vypadne: podrží-li se pak zrovna takový sněm jako tento, ovšem musíme i my Čechové svého jazyka zde užívati. Nyní se ale jedná o věc nevyhnutelnou: 40 spoludeputovaných haličských sedí mezi námi, nerozumějíce ani slova z toho, oč se jedná. Nepříjemné události, které se proto nedávno v tomto domě přihodily (mezi Stadionem a Hubickým) mohou nám býti důkazem, jak potřebno jest návrh můj přijati. Nazývali jsme starou vládu despotickou, proto že národům nedovolovala účastenství míti ve zprávě zemské. A my, kteří se tak rádi demokraty nazýváme, vylučujíce velikou část spoluobčanů svých pro řeč jejich z rokování — činíme totéž! Račte jenom stav těchto našich spoludeputovaných považiti, když oni svědomím zavázáni jsouce, nejlépe pro své komitenty a pro svůj kraj hlasovati, od rozličných stran pak zcela rozličné, ba protivné zprávy dostávají o tom, oč se hlasuje a do největších rozpaků přivedeni bývají.“ — Strhla se prudká debatta. Trojan, Rieger, Potocki, Dylevski a Hausschild zastávají se návrhu Havlíčkova, kdežto z Němcův Borrosch a Löhner proti němu horlí, dokonce když jim Rieger odpověděl, že „Rakousko bude jen po tak dlouho pohromadě, pokud my Slované budeme chtíti.“ Posléze však přijat návrh Havlíčkův s velikou většinou

Po druhé obrátil Havlíček na sebe pozornost sněmu říšského trefným sotem, jejž zasadil zcela z nenadání nejurputnějšímu našemu odpůrci, Čechožroutu Löhnerovi, pocházejícímu z našich Roztok nad Vltavou.

Bylo to 14. září, den po oné bouři vídeňské, která byla patrně sosnována frakci frankfurtskou, jež hořela zlostí, že nemůže se svými velkoněmeckými chloutkami proti slovanské většině ve sněmu ničeho zmoci, aniž ministerstvo Doblhoffovo sobě osedlati. Pobouřili tudíž studentstvo a lůzu proti ministerstvu i sněmu a věc vypadala dosti hrozivě. Ale vláda byla připravena. Rozvinula takou sílu, že buřičům opadla kuráž a oni s hanbou odtáhli. Strana Frankfurtská co strujkyně celého zmařeného úkladu byla zle kompromitována; Löhner však troufal si ji svým čelem zachrániti. Vyvstal hned přístího rána ve sněmovně a počal směle interpellovati ministerstvo, k čemuž

prý včera rozvinulo takou ohromnou moc válečnou proti nepatrné pouliční výtržnosti? K čemuž prý falešnými zprávami, jako že se staví barrikády atp. znepokojovalo říšský sněm? Nuže ministr Bach sice dobře srazil schytralého pokrytce, dav mu na srozumněnou, že dobře zná ty ruce, které strojily tento nekonstituční úklad menšiny proti většině; avšak pravá rána padla od jinud. Ze sedadla č. 67. — (jež pro vykřičenost pražských sedmašedesátníků dlouho žádný nechtěl zaujmouti) nenadále ohlásil se náš — Karel Havlíček: „Mám pilný dotaz k panu předsedovi sněmovny! Pan Löhner diví se, kterak mohlo včera ministerstvo znepokojiti sněm zprávami tak nepravými, jako že se staví barrikády. Tážu se tedy pana presidenta, pamatuje-li se ještě, že byl to právě pan Löhner sám, jenž tuto zprávu do sněmu přinesl.“ — Homerický smích zatřese sněmovnou: president Strobach ale dosvědčuje Havlíčkovi: „Ovšem že se pamatuju.“ Zraky celého sněmu obrací se na Löhnera, jenž stojí tu jako opařený, lapaje po vzduchu a po výmluvě: „Neupírám“, vypraví konečně ze sebe, „ale já tu pověst panu presidentovi toliko pošeptal do ucha!“ — Nyní zabouřil teprv nerázný smích celou sněmovnou a Löhner byl přikrytý na dobro.

Havlíčkův humor byl by nepochybně ještě častěji podobně vyšlehl, kdyby mu ho nebyla kazila protivná ta zdlouhavost a těžkopádnost jakou pracoval onen mnohohlavý parlamentární aparát se svými 380 poslanci. — Od jakživa nepřítelem dlouhých a jalových řečí, dbaje vždy toliko o zdatný skutek, nazlobil se Havlíček v tom prvním parlamentu rakouském, kde Roteck a Welcker, jakož i plané krásořečnění tak značnou roli hrály, vícnež dost. Netrpělivé potrhoval nejednoho ze svých mnohomluvných kollegův za sosy, když tento nad potřebu řeč svou rozvláčel; v „Národních Novinách“ pak napsal výslovně: „Mohu se pochlubiti, že jsem ve sněmu pro své časté žádání o ukončení debatty téměř do přísloví přišel. Avšak nejvíce sami páni vysílatelé vinni jsou mnohých zbytečných řečí, protože vždy od svého poslance žádají, aby také on mluvil, čímž jej často k nepotřebným rečem zavádějí, an řeční pak jen, aby do novin přišel a svým nedočkavým vysílatelům o sobě něco slyšeti dal“.

Již tím mohla by se částečně vysvětlit Havlíčkova zamlklost v parlamentě. Avšak pravá a celá příčina jest asi proste

ta, že byl a zůstal Havlíček i ve Vídni tělem i duší žurnalistou, — že jediná publististika a nikoli tribuna byla vlastním jeho oborem, pero jeho zbraní nejmilejší. Jediný pohled do „Národních Novin“ dotvrdí nám vše.

Havlíček od prvního počátku svého poslanectví zasýlá do svých Národních Novin o každém sezení a kromě toho i o všech znamenitějších udalostech zjitřené Vídně den co den zevrubné kritické zprávy. Když pak nebylo právě sezení, psával opět úvodní články, jimiž by zpravil národ český o celém stavu věcí a politickém položení Rakouska. Jaká byla v tom ohledu píle a horlivost jeho, zjeví nám nejlépe těchto několik řádkův ze soukromé přátelské důtky, již posýlá té doby do Prahy své redakci. Opomenuli mu vytisknouti jeho referát vídeňský v čas; taká věc může pravého žurnalistu přivésti do ráže: „Dbejte mi na to“, píše Havlíček do Prahy z ostra: „ať moje zprávy hned druhého dne v novinách vyjdou; chcete-li je tam dávat taky ještě o den později, to bude hezký pořádek. Já ani k obědu nejdu, jen abych do času byl hotov a pak se to má v Praze povalovat!“

Není věru úkolem malým podati o velikých debatách sněmovních stručný a přece věrný, úplný a živý obraz. Takou úlohu však sobě právě Havlíček byl vytknul — a nejzručnější žurnalista anglický může mu záviděti té chladnokrevnosti a bystrosti, kteréž je nezbytně zapotřebí zpravodaji, chceli řádně popsati bitvu, ať již skutečnou nebo parlamentární. On zná z každé sebe větší řeči vyloupnouti vždy vlastní její myšlénkové jádro, on sděluje vždy čtenářstvu svému poctivě, dle pravdy, co který řečník, ať přítel nebo nepřítel říci chtěl, a při veškeré stručnosti, přece jen nesotře barvy, ni rázu, neukřivdí nikomu a zachová v celém obraze vzácnou míru souladu tak, že vše jest jako z jedné litiny. Nikde stopy rozčilení a chvatu, nikde nepozoruje čtoucí, že pilný publicista pro spěch ani neobědvává.

Toť věru kus poctivé, veliké práce, jež sama o sobě již stravuje sílu sebe obratnější a tužší. Havlíček ale uchoval si nicméně vždy ještě tolik křepkosti, že dovedl nad to ještě v obšírných úvodních článcích vysvětlovati lidu našemu celý směr tehdejší politiky našich poslancův, líčiti snahy, povahu a cíle ostatních stran, objasňovati politiku vlády a dynastie, slovem,

udržovati lidu našemu na očích stále přehledný obraz všech těch zmatků a křižujících se interessův tehdejší doby. Máme před sebou žurnalistu neobyčejné obratnosti a plastické síly, který umí svůj názor o věcech tak výtečně vyjadřovat a zastávat, pro přesvědčení své tolik a tak jasných důvodův snášeti, že čtoucí vrstevník nemohl o pravdě a zdravé rozumnosti takto vyložené politiky tehdejší pravice slovanské téměř ani pochybovati. Havlíček věřil v to, co tvrdil a zastával, a síla víry té působila i na čtenářstvo.

Tím ovšem nepravíme, že by názor jeho byl býval ve všem pravý a správný. Naopak události dokázaly, že se Havlíček tehda na mnoze mýlil ve věcech i lidech a tož osudně! . . . I on byl synem své doby a přese všechnu zajisté upřímnou snahu, aby chladně pozoroval a objektivně soudil, nicméně neubránil se omylům ani chybám tehdejší všeobecné nezkušenosti naší ve věcech politických a běžích revolučních. Však nezapomínejme, že bylo mu tehda teprv 27 let, a že uplynuly teprv dva roky od chvíle, kdy poctivě se byl Palackému přiznal, že posud zhola nerozumí politice. Havlíček spolehal v zkušenost a věhlas padesátiletého tehda historafa Palackého, který platil za nejbystřejší politickou hlavu naši, a nepochyboval, že jakož zásady a cíle naší politiky jsou šlechetné a pravé, — tak i cesta naše k nim jest moudrá a šťastna. A my zatím — již od první chvíle byli rozhodně na scestí.

Třásli jsme se před děsným nebezpečím tam, kde ono pro nás již zpola minulo, a neviděli ho, kde v pravdě vyvstávalo; doufali jsme, kde nebylo čeho k doufání, a lámali si cizí hlavu, kde nám bylo pamatovati jen na svou vlastní; slovem, naše politická koncepce byla od počátku až idyllicky naivní a tudíž na dobro pochybená.

XIX.

Mezi Charybdou a Scyllou.

Od prvního dne našeho politického oživnutí bylo nám na Argonautské naší pouti za zlatým rounem svobody a samostatnosti proplaviti se mezi dvojím strašlivým úskalím: z jedné strany hrozila nám rozhladovělá panovačnost plemene německého, z druhé strany panovačnost onech zpátečnických staro-

rakouských živlů, kteříž po ráně z dne 15. března 1848. již se opět vzpamatovávali a sbírali vůčihledě. Jedni jako druzí nenáviděti nás na smrt. Byla toliko otázka, který z obou soků jest nám tím časem nebezpečnější, zda reakce či Frankfurt? Nuže, při náležité chladnokrevnosti a prozíravosti státnické mohlo našim politikům již koncem července 1848. býti jasno, že z toho frankfurtského mračna, které se nás tolik naděsilo, již nebude žádné krupobití. Aby Německo stalo se republikou, od toho již tehda sami náčelníci hnutí německého upouštěli.

Kromě Badenska nebylo pro tu německou republiku nikde republikánu. Jakmile ale Němci zůstávali při trůně, smrštila se celá otázka jednoty německé na spor o trůn: Koho naň povolati? císaře rakouského nebo krále pruského? Tu ale věru již staletá historie mohla poučiti politiky naše, že ctižádostivý, mocně vzhůru dychtící rod Hohenzollerův rovněž tak nikdy již neschýlí se pod žezlo Habsburkův, jako naopak dynastie rakouská za žádnou cenu nevstoupá se svými zeměmi do Německa, kdyby v něm nebyla než vasallem Hohenzollerův.

Přes všechen hluk a křik německých hegemonův nebylo tedy zapotřebí umírati před nimi strachy, snaha jejich rozbíjela se o vnitřní nemožnosti a o příliš silné skály sporných dynastických zájmův. Pravé a vlastní nebezpečí naší národnosti a naší svobodě hrozilo od jinud; a bylo li, národa, jenž mohl je postihnouti a poznati, byli jsme to věru my Čechové! Vždyť se nám prvním ohlásilo velice výrazně — pumami Windischgrätzovými. Ano, ten starý Metternichovský aparát vojenské, úřadnické a kněžské hierarchie, který dychtivě upínal zrak na armádu Radeckého bojující na pláních Lombardských: ten byl tehda již nepoměrně větším nebezpečím pro nás, než fanatikové němečtí dohromady. Vládnulť valnou mocí bodákův a děl, držel v rukou celou organisaci státu, kdežto němečtí hegemoni neměli než plíce, noviny a chátru vídeňskou. Mohlo se tedy za to míti, že my Čechové, majíce s ostatními Slovany rozhodnou většinu na ústavodárném sněmu Rakouska, bystře užijeme jí k tomu, abychom co možná nejrychleji a nejbezpečněji pojistili sobě svobodu i národnost, čímž byli bychom jedním rázem zdvihli náspy proti obojímu nepříteli. Když jsme již přišli o svůj domácí český sněm, měli jsme užíti v náhradu parlamentu vídeňského a pustiti se bez dlení do pracování konstituce

Rakouska, v které bychom pokud možno byli si uhájili čeho nám bylo zapotřebí k volnému bezpečnému rozvoji svých sil. Když jsme již přišli o své vlastní ministry české, měli jsme užíti své majority slovanské na říšském sněmu a domahati se s veškerou energií řízení parlamentárního ministerstva vybraného z většiny tak, abychom my Slované byli ve vládě samé náležitě zastoupeni. A nám zatím — ani nenapadlo!

Povznášejíce prapor federace a demokracie, osvědčujíce se skutky co strana rozhodně svobodomyslná, byli bychom měli při sobě nejen Poláky, Slovince, Dalmatince a Vlachy, ale i opravdově liberální Němce, jakých tenkráte ještě v Rakousku bylo. Cela řada poslanců německých hlásilat se ku zásadě federativní a „není pochybnosti“, dokláda sám Havlíček v dopisu z Vídně od 26. července, „že by se k této straně federalistův i mnoho ostatních pokojných Němcův přidalo, kdyby viděli, že jen skrze federaci může se neněmeckým národnostem zadost učiniti“.

Naproti této silné většině federalistické stáli co menšina centralisté a frankfurtisté; však nikoliv co jedna pevná strana, nýbrž rozlíšeni na kolikero odstínův. „Centralisté“, vykládá opět sám Havlíček, „jsou dvojího, od sebe zcela rozdílného způsobu: první nazvali bychom byrokraticko-officiální, (a jsou to hrabě Stadion z Haliče s rusínskými sedláky a Němci, nazvaní „Schwarzgelbe“). Ti chtějí jen dosavádní mašinu rakouského císařství trochu opraviti, všechnu moc ale ve Vídni zachovati a provinciím jen tolik samostatnosti popřáti, kolik jim nevyhnutelně dáti musí. Druhá jest strana falešných centralistů (totiž skrytých Frankfurtistů), v jejíž čele stojí nejúhlavnější nepřítel náš Löhner a jiní zuřivci protislovanští. Ti usilují o to, aby Poláci a Rusíni z vídeňského sněmu odešli a sami pro sebe doma sněm si zřídili, ovšem jen proto, aby pak ve Vídni síla Slovanů zlomena, nemohla odolati centralistické zuřivosti p. Lohnera a jeho společníkův, kteří chtějí pak celé Rakousko bez ohledu na historická jeho království a země jenom na departementy rozkonskovati, gubernie všechny zničiti, aby všichni krajští zrovna bezprostředně pod ministerstvem stáli a abychom tak poznenáhla všichni se poněmčili.

„Též Frankfurtisté jsou dvojího druhu; praví, kteří se úplně podrobiti hodlají parlamentu franfurtskému, tak aby i ci-

sařství rakouské úplně přestalo — pak mírní Frankfurtisté, kteří jenom nějakého přátelského svazku s německým spolkem žádostivi jsou, avšak nezávislost (souverenitu) Rakouska zachovati chtějí. S těmito ovšem nejen my Čechové, nýbrž i ostatní Němci velmi přátelsky porovnati se hotovi jsme.

„Strana nejurputnějších Frankfurtistův jest ale zde na sněmě tak malá, že sotva 40 oudů počítati může“. Slovem, tedy: Němci netoliko v menšině, ale nad to ještě mezi sebou rozpadlí, za to my Slované všichni (až na Rusíny) sjednoceni pod praporem federace, ve většině na ústavodárném sněmu říšském, vedle něhož nebylo žádné panské sněmovny. Lze-liž pomysliti sobě konstellaci pro nás výhodnější?

Podobné chvíle nevracejí se národům zhusta. A hle, jak jsme ji zatím použili a vykořistili? Místo co jsme měli vystupovati s plným vědomím své síly a moci vůči vládě, která byla odkázána jedině na naši dobrovolnou podporu, my jsouce ve své nezkušenosti a pokornosti již celi šťastní, že vláda přestává mluviti o Frankfurtu a počíná se znáti k zásadám federativním — dali jsme se ochotně v služby její, dali jsme se vésti její politikou, zatím co bychom jí diktovali svou! Poněvadž vláda svolovala ke zrušení roboty toliko za náhradu velkostatkářům, naši čeští demokraté také šťastně rozhodli se pro vyvazení pozemků za náhradu.

Poněvadž vládě spůsobovala potíže nezralá demokracie vídeňská, naši vystupovali proti Vídeňanům s nepokrytou zanevřelostí; a poněvadž vláda s dvorem hrozila se té míry nezávislosti, jakou z jara byla slavně povolila Uhrám, naši delegáti ochotně pomahali jí v její politice jdoucí k tomu, aby se Maďarům opět vyrvalo udělené jim ministerstvo financí, zemské obrany a zahraničných věcí. Tím vším vzbudila slovanská pravice proti sobě zuřivou nenávisť lidu vídeňského, který v ní spatřoval nástroj zpátečnictva, zatím co Havlíček mínil, že slovanská pravice podporuje ministerstvo Doblhoffovo proti aristokracii a proti vojenské straně Windischgraetzově. Tím vším roznítili jsme proti sobě starou nedůvěru Maďarů, takže v nás spatřovali živel sobě nadmíru nebezpečný a vyjednávali v odvetu nejen s vídeňskými demagogy, ale i s Frankfurtskou levicí, aby si nás Němci vzali a tak sebe i Maďary zhostili hrozné nadvlády Slovanův. Marné bylo naše ujišťování, že nebažíme dokonce po žádném vůdcovství, nad tož po nadvládě nad kterými z ostatních národův, — nevěřilo se

nám, neboť skutky naše zdály se svědčiti v opak. „Vy jste v theorii liberální, odpovídalo se nám, ale v praxi napořád pomáháte reakci“..

A čím ostřeji hnaly se věci v Uhrách ku katastrofě, tím necpatrněji přiváděla se naše politika do křivého toho světla, jakoby ze ctižádosti neb panstvichtivosti bažila podlamovati tu volnost Maďarův, onde Němcův. Pravda, bylo dosti nesnadno slovanskému srdci, aby zachovalo klidu vůči té tragoedii v Uhrách. Avšak v politice nemá rozhodovati nikdy pouhý cit, nýbrž zdravý rozum. A ten kázal nám — rozeznávati. — K dvojímu cíli nesly se od let tužby Maďarův. Předně k vymožení si co možná největší samostatnosti, za druhé k zajištění maďarstvu absolutní nadvlády nad všemi nemaďarskými národy v Uhrách.

Tato poslednější snaha byla nemravná a zoufalý odpor, jejž zdvihali Srbové a po nich Chorvaté, Rumuni i Slováci proti neurvalé maďaromanii, byl oprávněný a hodný našich sympathií.

Vláda vídeňská jala se ujímati těchto ohrožených a zdvihajících se národův, zejména Chorvatův. Avšak prozírající zrak mohl brzy postřehnouti, proč tak činí: že jí dokonce neleží ani právo Chorvatův, ani Slovákův, ani Srbův na srdci, nýbrž že hodlá toliko podrážděných národův těch dobře užíti ku osekání velikých těch svobod, jež v chvíli březnové a dubnové tísně dvůr Maďarům udělil.

Nuže, měli a směli politikové naši podporovati tak na slepo tyto snahy? Neměli od první chvíle vydávati svědectví pravdě, že Maďaři jsou v úplném neprávu, pokud utlačují ostatní národy, ale za to rozhodně v právu, pokud hájí své zákonem zaručené samostatnosti? Když pak nadešel onen osudný den 19. září a maďarská deputace s Deákem a Eötvösem v čele, přišla žádati říšský sněm vídeňský, tedy nás, slovanskou většinu o sprostředkování, tenkráte měli jsme my i co mužové přející sobě jako všem ostatním národům právo volného sebeurčení, i co Slované vstoupiti opásáni mečem práva a pravdy mezi rozvaděné strany a pokusiti se jako poctiví soudcové o rozsouzení a porovnání jich. Slovanská pravice měla předpustiti maďarskou deputaci stojící prede dveřmi sněmovny vídeňské a promluviti před soudem dějin k Maďarům, k Chor-

vatům i ku vládě. Maďarům měla říci, aby konali spravedlnost ku ostatním národům zemí uherských; aby ustáli od neurvalého toho vypínání se, a od toho šíleného úsilí o pomaďaršťění procitlých národův, kteří žádají tímže právem pro sebe svobodu a zabezpečení existence svojí.

Chorvatům slušelo říci, aby bránili jedině své samosprávy a svého jazyka, nikoliv ale centralisačních zájmův ministerstva vídeňského; vládě konečně náleželo připamatovati, že i my toužíme po svézákonnosti a samostatnosti Čech, Haliče atd., pročež ji přejeme také národu uherskému, a nepropůjčíme se nikdy ku pomoci těm, kdož chtějí Maďarům opět bráti co jim jedva byli povolili. — Takto vystoupivše, byli bychom se objevili co poctiví zastanci spravedlnosti a svohody, byli bychom strhli maďarským aristokratům lesklou přilbu bojovníků svobody s hlavy, naklonili si demokracii a což nejvíce platilo: reakci mohl tím býti ještě v poslední chvíli překažen celý její plán.

Zvláštní ironie osudu tomu chtěla, že v onom desítihodinném zápase o to, má-li býti uherská deputace vyslechnuta, zrovna nejurputnější odpůrce náš — jediný viděl jasně: byl to Löhner: „Budoucnost“, pravil, „v chvíli této čeká přede dveřmi této sněmovny, a čeká, zdali ji odmítnete. Říšský sněm stojí s rozhodnutím svým na prahu války občanské. Neptejte se nyní co uherská deputace chce, víte to, a musíte to vědět. Přísahám, že v tomto okamžiku zapomněl jsem, kterému národu náležím. Jsem toliko členem tohoto říšského sněmu, kterýž má býti ústavodárným. Jak ale hodláte budovati ústavní poměry, kde chcete nabrati klidu a síly k veliké práci té, když vůkol nás zuřiti bude válka občanská? Jaké váhy a platnosti bude míti psané slovo ústavy, když zbraně rozhodovati budou o budoucnosti státu?“

Ukazoval centralistům jak sobě sami odporují, když jinak stále blaho celé říše na rtech mají, v tomto případě však Uhry za cizozemsko prohlašují. Tázal se nás federalistův, chceme-li kabinetními rozkazy uzavírati spolek národův a cejchoval onu licoměrnost, která popírá říšskému sněmu práva vkládati se do záležitostí uherských, za to ale rakouským ministrům plné právo nechává, aby zasedli k soudu nad Uhry. Nemíní omlouvati chyby a provinění uherské vlády. Avšak nedokazuje-li prý sám ten skutek, že se k návrhu samého Košuta říšský sněm

uherský obrací na rakouský sněm, v němž Slované většinu mají, nedokazuje-li sám skutek ten, že Maďaři již obracejí a jsou odhodláni vyrovnati se po dobrém s Chorvaty i Srby, přiznati jim jejich práva národní? „Nuže Slované!“ končil: „Říkáte-li, že mocnářství toto jen potud pohromadě trvá, pokud vy Slované chcete, tož dokažte dnes, že to míníte do opravdy, a držte je! Až budou Uhry k zemi povaleny, pak jest příliš pozdě; pak ruka demokratův marně bude zachycovati meč, jejž napřahuje válečník: pak nechať se národové, kteříž zde dnes v kruhu pospolu zasedají, zahanbeni a v tichosti odtud plíží pryč, neboť pak se jim řekne: „Nechali jste bratrský národ povraždit, nyní došlo na Vás a budete ujařmeni všickni . . .“

Než nadarmo! Naši delegáti byli již příliš zamotáni ve vleku vlády, a jakkoliv tato nečinila z věci žádné kabinetní otázky, naopak chytře a zdrželivě se vůči celé otázce chovala, naši chtěli učiniti co vládě na očích viděli a svorně s tou stranou officielních německých centralistů, s těmi Lassery, Helfferty, Pillersdorfy a Bachy odhlasovali, že deputace uherská přijata býti nemá.

Nedosti na tom. Dr. Rieger, zapomenuv v této veliké chvíli, že jest synem národa, který byť i malý počtem, nikdy nebýval smýšlením malým, — odbyl i čekajícího venku Deáka a Eötvöse — posměchem: „Máme-li je sem připustiti jen proto, abychom je viděli? Mají-li jen proto sem býti vpuštěni, abychom se mohli obdivovati skvostným krojům a krásným vousům rytířských Maďarův?“

V pravdě osudné to slovo, kteréž zaplatil národ náš dlouhou řadou let poroby, které nám oplatili Maďaři i roku 1867. i za Hohenwarta. Bylo rozhodnuto! Maďaři zdvihli válku, podnítili Vídeň k revoluci 6. října, veškeren svět proklínal nás jako pochopy reakce, naši poslanci musili prchat z říšského sněmu a z Vídně před pomstou rozjitřené chátry vídeňské. Windischgrätz na to přitrhl z Čech k Vídni a poraziv s Jellačicem revoluci vídeňskou, obrátil se s patentem nejvyššího velitele v kapse proti Uhrům a — reakce mohla zaplesati, že vyhrála partii již s dobrou polovinou. Pro oko nechána sice v Rakousku ještě ústavní forma; ba necháno i sněm říšský v klidu odlehlé, idyllicky tiché Kroměříže rokovati o ústavě dále; ale v pravdě již bylo svobodě národů rakouských — odzvoněno.

Vláda sídlící při dvoře císařském v Olomúci, neohlížela se hrubě více po tom parlamentním „draní peří“ v Kroměříži, až teprv onoho dne, kdy politikům našim spadlo bělmo s očí a oni prohlednuvše konečně komu a čemu sloužili, — pozdě, příliš pozdě chtěli napraviti chybu svou, podávajíce demokratům německým pravici ku společné obraně skonávající svobody . . . .

Že Havlíček celou tuto pochybenou povahu a strukturu tehdejší politiky české neprohlédl v čas, naopak, až do konce 1848 o moudrosti její v té míře byl přesvědčen, že s celou rozhodností přesvědčení svého a s celou živostí své letory ji zastával a sice netoliko proti demokratům německým, ale i proti dosti četným odpůrcům jejím ve vlastním národě svém; že pak tím zápasem, mnohdy až nad potřebu ostrým a příkrým, on - ryzí a poctivý demokrat český spolu nevolky pomáhal ubíjeti živly demokratického smýšlení v národě našem: toť, ať tak dímc tragická vina Havlíčkova, za kterou ovšem vytrpěl brzy sám korunu mučednickou . . . Však nechť by ji ani nebyl smířil takým kalichem utrpení, demokracie česká odpustila by mu jako soud dějin. Kdož z tehdejších účastníků veliké té drámy omylův může říci o sobě — já viděl jasně, já nepochybil, já se nemýlil? Všichni byli jsme tehda politickými nezkušenci, všichni plni krátkozraké vášně, nikdo — klidným, dalekozírným Cavourem. Životopisci nepřisluší však, aby oděl se v roucho Rhadamantovo a soudil, nýbrž toliko, aby vysvětloval. „A vše vysvětliti, znamená vše odpustiti.“ —

Havlíček věřil předně, že ministerstvo Wessenberg-Doblhoffovo jest smýšlení skutečně liberálního, zejmena Doblhoff, Bach a Hornbostel, že jsou mužové novověkých zásad, demokraté a federalisté. „Celá aristokracie nenávidí toto demokratické ministerstvo a vojsko jenom s nechutí se mu podrobuje“ — píše z Vídně 30. srpna, krátce po tom, když byli čeští deputovaní podali ministerstvu velikou stížnost na vojenskou „strachovládu“ Windischgrätzovu v Čechách.

V této víře chválil politiku pravice, jež stála ve všem věrně při straně tohoto ministerstva a skytala mu svou podporu v naději, že ono pracuje upřímně ku rovnoprávnosti všech národův, jakož bylo slavně slíbilo a tudíž k osvobození nás Slovanův od jha maďarského jako německého.

Taktéž nejlepší mínění choval o bánu horvatském Jelačiči: V chvíli, kde celý takořka svět mimo Jihoslovany nespatřoval v něm než nadšeného sluhu a bojovníka dvorského, Havlíček ujal se Jelačiče (v čís. 142 N. N.) co nejvřeleji:

„Popřáno mi bylo osudem blíže seznámiti se osobně s tímto znamenitým mužem Jihoslovanska a neváhám život a krev svou zaručiti za poctivost a liberálnost, za věrnou oddanost jeho k národu svému. Těžko by bylo druhého podobného muže hledati mezi vojskem našim, jenž by ve hluku života vojenského nezapomněl na jemnost charakteru slovanského, jenž jsa věrně oddán (jak jest obyčej vojenský) císaři svému, zároveň miluje nade všechno svobodu a svůj národ. Mezi nejpřednější vlastnosti bána Jelačiče náleží ta, že nezná vojenské poddanství: první jeho krok byl zrušiti samostatně despocii vojenskou v Hranici a povolati deputované Hranicaru na všeobecný horvatský sněm v Záhřebu; zajisté rekomandace nejlepší“.

A přece týž Jelačič jakmile překročil 11. září 1848. Drávu, razem odstranil dosud veselo před vojskem horvatským vlající trikolory slovanské, aby je zaměnil prapory černozlutými a čím dále postupoval, tím méně mluvil o svobodě Horvatska, ale za to tím více o silném jednotném Rakousku, tak že Maďari chtějíci s ním vyjednávati o požadavcích Horvatského národa, zatím od něho neslyšeli než stále tyže podmínky: Uznejte rakouský státní dluh, uznejte jediného rakouského ministra války a zahraničných věcí“. —

„Za rakouský státní dluh se tedy chcete s námi biti?“ zněla odpověď užaslého Pulszkyho: „Doufal jsem, že bude nám jednati se zástupcem Horvatska a poznávám, že jednáme pouze s rakouským generálem!“

Tolik již dnes jisto, že byl Jelačič ubohým bezděčným nástrojem reakce, která ho užila za berana proti Maďarům, aniž mu však kdy důvěřovala zúplna. Byl‘ jí při vší oddanosti své přece jen — Slovanem.

Rovněž šlechetný byl omyl Havlíčkův co do tehdejšího ministerstva. Cože se vylouplo z onoho „demokrata a federalisty“ Alexandra Bacha v pídi dvou let? A při jaké to kalé hře postihli naši poslanci vůbec celé to „své“ ministerstvo týdeu po veliké one službě, jakou mu prokázali řečí Riegrovou proti Maďarům? Nechť o tom vypravuje sám Palacký: „Mi-

nisterstvo tehdejší přiznávalo se k zásadám hlásaným od Slovanův (své tehdáž ne-li jediné, alespoň hlavní podpory ve sněmu) a zejmena ku zásadě rovnoprávnosti národův, čili což bylo totéž, k emancipaci Slovanův a Romanův z pod Maďarův a Němcův: ale skutky hledělo vyhověti stranám oběma, i podporovalo podtají obou. Poslalo hr. Lamberka do Uher co komandujícího (23. září 1848.), kterýž aby dokázal, v jakém duchu hodlal jednati, dal císařskému vojsku střílet do těch samých dobrovolníků slovenských, kteří málo před tím opatřeni byli zbraní od samého ministra hr. Latoura.

„Když pak i bán Jelačič měl s vojskem svým podnikati rozkazy Lamberkovy, a jeho agent ve Vídni, baron Kulmer, potomní ministr, vedl na „perfidii“ takovou stížnost u mne i u sněmovních přátel mých: já uradiv se s těmito a vzav s sebou pp. Riegra i Trojana za svědky, šel jsem oznámiti ministru Bachovi a skrze něho celé vládě, „že jsme my Slované, ačkoliv počtem nejhojnější, nežádali nikdy pro sebe panování v Rakousku, ale že chceme státi vždy ouplně na rovni s jinými národy, nic méně a nic více; v instrukci však a v moci hr. Lamberkovi dané, i v jiných skutcích, že poznáváme úmysl vlády, a ministerstva přese všecky jejich krásné sliby udržeti nás i dále ve stavu národního helotismu; rovnoprávnost naše národní, že jest spravedlností před bohem i před lidmi; nemůže-li, neb nechce-li Rakousko nám ji dopřáti a pojistiti, pak že nám na zachovaní jeho nic nezáleží, neb nespravedlnosti že se nám dostane i kromě Rakouska dosti a to gratis. Protož naše mnohonásobné shovívání a zapírání sebe pro ušetření vlády a ministerstva, že došlo svého konce, my že umínili jsme kráčeti napotom svou cestou bez ohledu na ně, staň se pak co staň.“

Přes tato chrabrá slova však byli jsme to opět my Češi, kteří, dojati zprávou o zavraždění hr. Lamberka na mostě peštském, jež bylo tak říkaje krvavým křtem revoluce Maďarův, hnedle na to povolili jsme téže vládě berně na celý příští rok, kteréžto „povolení peněz na válku proti Uhrům“ mělo za následek nový, všech posavadních krutější výbuch záští Vídeňanů proti nám slovanským prý „pomocníkům kamarilly“ (!) a „hrobařům svobody“, zášti, která byla, jak později dokázáno, živena chytře též vlivy reakcionářskými.

Netuše blízkost bouře té vzal si Havlíček 20. září několikadenní dovolenou ze sněmu, a přijel do Prahy, aby si poněkud spořádal Národní Noviny. Byla toho nemalá potřeba, neboť ani dr. Tomíček, ani Dr. W. Gabler nedovedli v redakci nahraditi Havlíčka.

Od jeho odchodu do Vídně Národní Noviny značně pozbývaly své prvotní živosti a obecenstvo počínalo nevrle sahati po jiných, ráznějších časopisech našich, vytýkajíc Národním Novinám, že nejsou již tím slavným našim listem, jakým bývaly, že ulevují vždy patrněji ve svém směru svobodomyslném a zůstávají za smýšlením národa, jenž hlásil se tehda u veliké většině své nadšeně k demokracii.

Havlíček byl však příliš věrným druhem a oceňoval služby sobě prokázané příliš vděčně, než aby byl hledal pro svůj list jiného redaktora. Hleděl napraviti věc tím, že svěřil svému dávnému příteli Dru. Gáblerovi nyní hlavní vedení — zahraničné politiky v listu a že dnem 23. září velkým programovým článkem znovu vyložil ducha „Národních Novin“ svých. V článku tom znovu objevuje se nám jará, sankvinická mysl našeho optimisty, kterou však přísný rozum vždy opět silnou uzdou pozaráží a v kroku drží.

Dokladem budtež následující místa: „Přišel čas, že národ český dosáhnul rovnoprávnosti s německým, že i my stojíme v řadě národů, kdežto jsme již po dlouhý věk beze všeho politického značení jenom jakožto misera gens contribuens (t. j. bídný, podrobený lid) svou vlastní otčinu obývali, přispívajíce toliko k oslavení a ku velikosti našich podmanitelů.

„Nemohouce tak snadno zapomenout na slavné doby našich předků, snažili jsme se vždy po svobodě a vyhledávali jsme si dle možnosti a slabých sil svých skrovné cestičky, na kterých bychom opět ze jha vyváznuli.

„Však i my nenadáli jsme se, že idey naše a směr náš v praktickém životě se tak silným ukáže a přiznejme se, že nám skutečně někdy bez našich zásluh náhoda a okolnosti pomáhaly.

„Nyní ale jest povinnost naše udržeti se v této moci a dále pokračovati; nejsme již sekta pokoutní, naše povinnost je nyní starati se o veškeré blaho své vlasti, my jsme národ český, národ slovanský a můžeme míti nesmírný

vliv na vyvinutí celé prostřední a východní Evropy. Tak mohou dojíti Čechové opět k takové, ba ještě ku větší slávě a moci, než za starých dob Karla a Otakara.

„Nemysleme však, že nám toto všechno přijde ve snu, náhodou a bez našeho přičinění: svět jest ustavičný boj, síla se silou, rozum s rozumem, národ s národem se měří, slabší slouží silnějšímu a činnějšímu, a kdo myslí, že mezi národy skutečně již nyní nastane bratrství, toho považujeme za nepraktického snílka, jenž se z historie ničemu nenaučil a jenž svou nepraktickou theorií vlastnímu národu škodí a cizému pomáhá. Nesmíme nyní v ničem spolehati se na jiné, nýbrž sami se o všechno postarati; co si sami nespůsobíme, to nebudeme míti.

„Hlavní věc jest, aby zřízení naše politické bylo moudré a svobodné, pak — utužena doma přiměřenými zákony, vzkvete naše vlast a projeví činnost svou i na jiné národy, zvláště na slovanské. Za několik let vzroste pod dobrou konstitucí štěstí domácí, moc a sláva našeho národu. Zároveň ale s těmito nynějšími okolnostmi musí nastati i změna jiná, která se již do konce zabrániti nemůže a nemá.

„Pokud jsme byli slábi, nesvobodni, byli jsme všichni ouzce spojeni, nebylo mezi námi stran, při každé dosti malé různosti ve smýšlení volalo se: „Svornost, netrhejte se od sebe, jsme ještě slabí, musíme dohromady držeti!“ Nyní, když se náš počet nesčíslně rozmnožil, tím větší nastaly různosti ve smýšlení. Musíme se nyní již na rozličné strany rozpadnouti, z kterých každá svou cestou kráčeti bude. Mnozí snad želeti toho budou a za neštěstí považovati, že již nemůžeme všichni jako dříve býti jedna duše a jedno tělo: my ale nejsme toho zdání a naopak přesvědčení chováme, že toto rozdělení na strany jenom dobré věci poslouží. Ať se každá strana dle nejlepšího přesvědčení svého snaží k cíli dojíti, která pravdu a poctivost při sobě má, o té doufáme, že nejdále dojde.

„Národní Noviny“ budou vždy svobodu a sice v nejširším smyslu a co nejvíce možná, vyhledávati. Avšak každý o svobodě jiné ponětí má: naše přesvědčení jest, že svoboda bez vzdělanosti národu je nemožná a proto bude naše ouhlavní péče rozšiřovati podle sil svých vzdělání. Jen vzdělaní národové

mohou býti opravdově svobodni a proto musí opravdový přítel svobody k tomu pracovati, aby vzdělání nebylo jako posud obmezeno jen na některé stavy, nýbrž aby poznenáhla celý lid se vzdělal a poučil. Lehko jest lid zvláště nevzdělaný dráždíti, těžko vzdělati: a proto my zanechávajíce nepotřebné dráždění těm, kteří v tom svou svobodomyslnost vyhledávají, budeme si raději hleděti poučování a vzdělávání.

„Národní Noviny“ budou také vždy demokratické. Avšak, i tuto zapotřebí jest výkladu, proto že se za našich časů takových krásných slov velmi zneužívá. Demokracie znamená rovnost, rovnoprávnost celého národu a za našich časů pozorujeme mnoho druhů demokratů, proměž se musíme osvědčiti ku kterému druhu my náležíme. Jest druh demokratů, který aby se rovnost docílila o to usiluje, aby všecko co vyššího vzdělanějšího jest, se zesprostilo, který všechno od shůry dolů strhuje: k tomu druhu demokracie, která se nazvati může demokracie sprostoty, nenáležíme a náležeti nechceme.

„My naopak rovnost tak docíliti chceme, aby se nižší k vyššímu vzhůru povznesl, aby nevzdělaný se vzdělal a tak vzdělanému se vyrovnal. Taková jest naše demokracie a s těmi, jenž toliko toho za pravého demokrata považují, kdo s nimi po hospodách celé dni a večery marné tráví, dále s těmi, kteří sice vždy o lidu mluví, ale jen sami sebe za tento celý lid považují, kteří nikdy nerikají poctivé: Já tak smýšlím, já to chci, nýbrž vždycky tropicky: „lid tak smýšlí, lid to chce“, jakoby byli ustaviční plnomocníci celého nepřímoletého národu: s těmi my nesympathisujeme“.

Napsav kromě toho ještě několik článků o různých praktických otázkách buď školství, buď rolnictva našeho se týkajících, vyzvav dále kněžstvo české, aby užilo konstituční volnosti a veřejně i směle pronášelo svá mínění o poměru církve ku státu i o všelikých času přiměřených a žádoucích opravách v zřízení hierarchickém — rozloučil se Havlíček různým článkem o „nepoctivosti naších nepřátel Maďarů a Němcův“ o sv. Václavě opět s milou svou redakcí a Prahou; odjížděl rovnou do Vídně, netuše ani ve snách co ho tam očekává. Veškeru mysl jeho zaujímal boj vzplanuvší v Uhrách, kde na zpupného Maďara konečně „narostla boží metla“ — Jelačič. Když tedy ve Vídni uslyšel, že

vláda v odvetu na zavraždění hr. Lamberka, ustanovila Jelačiče za vrchního velitele v Uhrách, netajil nikterak své radosti nad tímto dobrým obratem věcí pro nás Slovany a pověděl každému, kdož o to dbal, jak přeje Maďarům od srdce — „spasitelný slovanský výprask“.

Nuže, tato otevřenost mohla ho málem život státi. Šestého října — den to po „nakrmení Jelačiče ve Vídni“, jak byl Löhner jízlivě pokřtil bezvýminečné povolení vládě daní slovanskou většinou, zlitila se Vídeň frankfurtsko-maďarským zuřením. Ministr války Latour ukrutně zavražděn, ministerstvo násilně svrženo a pravá honba po „zrádných“ Češích a „černožlutáčích“ zahájena. Mezi žhavě nenáviděnými Čechy však první místo zaujímali: president sněmu Štrobach, Rieger, Trojan a — Havlíček. Byli vyhlédnuti mezi prvními obětmi rozkácené bezuzdné chátry. Studenti, proletáři, ba i gardisté vídeňští pásli po nich, hrozíce jim hlasitě oprátkou.

V ten den byl Havlíček skoro neustále s Riegrem. Vyčkávali pospolu, zdali bouře se utiší, anebo vzroste v krvavou anarchii. Když pak ode všad dostihovaly jich zprávy o děsné rozpálenosti všeho lidu vídeňského proti Čechům, když co chvíli dostávali důtklivější a důtklivější výstrahy buď od přítele, buď od šlechetného odpůrce, aby ani minuty déle se neomeškávali na dlažbě vídeňské, je-li jim život milý, — a když konečně okolo 4. hod. odpolední uslyšeli, jak byl právě ministr války hr. Latour ve svém úřadě přepaden, k smrti ubodán, po schodech smýkán a na kandelábru oběšen: tu sám Havlíček nahlížel, že by bylo pošetilostí déle prodlévati a Vídeňákům svou hlavu tak lacino dávat. Sebravše v chvatu pouze nejpotřebnější z věcí svých, vsedli do fiakru a dali se středem rozbouřené Vídně dovésti směrem jižním do vesnice Mauru, kdež doufali najíti bezpečnějšího přístřeší a vyčkati, kterak se věci dále obrátí. Jen s těží dostali se ze brány města, neb tu byl povoz jejich zastaven od chatry ozbrojené, mezi níž vedli přední slovo lidé s uherskými kokardami. Toliko duchapřítomnost je zachránila. Přes všechnu podzíravost a přísnou inkvisici neprozradili se a nebyli poznáni.

Po trapné čtvrt hodiné, za které život visel takřka na vlase, jsou od lidu propuštěni z města, načež již bez úrazu dostihli večerem Mauru, kdež přenocovali. Když ale dle dle zpráv

z Vídně již nedalo se na další klidné sněmování pomysliti, odhodlali se, že vrátí se přes Kremži do Čech. I najali si spolu pryčku, s níž dostali se náhodou do průvodu císařského dvora, kterýž dnem 7. října podruhé musel prchati od zbouřené Vídně „do provincií“, jen že tentokráte neodjížděl více do Tyrol, nýbrž se silnou eskortou asi 4000 mužů vojska na Moravu, a sice do Olomouce. Ještě v Kremži byli by málem bývali lidem zajati, ale i zde je „zachránil Appollo“ dobrým nápadem neohrožené mysli. Vyváznuvše takto podruhé z nebezpečí života, dostihli dne 9. října ráno šťastně Prahy a ještě téhož dne odbývána na staroměstské radnici schůze 27 poslanců českých, kteří tolikéž byli z Vídně ujeli. Příštího dne sdělil Havlíček návrat svůj obecenstvu českému takto: „Právě jsme s Riegrem dorazili do Prahy po mnohých nesnázích; hrozilo se nám ve Vídni od Frankfurtsko-maďarské strany maličkosti — — pověšením!“

Zároveň s Havlíčkem a Riegrem i ostatní poslanci čeští z Vídně šťastně vyvázli a shromažďujíce se v Praze, měli pevně za to, že sněm říšský stal se pro nedostatek přítomných k uzavírání neschopným, i dbali od první chvíle o to, aby byl svolán na jiné místo. Avšak věc zatím utvořila se jinak: „Poláci, ať užijeme slova Havlíčkova, jsouce vždycky tam, kde je jakás revoluce“, zůstali ve Vídni a drželi s levicí; sněm měl tím způsobem dosti členů, aby mohl pod předsednictvím Smolkovým dále rokovati.

Prvním jeho skutkem bylo, že volal rozptýlené poslance k návrátu, k čemuž tito však odpověděli protestem proti pravoplatnosti kusého, v nevolnosti rokujícího parlamentu. Spor ten způsobil v Praze rozhodný obrat v smýšlení. Kdežto posud veřejnost naše celkem jednání poslanců českých úplně schvalovala, nyní zvláště studentstvo a různější živlové, soustředění v politickém spolku „Slovanské Lípy“, brali našim poslancům za zlé, že odešli ze sněmovny, čímž prý zadali mladému parlamentarismu smrtelnou ránu a nadehnali vodu na mlýn reakce. Nuže, v polemice, která o to vznikla, Havlíček snadno přesvědčil veřejnost naši, že za těch okolností jaké nastaly Čechům ve Vídni dnem 6. října, poslanci naši nic rozumnějšího podniknouti nemohli, nežli opustiti sněmovnu, s jejíž galerií zlícený lid namířenými puškami vynucuje si hlasování po své zvůli.*)

*) „Nemluvím zde sice o tom“, pravil v „Národních Novinách“ dne 15. října „že by někteří deputovaní čeští byli skoro jistě o život přišli; životy

Když ale s rovnou horlivostí jal se zastávati také vlády, popíraje rozhodně, že by chovala zámysiův reakcionářských, tu se mu nezdařilo již přesvědčiti touž měrou všecky, naopak ozvala se nedůvěra pokřikem, že prý se zaprodal vládě!

Těžká a nezasloužená to křivda. Nikoliv, toho byl spíše každý jiný schopen, jenom ne Havlíček. Jemu prostě nešlo na rozum, aby vláda, kdyby obmýšlela reakci, dala národní stráži Pražské 6000 pušek do rukou a znovu ozbrojila studentskou legii naši.

On měl za nemožné, aby vůči burácející revoluci vídeňské v rozhodujících kruzích nepoznali konečně již totožnost svých zájmův se zájmy nás Slovanův, ješto vidí kterak máme oba tyže společné nepřátely Němce a Maďary: „V koho se může nyní dvůr spolehati? Jedině v nás Slovany. Nám jediným záleží upřímně na Rakousku, a může se nám to věřit, poněvadž my Slovani jedině v něm pohromadě se udržeti můžeme a tudíž ho nezbytně potřebujeme. Tu máme tedy stejný interess s dynastií. Rozdíl mezi námi jest ovšem veliký v tom, že nám záleží a záležeti musí na zachování svobodného demokratického Rakouska, kdežto dynastii záleží hlavně jen na silném, jednotném Rakousku. Jisto ale jest, že dynastie sama svými prostředky a svou toliko moci aristokratické a nesvobodné, t. j. absolutistické Rakousko udržeti nemůže, neb vlastně již nemohla; ba pochybno jest, zdali by je udržela, třeba bychom my všickni Slovani v tom ji podporovali, čehož však nebude. Jisto proti tomu jest ale nade všechnu pochybnost, že my Slované rakouští ve spojení s dynastí svobodné a demokratické Rakousko pohromadě udržíme, třeba se i Němci i Maďaři o rozpadnutí jeho pokoušeli. Doufejme tudíž, že dynastie sama svůj prospěch dobře rozvážívši a s upřímnými rádci se poradivši od svobody a demokracie, kteréž se my Slované pevně držeti budeme, neodstoupí. Potřebí jen, abychom si počínali rozumně a umírněně, abychom neupouštějíce od cíle

---

několika mužů nejsou příliš důležity pro celý národ; ale nevyhnutelná porážka naší strany ve všelikém hlasování v době tak rozhodné pro osud všech národů slovanských musela přiměti poslance české k odchodu ze sněmovny a z Vídně. Čeští deputovaní byli jádro proti-frankfurtské strany, a myslíte snad, že by s nimi ostatní nerozhodní hlasovali v těch okolnostech pobouření, kde Frankfursko-maďarská strana nad vojskem opanovala a barikády postavila?“

a nepřestávajíce jen na polovici, přece zas nechtěli všechno hned na jednou když to možná není, nýbrž vždy jen tolik, co možno dostati a proraziti.“

Tak rozumoval tehda Havlíček v duchu Palackého. A když dokonce stihla do Prahy z Olomúce zvěst, že ústavodárný sněm říšský zůstane národům i přes tu vzpouru Vídně zachován, Havlíček teprv utvrdil se ve své blahé naději a víře nadobro: Zatím co Windischgrätz kvapí se 40.000 muži vojska z Čech na Vídeň, kterou již od 10. října svírá Jelačić, Havlíček jakoby oslněn těmi slovanskými kokardami, jež sobě vojsko při odchodu svém z Prahy náhle nasaditi směło, píše 21. října v Národních Novinách:

„Jak nyní věci stojí, nemáme se co obávati. Jsouť nyní záležitosti dvoru císařského a záležitosti Slovanů úzce spojeny. Sněm říšský bude jistě a v nejkratším čase od JMC. na jiné místo přeložen, na které se posud s jistotou udati nemůže. Veliká síla vojenská, která se brzy okolo Pesti a Vídně sestaví, brzy zajisté pokoří stranu maďarskou a frankfurtskou, pak ale uvidíme, bude-li dvůr císařský paměťliv toho, kterak jsme se my Slované zachovali v době nebezpečné. Říká se, že velcí pánové rádi zapomínají na dobrodiní, ale na Východě jest opět přísloví, že dobrou službu král nikdy nezapomene“. —

Netřeba dodávati že této blahé víry byli skoro veškeří poslanci naši, kteří právě tou dobou položili si s Moravany schůzku do Brna, na které by se uradili o potřebných krocích, ku pojištění parlamentární svobody a bezpečného trvání ústavodárného sněmu říšského, za jehož příští sídlo prozatímné, odporučoval Palacký, k patrné spokojenosti vlády, — odlehlou, tichou, prostřed rýže slovanského kraje ležící Kroměříž.

K soukromé schůzi té vybral se ovšem i Havlíček, a sice s rudou čapkou pražské národní gardy na hlavě a s palašem po boku; žeť i s výborným humorem, toho nejlepším dokladem rozkošný jeho obrázek „z Moravy“, který ač v listopadu psán, nicméně oddychuje svěžestí a veselostí jara. Takto za časté vídati bývá muže chrabrých srdcí, ani s bezstarostností dítěte kráčívají na samém pokraji propasti.

Havlíček smál se těm našincům, kdož viděli všude stíny a chmury reakce, on nespatřoval té doby nikde nebezpečí, leda

kdybychom sami dopustili se nějakého zbrklého, výstředního kroku; a zatím v pravdě již tenkráte byla věc naše — ztracena a my radujíce se, že unikli jsme šťastně Scylle panovačnosti německo-maďarské, unášeni jsme neodolatelným proudem v hrozné jícny Charybdy zpátečnictva.

XXI.

Mezihra na Moravě.

„Morava“, — počíná Havlíček svou cestopisnou črtu, „podivným, velmi neočekávaným způsobem stala se nyní nejdůležitější zemí v Rakousích; na ní rozhodne se snad osud budoucí celé říše, neboť není pravdě nepodobno, že ústava rakouská vypracována bude v Kroměříži. Do této — cizí země — neboť sněm moravský nedávno uzavřel, že se Morava s Čechy nikdy nespojí — obrátil jsem nedávno cestu svou, a poněvadž právě jakýs oddech nastal v politice, jako přestávka mezi dvěma důležitými akty, vyplníme jej cestopisem . . .“

„Brno, o jehož protislovanské zuřivosti tolik slyšeti bylo, o němžto se básnilo, že hotovo jest, české poslance, jestli tam dne 20. října podle úmluvy přijdou, schytati a franko porto do Vídně odeslati, — toto Brno s v y c p a n ý m svým drakem na radnici vábilo mne zvláště. Před šestou hodinou k večeru kvapil jsem s o h r o m n ý m p a l a š e m po boku k železnici. Nezmiňuji se na darmo o tom palaši a sice předně, proto, aby každý věděl, že jsem byl ozbrojen proti Brnu, za druhé proto, že tento palaš hraje znamenitou roli při mém cestování, a málem by příčinu k válce byl zavdal mezi králem českým a markrabím moravským. „Nechoďte do Brna! Pro všecky svaté! Nechoďte do Brna!“ pravil mi jeden z ouhlavních nepřátelů našich ze starých časů Průmyslové Jednoty, a nyní následkem všeobecného smíření „náš přítel“. —

„Na každém stanovisku železnice pozorovali jsme pozůstatek po kn. Windischgrätzovi, totiž zástup vojáků na stráži Na nádraží Holomouckém, právě když jsem opět na vůz pospíchal, přistoupil ke mně, neb vlastně k palaši mému pan setník c. k. vojska, a sice v nepřátelském oumyslu. „Račte tento palaš

zde zanechati.“ „„Kdybych ho zde byl zanechati chtěl, nemusel jsem ho ssebou brát: jedu do Brna!““ „Může být, že jedete do Brna, to však pozorovati nemohu ani z Vašeho palaše, ani z Vašeho kožichu, tolik ale jest jisto, že příkaz mám abych nikoho se zbraní k Vídni nepouštěl!“ — Tu jsem tedy pozoroval ohromnou mýlku c. k. setníka, jenž myslil, že já Vídni na pomoc táhnu! „„Jsemť H. B. . . ten a ten, a mám průvodní list list do Brna,““ pravím satyricky v pevném domění, že se po těch slovech c. k. pan setník začervená a litovati bude, že mne v podezření měl, jako bych Vídni na pomoc táhnul s palašem. Ale c. k. pan setník zdál se býti v politice nezběhlý a stál na tom, abych palaš v Holomouci zanechal. „Dobře!“ myslil jsem si, odepínaje palaš – „jestli mne Frankfurtisté Brněnští zabijí nebudu já mít zodpovídání z toho, nýbrž tento urputný v politice nezběhlý c. k. setník“.

„Pokoj byl naplněn gardami z Holomouce, kteří neopomenuli hned doma vypravovati koho měl pan setník v důmění, že Vídni ku pomoci táhne, a komu vzal proto palaš. Zpráva roznesla se po Holomouci, a palaš můj počal tam strašiti. Já však strašil v Brně bez palaše . . .“

„Ostatně ale jsem v Brně nezakusil nižádného protivenství až na to, že se na mne mnozí skutečně jako na afrikánské zvíře dívati chodili, a pak na to malé nepohodli, že jsem svou čepici červenou od národní gardy pražské pouzdrem zakryl, protože ji považovali mnozí za svornostskou, z kteréhožto ohledu nechtěl jsem býti nevinnou příčinou několika nešťastných porodů ze strachu před svornostskou čepicí.“

„Než jsem do Brna přijel, rozeslali již poslancové říšského sněmu meškající nyní v Brně, pozvání na všeobecný sjezd do Holomouce; porady Brněnské byly tedy jenom předběžní, a všichni odebrali jsme se do Holomouce, všichni po železnici jen já po poště přes Litovli, s neobyčejnou touhou po osudu svého palaše.“

„Po celou noc měl jsem na cestě příležitost přemýšleti o nynějším postavení Moravy k Čechům. Morava nyní asi v národním ohledu tak stojí, jako Čechy stály r. 1834. Každý vzdělanec vypadá jako Němec, Slovanstvo a sprostota jsst tam jedno, kdo pečuje o vzdělání národního jazyka, považuje se za divouse, za po-

štětilce, neb dokonce za buřiče, který prý lid popuzuje proti bohatým.“

„Jen malinká strana národní porozuměla bratrskému úmyslu našemu, že chceme aby Morava a Čechy spojeny, větší moc a váhu měly před světem. Druhá veliká strana na Moravě, strana netečná, protivila se tomu jen z hrdosti špatně rozuměné; jim nezáleželo na velikosti národa, nýbrž jen na provincialní moravské pýše. Nejen, že starou, poctivou a velebnou barvu naši: červeno-bílou, kterou jsme ještě od starých slavných časů společně zdědili, zneuctili, a za žlutočervenou přijali, a hned se snažili všechny své červenobílé orlice zažlutiti: i na sněmu veřejné ustanovili, že se Morava s Čechy nikdy nespojí. Člověk ale míní a Bůh mění, myslel jsem, a tím ustanovením, že budoucně na 10.000 duší v sněmu moravském jeden zástupce lidu seděti bude bez rozdílu měst a venkova, tím ustanovením vyřknuto jest — spojení Moravy s námi. Počkejte jen až lid zachovalý moravský, až naši Hanáci, Slováci a Valaši v Moravě poznají dějiny národa svého, až poznají, že nebyl nikdy rozdíl mezi Moravanem a Čechem ve zlém ani v dobrém, až poznají, že spisovní jazyk v Čechách užívaný, je vlastně čistá moravština až tento lid vyrozumí, jak těžko jest Moravě a Čechům každému zvláště brániti se proti outokům vaším: pak najednou oni zástupcové na sněmu vyřknou to, co již Bůh dávno vyřknul, totiž že Morava a Čechy jsou jedno.“

„S takovýmito myšlénkami přijel jsem do Holomouce, kdežto mi souzeno bylo, shledati se opět — s palašem mým a s mnohými jinými známými. Shledání mé s palašem bylo následující: kdyby se některému z jistých lidí něco podobného s palašem bylo přihodilo, nebyl by opominul, nesmírný křik o reakci, o kamarille, o vojenské libovládě spůsobiti: já ale vzal jsem tu věc pouze z komického stanoviska. Kdybych já s některým vojnu vedl, také bych každému, kdo na tu stranu míří, vzal nejen palaš, nýbrž i pistole, které mi c. k. p. setník zapoměl vziti. Že ale c. k. setník tak se zmýliti mohl, že redaktora Národních Novin v podezření měl, jakoby Vídni na pomoc spěchal, to arci je nedorozumění větší, než celá — německá říše. —“

„Než, dosti o tom: jakmile jsem se v Holomouci přihlásil, žádali mne co nejzdvořileji možná za odpuštění strany toho nedorozumění a pravili mi velmi ochotně, že palaš můj hned ode-

vzdán byl sl. krajskému úřadu, aby ho za mnou do Brna odeslal. Člověk nezkušený byl by se z této zprávy zarmoutil, že palaš do Brna poslali; já ale jsa dobrý znatel všech c. k. kraj. ouřadů byl jsem přesvědčen, že se c. k. krajský ouřad nepřežene a že palaš jistě nejen nyní, nýbrž ještě po dvě neděle v Holomouci zůstane, a že ho snad teprve po mé smrti do Brna odešlou. Naděje mne nezklamala: palaš byl posud v krajském ouřadě a odevzdán mi jest s velikou ochotností. Byl bych však ještě jeden palaš s radostí požehel, kdyby byla cela deputace z Prahy nepřitáhla Vídni ku pomoci! — Holomouce jest pevnost, ve které žije více vojska než lidí. To jest nejznamenitější co se o ní povědíti může. O dvoru, který tam nyní sídlí, nebylo by nic pozorovat, kdyby nepřicházely ustavičné deputace. Věru, deputace nejsou moje zamilovaná věc a jakmile uzřím deputaci, vzpomenu si hned: „Ba kdybych měl ty peníze, které se protrávily na deputace od počátku konstituce až do nynějška!“ Věru, duch lidský je samá podivnost: dříve si lidé stěžovali, na drahá porta za psaní, a teď když jde psaní za 6 kr. stř. až na konec světa, teď zas posílají místo šestikrejcarového psaní deputaci mnoha osob, která obyčejně potřebí zrovna tolik jako šestikrejcarové psaní. Ještě nejlépe ze všech těch deputací líbily se mi deputace Hanáků. Ti ve své slávě, červených spodkách přitáhli vždy všickni na koních s hudbou, s červenobílými, slovanskými a císařskými korouhvemi, táhli pak přes celé město pro žluč všem Frankfurtistům a za nimi na malém kočářiku několik matek s košíky vajec, drůbeže, koláčů atd. pro císaře. Tato všechna sláva i s vejci a drůbeží vzdána jest JMC., ale — ruku na to, že bude držet konstituci! Císař podal ruku. — Ba jedna opatrná deputace hanácká chtěla dokonce, aby jim tento slib pro lepší bezpečnost císař písemně a na „štemplu“ podal! Takový jest praktický smysl Hanákův. Oni si myslí „me sme me“, nepřijdou císaři vyhrožovat, přijedou zdvořile, přijedou s korouhvemi, s hudbou, s vejci, ale ne podlízavě, ne otrocky, nýbrž s tím vědomím, že bez konstituce není císaře! Jsem přesvědčen, že tito prostí, ale rozumní Hanáci u dvoru mnohem více úcty ku konstituci vzbudili, než mnohé málomocné vyhrůžky, které vždy jen směšné jsou, když za nimi nestojí veliká ozbrojená síla.“

Tato záliba v „praktické mysli prostých, ale rozumných“ rolníků moravských jest rovněž charakteristická, jako ono hnevné

šlehnutí po pražských studentech a radikálech. Sluší totiž pro vysvětlení dotknouti, že pohled na obleženou Vídeň mocně vzrušoval mysle našeho studentstva a živlů ráznějších v národě našem vůbec, tak sice, že vysílali do Olomúce deputace prosící o ušetření povstalcův. Jedni viděli v revoluci vídeňské toliko následky našich vlastních hříchů, našeho to nerozvážně příkrého vystupování proti Maďarům a demokratům německým zároveň, druzí opět volali: „Pozor, národe český, ať za popravištěm, na kterém klesne nyní zpupná hlava panovačnosti maďarsko-německé, nevyvstane v tu chvíli jiná, ještě zpupnější — tana Windischgrätze“.

Tento strach před mstivostí ozbrojené, vítězné reakce, zaváděl z části studentstvo, že vysýlalo zřízence do auly vídeňské, a sympathisovalo napořád zjevněji s ohroženou revolucí vídeňskou. Strach bývá ale od jakživa nedobrým rádcem a Havlíček byl v právu, když v Národních Novinách rozhodně vystupoval proti tomuto poblouzení. Vídeňské povstání říjnové nemělo do sebe nic vznešeného, nic pravdivého; jenom aristokracie plemene bojovala tam ve jménu svobody a pod praporem republikánským o porobu Slovana.

Vídeňská revoluce měla proti sobě, jak dobře děl jistý pucista francouzský, spravedlivost, pravdu, zdravý rozum, právo národností a politickou víru celého jednoho kmene. — Ale Havlíček měl poučovati a ne hned s veškerou rozhořčeností tepati a ortelovati; měl býti pamětliv svého v l a s t n í h o pěkného slova o s n á š e l i v o s t i k míněním jiných (viz str. 121), jakož i biblického: „Nesuďte, abyste nebyli souzeni“. „Pak byl by shledal, že ta chyba, již bičuje, nepochází ze žádných nekalých pohnutek, že jakkoli mladická ta nerozvážnost leckdy bloudí a přestřeluje, přece jen v srdci dobře to míní; ano pak byl by snad i nahlédl, že ti „splašení křiklouni“ a ti „kafírní politikové“ neměli přece jen tak zcela nepravdu a nebyli tak směšnými, když varovali národ český před onou chvílí, které vojenská moc vítězně potlačí odboj v Italii, ve Vídni a v Uhrách, — když naší delegaci vytýkali holubičí náturu vůči vládě a pamatovali stále, že bez svobody není národnosti.

Dějiny dávno již zodpovídaly platně, kdo viděl jasněji, i co nám tehda ublížilo více: zda ona nemoudrost a mladistvá přepiatost živlu radikálního mezi námi, aneboli spíše ona důvě-

řivá váhavost, nerozhodnost a konečně i nestatečnost našich povážlivých vlastenců, kteří tak dlouho ohledávali půdu, ke kroku, až se jim pod nohami — ztratila, kteří tak dlouho nevěřili v reakci, až stála před nimi jako strmá hora, s níž čouhala děla obnoveného absolutismu.

Obě strany měly se proč bíti v prsa a naříkati na svou naivnost. Jedna, že byla tak úžasně nevidomou a slabou, jakkoliv domnívala se míti všechen státnický věhlas v pachtu a osud Rakouska v moci své; druhá, že jakkoli bystřeji viděla, ano i jedné chvíle též neobyčejnou moc v národě našem osáhla, přece tolikéž na pravou cestu národu ukázati neuměla, a proti neplodnému doktrinářství Guizotovskému toliko opět jen — doktrinářstvím, třeba Robespierským licho šermovala. Straně tak zvaných „předbřeznových vlastenců“ nedostávalo se především potřebné energie a odvahy státnické, poněvadž neměla víry v naši vlastní sílu. Čeho u maďarských státníků byl nadbytek, to našim politikům scházelo. Lájoš Košut již dne 11. července 1848. ve své památné řeči sněmovní zvolal: „Toliko onen národ bude žíti, který sám v sobě dosti životní síly cítí. Kdo nedovede se udržeti vlastní silou, nýbrž jen podporou jiných, nemá budoucnosti žádné!“

Eötvös pak dokonce soudil, že „ten kdo oslabuje sebedůvěru národa v dobách rozhodných, dopouští se v pravém slova smyslu zrady na vlasti“. Naše politika ale od samého počátku vyrůstala z hubené půdy pochybování o vlastní naší síle; první slovo našich vůdcův bylo, že my sami jsme slabí, že se neudržíme vlastní silou proti příboji hrozné — „universální monarchie ruské“, nýbrž můžeme obstáti jedině podporou a pomocí spojenců, na něž jsme odkázáni.

To mělo za následek, že jsme tak brzy, a tak snadně upustili od vymahání si samostatnosti Čech, za to ale tím horlivěji komponovali v mysli federalistické Rakousko, doufajíce pevně, že i Maďary skloníme pod tu míru skrovničké autonomie, jakou my za vděk brali! Že tomu tak, že naši vůdcové r. 1848. dělali politiku bez víry ve vlastní sílu našeho národa, dosvědčil sám Palacký o dvacet let později, přiznav se k tomu veřejně v hodině slavné. Pravil zajisté při hostině v den svých 70. narozenin, 14. června 1868. pořádané, v řeči slavnostní doslova:

„Věru, že dlouho to trvalo, nežli jsem nabyl pevné naděje

a víry v trvalé vzkříšení. Víra tato je teprv skutek posledních let, která mne přesvědčila, že národ náš, který živ býti chce, také živ bude!“ —

O Havlíčkovi ale víme naproti tomu, s jakou pevnou důvěrou v tu „tvrdou českou hlavu“ byl se vrátil z Rus, s jakou rázností jonáckou podnikl první své zápasy publicistické právě proti oněm nasincům, kdož zoufajíce o naši síle vlastní, jedinou spásu pro nás očekávali toliko od velikého slovanského Ruska. Havlíček tenkráte nazýval to málo čestným pro nás, spolehati se na vzdáleného bohatého strýčka a budil proti tomu mocnou víru v životní tuhost našeho národa, který takovou minulost má za sebou; — byl jakož víme, pevně přesvědčen, že největší naší chybou jest toliko nase netroufalost, že sami nevíme co jsme; tenkráte vřele hlásal, bychom nespolehali se v nikoho, než ve vlastní přičinlivost, kterouž brzy opět se vzmůžeme ku čestnému postavení v řadě živoucích národův.

Kterak tedy stalo se, že po krátkých dvou letech zříme Havlíčka s touže horlivostí zastávati politiku, kteráž z hola nevychází z takéto hrdinné víry v sebe, nýbrž naopak v cizé činitely mimo národ spoleha, hledíc je úslužností a mírností svou přesvědčovat o spolehlivosti, ba totožnosti našich zájmův a prospěchův? — Působilo tu, jako vždy, kolikero různých příčin. Upamatujeme se, co přivedlo Havlíčka po jeho návratu z Rus v důvěrný styk s Palackým; že byla to jeho nenávist k tupému despotismu carátu ruského; Palacký opět nenáviděl na smrt politiku ruskou, poněvadž sdílel úplně onen strach před „universální ruskou monarchií“, jenž panoval tehda ve všem učeném světě německém. Viděl takřka již v duchu jak tato „mocnost, vzrostší již nyní u velikost ohromnou“ — (vlastní to slova Palackého v proslulém jeho listu do Frankfurtu) „jsouc ve středu svém nepřístupna skoro každému outoku, přirozeným pudem zvláště na jih rozšiřovati se hledí a hleděti bude.“

Ale každý krok, jejž by Rusko na této cestě své ještě dále učinilo ku předu, jevil se Palackému jako „nepřehledné i nevyslovitelné zlé, neštěstí bez míry a hranic“, jehož prý by ač Slovan tělem i duší, pro dobré lidské neméně těžce želel, byť i tato monarchie prohlašovala se za slovanskou. „Nejsem nepřítelem Rusův“, pokračuje Palacký doslova, „naopak pozoruji s radostným účastenstvím každý krok, jejž

tento veliký národ ve svých přirozených mezích ku předu činí po dráze vzdělanosti; však ale, že při vší vřelé lásce k národu svému, vždy ještě výše cením dobré lidské i vědecké, nežli dobré národní, z té příčiny již pouhá možnost universální monarchie ruské nemá žádného odhodlanějšího protivníka i odpůrce, nežli mne.“ V tomto strachu před Ruskem ohlíží se Palacký tedy po spojencích. „Víte, že na jihovýchodní straně Evropy, podél hranic říše ruské, přebývají národové mnozí, původem, jazykem, dějinami a mravem znamenité rozdílní, (Slované, Valaši, Maďaři a Němci) — z nichžto žádný sám o sobě není dosti mocen, aby přemocnému, sousedu svému na Východě odporovati mohl s prospěchem pro vše budoucí časy; totoť mohou jen tehdáž, když je svazek ouzký a pevný bude spojovati všecky v jedno. Pravá životní žila tohoto potřebného svazku však jest Dunaj; oustřední jeho moc nesmí se od řeky této nikdy daleko uchylovati... Pozvednu-li tedy zraku svého, pudí mne přirozené i historické příčiny k tomu, abych obracel ho — do Vídně a tam abych hledal ono ústředí, ježto se k tomu hodí i provoláno jest, aby ujistilo i hájilo národu mého pokoj, svobodu a právo; ústředí, od jehožto moci a síly já ne samé jen země české spásu očekávám... Pro spásu Evropy, Vídeň nesmí klesnouti, by stala se městem provinciálním... Zajisté kdyby státu Rakouského nebylo již ode dávna, musili bychom v interessu Evropy, ba humanity samé, přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil“.

Tím stojíme na samém temeništi celé tehdejší politiky Palackého, jižto diktovaly prvotně strach před Ruskem, již utvrdil brzy po té strach před republikánským Velkoněmeckem, až tě ji posléze krátkozraké podceňování síly nenáviděných Maďarův, jako ignorování vzrůstu starorakouské strany reakcionářské zahnalo na skaliska žalostného sklamání. Havlíček ale opět vysvětluje nám zřeteluě sám, co jej přimělo, by uznal obavy Palackého před „kozáckou Evropou“ důvodnými: „V bibliotéce knížete Galicina, bývalého místodržitele v Moskvě, před několika lety zemřelého“, — píše — „kteroužto bibliotéku jsem pořádal, nalezl jsem mezi jiným také báseň pod titulem: „Píseň o osvobození Srbska“, tištěnou roku 1806 v Petrohradě ve vládní tiskárně a sice srbsky a s ruským překladem, ve kterém mezi jiným takto se praví: „Alexandra Prvního, slovanského

vladaře, Velikého Slovanského cára, Srbie milého Hospodára. Zavěste se orli dvojhlaví na Alpy, Ural i na Kavkaz. Slovanstvo celé af nyní v srdci nosí Svého naznačeného hrdinu Následníka, Jeho miluje a s ním se chlubí. Sestrám svým af laskavou zprávu podá, aby nemařily času, neb věk běží, slunce svítí! Af též prohlédají, af neleží ve mrakách do věku. Celá Rusko-slovanská síla mořem, zemí, zdvihá se k pomoci, aby sestry svoje vykoupila.“

„Po ruském překladu písně následuje pak doslovně takto: Sestry tyto jsou: Polsko, Porussia, Míšeň saská, Slezsko, Uhry, Čechy, Štýrsko, Ilirie, Tyroly, Benátky, Koroš, Dalmacie, Raguza, Černohorsko, Albanie, Alaunie, Epirotie, čili Malá Rus, Bosna, Bulharsko, Sedmihradsko, Moldavie, Valachie, Galicie, neb stará ruská Halič a zkrátka všechny plemena a rody slovanského původu“.

„Kdybych měl času, excerpta svá prohledávati“, pokračuje Havlíček „mohl bych ještě dokázati, že již za císařovny Kateřiny Veliké takové náhledy v Rusích panovaly mezi osvícenějšími. Co se nynějšího cara týče, víme o něm jen tolik, že za jeho vlády panslavické professury zavedeny byly na universitách ruských, že vysláno jest mnoho filologů ruských zvláště do Rakouska, kteří s podivuhodnou důkladností v žurnálu ministerstva osvěty, a kromě toho (jak dobře víme) ještě ve zvláštních soukromých zprávách popsali celý stav nynějších rakouských Slovanův; za císaře Nikolaje Pavloviče stala se také znalost všech nářečí slovanských (to jest: zvláště češtiny, polštiny a jihoslovanštiny) obligátním předmětem na universitách ruských. Jaký oučel při tom měla vláda JMC. Mikuláše Pavloviče, nemohu sice já určovati, domýšleti se ale může každý snadně.“

Dne 30. srpna 1848. pak, v článku, „o kterém si přeje aby jej každý přečetl a rozvážil“, zpovídá se Havlíček dále: „Kdyby bylo Rusko země svobodná, konstituční, mohli by Slované rakouští (pro případ rozkladu Rakouska) tak jako Němci, Maďaři a Vlachové bažiti po spojení s rodáky svými, aby jakožto jeden veliký národ, jakožto soustátí slovanské — čestné a snad nejpřednější místo zaujímali mezi ostatními národy tohoto světa. Ale Rusko jest země despotická a my ostatní svobodní Slované musíme se bohužel! tohoto vlast-

ního bratra svého, co nejhoršího nepřítele varovati.“

A bezprostředně na to, — zrovna jakoby nám chtěl v zrcadle ukázati myšlénkový chod oněch hodin, z r. 1847., v kterých jej Palacký „zasvěcoval“ v politické názory a plány své, — dokládá Havlíček: „Každý kmen z nás rakouských Slovanu jest sám pro sebe slabý, aby vedle jinonárodních mocných sousedů čestné, samostatné místo zaujímal.“

Zde máme klíč k celému politickému smýšlení Havlíčkovu až do jara roku 1849. Vycházelo z osudně bludného domnění, že Rusko nám národům Slovanským kope právě tak společný hrob, jako Němectvo! Jako Palacký i on mínil, že nemáme na vybrání než mezi zahynutím v despotismu Ruska, nebo v moři slovanomorného Němectva. Za těch okolností jevilo se i to Metternichovské Rakousko, jakkoliv naším nepřítelem, přece nepřítelem nejslabším a tudíž nejvhodnějším. Bylo přirozeno, že se netoliko Palacký, ale i Havlíček pro ně rozhodl. A když by se mu pomohlo, proti výbojnosti Ruska i Německa, když by se pevnou rukou zadrželo na kraji propasti, nemohli jsme doufati, že táž pevná ruka je potom i sobě udrží?

Přišlo jaro roku 1848, Rakousko stalo se k našemu největšímu překvapení svobodným, říší konstituční. — Nuže tu přece museli jsme my Slované obdržeti ve vídeňském parlamentě většinu a s tou i vládu? Pak nestali jsme se my Slované Rakušany, alébrž Rakousko stalo se říší slovanskou, ovšem říší svobody a poctivé rovnoprávnosti všech, tudíž říší federační pojišťující každému národu kromě jazyka i jistou míru svézákonnosti a svéprávnosti politické. To vše bylo na pohled tak logické, tak rozumné a spravedlivé jak jen kdy která politická theorie.

Což divu, že Havlíček v možnost jejího provedení uvěřil, a uvěřiv, jako pravý muž poctivě za ni horlil a bojoval, až tě krutá praxis celou tuto rakousko-slovanskou, aneb jak nebožtík Dr. Pinkas říkával — velkochorvatskou naši politiku, rozbila na kusy.

Zápas smrtelný předcházívá začasté podivná úleva. Hynoucímu zdá se téměř jakoby nemoc s něho byla spadla, nic ho nebolí, on mluví s úsměvem o přestálém nebezpečí, dělá plány do budoucnosti, a netuší že to — poslední zákmit životní

síly — poslední dobrodiní, jež mu skytla útrpná příroda před hrobem. V podobném skoro stavu ocitovali se naši politikové koncem října 1848., když Windischgrätz bombardoval Vídeň, a vláda Olomúcká odročivši „konvent“ vídeňský, svolávala sněm říšský na 15. listopad do Kroměříže. — „Sláva, sláva!“ volali Jelačičovi Serežáni dobývajíce Vídně a to stačilo naší blahověrnosti, abychom doufali, že Windischgrätz vítězil pro nás! Sám Havlíček myslel tenkráte, že faraonským tím ponížením Frankfurtských hegemonův nadchází nám Slovanům rakouským nová lepší doba!

„Dobytí Vídně“ — píše 9. listopadu v „Národních Nov.“ „jest sice věcí smutnou, ale nevyhnutelnou a pro náš vlastní prospěch na nejvýš důležitou ....“ Nevídáno prý, že Vídeň zakusí nyní také trochu krutovlády Windischgrätzovy, jížto naší Praze s takou passí přála: „Tím naše svoboda dokonce nic neutrpí, protože náš národní život nezávisí od Vídně*) tím méně, když sněm říšský na jiném místě držán bude“. — Ano, ale jen kdyby byl držán býval v Praze a ne v odlehlé, bezvýznamné Kroměříži, kterouž jediná železnice mijela na půldruhé hodiny cesty. — Víme, co přivedlo Palackého na neblahou tu myšlénku odporučovati Kroměříž za sídlo sněmu: Ohled na zárlivost panující tehdáž strany na Moravě, a ohled na blízkost sídla dvorního v Holomúci.

Však jediné porozhlédnutí se po těch živlech, kteréž tou dobou kolem dvora Holomúckého kroužily, jediný pohled na všechnu tu zabořilou aristokraticko-jezuitskou společnost, jaká se tam k trůnu chorého krále Ferdinanda Dobrotivého tlačila, a mohlo nám stačiti, bychom co nejúsilovněji hleděli sněm ústavodárný dostati na pevnější půdu českou, v lůno národa politicky probuzeného a značnějšího. Jádrem celé strany Frankfurtácké byli poslanci německého lidu z Čech. Tito fanatikové byli nyní zdrceni a krčili se, aby unikli zdviženému ramenu vojenského soudu. Nuže, nebylo zrovna zapotřebí, ztepati těchto poražených tak nerytířsky, jako učinil dr. Rieger na sněmu Kroměřížském, ale bylo za to svrchovaně důležito, použíti okolnosti, ku poučení lidu německého v Čechách o pravdě věcí, aby ruku v ruce s námi bránil ústavní svobody a samostatnosti Čech a tím hmotného blaha nás všech.

*) Zajímavé to rčení odporuje zásadně Palackému. Viz téhož psaní do Frankfurtu.)

Možné tehda vystoupení celého království českého za princip konstituční bylo by tuším mělo svou váhu, a sněm ústavodárný rokující pod stráží a záštitou pěti milionů uvědomělých obyvatelův tohoto království, v Praze, byl by jistě imponoval zcela jinak, nežli — idylla Kroměřížská.

Než, jak praveno, nám bylo tak volno, a tak milo, že jsme si žádných starostí nepřipouštěli, kromě jediné: aby snad ta horkokrevná naše mládež z útrpnosti k přemoženým povstalcům vídeňským nedala se uchvátiti k nějakým demonstracem revolučním, aby ze strachu před reakcí nepřipravila nás o tu svobodu, kterou jsme se domnívali držeti již v hrsti, an Windischgrätz na Štěpánské věži vídeňské zatykačoval opět prapor černožlutý místo velkoněmecké trikolory a němečtí důstojníci dovolovali našim českým rekrutům po ulicích vídeňských prozpěvovati „Šusselka nám píše . . .“

Našel se sice i tehda poctivý český Tomáš, který spatřiv na vlastní oči velice podezřelý ten ruch živlův zpátečnických, vojenských a šlechtických kolem dvora Holomúckého, hlasitě zvolal svoje „Nevěřím“ a ve „Večerním Listu“ (čís. 130.) důtklivě varoval nás před pravým nebezpečím a nemístnou důvěrou ještě v chvíli poslední. Byl to Václav Seidl, tehda mladý právník a člen výboru Slovanské Lípy pražské.*)

Leč naši státníci, vidouce Vídeň pokořenu, Jalačiče s Windischgrätzem na pochodu proti Maďarům a sněm ústavodárný shromažďující se prostřed požehnané Hané, — byli již tou měrou uspokojeni a ubezpečeni o dobrém stavu věci naší, jako ti bodří Hanáci, když to měli „rukou dáním“ a „na štemplu.“ — Havlíček odpověděl k článku „Večerního Listu“ tak podrážděně a ostře, jako krátce před tím šlechtě polské.

Když se Havlíček vůbec na kohos rozlobil, pak mu pověděl své mínění vždy od plic a jak náleží jadrně. Šlechtě polské řekl, že je zrovna tak tyranskou k Rusínům a Litvínům jako maďarská k Slovanům a Rumunům, že neumí, než pro zábavu svou a svých paniček romány spisovat a nové mazury komponovat, plány na revoluce do větru malovat a pro lid svůj — kořalku pálit.“ — Radikalnímu „Večernímu Listu“ ale

*) Nemýlíme-li se, týž Václav Seidl, který po dlouhých létech co „starý vlastenec“ elektrisoval národ náš svým návrhem zlatkových sbírek na znovuzbudování vyhořelého Národního divadla, a přispěl tak znamenitě ku provedení krásného díla.

odpověděl doslovně: „Pan V. S. nemusel cestovat až do Holomouce, aby se dověděl, jací lidé jsou okolo J. M. C., aby se dověděl o kamarille; měl k poznání těchto věcí mnohem bližší cestu; také mně s palašem, i bez palaše okolnosti tyto dobře známy byly. Já ale naději svou stran naší svobody neskládám v žádné dvořeníny, v žádné tety a strýce J. M. C., aniž v kamarillu a nikdy jsem svobodu a slávu naší země od takových neočekával. Já naděje své skládám v národ, ale v rozumný, statečný, vzdělaný národ; bude-li ten chtíti upřímně svobodu, bude také svoboda, kterou žádná kamarilla, žádné dvořeninstvo zničiti a zkaziti nedovede. Ale já znám jinou kamarillu, která svobodám naším více nebezpečná jest, a tato kamarilla, tato reakce jsou ztřeštěnci a rýpalové političtí, kteří ustavičným brojením, ustavičným rozsíváním nedůvěry a nesvornosti konečně tak popletou záležitosti naší ubohé vlasti, že po dlouhých rozmíškách zase jen hrůzovládou do pořádku budou se moci uvésti. Reakce tak hanebná jest, že se nyní nesmí nikde zjevně a bez larvy ukázati, proto vystupuje v larvě přepiatců politických a snaží se svobodu, kterouž nenávidí, ad absurdum přivésti, snaží se podpalováním ustavičným dokázati, že jest svoboda nemožná, snaží se tropením ustavičných nepořádků všechny usedlé občany a majetníky zastrašiti, aby je konečně falešným spůsobem od svobody odvrátila, aby v nich zbudila myšlénku, že tyto nepořádky ze svobody původ svůj mají a že tak dlouho trvati budou, pokud svoboda nepřestane a stará despotie, opět uvedena nebude. To jest jediná nyní nebezpečná reakce (!) proti které se musí zasaditi všichni upřímní přátelé svobody a směle pravím, že svoboda naše skutečně do největšího nebezpečenství přijde, nepoštěstí-li se nám přijíti konečně k zákonnímu, bezpečnému stavu. Není větší nepřítel svobody, než ten, kdo pracuje k revoluci a zamítá cestu reformy, na které my nyní podle našich okolností jedině můžeme dojíti svého cíle.

„A cesta k revoluci jest to, když se ustavině dráždí, podrývá, nedůvěra zbuzuje, straší atd. Lehko jest popuditi k revoluci a zbořiti staré, nepohodlné stavení, ale těžko jest nové a pohodlné vystavěti, ve kterém by mohl národ opět na delší čas pokojně žíti a duševně pokračovati. Stav revoluční není přirozený, není pokrok: revoluce jest jenom bouřka, po které následovati má počasí a ouroda.

„Jedna bouřka v přírodě po dlouhé pohodě těší nás, ale ustavičné bouřky zhnusí se každému, nejen v přírodě, nýbrž i v životě politickém.

„Příklad máme v historii všude, ale jmenovitě ve Francouzsku. Ponévadž nebylo možná po veliké revoluci francouzské v předešlém století brzy zas zákonní stav uvésti, poddal se národ francouzský raději libovládě Napoleona a zadal mu svobodu svou za tu mzdu, že uvedl zákonní pořádek. A nač jest historie, nemáme-li se z ní učiti a příklad a výstrahu sobě bráti?

„Avšak budete se snad ptáti, kterak souvisí toto mravné naučení s článkem ve „Večerním Listu"? Souvisí takto: Vy křičíte na kamarillu, na vojsko, na dvůr a snažíte se všemožně mezi nimi a lidem ještě větší mezeru, než jest, způsobiti.

„Máte ale moc pokromadě, kterou byste mohli kamarillu, dvůr a vojsko pokořiti? Nemáte-li jí ale, tedy hleďte odstraniti to, co škodné jest, po dobrém a nedrážděte svými malomocnými výhrůžkami sílu, které odolati nemůžete. To jest v krátkosti moje mínění. A bojím se skutečně, že budete — tak dlouho čerta malovat na stěnu, až sám přijde." —

Pochopujeme ostatně proč zrovna výtka, jakoby též on svobodu a spásu pro národ svůj očekával od dvořenínův, ministrův a kamarilly, Havlíčka tak dojala. Byl stále tím demokratem, jímž býval od mladosti a neustával budit v národě našem to mužné sebevědomí, které nespoléhá na žádnou protekci, nýbrž toliko ve vlastní schopnost a příčinlivost. Než, jak vypadala tehdejší politika naší pravice v praxi? Nestavěla skutkem všechny své naděje pouze na moudrost a uznalost těch rádcův při dvoře, kterým stále dávala na rozum, kterak prý jejich prospěchy s našimi jsou totožny?

Poctivý náš liberál Havlíček, tehda ještě neprohlédl dosti pronikavě ledví a povahu politiky té, nýbrž hájil jí s celým zápalem vlastenecké dobré víry, že je to politika ryze demokratická a liberálně národní, stejně vzdálena radikalismu jako zpátečnictví. Rovněž mýlil se, an přičítal tehdejšímu radikalnímu živlu a hnutí u nás takou považlivou důležitost.

Zcela jinde rozhodovalť se osud svobody naší, jako všech národův Rakouska, a zcela jinam obracela reakce tehda své zraky nadějné: nikoliv ty redakce českého „Večerního Li-

stu“ nebo „Občanských Novin“, nikoliv ty naše kavárny, alébrž bojiště na pláních Lombardie byly předmětem její pozornosti; ve válečných taborech Radeckého a Windischgrätze spatřovala svoje Rakousko a nikde jinde. Že „král revoluce italské“ Carlo Alberto byl v krvavé rozhodné bitvě u Custozzy od Rakušanů na hlavu poražen, že Radecký byl od srpna opět pánem Milána, že rakouští generálové opět již vládli absolutisticky v Modeně a Parmě, že král Neapolský dobyl Messiny a konečně, že cár Mikuláš z tohoto přemahání revoluce rakouské takovou upřímnou radost jevil a pomoc svou sliboval: to rozhodovalo v počtech tehdejších tajných ředitelův politiky rakouské, nikoli ale nějaká přepiatá, revoluční řeč v některém časopisu neb spolku českém. Dokonce pak po pádu Vídně a po první porážce Maďarův v Švechatu! Tu narostly hřebínky měrou takovou, že sám ubohý Jelačič zdál se již býti „nepohodlným Slovanem“ an — Windischgrätz všechno spraví sám.“

Tu již bylo rozhodnuto v oněch kruzích o osudu celého konstitučního života v Rakousku tak troufale, že snad jedině ještě veliké prohrané bitvy v Italii neb v Uhrách, aneb ohled na hrozící zakročení svobodomyslných států, jako Anglie a Francie, mohl svobodu naši zachrániti, nikdy ale pouhá naše umírněnost, nebo naše protestace.

Ustanovení Windischgrätze za vrchního velitele všech vojsk rakouských, tudíž i Jelačičových, a povolání generála knížete Felixe Schwarzenberka v čelo nového ministerstva, v němž Stadion řídil politiku vnitra, mohlo bystrozrakým politikům zjevovati již celou smutnou perspektivu věcí příštích. Vskutku také hned z prvního pohledu „listopadového toho ministerstva“ obešel Havlíčka mráz neblahé předtuchy.

Když dne 12. listopadu 1848 poslanci čeští z Prahy odjížděli na sněm Kroměřížský charakterisoval Havlíček (jenž odejel teprv 15.) naši nejistotu a nevědoucnost politickou výborně jedinou větou: „Poslancové čeští odjíždějí opět na sněm nevědouce sami, budou-li náležeti ku straně ministerské, neb opositční!“ . . . Bojím se, aby nebyl dobrým prorokem, když říkával, že po pádu ministerstva Doblhoffova přijde vláda pro nás na jisto horší.

„Ministerstvu ale, které by o svobodu upřímně nestálo, musíme dle svědomí svého vždy ze všech sil svých odporovati a tak dlouho odporovati až padne!“

Skvělými barvami zářil prápor, jejž nové ministerstvo Schwarzenberkovo rozvinulo dne 22. listopadu 1848 před Kroměřížským sněmem národův, v nově svolaným, aby oddal se výhradně velikému úkolu vypracování ústavy pro státy rakouské. Zvonivé byly to přípovědi, jimiž zapuzovalo nedůvěru z myslí národů: „Přijímáme řízení moci vládní“ — pravilo v programu svém „zároveň s odpovědností, pevně jsouce odhodláni, oddáliti veškerý vliv ústavě protivný a nedovoliti žádné zasahování v moc výkonnou. Chceme monarchii ústavní upřímně a bez tajení: podstatu její shledáváme ve společném vykonávání moci zákonodárné od panovníka a zastupitelstva lidu rakouského a ve svobodném zřízení jednotlivých zemí ve všech jejich záležitostech vnitřních . . . Doufáme, že co možná nejdříve budeme moci předložiti výsledek rokování vašeho sankci Jeho Milosti císaře. Dvojí účel v tom budeme míti na zřeteli: nezkrácené zachování svobody národům rakouským zaručené; zabezpečení výminek, bez nichž svoboda obstáti nemůže. Ministerstvo nechce zůstati pozadu za snahami po zřízeních svobodných a lidumilých; ba pokládá spíše za povinnosť svou, aby se samo postavilo v čelo hnutí toho“.

Takové mluvy z úst aristokratické vlády poslanci naši nenadáli se. Byli ohlušení liberálností její a vděčili vládě nadšenou pochvalou. Jediné Havlíček potřásal hlavou. Nemohl si pomoci: slyšel poselství, ale neměl víry. Čím více obracel na mysli tyto bedlivě vysoustruhované fráze, tím dvojsmysleněji mu zněly.

I napsal v tu chvíli z Kroměříže do Národních Novin: . . .„Ačkoliv sněmovna s potleskem přijala toto vyznání ministerstva, ačkoliv je sám Šuselka nahlas chválil, musíme prece vyznati, že ve mnohých ohledech chytře sestaveno a vysloveno jest, což se teprv při dobrém rozvážení pozorovati dá. My budeme ministerstvo raději z činů jeho, nežli z řeči posuzovati.“

A s touže skepsí oznamuje z Kroměříže do Čech druhou znamenitou událost: „Divte se, — ale nevěřte ještě tak, jako my posud věřiti se neosmělujeme: pan Löhner a s ním větší díl bývalé Levice odřekli se zouplna Frankfurtu!! a vyznávají ouplnou federaci národův ra-

kouských. Může se věru říci, že v celém sněmu vyjma snad p. Zimmera a několik jiných nemluvňátek německých nikdo již na Frankfurt nemyslí! Levice vydala návrh svůj budoucí konstituce, který se skoro srovnává s těmi zásadami, které jsme my vždycky za svoje pokládali! Není nemožné, že se slovanská strana s bývalou levicí srozumí a sní společně většinu tvořiti bude... Návrh levice, který jsme v kamenotisku do rukou dostali (sepsán jest prý od p. Brestla) jest asi hlavně následující: Rakousko (prozatím mluví se jen o té části, která na sněmu zastoupena jest), budiž federativní stát se silnou ústřední mocí, sestavený z pěti národních států a sice: polský (Halič, Krakov, Bukovina) s ouřední řečí polskou a rusínskou; český (slovanské kraje české a moravské) s ouřední řečí českou; slovinský (Krajinsko, jižní Štýrsko atd. s ouřední řečí slovinskou: vlašský (jižní Tyrolsko, Istrie, Dalmátsko) s ouřední řečí vlaškou; německý (Rakousy, Štýrsko, Korutany, Tyrolsko, německé části Čech a Moravy) s ouřední řečí německou. — Každý z těchto pěti států řídí doma sněmem svým záležitosti domácí a ke střední moci ve Vídni náleží jenom zahraničné záležitosti, vojna, důchody, říšský obchod atd. jest to veliký krok nám vstříc učiněný a doufati můžeme, že si srozumíme... Zdá se vůbec, že budeme nyní míti větši šarvátky parlamentární s bývalým centrum. Toto se též znova tvoří, a jmenovitě pod vůdcovstvím p. Kaj. Mayera (bývalého státního sekretáře, jenž měl býti také ministrem vnitřních záležitostí), povstane snad strana nám nejodpornější totiž německých byrokratických a moderalistických centralistův. Strana tato není ale posud četná a mohlo by se říci, že záleží jen ze samých liboministrů, to jest z takových deputovaných, kteří se sami za velmi schopné pro ministerstvo považují.*) Ostatně se také ještě tvoří zvláštní strana pod jménem německé, o které naděje jest, že se s námi srozumí ve společných zásadách. I mezi Poláky počíná jedna malá strana s námi se shodovati, čemuž tuze povděčni jsme, ačkoli napřed víme, že

*) Z podívané na ty „liboministry“ snad vznikl Havlíčkův epigram:

„Povím já ti milý Bořivoji,
prostředek k snadnému zbohatnutí:
Kupuj učence, zač věru stojí
a prodávej, zač se sami ceni“.

většina polských poslanců vždy bude proti slovanské politice . . . Značný počet poslanců slovanských krajů z Krajinska, z Pomoří a z Moravy přistoupil nyní odhodlaně na slovanskou stranu a mezi nimi mnozí, kteří posud co Šavlové proti vlastnímu prospěchu s levicí drželi.“

Takž jevilo se Havlíčkovi, že události vídeňské spůsobily slovanské straně na sněmu dobré následky. A vskutku, co do nedávna každý byl by měl za nemožné, stalo se. Přes všechny kruté srážky nedávné minulosti, ba i přes „krvavé obvinění“, jež dr. Rieger ještě v Kroměříži (27. listopadu) vrhl Levici do tváře, — dorozuměla se tato se slovanskou Pravicí o pospolitou ochranu svobody ústavní proti ministerstvu stále panovitěji vystupujícímu, aby přivedena byla k místu svobodomyslná, demokratická ústava na základě vyrovnání a smíru mezi zásadou centralisace a federace. Nouze naučila slovanského jako německého Dalibora housti. Zdaž vzpomněl si Havlíček na své někdejší, teprv čtvrt roku staré slovo, že tyto dvě strany jedna s druhou n i k d y se nespojí? Ve slovníku politických dějin není žádného „nikdy“. Jaké neštěstí pro svobodu všech národův rakouských, že nepokusili jsme se o dohodnutí hned tehda, že spojili jsme se teprv pod kladivy tvrdých zkušeností a na kovadlině trudného sklamání: nyní konečně sráželi jsme se Slované i Němci v jeden sik ku svorné konstituční práci a ku obraně svobody proti reakci, ale bylo již — p o z d ě! Každý cítil, že Rakouskem nevane více onen svěží vzduch jara národův, ale že atmosféra jest prosycena dýmem děl. Po zimničném napnutí nastala všeobecná povážlivá ochablost veřejného života, a nyní teprv pociťovalo se jakou ránu přetěžkou utrpěl parlamentarismus událostmi vídeňskými.

Sněm Kroměřížský nebyl více již schopen oné mohutnosti a čilosti, jakouž mladá zastupitelstva imponují vládám i národům, alebrž hluboce pokořen svou porážkou vídeňskou jevil se býti takřka zlomeným v duši své. Nežil více v plné mužné síle, ale živořil toliko v resignaci bezmocného exilu. Neboť pozbyl nejmocnější opory již potřeboval v těchto hodinách velikého ústavodárného úkolu svého: onoho nadšení národův, oné sympathie duchův očekávajících jedině od něho spasy. Sama ta půda malého, odlehlého a bezvýznamného venkovského městečka ponižovala jej jako události šumící přes hlavu jeho. Všechna jeho činnost byla po dlouhé neděle soustředěna hlavně v pracech

výboru připravujícího návrh ústavy. Zajímavé rokování výboru toho nepřicházelo však na veřejnost a tak upadal sněm snažící se národům konečně dáti velikou chartu jejich práva a svobody takořka v zapomenutí. Toliko jeden ještě pablesk naděje vyzářil na zachmuřeném obzoru: dávno připravovaná a přece překvapující změna na trůně rakouském ze dne 2. prosince 1848.: císař Ferdinand složil korunu a odstoupil ji synu bratra svého 18ti letému tehda králeviči Františku Josefu I.

Změna ta vzbudila v Havlíčkovi, který v oné parlamentární zmalátnělosti byl již jako na trní, novou víru v lepší budoucnost:

„Den 2. prosince“, píše z Kroměříže do Národních Novin, „jest jeden z nejdůležitějších pro Slovanstvo. Císař Ferdinand přísahal, že zachová v celistvosti korunu uherskou, (t. j. nadvládu maďarského národa nad ostatními pod korunou uherskou spojenými národy); císař Ferdinand, ktery tuto přísahu složil, není již císařem, a nový císař nesložil ještě přísahy: doba jest právě nejvhodnější, aby bez této přísahy podle žádosti uherských národů a zvláště slovanských, koruna uherská rozdělena byla tak, jak zapotřebí jest pro tyto národy.*)

Ustanovení barona Kulmera, onoho horlivého diplomata chorvatského, jenž po celou dobu tak věrně zastupoval záležitosti Chorvatův, za ministra bez portefeuillu, určitá zpráva, že bánu Jelačiči svěřeno jest gubernatorství dalmatské, konečně pověsti, že také Srbští národovci Rajačič a Suplikac do ministerstva přijdou, vše to naplňuje Havlíčka důvěrou, že uherská otazka rozhodne se ku prospěchu Slovanův. Avšak i nám prý otrne: „Nastoupení mladého císaře“, doufá náš sankvinický Karel, „zavdá také dobrou příležitost k odstranění některých osob ode dvora, které byly zvykly míti příliš velikého a škodlivého vlivu na záležitosti rakouské. Nechceme se obšírněji vysloviti. Také ono alter ego v osobě Windischgrätze musí přestati, poněvadž jen za císaře Ferdinanda byl ustanoven Windischgrätz jakožto zástupce a pobočník [císařův; nový

*) Právě té doby meškala u dvoru Olomúckého deputace Srbův uherských vedena Subotičem a odporučovala jak se zdálo s dobrým úspěchem vládě rakouské, aby Uhry byly rozděleny dle národnosti na patero částí a sice: slovensko-rusinskou, maďarskou, srbsko-chorvatskou, rumunskou a německou, každá se zvláštním sněmem

císař, jiní zástupcové. Kníže Windischgrätz jest od toho dne — dle našeho mínění — jenom nejvyšší velitel vojsk a nic více... Nastaly tedy konečně doby, že Slovanům počíná spravedlnost se díti; nebudou již jako posud odstrčeni ... Starému panování německo-maďarskému bude konec a rovnoprávnost nastane" ...

Jak rychle ale prchal ten krásný sen z očí našeho šlechetného snilka, když uzřel ten návrh Stadionova centralisticko-byrokratického zřízení obecního, v němž kraje jsou zrovna podřízeny ministerstvu, any země zmizely, v němž udílelo se občanství rakouské v Čechách každému, kdo jest občanem — — německého spolku (!) a kde obec nemohla kroku učiniti bez povolení krajských úřadů neb ministerstva.

„Dosti toho" — trne Havlíček — abychom viděli, jaká by to byla pěkná svoboda obcí! A tento návrh nese na čele svém jako satyrický posměch první větu: „Základ svobodného státu jest svobodná obec! Ovšem, že jest; proto ale že pan Stadion snad nechce svobodný stát, proto chce učiniti tak nesvobodnou obec. Rozumí-li ale ministerstvo svobodě vůbec tak, jako hrabě Stadion svobodě obcí: toť odhodlaně vstoupíme do oposice. Ministerstvo může snad rozehnati sněm, ale přinutiti jej ku krokům svobodě škodlivým nemůže zajisté. Tolik aspoň důvěry máme ve statečnost většiny poslanců! Jakož i máme důvěru, že časem svým národové dospějí k té moci, aby se mohli pomstíti těm, kteří je chytrácky a nepoctivě o svobodu připravují."

S tímto hněvným výkřikem ze sklíčených prsou loučil se Havlíček se svým úřadem poslaneckým. Čtyři dni po té ve schůzi sněmu Kroměřížského ze dne 14. prosince oznamoval president Smolka, že poslanec Karel Havlíček složil v ruce jeho mandát svůj. A jaká to podivuhodná náhoda! Téhož dne kdy Karel náš zhostoval se tíživé tógy poslanecké, aby znovu vstoupil v Praze na stráž svého milovaného národa, jakoby tušil, kterak brzy nadejde doba, kde péro jeho bude jedinou naději vlasti: téhož dne 14. prosince úhlavní protichůdce Havlíčkův kníže Alfred Windischgrätz psal ministru Felixu Schwarzenberkovi ze svého hlavního stanu od Vídně tento historicky významný důvěrný list:

„Můj milý Felixe! Ježto jsem neměl již příležitosti, abych s Tebou rozmlouval, vidím se pohnuta dotknouti se opět záležitostí, o nichž jsme spolu již tolikráte byli jednali. - Poslední

bezprostřední zprávy z Kroměříže, jakož i vše to co noviny sdělují o směrech na říšském sněmu se jevících, způsobilé jest k tomu, aby jen měrou svrchovanou utvrdilo náhled, jaký jsem choval o tomto shromáždění od prvopočátku. Že se tito lidé vůbec ještě opovažují rokovat o hanebném tom výrobku tak zvaných základních práv, že ve výborech téhož shromáždění přijímají se paragrafy nejzávadnější: z toho lze změřiti ducha, jaký ovládá většinu poslanců. Proto dle mého mínění nezbývá nic jiného, než aby se císař odhodlal k činu, jejž jsem hned při jeho nastoupení na trůn označil jako nezbytný: Rozehnat říšský sněm a oktrojovati nové zřízení, jaké se dáti chce: to se musí rozhodně podniknout a s veškerou rázností do konce provésti!

„Chceli císař snad ještě nějakou národní gardu trpěti, tož musí se tato obmezit všemi těmi opatřeními, která jsem byl již několikráte ponavrhl. Však jest tato instituce (ozbrojení lidu) na všechen způsob ustavičným zdrojem revolvce, pročež bylo by nejlépe, odstraniti ji docela. Zvláště selský lid musí být ve všech provincích odzbrojen bez prodlení. Neboť čím déle se s tímto pro veřejnou bezpečnost a zákonný pořádek tak nutným krokem otálí, tím obtížnější pak bude odzbrojení lidu provésti.

„O veřejný tisk musí být postaráno tak, aby škodlivý jeho vliv rázně byl zamezen. Návěstí na nárožích nesmí se vůbec trpěti. Právo spolčovací musí rovněž zůstat vyzdviženo. O zákoně konskripčním jsem také své mínění již dříve pronesl i shledávám, že mělo by se hned teď pronésti platné slovo o navrácení výsad schýlené šlechtě. Slušíť zajisté při monarchii jakou jest naše, vítati co šťastnou okolnost, že dají se některá práva vyšší šlechty odvoditi ze smluv. Spolu dokládám, že zejména fidejkomissy musejí se udržeti v platnosti. Právo petiční musí býti obmezeno a v jisté formy vtěsnáno . . . Stav věcí horší se vždy více a více jedině slabostí úřadův. Setrvávám na svém starém přesvědčení, že dá se provésti vše, cokoliv jen rázně a důsledně se podnikne. Slovem chceme-li si opatřit budoucnost bezpečnou, musí způsob i podstata jednání našeho býti taková, aby budila důvěru u všech dobře smýšlejících v říši a u všech pořádných lidí za hranicemi. Především musí se vláda postaviti na stanovisko takové, které vydávati bude nejmakavější důkaz, že nestojí ona pod vlivem strany revoluční . . .

„Čeho posléze ještě dotknouti se musím, jest znovuzřízení policie, této nutné páky moci vládní. Stalo se poslední dobou vše, aby policie byla seslabena, tak že úřady policejní, jak nyní vypadají, nejsou k ničemu. Obzvláštní zřetel budiž obrácen na zřízení důkladné tajné policie, která v naší, spiknutími ohrožené době má pro nás důležitost největší. Bylo by svrchované pošetilé a politování hodné, nepoužíti prostředku, z kterého strana protivná spůsobem nejobratnějším koristí a který náleží k nejmocnějším jejím pružinám. Dáno v hlavním stanu v Schönbrunně 14. prosince 1848. Windischgrätz. Co ale takto vůdce reakcionářů z válečného svého tábora nabádal vládu k smělému státnímu převratu, v Čechách druhý sloup reakce, hrabě Lev Thun všemožně ucházel se o hlasy lidu českého i německého. Ale tu vrážel na zlou překážku, tu stálť Havlíček na stráži. Již volbu v Budějovicích zkazil mu tak, že pan hrabě neobdržel tam než 13 hlasův. Přes to kandidoval v několika dnech poznovu ve smíšeném okresu Wimberském. Havlíčkovi nic se nehnusilo více, nežli nespolehlivosť charakteru. Jako nemohl nikdy cítit radikála Karla Sabinu, poněvadž za jeho kuráżnou dialektikou, znamenal úżasné lehký a — nestatečný charakter, tak rovněž zanevřel na Toryho hr. Lva Thuna, který druhdy našincem se tvářil, však v rozhodných chvílích léta 1848 Čecha docela ze sebe svlékl a pouze tuhým reakcionářem býti se okázal.

Zatopil tedy nyní o smutných vánocích r. 1848. panu Lvu Thunovi touto „silnou upomínkou“ na naše smutné svatodušní svátky: „Oba tehdejší účinkující živlové, Ormuzd i Ahriman, dobrý i zlý, stojí proti sobě. Ormuzd (dobrý) jest vel. p. Rozsypal, kaplan z Vlachova Březí, jenž o svatodušních svátcích též nevinně ve vězení seděl. Ahriman jest bohužel hr. Lev Thun, pod jehožto vladařením vynalezeno jest ono spiknutí, které bombardováním Prahy nepochybně tak se zplašilo, že po něm ani stopy nezůstalo. Tito dva protichůdci, — vězeň bývalý a jeho věznitel, — stáli naproti sobě v zápasu a síly jejich byly sobě skoro rovny, jen několika hlasy zvítězil p. Rozsypal, kterému vítězství přejeme, znajíce jej co dobrého a svobody milovného vlastence. — Zároveň ale musíme jednou a na vždy všem těm okresům, ve kterých se snad ještě volití bude připomenouti, že ten český okres, ve kterém bude hr. Lev Thun vyvolen, na věčné časy potupu si zjedná a v celých Čechách do po-

směšného přísloví přijde. — Nechceme nikdy hraběti Lvu Thunovi jeho dobré vlastnosti upírati, ačkoliv jeho byrokratické i aristokratické pedanství jim velice vadí: ale hr. Lev Thun jest hlavní původce bombardování Prahy a všech těch smutných následkův v naší vlasti; on jest hlavní původce toho, že celý český národ v celém světě falešně a utrhačně potupen byl, jakoby byl obmýšlel vražednické spiknutí proti svým německým krajanům a vládě — a toho byste chtěli vyvolit za zástupce svého, za tlumočníka vaší vůle? Hrabě Lev Thun mnohem více má na svědomí naše sv. dušní události, než kníže Windischgrätz. A jest to možná, že již ve dvou místech málem by byl vyvolen? že mohl dostat přes padesát hlasů? Proč nevolíte již raději knížete Windischgrätze?!“

Tak vyznával památný rok 1848. u nás. Lid ochablý a zamlklý, — Havlíček ale v boji proti Dioskurům reakce, plný horlivosti, chrabrý, vytrvalý a břitký jako v první den zápasu.

Však na samém skonu svém, památný ten rok, jako políbení na rozloučenou, ještě jeden paprsek blaha poslal našemu Karlu: zrovna o štědrý den 1848. obdařilať jej milenná jeho Julie prvním poupětem jich lásky nevadnoucí: dceruškou, jedinačkou, — Zděnkou!

A což dovršovalo radosť Havlíčkovu: mládistvá matka i novorozeňátko byly úplně zdrávy. „Radujte se, veselte se s námi, Ježíšek nadělil nám pro Vás vnučku jako rybičku“ oznamuje blažený Karel matce své do Brodu, i plesá nad kolébkou nového svého miláčka s naším Horácem:

„Ten luzný cit, v prsou to vlání
sobecký nezná bezženec!“

XXII.

Před katastrofou.

Největším dobrodiním, jaké nám troufalým poutníkům v tomto slzavém údolí dopřáno, jistě to, že nedovedeme prozříti tou mlhou, která zacloňuje nám dráhu našeho zítřka, že nepozbýváme naděje, ani když kráčíme již po rozvalinách svých prací

nejsnažnějších, ba že nevzdáváme se víry, ani když čteme ono usmrcující „Lasciate ogni speranza“ již dosti zřetelně na bráně temné budoucnosti. Nech at vánek předtuchy zlé nás promrazí, nech at pochybnost hlodavá zimničně námi pozatřásá, my neustáváme doufati, my z holé skály vydeptáme sobě sílící pramen nové víry a jdeme dále za myšlenkou, za ideálem, neb za fata morganou svého štěstí.

Také náš Karel chvílemi již pociťuje skličující dech neblahého vyvstávajícího Sirocca, také jeho zrak postihuje podezřelý mráček, jenž šerá se v růženné záplavě okamžitého jeho blaha, také jeho duši prochvívá mrazivá tesknota nejistoty, ale vše to jen vzpružuje jeho sebedůvěru a vůli, on vzchopuje se jenom tím odhodlaněji a doufá pevně ve vítězství šlechetné, veliké věci již zasvětil žití své. Chrabrá veselost mysli rozhání mrak pochybnosti, celý muž obořuje se chutě do práce, jde nadšeně za svým povoláním a vše ostatní — Bohu poručeno.

Jako v hladině zrcadla obráží se tento duševní stav Havlíčkův v přezajímavém jeho pozdravu, jímž vítá nový rok 1849.

„Jeden z nejpamátnějších, n e j v ě t š í c h roků přešel právě do minulosti“ — píše — „a zanechal po sobě celému lidstvu evropejskému znamenitou památku. Svoboda zatloukla rukou mocnou na paláce králů a otevřely se jí, zvláště národové slovanští slavili v tomto roku své z mrtvých vstání, své znovuzrození! Badatelové dějin člověčenstva budou rok 1848. se zvláštním zápalem zpytovati, mnohá až posud tajná pásma dějin jeho pozdějším potomkům odhalovati, kteří nadšené volati budou: „Jaké to byly veliké časy: že nám nebylo popřáno, žiti v nich, účastníky býti ve velikých činech našich předků!“ — M y ale, h e r c o v é t ě c h t o v e l i k ý c h d r a m, s t o j í m e n y n í s p e č l i v o u, z a m y š l e n o u t v á ř í u k o n c e bouřlivého roku, přemýšlíme o svém započatém, ale neukončeném díle, i lekáme se roku nastávajícího, nemohouce ještě zapomenout na hrůzy minulého. Jaká jest příčina našeho starostlivého očekávání čeho se lekáme?

„Lekáme se, že ruka nelidská, nebratrská opět uvrhne na šije naše staré jařmo, že zhasne zářící pochodeň naší svobody. Avšak nehodno jest nám lekati a strachovati se přede zlými: nejsme my slepí nástrojové času, ale jsme pánové jeho, sami tvůrcové svého osudu. Nesténejme zdětile, ale co mužové chopme

se činu! Opírejme se statečně s mocí svou, mocí dobrou proti zlým mocnostem a mějme pevnou důvěru, že neodolá moc zlého moci dobré. Přičiňme se, pomahejme si sami a Bůh sám pomůže! Nepřijde svoboda sama od sebe, nepřijde z pouhé milosti králů a mocnářů, nepřijde najednou v okamžiku: my sami musíme si ji v potu tváří zasloužiti, z vlastní síly své půdu její po mnohá léta vzdělávati, chceme-li trvanlivé v pokoji a bez starosti užívati ovoce její.

„A tato ourodná půda svobody jest vzdělanost, ušlechtilost, statečnost občanův. O to se starejme, k tomu pracuj každý podle sil a postavení svého: a štěstí a svoboda náš národ neminou. Žádná moc tohoto světa a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národ vzdělaný, ušlechtilý a statečný v poddanosti a otroctví! S takovým vědomím, s takovým úmyslem počínáme my nový tento rok a najdeme-li v celém národu svém stejně smýšlející, nepotřebujeme se ani tohoto roku rozhodného, ani žádného jiného času lekati!“ —

Navrácen nyní cele svému povolání, hleděl Havlíček především zvelebiti a osvěžiti Národní Noviny, které v posledním čase opět jaksi chřadly, tak že se ani obecenstvu, ani jemu samému nelíbily. Příčina toho vězela v různosti charakterův a živlův, z nichž skládala se jejich redakce.

Byl to zvláštní orkestr, jenž byl hnedle vždy rozladěn, jakmile kapelník Karel Borovský na čas ho opustil. Tehdejší čelní a stálí členové redakce Národních Novin byli: Dr. Vilém Gábler, Josef Jireček, mladší bratr téhož Hermenegild Jireček, medik Vil. Dušan Lambl, Václav Hanuš Kokořinský a technik Jan Kodym. — Řada to mladých spisovatelských talentův, o nichž mohlo se říci: kolik hlav tolik letor, tolik smyslův. Gábler a Josef Jireček činili „nejkrajnější pravici“, Lambl s Kodymem opět nejkrajnější levici; Hermenegild Jireček a Kokořinský představovali pravý a levý střed. Poněkud mnoho stran na tak malou sněmovnu. Pedantická rozvážlivost a konservativní nazor světa vrážely tu v těsné prostoře na demokratickou ráznost a liberální svěžest, dráždice a hnětouce se vespolek až se atmosféra redakční stala tak nezdravou a zakyslou, až se nastrádalo tolik osobních nechutí, že odpadala zvláště mladším silám všechna chuť k práci a zmocňovala se jich ona promrzelost neblahá, která jest spisovateli a časopisu

tím, čím železu rez.*) To hnalo asi Havlíčka nejmocněji z Kroměříže domů. A hle, jakmile se navrátil, hnedle se rozjasnilo a bylo zase dobře. Bodrá ta povaha, chovající v sobě tolik milé srdečnosti kolik ráznosti a velitelské síly, znovu osvědčila svou imponující moc nad lidmi, s nimiž Havlíček vešel v přátelský styk. Rychle vytrácela se z myslí nevrlost a všickni se s novým zápalem sdružili kolem milého, statečného „sbormistra“, jenž s neúmornou veselostí ducha, rukou tak obeznalou a pevnou znal říditi tu „českou muziku“ do taktu, jenž vždy

*) Na doklad stůjž zde výňatek ze zajímavé stížnosti, jakouž ulevil si jeden z těch mladších „sklíčených rebellantů“ a spolupracovníků Národních Novin při nastávajícím jejich novoustrojení, „v den Mláďátek r. 1848.“ Píše Havlíčkovi mezi jiným: ...„Pověst praví, že za Vaší nepřítomnosti, redakce dostala se do zlých rukou. Sám Pán Bůh ví... Co se mne týče já s velikou chutí pracovati nemohl: já nemohl! Když jsem před časy psával ještě jako klancát, nepřekážela mi v tom ani pamětihodná redakce Štorchů, Malých a Zapů tolik, jako teď, — kdy už přece dostávám vousy — ta neslavné paměti spolu- a místo redakce Nár. Nov. Již pouhý pohled člověka zastrašil. Pan doktor z Francouz, ten má divné zásady. On je proti spolkům, zejména proti Lípě (Slov.) stůj co stůj; on posuzuje každou věc asi v ten smysl: že by snad mohla být špatná... On myslí, že rozumí poměrům našim a duchu národnímu a — mýlí se drahně! Má již celé poctivé, hodné studentstvo proti sobě jako nějaký professor starých copů, ku př. Šnápal, Novák. On považuje studentstvo za nepatrnou drůbež, která se nesmí ani vypnouti k posouzení toho, neb onoho. Ale pan doktor je veliký Nečech. — Za to je ale p. Jireček (st.) výborný, skoro převýborný extrakt z Matice, kterého obyčejně člověk jenom po lžičkách smí užívati... aby se nezakuckal. Tento človíček — homunculus georgiculus čili jiříček, má podivuhodný takt censorský. Škoda starých časů Jenkovitých, nebo aspoň Muthových! Nyní budou vlohy jeho patrně jen ladem ležeti, jestli u Matice náležitého uznání nedojdou a k „harmonickému celku“ národní literatury české použity nebudou. Hlavní tah a ráz jeho censury činí „mravopočestnost“, on je totiž to, čemu Němci říkají „züchtig“, Francouzi „pudique“. Vyškrtne nemilosrdně vše, co by jen z daleka „uráželo mravnost a krasocit národa českého a zhanobilo panenskou něžnost literatury slovanské“... Libezný je také jeho humor, který se jeví v článku z Boleslavska č. 218. Mluví proti demokracii, která se mu zdá býti pramenem všech neplech a nepořádků a za důkaz uvádí — některého pytláka nebo podobnou zběř taškářskou. U Jirečka je humor officiální článek, za to ale officiální článek musí se varovat humoru, jako nakažlivé nemoci... Já myslím, že Vám jméno Dra. v průčeli listu nic více důvěry neziská, naopak! Dále myslím, že Vám censorský vplyv J. st. nezvelebí N. N. ani za mák a že by se tedy tomuto talentu měly vykázati slušné meze jeho praktického působení. — Když jsem teď již zlost svou vylil a srdci svému ulehčil, rád bych také věděl co a jak se s Vaší strany o mně soudí. Přeju si věděti upřímný a zřejmý úsudek, k svému i cizímu prospěchu. Vzteklouna jako jsem já, neurazí přímá domluva tak, jako úštipky a narážky. Moje tenkonervová nátura nesnese skrytý průvan tak snadno, nýbrž raději patrnou hlučnou bouři. Při vší skromnosti, ku které se denně modlím, aby vyprovázela kroky mé a nedopustila k nim bludičkového světýlka hrdosti a pýchy, — přece nesnáším a snášeti nechci a nebudu žádné poručnictví, nesmlouvám a nesmluvím se ani o čárku, ani o puntík, nýbrž státi chci samostatně a ustoupiti jenom přemoci veřejné polemiky. To je moje vyznání.“ — Tento „protest mladé, statečné duše proti nátiskům pedantů“, schoval si Havlíček na památku.

si věděl rady když nejhůř bylo, vždy zářil odvahou když všickni málomyslně ochabovali a nikdy necouval před obtížemi, nikdy neumdlel ve své podivuhodné pracovitosti. Jakmile tuto vnitřní nesnáz redakční překonal, Havlíček s novým rokem 1849. zvětšil formát Národních Novin a zdokonalil spolu obsah jejich vskutku znamenitě. Pouze jeden nedostatek nebylo možno odstraniti: Národní Noviny nemohly závoditi s německými denníky pražskými co do rychlosti zpráv, poněvadž tyto většinou dostihovaly do Prahy teprv pozdě večer a po německu: při větším návalu nebylo lze v čas vše převésti na jazyk český, tiskárna však nečeká, obzvlášté když je cizí. Marně staral se Havlíček již od června 1848. o vlastní tiskárnu Národních Novin, v níž chtěl dát pracovat po celou noc. Politický úřad ani jemu ani hr. Vojtěchu Deymovi neudělil povolení!

„Ostatně se ale vyznati musíme“, zní zajímavá útěcha Havlíčkova, — „že není účel našich Národních Novin ten, abychom jako holičové obyčej mívají, jen nové události, klepy a pověsti pro zábavu snášeli: účel náš jest vyšší, tendenční: my chceme poučiti, svobodě cestu rovnati, o zvelebení národa českého se přičiňovati a proto jsou články úvodní, poučné, zvláště ale vedení politiky slovanské hlavní naše péče.“

Za to však podařilo se uskutečniti novým rokem jinou, zamilovanou a dlouho pěstovanou myšlenku: Dnem 7. ledna 1849. vyšla prvně satyrická týdenní příloha k Národním Novinám — „Šotek.“ Odpovědným a skutečným redaktorem byl ovšem jediný Karel Havlíček. Hned vignetka prozrazovala ducha zvláštního toho dítka doby. Pod plápolavým praporem sedí šotek na barikádě, kteráž nakupena jest z divoké směsice paruk, cilindrů s číslem 67., úředních kalamářů, starých zákoníkův, deštníků, šlechtických znaků s hlemýždi a raky, censorských nůžek, makulatury novin, rodokmenů a podobného haraburdí: na úpatí barikády té pak právě vybuchnul granát.

A jako vignetka, tak byl i celý obsah „Šotkův“ naskrze originální. Jest to živá, mnohdy velice zdařilá parodie současných poměrů, skutkův a lidí: od aristokrata Lva Thuna až do hospodského pseudodemokrata křiklouna, od ministra Schwarzenberka až do špehouna, čenichajícího nad komínem co má poplatník k obědu, od vrchnostenského pana správce, jenž píše „perycht na krajsamt“, až do cara Mikuláše, jenž dá čtyřmi

kozáky násilně Šotku připnouti řád sv. Vladimíra, od jezuity, který nutí kantora k podpisování nadšené adressy oddanosti biskupům až do pana vikáriusa, jenž přišel na školní visitaci dělati z české historie bohabojný „nutzanwendung“ — vše se tu potírá vochlí žáhavého humoru Havlíčkova, jenž konečně může podati na veřejnost svůj „Breviář Jezuitský“, svoje to epigramy, jimiž vjížděl do paruky sv. theologie ještě za dob seminářských a moskevských, které ale, jak se samo sebou rozumí, nesměly se pod nos nebožky censury co živy odvážit. — Probírajíce se těmito satyrami, nápady, písničkami a karikaturami dnes po více než třiceti letech, máme dojem asi podobný jako když procházíme se starým opuštěným zámkem, kde ale posud vše stojí jak stávalo dřívěji, když tu ještě šuměl veselý život a kvas. Na mysli naší oživují ony doby uprchlé, my takměř slyšíme hovor a hluk jejich společnosti, postavy vůkol sestupují s podstatí a fresk, nabývajíce těla a krve. Když pak illuse se rozptýlí, bývámeme vzrušeni, jakoby dozněly v sluchu našem svěží zvuky Polonaisy Chopinovy. — Jakým to jadrným humorem kreslí nám Havlíček sebe a své tehdejší radikální odpůrce (zejmena Karla Sabinu hned v samém úvodu k „Šotku“! Vypravuje jak se s Šotkem poznali. — Bylo to za onoho krásného červnového dne roku osmačtyřicátého, když Windischgrätz slavnou kanonádou „vzýval sv. Ducha“ tak dlouho, až se mu ukázal v ohnivých jazycích šlehajících ze — Staroměstských mlýnův. Havlíček, jakož víme, bydlel tam „hned vedle“ a „spisoval právě pro pány P. T. Thuna a Windischgrätze vysvědčení pilnosti a mravného chování“, když tu jeden čipernější granát zrovna do okna mu vjel a — místo co by mu hlavu utrhl, v pokoji na zdi se uvelebil jako vlaštovka. „Když po malé chvíli pominul kouř, byl jsem neobyčejně překvapen, pokračuje náš Karel: „Na svém péře viděl jsem malého jak prst mužíka ve svornostském odévu jako na koni seděti: Kdo jsi? Odkud přicházíš? Co žádáš? tázal jsem se kvapně. „Já jsem Šotek, přicházím z Malé Strany a hledám službu.“ „Ty mluvíš notně zkrátka — dím já — jak jsi ale přišel na Malou Stranu, cos tam nyní na práci měl a jakým spůsobem sem přicházíš: to bych raději slyšel.

Šotek: Milý příteli! O tom by bylo mnoho vypravovati. Jakožto Čech jsi nepochybně o mně již dosti slyšel, teď mne tedy

vidíš. Jak jsem přišel na Malou Stranu a kdy, mohu ti snadno povědít. Víš beztoho, že jsme my staročeští pohanšti bohové skrze křesťanství o všechny své statky a důchody přišli. Poněvadž ale nesmrtelni jsme, tedy jsme se ani, jako v podobném pádu kavalíři dělávají, zastřeliti nemohli, museli jsme si všelijak živobití vyhledávat. Já jsem se všelikde po Čechách prohánĕl, až jsem se konečně po bitvě Bělohorské dostal za sekretáře k Pražské kapitole...

Já: Co, ty pohan, žes byl sekretářem u kapitoly?

Šotek: Ovšem, měl jsem na starosti takové řízení, ku kterému se pohan mnohem lépe hodí než křesťan a takového řízení je u Pražské kapitoty větší díl. Dělal jsem vysoce důstojné konsistoři mnohou dobrou službu, ačkoli jen ve skrytosti a měl jsem za to dobrý plat. Teď ale co se to vojsko na Hradčanech rozhostilo, nemohl jsem to již déle vydržet a sebral jsem se k Vám na Staré město; poněvadž ale přes most nepouštěli, vlez jsem do granátu, který mne také na pravé místo dovezl.

Já: Na pravé místo? Víš-li, že jsi v redakci Nár. Novin?

Šotek: Vím, a právě proto žádám, abych byl za spolupracovníka přijat.

Já: Oho! Jsi-li pak ale také k takové práci schopen?

Šotek: (s hrdým hlasem.) Já jsem demokrat! — —

Já: Milý příteli! Demokratů je teď mnoho a jsou rozličného druhu. Někteří jsou také nesmírně hloupí; a ačkoliv na tebe v tomto ohledu nemám podezření, přece nemohu vědĕt, jak to s tvým demokratstvím vypadá. Višli pak chlapíku, co to jest demokracie?

Šotek: (s pathosem:) Demokracie je lid, a lid je demokracie.

Já: Hahaha! Tos pochytil od pana Sabiny, ale višli pak, že jsi tím napálen? Vždyt to nic neznamená.

Šotek: Co? nic neznamená? To znamená, že je demokracie lid a lid, že je demokracie.

Já: Ano, ano. Fenomén je střevíc a střevíc je fenomén. Ale — nehádejme se o takových radikálních věcech. Chceš-li být opravdu spolupracovníkem se mnou, musíš mi oznámit své

politické smýšlení. U nás musejí být celé noviny z jednoho kamene a proto musejí býti všickni spolupracovníci stejného smýšlení . . . Jaké tedy máš?

Šotek: Já jsem demokrat! —

Já: To už víme, tedy dál.

Šotek: Já jsem radikální demokrat! —

Já: To je všechno jedno. Jen dál!

Sotek: Já jsem sociální, radikalní demokrat!

Já: I ke všem všudy! Neplýtvej pořád takovými slovy a řekni mi raději, kterak smýšlíš strany zřízení zemského, strany daní, strany sněmu, ministerstva, ouřadů a tak dále, ať přece zvím co jsi.

Šotek: Strany těchto věcí to já beru všechno hrozně ostře a co možná nejradikálněji. Nikomu nic neplatit a každému hned vyprat! To je moje hlavní zásada. Pak ale musejí být především ministři, všichni šlechticové, ouředníci, kněži a boháči oběšeni, kdo má pole, tomu se musejí vzít, a dát tomu kdo nema žádné. Vládu nepotřebujeme, však my bez ni také živi budeme a každý rok vždycky z jara musí být revoluce s barykádami, aby se lid udržel ve cviku. V takovém smyslu chci psát.

Já: (ohlížeje se opatrně po pokoji.) Milý brachu! Ty jsi tak radikální, že se bojím, abys mi něco neukrad a musím se vyznat, že jsem proti Tobě velký reakcionář. Proto také by to nedělalo žádnou dobrotu, abys byl spolupracovníkem při Národních Novinách, ponévadž naše demokracie je zcela jiná než tvoje . . . Ne, s tvým spolupracovnictvím není nic. Abys ale ochotnost mou viděl, a abych ti dokázal, že si ostatních tvých schopnosti, totiž tvé žertovnosti a satyry vážím, hodlám k vůli tobě zvláštní časopis vydati".

Právě ten ryze časový ráz dodává vtipům Šotkovým půvabu nevadnoucího. Mnohému neporozumíme než čteme-li současné Národní Noviny Havlíčkovy. Ale pak teprv vnikáme tak říkaje až v samo ledví jeho. Sledujeme s rostoucím interesem jak potýká se v Havlíčkovi již na úsvitě roku 1849. pochybnost s důvěrou, jak propukává již předtucha blížící se zrady, jak roste jeho nevěra v sliby ministerstva Schwarzenbergova, které bičuje od prvního čísla v „úřední části Šotka", již dal

za motto známou šprýmovnou průpovídku starých Jezuitův, obrátiv ji takto na tehdejší vládu:

„Cui simile jest Austriacum regimen?
Čemu se podobá nynější vláda?
Odpověď: Missae de requiem. — Černé mši.
Nullum Gloria — žádný je nechválí.
Nullum Credo — žádný jim nevěří.
Longum Offertorium — pořád abysme dávali.
Et in fine nulla Benedictio — a na konec to všechno
č . . t vezme."

Odstřeluje tento kalený šíp v „Šotku", záhájil Havlíček spolu také v Národních Novinách svůj tuhý a památný boj za právo proti ministerstvu Schwarzenbergovu, které s podivuhodnou smělostí v několika nedělích počalo již rušiti své zvučné sliby a za to tím věrněji plnilo — program Windischgrätzův.

Odvážné reakci přáloť štěstí jako Polykratu. Ve Francii byl se stal Ludvik Bonaparte presidentem republiky, která již nesla znak smrti na čele. Italiani rozdvojili se na republikány a monarchisty, v Prusku byla demokracie již sražena k zemi, v Rakousku, ale želely Vídeň i Krakov sevřeny stavem obležení u nohou vítězův, zatím co neobyčejně krutá zima pokryvši veškeré uherské řeky, jezera a bařiny tuhou krou, zbavila Maďary jich přirozených hradeb a dopřála Windischgrätzovi a Šlikovi snadné vítězství nad povstalci ustupujícími hluboko do země. Bez boje zmocnil se úsvitem Novoročním Windischgrätz Pešti a Budína.

Tato neočekávaná snadnost v přemahání povstání Uherského, dodala reakci nesmírné sebedůvěry. Jakých ohledův ještě na ten kroměřížský parlament, když mělo Rakousko opět pohromadě sílu 400.000 bojechtivého, dobře vycvičeného a zaopatřeného vojska?

Již dne 4. ledna vrhlo ministerstvo sněmu rukavici. Vzalo veliké pohoršení ze zásady, kterou chtěl sněm postaviti v čelo nové ústavy Rakouska, z proslulé to zásady: Všechna moc pochází z lidu.

Takových demokratických thesí prý v ústavě nestrpí, tato zásada prý se dotýká monarchického principu, zakřikl ministr hr. Stadion zhurta sněmovnu a boj vzplanul. Není zde místa, abychom kritisovali sněm Kroměřížský jak sobě vedl v tomto zápase. Měl chvíle velebné zmužilosti a síly jako chvíle poli-

tování hodné slabosti. Bránil se chrabrými slovy, jimž však neodpovídaly vždy činy jeho.

Chceme toliko Havlíčka pozorovati, jak sobě vedl v kritické chvíli té. Od prvního momentu jest si vědom vážnosti její: „Věci stojí nyní tak“, — píše již dne 9. ledna 1849, „že buďto sněm aneb ministerstvo padnouti musí. Pravím úmyslně napřed sněm, poněvadž skutečně nemáme tolik naděje, že toto ministerstvo ustoupí vůli národa.“ — Ve věci samé pak hájil zásadu, že všechna moc pochází z lidu s veškerou stálostí a s veškerým zápalem plného přesvědčení svého. „Jest prý v tom zahaleno republikánství!“ praví p. Stadion. Aj, komu napadlo v Rakousku zakládati republiky? když ale nejrozumnější mužové v Rakousku upřímně chtějí založiti konstituční monarchickou vládu, nemohou při tom věřit na staré báchorky politické, nemohou myslit, že skutečně pochází všechna moc od krále a že celý národ všechnu svou moc od králů přijímá. Když pochází všechna moc od krále, proč králové neporážejí své nepřátely hromem, proč pak berou na to od národu rekruty, od národu daň na prach a olovo? My zachovávajíce vždycky všelikou slušnou úctu a oddanost k JMC., jakožto hlavě naší země, nemůžeme přece v panovníku nikterak vyššího tvora, než lidského vidéti, což by nám ani naše křesťanství nedovolovalo. A je-li skutečně panovník člověkem, kterak může sám více moci míti, než 35 milionů lidí? Víme dobře, a budeme si vždy pamatovati, že moc králů záleží v národu a že král bez národa není možný; víme dobře, že ti, kteří moc králů proti národu nadsazují a krále jako nějaké zemské bohy vystavují, jenom z farizejství to činí, aby totiž oni, co kněží těchto bohů, na na spůsob kněží pohanských, oběti těmto bohům přinešené — sami snědli... My jsme nikdy neschvalovali přepiatost těch, kteří říkali, že jenom tolik moci pro budoucnost císaři zůstane, kolik sněm konstituující za dobré uzná ponechati koruně; my jsme vždy již na počátku považovali budoucí konstituci naši jakožto dobrovolnou úmluvu mezi národem a císařem dříve neobmezeným, avšak co úmluvu mezi dvěma přátelskými, sobě vzájemně všechno dobré přejícími stranami. My jsme vždy na paměti zachovali, že konstituující říšský sněm pracuje konstituci pro dědičnou monarchii, ale očekávali jsme, že koruna od sněmu všechny ty výminky přijme, které se s nynějším vzdělaním světa srovnávají, jmenovitě, že celá zákonodárná moc

zůstane národu a císaři jen suspensivní velo, t. j. odročení až k budoucímu sněmu.“ — Jeví-li se z této theoretické rozpravy, jak opravdově promyslil Havlíček zásadu konstituční, uzříme z následujícího, jak zmužile a neunavně ji brániti znával:

„My se skutečně obáváme“ — pokračuje, „aby nynější ministerstvo Schwarzenberg Stadionské, které o těch věcech zcela jiné a poněkud středověké názory má, proti svobodě naši a proti sněmu moci nepovstalo; a nedá se upříti, že vojska k tomu má hojnost a kanonů dostatek. Avšak udržeti ve slepém poslušenství 35 milionů nespokojených lidí není žádná maličkost a přesvědčeni jsme, že k tomu ani 500.000 mužů vojska na dlouhý čas nepostačí. A onen starý prostředek, že se vždy několik národů proti některému použije za nástroj potlačení, tento prostředek opotřeboval se také již do sytosti. Nechme tedy ministerstvo vystupovati proti právu, proti daným slibům, proti slušnosti a nedejme my se nyní žádným spůsobem popuditi k protizákonnému jednání, nýbrž hajme jen pevně a neustupně ta práva, která již máme. Uvidíme jak dlouho tato hra potrvá. Strana, která ve Vídni proti právu moci užila, padla hanebně: a zrovna tak padne dříve nebo později každý, kdo moci jedná proti právu.“

Tato živá, skálopevná víra v konečné vítězství pravdy nad šalbou, práva nad násilím neopustila Havlíčka do dechu posledního. Z ní proudila jeho síla jonácká, to byl onen svatý, divotvorný oheň, jenž ocelil jeho lebku do tvrdosti neoblomné proti všelikě hrůze a zlobě lidské.

Zatím události rychle se vyvíjely. Ministerstvo popíralo sněmu, poněvadž prý byl svolán jedině k vůli vypracování osnovy ústavní, všeliké právo zákonodárné, aby mohlo vydávati provisorní zákony samo, jeden pěknější druhého. Tu sešněrovalo tisk, zakázavši volný prodej novin, tu zahrozilo úředníkům státním svou nemilostí, jestliže budou držeti s lidem, tu nařizovalo krutý odvod kolika tříd najednou nešetříc ani otců rodin, a rozšiřovalo stav obležení z jednoho velkého města na druhé. Sněmu si všímalo vždy méně a méně, odpovídalo na interpelace kdy a jak se mu zlíbilo a dávalo ve svých časopisech o něm psáti vždy pohrdlivěji.

Tím konečně sňato i nejvtělenější důvěře bělmo s očí. Našinci v Kroměříži již viděli, že je zle a že jim nezbývá, než

podati ruky Levici ku pospolitému boji proti ministerstvu, které tak se jim odsluhovalo za všechny jejich oběti. Ale jedva že zahájeno památné toto spojení českých poslanců s německou Levicí, jedva že po tolikých sporech osudných obě strany si řekly: zapomeňme hněvův a zachraňme svornou sílou i vzájemnou ústupností ohroženou svobodu nás všech: — zahrozila vlada ústavodárnému sněmu ve svých novinách (vídeňském Lloydu) skutkem, který bude prý v nebližším čase mluviti sám za sebe: Přese všechnu opposici dovede prý ministerstvo Schwarzenberkovo založiti bohdá i konstituční monarchii i sjednocené Rakousko. — Havlíček ihned celý ten článek ministerského listu sdělil lidu českému (dne 11. ledna) a sprovodil jej touto odpovědí:

„To jest srozumitelné! Jest-li sněm neposlechne, bude — rozpuštěn a mocné ministerstvo Schwarzenberkovo „založí konstituční monarchii a sjednocené Rakousko“, to jest, aby tomu každý rozuměl, ministerstvo dá oktrojovanou konstituci a zavede starou centralizaci v novém ještě dražším kabátě než byla stará a položí tím pevný základ — k nové revoluci. O krátkozrakosti ministerská! O tvrdost a nevšímavost ke všemu, co nás učí zkušenost historická... Jest to ale poctivé, s národy takto hráti a je do ustavičného neštěstí poháněti?... My radíme srdečně k tomu, aby národové tiše, ale s vědomím křivdy utrpené všechno snášeli, čekajíce na další vyvinutí věcí. Stav Rakouska bude pak takový: s jedné strany dole národ vlašský, nedávno podmaněný mocí a žádostiv každou chvíli odtrhnouti se; s druhé strany nahoře Poláci odjakživa všemožně pracující proti Rakousku; v prostředku Maďaři nyní právě krutě podbití, nesouce ještě živou ránu a očekávajíce s nedočkavostí dobu pomsty; Chorvati, Srbové, Čechové, Moravané, Slováci, Rusíni, Slovinci, kteří krví svou pomahali ve Vlaších, u Vídně, v Uhrách a v Haliči Rakousko zachovati a nyní po vykonané těžké, krvavé práci — ošizeni a místo svobodné, řádné konstituce obdařeni konstitučními formami, hodnými daněmi, 500.000 vojska a každoročně 80 mil. nevyhnutelného dluhu. K tomu ještě snad z jara krásná válka ve Vlaších, — pěkné vyhlídky na budoucnost!“ —

Také sněm Kroměřížský vzchopil se v povědomí své důstojnosti a zmužilá obrana jeho mohutným hlaholem zabouřila širou říší na radost všech svobodymilovných srdcí. Ministerstvo

postihlo, že poněkud před časem vystřelilo, a chovalo se odtud zcela tiše. Nechalo bez vyrušení sněm rokovati o základních právech občanů rakouských dále. Ale právě toto náhlé utišení bylo mnohým podezřelé. Vznikali nejrozmanitější pověsti. Brzy, že prý vláda chce svolati sněm všeobecný celého mocnářství, brzy že prý rozežene sněm a obnoví staré hospodářství absolutismu. Všeobecný byl pocit, že se cosi neobyčejného strojí a kuje, že je to ticho před bouří.

Havlíček ale chtěl stůj co stůj udržeti lid náš při dobré, statečné mysli. Věděl, kterak nejsilnějším spojencem utlačovatelův jest bojácnosť lidská, i zlobil se zle na každého, kdo naháněl lidu strach. Proto také ještě 28. ledna volá: „My se o svobodu nebojíme. Neočekáváme nic z pouhé dobré vůle od ministerstva, ale mnoho z nevyhnutelnosti. Nevyhnutelnost tato vyplyne sama od sebe z jara: celé mocnářství jest rozkvašeno, veliká část jen mocí zbraně na čas poražena, peněz všude, zvláště v státních důchodech veliký nedostatek, ve Vlašich z jara bude třikráte spíš vojna než pokoj, Francouzy jsou skoro jako lavína hrozící celé Evropě zavalením: tuť přece bude muset naše vláda o to dbáti, aby si aspoň nějaké přátely opatřila.“

Nuž ano, ona vskutku o to dbala; jen že si je neopatřovala tam, kde našinci doufali, u Slovanů rakouských, nýbrž zrovna u oné mocnosti, proti níž právě před rokem Palacký chtěl založiti jako hradbu silné a mocné Rakousko: v Petrohradě u vlády cara Mikuláše Pavloviče. Proto také nejen my, ale i bratři naši Jihoslovanští záhy doznávali ochlad uznalosti ministerstva vídeňského velmi citelně. Trpce toužili na to, jak bylo milovanému jejich bánu Jelačiči vzato důstojenství královského plnomocníka v Uhrách a propůjčeno Windischgrätzovi: jak tento otočen schytralou aristokracií uherskou, která na oko přeběhla v jeho tábor, po všech zemích uherských ustanovuje za komissaře opět samé Maďaróny, ano jak i v čelo komorních záležitostí uherských postaven co ředitel nadutý Maďarón Almásy, který Chorvatským úřadům rozkazuje po maďarsku, slovem, jak vše ukazuje k tomu, že Chorvatsko ze své oběti ničeho si nevyzíská, než buď opět poručnictví maďarské, nebo německé. —

Tato zkušenosť chrabrých Jihoslovanův pobouřila nejtklivější struny srdce Havlíčkova: „Bratři!“ napsal jim vřele 11. února:

„Sami zarmouceni z neblahého obratu našich domácích záležitostí, sami v ustavičném obávání, aby lstnými úskoky vojenská libovláda nebyla opět uvalena na šíje naše: hledíme ještě s větší ouzkostí na vás!... Bratři, buďte ubezpečeni, že nás nynější vláda nepřekvapila svou věrolomností: věděli jsme dobře, čemu nás zkušenost mnohých století naučila, že se nám slovo nezdrží, až naší pomoci zapotřebí nebude; a však nemohli jsme jinak, než podporovati vládu proti soběckým záměrům Maďarův a Němcův. Kdyby tito dva národové spravedlivěji a snášenlivěji byli jednali k nám Slovanům, nebyli bychom přinuceni bývali, jeden druhému jámu vykopati, do které nás nyní vláda všecky uloží; my museli (?) síly své jeden proti druhému vypotřebovati a utužiti tak onu sílu, která ve svém necitlivém soběctví nezná ani spravedlivosti, ani vděčnosti! My jsme dobře věděli, že se vláda, až pomocí naší pokoří a zlomí čilejší a samostatnější síly maďarské a německé, spojí opět s konservativními, aristokratickými stranami Maďarů a Němcův proti všem liberálním, jakož to nyní poznenáhla vyplňuje. Avšak, ještě nejsme u konce, ještě nejsme pochováni!

„Žije, žije duch slovanský
bude žít na věky!
Marné vaše byrokrati,
proti nám jsou vzteky".

Zapřísahá však bratry Jihoslovany, aby se v horoucnosti své bujné krve nedali strhnouti k vzbouření. „Ne bratři! Do této sítě chytrých diplomatů nevejdeme nyní: povedeme odpor svůj spravedlivý proti ním cestou legální, cestou práva, cestou sněmovní; většinu na legální cestě máme nyní jistou a nepotřebujeme revoluce. Necháme nyní tuto byrokratickou stranu, ať ona proti nám revoluci započne, ať ona sama před celým světem veřejně a bez výmluvy zruší slovo nám dané, ať nás zradí jako Jidáš před očima celé Evropy! pak uhlídáme jaké ovoce ji ponese její zráda a faleš. Zatím ale utužíme se, zatím vzrostou naše síly uvědoměním celého národu."

A článek vyznívá proslulou statí ze „Záboje a Slavoje:

Dva syny, jejúže hlasy
přecházesta v mužska,
vycházevasta v les." atd.

Bojovné to rozčílení Havlíčkovo roste takřka předtuchou blížící se katastrofy. Jak prudce obořuje se na vládu pro nesmírné její rekrutování! S jakým sarkasmem volá: „Naší nadějí jsou naše dluhy!“ a s jakou úchvatnou výmluvností vyzývá národ, aby ohroženému sněmu říšskému přiskočil ku pomoci, aby ze všech krajin a končin posýlaly se statečnému zastupitelstvu národnímu v Kroměříži adresy důvěry na podporu a důkaz, že se ministerstvu nezdaří, aby zlehčilo parlament ten v očích lidu a zničilo tudíž mravnou onu moc, „kterouž sněm až posud měl bez vojska a bez kanonů proti pánům velicím vojsku a kanonům jejich.“ — Vskutku šetřilo ministerstvo již v polovině února 1849. důstojnosti a práva sněmu ústavodárného tak málo, že bez vědomí jeho vyjednávalo ve Frankfurtě o příštím státoprávním poměru Rakouska k Německu! Ano, dne 21. února obdržel dokonce Havlíček z Holomouce z nejlepšího pramene zprávu, že vydalo ministerstvo k zemským správcům v Čechách a na Moravě rozkaz, aby hleděli doplniti volby do Frankfurtského parlamentu v těch okresích, kde se posud nevolilo, a kde by se to bez rušení veřejného pokoje provésti dalo! To tak ještě ke všemu scházelo. Rozumí se, že Havlíček ihned obnovil své loňské heslo: „nikdo ať k té volbě nechodí“, čímž prý nejlépe upokojíme vládu stran toho rušení pokoje; — pak ale si ulevil „ne od srdce, ani od plic, nýbrž od — jater, při kterých je žluč“:

„Tedy jsme se museli ještě jednou dočkati volby do Frankfurtu! Do parlamentu mezi samými Němci zostuzeného, ženou nyní nás, abychom tam pomáhali získati proti Prusku většinu onomu čistému „Oesterreicherthumu“ — jak se vyjadřují bezcharakterní noviny „Const. Blatt aus Böhmen“, — onomu „Oesterreicherthumu“, který je sprostým slovem řečeno: německví, jež nás Slovany, Vlachy, Rumuny a konečné Maďary za podnoží Německa sníziti chce a ještě by nás samotných k tomu za nástroj chtělo používati; — onomu čistému Oesterreicherthumu, který se nadutě v našich vlastních krajinách roztahuje a každé samostatné hnutí naše o rovnoprávnost nazývá „Sondergelüste“, „Sonderinteresse“, tak jako by žádný národ neměl od Boha jiného určení, než aby Němcům sloužil! Ať si je Prusko hlavou Německa, — jaké tělo, taková hlava: ale Rakousko není k tomu stvořeno, aby bylo hlavou takového těla . . Dle našeho mínění bylo by prozatím

a snad i pro budoucnost nejlépe, nevstupovat s Německem do pražádného spojení.“

V tom se tedy opět Havlíček nesrovnával zcela s Palackým, který sice národní splynutí Rakouska s Německem pokládal za samovraždu pro Rakousko, však za to radil, aby obě mocnosti, říše Rakouská i Německá svůj dosavádní svazek proměnily ve věčný spolek k obrané i ke vzdoře a bude-li v tom jich obapolný zemský prospěch, aby třeba také zřídily mezi sebou jednotu celní! (Viz téhož list do Frankfurtu.)

„Constit. Blatt aus Böhmen“ — (redaktor Klučák,) — nechtěl si dát výtku bezcharakternosti líbit a mínil Bůh ví jak Havlíčka spraží, když v odvetu nazve jej „kannibalským partikularistou“. Ale pochodil! „Ano, co bychom to neřekli“ — vysmál se mu Havlíček — „my všickni Slované, Maďaři, Vlachové, Rumunové jsme a zůstaneme partikularisté a nejhorší věc při tom je ta, že je nás v Rakousku šestkráte tolik co Němců a že tedy svůj „kannibalský partikularismus“ nepochybně provedeme. Při tom zůstaneme vždy dobří přátelé Němců, ale jak říká sám Němec: „Drei Schritt vom Leib!“, t. j. po česku: „Já pán, Ty pán!“ — Že jsem nazval „Const. Blatt“ bezcharakterním také si nepokládám za velkou vinu: to řeklo přede mnou lidí na tisíce.

„Bezcharakterním se nazývá ten, kdo dnes chválí foederaci, zejtra centralismus: dnes drží s Němci, zejtra se Slovany, který není ani chladný ani horký, ani slaný ani mastný, nýbrž pro lepší jistotu drží se všemi, až se ukáže, kdo vyhraje. Takoví páni sice říkají, že jdou prostřední cestou, ale prostý upřímný člověk by jim odpověděl: že psí ocas také jde prostřední cestou. Za našich časů musí každý veřejně s některou stranou držet a kdo to nečiní je buď chytrák, čekající až kdo vyhrá, anebo dobrák, ale již příliš veliký, jak říkáme hustý, který sám neví, komu by vlastně měl dát za pravdu. A novinám, které jsou takové, říkáme bezcharakterní.“ —

Touž dobou vstoupil Havlíček do „Slovanské Lípy,“ kdež byl za nedlouho zvolen do výboru, ano i místopředsedou jejím. Učinil tak, aby pomáhal utužovati v důležitém spolku tom živel liberální proti radikalnímu. „Lípa Slovanská“ mající do sta filiálek po krajích našich, obracelať k sobě tehda zřetel Slovan-

stva jako vlády, a cokoli činila počítalo se na vrub celého národa. Nebylo tudíž Havlíčkovi lhostejno, aby snad živlové výstřední, jako Sabina, Arnold nebo Gauč měli ve spolku takém slovo rozhodné, přál si, aby tato jednota naše v kritické té době podávala důkaz, že demokracie česká jest rovněž rozumna jako poctiva, rovněž střízliva jako opravdova. Stůjž zde jeho památné politické vyznání víry, jak je byl tehda složil před veškerou veřejností naší v Národních Novinách: „Strany politického smýšlení“ — praví doslova — „slyšíme a čteme posavád množství jmen rozličných stran; slyšíme o radikalistech, demokratech, aristokratech, konservativních, liberálních absolutistech, moderádech, progresistech, reakcionářích atd.; která strana jest nejlepší? které se máme přidržeti? — Stojím na tom, že není více hlavních rozdílů ve všelikém politickém smýšlení než dva, totiž jedna strana poctivých a rozumných, druhá nepoctivých a nerozumných lidí. Poctiví jsou, kteří se věrně drží té zásady, kterou jsme se od nejpřednějšího liberalisty tohoto světa naučili: co nechceš sám trpěti, nečiň jinému; nad tuto zásadu není nic liberálnějšího na tomto světě. — Každý poctivý a spolu rozumný člověk jest liberální, jest demokrat, třeba se ani sám za liberálního a demokrata nevydával; mnohý poctivý, ale při tom nerozumný člověk, ačkoliv se domnívá býti liberální a demokrat, přece z nerozumu často proti svému nejlepšímu mínění a přesvědčení jedná a tak demokracii a liberalismu nevědomky škodí a překáží; lidé chytří sice, ale nepoctiví, ačkoli se sami za liberální a za demokraty vydávají, nemohou jimi ani býti. Schválně se tu o slovech: radikální, konservativní, moderados (mírný) ani nezmiňuji, poněvadž to jsou pouhé formy nehodící se nikterak k dobrému označení politických stran. Neboť býti a nazývati se redikálním, jest zrovna takový nerozum, jako býti a nazývati se konservativním neb moderadem. A proč? Proto, že rozumný demokrat a liberalista musí býti redikální, konservativní i moderados zároveň. On totiž musí všechno co jest rozumné, poctivé a demokratické zachovati a udržeti (konservovati) a v tom jest konservativní; všechno co jest aristokratické, neliberální, nepoctivé, nerozumné musí hledět vypleniti a vyhubiti a v tom jest buď radikální neb mírný, jak toho kdy potřeba žádá. Neboť nemáme vždy dostatečných sil k tomu, co bychom učiniti za dobré uznali

a člověk jenž hlavou zeď proraziti chce, může býti sice nejpoctivější, ale je jistě — nerozumný. Poctivý a rozumný demokrat tedy jest tenkrát radikální, když vidí, že jeho síly dostačí vykořeniti něco aristokratického, nepoctivého a neliberálního; kde ale toto jemu protivné v tak hrubé moci se jeví, že nemožno jest najednou a úplně tuto moc zničiti, tam jest mírný, to jest: on se nepodrobuje této moci, ale hledí ji poznenáhla seslabiti a konečně nad ní zvítěziti... Řádný demokrat a liberál nemůže se jinak spokojiti než ouplnou demokracii a svobodou; on tedy nemůže na polovici, neb na některé části přestati; ale on nemusí všechno chtíti najednou, když to možno není, nýbrž vždy jen tolik, co možná dostati a proraziti a o ostatek opět dále se přičiňuje."

Po těchto zásadných větách určuje pak stanovisko strany, k níž hlásí se v národě českém: „Naše postavení co národní, liberální strany jest uprostřed mezi stranou radikální a stranou konservativní. Od oné (radikální), nedělíme se tak v theoretických zásadách jako v praxi. Ať radikalisté v sanquinické bujnosti skoky dosáhnouti hledí svého cíle, my krok za krokem půdu skoumáme, kam bychom s jistotou nohu postavili zdlouhavěji sice, ale bezpečněji ku předu se béreme nemajíce se co báti častého brknutí a klopýtnutí oněch. S konservativní stranou nemáme žádné společné zásady, poněvadž jsme pro pokrok; v praxi pak jen tak daleco se s ní srovnáváme pokud i my zachovati chceme to, co by bez velikého nebezpečenstvi zrušiti se nedalo, my nechceme nic nemožného a klademe spásu svou v pokojný, stupňový, ale pevný a jistý pokrok". — S radostnou hrdostí ukazoval k tomu, jak v Kroměříži čeští poslanci svým hlasováním jako svými řečmi osvědčují se býti muži svobodě a národu upřímně oddanými, jak čeští oudové konstitučního výboru hlasovali nejliberálněji ze všech, jak nedáme se my Čechové žádnou mocí užíti za nástroje proti národům, ale dokazujeme pravou liberálnost a demokratické srdce v době když to platí. —

Vskutku drželi se naší v Kroměřížském tom epilogu dobře: zachránili čest sněmu, avšak života mu již zachrániti nedovedli. Tent byl podlomen břichy dřívějšími a na zhojení jako na pokání bylo již pozdě.

XXII.

Státní převrat.

S myslí uspokojenější než kdy jindy vycházeli poslanci liberální u večer 6. března 1849 po hodině deváté z dlouhé schůze sněmu ústavodárného v Kroměříži. Ukončilit právě památné rokování o právech základních, kterým znovu dobyli sobě srdce národův. Předseda odročil zasedání sněmu na týden, aby oddíly sněmovní podrobily zatím hotový již návrh ústavy poslední zkoušce. V den 15. března pak, co ve výroční den osvobození národův rakouských, měla býti ústava přijata dle úmluvy jednomyslně od celého sněmu v prvním čtení. — S navrženou ústavou mohl býti spokojen každý upřímný přítel pokroku, práva a volnosti. Mohlo se jí sice vytýkati, proč nedopřála zemím řádné samosprávy; ale za to poskytovala národům všem poctivé a spravedlivé zastoupení v ústředním mocném parlamentě, nepřipravovala nás žádnými umělými systémy skupin voličských o většinu, a neznala žádné sněmovny panské, nýbrž vedle sněmovny lidu, sněmovnu z e m í, do které každý sněm volil z národních kurií svých stejně zřízenců, nad to každý kraj po jednom zástupci. — Tolikéž veto koruny nebylo absolutní, nýbrž obmezené. Ona mohla rozpustiti sněm, ustánovil-li se týž dvakráte po sobě na návrhu zákona jí nelibého; ale jakmile nový sněm do třetice zákon týž odhlasoval, nemohlo se mu déle odepříti stvrzení... Však vlastní, historický význam svobodomyslné té ústavy záležel v tom, že se o ní zástupcové národův dohodli dobrovolně vespolek, že bylo to dílo skutečného vyrovnání mezi centralizací a federací, mezi Němci a Slovany beze všeho zakročování vlády.

Ale snad právě proto odsouzeno k smrti ještě před narozením. — Kníže Felix Schwarzenberg čekal netrpělivě toliko na první větší vítězství milého švakra svého knížete Windischgrätze nad rebelly uherskými, aby zbavil se nepohodlného sněmu, jenž mu svou slovanskou většinou rovněž překážel v jeho německé politice, jako svou liberálností v jeho choutkách centralistických a protiústavních. Ve Frankfurtě již chtěli vylučovat Rakousko z Německa a zříditi jednotu německou s náčelnictvím pruským. To bodalo státníky „rakouské“ přímo do

srdce. Rychle tedy skouti Rakousko v jednostejné, po německu ustrojené těleso, a vrhnouti celou tu imposantní moc 35 milionové říše jako Brenuův meč na váhy německé, až by ten „blázinec“ ve Sv. Pavelském chrámě Frankfurtském se rozprášil a starý bundestag s předsednictvím Rakouska znovu vyvstal z mrtvých. K tomu ještě hluboká, palčivá zášť zabořilých živlů aristokratických a zpátečnických proti „těm kazatelům podvratných theorií“ v Kroměříži a známe tak celkem asi pera, jež se vymrštila v Olomúci, jakmile dostihla tam zpráva, že Windischgrätz a Šnik porazili u Kápolny hlavní sílu maďarskou pod Dembinským a Klapkou v bitvě rozhodné na hlavu.

Bylo již pozdě na noc jmenovaného dne 6. března, když znenadání přijel ode dvora z Olomouce ministr hr. Stadion, se státním podsekretářem Helfertem do Kroměříže a na rychlo k sobě sezval čelné poslance z pravice i středu, (mezi nimi Palackého, Pinkasa, Štrobacha, Braunera, Riegra, Meyera, Lassera, Neuwalla). A jaký byl účel té neobvyklé půlnoční audience? Žádný jiný, než aby vláda na těchto vůdcích strau jaksi předběžně zkusila, jaký as dojem učiní zýtra hotový její státní převrat...

Dojem byl horší, než se nadála, ač Stadion ani nevyjevil vše. Nebof když svolaní poslanci uslyseli z úst ministrových, že korunní rada ustanovila se — oktrojovati z vlastní moci „ústavu“ pro všechny země rakouské, — všickni ztrnuli leknutím: což ale teprv, když seznali obsah té oktrojované ústavy! —

Dávno již byl ji poslanec Mayer přečetl na poslední paragraf, ale jen hrobové mlčení dávalo odpověď. Jakmile však Stadion jal se, ponékud zaražen, činu vlády omlouvat a shromážděné poslance do Vídně zváti, aby prý tam byli ministerstvu nápomocni u vydávání ústav zemských — propukla bouře. Dr. Adolf Pinkas vyvstal první a v prudkém rozhořčení odmítl pozvání, řka: „Když si ministerstvo osvojilo právo zdělati ústavu pro celou říši, nešetříc říšského sněmu, nechať si také samo udělá ústavy pro země!... Přijal jsem poslanectví, abych rokoval o ústavě pro celou říši“, doložil hrdě, „a ne abych pomahal ministersvu oktrojovati zemské zřízení pro Čechy!“ Na to několika ostrými rysy zkritisoval oktrojírku, a zapřísahal ministry, aby ustali od neblahého svého předsevzetí, aby měli na mysli krev, která poteče následkem tohoto činu jejich, aby

pamatovali, že hrají o bytí Rakouska! Podobně ozývali se řadou ostatní. Všichni naléhali na Stadiona, aby se ustalo od podniku tak osudného. Nelíbí-li se vládě některá ustanovení ústavy sněmem vypracovaná, možno je vždy vzájemným dorozuměním ještě v čas pozměniti, kromě toho, že jest ústava pracována tak, by se mohla rozšířiti na celou říši a do patnáctého března že bude jednomyslně přijata. - Podobalo se, že jest Stadion zviklán. Odstoupil s Helfertem do vedlejšího pokoje, asi po čtvrt hodině se vrátil, vzal si oktrojovanou ústavu k sobě a požádav poslance, aby nikomu ničeho neříkali, slíbil, že ihned vrátí se do Holomouce, kdež se prý vynasnaží, aby oktrojování ústavy bylo zastaveno. Nemůže prý arci ničeho zaručit, ale z rána že dá již telegraficky určitou odpověď. — Na nejvýš dojati a rozčíleni opoustěli poslanci arcibiskupský zámek, před nímž čekali na ně přes pozdní hodinu noční kollegové jejich u valném počtu, dychtivi jsouce zvěděti co se děje. Vzezření zasvěcenců, na jichž tvářích obrážely se zoufalost, smutek neb hněv, mluvilo byť i ústa mlčela. Členové levice, kteří se byli účastnili říjnového povstání vídeňského, jako Goldmark, Kudlich, Violand a Füster ještě před úsvitem opustili Kroměříž, prchajíce do ciziny. Když pak se rozbřeskovalo jitro 7. března 1849., bylo slyšeti neobyčejný rachot bubnův po ulicích tichého města, vojsko obstoupilo arcibiskupský palác, v němž byl umístěn říšský sněm, obsadilo chodby až do druhého patra a vojenští důstojníci uzamkli dveře všech sněmovních odborů. Poslanci přichvátali, ale přístup do sněmovny byl jim zabráněn napřaženými bodáky a s drzými urážkami sděleno jim, že sněm říšský jest rozpuštěn, aby nedělali žádných zbytečných komedií a klídili se po svých. Touž dobou přibit byl na vrata arcibiskupského paláce patent rozpouštějící sněm a prohlašující oktrojírku, která měla dátum 4. března 1849. Dva ministeriální úředníci vešli do paláce, aby zabavili a zapečetili veškeré spisy říšského sněmu. — Bylo po všem! — Mužové, kteří ještě včera byli přiodíni důstojenstvím a mocí zákonodárcův, stáli zde nyní zdrceni na ulici jako vyhnanci, podávajíce si mlčky pravice na rozloučenou a vlastní rukou podepsané lístky na památku . . . Po nějaké hodině pak, za které toliko klub slovanský měl ještě smutnou schůzku bez účinku a rady, — rozjížděli se již rozehnaní poslanci do svých vlastí, aby vypravovali užaslému lidu, kterak skončil sněm, v nějž národové takové naděje klačli. Ano, takový

byl konec prvního zákonodárného sboru národův rakouských. Byl svolán do tiché Kroměříže, aby prý byl bezpečen u svém rokování: nuže, nyní byl bezpečen! — Vybaveno jej z výhně revoluce, jen aby upadl v osidla reakce. Revoluce jej porušila, reakce jej zhubila. Ona jej přepadla, an rozbíjel okovy lidu selského — tato, an udílel národům desatero jejich svobody. Kroměříž měvší se státi kolebkou volnosti národův, stala se rakví její.

Zatím co tyto věci ohromné dály se na družné Moravě, počal Havlíček, — ničeho ještě netuše, v Národních Novinách právě uveřejňovati návrh ústavní listiny vypracovaný výborem sněmu říšského . . . Zprávy o katastrofě Kroměřížské stihly do Prahy až ve čtvrtek 8. března ráno, byvše obecenstvu tajeny, aby zbylo času přihotovení vojska. Havlíček byl jimi tak překvapen, jako celá Praha; píšeť v Národních Novinách: „Jako bleskem z čista jasna byli jsme dnes překvapeni neobyčejnými výjevy: na rozích ulic objevila se ohlášení od vlády, lid se sbihá čísti a čte — císařský manifest o rozpuštění říšského sněmu . . . pak celou novou konstituci od císaře udělenou bez porady sněmu (oktrojovanou) i se základními právy . . .“

„Zdržujeme se pro dnešek všelikého úsudku o těchto nových manifestech, ale kdyby i byly tyto manifesty nejlepší, přece zůstane vždy tento s p ů s o b, na který jsme je dostali, z r á d n ý a pochybuji, aby se kdy v národu mohla ujmouti důvěra k této nynější vládě.“

A jako hromem omráčena, zůstala také veškera národní uvědomělá inteligence česká. „Tak jsme tedy po tolikých nadějích znovu sklánění tam, odkud jsme byli vyšli“, zněl povzdech všeobecný. — Každému pravému Čechu bylo, jako by cítil pěst ve tváři své. V žilách střídavo stydla i opět vřela krev, ale nikdo nevěděl, co by se mělo počíti. Čekáno napiatě na vracející se poslance, — leč tito nevydali, mimo žalostně krotké ohražení proti těžkým výčitkám, jež se jim činily v rozpouštěcím patentu, prozatím žádného znamení života.*) Němo

*) „Titíž mužové,“ poznamenává dějepisec Rakouska od míru vídeňského — „kteří v noci z 6. března varovali ministra před osudným převratem státním, kteří každé účastenství při zavádění oktojirky rozhorčené odmítali, o pomstě lidu a krvavých následcích mluvili, — titíž navrátivše se v domovy své rozvážili si věc lépe: jedni z nich již po několika nedělích — vstoupili do služeb vládních, druzí, kdož zůstali svému přesvědčení věrní, zkoušeli sice nějakou dobu působiti tiskem nebo v obecních zástupitelstvech k povzbuzení ducha opositčního, ale umdleli znenáhla a skryli se v soukromí.“

všude, hlucho všude: co z nás bude, co z nás bude? mohli jsme tehda zastýskati sobě s básníkem. Vždyť i sám Havlíček umlknul! — Ano, odmlčel se, avšak toliko na chvilku. Jen co by nabral dechu. Však třetího dne vstal z mrtvých a — začal „ty vídeňské pány svým pozounem ze sna burcovat“. Jediný Havlíček dovedl v této hodině dáti plného a pravého výrazu tomu, co v srdcích českých bouřilo a vřelo. On, který tak dlouho doufal, tak dlouho se mírnil, tak dlouho se přemáhal, jen aby ničeho snad nepokazil, nyní posléze byl volný! Zaplatil tu volnost ovšem draze, ale ten palčivý hněv, ta bodavá bolest sklamání byly právě nejúčinnějšími ostny pro duševní a mravnou jeho sílu. Nyní teprv genius jeho rozpínal perutě, aby povzlétl s orly do mraků, kde se hromy rodí. Nyní teprv měla věrolomná vláda poznati, jakou zbraní jest pero v ruce muže nadaného vtipem Voltairovým, ale charakterem Husovým!

„Jsou okolnosti v životě“, — zněla první odezva Havlíčkova, z dne 12. března, „kdežto žádá opatrnost mlčeti a nepověditi celou pravdu najednou: jsou však i doby takové, kde svědomí zavazuje každého poctivého člověka ouplnou pravdu říci a nesmlčeti svého mínění a byť i meč katanův nad hlavou byl napřažený. Tato doba nastala nyní. Víme napřed, že nynější ministerstvo svobodu tisku co nejdříve pronásledovati počne, a třeba v oktrojované konstituci stálo, že se censura nesmí zavésti, přece ví každý, že jest možno ještě jinými spůsoby mnohem více svobodu tisku utlačiti, než skrze censuru. Že se nynější ministerstvo těchto prostředkův uchopí, vysvítá z jeho jiných násilnických, bezprávných kroků. My však připraveni jsme až do posledka o svobodu pracovati, pokud síly naše stačí. Z oktrojované ústavy vyrozumíváme, že budoucí sněm má býti teprv v r. 1850. svolán: celý nynější rok bude tedy ministerstvo neobmezeně vládnout; neobmezeně, pravíme proto, že ten, kdo dovedl říšský sněm navzdor dvojnásobnému císařskému slovu vojskem rozehnati, dovede také jinak svou vůli provésti bez ohledu na zákon. Tento rok tedy bude neobyčejný, rozhodný: poctiví přátelé svobody a národu shromaždějí se okolo praporu svatého a budou zastávati právo a spravedlnost; nebude možno dvěma pánům sloužiti najednou; každý se musí prohlásiti pro tu neb onu stranu. Doufáme, že každý ví, na které straně my od jakživa stojíme a státi budeme... Události těchto posledních dnů zachvátily nás jako

hromem. Avšak jsme naschvál nechali první dny rozčílenosti ducha projíti a nedadouce se v tak důležité věci zachvátiti pouhým citem, čekali jsme až se mysl usadí, až opět chladný rozum opanuje úplně pobouřené city zármutku a zlosti. Nyní tedy beze vší přepiatosti a bez všelikých ohledů klademe zde úsudek svůj o těchto nešťastných událostech v té naději, že vyslovujeme jenom mínění největší části našeho národu. Hotovi jsme ostatně každé slovo před soudem spravedlivým zodpovídati.

„Především leží na tomto ministerstvu nezničitelná vina, že uvedlo u celého národu v lehkost císařské slovo, císařský slib a že podťalo důvěru národův ke koruně. — Proč si ale ministerstvo s rozpuštěním sněmu a oktrojováním právě nyní tak pospíšilo, když byl již návrh konstituce od sněmu vypracován, a když největší naděje byla, že se o tomto návrhu všechny země a národové dobrovolně sjednotili, že tedy ve všech zemích příznivě přijat bude? Byl-li návrh ten tak vypracován, že se mohl za smlouvu dobrovolnou všech zemí a a národů považovati, neboť nebyl ve výboru většinou hlasů, nýbrž dobrovolným srozuměním všech přijat a každý k vůli druhému od něčeho upustil. Však tu vězí ta pravá příčina: ministerstvo se leklo tohoto liberálního návrhu a uznalo za dobré honem, rychle násilím překaziti jeho vyvedení. My považujeme tento krok ministerstva jakožto ránu, kterou šlechtická strana zasadila straně národní. Ten způsob, jakým rozehnán byl sněm náš konstituující, nemohou nikdy zapomenout národové rakouští... A jsou-li všickni národové hrubě uraženi touto potupou svých vyvolených důvěrníků, což díme o národu českém? Tomu ministerstvo dalo zrovna ránu do obličeje a takovou věc nezapomene nikdy čestný člověk, tím méně čestny národ! Zásluhy českých poslanců o Rakousko zná celý svět a nikdo je nesmí upírati: a za ty bylo odměnou ono ministerské kopnutí?

„Zdejší německé ministerské noviny počaly zprávu o rozehnání sněmu s těmito dvěma památnými slovy: „Finis Poloniae"; my souhlasíme jen se slovem „finis", strany druhého slova neví se ještě, jaké by mělo býti místo „Poloniae" postaveno, ale čas to ukáže." — Když pak námezdná péra jala se do světa lháti o všeobecné spokojenosti se státním převratem, když zejmena ve Vídni táž chasa, která před říjnem 1848. přímo Maratovsky psávala, nyní otrocky se plazila před silnou vládou, o jásající Vídni mluvila, a k oslavě oktrojírky vyzývala: tu

Havlíček pověděl pánům, kdo se z tohoto státního převratu jistě, srdečně raduje: „Jest to Košut, jsou to Vlachové, jsou to republikáni a zvláště němečtí republikáni: těm zajisté nemohlo ministerstvo lepší radosti způsobiti. Raduje-li se ale ona část Vídně, která by za egyptské hrnce staroaristokratických výdělků a užitků prodala svobodu i čest, ona část Vídně, která požívala tuk a šťávu celého mocnářství, tož národové rakouští kvílí. Až se budou národové rakouští radovati, bude tato část Vídně kvílet“. —

Odvaha budí odvahu. Praha počala demonstrovat. V den nařízené úřední slavnosti oktrojírky, byl sv.-Vítský chrám prázdný, za to ale shromáždila se celá Praha s obecním zastupitelstvem v čele ve chrámě Týnském na rekviem za loňské oběti svobody a dne 14. uspořádala slavný průvod pochodňový opositičním poslancům kroměřížským: Palackému, Riegrovi i Borroschovi. Češi, Němci byli svorni v nenávisti proti ministerstvu státního převratu. Aby ale i venkov rozuměl oč se jedná i má-li příčiny konati nařízenou tu slavnost oktrojírky, napsal Havlíček dne 14. března svůj klassický „Výklad oktrojovné ústavy od 4. března“.

Málo asi našlo by se v letopisech publicistiky příkladův podobně trefné a při vší kaustické stručnosti předmět úplně vyčerpávající kritiky. Byl to pravý mistrovský kus břitkého ducha Havlíčkova: „Celá tato ústava“ — zněl úvod — „i se základními právy má tu vlastnost, že se více pozorovati musí na to, co tam chytře vynecháno jest, než na to, co v ní skutečně obsaženo“.

„Hned na první pohled se přesvědčíme, že si ministerstvo nejdůležitější věci zanechalo za lubem, totiž: zákon o tisku, zákon o associaci, zákon o osobní svobodě, zákon o obecním zřízení a svobodě obcí, zřízení jednotlivých zemí, na kterém základě přece bude obsazována hořejší sněmovna, zákony o volbách, poměr uherských a vlaských zemí k ostatním, zákon o odpovědnosti ministerské, zákon o vojenských věcech, rekrutování, čas služby v národní obraně atd. Každý znatel konstitučního života nahlíží, že vlastně teprva tyto zde podotknuté zákony jsou pravé jádro konstituce. Nepochybujeme, že ministerstvo je všechny již hotové mělo dne 4. března, ale s velikou jistotou dá se mysliti, že je naschvál ponechalo na pozdější dobu, aby se nestala celá rána najednou, a aby se snad s menší bolestí svobodě jedno

péro po druhém vytrhalo. To tedy sluší při celém posuzování ústavy vždy na paměti míti, neboť je-li ústava již teď velmi nesvobodomyslná, může se stát ještě desetkrát horší těmito doplňky.

„O základních právech nedá se nic znamenitějšího podotknouti, než že jest v nich obsažena úplná emancipace židů. Věřiti smí od nynějška každý občan rakouského mocnářství co chce, a může si každý sám pro sebe doma třeba novou víru vymysliti. V tom punktu bylo tedy ministerstvo až příliš liberální — to je zadarmo. Veřejně však se smí provozovati jen některá z těch věr, které jsou od státu uznány. Ostatně se nedá o základních těch právech až do vydání oněch svrchu podotknutých zákonů nic povědĕti. Jsou až do té doby pouhý úhoř, který se všude vykrouti. Jen §. 12. jest zřetelný, a ten dává ministrům právo, při nepokojích (a ministerstvo může si ustanovit nepokoje, kdy a kde chce) všechny ty předešlé §§. zrušiti a vojenský zákon zavésti. To je vlastně nejdůležitější punkt“.

„V ústavě máme mnoho hlav, ale také mnoho nesrozumitelností, tak že se k tomu určena býti zdá, aby ji nikdo nerozuměl: První hlava jedná:

I. O říši. Vypočítává se množství korunních zemí, — divide et impera, — čím víc a čím menší, tím více jest naděje, že se mezi sebou pořád hádati a křičeti budou a ministerstvo je zatím bude všechny přistřihovat. Velkovévodství Krakovské a vévodství Bukovinské se znovu narodily, za to je Vojvodina chytře zamlčená, o Slovensku ani zmínky...

II. O císaři. Panovník se bude jenom korunovat za císaře, ostatní koruny přestanou. Český král tedy pomine!...

III. O říšském občanství. Hlava tato jest k tomu cučelu, aby se mohli Němci poznenáhla všude rozplemeniti a jak jich někde bude několik, mají právo dle §. 4. základních práv o školu a úřad žádati, a tak bude konečně asi za dvacet let dosažen ideál ministerské politiky, t. j. Rakousko bude jen veliká kolonie německá. Budou sice všichni národové stejně oprávněni, ale němčina bude mít tu výhodu pro sebe, že bude v Čechách, v Moravě, Polsku, v Rusi, v Uhrách, v Sedmihradech, v Srbsku, v Chorvátsku, mezi Slovinci a v Italii stejně oprávněna, a každý tedy, kdo počítati umí, vidí z toho,

že bude při vší rovnoprávnosti němčina nejméně desetkrát tolik oprávněna, jako každý jiný jazyk. Není přes chytrost. Z toho pak samo sebou bude následovat, že budou přece všichni úředníci v celém mocnářství Němci, a Rakousko přece vždy jen zůstane německé mocnářství! Ostatní národové budou míti čest, býti přívěskem!...

V. O zemských záležitostech. Ministerstvo samo praví o své konstituci, že jest vzdálena od centralisace; avšak co ponechává tato hlava zemi? Orbu, stavení, chudé ústavy. To jest věru až satyra na samostatnost! A aby se zdálo trochu víc, uvedeny jsou sice dle jména též obecní, školní, církevní záležitosti a „foršpan“, ale každý rozumný vidí, že z těch vlastně jen roše zemím ponechán jest, kdežto pečeně ve Vídni se smí.

VI. O říšských záležitostech učí nás, že všechno vlastně jest záležitost říšská, a že se musí všichni tak rozliční národové obléci do jedné černožluté liveraje!! Jaké štěstí z toho vykvésti může, to každý nahlíží a jenom zatvrzelé ministerské srdce nemohlo a nechtělo ten náhled míti, že každý národ jiné způsoby má a jiné ústavy potřebuje.“ — —

Takým způsobem probírá celou ústavu, až do poslední její hlavy, (XVI.) která určuje, aby se daně vybíraly, až se jinak ustanoví! — „Totiž bez povolení sněmu! Tedy nejhlavnější zásada konstituce tím se zrušuje; budou tedy vybírati daně, které žádný sněm nepovolil. A až do budoucího sněmu říšského budou ministři neobmezeně vládnout.“ — Originální kritiku svou zavřel pak Havlíček těmito vskutku pamětihodnými slovy:

„Z toho si může každý uvořit obrázek budoucího štěstí naší vlasti a naší svobody. My nevidíme nyní žádnou jinou spásu pro Rakousko, než aby všichni národové jednohlasně žádali, aby jim dána byla ta konstituce, které návrh říšský sněm vypracoval. To musí nyní být korouhev všech liberálních, a když se všechny hlasy stranu toho ozvou, není nemožno, že se ještě zbavíme této konstituce od 4. března. Kroky k tomu přiměřené stanou se, bohdá! ve všech zemích, a to brzy“.

Než prošly tři dni již vidělo se, kterak kritika tala do živého: Vláda státního převratu dalať pro článek ten Havlíčka

v obžalobu, že prý hledí v opovržení a lehkost přiváděti ústavu říšskou. — Podle zákona musil býti obžalovaný redaktor souzen porotou; pokládala tudíž patrně vláda věc svou za velmi silnou. Havlíček ale hned 17. března, jakmile obdržel přípis soudní, poznamenal v Národních Novinách, že jest žádostiv, kterak mu asi císařský pan prokurator dokáže, že se prohřešil proti zákonu? „Ostatně" — doložil — „sepsán jest tento článek od samého redaktora, který též odpovědnost na sobě má". — Jak málo jej ostatně trestní to stíhání zaleklo, zjevuje nejlépe neohroženost prudké polemiky, s jakouž hned téhož dne, v tomže čísle Národních Novin znovu zaharcoval proti žalující vládě:

„Smýšlení českého národa" — píše — „zatvrdilo se navždy proti tomuto ministerstvu a český národ bude tak dlouho v opposici, až tato vláda padne. My nebo oni, — to jest heslo všeobecné: my jsme my a oni jsou oni, my s nimi nemáme nic společného a tak jako oni bez ohledu na nás všechno činí, nebudeme se nyní my při ničem na ně ohlížeti.

„Nač nyní svolává ministerstvo důvěrníky do Vídně k poradám o ústavy zemské? To moudré ministerstvo, které vždy ve svých novinách celý náš sněm jako nevědomý považovalo, které bez ohledu na sněm samo nejdůležitější kroky učinilo, takové ministerstvo potřebuje najednou radu těch samých mužů, které v Kroměříži za hlupáky vyhlašovalo! Čestí poslancové nepřijali toho pozvaní, ani Palacký, ani Pinkas, ani Strobach, ani Trojan,*) oni jednali tak, jak toho žádá čest národa českého. Český národ od počátku nebezpečných dob téměř držel Rakousko pohromadě a nyní má takovouhle odměnu? My nechtěli do Frankfurtu a teď nám chce ministerstvo udělat doma Frankfurt! A od takových lidí měli bychom jít nyní do Vídně žebrat a sbírat ty drobty, které jim od stolu zbyly, když na slovanské outraty hodovali? Toho český národ neučiní!"

Tou měrou duši jeho pobuřuje nevděk nezasloužený a tak hrdě vzpíná se šije jonácká proti jařmu, pod než chtějí schýliti národ jeho. Mohli jej oklamati, ale ponížiti ho nedovedou.

Ministerstvo Schwarzenberk-Stadionovo zatím pilně užilo chvíle, než by se národové vzpamatovali. Dobré rady švakra Windischgrätze rychle přicházely ke cti ve spůsobě „pro-

*) Toliko Dr. František Brauner a Plaček přijali.

zatímních zákonů“, které vláda oktrojovala prostě tak, jako celou ústavu. První na ráně byly ovšem veřejný tisk a právo spolčovací, tato křídla, bez nichž národové rázem klesají s jasné výše volnosti. Oba zákony vyšly zároveň dne 22. března 1849. a způsobily nemalé zděšení v našich kruzích. Tuhý zákon o spolcích podtínal kořeny života Slovanské Lípě, neboť zapovídal všecko spojení s filiálkami venkovskými; — zákon o tisku však ukládal časopisům ohromné kauce 10.000 zl. stř. a hrozil nejpřísnějšími tresty a pokutami každému, „kdo vyzývá, popouzí, anebo svésti se pokouší k neposlušnosti, k odporu proti zákonům, nařízením a ustanovením veřejných úřadů, nebo proti úředníkům k jich vykonávání povoleným; kdo tupí ústavy říšské nebo zemské, jakož i kdo dále rozšiřuje falešnou pověst, veřejnou bezpečnost znepokojující.“ Kde tu bylo činěno rozdílu mezi zákonným a protizákonným jednáním vládních orgánů, kde pevného určení co jest „odpor“ co „tupení“ a „znepokojování“?

Zraky přátel jako nepřátel upřely se na smělého redaktora Národních Novin, proti jichž existenci zdál se zákon ten mířiti v řadě první.

Ale té divné povahy našeho Karla! Zrovna když se hraje o jeho hlavu, zrovna když jemu osobně hrozí nebezpečí takové, že přátelé o něho se třesou, zrovna tedy, když mohlo by se při něm předpokládati největší pohnutí mysli, on jest ku podivu klidným a chladnokrevným, snese ránu, aniž by pohnul brvou a — dodává mysli ostatním. — Píše pod prvním dojmem rány prostě:

„Které noviny budou chtít jak náleží ministerstvu pravdu do očí povídat, ty sobě nyní přistrojiti musejí hodné peníze na placení trestů a redaktorové jejich budou snad více v žaláři než doma! Ó jakých věcí se ještě dočkáme pod tímto ministerstvem! Avšak musíme setrvati: svoboda je drahý klenot a nedá se lehko nabýti: to nás učí dějiny světa. My alespoň, ať si se děje jak chce, netratíme ani naděje, ani mysli; my jsme i za neobmezené Metternichovy vlády vždy podle největší možnosti pracovali o svobodu, dovedeme to i nyní při této vládě, která má formy konstituční. Čím větší překážky tím větší činnost, tím větší povzbuzení k činnosti!“

Ostatní z tehdejších neodvislých časopisův našich, zejména redikální Arnoldovy „Občanské Noviny“, „Večerní List“ a „Slo-

vanská Lípa“ uhodily za to v tón opačný: Zatřásly veřejností českou hlasitým výkřikem úzkosti smrtelné: „Veta po všem!“ volaly: „Svoboda slova i tisku jest zardousena. Již naposled k Tobě svobodně mluvíme ubohý lide náš!“ — Chtěly takým poplachem vyburcovati národ k sebeobraně.

Než, Havlíček podle svých zkušeností o povaze lidu našeho, byl přesvědčen, že tím zrovna naopak jen ustraší a podlomí ducha lidu. Proto mu od jakživa nebylo nic protivnějšího nad bědování a nářek mužův. Jako před lety rozvadil se proto s naším Kajetánem Tylem, tak i nyní (27. března 1849.) ozval se horlivě touto znamenitou a na nejvýš charakteristickou „Útěchou v zlém čase:“

„Motto: Ještě Polska nezhynula,
pokud my žijeme!“

„Mnohé naše časopisy vedou jenom ustavičné lamentace nad nynějšími pohromami naší svobody. Ustavičné jejich naříkání jest: Již jest všechno ztraceno, již nesmíme pravdu psáti národe! atd.

„My takové jednání v nynějších okolnostech schvalovati nemůžeme. Jisto jest, že jsme ve svobodách svých znamenitě zkráceni a že snad ještě větší nebezpečí na nás čeká: avšak nemoudré jest přeceňovati a zveličovati naše ztráty a neštěstí, čímž se jen méně odhodlaní přátelé svobody děsí a důvěra národu podkopává, jakož s druhé strany dodává se tím odpůrcům svobody jen více smělosti a odvážlivosti. — Jmenovitě co se svobody tisku týče, není to pravda, že jsme svobodu tisku ztratili, jak si mnohé časopisy stýskají. Svobodu tisku máme a nový nepříznivý zákon o tisku obmezil jen svobodu ta kaucemi velikými a vyhrožováním velikých peněžitých a žalářních trestů: může se tedy říci, že těm, kteří svobodně psáti chtějí, hrozí větší nebezpečenství než dříve, ale proto přece není ještě svoboda tisku zrušena.

„My aspoň doufáme dokázati skutkem, že svoboda tisku zrušena není, a že povíme ministerstvu tak jako prvé pravdu do očí. Špatný voják, který hrdinsky smýšlí jenom v čas pokoje, když není nebezpečenství. Pro trochu peněz a pro kousek žaláře nemusí se ještě pravda zamlčeti. Ten jest ztracen kdo sám v sebe důvěru ztratil.“

„Jaké jest nebezpečí naší svobody? Kdo jsou její nepřátelé? — Podívejme se jim trochu chladně do očí. Několik ministrů, asi osm, nebo devět, sami křehcí lidé; za nimi větší část šlechty, nejvíce lidé s malým rozumem a ještě s menší činností a odvahou: pak veliké hejno „dobře smýšlejících“ čili sedmašedesátníků a rozličné čeledi, kteří mají ale tu vlastnost, že jen všude sekundirují a když se o něco důležitého jedná, vždy zalezou a s každým drží kdo vyhrá. Pravda ovšem, že toto ministerstvo má ke službě své ohromné vojsko, kteréž považuje za nejhlavnější důkaz svého práva; ale takové důkazy na dlouhý čas nepostačí, protože jsou příliš drahé; a kdo potřebuje na důkaz svého práva 900.000 mužů a 100.000 koní, jest více k politování než k obávání.

„Na druhé straně ale stojí celý národ, který si zajisté svobodu přeje a jest hotov pro ni mnohé oběti podstoupiti: svobodomyslní lidé jsou veliká patrná většina v zemi, co jim tedy schází, aby uskutečnili své přání? Nic než uvědomění svých sil, vzdělanost, svornost, zdravý smysl, opatrnost a dobré použití okolností. Nač tedy marné naříkání a zoufání? To nikam nevede. Svoboda se nedá vykřičet, vyplakat a vylamentovat, jen z ruky pilné naděje kvitne! Za rok, za dvě leta nemůže se předělati co pokazily věkové. Kdyby nyní každý občan již tak vzdělán byl, aby rozuměl všemu, čeho nám zapotřebí jest, byla by to jen pravá hračka uspořádati zemské zřízení tak, jak toho svobodným národům zapotřebí jest. Musíme tedy tento lid činností, vytrvalostí a obezřetností svou poučovati a tak se vždy přibližovati k žádoucímu cíli. Třeba to nebylo za rok, za dvě leta, proto ještě nebude rozumný člověk zoufati, aniž hodí prací svou o zem a nechá všeho. Nesmíme zoufat, nýbrž pracovat! Ještě Polska nezhynula pokud my žijeme!“ - -

„Co nám zde může pomoci? Jaké jsou naše naděje?“ táže se opět již 31. března a odpovídá si s Danielem O' Connellem: „Z těsnosti a nepříležitostí vlád vždy se zmahá svoboda národův; vždy se ukazovalo, že tenkráte si národové nejvíce pomohli k svobodě, když bylo vládě zle. Jisto jest, že by vláda naše se nebyla nikdy opovážila tak očividným způsobem proti svobodám naším vystoupiti, kdyby neměla pro nejhorší pád pojištěnou pomoc ruské vlády. Na tuto moc musí se tedy každý

opatrný ohlídnouti, aby snad své síly nepřecenil. Pokavád Francouzsko s druhé strany nevloží moc svou jakožto závaží proti despotické moci, nemůže nikdo rozumný očekávati, že by liberální živlové celého Německa, Rakouska i Vlašska odolali moci absolutistův: tím více, že se již patrně vidí, kterak král pruský a mnoho jiných knížat německých jsou ve srozumění s Ruskem. Není tedy jiné bezpečné naděje pro nás, než hleděti na Francouzsko, až tam strana liberálních a řádných lidí zvítězí nad ostatními. Že my socialisty a komunisty, jmenovitě Cabeta, Proudhona atd. nepočítáme k liberálním a řádným lidem, toť snad se rozumí samo sebou. My počítáme k liberálním a řádným lidem ve Francouzích dílem poctivé republikány, dílem přátele svobodomyslné, konstituční monarchie, vždy ale zastavatele takové vlády, která uznává zásadu, že všechna moc pochází od národu. My nebudeme nikdy sami hlásat republiku, ačkoli máme takové mizerné lidi v opovržení, kteří se snaží republiku jako nějaké lotrovství rozhlašovati a tupiti. Mámeť zajisté dílem v starověkých republikách, dílem ve Švýcařích a v Severní Americe nejpěknější příklady šťastných a kvetoucích republik. Proto ale není zase nevyhnutelno pro štěstí národa zavésti všude republiky, jak nám to příklady šťastných a kvetoucích konstitučních, ale — pravých konstitučních monarchií dokazují. Tu přijde všechno na okolnosti a na vůli národa samého.“ —

„Jestli tedy ve Francouzích se utuží poctivá a na svrchovanosti národu založená vláda, pak i u nás svoboda nemůže býti zkrácena, třeba by nyní na čas pohromy utrpěla. Těžkosti v Italii a v Uhrách a nevyhnutelný z toho nedůstatek financí udrží vládu naši na dlouhý čas v takové slabosti, že neodolá na dlouho spravedlivým potřebám národův. Když tedy s jedné strany svobodomyslná a národumilovná vláda ve Francouzích nedovolí v Rakousku ruskou intervenci, (ozbrojené vkročení do země) a s druhé strany vláda naše, aby proti Maďarům a Vlachům se ubránila, našeho přátelství nevyhnutelně potřebovati bude, pak jest svoboda naše utužena.“

Kde se to již ocitoval Karel náš od prvotních svých koncepcí politických, jak je byl osnoval druhdy v důvěrných hodinách s mistrem Palackým. Tehda chtěli stvořiti Rakousko, kdyby ho nebylo, proti nájezdu universální monarchie ruské jako proti republikánskému hnutí „vetchého západu“. Nyní nemá

Havlíček vroucnější touhy, než aby svobodná Francie zachránila nás před absolutistickým Rakouskem, kterému jde ruský despotism na pomoc proti věci národův. — Francie zůstává odtud hvězdou jeho, k níž vzhlíží v nastalé reakci tím napiatěji, čím temněji vůkol noc se chýlí. Straně liberálních a řádných lidí, straně poctivých republikánův přeje tam vítězství — a poctivé, liberální, řádné lidi chce míti také u nás. Slyšme jak důtklivě varuje národ náš před lidmi nespolehlivými a jaký charakteristický prostředek uvádí proti takovým podloudným charakterům politickým: „O každém, který se vám v politických a veřejných záležitostech za rádce nabízí“, — píše — „hleďte, vždy strany jeho domácího a privátního života přesvědčiti se, je-li zachovalý muž. Kdo je ničema sám osobně a nedovedl si mezi těmi, kteří jeho domácí život z předešlých a nynějších let znají, ani jméno poctivého a řádného muže zachovati, ten také jistě se nemíchá do politiky z poctivých úmyslů a musí mít nějaké, ale jistě nečisté ohledy. Také jest ještě jiná známka; kdo sám sebe a svou rodinu zachovalým a řádným způsobem živiti neumí, nevěřte mu, že dovede radu dát, jak by zlepšil stav celé země.“ —

V této praktické filosofii životní obráží se nejvlastnější podstať charakteru Havlíčkova: ona to naprostá poctivost, ona neporušitelná solidnost, která si vynucovala úctu i u nepřátel. On nejednal jinak, než mluvil. V skromné, ale přemilé domácnosti své, kde vládla pravá slovanská prostota a srdečnost, jako v kruhu důvěrných přátel, — vždy byl Havlíček tímže šlechetným a upřímným člověkem, jakým jevil se co učitel národa. Vir probus et integer — v soukromí, jako na zápasišti veřejném. Muž, který nikdy nikoho nezklamal, který nevěděl co to sobectví a zištnosť, ale při vší veselosti mysli tak vážně a opravdově šel za myšlenkou i povinností svou, že byl hotov položiti po husitsku, i ten život za pravdu a blaho bližních svých.

Poctivost a rozum, statečnost a přičinlivost: byly na očích Havlíčkových základní podmínky svobody a štěstí národů. —

XXIII.

Na stolici obžalovaných.

Opět hrnul se lid pražský v davech do sv. Václavské Lázně jako pamatného 11. března 1848; opět bylo lze čísti v zracích a tvářích jeho, že děje se cosi neobyčejného v životě našeho národa...

Nuž ano, dálo se! V téže síni, kde před rokem prvně zazvonilo chrabré slovo svobody z úst českého lidu: tam měl býti nyní, — 13. dubna 1849. — souzen zmužilý zápasník slova svobodného: Karel Havlíček. — Bůh suď, komu napadlo zvoliti zrovna sál sv. Václavský pro poroty; ale tolik je jisto, že nic nemohlo důtklivěji připomínati krušný převrat věcí, než právě volba této historické místnosti ku souzení patrioty tak rozvážného jako chrabrého, který vždy jen bojoval poctivě o to, aby právo stalo se zákonem a zákon svrchovaným vládcem.

Poněvadž podle nově vydaného řádu trestního nesměl býti zástupcem obviněného nikdo jiný, leč zemský advokát, aneb kdo appellatorní zkoušku složil, nebyl Havlíčkovi povolen za obhájce přítel jeho dr. Rieger. „Budu se tedy zastupovati sám“, rozhodl se Havlíček zkrátka, i dostavil se k soudu skutečně bez obhájce. Však právě to jen zvyšovalo pozornost a dychtivost obecnou. — Dlouho před určenou hodinou byl porotní sál obecenstvem přeplněn; nicméně ještě daleko větší zástup lidu, nemohšího se již dostati do vnitř, čekal před budovou v zahradě a vítal srdečnými pozdravy milovaného svého Havlíčka, jenž svěžím krokem vystupoval po schodech do sálu a do ohrady pro obžalované, aby usedl čelmo proti státnímu žalobníku, jímž byl c. k. prokurátor dr. Ambros. O hodině 9. vicepresident appellačního soudu Rozkošný zahájil přelíčení oslovením porotců, jimiž tentokráte byli: MDr. J. B. Pichl, sládek Fr. Vaňka, amanuensis Nečas, truhlář Jan Abt, docent Vočadlo, kupec Jiljí Hoffmann, dr. lékařství Buršík, umělecký malíř Müller, sklenář Karel Milde, dr. lékařství Arlt, kupec Karel Eduard Brosche, a co náhradník knihtiskař Jar. Pospíšil. — Osm Čechův a čtyři Němci. —

Mohlo býti asi 10 hodin dopoledne, než byla porota srovnána a žaloba přečtěna. A nyní počal onen památný první

souboj českého redaktora s mocnou vládou vídeňskou v síni soudní, proces tak zajímavý okolnostmi i lidmi jako věcí samou... Vláda vyslalať do pole jednoho z nejduchaplnějších tehdejších svých prokurátorův. Dr. August Ambros byl zajisté mužem nevšední vzdělanosti, ano byl spíše stvořen pro kobku učencovu nebo pro stolici professorskou nežli pro úřad, více zdomácnělý v oboru krásovědy, umění a kulturních dějin nežli v právnictví.

Bystrovtipu Havlíčkovu neušla také tato slabina svého odpůrce. Hned prvním rázem na ni uhodil:

„Zdá se mi, že pan prokurátor podal spíše nějakou literární kritiku mého článku, která by se lépe hodila do novin ne ale před soud“... poznamenal o žalobě.

„Pan prokurátor praví, že jsem chtěl podati kritiku a sice tupící kritiku, ne ale vážně, na vědecký způsob, ale žertem a posměchem. Zdá se mi, že pan prokurátor měl při tom na zřeteli — starý censurní patent od roku 1810, v kterém se dovoluje toliko vědecké a vážné posuzování, ačkoliv ani to pravda nebylo. Ale v novém zákoně nic nenalezáme předepsáno, jakým způsobem se posuzovati má a pan prokurátor bude moci sotva uvésti zákon, který by při posuzování humor, vtipy, žerty, porovnání, ba třeba i satyru zakazoval, jen když se to s pravdou srovnává. Pan prokurátor mne viní, že jsem podal tupící kritiku; smí li se ale podati kritika vůbec, tedy jest v tom obsaženo i povolení, pohaněti to, co hany zasluhuje. Aneb snad jsem směl podati kritiku bez hany? Toť by bylo podobno onomu malíři, který svého přítele o nestranné posouzení své malby žádal, při tom však podotknul, že již jednoho který mu ji pohaněl — po schodech vyhodil.“

K výtce státního žalobníka, že „Výklad oktrojované ústavy“ je nespravedlivý, an ukazuje toliko na chyby, nikoliv ale na přednosti nové konstituce, odpovídá Havlíček s rovnou bystrostí: „Vskutku, účel můj byl, vytknouti jen chybné stránky této konstituce, neboť jest známo, že ta nejlepší konstituce jediným článkem může se v nejhorší proměnit; ku příkladu, kdybych do nejlepší konstituce vsadil: do sněmu smí volen býti jen ten, kdo 200.000 zl. jmění má. — Budu tedy hleděti na základě čl. 12. zákona o tisku dokázati, že jsem ve svém článku ústavu oktrojovanou spravedlivě haněl a neuvedl žádnou nepravdu“.

Nastoupiv takto důkaz pravdy Havlíček již jen zdánlivě podnikal úlohu obžalovaného; v pravdě obranná jeho řeč od věty k větě přibírala síly útočné a vyrůstala na obžalobu proti věrolomnému ministerstvu tak zdrcující, že s přitajeným dechem vše naslouchalo zmužilému mstiteli práva, až konečně rozkoš pomstěných srdcí českých ulevila si v bouřné, jásavé pochvale všecho posluchačstva, zejména když četl Havlíček povýšeným hlasem slova císařské proklamace od 19. října 1848: „Jestiť vůle naše pevná a neproměnitelna, aby práva národům našim udělená v celé své rozsáhlosti zůstala nezkrácena... i aby započaté dílo ústavy od ústavodárného sněmu říšského, způsobem rovnoprávnosti všech našich národů přiměřeným, bez překážky a bez přestávky dále bylo vedeno, aby se v krátkém čase sankci mé předložilo“ — nemohlo se posluchačstvo zdržeti hřmotného potlesku, tak že předseda povstal a napomenul je k mírnosti.

Zvláštní ona schopnost ducha Havlíčkova: vyjadřiti myšlenku tak snadně a tak srozumitelně, že téměř názornou se stává, — vyvinovati důkaz tak průzračně, že čtenář neb posluchač tak říkaje očima sleduje správnost a postup jeho logické stavby, ano sebou přemýšlí a domyslí: vzácná tato schopnost intellektu slovanského, která všemu, cokoliv Havlíček napsal dodává rázu tak původního a mocného, znamenitě vynikla i v této hodině soudu jeho. Zrovna plastický postavilť tu na mysl porotcův slavné a krásné ony připovědi koruny zaručující národům svobodná zřízení, jakáž vypracují jejich vlastní zástupcové shromáždění na říšském sněmu ústavodárném, — proti tomu pak skutky ministerstva Schwarzenberk-Stadionova, — kterak beze vší příčiny rozhání sněm Kroměřížský bodáky a svémocně vnucuje národům oktrojírku s cenzurou, tím ohonem stavů výminečných a „prozatímných zákonů“ proti tisku, spolčování a shromažďování se, jež nejsou ničím jiným než rušením práv národův, ničím než skutky absolutismu.

Při tom ale neupadá nikdy v deklamaci, nýbrž zachovává si svou střízlivou, vtipnou mysl, jakoby dobře věděl, že v ní jest vlastní jeho neodolatelná síla.

„Já nejsem tak přepiatý, abych nepřipouštěl vládě právo, rozpustiti sněm, poněvadž nahlížím, že toho může býti někdy zapotřebí, ale v takovém pádu má vláda hned povolati jiný,

ne ale to udělat sama, co měl sněm vypracovat, to se nesrovnává s konstitučními zásadami, to jest absolutní.

„Kdybych byl vinnen, z čeho mne pan prokurátor pohání, byl bych musel ústavu rakouskou nepravým a úšklebným vypisováním hanobiti; pak bych ale zasloužil ovšem většího trestu, nežli těch 14 dní vězení, které pan prokurátor navrhuje.

„Ale já jsem nepotupil ústavu rakouského mocnářství; když tento zákon o tisku, na který jsem žalován, od ministerstva Pillersdorfova vydán byl, nepanovala nynější tak zvaná ústava, nýbrž byl povolán sněm, který měl ústavu vypracovat. Tedy zákon nemohl mysliti žádnou jinou ústavu, nežli tu, kterou sněm vypracuje ve sjednocení s mocnářem. To ale co tuhle jest vytištěno, (ukazuje oktrojovanou ústavu od 4. března) — není žádné konstituce, nýbrž jen ministeriální ordonance, na kterou se §. 12. v zákonu o tisku vztahovati nemůže. Zde se hájí ústava přede všemi jinými zákony jako věc stálejší. Poněvadž se takové důležité ústavy nemají často měniti, proto také ke změně ústavy vždy větší počet hlasů na sněmích potřebný bývá. Jestli tedy v konstitučních státech již žádný obyčejný zákon nemůže jinak povstati, než od zákonodárné moci, ve srozumění národa s mocnářem, tím více nejdůležitější zákon, ústava. To ale co zde jest (ukazuje papír) nepovstalo takovým způsobem, nepochází od zákonodárné moci, nýbrž od exekutivní a jest to tedy pouhá ministerská ordonance jako každé jiné nařízení. Konstituci bude teprvé tenkrat, až bude od sněmu opravena a přijata a od císaře potvrzena. Tof samo ministerstvo zdá se nahlížeti, ponévadž přijalo §., že se smí obyčejnou většinou hlasů, jako každý jiný zákon měniti, což důkazem jest, že ji ani samo ministerstvo za pravou nepovažuje.“

Vůči takovému odpůrci měl ovšem státní žalobník Dr. Ambros velmi nesnadné postavení. Snažil se dokázati, že Havlíček místo „Výkladu“ o ústavě podal toliko jednostrannou a tudíž nespravedlivou kritiku, kterouž hleděl ústavu tu jen zhaněti a potupiti, že zákon o tisku daný 28. května 1848. chrání všechny budoucí ústavy, nechť jest původ jejich jakýkoliv, zákonem pak že jest vše, cokoliv vyjde s podpisem císaře a ministrův, úcta před zákonem konečně, že jest nezbytným a nejvyšším příkazem všeho řádu společností státních.

Na to Havlíček: Ovšem i já myslím, že se nesmí tupit ústava, a pan prokurátor se mýlí, jestli myslí, že jsem řekl, že zákon vydaný o jedné ústavě neplatí pro všechny budoucí. Já jsem ale tvrdil, že tohle ustanovení ministerské není žádná konstituce, poněvadž nemá s přivolením říšského sněmu, a na tom trvám posud! Pan prokurátor pravil, že je zákon to, co vyjde s podpisy císaře a ministrů: to ale jest zákon v absolutních zemích nikoli však v konstitučních. - Pan prokurátor uvádí, že titul „Výklad" nesouhlasí s článkem: měl mne tedy za to žalovat, já jsem udělal falešný titul článku. Já ale ani v tomto pádu mu nedávám za pravdu. Přijde na to co je výklad: výklady jsou rozličné; když kněz o evangelium, několik slov od oltáře pronese, jmenuje se to také výklad, a když drží s kazatelny řeč tříhodinovou o tom samém evangelium je to také výklad... Dále vinní mne pan prokurátor z toho, že jsem napsal, kterak bude zemím ponechán rožen, kdežto pečeně ve Vídni se sní, a dokládá, to že jest pouhý obraz ne ale důkaz. Proti tomu musím namítnouti, že žádným zákonem není nařízeno, podávati důkazy, já jsem jen povinen noviny vydávati: jestli jsem podal špatný důkaz je to jen má vlastní škoda a ten můj špatný důkaz byl by jen k prospěchu ministerstva. Já ale mohu podati dobrý důkaz: v oktrojované ústavě ponechává se zemím vzdělávání země, veřejné stavby a dobročinné ústavy. To ale jsou věci, které též každé obci přináleží, ba i jednotlivcům: neboť každá obec vzdělává zemi, kdo staví za své peníze staví podle své vůle a o dobročinné ústavy stará se ten kdo je založil. V tom tedy nenacházím nic, co by bylo přiměřeno důstojnosti samostatné země. To co v druhém punktu uvedeno jest, totiž: bližší nařízení v mezech říšských zákonů o obecních, církevních a školních záležitostech a o připřeži, skutečně souhlasí s mým obrazem o rožni a o pečeni, neboť každý ví, že tyto věci na říšském sněmu ustanoveny budou a zemím se jen obtížné provedení ponechá... Placení učitelů zůstane nám, ale řízení škol zůstane říši. Ve Vídni zůstane všechno důležité a dobré, zemím se ponechá jenom nepatrné aneb obtížné.

„Pan prokurátor mne viní z nedůslednosti, že hledám ve vyjmenování množství korunních zemí „divide et impera", kdežto přece jen jsou Národní Noviny orgán federace... Federace, kterou Národní Noviny zastávají, má zcela jiný smysl. Každý

národ přeje sobě samostatnost a proto zapotřebí jest, mají-li rakouští národové spokojeně žíti, aby nalezli ve svazku rakouském každý pro sebe tolik samostatnosti, kolik možná jest bez ujmy celku a trvání mocnářství. To se národům má popříti, takovou federaci zastávají Národní Noviny, ne ale aby se říše roztrhala na malé kusy, na atomy, které se nemohou pro slabost ve svých právech proti vládě hájit. My máme sami na sobě nejkrásnější příklad o tom: koruna česká bývala zajisté druhdy jedno z nejhlavnějších mocnářství v Evropě; nyní ale po 200 letech, z koruny české zůstaly jen dvě malé německé provincie... To jest „divide et impera“.

„Pan prokurátor žaluje, že se posmívám, že se národové budou muset obléci do jedné černožluté liveraje a on myslí, že to podpíše, kdo chce míti pevné a jedno Rakousko... Ačkoliv mají mocnářové velkou moc, přece jest pravda co pravil Ježíš: Dejte císaři co jest císařovo, a co jest boží, Bohu. Ale národové jsou boží, a kdyby se kdokoliv sebe více snažil, přec nepřemění národ podle své libosti a svého pohodlí. Příklad toho máme na císaři Josefu, který též chtěl, ačkoliv snad z dobrého úmyslu, národy rakouské přetvořiti v Němce, ale — nedosáhl účelu svého. My zůstaneme vždy Češi jako Maďarové, Italiani a nebudeme nikdy Rakušany, nýbrž jen občany rakouské říše. Poukazuji pana prokurátora na to, co ukaz[illegible] skutečnost, že se žádný národ rakouský sám nejmenuje Rakušanem, vyjma obyvatele jediné provincie rakouské. Ani něm[illegible]ký Štýřan, ani Tyrolan nejmenuje se ještě sám Rakušan[illegible] nýbrž posud Štýřanem, Tyrolanem. — Ovšem obyvatel mnoh[illegible] mohutných a slavných říší ku př. anglické, s chloubou sebe [illegible]jmenuje; k tomu ale náleží zásluha a sláva historická a — [illegible] bodné zřízení země; tak třeba i Němec na březích Rýn[illegible] to příčiny rád sebe nazývá Francouzem ačkoliv jím není[illegible] radostí bude sebe každý nazývati občanem rakouské říše, [illegible] to bude čest; posud ale člověk nemá proč a zač býti vlastencem rakouským: my posud nevidíme pro sebe z toho spolku rakouského žádné výhody a žádné slávy.“

[illegible]nečně pan prokurátor praví, že úcta před zákony jest nejp[illegible]nější, a že musí být zákon svatý a má pravdu; ale právě [illegible] má mít ministerstvo napřed úctu před zákony a pak [illegible] bude míti občan každý, který ale úctu svou před

zákonem tratí vidí-li, kterak ministerstvo obracuje zákon jako střevíc. Ta úcta před zákonem, kterou pan prokurátor v Angličanech a Francouzích tak velebí, pochází jen z toho, že zákon vyšel tam ze všeobecného mínění, z usnesení většiny, z úmluvy lidu s králem. Ale tak není u nás!“

Tím Havlíček dobojoval svůj souboj s vládním zástupcem, a nyní vyžádal si slovo k soudcům z lidu.

„Pánové porotci!“ zněl nade vše charakteristický doslov jeho: „Dnešní den vám podává první pád, rozhodnouti mezi korunou a jednotlivým občanem. Pokud se nám dostalo užívání veřejného jednání o věcech tisku, byly vždy pády jenom, kde strany soukromé mezi sebou o nějaké privátní, nepatrné urážky před soudem stály, a kde porota mezi nimi rozhodovala, který má křivdu a který právo. Dnes ale stojí před soudem vaším poprvé dvě velmi nestejné strany. Dnes stojí velmi slabá strana proti velmi silné moci — jednoduchý redaktor a spisovatel proti vládě, neboť pan prokurator mne obžaloval ve jménu ministerstva. Vláda rozpustila sněm, zrovna když již byla veliká naděje, že již brzy svou úlohu dokončí, a vydala sama ústavu, která se znamenitě liší od návrhu sněmovního: není tedy jiné příčiny, proč nám byla tato ústava oktrojována, než že jest méně svobodomyslná. Já jsem napsal o této ústavě článek, strany kterého jsem panu prokurátorovi již dokázal, že jsem jí neukřivdil. Kdybych to byl učinil o půl druhého léta dříve, byl bych bez všeho soudu rovnou cestou odveden do vězení. Nyní ale nám zůstalo aspoň tolik svobody, že se na mne nemůže vláda násilně pomstít, nýbrž musí napřed nechat rozhodnout vás, neodvislé spoluobčany, abyste mne odsoudili, jsem-li vinen nebo ne. Já nenáležím k té straně, která všecko tupí, cokoliv vláda činí o tom jsem podal důkaz za předešlého ministerstva, které jsem dobrovolně jako svobodný občan lépe hájil než redaktoři vládních novin, kteří za to placeni jsou, poněvadž jsem byl přesvědčen o jeho poctivosti a dobrém smýšlení. Moji čtenářové dobře vědí, že nejsem žádný rýpal. Podle svědomí nehaním nic než co se mi zdá škodlivé, a to mluvím bez obalu, bez šperku, bez řečnických floskuli, jak mi to jde od srdce a jak to mohu před Bohem a před pořádnými lidmi zodpovídat. Tak jest také tento článek psán. Pan prokurátor mne žaluje na základě §. 12., že jsem ústavu nepravým a úšklebným vypisováním

tupil a navrhuje, abych byl na 14 dní do vězení dán. Rád bych nejen 2 neděle, nýbrž 2 leta ve vězení seděl, kdyby to bylo pravda, co pan prokurátor tvrdí, to jest kdyby byla ústava tak dobrá, aby byl můj článek lež. Já jsem napsal, co mohu před svým svědomím zodpovídat, a proto vás žádám bez prošení o milosrdenství, abyste též podle svého svědomí, ale jen beze všech jiných ohledů nade mnou rozhodli. Doufám ostatně, že ta vláda, která mne nyní obžalovala, brzy bude sedět na stolici obžalovaného, na které nyní já stojím a přál bych jí jen, aby na ni mohla sedět s tak čistým svědomím jako já.“

Věříme referátu,*) že hluboce cítěná slova ta způsobila všeobecné pohnutí... Pod dojmem jejich předseda položil porotcům tuto jedinou otázku:

„Jest obžalovaný pan Karel Havlíček vinen tím, že by byl skrze jeho pod nápisem „Výklad“ atd. vytištěný článek hleděl tupením, neb nepravým a úšklebným vypisováním uvést v opovržení ústavu rakouského mocnářství?“ — Rokování porotců netrvalo dlouho: již za deset minut vrátili se porotci z pokoje, v nějž byli se uzamkli k vážení výroku a starosta jejich, dr. J. B. Pichl, položiv pravici na srdce, četl zvučným hlasem tento výrok: „Na mou čest a svědomí mé, před Bohem a před lidmi výpověď porotců jest: Nevinen!“ --

Jakkoliv zákon zapovídal obecenstvu veliký projev libosti aneb nelibosti, — lid elektrisován radostí propukl v dlouho trvající, hřímavý potlesk a jásavé slávy volání. Havlíček vycházel, či vlastně nesen byl na ramenou lidu z porotní síně, co vítěz nad vládou, odsouzenou českým národem. —

XXIV.

Osamělý bojovník.

Zlostný výkřik vydral se z listův ministerských za osvobozujícím tím výrokem poroty. Zejmena Stadionova „Presse

*) Úplné vylíčení zajímavého přelíčení toho bylo z Národních Novin (roku 1849. čís. 88. a 89.) reprodukováno r. 1873. ve zvláštní brošuře: „Karel Havlíček před porotou Pražskou.“ Nákladem kněhkupectví J. L. Kobra v Praze.

zuřila: „Havlíček u své obraně sebral ústavu a ministerstvo takovým způsobem, jakoby to žádným novinám žádný tiskový zákon v celém světě nedovolil (!) a byl za to jednohlasně uznán nevinným! To by v obyčejném čase bylo napomenutím pro vládu, v nynějším čase však jest to zločinem“ ... „Tedy bych byl vlastně já“ — zasmál se Havlíček odvetou — „jediný zločinec v Rakousku, který nesmí býti potrestán! Ale což jest potom ten, kdo všechno to učinil, když jest již zločincem kdo činy ty jen vypravoval? Neznáme jména, které by v dokonalé proporci pojmenovalo takový zločin ... Je-li cos neloyálního v Rakousku, tedy jest to nynější panování menšiny nad většinou, nynější směsice absolutismu a konstitucionalismu.“

Bezprostřední účinek soudu Havlíčkova záležel v tom, že vláda vzala žaloby proti ostatním českým redaktorům podané rychle zpět; ale naučení z porážky své nevzala si žádného. Postupovala dále na sklonné dráze zpátečnictví, málo dbajíc jakou trpkostí zanevřela proti ní srdce národův slovanských a jak rozhořčen jest zejmena do duše národ český. A přece ještě neměla nikterak vyhráno, aby sobě mohla tak bezohledně troufati. Meč Italie byl sice v rozhodné bitvě u Novarry zlomen, však za to Haynau svou ukrutností v Brescii popudil proti Rakousku city všeho vzdělaného světa; o vojsku republiky francouzské vypraveném na sesterskou republiku římskou, nemohlo se s jistotou předvídati, neobrátí-li se naposled proti plukům rakouským, — a v Uhrách? Tam Maďaři poráželi Windischgrätze s takým důrazem, že posléz ani vlastní jeho švakr, ministr Felix Schwarzenberk nemohl neschopného vojvůdce déle udržeti proti opposici při dvoře a v lůně svého ministerstva, v jejíž čelo postavil se sám hr. Stadion. Kromě toho ještě Benátčané pod Danielem Maninem bránili svou republiku Sv. Marka s vytrvalostí netušeného hrdinství a každým způsobem déle, než financím rakouským zdrávo bylo. Neboť veškerý ten náklad na tolikerá v poli stojící vojska musela hraditi pouhá Cislajtanie při svém rozrušeném obchodu a úvěru! Věru to nebyla zrovna situace, aby se smělo s národy zahrávati. Naopak, kdyby tenkráte, když hlavní sloup reakce, generál Windischgrätz v Uhrách s hanbou padal a vláda vídeňská sama v sobě tak rozdvojena byla, že orgány ministra Stadiona veřejně se hašteřily se staroaristokratickou stranou ministra Schwarzenberka — kdyby tenkráte politikové čeští byli energicky vzchopili se

k nové činnosti, davše netrpělivě čekajícímu národu povzbuzující, opoziční heslo a ostatním spřízněným národům pokyn k svornému domahání se nového sněmu ústavodárného, — sotva bylo té moci při vládě, aby takovéto všeobecné a důrazné odezvě nespokojených národů byla dovedla odolati.

Havlíček také doufal, že se tak stane. Proto vystupoval tak odvážně proti ministerstvu jako by měl za sebou armády, proto připomínal lidu českému ono „Nedejme se!“ jež skvělo se pod podobiznou dr. Riegra, volaje důtklivě: „A to budiž naše všeobecné heslo!“ — Leč, nastojte! V nejkritičtější této chvíli, kde osud celé epochy visel na statečnosti, moudrosti a odhodlanosti politikův slovanských, — v poslední té lhůtě, kterou nám ještě dějiny skytaly, před hroznou nocí reakce: kdy vojevůdci národa do jednoho měli být shromáždění na rozhodné válečné poradě, tu naši státníci zatím r o z p t ý l i l i se jako pýř za větru do všech končin, zůstavili vše — Pánu Bohu!...

Pátého dne po soudu Havlíčkově p. dr. F. L. R i e g e r opustil Čechy, vybrav se přes Německo na d e l š í č a s do — F r a n c i e. Palacký vrátil se ku svým dějepisným studiím, ostatní tolikéž ku svým soukromým povoláním, — takže nezbyl na té opuštěné hradbě české než téměř jediný důstojník: náš 28letý publicista Havel Borovský se svými novinami. — Co vlastně tehda vedlo politiky naše k tomuto napodobení osudné taktiky zimního krále, podnes žádný z nich žádoucně nevyložil. Ani nadšený životopisec Riegrův pan Jiljí Jahn neskytá zde valně světla; maje vykládati tento zajisté předůležitý krok v životě Riegrově pomáhá si z nouze touto fraseologií: „Tehdáž byly u nás vůbec podivné poměry...“ „Vody ustoupily, zanechaly ale hnusné bahno, v němž se ledajaké nestvůry jen hemžily a kteréž svými výpary kazilo a otravovalo vzduch. T a k o v é m u v z d u c h u n e u v y k l k a ž d ý, kdo radostně vnímal vzduch svobody, mnohý tedy rozhodl se v y č k a t i v c i z i n ě opětný p ř í c h o d l e p š í c h d n ů v, domnívaje se, že takové poměry na dlouho trvati nemohou. Tak smýšlel i Rieger. Vydal se 18. dubna (1849.) z Prahy do Paříže... a odjížděje zůstavil Pinkasovi myšlenku, aby — gen. Radeckému byl v Praze veřejný pomník zřízen.“ —

Nuže Havlíček trvám také „radostně vnímával vzduch svobody“, ale proto ho přece jen „otrávený ten vzduch“ český

nehnal tenkráte do ciziny, nýbrž on naopak měl za to, že zrovna nyní jest svatou a čestnou povinností neustoupiti z bojiště, ale vytrvati a brániti udatně každou píď půdy — „poněvadž právě v zarmoucených dobách politické sklíčenosti sluší mužům pevných zásad nebáti se, ale povznésti neohroženě hlasu svého proti škůdcům a nepřátelům svobody“ ...

Tak opravdě pojímal Havlíček svou úlohu v národě a svou povinnost k národu. Pracovati bylo heslem jeho, pracovati ne pouze tehda, když to vynáší slávu a čest, ale i tenkráte, ba zrovna tenkráte, když to bývá s nebezpečenstvím, pronásledováním a příkořím spojeno. Rovněž nesdílel Havlíček nikterak smýšlení p. Riegrovo pokud nabylo výrazu v podivné oné myšlénce, že bychom si měli hledět učiniti dobré oko postavením pomníku Radeckému na staroměstském náměstí. Havlíček nebyl náhodou zrovna v Praze, když myšlénka ta vznikla; zajelť 16. dubna do Brna, kdež zakládala se Národní Jednota ku vzdělávání lidu moravského; avšak hned po návratu svém opřel se jí otázkou: „S jakýmže svědomím mohla by vzdělaná třída národa našeho v tento čas postaviti pomník Radeckému, jakoby na příkoří druhému národu svobodomyslnému, který je mluv co mluv, přec jen utištěn?“ — Když pak dne 23. dubna myšlenka Riegrova vskutku vnešena do městské rady pražské, byl to švakr Havlíčkův, statečný a neobyčejně vzdělaný to měšťan pražský Fr. L. Jaroš, který rozhodně proti návrhu vyvstal a po třihodinném zápolení také šťastně jej se světa sprovodil: „Cítil-li“ — jak sám Jak. Malý poznamenává*) „členové tehdejší rady městské plnou měrou urážlivost návrhu toho, i měli živější vědomí své důstojnosti... Zamítli návrh skoro jednohlasně a Praze bylo uspořeno nové pokoření“ ...

Nicméně utrpěla tím věc naše dosti citelnou ránu; což doznává i dotčený historiograf Českého klubu řka: „Ale přes to všecko mohla vláda být spokojena, neboť se zřejmě ukázalo, že bezohlednou svou reakcí již učinila průlom do předního šiku národní opposice. Radikální Večerní List vším právem posmíval se „vysoké politice“ českých vůdcův“.**)

Však nepoměrně těžší a vlastní pohromou věci naší byla, jak jsem již dotkl, naprostá ochablost tehdejších důvěrníkův

*) Politická bibliotéka, již vydává Český klub. Sv. VI. str. 25.
**) Tamtéž str. 26.

velké národní liberální strany naší. Havlíček hleděl to sice před zrakoma škodolibých nepřátel pozakrýti, vskutku ale sám toužil na tu nečinnost co nejtrpčeji. Dne 25. dubna 1849. již dosti srozumitelně ulevil svému srdci. Píšeť v čele „Národních Novin.“ „Zřetel země české obrácen jest nyní ku Praze, a k české zemi zas hledí jiné krajiny. Každý cítí, že se nyní musí stát v politice nějaký rozhodný krok; ale časy jsou tak nejisté, každý den mohou se okolnosti převrátiti, takže jest nesmírně těžko ustanoviti se na nějakém určitém směru politické činnosti. My sami netroufali jsme si posud žádnou důležitější věc předsevzíti, abychom snad, kdyby se kromě nadání najednou běh událostí uherských a evropejských vůbec zvrátil, sami své věci neuškodili.“

Však nyní, an již čas nejvyšší, Havlíček obrací zřetel veřejný na pilnou potřebu řádného sněmu českého. Vyzývá veškeré obce české, aby sborem podávaly žádosti k trůnu za brzké svolání slíbeného nám sněmu českého, „bychom alespoň v červnu, ne-li dříve spatřili první svůj vlastní sněm v Praze.“ —

A skutečně: Za příkladem Prahy rozmahal se ruch petiční po celé vlasti; hojná města jako obce venkovské přistupovaly ku žádosti pražské; náš lid konal opět jednou vlasteneckou svou povinnost tak řádně, že Havlíček s hrdostí mohl zvolati ku nepřátelům jeho: „Čiňte si co čiňte: dříve nebo později stane se Rakousko přece jen — spojenými zeměmi slovanskými! A kteří jiní národové zůstanou v našem spolku, budou rovně oprávnění účastníci našeho štěstí, které nám přece neujde, třeba se nyní od mnohých stran nebe nad námi kabonilo. Vytrvalost slovanská a poctivá naše demokracie, která nikomu nebeře, nýbrž spravedliva jest ve všem, musí přece zvítězit.“

Demokratům německým a maďarským však, kteří vidouce že je zle, nyní před posledním zoufalým bojem svým konečně i na nás Slovany si vzpomínali, — nevěřil Havlíček zhola, nýbrž varoval naši mládež co nejdůtklivěji, aby nedala sluchu jejich verbířským řečem o všeobecném sbratření se svobodných národův, o pospolitosti naší věci s jejich atp.

„Nikdo nebude upírati,“ píše, „že by bylo dobře, kdyby národové všickni mezi sebou bratrsky žili a vespolek sobě nic nekřivdili, nýbrž pomáhali. Skutečně také učení křesťanské žádá od nás nejen to, nýbrž i více, aby totiž i všickni lidé

pospolu žili jako bratři. Bylo by to arci blahoslavené živobytí na světě, — ale zachovává se toto přikázání? Může se mysliti, že se kdy bude zachovávat? Nevidíme ustavičně, že jeden národ druhému ubližuje a k poddanosti jej sobě nutí? Nehrozí nám to právě vždy od Němců a od Maďarů? V ouzkostech ovšem se nám slibuje bratrství a rovnoprávnost, ale kdy pak se nám jen trochu skutečně držela? Maďaři také hlásají nyní, když by naší pomoci zapotřebí měli, bratrství a svobodu Slovanům a všem národům, a přece proto dávají Slováky zase věšet jako dříve. A demokrati němečtí, kteří nyní jsou samá láska k Čechům, neradovali se a neplesali po bombardování Prahy? Říkávají takoví chytří pánové obyčejně, že by národové sami dobře se porovnali mezi sebou, jen kdyby králů a knížat nebylo, kteří je dohromady štvou. To ale jest veliká mýlka a historie světa toho učí nás zrovna naopak. Římská republika byla právě největší utiskovatelka všech národů kolem do kola, ačkoliv ji nemohl žádný král k tomu donutit, poněvadž žádného neměla. I bez králů a knížat zůstane vždy národní zášť, protože bude vždy mocnější národ slabší utiskovat a nad ním chtět panovat. My alespoň jsme přesvědčeni, že nespravedlivost Němců a Maďarů k nám, která již 1000 let trvá, nepomine a byť se i stalo Německo a Maďarsko republikami... Jediný prostředek proti tomuto utiskování jest, když se více slabších národů dohromady spojí a jeden druhému pomoc obětuje, tak aby mohli spojenými silami přinutit větší národy ke spravedlnosti a hájit proti nim společně svou svobodu, neodvislost a právo. Pak jest spíše naděje na bratrství, když každý může říci: Já pán, ty pán! My tedy nevidíme spásu svou v ničem jiném, než ve spojení s ostatními národy slovanskými: totiž se Srby, s Chorváty, se Slovinci, se Slováky, s Moravou, s Rumuny a s Poláky, kteří nyní bezpochyby po trpkých zkušenostech přece uznají užitečnost našich zásad!“ — Že bychom se kdy mohli my Čechové spolčovati trvale s Tyroláky a německými klerikály, Havlíčkovi ani ve snách na mysl nepřišlo. Spolehal stále a výhradně v spojenou sílu nás Slovanův samých, dnes jako tehda, když odbyl německé hegemony svým hrdým: „Dunaj jest náš a to jest vlastně první a poslední jednání celé tragedie: Dunaj bude naše slovanská řeka, Rakousko bude slovanská říše!“

Byltě Havlíček až do samého jara r. 1849. pevné té víry, že vláda vídeňská jinak nepřemůže Maďary dokladně, než

upřímnou pomocí nás Slovanů. Bude nás potřebovat, a z toho musíme my Čechové umět konečně moudřeji těžiti než posud: „Nám Slovanům sluší nyní, když se již vláda naše objevila několikráte ve své pravé podobě, za včasu se o to postarati, abychom si svoje věci opatřili; neboť až budou Maďaři poraženi, mohla by vláda naše zase zapomenout na — vděčnost. A protož budiž od nynějška politika Slovanův: Z ručky do ručky! A nic na ouvěrek!“ ... „Čechy jsou země dosti procitlá v politice, u nás jest veliký počet lidu myslícího, který zná oceniti výhody naše ze spojení s ostatními zeměmi rakouskými; ale nemáme ovšem chuti, dáti se potřebovat za nástroj reakce, který by se pak odhodil až bude po nebezpečenství. My máme nyní právo a povinnost žádati garancie svobody a národnosti... Pouhý slib, zdržování, odkazování, ono starorakouské protahování až k omrzení, již nás nyní neuspokojí.“ –

Než, jak záhy zničila tvrdá skutečnost i tyto naděje! Coždť se také potřebovala vláda oposice naši strachovati, když viděla vůdce její rozptýlené, armádu bez generálů, — za to ale již slyšela v Karpatech dusot Kozáků, které posýlal baruška Mikuláš na pomoc proti Košutovi?

Již 5. května oznámil nám ministerský orgán „Presse“, že všechno naše žádání za sněm jest marné: Vláda nemůže prý sněm český svolati, „poněvadž by tento nezůstal v mezech vytknutých jemu oktrojovanou ústavou.“ — Havlíček zachvěl se hněvy: „Zvykli jsme od tohoto ministerstva jenom utiskování našeho národa očekávati“ — zněla rozhořčená jeho odezva do Vídně, „ale svolání sněmu českého jest svrchovanou potřebou země!“

... „Vzpomeňme si jen, že naše učitelstvo skoro hladem umírá!... Držíme rychlé svolání českého sněmu za garancii konstitučního života vůbec, protože nyní již skutečně se obáváme nejen o část, nýbrž o celou konstituci... Časy jsou nyní neobyčejné. Revoluce snad již v tu dobu, kde toto píšeme, otřásá velikým dílem Německa: jak v Uhřích věci stojí, to ví každý. My až posud odporujeme vždy násilnickým snahám, ponévadž přesvědčeni jsme, že by mohly nyní život našeho národu snad z kořene vyhubiti: když ale naše vláda v zaslepenosti své ustavičně svými protikonstitučními kroky lije olej do plápolajících revolučních snah, nechť sobě potom také sama provede boj s Košutovou a s německou propagandou, které

všechny okolní země získati usilují! Splakal by věru každý, když vidí takové jednání od vlád, které snad naschvál — (nemůžeme se již věru té myšlénce uhnouti?) — podporují nešťastné snažení rýpavých, destruktivních stran, jen aby pak mohly zároveň s nimi udusiti všechnu svobodu! — — Dixi et salvavi animam!“

Tak napsal Havlíček dne 6. května. A čtvrtého dne po té, jitrem 10. května 1849, procitla Praha — s pouty reakce na rukou! — — Byl nad ní prohlášen poznovu stav obležení! —

Dosud ještě žádné větší město nebylo ztrestáno krutým stavem tím tak nevinně, jako tenkráte Praha. Octla se v něm jako ve snách, přišla o konstituční svobodu nevědouc zhola proč a zač. Žádných shluků lidu, žádných výtržností, celé město se ukládá v noci z 9. května v obvyklém klidu ku spánku a hle: po půl noci z nenadání oživnou ulice vojskem, kteréž vedeno úředníky policejními vniká do jednotlivých domů a zatýká množství občanů, většinou studujících; — po té obsadí oba mosty přes Vltavu, jakož i královský hrad a všechny ulice Malostranské k Starému městu vedoucí, zatím co před hlavní stráž vyvážejí se děla, při nichž stojí dělostřelci se zapálenými doutnáky. — „Vysvětlení k této neobyčejné události,“ napsal Havlíček hned 10. května z rána, „nevíme posud žádné, než, že se za posledních dnů všeobecně vypravovalo po městě, že prý má vypuknout nějaké povstání.“ — Sotva pak vyšly Národní Noviny toho dne, objevila se i na nárožích ulic úřední proklamace, podepsaná zemským správcem Mecsérym a vojenským velitelem Khevenhüllerem, v které se udiveným Pražanům oznamovalo, že prý mezi nimi existuje „zločinný spolek, který přípravy činí, aby pokoj tohoto města a této země zrušil“. Ze sousední země (ze Sas) rozšiřuje prý odbojnická strana prohlášení, která veřejně k revoluci vyzývají, ba pokusila prý se i o to, aby vojsko k odpadnutí svedla. K docílení všeobecného pokoje a bezpečnosti, i k ochraně každého věrného občana proti návalům zločinné strany uzavřela prý tedy vláda prohlásiti nad Prahou a okolím jejím stav válečný, za kteréhož všechny civilní úřady podřizují se úřadu vojenskému, zrušuje se právo spolčovací, svoboda tisku, svoboda zdržování se nepřislušníků v Praze a zavádí se náhlý soud, jemuž propadne každý, kdo se ouřadu neb stráži protiví, kdo slovem, písmem, nebo skutkem k odporu proti ouřadu vzbuzovati se snaží, kdo při srocení

neodejde na rozkaz, aneb kdo c. k. vojsko ku pronevěře svádí. —

Havlíček porozuměl na první ráz, že se hlavně jedná o svobodu tisku. Nejvíce jej ale rozčilovalo, že přicházíme o svobodu tak pošetile. „Tak se tedy přece dodělala nesmyslná strana toho, z čeho jsme ji tolikrát varovali!“ — rozhorlil se v prvním dojmu: „tak jsme zase zbavení na čas svobod konstitučních, opět v tom stavu, který se nyní skoro v celém Rakousku užívá za vhodný surogát staré absolutní vlády a ve kterém jsme byli po červnových událostech, jenom že jsme se do něho dostali nyní lacinějším spůsobem, bez červnových událostí!... „Každý rozumný,“ pokračoval, „mohl si dobře pomysliti, že vláda čeká jen na příležitost, aby mohla Prahu dáti do stavu vojenského a tak se zbavila nepohodlné oposice, kterou nyní skoro jen Čechové proti ní činiti mohli. Teď vláda velmi lehce dosáhla oučele svého, a kdo ji k tomu pomohl? Slabounká strana několika přemrštěnců, právě ta strana, která v zaslepenosti své o sobě myslí, že jest ona hlavní podporou svobody. Tak se ukázalo opětně to co my vždy říkáme, že si totiž reakce a destrukce ustavičně do rukou pracují a o svobodu nás připravují.“

Když ale o tom domnělém spiknutí vláda neuveřejňovala žádných bližších zpráv, naopak když zatýkala osoby, které naprosto nebyly žádnými spiklenci a revolucionáři, tu nedbal Havlíček, že mu hrozí vojenský soud netoliko zničením listu, ale třeba i zničením života, nýbrž psal, jak mu to srdce pravdy a spravedlivosti milovné velelo. Zazlíval-li do včíra ještě oněm nešťastným mladíkům, že svou nerozvážlivostí dali vládě příležitost ku zavedení stavu obleženosti v tiché Praze a sami sebe i rodiny své lehkovážně do neštěstí uvrhli, — což nyní, dovídaje se, kterak celá věc nebyla než čirou, nemožnou utopií, odpouštěl v srdci těm zrazeným blouznivcům, které dohánělo k poslednímu činu sebeobrany rovněž bouřný plamen výmluvnosti Bakunínovy, jako mráz zoufalé ochablosti povolaných vůdcův liberálně konservativní strany národní. Za to ale tím trpčeji vyslovoval své podezření proti Schwarzenberkově vládě, že ona „s radostí uchopila se té příležitosti a záminky, kterou jí podala nedozralá pošetilost, aby tím celou Prahu a skrze obmezení tisku pražského celou zemi českou připravila o konstituční svobody“ — slovem: že se ministerstvu státního pře-

vratu vůbec „více jednalo o stav obležení nežli o spiknutí.“ Opřen o zákon ústavní vyčítal dále, proč že ti, kdož byli v noci na 10. máje proti ústavě zatýkáni, nepostavili se před přirozený a řádný soud, že se s nimi protizákonně jedná a že vůbec celého toho stavu obležení nebylo zapotřebí, poněvadž v celé Praze nebylo ničeho jiného viděti než největší pokoj, a poněvadž „celá ta strana, ku které zatčení náleží neměla tolik moci, tolik důvěry ba ani tolik schopnosti, aby mohla skutečné povstání způsobiti.“ — „Od toho, co se leckde po hospodách mluví až ke skutečnému činu jest ještě veliký skok a snad by se zde mohlo užíti toho příkladu o dvou vojácích macedonských, kteří byli udáni, že tupili krále Filipa a ospravedlnili se takto: „Ano králi, tupili jsme a byli bychom snad ještě více tupili, kdyby nám nebylo — víno došlo.“ — „Která vláda ráda a bez potřeby připravuje národy o svobodu, nemůže nikdy od nich býti milována a udrží se jen mocí. Že ale moc na věky nevytrvá, třeba nyní ještě postačovala, to víme dobře. Přáli bychom si, aby i ministerstvo naše toho pamětlivo bylo.“ —

Tak volně troufal si Havlíček mínění své projevovati několik hodin po tom, co byl mu komandující generál Khevenhüller Metsch oznamil, že časopis, který bude ostře psáti ihned se potlačí a redaktor jeho že bude od vojenského soudu potrestán... „A proto jest nyní každý redaktor trochu podoben vojenskému fourierovi. Hm!“ zněla odpověď našeho smělého Martiala. —

Však ještě více osobní odvahy tenkráte náleželo k tomu, vystoupiti proti surovostem, jichž dovolovali si v krušné té době nejen mnozí sprostí vojáci ale i štábní důstojníci proti občanstvu pražskému a tož pro příčiny nejnepatrnější.

Uváděje případy ty na vědomost ministerstva, neváhal Havlíček 13. května 1849. napsati: „Zachovati pořádek v městě není ještě tolik, jako provozovati janičárství. Není ovšem divu, když voják vida, že celé město jest pokojné a že on přece nepohodlnou službou jakou stav obležení žádá, trýzněn jest, velice znevrlí a mrzutost svou pak na každém vyleje, kdo mu do cesty přijde. Ale vinu toho neneseme my a máme právo žádati, aby se netrpělo takové svévolné urážení pokojných občanů. Anebo chce vláda mermocí jen lid proti sobě popuzovati? Časy jsou nyní nebezpečné a neobyčejné, kdo ví co nám přinese každá doba. Pamatuj na to každý a především vláda!“

Neminuly než dva dni a Havlíček zvěděl, jak byl za to v kruzích vojenských náviděn. Dne 14. května před 11. hodinou noční vyšlo několik hostí z hospody „u Modré Štiky," poněvadž jich tamní domácí pán, Nebeský, dle příkazu déle než do 11. hodiny v hospodě strpěti nechtěl. Vyšedše na ulici zvolali pivem rozjařeni mladíci: „Eljen Košut!" V tu chvíli ale již přiskočili k nim dva setníci se šikovatelem a počali tasenými šavlemi zle na ně dotírati. Pan Nebeský na ten hřmot před vraty vyběhl z domu, aby uzřel co se děje; spatřiv však důstojníky se šavlemi se ohánějící, rychle se obrátil na útěk. Leč důstojníci za ním a jeden z nich zasadil mu šavlí notnou ránu do hlavy, až krev proudem vytryskla, načež po činu okázale se prohlásil: „Ich heisse Havlíček und bin Hauptmann bei der 10. Compagnie. Diesen Spitzbubennamen von Ihrer Seite werden die sich schon merken."

Urážku byl by Karel náš svému jmenovci snadno odpustil, vždyť si sám se smíchem rád na tom zakládával, kterak požívá v celém městě „chvalné pověsti vybraného hrubiána!" — ale ono hrdinství vůči bezbranným občanům nehodlal milému „Komisspetru" darovati.

Ostatně zcela jiná, neskonale větší příhoda zaměstnávala tehda mysl Havlíčkovu: Čeho se byl pro svobodu a věc Slovanů rakouských nejvíce obával — ruská intervence stala se skutkem! — Odpůrce její v ministerstvu, hr. Stadion, byl Schwarzenberkem vykousán, vojska cara Mikuláše valila se právě přes Moravu silnými proudy do Uher.

Trpký humor pohráva pérem Havlíčkovým an dne 20. května 1849. uvažuje v Národních Novinách o rozhodné té události.

„Podivné jsou osudy lidské!" praví: „Proti převaze Slovanů zpouzelo se nejdéle ministerstvo Schwarzenberkovo; všemu se raději chtělo podrobiti, jen když Slované nedojdou moci. A ejhle! Pravě nyní došlo Slovanstvo největšího vplyvu v Rakousích a což nejhezčího, ministerstvo samo musilo o to prositi. Tady mají Němci nyní Panslavismus, o kterém se tolik namluvili." —

O čtyři dni později píše pak o ruském vojsku: Ze všech stran dostáváme nejchvalnější zprávy o zdvořilém a přívětivém chování se ruských vojáků, zvlášť ale důstojníků, ke všemu

lidu, vůbec ale ke slovanským spolukmenovcům na Moravě a v Haliči zvláště. A k tomu pocházejí tyto zprávy z nejrozličnějších stran a od lidí nejrozmanitějšího smýšlení. Ruský voják, jakožto nezkažený Slovan, již sám sebou přívětivý, úslužný, citlivý a jemný, a k tomu ještě nejpřísnější vojenskou kázní zkrátka držený, nedovoluje si nikdy pánovitě a surově vystupovati proti občanským spolukrajanům svým, a ono prožluklé kamašnictví, které dává mnohé vojsko (nechceme právě žádné jmenovati) tak rádo cítit civilistům, nepozoruje se dokonce u vojska ruského. V tom ohledu by si mohlo mnohé vojsko dobrý příklad vzíti z Rusů, nad nimižto celý svět tak rád rameny krčívá, kteří ale jsou nyní patrně nejmocnějším národem.“ —

Tak znal Havlíček opláceti. Věděl ovšem nejlépe sám, že car Mikuláš a slovanská myšlenka jest dvojí; ale chtěl aspoň vládě, která raději cizí pomoci se dovolala, než aby nám povděčnou býti musela, zkaziti trochu radost šířením vědomí slovanského v chvíli, když bubny ruské rachotily pod Tatrami: „Rusové nejsou barbaři, nýbrž lidé dobromyslní... Poznali jsme v nich bratry veliké matky Slávy... Jsme přátelé a bratří lidu ruského, proto přece ale milujeme konstituční svobodu nade všecko a umíme si jí vážiti.“ —

XXV.

Pod vládou meče.

Zatýkání a stálé zatýkání: to byly nyní po kolik neděl jediné noviny z trnoucí Prahy. Vojenský soud na Hradčanech shledával provinilce po celých Čechách: den za dnem hojněji plnily se žaláře v bývalém sv. jirském klášteře na Hradčanech novými inkvisisty a ministerské časopisy vytloukaly z toho kapitál proti celé naší věci národní. Nechybělo mnoho a byly by nejraději celý český národ udaly jako jediného revolucionáře, shledávajíce původ všeho zla v jeho opositním duchu proti vládě. Nuže Havlíček zvedl rukavici. Ve třech polemických článcích obhájil opositi naši proti osočovatelům s takým bystrovtipem, a s takou kuráží, že Prager Zeitung nevěděl kudy kam.

Sotva jest příkladu v dějinách naší doby, kde by jediný, osamělý patriota byl v okolnostech podobně krutých tak srdnatě bránil spravedlivou věc poraženého národa, jako od jara roku 1849 náš Havel Borovský. V obdivu celé Čechy naslouchaly té mluvě neohrožené, s tepoucím srdcem přátelé sledovali rostoucí tu odvahu statečného druha, jenž zdál se pohrdati všakým nebezpečím, veda si před jícnem děl Khevenhüllerových, jakoby zápasil na svobodné půdě Anglie.

Především Havlíček zasazoval se o to, aby vyprostil Prahu z kleští obleženosti: „Odvoláváme se na vlastní svědomí jak našeho civilního zeměsprávce, tak i vojenského velitele, mohou-li nyní jakoukoliv příčinou udati, pro kterou by Praha zasluhovala býti zbavenu svých konstitučních svobod?“ — táže se již 30. května 1849 v Národních Novinách: „Je-li v ministerstvu Schwarzenberkovu jen ještě krůpěj konstituční poctivosti, tož nemůže nechati déle Prahu v tom stavu vojenském bez zákonu. Neboť který politický rozum chtěl by hájiti zásadu, že již každá země, ve které několik lidí (byť i to dokázáno bylo) na revoluci myslí, musí býti zbavena konstitučních práv a dána do stavu vojenského? Vždyť by pak ani jedna země na celém světě nemohla býti ani chvilku bez obležení! Jakéž pak vzbouření učinili oni mladíci? Buřič bez vzbouření jest ale jako nůž bez želízka a bez střemchy.“ Kromě toho však ať prý se jen na straně vládní nezapomíná, že by se revolucionářům nikde dařiti nemohlo. „kdyby jich vlády samy nepodporovaly buď svou zlomyslností aneb svou nešikovností.“

„Proti poctivé, svobodomyslné vládě nedovedou ani nejzlomyslnější lidé platnou revoluci provésti. Proti despotické, zákony samovolně rušící vládě ovšem ale musí býti dle každého práva dovoleno též násilí užívati, jak to také i historie dokazuje, a tu právě i nejšlechetnější občané chopili se zbraně a bojovali o svobodu; a jest-li v takovém pádu řádní vlastenci hned zbraně se neuchopí, děje se to jen z opatrnosti, poněvadž neuznávají síly své za dostatečné proti despotům a nechtějí tudy nepodařeným povstáním vlast svou ještě do většího neštěstí uvaliti. To platí o vládách nespravedlivých, nepoctivých a despotických. Když ale vláda, ačkoli se vždy sama svobodomyslnou nazývá, přece tak nešikovně se chová, že větší část občanů o ní mysliti musí, že svobodomyslná není a že reakci

obmýšlí, což divu, že pak pro všeobecnou nedůvěru k takové vládě každý třeba dosti nesmyslný a někdy i zlomyslný, egoistický revolucionář u velké části lidu víry dojde a sluchu nalezne?! To myslíme, že se o této choulostivé věci povědíti dá ve stavu obležení.“

„Neslýcháno!“ rozkřikly se vládní noviny na to, — „neslýcháno, kterak pan Havlíček, s patrným poukazováním na naše poměry („mit unverkennbarer Hindeutung auf unsere Zustände“ „brojí proti všelikě autoritě, kterak uráží čest národův rakouských, tvrdě o nich, že prý se toliko z opatrnosti zdržují odboje proti vládě, kterou dokonce viní i z nešťastné války naší v Uhrách.“

Ale Havlíček byl právě při humoru. „Což tedy jest moje sada, o despotické zákony samovolně rušící vládě — „eine unverkennbare Hindeutung auf unsere Zustände?“ Chytá se Prager Zeitung radikalismu a jmenuje snad naši nynější vládu despotickou, zákony samovolně rušící? Nepochybujeme, že bude za tento kompliment pan redaktor od ministerstva sesazen! Nám nemá Prager Zeitung žádnou příčinu vytýkati, že jsme proti všem autoritám; ať nám ukáže na jednu protizákonnosť, kterou bychom byli buď sami spáchali, neb ospravedlňovali, kdežto se přece něco podobného o našem nynějším ministerstvu říci nemůže. Jestli myslí Prager Zeitung, že všechna autorita sedí jen v hrubém násilí zbraně, — takové autority často i na veřejných silnicích za křem najdeme, dobře spořádaný stát ale pro ně od jakživa stavěl kriminály a šibenice!“ . . . „Sprosté jest u nás přísloví: Šelma, kdo dělá víc než může a to nám bezděky napadlo, čtoucím článek Prager Zeitungu, který prý sepsán jest pro obhájení cti rakouských národů proti utrhání p. Havlíčka. Hlavní úkol Prager Zeitungu, pro který vycházejí tyto ministerské noviny, musí a má ale býti ten, aby hájily čest našeho ministerstva, a tento úkol zdá se nám býti tak veliký, tak nedostižitelný, že skutečně nezbude Prager Zeitungu mnoho času a sil na jiné věci. Bude tedy nejlépe, když Prager Zeitung zanechá hájení cti národů rakouských jim samým, aneb jiným lidem. Prager Zeitungu již to jaksi lépe sluší, když rakouským národům na cti utrhá (ku př. Čechům po loňském červnu než když jejich cti chce hájiti. Také nemusí mít o rakouské národy velikou starost, abych já jim na cti ne-

neutrhal: neboť kdybych to skutečně činil, nebudou národové rakouští moje noviny čísti a tak si nejlépe sami pomohou, bez pomoci Prager Zeitungu. Tomu se však nedivím, že Prager Zeitung na knížete Schwarzenberka strany uherské vojny nic připustiti nechce; čí chléb jíš, toho píseň zpívej; bodejť by ještě vládní noviny, které na outraty státní vycházejí, chtěly ministerstvu dělat nepříjemnosti. Za své peníze může se přece i nejbledší holka dát vymalovat s červenýma tvářema... To ví beztoho každý, že naše ministerstvo za to nemůže, že tato uherská válka se velmi špatně daří; vina toho je jenom na Košutovi. Kdyby byl kníže Schwarzenberk na místě Košutově a Košut na místě knížete Schwarzenberka, již by dávno bylo celé Uhersko přemoženo. V tom dávám Prager Zeitungu docela za pravdu.“

Ale touže chvíli proměnil se klassický ten humor v nejprudší hněv, jakmile zřítelnice Havlíčkovy dotkl se stín černého nevděku, jímž politika Schwarzenberkova oplácela ubohým Slovanům v zemích uherských. Vzpomněli jsme již té chytrosti feudální šlechty maďarské, s jakou přitočila se ku Windischgrätzovi a Vídni, aby jí i pro případ nezdaru revoluce Košutovy zůstala přízeň a vliv na správu Uher. Havlíček doufal, že intervence ruská tomu učiní přítrž a dopomůže věrným Slovanům uherským k uznání a právu. Však zatím nastojte: Dne 3. června 1849 přinesl vládní list vídeňský „Loyd“ článek, ve kterém podezříval Slovany uherské, že prý té jejich líčené věrnosti není co věřit, za to ale tím vřeleji vynášel výborného prý ducha a spolehlivou oddanost oné starokonservativní šlechty uherské, jsa celý u vytržení nad těmi čtyřmi setninami dobrovolníků, které ona nabídla Rakousku. To prý jsou jinačí hoši, než ti dobrovolníci Hurbanovi. Vedeni šlechetnými vůdci, rození tito Madaři vyznamenávají prý se kázní a duchem nejlepším — a „nebojují pro Slovanstvo se všech stran podezřelé, nýbrž pro svého císaře a krále.“ —

„Dávno již nezakusil jsem v sobě tolik opovržení a žalosti, jako když jsem přečetl tento článek „Lloydu“ — doznává Havlíček dne 4. června, a z pobouřeného toho citu vytryskl proslulý onen článek: „Šlechta a Slované“ v 130. čísle Nár. Novin, který ostře osvětluje dobu i bojovníka: „Těchto několik slov“ — horlí Havlíček — „má pro každého, kdo jim

dobře rozumí, hluboký význam a můžeme říci, že projedou jako okřídlený meč každé slovanské srdce! Z těchto několika slov „Lloydu“ poznáváme nejlépe, s jakým stohlavým drakem Slovanstvo bojovati musí, kterýžto vždy novou hlavu nastrčí, když mu jedna byla ufata.

„Kdokoli opatrně sleduje v echny rakouské záležitosti, musí všude pozorovati chytře pletenou aristokratickou síť, do které nás poznenáhla šlechta zatáčí, aby opět mohla v Rakousku panovati. Nejpatrněji na uherských věcech pozorujeme, že se nyní pokouší šlechta o vládu v celém Rakousku, jejížto korouhev jest náš první ministr kníže Schwarzenberk. Maďari vedou vojnu s rakouským císařem, ale prece proto panuje největší bratrství mezi maďarskou a rakouskou šlechtou a af si vypadne tato vojna v Uhrách tak nebo jinak, vždycky vypadne dobře pro maďarskou šlechtu. Vy farizeové! Když ruská síla připadla do váh rakouských, když se již napřed věděti může, že Košut konečně přece bude udušen touto velikou silou: vy bídní vysoce urození farizeové! nyní přicházíte obětovat svou věrnost svému císaři a králi, o kterézto věrnosti po celý rok, co již válka trvá, žádný nic neslyšel a nepozoroval, a abyste svůj liščí ocas ukryli, neumíte jinak, než osočováním Slovanů hledati sobě lásky u trůnu, kterou nezasluhujete. Vy nás nazýváte „ze všech stran podezřelými“, abyste tím ukryli ne podezření na vás lpící, ale dokázanou vinu svou.

„My Slované stydíme se toho farizejství, abychom se přetvařovali a říkali o sobě, že bojujeme jen pro svého císaře a krále: my pravíme šlechetně a poctivě, že bojujeme pro svou svobodu a rovnoprávnost. Od počátku bouřek rakouských stojí Slované věrně při Rakousku, ne slovy hladkými, nýbrž krvavými, mozolovitými činy; naše korouhev byla vždy svobodné, neodvislé, spojené Rakousko, kteroužto jsme hájili proti Němcům i Maďarům a pro své přesvědčení nasadili jsme všechnu svou sílu, krev i čest. Poněvadž ale chceme svobodné, ne ale šlechtické Rakousko, intrikovalo se proti nám spůsobem nejhanebnějším, jak v Praze, tak ve Vídni, tak v Záhřebě, tak ve Vojvodíně, tak v celých Uhrách, v táboře knížete Windischgrätze pod císařskými korouhvemi!

„My Slované smýšleli jsme nejpoctivěji s císařem, ačkoli jsme mu nepochlebovali; my jsme vždy chtěli zachovat jeho

říši ne z otrocké mysli, ale z dobrého přesvědčení, poněvadž jsme pro národy slovanské nejspíše mohli očekávat rovnoprávnost a svobodu v tomto Rakousku. Vám ale, ačkoli máte vždy na jazyku svého císaře a krále, Vám na Rakousku nic nezáleží, Vám záleží jen na šlechtě a na její panování.

„Že se s námi od vlády špatně, — mohli bychom říci nepoctivě — nakládalo, to ví každý a kdo to před světem upírá, jistě si sám ve svém svědomí jinak mysleti musí. Naše křivda jest zjevná. Těm, kteří patrně bojovali proti Rakousku, věřilo se více než nám a oni dostali místo nás tu náhradu, kterou jsme my zasloužili. Avšak ani to nás nemůže zvrátiti od naší dobře rozmyšlené a od samé přírody i od historie naznačené cesty, a třeba nyní vláda v zaslepenosti své sama sobě i nám škodila, my přece konečně dojdeme svého cíle, poněvadž jinak býti nemůže. Rakousko musí být takové jako my radíme, — sice přestane. To je pravda, kterou nám hlásá každá mapa, každá statistika. Chcete se jen ustavičně ukrývat za bajonety? Pomněte, že vojsko vaše jsme my sami a třeba ještě letos všechno vojsko naše slovanské necítilo v sobě důstojnost slovanskou, — však ji bude cítiti za rok, za několik let; čas nyní silně běží; myšlenky naše, které s námi před dvěma lety jen snad několik tisíc lidí sdílelo, tyto myšlénky mají s námi již nyní sta tisíců, a za několik let budeme se počítati na miliony. Nemyslete, že nás všelikými křivdami nyní rozdráždíte, abyste nás pak navždy udusiti mohli: my budeme tak dlouho trpět, až budeme míti moc a sílu přestat trpěti a poručiti si a to bude tenkráte, až bude těch našich 18 milionů duší tak dobře věděti, kdo je náš nepřítel, jako to víme nyní my. Pak nebudeme potřebovat ani revoluce, proto že potom vy sami, vysoce urození pánové, budete k nám spravedliví, — neboť budete muset!“

Tak „živému slohu“ nebyl ovšem generál Khevenhüller zvyklý. Dne 9. června jest Havlíček povolán k panu komandujícímu, kdež mu nejprvé přečtli článek „Šlechta a Slované“ v německém překladě a pak ústně oznámili, že od této chvíle Národní Noviny jsou po čas obležení — zakázány! Marně žádal Havlíček, aby mu byly udány písemně důvody toho zákazu. Ani civilní zeměsprávce, baron Mescéry mu jich nesdělil, nýbrž vydal mu toliko písemný zákaz „na neurčitý

čas“. Havlíček neleniv, napsal proti zákazu tomu dvoje promemoria, jež chtěl poslati ministru spravedlnosti a vnitra Dru. Alexandru Bachovi. Ale přátelé jeho političtí zapřísahali jej, aby k vůli věci národní, o níž tu jde, přemohl tentokráte svou hrdost a šel osobně do Vídně žádati o povolení k dalšímu vydávání Národ. Novin. Havlíček přinesl tu oběť; ale jak těžkou mu byla, vidíme z jeho vlastních slov, jimiž odpovídal později bývalému svému spolupracovníku Josefu Jirečkovi, když se mu tento, ve vládních jsa službách, pro onen krok ve Vídeňském Denníku vysmíval. „Ano,“ jsou slova Havlíčkova, „byl jsem ve Vídni prositi o povolení k dalšímu vydávání Nár. Novin; a lituji toho velice a nebyl bych také nikdy šel z vlastního pudu, neboť mám, jakožto Čech, příliš hluboce vrytou do srdce historii národa svého. Šel jsem tam více na povzbuzení svých přátel, poněvadž oni to za dobré uznali. Měl jsem dne 13. a dne 14. června v této záležitosti pokaždé dosti dlouhé a mohu říci i přívětivé a příznivé slyšení u ministra Bacha, jemuž jsem podal oboje promemoria. Choval jsem se tam, že se za to styděti nepotřebuji a při lepší příležitosti, při lepší svobodě tisku neopomenu o tom šíře promluviti.“

Bohužel příležitost ta nepřišla nikdy více a také v zachráněných těch zbytcích písemné pozůstalosti Havlíčkovy marně hledáme zmínky o zajímavé zajisté této rozmluvě. Jaké to dva muže svedl zde osud na chvíli proti sobě tváří v tvář! Možnoliž si pomysliti většího rozdílu v charakterech a srdcích?! Aby byl tak náš přímý, poctivý Karel tenkráte tušil, jaký to démon skrývá se za tou lahodnou tváří mladého ministra, jenž tehda ještě měl vůbec pověst člověka liberálního: Alexandr Bach! Péro chví se při jmenu bezcharakterního toho sobce, jenž tolik se nás namořil, na rodině Havlíčkově ale pravý zločin tyranie spáchal. —

Dosti dobré mysli vracel se dne 16. června Havlíček z Vídně do Prahy. Nepřinášel s sebou sice ještě povolení k opětnému vydávání Národ. Novin, však přece naději, že brzy dojde. — „Chvíli si máme pohovět, žádá prý toho naše zdraví“ — žertoval po návratu v redakci, — „jako pravý Čech, který když si nohu zláme, ještě se raduje, že si aspoň vazu nezlomil.“ — A hle, stejnou myšlénku měl i Dr. Adolf Pinkas, meškající té doby v Karlových Varech: Zval právě Havlíčka k sobě, aby

užil „bezděčné dovolené“ aspoň ku svému zotavení v rozkošném místě lázeňském. — Neznaje posud Karlových Varův, přijal Havlíček milerád pozvání a strávil tak několik milých chvil v kroužku srdečných přátel, k nimž družil se i slavný malíř francouzský Henri Lehmann, jehož zajímala výrazná tvář Havlíčkova takovou měrou, že ji okreslil sobě i Dru. Pinkasovi do památníku.*)

Avšak příjemných zábav Karlovarských bylo velmi na krátce. Již dnem 22. června musel býti Havlíček opět v Praze, neboť jej k sobě volal — komandující velitel, aby mu oznámil, že z nařízení ministerstva Národní Noviny mohou sice opět vycházet, avšak že musí se Havlíček písemně zavázati, že bude uznávati platnost oktrojované ústavy od 4. března a že chce se po čas obležení v opposici své držeti mírných forem. Poněvadž pak všeho dobrého do třetice, měl se Havlíček prvé ještě také pro články v číslech 129—131 Národních Novin zodpovídati před vojenským soudem. —

Tak vyznívala liberálnost páně Bachova. Ani to vězení, které kynulo od vojenského soudu „jako za krejcar houska“, nemrzelo Havlíčka tak, jako ono „upsání se oktrojírce.“ — Šel proto z vojenského veliteltví rovnou k místodržiteli baronu Mecsérymu a zde namítal, kterak beztoho nemá té moci, aby neuznával „ústavu“ od 4. března, kterak ale nad to v samé té ústavě stojí, že se může budoucím říšským sněmem měnit a to aby možné bylo, že musí býti dovoleno publicistice, aby ji kritisovala a vytýkala nedůstatky její. — Námitkám těm nemohl se ani baron Mecséry opírati; uznal, že má Havlíček pravdu, že věcná kritika je oprávněna, i žádal jen, aby Havlíček od principielního brojení proti ústavě té upustil, t. j. nenazýval ji více pouhou ordonancí.

Na to Havlíček ještě téhož dne podal vojenské vládě toto vyjádření: „Nynější poměry vůbec, právě učiněná zkušenost pak zvláště, budou podepsanému beztoho dosti silným pokynem, aby při redakci svého listu dbal všeliké možné mírnosti, pokud se jen s pravdou srovnati dá; a poněvadž jest spolu pevně odhodlán, zachovati vždy směr konstituční, — doufá,

*) Mistrná skizza ta zůstala nám šťastnou náhodou zachována a nalezá se v rukou p. prof. Soběslava Pinkasa, který ji pokládá za nejvěrnější z podobizen Havlíčkových.

že také sl. c. k. vrchní velitelství shledá v tom při obnovení Národních Novin všeliké potřebné záruky, jakých péče o poklid a bezpečnost země požaduje.“

Příštího dne měl od půl desáté hodiny dopolední až do půl třetí s poledne výslech u vojenského soudu, kdež snažil se veškeré články, z nichž obžalován byl, důkazem pravdy ospravedlniti. Výslech řídil setník-auditor Franz, který také Sladkovského soudil. Dne 25. června ohlášen vojenským soudem Havlíčkovi rozsudek: Byl uznán ve všech případech vinným a odsouzen na 8 dní k proťousovi. Avšak, zněl zajímavý doslov — pro tentokrát že mu pan komandující generál trest tento milostivě odpouští. — Večerem téhož dne obdržel Havlíček písemné povolení, že smí Národní Noviny znovu vydávat. Rozumí se, že užil práva toho bez prodlení: mělt k tisku již hotové mimořádné číslo, podávající obecenstvu krátký přehled politických událostí, jež sběhly se za té čtnáctidenní nevolné pausy, a tak na radost všeho národa od 26. června Národní Noviny znovu nastoupily svou zdatnou pouť po vlastech československých.

„Jsme přesvědčeni,“ znělo první charakterická slova Havlíčkova k čtenářstvu, „že mnohý velice zvědav jest, s jakým asi článkem započneme opět svou z hrobu vzkříšenou činnost a mnohý, tak nazvaný „dobře smýšlející“, snad již se opět strojí běžeti, zas udávati nás u vojenských úřadů, jakožto buřičský a nebezpečný časopis! Naši čtenářové ale sami vědí nejlépe naše obyčejné smýšlení a přesvědčení a proto si sami snad pomyslili, aneb alespoň pomysliti mohou, co bychom my o té zápovědi svých novin v těchto okolnostech jen zase s novým nebezpečenstvím říci mohli . . .

„Každý, kdokoliv se na svět dívá zdravým a chladným rozumem, uznati musí, že jest lépe, když není jiné pomoci, raději s jedním podvázaným křídlem lítati, a snažiti se, aby hlas národu zcela neumlknul, než zanechati pole docela netopýrům a sovám, které bezstoho dost hrdě se vznášejí, kvikajíce jen pořád o pořádku a bezpečnosti, cum reservatio mentali starého pořádku.

„Kdo naše snažení po celý čas naší novinářské činnosti (ještě za časů předkonstitučních) zná, dobře musí věděti, jaký jest náš oučel, a doufáme, že jsme si po celý ten čas zasloužili tolik důvéry, že nikdy žádnými lákadly, žádnými vý-

hrůžkami nedáme se od svého oučele odvrátiti, kteréžto držíme za počestný, za spravedlivý. Zvykli byvše již za staré censury podle svého přesvědčení psáti, pokusíme se o to i nyní. Nebude nám za těžko mnohý ostrý, zvláště úsměšný a satyrický nápad vyškrtnouti, ale při své tendenci zůstaneme i nyní tak, jako jsme při ní zůstali za času prvního obležení Prahy za knížete Windischgrätze. Světská moc může nás přinutiti k tomu, abychom z opatrnosti někdy mlčeli, ale žádná moc nemůže nás přinutit k tomu, abychom mluvili nepravdu proti svému přesvědčení. Kdyby se něco podobného od nás vynucovati chtělo, pak bude čas raději dokonce mlčeti. Pak přestanou Národní Noviny vycházeti ne ze zákazu, ale z vlastní vůle redakce na znamení, že přestal i poslední stín svobody tisku. Doufejme ale, že takové časy přece nepřijdou.“

Buď ale jak buď: — „Špatný voják, který se dá každým vystřelením zastrašit a netlačí se pořád ku předu! . . . Zakusíme nepochybně ještě mnoho trpkosti: ale ta vzpomínka, že někdy šťastnější potomkové naší, užívajíce již v plné míře té důstojnosti, těch práv, o které my se nyní přičiňujeme, s vděčností si vzpomínati budou na nás, kteří jsme pro ně pracovali, — tato vzpomínka jest nyní důstatečnou náhradou za všechny trampoty a hořkosti naše.“ — — Ejhle útěchu srdcí vznešených! Toť onen zdroj vytrvalé síly poctivých zápasníkův za ideální statky lidstva, jenž zůstává zavřen duším sobeckým.

Ve Vídni uslyšel Havlíček, že jakmile jen bude skončena válka v Uhrách, obnoví se v Rakousku život ústavní a bude svolán sněm český. A kdož nevěří rád v to, čeho sobě přeje? „Až bude rozhodnut budoucí osud Uher“ — píše Havlíček 4. července — „pak nastane teprv doba, kde možná bude činně zakročiti do dalšího vývinu záležitostí naší říše. Mnozí ovšem se obávají, že pak teprv klesne konstituční svoboda naše na pouhý stín, aneb že snad ani tento stín z ní nezůstane, my ale nebojíme se toho, ne sice z důvěry ve vládu, ale z důvěry v okolnosti samé.“ — Náš optimista šlechetný rozumovalť takto: Na počátku revoluce rakouské, v obecné té zapálenosti pro svobodu vládla příliš strana přepiatá. Výstřednost, ba druhdy až terroristická zuřivost její zarážela velkou část lidí snad liberálních, ale bojácných a nezkušených, i zaháněla je do stanů

reakce, která slibovala klid, pořádek a bezpečnost jmění i života. Tak nabyla sama v sobě nepatrná strana zpátečníkův, opírajíc se o mocný zvyk, o bázeň a konservativní mysl lidskou, nadvlády v Rakousku, i počala nyní zase ona bajnět a ve směru opáčném zužit. Tím opět zklamaní liberálové v trpkosti své tíhli přirozeně k radikalnímu a revolučnímu odporu. Tak seslábla pravá liberální strana, jakoliv k ní náleží největší část občanů a z toho povstalo všechno neštěstí. Nyní ale bude bohda jinak. Živlové výstřední a destruktivní jsou podbiti, — reakcionáři ale navládli se v těch časech obležení až do sytosti, ne sice do sytosti své, ale do sytosti všech ostatních. „Nevyhnutelný následek všeho toho musí býti tedy ten, že největší část občanů ani reakci, ani destrukci sluchu nedadouc, půjde cestou liberální a síle takové nebude moci vláda odporovati.“

V tom viděl Havlíček největší naději dalšího rozkvětu konstituční svobody: „A třeba ještě nějaký čas se udržel nynější ordonanční systém, tím jistěji musí přec padnout, poněvadž tím více se všude rozšíří touha po vládě sněmovní, konstituční.“

Kalkul ten ukázal se býti chybným. Havlíček nepočítal s nestatečností lidskou a předpokládal silnou a energickou organisaci liberální strany národní, které ale po zničení jednot „Slovanské Lípy“ již naprosto nebylo. Mimo Havlíčka nebylo téměř jediného z uznávaných vůdcův národa na zápasišti. Náčelníci strany radikální byli v žalářích, — vůdců velké liberální strany národní n e b y l o n i k d e! Bystře vystihla této slabiny naší Schwarzenberkova vláda, v níž vstoupil nyní co ministr osvěty také hrabě L e v T h u n. Zatím co Rusové poráželi revoluci v Uhrách, vláda vídeňská veškerým důmyslem a úsilím pracovala v Čechách: Hledělo zde podlomiti opositního českého ducha, hledělo rozchvátit náš branný tábor — porušováním lidí. Šlechta a neuvědomělé šosáctvo velkoměstské byly prvními živly, z kterých rekrutovala se strana národních obojživelníků přibírající v sebe pod štítem výminečného stavu všelikou slabost, bezcharakternost a hamižnost, zkrátka všechnu tu rmuť, která běhává za vozy vítězův a buď z bojácnosti, buď ze sobectví propůjčuje se mocným ku každé službě. Lidé ti, mluvící sice také česky, ale nemající ani jiskry citu českého v duši, sháněli vládě adressy důvěry a díků za oktrojírku, naříkali na stranu národní, čili, jak jí přezdívali, na stranu „měšťanské besedy“, že je přepjatá,

němcožroutská, panstvíchtivá a organisovali se, aby ji porazili při volbách obecních i všude. Nejvíce pracovali pomluvou a zastrašováním. Každé chvíle rozšířena byla po Praze pověst o některém z čelných vůdcův národní strany, že na něho „cosi propuklo“, že bude zavřen, že prchl atd. Nejednou ukázalo se, že vyšla zlomyslná kleveta z kruhův aristokratů. Vyzvědačství a udavačství tak se rozplemeňovalo, právní nejistota stavu výminečného taký šířila postrach, že se našinci již vůbec báli o politických věcech mluvit, že místnosti měšťanské besedy pražské pustly, kroje národní a štíty české mizely a s nimi český hovor z ulic, z hostincův i krámův.

„Podívejte se po Praze,“ horlí Havlíček, „zda-li jest rozdílu mezi dobou předbřeznovou a nynější? Kdo loni vyvěsil českou tabuli, letos ji schoval, shledávaje větší prospěch při německém nápise; v krámech dostaneš jako jindy na českou otázku německou odpověď, úšklebky a úsměšky protivníků našich jsou hojnější a drzejší než jindy, jakoby náhradu brali za krátkou loňskou dobu české národní převahy.

„Reakce politická mnohého z věrných, ale ostýchavějších a nesmělejších národomilů zakřikla a zastrašila tak, že jenom potají sobě zavzdychne, ale veřejného vystupování v národním interessu se bojí, a tak drzost jedněch a lekavost druhých příčincu jest, že strana nám odporná, která nepohrdá ani podlou nepoctivou zbraní, vždy více se roztahuje a nafukuje, an našinci bázlivě zalezají.“

Že byla hotová methoda v tom ustrašování českých duší, nejpatrněji jevilo se na škodolibých těch pověstech a klepech šířených o nepřítomném Riegrovi. Brzy o něm rozhlašovali reakcionářští vševědové, jak prý se kompromitoval při povstání Drážďanském, jak prý vyšlo na jevo, že byl spleten s Bakuninem atp. až policie skutečně pátrala na kolika místech po jeho psaních, ba až konečně stihla z Vídně zpráva, že bude na Riegra vydán zatykač pro velezrádu. — Lze si pomysliti trapné leknutí a obavy v kruzích národních. Sami důvěrní přátelé Riegrovi byli zaraženi a obávali se nejhoršího. Jediný Havlíček nezaleknul se, nýbrž podal důkaz, čím jest pravý přítel a muž statečný v nouzi: Vyvstalť neohroženě proti osočovatelům Riegrovým, prohlásil všechny ty pověsti za holé ničemné klevetnictví, a nabízeje se, že chce svou hlavou ručit za loyálnost Riegrovu, řekl v Ná-

rodních Novinách zpřima: „Bude-li za Riegrem vydán zatýkač pro velezrádu, nevězí za tím nic jiného, než mstivost proti naší straně, jejížto přední řečník má býti tak zostuzen, aby mu příště zábráněn byl vstup do parlamentu.“

Chrabré to zastání vzbudilo nevšední sensaci — ale také starost mnohých našinců, zda-li snad právě tím Riegrovi se neubližilo? Také opatrný Dr. Pinkas psal Havlíčkovi důvěrně ve smyslu tom, načež mu však Havlíček odpověděl tímto zajímavým listem:

„Velectěný pane doktore!

„Abych vyhověl Vašemu přání, musím podotknouti, že opravdu měl jsem nejvážnější důvody, abych ten článek o Riegrovi napsal. — Neboť pověst o zatýkači nebyla snad jen pouhým městským klepem, nýbrž dostala se mi k uším jako určitá výpověď známého Vám Dra. Wltschka, o jehož dobrém spojení se sl. policií račte býti asi právě tak dobře přesvědčen jako já. Kromě toho potvrdil mi pan J . . . š (náš Olomúcký deputovaný), že slyšel to samé od vysoce postavených úředníkův. Dále psal mi krátce před tím Dr. B . . . r z Litomyšle, že Rieger dělá v Paříži hlouposti a že případem tím pro nás je ztracen. Konečně prohlásil se náš c. k. vyslanec v Drážďanech, že Rieger přijde do vyšetřování. To vše jsou samá facta. Připojte k tomu další skutek, že byly jeho listy trestním soudem hledány a zabavovány, přimíchejte dále dosti určitou pověst, že prý byl Rieger v spisech Bakuniových ustanoven za presidenta Čech a Moravy: a učiňte dle tohoto receptu závěrky založené na dokázanou naivnost a druhdy i zlomyslnost jistých státníkův a úředníků, i podívám se na to, nebude-li se také Vám zdáti věc dosti možnou.

„Rozjímal jsem tedy následovně: Není-li věc (o zatýkači) pravdivá, neuškodí můj článek zhola v ničem, poněvadž beztoho celé město toho bylo plné a také bez mého článku brzy celá země o tom by byla zvěděla. Kromě toho použil jsem příležitosti, abych vládě a každému, komuž věděti třeba, dokázal, kterak Národní Noviny s Riegrem zcela se srovnávají; neboť v jistých kruzích se podle všeho utvrzovala víra, že prý je Rieger toliko náčelníkem střední strany studentské, k čemuž mu dopomohl ten prokletý jidášský polibek s Borroschem. My

ale chceme těm . . . . . dokázat, že tak dobře jako jindy i dnes všickni stojíme za jednoho a jeden za všecky.

„Je-li však na věci něco pravdy, tož chtěl jsem ministerstvu aspoň dáti trochu na váženou a v nejhorším případě předstihnout veřejné mínění. Rieger tím netratí pranic na své cti, naopak. Ostatní dozvíte se časem; pro nynějšek jsem toho přesvědčení, že se pánové nyní již tak daleko neodváží a že jsem jim svým článkem odkryl karty. Nevím, jak usoudíte, pane doktore, Vy o mém rozumování, ale myslím, že jest dobré. —

„Mou největší touhou nyní jest jen to, aby již Rieger opravdu brzy byl zde; neboť budou-li se naše záležitosti zanedbávati tak jako posud, nemůže to s námi dojíti daleko. Připadám si zde v Praze jako Robinson Crusoe a musím nyní skoro sám celé břímě na svém hřbetě nésti. Nyní musí beztoho brzy již nadejíti chvíle, kde se naše posavádní strana národní rozštěpí. Jedni (abych se dobře c. k. vyjádřil), kdož jsou „rozumní a opravdoví, ale rozvážní liberálové," stanou se nyní státními prokurátory, krajskými a úředními presidenty atd. — a poněvadž správně dle bible pojali ženu, koupili si voly atd. — počnou se tudíž omlouvat, opustí prapor a budou — spokojeni; ti ostatní však, ti — „rýpalové, separatisté, radikálové" (aneb jak my je obyčejně nazýváme ti poctiví a neodvislí liberálové) ostanou nyní se svými „výstředními požadavky" zůstaveni sobě samým. A poněvadž my jako vždy, tak i na dále odhodláni jsme, býti jen prokurátory českého lidu, musíme brzy těm ostatním c. k. prokurátorům vypovědít kmotrovství, k čemuž já již na skoku jsem. — Zejmena udrží-li se Thun dlouho v ministerstvu, hrozí naší posavadní straně brzy takovýto rozklad. Pocítil jsem některé známky toho Thunovsko-chemického vlivu již také v mém kruhu soukromém. A proto chtěl bych, aby Rieger brzy již byl zde, abychom stáli přihotoveni a ještě v čas měli většinu v mocnářství na své straně, což nyní snadno dalo by se docíliti." —

Zatím Dr. Rieger neuznal za dobré chvátati do sklíčené vlasti, nýbrž prodlel po celý rok 1849 v Paříži; pak cestoval s Drem A. Springrem a s našimi malíři Čermákem i Javůrkem po Belgii, Hollandsku, Anglicku a Škodsku, kterážto cesta trvala

celé léto r. 1850. Podletím vrátil se znovu do Paříže a teprv k novému roku 1851, když byl si dříve zabezpečil u ministrů Schwarzenberka a Bacha plnou osobní bezpečnost v Rakousku, troufal se navrátit opět do Čech a do Prahy.

Za takových okolností lze si domysliti, kam to za ta dvě leta s věcí naší došlo! — De Foe-ův Robinson věru že byl na svém lidopustém ostrůvku v Tichém Oceánu nepoměrně šťastnější našeho Havla Borovského, jenž musel se tomu dívati, jak loď naše na kraji záhuby se točí, an plavec za plavcem ji opouští, jak den za dnem řídne ten hlouček statných druhů, a není sil, které by vzepřely vesla proti nepříznivému proudu, řídily plachty a vůbec pomáhaly v nouzi nejvyšší. Pouze ten, kdo sám prožil podobné doby bídy a sklesłosti, dovede oceniti neoblomnou tu chrabrost, jakouž osvědčoval tehda osamělý náš kormidelník. Čím více sil ubývalo vůkol, tím obdivuhodněji rostla síla jeho. Stále povzbuzuje klesající mysl v národě, napořád důtklivěji připomíná chabnoucím vlastencům, že „stálost, vytrvalost a neohroženost politická jsou vlastnosti, které nevyhnutelně národ míti musí, chceli upevniti svoje práva a svou svobodu.“

XXVI.

Potlačení Národních Novin.

Bylo v pátek 17. srpna 1849 odpoledne. Havlíček právě byl dopsal pro Národní Noviny článek, kterým opětoval svoje trpké „Quousque tandem?“ v příčině stavu obležení. „Čtvrt roku již jsme zbaveni konstitučních svobod“, toužil, aniž víme proč a zač; čtvrt roku již nemá národ náš svobody tisku a posud žádné naděje, kdy ten stav nevolnosti pomine. Šla pověst, že bude obleženost Prahy zýtra v den narozenin císařských zrušena; ale samy ministerské listy pověst tu vyvrací a odkazují nás zase až na konec války v Uhrách. Co si ale ministerstvo pod skončením války uherské myslí, to není nikomu povědomo.“

Však hle, čemu náhoda nechtěla: Právě tou chvílí dolétla do Prahy zvěst o katastrofě Világošské. Zradou Görgeyovou vyznělo revoluční drama uherské náhleji, než se kdo nadál, jako divoký, rázem přervaný zvuk. — Jaké myšlenky asi zavířily

hlavou Havlíčkovou pod dojmem zvěsti té? Znítila v něm ohromná událost plapol naděje, anebo probudila tesknou předtuchu? Marně obracíme čísla Národních Novin z těch dnův, hledajíce odpovědi. Nová epocha v dějinách rakouských a Havlíček mlčí. Zajímavý to věru důkaz jeho svědomitosti publicistické. On patrně nechtěl ani slovem buditi naději snad lichou, aniž skličovati mysl národa projevem obav snad rovněž jalových. Čekal na první skutek vlády po katastrofě Világošské, aby vyčetl z něho kolik uhodilo na orloji Rakouska. Nuže, vláda Schwarzenberkova nedala mu čekati dlouho. Již čtvrtého dne po té zavolán na výslech ku vojenskému soudu na Hradčanech, kdež zvěděl, že jest obžalován pro čtyry články Národních Novin, o kterých Havlíčkovi ani ve snách na mysl nepřišlo, že by se v nich mohlo nalézti cosi závadného. Jeden jednalť o Chorvátsku, druhý o založení slovanské university v Krajině a pouze onen o obleženosti pražské a o illuminaci dotýkal se vlády, ale spůsobem velice mírným a šetrným. — Nyní bylo po nejistotě! Po pětihodinném výslechu vracel se Havlíček z Hradčan s výrazem zasmušilým a vzdorným. Poznávalť již, že u Világoše vykrvácela svoboda nás všech. Dne 28. srpna jest Havlíček poznovu povolán před soud vojenský, kdež mu zkrátka ohlásili, že jest uznán vinným a odsouzen na 14 dní k profousovi do vězení. Odvolání z rozsudku že není žádného. Hned na to jej odvedli na strážnici vojenskou a více nepropustili. Vězení nebylo ostatně tuhé. Havlíček mohl pracovati co chtěl a přijímati návštěvy. O jedné z těch návštěv brzy vypravovala si celá Praha. Známý zuřivec německý, Prušák Hennig, umínil si totiž, zahráti si na gentlemana a projeviti Havlíčkovi co svému politickému protivníku návštěvou ve vězení svou soustrast. Dal se ovšem dříve Havlíčka po důstojníkovi zeptati, zdali by mu návštěva jeho byla milá? „Proč ne?“ zněla odpověď a Hennig vstoupil. Bavili se spolu potom přes hodinu velmi nenuceně: ale když se Hennig zvedal k odchodu podal mu Havlíček pravici a vesele se mu poděkoval za jeho přívětivost, řka: „Já zajisté také neopomenu Vás navštíviti, jakmile Vy zavřen budete.“

Za to poznáváme z listů, jež psal tehda z vězení svým přátelům důvěrným jak byl do duše rozhořčen na zpátečnickou vládu, která patrně již beze všech ohledův na právo konstituční hleděla se zbaviti svých odpůrcův. Tak píše na př. 3. září

Dru. Pinkasovi do Karlových Varů: „Čekám již po několik dní na nějaké radostné okamžení, abych Vám mohl psáti; ale posud nepřichází. Mrzutostí svou jsem Vás ale nechtěl obtěžovat a nakazit. Víte beztoho z novin co se se mnou děje a co nevíte jest, že sedím v tom samém malém pokojíku na zámecké strážnici od vchodu na pravé straně, ve kterém prý Vy jste seděli, s tím toliko rozdílem, že se jen sám raduju z vyhlídky na Petřín skrze mříži a že kategorie mého profousského vězení dovoluje návštěvy a všeliké pohodlí, o které ale já nestojím. Nedělal bych si z celé té maličkosti mnoho quo ad rem ipsam, ale zlost mám nesmírnou, když si pomyslím, že každý starý . . ., kterého bych já ani za stiefelputzra nemohl potřebovat, právo má zavřít mne, kdy mu napadne! To je sak . . . entská osobní jistota! Články, pro které mne viní znáte a víte, že bych před žádným soudem, ani kamčadálským, nemohl být pravidelně odsouzen . . . Psal bych Vám více, ale mám takový humor, že bych každého jen zpromrzel a proto končím v té naději, že od outerka za týden, to jest 11. t. m., kdežto vyjdu z vězení, již budu mít radost osobně s Vámi v Praze promluvit.“ Následuje ještě zmínka o hanebných intrikách sedmašedesátníkův a posléze tato charakteristická útěcha post scriptum: „Ti chlapi myslí, že nás svým terrorismem zastraší, ale já již vidím, jak se systém jejich hlouposti sám rozpadne. Oni sami pracují liberální straně do rukou. Milano!!“

Ale sankvinická letora nemůže odolati slunnému paprsku nové naděje.

Téhož dne 11. září 1849, kdy Havlíček opouštěl profousské své vězení na Hradčanech, stvrzen nový zákon o porotách pro přečiny tiskové, první to práce nového ministra spravedlnosti ryt. Ant. Schmerlinga. Havlíček nevěřil svým očím. „Vydání tohoto zákona v tuto dobu naplnilo nás potěšením“ — přiznává se poctivě v Národních Novinách z dne 23. září: „Považujeme ten tento zákon za předchůdce brzkého zrušení stavu obležení, onoho stavu, jenž nám způsobil Tantalskou konstitucí a kterýžto stav obležení patrně jen proti tisku čelí. Porota však sestavená dle tohoto zákona, bude důstatečná k uhájení práva svobodného tisku, svoboda tisku ale jest nejhlavnější a nejprvnější základ svobody a práva vůbec.“ —

Ano, Havlíček čta zvučné ty sliby o rovnoprávnosti, o svobodě a samosprávě, jimiž tehda ministři Bach, Schmerling

a Thun ve svých okružnících a brošurách jako o závod konejšili nedůvěru národův, chce znovu doufat: „K čemuž by se tak slavně zavazovali svou ctí před celým světem? táže se u své poctivé české mysli, kdyby nechtěli splnit onu slavnou přípověď císařova manifestu ze dne 4. března 1849, kde se pravilo přece výslovně: „Říšská ústava nezůstane žádnou mrtvou písmenou, nýbrž stane se hradbou svobody, rukojemstvím moci, slávy a jednoty monarchie.“

Zcela vážně upomíná proto Karel náš vládu Schwazenberkovu, aby již pamatovala na splnění přípovědi, obsažené v § 83. oktrojírky od 4. března, že „všechny ústavy jednotlivých korunních zemí, tvořících říši, vstoupí v život v běhu roku 1849 a musejí předloženy býti prvnímu společnému rakouskému sněmu říšskému, který svoláu bude po zavedení oněch ústav.“

„My jsme již tolik vytrpěli proto“ — praví Havlíček v Národních Novinách, „že jsme odporovali oktrojované ústavě od 4. března: ejhle! Činíme tedy pokání a opíráme se o tento § 83. jako o sloup! Rok, 1849 již se ku konci chýlí, zbývají jenom tři měsíce a ještě v tomto roce podle císařského slova a slibu musí býti svolán sněm království českého. Před volbou do tohoto sněmu musí ale přestati veliký nekonstituční stav vojenský, aby se dály volby svobodně. My ale nevidíme ještě žádné přípravy k zavedení ústavy zemské v Čechách roku 1849, ba ještě ani tato ústava prohlášena není. Činíme tedy ministerstvo na tento § 83. oktrojované ústavy pozorno, s tím doložením, aby se postaralo o to, by císařské, samovolně dané slovo neuskutečněním tohoto slibu v lehkost uvedeno nebylo. V tom pevném přesvědčení, že se ministerstvo ani opovážiti nesmí, nevykonati tento § 83., ku kterému JMC. samo radilo, těšíme se již blahou nadějí, že brzy budeme užívati aspoň těch obmezených konstitučních práv, které nám ponechala ústava od 4. března, a že již konečně nastane čas, ve kterém poctivý člověk každodenně z lůžka vstane s tím blahým přesvědčením, že nebude moci tohoto dne do žaláře přijíti.“

Tak hleděl se Havlíček v měsíci září a říjnu mírniti u své opposici, aby, možno-li, zachránil, co se ještě chrániti dá. Nicméně mu lidé jako V. J. Picek, Jakub Malý, Jos. Jireček a pod. vy-

týkali záškodnou nemírnost a prudkost, kterouž prý jen ubližuje naší věci, nebera ohledu ke skutečným okolnostem. Nuž ano, té „mírnosti“, jakou oni nepochybně žádali, Havlíček nebyl schopen. On zůstalť právě za všech okolností mužem, který dovedl býti potud trpělivým a mírným, pokud toho dopouštěla pravda a čest. On znal se opanovati co do tónu, ale zůstal vždy neoblomným, vždy stejně srdnatým a poctivým u věci samé: Suaviter in modo, fortiter in re. — K oné plazící se „mírnosti“, která z chabé bázně umlká se svým přesvědčením, k oné trpělivosti otroči, která se devotně chýlí pode jho bezpráví a ještě si pod ním ustele, k té ovšem nebyl charakter Havlíčkův uspůsoben naprosto!

Tou měrou, jakou vláda Bachovsko-Schwarzenberkova zapomínala na své sliby, tou měrou, jakou projevovala napořád nepokrytěji svůj směr reakcionářský, protislovanský a němčící — přiostřoval také Havlíček v opositním tónu, bez ohledu na vojenský soud na Hradčanech, který ho od 9. října již opět neustával obtěžovati svými obsilkami, nyní opět nejčastěji ku setníku-auditoru Stibitzovi. —

Měl a mohl ale také Havlíček mlčeti, vůči tomu rušení jedva zaváděné rovnoprávnosti v úřadech a soudech, vůči tomu povolávání cizinců na vysoké školy naše a tomu odstrkování sil domácích? Měl a mohl zůstati mírným ve smyslu oněch káratelův svých, když na místě příprav ku vzkřísení života ústavního toliko přitužován systém vojensko-ministerského absolutismu, když snahy naše prohlašovány v listech ministerských za destruktivní, státu nebezpečné výstřednosti, nadvládá živlu německého za přirozenou nutnost věci a naše volání po rovném právu za rušení svornosti a pokoje veřejného?

Tu bylo pro Havlíčka čestnou a svatou povinnosti vydati zmužile svědectví pravdě a zastati se trpícího práva, stať se co stať: „My jsme si předevzali prakticky svému obecenstvu dodopomoci k náležitému porozumění, co to jest tato „slušnost a mírnost“, ku které nás ustavičně napomínají naši licoměrní přátelé a naši zjevní odpůrci, jakmile se hlásíme o své právo a splnění toho, co nám bylo svatosvatě slíbeno, nač ale podnes marně čekáme. Umínili jsme si, že budeme vždy jen bez všelikých řečnických šperků a bez narážek jednoduše svoje mínění a své důvody proti vládě pronášeti a zkušenost ukáže nám, i obecenstvu, jakou má u vlády platnost svoboda tisku.“

Dle toho se také Havlíček vskutku zachoval. Kdokoliv pročte bedlivě „Národní Noviny“ od října roku 1849 až do konce, neshledá v nich nikde tónu náruživého, nikde polemiky bouřlivé, ovšem ale vždy mluvu zmužilou, rozhodnou a pevnou, jaká sluší se statečnému a věrnému obranci věci spravedlivé a velké, jaká sluší se muži bránícímu čest a právo šlechetného národa v hodině nebezpečí.

Pomyslíme-li si, v jakých okolnostech tehda Havlíčkovi bylo zápasiti, jak bojoval již téměř sám a sám pod stínadlem stavu obležení u prostřed bezcharakternosti a plazivosti nejodpornější, v pokolení politicky ještě neostříleném, které po vznětu jarobujném rovněž rychle upadalo v málomyslnost a chabost ducha takovou, že opouštělo svého neohroženého zastánce, místo co mělo jej s dvojnásobným nadšením podporovati*); — věru, tu nemůžem než obdivovati se té ocelově pružné energii 28letého muže, která září všemu národu příkladem nejryzejšího patrioty, příkladem neunavého pracovníka a charakteru, jejž žádná hrůza ni svízel nedovede oblomiti, který nasazuje klidně tu svou hlavu, kdy ostatní se krčí a bojácně zalézají v pohodlný úkryt soukromí. Jako obezřetný a statečný vojevůdce po bitvě ztracené na nic nemyslí, než jak by čestně kryl ústup své armády, jak by ji zachránil a zachoval ty životy mužstva sobě svěřeného pro boje příští, tak i Havlíček bojuje krok za krokem, brání každou posici s heroismem sebezapomnělým, udržuje ze všech sil pořádek v ustupujících řadách, třímá pevnou rukou prapor svatého práva a dodává neustále mysli lidu, za nějž se obětuje s tou vírou nezdolnou, že přece jen opět věc dobrá zvítězí nad ošemetností násilí a zrady.

Nový ministr osvěty hr. Lev Thun vydal tenkráte brošuru, která měla zasaditi národní naší straně smrtící ránu. Nemůžeme prý se dodělati nižádné platnosti ve státě, poněvadž klademe přílišný důraz na národnost. Čirá závist prý to, když žádáme býti postaveni ve všem na roveň Němcům, kdežto přece se jim u vzdělanosti dlouho ještě rovnati nemůžeme! V pravdě ale mrzelo hr. Thuna ještě více, že jsme vedle národnosti chtěli také svobodu a federaci. To prý jsou planá nepromyšlená

*) Z jara roku 1849 před státním převratem kroměřížským mělyť Národní Noviny Havlíčkovy 2526 odběratelů; po červnovém jich zastavení sklesl však počet odběratelstva na 2023!

hesla, jimiž prý toliko nesvědomitě mámíme lid. Jako prý demokracie posléze vede k boji všech proti všem, tak prý by federace vedla k rozkladu jednotného Rakouska. Proto prý mnozí mužové pozbyli svého politického postavení a své vážnosti, že se přidali k nám; protivníci vlád bojují prý proti vládám skoro vždy jen lží a podvodem, prosti jsouce ducha křesťanského atd.

Nuže Havlíček odpověděl na vše to klidně ale důrazně: „Má-li se již o lžích a podvodech mluviti Bůh ví, neshledal-li by se v očích vlád roku 1848 a 1849 onen biblický trám, pro který se tříska v oku bližního přece dobře vidí. Také myslíme, že se pan hrabě mýlí, pokládaje, že hlavní příčina událostí našich dní jest ta, „že vzdělané třídy lidu odpadly (aspoň z veliké částky) od upřímného, živého křesťanství.“ Pan hrabě myslí beze vší pochybnosti tak zvané — vyšší třídy: tyto ale, pokud známe dějiny světa, vždy se velmi málo držívaly upřímného, živého křesťanství, nýbrž více zevnitřních (jim pohodlných) forem, považujíce náboženství Kristovo více jen za potřebnou uzdu na lid jim poddaný, než za pravidlo i pro sebe; a jestli se formálně co náboženůstkáři chovali, činili to obyčejně z opatrnosti, aby se jim tato užitečná uzda neztrhala.“

Rovněž nezůstal dlužen odpověď na ono přeceňování a vychvalování Němců, jejich učenosti a zásluh o civilisaci; podobá prý se zrovna, že pan ministr Thun pokládá Němce za první národ ve světě a nám Slovanům jako zrcadlo k následování je představuje. Ale Havlíčkovi nezdá se býti ten vzor páně Thunův naprosto následování hodným:

„My především v tom hledáme budoucí velikost Slovanův“, zní pozoruhodná slova jeho, „když by se nejvíce dle příkladů a vzorů starověkých Řeků a Římanů, pak ale Anglicanů severních Amerikánů a Francouzů vzdělávali. Nebof Řekům a Francouzům zdá se nám nejvíce podobna býti povaha národní slovanská, a v tom, co naší slovanské povaze chybí, totiž setrvalost a důkladnost, zdají se nám Anglicané a starověcí Římané býti mnohem ctihodnější mistrové, než Němci, kteří se jim v těch vlastnostech ještě nikdy nevyrovnali. A v čem bychom si my Slované měli vzíti Němce za vzor? V politice? V té jsou oni sami nejbídnější školáci. Ve vědě? V té jsou podanti, kteří si tvrdou škořepinou tak zuby vylámou, že již ani jádra, když by se i k němu probrali, okusiti nemohou. V umění? K tomu

jsou buď příliš chladní, buď příliš titěrní, buď zase přeučení; zkrátka by se nejlépe charakterisovati dali, že jsou velicí mistři v malých věcech... Máme přesvědčení, že všechno skoro, co jest na Němcích následování hodno, mnohem skvěleji a důkladněji u jiných národů nalezáme a že všechno to, co mají Němci původního u sebe, následování pro nás hodno není. — Má-li ale pan hrabě na zřeteli jen Čechy a Němce v Čechách, tu se zdá zhola zapomínati, že dle našich dosavádních poměrů v Čechách všechna vnitřní česká síla a vzdělanost v německé formě vězela a Němcům se připočítala, držícím násilně pomocí vlády všechen monopol intelligence.

„Když by ale p. hrabě obyčejnou německou vesnici v Čechách porovnal s obyčejnou českou, sotva by shledal veliký rozdíl vnitřní síly a vzdělanosti!

„Není to tedy se strany naší „lichá národní ctižádost, aneb hledění okem závistivým na to, co mají jiní," když rozličné ústavy pro sebe žádáme, které jsme až posud vlastními penězi a daněmi, vlastními silami vydržovati musili pro cizí čest a pro svou putupu, totiž pro rozmnožení důkazu, že máme mnohem méně vnitřní síly a vzdělanosti než Němci.

Nade vše zdařilo se však Havlíčkovi sprovoditi výčitku Thunovu, že prý šálíme lid záludnými hesly jako jsou národnost, demokracie a federace.

„My si to právě za svou zásluhu pokládáme," odtušil, „že jsme taková hesla jako jsou národnost, demokracie a federace vyvolili a doufáme, že „sub hoc signo" bude většina na naší straně. Nejsou to právě tak nahodilá slova, nýbrž nutně jedno z druhého vyplývají a vyznačují dohromady nejlépe v krátkosti všeliké přání veliké většiny rakouských národů. My chceme poctivou demokracii; bez národnosti ale není možná pravá demokracie a bez federace není zas možná v Rakousku národnost, proto že z tolika rozličných národů složeno jest; proto tedy chceme národnost, demokracii, a federaci zároveň..."

„Na následujících pravdách spočívá budova našeho národního snažení: Každá národnost jako zvláštní plod všemohoucí síly zasluhuje života i vzniku a tedy pěstovati se má vždy k většímu květu. Národní rovnoprávnost jest nevyhnutelná a hlavní výminka každé opravdové politické svobody. Neboť kdekoliv se jedna národnost (jeden jazyk) zanedbává a od-

straňuje a druhý zvelebuje, nevyhnutelný následek v běhu času musí býti ten, že vznikne nerovnost mezi občany mluvícími těmito jazyky; občané té národnosti, která se zvelebuje, mají více práv, než občané zanedbané národnosti; tito se poznenáhla vytlačí ze všech ouřadů, nemají přístupu ku vzdělání a tudy jsou uvrženi do nevyhnutelných škod, zkrátka nastane aristokracie plemene a národnosti. Proto jest hlavní péčí a starostí každého národa, pojistiti si především svou národnost a jazyk svůj, jakožto nevyhnutelnou a právní výminku demokratické rovnosti. Ztracená svoboda politická jednou ranou, jednou chvílí opět nabýti se může, ale ztracená národnost již nikdy a potlačená velmi těžce, takže národ na takovou ránu často mnohá století postonává, nemoha ani docela zahynouti a v jiný národ se přetvořiti, ani již dokonalých sil nabýti, aby se vyrovnal svým soupeřům; a tak co bídný opovrhel, co služebník jiného národa odsouzen jsa na vždy jen k nejnižším třídám, mnohé století bídný život vésti musí.“

Hrabě Thun umlknul, ale zapamatoval si neobyčejného kritika své brožury, kterouž dán signál veškeré vládní žurnalistice ku zahájení urputného boje proti samému principu federace. demokracie a národnosti v Rakousku. A boj ten bylo bojovati již jen skoro samojedinému statečnému Karlu našemu, jehož geniálnost neušla krahujčímu zraku někdejšího demokrata a federalisty, nyní ale absolutisty a centralisty německého, — ministra Alexandra Bacha. Mnoho nepřátel, mnoho cti, mohl si hrdě pomysliti Havlíček, neboť veškeré střely vládních redakcí byly odtud skoro jen výhradně obráceny na jeho články; jedva stačil odrážeti denní ty útoky.

Za poměrův pravidelných bylo by to bývalo pro Havlíčka pravou rozkoší, bojovati za takou věc třeba proti celé legii nepřátel. Ale ve stavu obležení, bez svobody tisku, nad hlavou stále meč vojenského soudu, který každé chvíle hrozil spadnutím třeba pro jediné ostřejší slovo, věru, tot byl boj přes příliš nerovný.

„Ustavičné stíhání a vyslýchání u soudu vojenského, zákaz novin našich, vězení, vyhrůžky vypovězením z Čech atd., to byly nástroje, kterými jsme byli odstrašováni od volného užívání svobody tisku, a kterými také zastavena jest veškerá politická činnost naši strany“, stýská si Havlíček počátkem listopadu 1849. „Těmito skutky vlády nabyli jsme my praktického

přesvědčení, že se v Praze nejedná o potlačení destruktivních aneb revolučních živlů, nýbrž že naše liberální strana národní, je-li opoziční, nesmí svobody tisku užívati. Proto také nemůžeme protivníkům svým, kteří pod křídly vojenské moci velmi dobře mohou tasiti zbraň svou proti nám, odpovídati tak, jak by zapotřebí bylo, neboť nejhlavnější důvody naše zdály by se mnohému pánu býti opět „pobuřující“. Ano, německé, vládní a servilní časopisy smějí i v obleženosti zřejmě hanu a potupu kydati na nás, ozvete-li se ale proti nim, když Vám patrnou křivdu činí, jste odsouzeni od vojenského soudu.“

Však čteme-li tehdejší polemiky Havlíčkovy, věru neznamenáme, že by byly ditky doby tak krušné. I spoutaný lev zůstával tvář lvem a z tábora přemoci, z tábora protežovaných nepřátel našich ozývá se komický nářek, že Havlíčkův pravtip je pro ně příliš žíhavý, že obratem zná důvody jejich učiniti směšnými, slovem, že není možno v polemice proti němu obstáti.

Zatím byla to spíše síla pevného přesvědčení a pouhá moc pravdy, hájené svatým zápalem duchaplného i neoblomného patrioty, kterouž tehdá Havlíček nad nepřáteli našimi tak neodolatelně vítězíval, znaje po husitsku uderiti vždy na hlavní jejich lež a křivdu „až se z ní zaprášilo“.

Slyšme pro příklad úryvek z jeho „Obrany slovanských federalistů“, psané u výroční den bitvy bělohorské roku 1849. Vládní noviny německé i české znovu se rozepsaly proti federační myšlence, tvrdíce, že prý národové rakouští dokonce netouží po fantomu federačního Rakouska, ale prostě jen po rozumné svobodě, blahobytu, vzdělání a humanitě. Na to Havlíček:

„Pravdu máte, pravé nejvroucnější toužení národů směřuje k rozumné svobodě, k blahobytu, ku vzdělání a humanitě: Ale bude to rozumná svoboda a blahobyt, když budou o všech věcech rozmanitých národů rakouských rozhodovati ve Vídni ouředníci, neznající obyčejně ani tyto národy? Bude to humanita, když se bude skrze centralisaci německý živel nevyhnutelně nade všechny ostatní vznášet a všechny k zášti a závisti popouzet? Může být při centralisaci rovnoprávnost? Mohou se národové vzdělati, když budou muset velikou část duševních sil obětovati jiné národnosti, skrze centralisaci panující? Generál Haynau nařídil nyní, že v Pešti nesmí býti ani jeden pouze maďarský nápis; to je samo sebou maličkost, ale

velmi — významná pro budoucí centralistickou, „rozumnou“ svobodu, blahobyt, vzdělání a humanitu! Že nesmí býti žádný pouze německý, to Haynau nenařídil; ó, my dobře cítíme, jaká to bude rozumná svoboda a humanita! Národního jazyka dovolí se nám užívati, německý se nám ale poručí! My ale, my Slované, Vlachové, Maďari, Rumunové, my všickni nechceme býti sloupy a stavivem chrámu německé svobody, německého blahobytu, německého vzdělání, německé humanity, a proto budeme vždy volati: Dolů s centralisací, vzhůru federalismus!“

Již tenkráte obhájci německé nadvlády v Rakousku znali nám ukazovati na svobodnou Anglii, kterak nicméně v Irsku neživí jazyka irského, na svobodnou Belgii, kde panuje francouzština nad flámštinou, na Francii, která v Elsasku neví o Němcích, a na svobodnou Ameriku, kde žije tolik Němců, ale všude jediný jazyk anglický panuje: vše to na důkaz, jak prý každý silný stát má svůj jeden panující jazyk, kterému se všechny ostatní musejí podrobit.

Ale Havlíčka nepřivedli takovými dukazy v rozpaky: „Příklady ty“ — odpověděl bystře — „jsou právě olej do ohně; tyto příklady nám jen ukazují, kterak již anglický živel přemohl a pohltil Irčany, francouzský Elsasany a Flámy, americký Němce; to jsou příklady nám pro výstrahu, ne ale k následování. Vždyť my také dobře víme, že Němci obmýšlejí celé Rakousko tak pohltiti, jako pohltili Angličané Irsko atd., ale — jen že Němci nejsou ještě Angličany a my nejsme ještě jejich Irčany! My se ještě obmýšlíme trochu bránit, než z nás budou němečtí Irčané a to jest staré pravidlo: i Karaibové musejí své bližní napřed zabít, než je mohou sežrat. — Ať nám odpustí náš p. protivník,“ zní po té zajímavá omluva Havlíčkova, „že jsme snad mimoděk padli trochu v náruživost, ale tato záležitost jest jedna z těch, o které žádný z nás nemůže mluvit chladnokrevně; my nejsme ještě v tak zoufalém stavu, abychom snesli porovnání s Irčany a Angličany bez pozdvižení a rozproudění krve a v tomto ohledu by ani patrná šibenice před očima nebyla dostatečná odstrašiti nás od hájení své hodnosti a svého práva. — To není princip krve, jak pan odporník praví, nýbrž princip svobody; my nechceme býti jako jsou Irčané ubohými, hladem a mizerností

hynoucími, opovrženými nádenníky z naší nízkosti obohacených anglických velmožů, prelátů a spekulantů; my nechceme abychom proto, že nás naše matky naučily jen český „Otče náš“ se modlit, již byli o stupeň nižší v Rakousku, než-li ti, kteří říkají „Vater Unser“. To není princip krve, to je princip samostatnosti, rovnosti, cti a všeho toho, co člověk na světě za nejvyšší pokládá a svobodou jmenuje, pokládaje si za nejkrásnější úkol vyhledávati slávu a blaho svého národa!“

Revoluce byla tou dobou již v celé střední Evropě udolána. Král pruský nechtěl přijati korunu císařství německého z rukou německé demokracie, car Mikuláš osvědčil se býti přítelem nezištným, divno-li, že ve Vídni propukla stará touha po obnovení primatu Rakouska v Němcích plnou silou? Rakousko mělo se opět učiniti německým a „bratři v říši“ nesměli býti zůstaveni ani na chvíli o tom v pochybnostech, že jím bude! Tisková kancelář vídeňská udílela německým hegemonům v tom vzhledě slib za slibem. „Okolnosti“ — tak zněla argumentace, „žádají v Rakousku nutně nejpřísnější centralisaci, za centralisace však může pouze jeden národ vládu vésti. Který to může býti, ne-li německý?“

Při vší upřímné vůli (!), aby se jednotlivých národností šetřilo, pozvedne prý tedy sama mechanická síla centralisace nejvzdělanější národ Rakouska — národ to německý — do stavu knížecího. Říšský sněm rakouských zemí, pravili, nesmí býti směsicí jazyků, nýbrž musí býti jen německý. Politický, ouřední jazyk též německý, neboť, kde prý by se nabralo vyšších úředníků, kdyby museli uměti dvanáctero úřadních jazyků? Sjednocené Rakousko nebylo by jedno, kdyby na všech svých 13.000 čtverečných mil nemělo jednu míru svobody, jeden a týž zákon. „Má-li ale být jeden zákon, nemůže to býti jiný než ten, který se hodí pro vzdělanost nejvíce vzdělaného národa, onen zákon, který před revolucí platil, a ten jest dle původu a rázu svého německý. Vojsku již vnitřní potřeba vnutila velení německé; habsburská monarchie jest podle dějin již německá, hlavní město říše jest německé, průmysl jest německý, obchodní řeč jest německá; němčina jest v Rakousku jazykem učených, jazykem vědy, neboť jakého jazyku držel by se dějepisec, chtěje sepsati dějiny pro rakouské obecenstvo?“

Tam dospěl osud náš za jediný rok! Měli jsme býti opět vrženi do německého buntu, jako za dob sv. alliance; Čech měl býti opět pouhým materiálem panství německého. Proto nás tak spoutali. — „Doufám, že každé české, každé slovanské srdce těmto slovům nadutosti dobře rozumí“, zvolal Havlíček v rozhořčení a odbyl německé hegemony hrdě: „My si rozumíme, my víme, co vy chcete a vy víte, co my nechceme a — kdo vyhraje, bude pánem!... Jiná odpověď se na takové řeči ani dáti nemůže; zde se již nejedná o právu, o slušnosti, o spravedlivosti, o citu člověčím, o poctivosti, — zde se jedná jen o pěstě, an „Faustrecht“ se jmenuje ten zákon, který se hodí pro vzdělanost nejvíce vzdělaného národa — „Faustrecht“ se jmenuje ten zákon, který Váš v každém ohledu nejvznešenější národ (jak skromně pravíte), do stavu knížecího povznésti má!“

Nouze prý naučila Dalibora housti. V smutných těch dnech listopadových r. 1849, kdy mohl poctivý publicista český „jenom s ouzkostí srdce své spravedlivé protestace proti utiskování psáti a tisknouti“, Havlíček hledal novou cestu k boji s našimi zjevnými i tajnými nepřáteli: „Cesta tato jest,“ ohlašuje 24. listopadu, „že budeme jejich jed proti nám vystříkaný, bubliny jejich nadutosti, pilně sbírati a jsme přesvědčeni, že již pouhé uveřejnění jejich záměrů, beze všeho dodatku s naší strany, všem věrným našincům bude dobrým vodítkem co činiti a čeho se varovati máme.“

Však možno-liž, aby duchaplný žurnalista, povahy tak rozhodné a přímé, obmezil se na tento způsob boje? Nikoliv; jakmile nadešla potřeba, buď aby se lidu dodalo mysli, nebo aby se odrazil vážnější útok nepřátel, vždy tu zavzněl hlas Havlíčkův na stráži jako polnice budící odpočívající vojsko. Nejen že sprovodil jedovaté ty nájezdy nepřátel našich vždy náležitou odpovědí českou, ale on vystoupil i zpříma proti německé politice Rakouska, prorokuje ji na sedmnácte let napřed osudný den u Sadové.

„Kterak my Čechové o německé koruně smýšlíme, ví celý svět již přes tisíc let, a nyní máme o tuto korunu bojovati, máme se pro ni zadlužiti, v nebezpečenství bankrotu přijíti, naše krásné dědiny nechat spustošiti a při tom všem se naše vlastní česká koruna pěkně zamluví a v zapomenutí uvede!“

Hořce vyčítá Havlíček ministerstvu Schwarzenberkovu, že zráží ono mladého panovníka z toho, aby se dal korunovati

„naší staroslavnou českou korunou na českého krále“ a s veškerou energií vyvrací důvod úředních novin (Prager Zeitungu), jakoby Rakousko nejen k vůli prospěchu dynastie, ale i ze státních ohledů muselo hledět, aby udrželo svůj vliv v Německu, poněvadž prý by jinak potom Němci rakouští toužili po spojení s Německem čili vlastně s Pruskem, což prý by zrovna nám Slovanům bylo na ujmu. — Právě naopak, zní trefná odpověď Havlíčkova: státní ohledy kážou Rakousku rozhodně, aby se chránilo Německa jako ohně. Neboť většina národův jeho nejsou Němci, nýbrž Slované, Maďaři, Rumuni a Vlachové, a ti všickni dobře vědí, co je čeká, stane-li se Rakousko hlavou Německa: systematické, volně, ale jistě pokračující zněmčení. Jakmile by si Rakousko v Německu hegemonie dobylo, jest nadvláda německého živlu v Rakousku jista, stvrzena a zpečetěna. Rovněž jisté ale pak i na druhé straně to, že potom všem těm k smrti odsouzeným národům Rakousko přestane býti milým domovem a tu jest ono pravé nebezpečenství, na které se má pamatovati především. Sjednotí-li však Prusko všecky Němce mimorakouské pod svou hegemonii, nevidíme v tom žádné ujmy pro Rakousko, jen když ono skrze federativní ústavu všem svým národům a tedy i Němcům dopřeje národní samostatnosti a svobody. Poněvadž my Slované nechceme Němce utlačovati, nýbrž přejeme jim téhož práva co sobě, nebudou míti Němci rakouští žádné příčiny, aby se zde cítili nešťastnými a touha po splynutí s Německem brzy u nich pomine tak, jako u Němců švýcarských.“

Slovem, Havlíček úplně postihoval osudnost chvíle a varoval proto co nejdůtklivěji vládu, aby nedoháněla většinu věrných národů k zoufalství. Když pak vládní listy jaly se ho zakřikovati, aby svým odporem nedráždil, „sice že by mohly přijíti časové, o nichž se teď lépe ani nemluví“; tu zkusily toliko, že jest jim co činiti s mužem, kterého hrůzou neoblomí: „Nás tato patrná vyhrůžka pranic nezastrašila“. byla odpověď Havlíčkova: „My věříme v pokrok svobody v Evropě a nebojíme se. Svoboda může sice na čas a v některých zemích potlačena býti, jednotliví zastavatelé její mohou se ve vězeních, vyhnanstvích a na popravištích mučiti a odstraňovati, ale najdou přece vždy hojných následovníků a zásady jejich pravé a poctivé přijdou dříve neb později přece k platnosti“.

V těch dnech nový panovník Rakouska prvně poctil Prahu svou návštěvou, i myslelo se vůbec, že tato návštěva, které se súčastnil též ministr Alexandr Bach, znamená konec trapného stavu výminečného u nás. Havlíček použil příležitosti, aby ještě s dvěma neodvislými redaktory pražskými dne 22. listopadu podal ministru Bachovi ve zvláštní audienci promemoria o nekonstitučních protivenstvích tisku v Praze, žádaje, by konečně již aspoň časopisectvo bylo osvobozeno od libovůle vojenských úřadů a postaveno pod ochranu zákona: t. j., aby všechny přestupky tiskové pouze od řádných soudův vyšetřovány a souzeny byly.

Žádost podepřena poukázáním na jiné konstituční země a sice zejmena na Anglii, „proslulou pro přísnost u vykonávání zákonův, kdež stav obleženosti pouze na právo domovní a na právo shromažďovací se vztahuje, nikdy však na tisk a to vším právem, neboť samo sebou vysvítá, že když jest právo shromažďovací staveno, tisk sám o sobě nemůže způsobiti žádného rušení pokoje“.

Audience u Bacha trvala téměř hodinu, ale výsledku neměla žádného. Demonický pokrytec nebral naděje, ale také se k ničemu nezavazoval. Havlíček byl pak příliš dobrým znalcem lidí, než aby nebyl porozuměl, co znamená jalová ta zdvořilost ministrova: „Až k příjezdu J. M. C. do Prahy očekávali jsme vždy s velikou jistotou brzké zrušení stavu obležení a počátek konstitučního života“, píše o nemnoho později, „ale od té doby jsme již pevně přesvědčeni, že nemá vláda žadný úmysl v brzkem čase navrátiti nám zákonitý, konstituční pořádek.“ — Nicméně překvapilo Karla našeho nemálo, když ve Vídni potlačena 9. prosince Zang-ova „Presse“, list to rovněž umírněný ve své svobodomyslnosti jako ve své opposici. „Událost ta“, přiznává se, „naplnila nás žalostí a starostí pro budoucnost. Jak se časy mění! Když loňského roku v nejbouřlivějším čase počala „Presse“ ve Vídni vycházeti, byla tenkráte všeobecně co reakcionářský časopis rozkřičena, považovala se všeobecně za orgán hraběte Stadiona a roznášeči její netroufali si téměř ani na ulici. Kdo byl by tenkráte mohl na to pomysliti, že táž „Presse“ pod tím samým vydavatelem bude jednou od ministerstva zapovězena pro — radikálnost!“

Nyní mohl právem Havlíček vyzvati ony farizejce, kteří mu stále vyčítali náruživost a prudkost, aby umlkli se svým

pokrytectvím a doznali vůči osudu „Presse“, mnoho-li prospěje všeliká mírnost proti libovolné vládě, která si sama ustanoví míru, až do které oposici některých novin trpěti chce. Redaktor nikdy neví, kde ta míra končí, žádný zákon mu nepodává světla o tom, co smí a co nesmí říci, najednou však dostane rozkaz, aby přestaly noviny jeho vycházet. Radostné postavení! „Redaktor časopisu stojí tu mezi dvěma ohni: z jedné strany má dle vlastního přesvědčení zastávati co možná nejhorlivěji zásady té politické strany, ku které náleží, z druhé strany hrozí mu ale, byť se jiných trestů neštítil, zápověď novin a tudy zrušení všeliké politické činnosti jeho strany, neboť — není teď jiné činnosti politické kromě novin! Přetěžko jest nám v takovém postavení najíti pravou cestu, aby se nám ani přílišná bázeň, ani zas přílišná opovážlivost aneb i lehkomyslnost vytýkati nemohla od našich vlastních politických a národních spojenců.“

Ano, ti dobří naši „političtí a národní spojenci!“ Tou měrou, jakou jejich dušičky tetelily se úzkostí před mocnou vládou, rostla jich nevrlost proti chrabrému Karlu našemu. Nemohli snésti pohledu na tu statečnost osamělého zápasníka, která byla jim jako výčitkou svědomí. Zazlívali mu, že prý bojuje více vtipem než rozumem, že píše jen pro obecný lid, aby se stal u něho oblíbeným, že mu předráždí žaludek svou kořeněnou mluvou a sděluje mu pravdy, které se nehodí pro každého. Na to odpovídá Havlíček již 8. prosince 1849 velmi klidně: „Národní Noviny“ nejsou jako jiné noviny, mající své zvláštní a stejné obecenstvo, nýbrž musejí nevyhnutelně co do duševního vzdělání nejrozmanitějšímu obecenstvu sloužiti za orgán. Naše noviny musejí býti zároveň politicko-národní stranní orgán pro učence, který celý svůj život v knihách ztráví a spolu též novinami pro rolníka, který jenom časem svým nějakou chvilku čtení obětovati může. Věru, že nesnadné jest, pohybovati se v těchto mezech, aby z jedné strany učenec neřekl: píšeš samé dávno známé věci, jsi příliš obšírný, nač tvoje výklady potřebujeme? a z druhé strany, aby se zas neříkalo: nesrozumitelně! Bohužel, nejsme ale ještě tak daleko, aby každá třída národa našeho své zvláštní, hlavně pro tuto třídu psané noviny měla a proto musí až do té doby redakce mezeru tuto, jak možno jest, vyplniti a jak se říká, mezi Scyllou a Charybdou plovati. Mnohé předhůzky, které by se slušně našim novinám dělati

mohly, mají svůj základ v těchto svrchu dotčených poměrech; my bychom zajisté dovedli ještě srozumitelněji psáti, kdybychom se učené čtenářstvo své promrzeti nebáli a s druhé strany mohli bychom mnohem vyššího tónu se přidržeti, kdyby nám na srozumitelnosti pro neučené čtenářstvo nezáleželo".

Nuže, národ český již dávno rozsoudil, uhodil-li Havlíček ten pravý ton poctivého publicisty českého, jakého žádala naše věc, jakého žádalo srdce české! Ještě po více než třiceti letech způsobuje v nás čtení článků Havlíčkových onu rozkoš ušlechtilou, jakou budí záře geniálního ducha a upřímnost ryzího, chrabrého charakteru.

Rovné křivdy dopouští se pak odpůrci Havlíčkovi, vyčítají-li mu mělkost a povrchnost. Poráží se ostatně sami, ježto mu týmž dechem zazlívají, že prý podával lidu pravdy, „které se nehodí pro každého a pro každý čas, aniž uměl pravdu zahaliti v přiměřené roucho". — Již z toho každý postihnul, co vězí za onou výtkou mělkosti. Opět jen zimomřivá ta nestatečnost, která by ráda zakuklila pravdu, až by ji ani nikdo nepoznal, ba nejradéji zcela ji zamlčela. V pravdě zrovna to je mrzelo, že Havlíček netěkal na povrchu věcí, ale vždy pronikal a uhodil na samo jádro jejich, že nebyl mělkým, ale až příliš hlubokým, an dovedl i nejtěžší otázky ku podivu snadně lidu vyložiti a svým zdravým rozumem vždy po právu a pravdě, vždy liberálně a směle projasniti. Hinc illae lacrimae.

Kde bylo třeba polemisovati proti nadutosti a perfidi našich škůdcův a nepřátel, tam bývalo péro Havlíčkovo vždy stejně ostré, srsíc sarkasmem a vtipem stejně svěžím. Kde ale šlo o to, vysvětliti lidu stav věcí, poučiti nebo povzbuditi, tam shledáme vždy opět onu prostou upřímnost šlechetného učitele lidu, v jehož prsou plál svatý, stálý oheň Prometheův, onu opravdovost apoštola, kterýž vytknul sobě za úkol života, vychovati národ svůj ku životu svobodnému. „Jenom všeobecné vzdělání národa" — hlásá Havlíček znovu na sklonku r. 1849 — „jest jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ku svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli. Revoluce, vzbouření mohou sice též sprostiti národ od utlačovatelů, avšak — jen na čas, neboť není-li celý národ vzdělaný, brzy se zase vyskytnou chytráci, kteří na jiné cestě starou despotii a útisk národu na šíji uvaliti dovedou. Tomu nás učí historie nových i starých časů. Neboť

lid nevzdělaný, nerozuměje všemu tak, aby z vlastního rozumu mohl soudit, musí někomu věřit a podle jeho rady se zachovat: jak lehce se ale v této důvěře klame a teprv tehda k pravému náhledu přijde, když již pozdě jest? Vzdělaný muž ale nepotřebuje nikomu na pouhé slovo věřit, on rozváživ všechno řečené, přidrží se toho, co za nejspravedlivější a nejužitečnější uznává. Proto se také poctivost každé politické strany nejlépe podle toho pozná, jak upřímně se o pravé vzdělání lidu stará. Nepravíme bez úmyslu pravé vzdělání a míníme tím takové, kdežto se lidu všechny nepravdivé předsudky z mysli vyvrátí a pro život užitečné pravdy vštípí. Poctivá politická strana jest přesvědčena, že tím silnější bude, čím vzdělanější bude národ, proto že každý vzdělaný, maje svůj vlastní úsudek, rozeznávaje pravdu ode lži, právo od nespravedlnosti, jistě se k takové straně přidá a nenechá se od jiných falešnými praktikami podváděti. Vidíme všude ze zkušenosti, že liberální vlády velice o školy a jiné vzdělávací ústavy se starají a na ně znamenitou část příjmů zemských obracují: kdežto despotické, aneb aspoň k despotii nakloněné vlády jenom o vojsko dbají, školy (zvláště školy pro obecný lid) ale všemožně zanedbávají a na ně pranepatrné výlohy činí. A když přece takové vlády alespoň na oko o školy dbáti musejí, starají se především o to, aby se v nich vyučovalo věcem nepotřebným, rozum nevzbuzujícím, aby se již v mládí občanům nechuť proti učení vštípila — zkrátka, aby obecný lid nepřemýšlel a — neprohlédnul".

Případněji nemohl Havlíček ani charakterisovat kulturní stránku systému, který právě za vlády Bacha a Lva Thuna počal doléhati na život národů rakouských.

Absolutismus světský nikdy sám sebe nepovažuje za utvrzený, pokud nezavedl a nepojistil také absolutismus církevní. Tento však pracuje k utužení svému odjakživa známými prostředky: tlumením osvěty, šířením pověrčivosti, zakládáním ultramontanních jednot, pořádáním missií, poutí k zázračným místům a zvelebováním jezovitského vlivu. Všeho toho znamení objevovala se již na zachmúřeném obzoru koncem roku 1849.

Havlíček rozuměl jim a dával s Bohem jedné z nejluznějších nadějí svých: všechny ty snahy za svobodomyslné opravy vnitřního života církve katolické u nás, k nimž byl od počátku „Národních Novin" pobádal naše kněžstvo a které sli-

bovaly nějakou chvíli tak utěšenou úrodu, byly spáleny mrazem reakce. Jak radostné bylo kdysi popatření na horlivost těch několika statečných kněží, již seřadili se z jara roku 1848 kolem šlechetného národovce a pravého apoštolského kněze Frant. S. Náhlovského († 1853), tak trapně dojímal nyní skutek, že ostatní kněžstvo naše z chabé bázně nechalo tyto své vlastní bratry a bojovníky chrabré vykrváceti v nerovném boji proti hierarchii bez pomoci, že je opustilo v chvíli rozhodné a raději se opět schýlilo pod staré jho absolutistův církevních, než aby podniklo svatý boj za očistu církve v duchu prvotního křesťanství. Bylo dne 18. května 1848, když v Praze odbýván po staletích první sjezd nižšího duchovenstva českého, rokující o žádoucích reformách v církvi. Jednání sjezdu toho, jehož se súčastnilo 40 kněží našich, prodchnuté jsouc ryzím duchem křesťanství, t. j. duchem lásky a svobody, vzbudilo sensaci v širé Evropě a naplnilo Havlíčka důvěrou nejradostnější. Nedbal toho, že hierarchie zuřila a hrozila svou pomstou. Myslel naopak, že právě pronásledováním jen probudí proti sobě odpor, že najde se v duchovenstvu našem hojně charakterův zmužilých, kteří přihlásí se k pronásledovaným a vydají svědectví pravdě stíhané.

Vždyť jsme měli přece tak „osvícené a vlastenecké kněžstvo!“ A to že by mohlo zůstati netečným, když horliví pionéři ze řad jeho pozvedali neohroženě prapor za národní církev českou, kteráž byla by zřízena synodálně, v níž byl by jazyk národní jazykem obřadním, v níž nebylo by slepého poslušenství vůči absolutistickým prelátům, ani coelibatu, ani bídně postaveného nižšího duchovenstva?“ Ano, k těm výším jasným nesly se směle tužby onoho hloučku svobodomyslných kněží, bojujících po boku Havlíčkově: ku zavedení národního jazyka do církve, ke zrušení nuceného bezženství kněžského, k zavedení voleb duchovních a biskupův a ke konstituční, čili synodální správě církve národní. Na synodách měli netoliko kněži, ale také věřící zasedati a hlasovati, poněvadž církev jest souborem všech věřících a synody ty měly vyřizovati veškeré věci zevnitřní správy církevní, dohlížeti ku vnitřní správě diecésí, starati se o dobré vychování kněžstva, spravovati církevní jmění, upravovati náboženské vychování mládeže v duchu Kristově, obsazovati kněžské úřady a stanoviti kněžské soudy. Desátky, štóla, vůbec všeliké placení obřadů náboženských mělo přestati; duchovní měli bráti řádné služné ze státní pokladnice a toť každý dle práce

své. Každá národní církev pak měla býti důstojně zastoupena při kurii římské.

Kdyby byla politická pohoda z jara volnosti r. 1848 jen o něco déle potrvala, kdož ví, nebyla-li by tato nadějná jař vzešla v té husitské půdě naší tak zdatně, jako Havlíček v prvním zápalu pro ideal mládí svého doufal. Avšak zpátečnická přeháňka po svatodušních událostech zasadila nadějnému hnutí hned v zárodku smrtící ránu. Poděšená hierarchie se vzpamatovala a rychle počala zastrašovati svým trestajícím ramenem. Šlechetný a bezúhonný kněz Náhlovský uvržen na tři neděle do vězení na Hradčanech a po té úřadu svého zbaven. Druhý čelný bojovník a soudruh jeho, statečný dr. Novotný, pykal svůj odpor proti hierarchii podobným stíháním neustálým, až musel se posléz uchýliti do ciziny a tam přestoupiti na víru protestantskou, aby měl pokoj.

Persekuce ta nevzbouřila v ostatním duchovenstvu českém krev, nýbrž naopak, ochladila ji až přeběda. Havlíček dobře znamenal tuto změnu žalostnou, však utěšoval se ještě nadějí ve sněm říšský, že tento nám zajistí řádnou konstituci, jejíž svoboda i do církve pronikne. Proto vítal v „Národních Novinách“ snešení sněmu kroměřížského o podrobení církve pod svrchovanost státu s nemenším uspokojením, než samo prohlášení rovnoprávnosti náboženské, řka: „Tím jednal sněm náš v duchu Kristově, aniž nadarmo činil, co pro svobodu náboženskou učinil“. I znovu vyzývá to „osvícené vlastenecké“ kněžstvo naše, aby neustalo žádati za obnovení starých, kněžských rad, za zřízení v dobrém řádu zorganisovaných synod; katoliky pak vybízí, „aby se ku svému dědičnému právu, totiž býti skutečnými údy velikého spolku církevního, hlásili, tak aby lid při volbách svých duchovních představených a při správě církevní svého účastenství zbaven nebyl“. Avšak již tehda počala sklizeň trpkých zkušeností a zklamání. Místo aby byl z kněžstva českého zazněl hlahol pochvaly k osvobozujícím činům sněmu kroměřížského, pronikalo na veřejnost toliko vzdorné reptání obročníkův, strachujících se o své důchody, ozýval se toliko hněv pobouřených hierarchův.

Jakmile pak libovůle ministerská rozehnala sněm Kroměřížský, aniž by se byli povolaní zástupcové národův vzmužili k žádoucí obraně ústavného práva, uhasínaly také poslední jiskry reformátorské horlivosti mezi katolickým duchovenstvem nižším

a zavládla v něm ona zamlklost bojácné resignace, od kteréž až ku „chvalitebnému podrobení se“ nebývá již zvykle daleko.

Havlíček byl o zkušenost bohatší. Viděl, kterak se klamal, když myslival, že každý český kněz slynoucí co horlivý národovec, ujme se s rovnou horlivostí vznešeného díla opravy církevní v duchu svobodomyslném, ryze křesťanském. Nyní zřel, že mezi tímto národnost a vlastenectví pěstujícím kněžstvem byli s ohledem na smýšlení politické a humanní rovněž takové rozdíly, jako mezi vlastenci vůbec: „Byliť ku př. velmi znamenití a po celé zemi pověstní vlastencové a spisovatelé kněží“ — vypravuje po zkušenosti sám, — „kteří ve svých osadách co faráři a děkanové velmi málo byli od lidu váženi, jsouce přílišní pěstitelé tak nazvané — finanční theologie; jiní naopak byli zase u svých ovčiček nad míru oblíbení, tak že by za ně byli duši dali, poněvadž byli skutkem i slovem praví rádcové, přátelé a dobří pastýřové lidu; byliť mezi vlasteneckým kněžstvem liberální i servilní lidé, ultramontáni i osvícenější; mužové, kterým skutečně na náboženství záleželo a mužové, kterým bylo náboženství jen prostředkem rozličných výdělků: zkrátka byli hodní i zlí, tak jako v každém stavu a můžeme krátce říci, že sice každý hodný český kněz byl vlastencem, ale ne každý vlastenec-kněz byl hodným knězem.“

Vše to zůstávalo za doby absolutismu ovšem skryto. Ale nyní, když s robotou a ostatními feudálními dávkami pominouti měl i kněžský desátek, propukalo dosud tajené sobectví a ultramontanní smýšlení v tak mnohém slovutném vlastenci-kněži až ku pohoršení veřejnému. Lid českomoravský vida, kterak sněm moravský desátky zřejmě zrušil, a kterak tolikéž na sněmu říšském úmysl všech, kdož hlasovali pro zákon o zrušení poddanosti byl takový, zpečoval se odtud desátky kněžím odváděti, v čemž byl i od mnohých poslanců i od časopisectva svobodomyslného utvrzován. Tu již bylo ze všech stran slyšeti o svárech mezi osadníky a faráři-vlastenci. Když ale za nastalého obratu věcí vláda učinila hierarchii první úslužný krok v ústrety, a neústavním způsobem nařídila, že kněžské desátky i na dále obstáti mají: tu neváhali mnozí fárářové na zdráhajícím se lidu desátky s veškerou tuhostí, ba až i vojenskou exekucí vymahati! —

Tak vypadali ti „bojovníci Páně“, kteříž měli zápoliti za demokratické opravy v církvi.

Než, Havlíček zůstal neochvěný. Nedbal toho, kterak se řídnul ten hlouček věrných kolem praporu: nýbrž sevřel svatý prapor jenom tím pevněji v pravici a nesl jej tím odhodlaněji proti proudu. Přesvědčil se toliko nezvratně, že ruch opravní v církvi nemůže vycházeti od kněží, ale od svobodomyslných přátel církve a toto naučení bylo mu jen novým ostnem, aby šel „chutě ku předu, a třeba sám!“

I šel: Na první zvěst, že ministr Stadion svolává rakouské biskupy do Vídně na valný sjezd, by vláda vyslechla jich mínění o žádostech za opravy v církvi katolické, Havlíček vrhá rukavici tomu sněmu hierarchie a píše v Národních Novinách takto:

„Král lev — jak bajka praví — svolal kdysi, když přestal vládnout absolutně a byl udělil konstituci, všechny kočky na poradu, aby ustanovily, čeho zapotřebí jest pro budoucí časné i věčné blaho myší. Co tomu myši řekly, protestovaly-li aneb nemohly a nesměly-li protestovat, o tom bájka nic nepraví.

„Ale naše ministerstvo svolalo všechny biskupy naše dohromady, aby se poradilo o budoucích opravách katolické církve! Jsme přesvědčeni, že ministerstvo neobmýšlí potřebné a pravé náboženství užitečné opravy v naší katolické církvi zavésti, sice by se neptalo na to — biskupů . . . To nejsou biskupové ze starých věků naší církve, kdežto sám věřící, horlivý lid volil za biskupy nejzkušenější, nejhorlivější, nejzasloužilejší, nejmravnější muže ze své církve, kdežto biskup nebyl hrdý magnát skvějící se jako páv mezi ubohým houfkem věřících. — Biskupové jsou nyní obyčejně mladší synkové aristokratických rodin a nejvíce takoví, kteří se dle mínění rodiny své ani do vojska nehodí a kterým pak se skrze známosti a svazky jejich rodiny brzy dostane nějaký výnosný kanonikát a pak biskupství. Srovnává se to ale s duchem víry křesťanské?“

Když pak o letnicích roku 1849 shromáždění ve Vídni biskupové vydali ku věřícícím pastýřský list, z kterého vanul již duch rodícího se konkordátu, vystoupil Havlíček proti významné té enunciaci prelátstva s plnou rázností bojovného péra svého.

Kritika ta jest příliš charakteristickou pro ducha Havlíčkova, než aby se směla opominouti. Ozývalť se v den Husův r. 1849 Havlíček hierarchii takto: „Mohlo se přec očekávati, že náš neobyčejný čas i na biskupech nějakou změnu spůsobil, že

i oni budou trochu upřímněji a skutkem (ne pouze kázáním a slovy) vyhledávati království Božího, jehožto dobrotu nám ostatním tak výmluvně vychvalují: ale nic podobného jsme v jejich listu neshledali.

„Již počátek nadutosti světskou hrubě zavání, vzdálen jsa pravé křesťanské pokory: páni biskupové nám vyřizují pozdravení a požehnání od Boha Otce a Ježíše Krista. Měli snad nějaké zvláštní zjevení, aneb obcovali ve Vídni s Bohem živým jako Mojžíš?

„Vůbec každý čta spis biskupů, musí v nich pohřešiti upřímnost, prostosrdečnost a s nelibostí vidí tuto hledanou vyličenost, ono našemu věku a našim poměrům zcela nepřiměřené prohazování starých míst z apoštolů, podle kterých jest patrně tento spis jako stylistická imitace dělaný. Taková slova slušela ovšem statečným apoštolům, kteří taky své skutky podle slov svých řídili: ale velmi se nehodí na naše červená prelatská knížata-a hrabata-biskupy, objevující se věřícím svým jen v pávím rouše, čtyřmi koňmi na visitách při tučných hostinách! Z úst takových biskupů zní apoštolská slova jen jako pouhá svrchovaná satyra! Tak na př. ono litování, „že prý jsme hody svatodušní a Božího těla tentokrát s Vámi slaviti nemohli“, jak to v pastýřském listu napsáno stojí, jest velmi hledaná a citlivá zdvořilost, když se považí, že mnozí biskupové a arcibiskupové některým svým věřícím ani za deset let jednou se neukazují a ve svém vlastním sídelním městě obyčejně jen několikráte do roka se viděti dávají v kostele, ačkoliv nic jiného na starosti nemají, když se považí, že málokterý biskup a arcibiskup skutečně kdy k lidu promluví, ačkoli jest vrchním pastýřem všech duší! Pět a třicet biskupů, jak sami praví a k tomu „v namáhavých“ každodenních sezeních (jak též sami praví), bylo tak dlouho ve Vídni pohromadě a nemohli jiný než právě tento pastýřský list sestaviti! Bože Duchu Svatý! jak jsi opustil pomazané své!

„Zlé časy prý se přihrnuly na svět, nádoba hněvu Božího vylita jest prý na nás, všudy jest prý mnoho zlého a záhubného, hrůzné temno jest prý na světě, hrůzný boj a vzpura proti Bohu a jeho Pomazanému! Takto nám malují páni biskupové náš nynější věk! A proč? Vždyť byly jindy války mnohem větší než nyní, nevěra mnohem horší než nyní. Proč tedy právě nynější doba tak velice roznítila svatý hněv našich pánů bi-

skupů? — Ovšem až dosavad zabraňovala v Rakousku censura i nejspravedlivější pravdy o vadách hierarchie pronášeti, nyní ale, kde podle svobody tisku možno jest také biskupům hlásati slovo Boží a upomínati je na učení Kristovo, na jejich pravé povinnosti, na které z větší části pro panský život svůj pozapomněli, nyní teprva prý nastalo temno, neštěstí a vzpoura proti Bohu! Ale Bůh a biskup zdá se přece býti něco rozličného, ačkoli mnohý myslí a vydává se rád za plnomocníka a sekretáře Božího na tomto světě.

„A k tomu ještě zdá se, jakoby onen pastýřský list tak zběžná práce byl, že se po několika řádcích zapomnělo na to, co psáno jest o něco dříve. Tak ku příkladu na jednom místě stojí, „že taková vzpoura proti Bohu nebyla ještě v dějepisu slyšána“ a hned na to zas stojí: „Jestiť to pouze staré bláznovství!“

„Oboje ale, jak patrno, nemůže být pravda, nýbrž jen jedno.“

„Nanejvýš nedůstojné jest ale biskupů, patrné bludy rozšiřovati, jako se to v pastýřském listě skutečně děje. Praví se tam ku př., že jest nemoc hříchа pokutou. Zač tedy jest trestán ten, kdo se již neduživým neb mrzákem narodí, aneb kdo pro těžké práce své, jimiž sebe a rodinu svou poctivě živí, ochuraví? Ovšem jsou některé nemoce hříchu pokutou, ku př. jest podagra obyčejný následek mnohého pití a lenivosti; proto ale přece nikdo rozumný tvrditi nebude, že jsou nemoce pokutou hříchu.“

„Dále se také rozšiřuje v onom pastýřském listu patrný blud, že jest různost jazyků následkem hříchu, což tím více jest směšné, poněvadž zrovna před tím páni biskupové sami praví, „že jest rozdělení na národy dílo Boží?“ Hřích ale nemůže být dílo Boží! Ovšem že se toto bludné mínění o věži Babylonské vypravuje ve starém zákoně; ale toť je známá věc, že se v katolické církvi celý starý zákon nikdy nepovažoval a považovati nemohl za zjevení Boží, neboť obsahuje vedle mnoha dobrého též i patrné hanebnosti, jak samým pánům biskupům snad povědomo bude a takové Bůh lidem nezjevuje. Co se jmenovitě tohoto podání o zmatení jazyků týče, není nic jiného, než stará domněnka a bájka východních národů, kterou žádný zdravý rozum vedle jiných analogií za pravdu uznati nemůže. Rozličnost jazyků povstala tak dobře a toutéž cestou, jako povstaly

dle vůle a plánu Božího všeliké jiné rozmanitosti na světě; rozličnost jazyků jest tak dobře chlouba Boží, jako rozmanitost kvítí polního a jiného stvoření.

„Co dále praví páni biskupové o bratrství mezi všemi národy a že má křesťan plniti povinnosti ke všem, že se má láska jeho rozšiřovati od rodiny na obec, na národ, stát, člověčenstvo a že jsou boje mezi národy hanou člověčenstva a ohavností před Bohem, to všechno jest tak krásné a tak pravdivé, že si přáti musíme, aby se svět vždycky podle toho řídil. Ale jak se má podle toho říditi svět, když sami biskupové ustavičně proti tomu jednají; známe jednoho biskupa, jehož láska (poněvadž ovšem rodiny nemá) nemůže se nikterak rozšířiti ani na obec ani na národ; neboť se z lásky k obci a k národu za několik let, po která již biskupem jest, ani po česku „Otčenáš“ nemohl naučiti, ačkoli by ho nejen láska, nýbrž i povinnost a svědomí k tomu dohánětí mělo, neboť béře znamenitý roční plat za své biskupování.

„Rovněž tak bylo by zapotřebí, aby s ohledem na toto všeobecné bratrství veškerého člověčenstva páni biskupové nezatracovali všechny, kteří s nimi stejně nevěří a nepronásledovali je. Víme dobře, že je za starých časů i o život přiváděli z bratrské lásky a že by to i nyní snad zase rádi činili, kdyby jim v tom nevadilo brachium saeculare.

„Známost historie nezdá se býti též velice potřebná k důstojnosti biskupské, sice by nestálo v pastýřském listu, že církev 1800 let nesla nejbolestnější jho nespravedlivého a ukrutného násilí! — Přečtěte si jen historii středověku a uvidíte, že nesl někdo jho, ale uvidíte také, že to byl někdo jiný. „Sama sobě prý církev násilím ku právu nepomáhala“, ovšem, poněvadž místo církve to činili Jesuiti a jim podobní lidé, a dali původ k bojům nesmírným o náboženství, proti kterým ale církev ničeho nenamítala. Páni biskupové mají ovšem velmi pohodlné a rozličné definice církve pohotové: někdy jest církev také 35 biskupů ve Vídni shromážděných, někdy zas ani polovička všech věřících není ještě církev.

„Ale velmi nekatolické jest užívání písma, jak se děje od pánů biskupů. Katolická církev má — dle našeho domnění — před evangelickými tu přednost, že se nedrží pouze bible, nýbrž připouští vedle bible rozumný výklad. Neboť v bibli mnoho jest zdánlivých a patrných odporů, které se bez rozumného vý-

kladu nedají vyrovnati. Kterak se ale páni biskupové právě nejbludnějšího a nejnerozumnějšího výkladu a pouhé písmeny zákona (která zabijí, jak moudré ono písmo samo praví) držeti mohou, nepochopujeme dokonce. A to pozorujeme v onom pastýřském listu na mnohých místech.

„Všechna mocnost (t. j. vláda) pochází od Boha, protož kdo se protiví mocnosti, Božímu řízení se protiví!“ Jaký to nerozum, kdyby se tato věc dle písmeny vykládati měla. Vždyť by byli Ježíš, Apoštolové, svatí Otcové, mučedlníci atd. největší hříšníci! Jim totiž zakazovaly tehdejší vlády kázati křesťanství, a oni přece kázali, tedy se protivili zřízení Božímu!! Bídné pochlebenství, na jaké cesty přicházíš?! Velební otcové biskupové! Kdyby byl ke mně přišel satanáš světské podlízavosti a byl by mne chtěl pokoušeti touto radou, že všechna mocnost pochází od Boha, byl bych řekl: „Odstup ode mne, duchu podlízavý, jenž zoveš se arcipochlebníkem! Neboť stojí zas jinde psáno: Více budeš poslouchati Boha než-li lidí!“

„Že se pravá svoboda jenom z lůna církve narodila — jak též páni biskupové praví — jest věc odporující celé historii. Církev má dosti spravedlivých, velikých a pravdivých zásluh a nedůstojné jest připisovati jí jiné a cizí. A jak by konečně mohla pravá svoboda povstati od těch, kteří učí, že všeliká moc, tedy i moc loupežnického tyrana, pochází od Boha a že se jí musíme podrobiti?

„Ta část pastýřského listu, která nyní až ku konci nám zbývá, obsahuje jenom ustavičné opakování špatně rozuměného a vyloženého textu: „Starejte se jen o království nebeské, ostatní vám bude přidáno“. Špatné vykládání tohoto textu způsobilo již ve světě mnoho neštěstí a kdybychom se písmeny jeho držeti chtěli, museli bychom se proměnit v samé fakýry. „Člověče přičiň se a Bůh ti požehná“, zase jinde stojí psáno, a zdá se nám, že užitečnější jest tohoto druhého se držeti. Ostatně víme dobře, že sami páni biskupové se velmi málo drží onoho textu, který nám ostatním za tak spasitelný schvalují, neboť jsme ještě nic neslyšeli o nějakém arcibiskupu neb biskupu, jenž by byl své tučné příjmy (300.000 zl.) mezi své chudé spolupracovníky, lokalisty, kaplany, učitele a jiné ještě chudší lidi rozdělil, jsa pevné víry, že mu Bůh všechno ostatní přidá, když se jen bude starati o království Boží! Kterak si máme vyložiti tuto nesouměrnost mezi učením a skutky biskupskými?

„Velmi významné jest také to, k jakým lidem a jakým způsobem se páni biskupové obrací: oni výslovně apostrofují po sobě: panovníky, vznešené a bohaté, lid venkovský, chudé, vojsko a ženské.

„Ty hodný lide venkovský, jenž jsi tuk a jádro země“, i k tobě doniká hlas svůdníků slovem a písmem, praví též páni biskupové. Ovšem, že jest lid venkovský tuk a jadro země, ale radujte se s námi páni biskupové, že již ten tuk a to jádro od nynějška nebude omastkem cizím, nýbrž že zůstane tomu, kdo si ho v potu tváře zasloužil! Také my prosíme Boha o to a přičiňujeme se všemožně, aby hlas svůdníků slovem a písmem nevnikl do srdcí lidu venkovského: svůdníků jest mnoho a nejnebezpečnější jsou ti, kteří v ovčím rouně chodí a Boha stále na jazyku mívají. To již sám Pán Ježíš pravil, že jsou farizeové nejnebezpečnější.

„V apostrofé k chudým jest velmi chytrým způsobem prohozeno něco o levici, k čemuž my doložiti musíme, že jest velký rozdíl mezi levicí na světě a levicí při soudném dnu. Mnohý, který zde na světě pořád v centrum a na pravici sedá, bude snad na onom světě oudem nejkrajnější levice, a v naději ve spravedlnost Boží myslíme, že tam na té levici bude mnoho biskupů, zvláště takových, kteří o svěřené své duše málo dbají a jen ve světských důchodech a marnostech si libují.

„Mnoho ještě dalo by se namítati jednotlivostí, ale nemohouce se s nimi zdržovati, přistupujeme k otázce životné celého onoho shromáždění. Zač se může považovati ve smyslu katolického učení? Za sněm církevní jistě ne, neboť chybí všechny známky podstatné a o rakouské církvi jsem posud nikdy neslyšel. Jakým tedy plnomocenstvím mohou shromáždění ve Vídni biskupové něco platného uzavříti? Církevním zajisté nic, nýbrž jen státním. Ministerstvo je svolalo pouze na radu a doufáme, že ministerstvo také toho, co biskupové uzavřeli, jinak než rady užívati nebude a smíme-li oč prositi, tedy prosíme, aby se to považovalo za — špatnou radu. Neboť soudíce podle toho pastýřského listu, musí být uzavření biskupů zcela středověké.“

V skutku netrvalo dlouho a v Rakousku připozdívalo se třeba ne zrovna do tmy středověké, toť přece z mála do šeré noci 17. století. Jezuitism počal se opět roztahovati se svými missiemi, růženečkářskými spolky, pověrami a zázraky. „Panna Maria“ se zjevovala ve Mčelích u Toušeni, houfy lidu putovaly

k zázračnému tomu místu, přinášejíce oběry, chromí a neduživí hledali tam svého uzdravení a vláda dívala se tomu všemu mámení a šálení lidu jakoby se jí netýkalo.

Politická komisse posléze tam vyslaná přestala na pouhém zákazu oběr a pobožností na místě „zázraku“; však trestního udání neučinila žádného. Následek toho byl, že „Panna Maria“ jenom tím horlivěji se „zjevovala“ a pověrčivý lid ještě houfněji tam putoval. — Rozumí se, že „Národní Noviny“ řádně svítily na rouhavý ten podvod; nyní ale obrátil Havlíček zřetel veřejnosti na tu podivuhodnou liknavost vlády: Proč že neodhaluje před lidem tajný původ celé věci? Proč že váhá strhnouti s těch několika podvodníků svatou roušku, do které se nepoctivě zahalují? To jest přece jediná cesta, jak lze lidu tak zaslepenému oči otevřít: „Kdyby se ouředně bylo vyšetřilo, která podvodnice se opovážila představovati pannu Marii a kteří podvodníci jí k tomu *svedli*, dělíce se s ní nepochybně o ty obětě (divná věc, že se bez peněžitých obětí málo která nábožnost vydaří): kdyby se, pravím, všechno to náležitě bylo vypátralo, (což byla jistě snadná věc, kdyby se jen bylo *chtělo*!), bylo by zajisté *celé* okolí od své sprostácké pověrčivosti vyhojeno. To se však bohužel! *nestalo*. Vůbec se nemůžeme uvarovati následující úvahy: Ministerstvo často ubezpečuje nás o tom, že pevný úmysl má konstituční zásady a svobodu pravou upevniti. Nicméně ale vidíme, že se velmi mnoho proti konstituci a svobodě nejen potupně mluví, nýbrž i *jedná* a to také od mnohých úředníkův. Přece však se nepamatujeme na žádný pád, aby byl někdo proto, že v reakcionářském smyslu se proti ústavě provinil, potrestán, kdežto ale každou chvíli se trestají a pronásledují ti, kteří volnější chtějí býti, než-li jest ústava, třeba se ani proti ústavě ještě neprovinili. Čím si vysvětlíme shovívavost a dobrotu k jedné a přísnost k druhé straně? Tuším velmi jednoduše.“

Ano, veřejné poměry u nás tou dobou již byly roztomile utvářily se k obrazu noci reakce.

Ať pohlédneme jen na tisk: Kdežto neodvislé časopisy české vydány zůstávaly neustálému týrání, pouštěna za to novinám německým proti nám volnost podivná, ano časopis „Waage“, — orgán to litého zpátečnictví, libující sobě v nejpodlejším udavačství a ohavném na cti utrhání lidem svobodomyslným, těšil se netajené přízni a protekci vlády vojenské.

Řádní občané trestáni pro sebe nepatrnější zanedbání tvrdých předpisův vojenské komandantury a mnohdy pouhé nařknutí stačilo, aby svobodomyslný Čech octl se ve vyšetřovací samovazbě „u sv. Jiří.“ Slovem, již dolehal na nás hrozný onen stav nejistoty právní, kde vítězné straně všechno proti poražené jest dovoleno, kde libovůle rozpoutává osobní vášně a nikdo není jist před mstivostí soukromého udavače neb soka. Dotkl jsem se již, jak kvetlo tehda v Praze sykofantství, jak byla v tom methoda strany zpátečnické podezřívati mrzce čelnější našince ze snah a skutků zločinných . . .

Právě nyní, na sklonku r. 1849, vyhledali si novou oběť své pomsty — našeho poctivého Pravoslava T r o j a n a. Dnem 28. listopadu rozlétla se po Praze zvěst, že byl Trojan k rozkazu hrdelního soudu zatčen a do vazby vzat ne z politických, nýbrž z privátních příčin! Navedlť prý blízkou svou příbuznou, jejíž muž upadl v kridu, jak by odstranila přínos svůj z konkursní podstaty, což jest dle zákona podvodem věřitelův. — Tak se vypravovalo po celé Praze a ctihodná ta společnost sedmašedesátníků, čili „přátel pokoje a veřejného pořádku“, jásala nad tím zrovna kannibalsky. Nespokojili se tím, by jenom Trojana zhanobili, šířice o něm, kterak prý již po mnoho let dělal „falešné směnky“, množství lidu o znamenité peníze přivedl a což podobných bezedných podlostí více: ale ihned také celá národní strana naše skládala se ze samých zločinců, podvodníků a přestupníků! Na štěstí neměla radost škůdců těch trvati dlouho: Přes schválné průtahy vyšla pravda již v několika dnech na jevo: Trojan byl ovšem úplně nevinný. Měl ale v tehdejším předsedovi trestního soudu, Pštrossovi, úhlavního osobního nepřítele, jenž v slepotě své zášti uvěřil pouhému zlovolnému klepu a dal soka svého uvěznit! Dne 11. prosince však rozhodl appelační soud jednohlasně, že n e s h l e d á v á na Trojanovi viny nejmenší, i nařídil bezodkladné j e h o p r o p u š t ě n í n a s v o b o d u. —

Nuže, za této kormutlivé chvíle opět ukázala se povaha Havlíčkova: Zastalť se od prvního okamžiku uvězněného přítele proti osočovatelům jeho tak poctivě a tak statečně, jako druhdy nepřítomného Riegra, vydávaje o něm veřejné svědectví pravdy s onou vřelostí bodrou, s onou rozhodností slavnou, kterouž se osvědčuje srdce šlechetné a v pravdě věrné. „Všickni, kteří tohoto muže od jeho mladiství znají a s ním obcují“ — tak

svědčil Havlíček o Trojanovi tehdá v „Národních Novinách“ — „přesvědčili se nejednou o jeho šlechetné a poctivé povaze, o jeho upřímné obětavosti, s kterou vždy, nehledě na žádný zisk a na žádnou oběť, usiloval o obecné dobro naší vlasti: a já sám, pisatel tohoto, již po více let stoje s ním v užším přátelském svazku a obcování, měl jsem nejednou příležitost, nejen ze slov, nýbrž z činův a to nejen z veřejných, nýbrž i nejsoukromějších přesvědčiti se nevyvratně o šlechetné jeho povaze. Zprávou o jeho zatknutí, zatknutí u hrdelního soudu, zatknutí pro podvod (!), byl jsem dočista omráčen.“

Lze si odtud domysliti radost Havlíčkovu, když pravda zvítězila nade lží, když objal opět svého nevinně pronásledovaného Pravoslava. Že sobě potom na oněch zahanbených pomluvačích a podlých škůdcích našich jak náleží spravil chuť, netřeba snad ani zvláště dokládati.

Nenaplňuje-li se v životě vždy slovo básníkovo, že prý nám „nová bolest štědří novou mladost“ — tož Havlíčkovi aspoň žádná útrapa nedovedla servati posud onu svěží veselost neohrožené mysli, onen junácký humor, tyto nejvzácnější dary, jakými dobročinná příroda mohla obmysliti našeho bojovníka a trpitele.

Jak rozkošně prohání tu rotu sedmašedesátníků, kteří v tu chvíli, kdy naše městská rada pražská naléhá na vládu o konečné zrušení zbytečného stavu obleženosti — demonstrují opáčnou žádostí ku vládě, aby stav obležení nad Prahou ještě dále byl udržován! Na to Havlíček v „Národních Novinách“ podává také žádost: „Kýž by chtělo sl. ministerstvo aspoň jednou Šalomounský rozsudek vydati a — oběma stranám zadost učiniti; kýž rozhodne ministerstvo takto: Stav obležení budiž v Praze na žádost městské rady zrušen; poněvadž ale podepsaní pánové o další trvání jeho žádají, staň se jim každému ad personam dle vůle a budiž s nimi, kdykoliv se proviní, dle vojenských zákonů nakládáno.“

Redaktor „Moravských Novin“ mu vyčetl, že prý jen dbá o obecnou přízeň, proto prý béře lidu důvěru a naději ve vládu. „Zrovna naopak“, zní odpověď Havlíčkova, „já mám mnoho zjevné nepřízně právě proto, že rozsívám a rozšiřuju důvěru k vládě a dobré naděje . . . Abyste mi porozuměl, musím doložiti, že jsem všechnu důvěru a dobrou naději — ztratil a když jsem ji ztratil, zasel jsem ji, rozšířil jsem

ji, protože ji někdo jiný najíti musel; a právě pro takové rozsévání důvěry a dobré naděje trpím velmi mnoho zjevné nepřízně.“

Dne 9. prosince přinesl vládní list „Oesterreichische Reichszeitung“ z péra svého hlavního redaktora Landsteinera velice nabubřelý článek, v němž se nám znovu dokazovala přirozená vznešenost německého plemene proti naší nízkosti a napomínáno nás otcovsky, abychom tedy nechtěli rušiti, co sama Prozřetelnost ustanovila, nadvládu totiž Němců nad námi. Havlíček přeložil celý ten článek do feuilletonu „Národních Novin“: „Takto píše p. dr. Landsteiner, který od té doby, co byla v Rakousku zavedena emancipace židů, může býti také ministrem. Kdož by myslel, že se dá na tento článek něco odpovědít? My nemyslíme, — ale poněvadž nás tak zastal právě při dobrém humoru, hodláme si s vážnou politickou a philoslovanskou moudrostí p. dra. Landsteinera zatančit několikrát do kola polku. Proto jsme dali také jeho článek mezi nepolitické, do feuilletonu a on jest skutečně nepolitický, již proto, že jím pan Landsteiner posloužil ministerstvu asi tak, jako onen medvěd svému poustevníkovi tím kamenem. Tedy především myslí p. L., že my Slované „jakožto pouzí básníci a flétisté“ nerozumíme politice a státnictví. Inu, my Slované v Rakousku jsme ovšem nyní jen chudí básníci a flétisté, ale máme bohatého strejce, jenž hraje na basu a tak tvrdí muziku v celé Evropě, že často svým kontrabasem všechny ostatní přebručí. Nedávno ještě jeho basa velmi líbezně hrála a bez jeho basy by snad z toho Miserere nebylo vypadlo Te Deum Laudamus. Z toho se také dá soudit, že rozumí politice a poněvadž je také Slovan . . . quod erat demonstrandum.

„Také nepotřeboval p. L. ani říkat, že náš veliký král Karel skrze německou kulturu něco světla vrhl na temnost našeho národního snažení. Naše národní snažení bylo Němcům již dávno před tím známo, když ještě k nám do Čech na rejty chodili, leč by snad byli tak zčerstva utíkali, že si ho dobře nepovšimnuli. — Ostatně ale neupíráme německé kultuře tu čest, že osvítila naše národní snažení, jmenovitě, když našeho osvíceného a svobodomyslného krajana mistra Jana Husa spálili, bylo tím plamenem naše národní snažení velice osviceno, tak velice, že mohl pak bratr Žižka (také takový flétista) velikou armádu svaté německé říše po tmě přes hranice vyhnati a tím své ná-

rodní snažení objeviti. Kromě toho němečtí Jezovité také osvítili naše národní snažení, když nám totiž všechny české knihy popálili, snad proto, abychom rozuměti nemohli jejich politice, a aby se na tom popeli tím lépe německá kultura urodila.

„Pan L. se také bojí, že by si Slované bez němčiny mezi sebou nerozuměli. Můj Bože! jak by nás tedy mohli nejlépe vyplatit! Ať to vymůže p. L. u ministerstva (jemu se snad leccos k vůli stane), aby všem Slovanům bylo užívání němčiny zapovězeno. — Pomoc hotová! Bojíte se panslavismu, ale když se nám vezme němčina, nebudeme se moci mezi sebou smluvit a spojit a nepotřebujete se nás bát! Recipe, probatum est.“ —

Bije se takto den co den, Havlíček nad jiné viděl, kam soustřeďují protivníci naší všechnu střelbu svou: myšlenka federační měla býti mravně zničena a udolána v mínění veřejném a hlavní důvod nepřátel její byl ten, že prý my Čechové sami nevíme co s ní počít, že sami jsme v největších rozpacích, máme-li určitě zodpovídat otázku, kterak by Rakousko mělo býti federativně uspořádáno! Připomínali posupně, jak nepevni byli našinci ve svých míněních v ústavním výboru kroměřížském, jak jsme vyšli od historického práva království a zemí a skončili jsme v obraně myšlenky národností. Výčitka ta nedala se zúplna vyvrátiti: naší politikové dosud skutečně si pohříchu nevzali práci, aby byli stěžejnou myšlenku svého programu domyslili a propracovali státnicky do praktické hotovosti.

Toho nemohl horlivý duch Havlíčkův snésti. Jakže? Idea tak pravdivá, tak spasná měla býti udupána jen proto, že nebylo při nás dosti přičinlivosti? Podaří-li se, aby uvedli ideu federace v lehkost, aby přesvědčili myslící lid, že se federace v Rakousku nedá nikterak provésti, pak jest zde německá centralisace přiodína zdáním potřeby a práva, pak s Bohem poslední stíne rovnoprávnosti a svobody Slovanův!

Havlíček neustával v kruzích politických přátel svých důtklivě upozorňovati na toto nebezpečí. Byl by nejraději viděl, aby celá strana naše odpověděla nepřátelům svým řádně promyšleným federativním programem pro celé Rakousko. Když ale pro zmáhající se ochablost v řadách našich nebylo na podobnou slavnou manifestaci tím časem pomyšlení, obrátil se Havlíček na Palackého, aby on, jakožto uznaný vůdce strany federalistické, pronesl chvíle té slovo obrany žádoucí. Palacký, jakkoliv již nerad vracel se na pusté strniště politiky rakouské,

nahlížel sám příliš dobře potřebu takové odezvy i přislíbil. Tak vznikl onen pověstný vánoční článek Palackého „o centralisaci a národní rovnoprávnosti“, jejž Havlíček uveřejnil dne 23. prosince 1849 a jenž měl se pro život „Národ. Novin“ státi tak osudným. V článku tom snesl Palacký svým lapidárným slohem nejpádnější důvody proti centralisaci v Rakousku a proti vyvýšení němčiny na jazyk státní; dokázal, že rovnost národův jest neodbytnou životní nutností pro Rakousko, kteréž nedojde míru, pokud národové budou míti příčiny báti se o národnost svou.

Celá tato polemická část článku byla mistrná a pro nepřátely naše zrovna zdrcující. Ale jakmile přistoupil po té Palacký ku rozvinování svého positivního plánu, tedy ke konstruování Rakouska na základě federačním, počalo se mu péro chvíti a slovútný dějepisec království českého jakoby závratí jat, ztratil toto staroslavné království tou měrou z očí, že navrhoval rozdělení jeho podle národností, jakož vůbec Rakousko mělo se zříditi na příště na základě čistě ethnografickém, podle oblastí národních a nikoliv dle historických svých království a zemí. Kromě 6 ministrův společných (pro císařský dvůr, pro záležitosti zahraničné, vojenství, finance, obchod a komunikaci), mělo býti sedmero zvláštních ministerií zemských čili národních a sice 1. pro skupení zemí německých, 2. pro země československé, 3. pro polsko rusínské, 4. pro maďarské, 5. pro rumunské, 6. pro jihoslovanské a 7. pro italské.

„Způsob ten (rozděliti Rakousko dle národností) zdál se mi, jak tehdáž věci stály, poměrně s menšími nesnázemi spojen býti a také příměji vésti k upokojení reelných potřeb národních než-li kterýkoliv jiný“ — hájil se Palacký ještě po létech *): „Nebyla-liž by to veliká i pro celek státní výhoda, kdyby národové, nejsouce haceni jeden druhým, snažili se jako o závod všemi silami svými každý o zvelebení své sám v sobě? Urážíť to arci, jak se praví, historický cit národův, když by ku př. Čechy neb Uhry přestaly sněmovati co království české neb uherské: avšak my aspoň v Čechách u německých spoluobčanův svých bohužel jen na mále pozorujeme onen historický cit pro království české. Uhři pak upadají ne bez příčiny v podezření, že hlavně proto hájí historicko-politické individuality své, aby

*) Idea státu rakouského. Podává dr. Fr. Palacký. V Praze 1865. Str. 31.

neutrpělo panování živlu maďarského. Návrh můj právě byl důkazem, že my Slované nebažíme po panství nad jinými, ani po utiskování jich.“

Důvody těmi dal se patrně i Havlíček přesvědčiti. U své touze po připojení Slovákův k nám, u své nechuti proti aristokratickému Maďarstvu a proti polské šlechtě, utlačující národ rusínský — smiřoval se Havlíček s návrhem, (ač mu bylo rozdělení Čech velmi proti mysli) a doufal s Palackým, že také vládě mnohem vítanější bude takovéto uspořádání Rakouska, než-li federace silných historicko-politických osobností království českého, uherského a haličského.

Leč oba zmýlili se důkladně v době i v lidech. Účinek článku Palackého byl právě opáčný. Maďaři a Poláci ve své nouzi vítali jej mimo vše očekávání nadšeně, poněvadž žádal svéprávnost a svézákonnost pro každý národ — vláda naproti tomu závodila s Němci ve vášnivém zatracování jeho. Landšteiner, Kuranda, Helfert, všickni vyřítili se na Palackého, svorně dokazujíce, jaký zmatek babylonský by nastal s Rakouskem, kdyby se mělo upraviti podle národnosti. Čemu chtěl Havlíček vyvarovati, k tomu právě došlo: Federace odsuzována jakožto hotová revoluce, nesoucí se za cíli nemožnými a centralisace velebena, jakožto samospasitelné arcanum Rakouska. „Palacký“, smála se nám již po týdnu „Oesterr. Reichszeitung“, „podstoupil hru o vše a prohrál. Nepraktičnost návrhu jeho jest na bíledni; článek Palackého zatřásl veškerou intelligencí rakouskou, tato svým všeobecným souhlasem porazila zásadu federativní. Celá slovanská strana se svým federalistickým smýšlením utrpěla nesmírnou porážku“. — I Havlíček cítil, že se stala chyba. Nehájiť ani slovem ethnografického toho rozdělení Rakouska, proti němuž i u nás ozvali se vážní hlasové (dr. Pinkas, Rittersberg a j.), nýbrž soustřeďuje všechnu sílu své polemiky na obranu oné první zdařilé polovice článku Palackého, kteráž tala centralisty do živého, tak že v pravdě jen pro ní německé i vládní listy celou bouři strhly. Tu je také Havlíček držel kleštěmi svého sarkasmu a nepustil.

Tehdejší polemika jeho, kterou vedl sám a sám (neboť Palacký se úplně odmlčel), byla snad nejduchaplnější ze všech. Pravé to žurnalistické Marengo. S jakou to bystrostí vystihl na př. z té spousty německých útoků, že Němci, opírající se proti federaci, dokázali — příliš mnoho: totiž nemož-

nost rovnoprávnosti národní a jak je proto ihned připražuje: „Tím jste chtěli ovšem jen ospravedlnit nevyhnutelnost nadvlády a panování němčiny v Rakousku, pravda-li? Tím jste ale přivedli celou záležitost na ono stanovisko, na kterém se také rozhodne. Když myslíte, že rovnoprávnost není možna a že panování jednoho nad druhým jest nevyhnutelné, nemůžete přece očekávat, že si dá někdo vaši nadvládu papírovými neb ústními důvody vnutit; nadvláda se jinak než-li silou prováděti nedá a až to k takovým argumentům přijde, pak teprv — zvítězíte-li, musíme poslouchat vaše důvody o nevyhnutelnosti nadvlády vzdělanějšího živlu. My ještě posud věříme, že jest skutečná a poctivá rovnoprávnost možná a z té příčiny vyhledáváme všelikých cest, na kterých by se národům rakouským dalo přátelsky žíti pohromadě. Budete-li však tvrdošijně tomuto snažení našemu překážeti, domnívajíce se tak udržeti nadvládu svou: varujte se, abychom se konečně i my od vás — nenakazili a vašich důvodů proti vám neužívali. Známo, že se člověk zlému spíše naučí než cnosti. Varujte se tedy, abychom snad časem svým, zavedeni vaším příkladem, neupírali také my vám možnost rovnoprávnosti. — Naše důvody byly by v tomto pádu ještě silnější než vaše, protože každý nepravdivý důvod jenom v tom poměru přesvědčuje, jak mnoho za sebou má silných paží.“

Znovu probuzenou námitku, že svoboda přednější jest a důležitější než národnost, odbývá jediným obrazem: „Jako jednotlivec nemůže žíti rovněž tak bez jídla jako bez pití, tak národ ničemný jest bez svobody rovněž tak jako bez národnosti. Obojí jest stejně důležité.“

Rovně klassickou jeví se nám býti tato apostrofa: „Spor mezi centralisty a federalisty v Rakousku rozhodnouti se dá docela snadně následující jednoduchou otázkou: Chcete, aby bylo Rakousko konstitučně svobodným státem? — Jest-li to chcete, musíte uznat, že se vládnout musí dle vůle a ve smyslu většiny; bude-li se ale vládnout ve smyslu a dle vůle většiny, kterak můžete očekávat, že si většina, t. j. 28 milionů Slovanů, Vlachů, Maďarů a Rumunů, dá líbiti nadvládu, panování a přednost tak malé menšiny 7 milionů Němcův? — Ovšem cestou ordonanční, ve formách absolutních, samopanovnických dá se oktrojovat německá centralisace; ale kterak obstojí před říšským sněmem, který se přece jednou svolati

musí? Či odřeknete se raději konstituce, abyste se nemuseli setkat s nepříjemnou většinou na sněmu, která od vás bude žádati svých otců v dědictví? Někdo sice má od Boha ten dar, že se za nic nestydí a že by tedy třeba ve spojení s despotismem hledal svůj prospěch; tu se ale najednou sama obrátí zbraň proti vám: pravili jste, že my pro národnost zadáváme svobodu a nyní se ukáže, že zrovna naopak vy pro národnost svobodu zadáte. Ejhle, kdo jest tedy svobodomyslnější? Ten, kdo na poctivou většinu hlasů na sněmě se odvolává, nebo ten, kdo se pod šos ordonanční vlády ukrývá?!"

Tak zavíral Havlíček svou obranu článku Palackého dne 8. ledna 1850. A hle! Příštího již dne měl před rukama úřadní přípis vojenského velitelství, kterýmž jej komandující generál důtklivě napomínal, aby tendence „Národních Novin", jichž popuzující tón prý se v posledním čase opět silněji ozývá, přizpůsobila se trvajícímu stavu výminečnému, jinak že by noviny úplně zastaveny byly. —

Havlíček ovšem tušil, co asi pány popudilo a proto oznámil čtenářstvu svému, kterak následkem této výstrahy vojenské vlády uznává za prospěšné „další polemické rozebírání o federaci jeu nejopatrnějším způsobem vésti a vůbec se tak obmeziti, abychom své noviny uchránili při životě." Skutečně vyhýbaly se odtud „Národní Noviny" bedlivě úskalím. Avšak jedva dne 15. ledna Havlíček poukázal na centralistický a neliberální ráz právě vydaných zemských ústav pro menší německé země rakouské a napomenul vládu, že by podobné zemské řády v Čechách, na Moravě, v Tyrolsku a Štýrsku, kdež touha po autonomii zemské není o nic menší než v Uhrách a vlašských zemích, toliko s největším odporem se potkaly, — vyřknut nad „Národními Novinami" ortel smrtící. Bylo dne 19. ledna 1850, když Havlíčka osudný výměr stihl. Poněvadž prý první výstraha zůstala nepovšimnuta, ustanovil vojenský komandant za dobré, „vkročiti účinkům listů těchto, hrozícím veškerému blahobtu, v cestu a vycházení „Národních Novin" na čas trvajícího stavu výminečného zastaviti." — —

Tak udolán konečně nejdůležitější časopis národa českého, jenž v ne celých dvou letech svého života vykonal v národě našem obrovský kus požehnané a slavné práce, byv jeho učitelem, rádcem, povzbuzovatelem a obrancem nejpoctivějším. Ráznou básní Pravoslava Koubka, „Slovo a čin", vyzněl hlas

„Národních Novin“, jenž tak mocně hýbával lidem českým a poslední hlahol jeho připomínal onu hrůzoslavnou kletbu, která druhdy tak hluboce dojala mladistvou mysl Havlíčkovu v pravoslavném chrámě na Rusi:

„Věčná tedy hana, věčné proklínání
na hlavu se svaliž syna nezdárného,
jimžto nehne matky vlasti naříkání,
aby ze hrobu ji vzkřísil hlubokého
aspoň posledním své krve krápnutím,
aspoň posledním života vzdychnutím!“

XXVII.

Do Kutné Hory.

Krutější rány pro věc naši nedalo se mysliti. „Národní Noviny“ byly plícemi, jimiž oddychovala dosud stísněná prsa národa českého. Nyní přestaly plíce ty pracovat. Po širém venkově našem žádného řádného listu, žádného života spolkového, žádného řečiště pro slovo volné. Rozčilená mysl lidu zpírala se hroznému skutku, že máme být umlčeni tak rázem a tak na dobro. Němcům se noviny neodvislé trpěly; proč jen my máme býti zbaveni svých novin, a tož novin tak znamenitých, takové ceny literární, takového významu pro život netoliko náš, ale pro věc všech Slovanů rakouských?

Co jsme provinili, aby nás kdo směl takto pokutovat? Nikoliv, není možno, soudilo se všeobecně, aby hlas „Národních Novin“ zanikl na vždy. Však on se Havlíček nedá, on se dovede bránit. —

Skutečně také Karel náš činil, seč mohl učiniti se ctí. Vydal se ihned do Vídně k ministru Bachovi, o kterém již věděl dobře, že on jest nejvlastnějším původcem zákazu a dovolával se zde práva proti násilí, ukazuje na dojem, jaký by trvalé potlačení posledního opositního listu českého způsobilo v národě tak nevině sužovaném. Než, jaký byl výsledek všeho domlouvání? — Již v listopadu minulého roku, když meškal ministr Bach za příležitosti návštěvy císařovy v Praze, přihodila se věc velmi zajímavá. V průvodu všemohoucího ministra přijelť tehda do Prahy též sekretář ministerský, „vlastenec“ dr.

Antonín Beck a počal jménem vlády vyjednávati s knihtiskařem Němcem Haasem o založení v Praze velkého českého listu vládního proti Havlíčkovým „Národním Novinám.“

Když ale Haase vysvětlil pánům, že by se proti Havlíčkovi ničeho nesvedlo, osnován pokus jiný: řečený dr. Antonín Beck učinil nyní skrze jakéhos „vlasteneckého prostředníka“ samému Havlíčkovi návrh, aby — prodal „Národní Noviny“ „jisté společnosti“ (pravilo se, že „Lloydu“) a nabízel mu za ně 4000 zl. stříbra! — Rozumí se však, že Havlíček na návrh takový ani odpovědi nedal. Na to tedy jsou „Národní Noviny“ potlačeny a jich redaktor stál nyní před Bachem, žádaje, aby mu je znovu dovolili. Dovtipný čtenář uhodne z toho již asi, jak dopadla odpověď Bachova. Havlíček nedočkal se těch dob svobody, kdy hodlal veřejnosti sděliti obsah celé tehdejší rozmluvy své s oním démonem Rakouska. Ale v polemice, kterouž bylo mu později podnikati s vládním „Vídeňským Denníkem“, přece odhalil závoj z tehdejší scény dostatečně: když totiž někdejší jeho spolupracovníci z „Národních Novin“, pp. Jireček a Vodka, aby jaksi omluvili své odpadlictví od naší strany a své sběhnutí do vládní redakce vídeňské, jali se Havlíčkovi vyčítati, že prý „Národní Noviny“ „vlastní svévolí přivedl do zkázy“ a spolu se mu smáli, jak prý šel do Vídně Bacha marně potom za život jejich prosit, odpověděl Havlíček těmito pozoruhodnými slovy: „Ano byl jsem co redaktor „Národních Novin“ dvakráte ve Vídni prositi o povolení k dalšímu vydávání „Nár. Novin“. Po prvé (v červnu 1849) jsem pořídil, po druhé (v lednu 1850) jsem odešel s nepořízenou. Obojikráte ale choval jsem se tak, že se za to styděti nepotřebuji. Že bych byl mohl i po druhé dobře pořídit, vědí ti páni od „Vídeňského Denníku“ tak dobře jako já: ale — nechtěl jsem. Že jsem toho sám příčina, že „Národní Noviny“ posud nevycházejí, to jest pravda: ano, mohly by až podnes vycházeti a ještě bych byl za to peníze dostal a jen tvrdohlavost má byla příčinou, že se to nestalo. Za tvrdohlavost ale nikdo nemůže; — celý nepatrný rozdíl byl ten, že jsem já chtěl vydávati „Nár. Noviny“ tak, jak byly a kdosi že chtěl zase vydávati je sice s titulem „Nár. Novin“, ale s obsahem „Vídeňského Denníku“.

Ti pošetilci: bídným zlatem chtěli kupovati Havlíčka!! Toť věru, jakoby kdys byli chtěli biskupové koncilu kostnického

uplatit Husa, aby odvolal. — Odcházeje od Bacha, věděl Havlíček s plnou jistotou: že mu vláda nedovolí vydávati v Praze více „Nár. Noviny“, pokud jen bude to v její moci, t. j. pokud bude jí lze držeti Prahu ve stavu nekonstitučním, pod panstvím meče. Kdož ale mohl věděti, jak dlouho ještě stav ten potrvá?

Rozhodl se tedy, že zkusí vydávati list svůj na ten čas ve V í d n i, kde sice také panoval dosud stav výminečný, ale ve formách mnohem mírnějších než v Praze. Jedva však přednesl svou žádost vojenskému veliteli Vídně, gen. Veldenovi, již bylo také po tomto pokusu veta: „Umínil jsem si,“ zněla vojensky odměřená odpověď generalova, „že nedám dokonce žádného povolení na žádný nový časopis, poněvadž jest jich ve Vídni již dost!“

„Ale takové noviny,“ bránil se Havlíček, „jaké já chci vydávati, ve Vídni ještě n e j s o u; moje noviny mají býti orgánem slovanských záležitostí a budou psány česky.“

Do pana generala jakoby bodl: „Wir sein hier Deutsche!“ „My jsme zde Němci! rozkřikl se a klassicky lakonická ta odpověď byla neodvolatelným výměrem. —

Kromě Prahy a Vídně nebylo za tehdejšího špatného spojení poštovního pro velké, denně vycházející noviny, žádného výhodného místa, než jediného ještě Brna. Tam nepanoval také dosud stav výminečný a nebylo tedy žádného zvláštního dovolení doprošovati se. Ovšem; ale jedva počal Havlíček s tamní knihtiskárnou vyjednávat, zvěděl brzy, že žádný brněnský knihtiskař neodváží se j e h o noviny tisknouti, poněvadž prý se následkem dobrých zpráv strachují, že by jim byla odňata koncesse k provozování živnosti knihtiskařské, jakmile by Havlíčkovi sloužili . . .

Chtěli jej tedy umlčeti na dobro, jakoby byli jisti, že mimo Havlíčka není tu nikoho více, jenž by měl odvahy vstoupiti na rozstřílený násep. Pohříchu podobalo se tomu. Smutný pohled skytal tenkráte tábor náš. „Opatrně se skrýti a zachovati se pro lepší časy“ — bylo nyní heslem skoro všeobecným a ti „rozvážní“ a „zkušení“ naší „vlastenci“ jali se v zimomřivosti svých malých dušiček nyní zakřikovat a kárat tu poctivou snahu Havlíčkovu způsobem, že náležela k tomu věru železná povaha, nezpromrzeti se a nepohoditi vším. Nejen že potlačení „Národ. Novin“ j e m u jedině za vinu přičítali, skuhrajíce tu věčnou píseň o „zamezné vášnivosti“ a „přílišné prudkosti“ jeho, ale

vyčítali mu, že prý nám zbytečně nadělal tisíce nepřátel, že prohloubil propast mezi námi a německými našimi krajany, že podkopal úctu lidu ku kněžstvu a k úřadům, že přeceňoval naše síly a vůbec síly Slovanů rakouských, ano dokonce, že prý znesvěcoval naši svatou věc a potřísnil tu mučednickou korunu našich předbřeznových vlastenců, kteří naděje své skrývali tak pečlivě v hloubi srdcí svých a byli takými vzory trpělivosti holubičí, kdežto on svou bujností, svým vtipem bezohledným, svým třískáním do všeho, co se mu přičilo, poděsil všecky vzácné a urozené naše příznivce v kruzích vyšších, zalekl šlechtu i hierarchii již již prý k nám se klonící a způsobil, že nepřátelé naší národnosti nyní volají: vidíte, jak by byli ti Češi mírní, kdybychom jim popustili uzdy.

Takovými výčitkami, takovými perfidnostmi roztrpčováno Havlíčka v těch dnech zkoušky; tak jej píchali špendlíky oni pygmeové, kteří se honosili, že náleží ještě k těm ideálním předbřeznovým vlastencům . . . .

S druhé strany však procitlý náš venkov, právě nyní s dvojnásobnou vřelostí hlásil se k svému věrnému obranci. Nelze bez pohnutí čísti ty prosté, srdečné přípisy rolníků i celých obcí, kteréž sobě uchoval Havlíček na památku a které vydávají tak důležité svědectví o mravní zdravotě, vytrvalosti a ideální snaze našeho lidu, v níž spočívá celé tajemství našeho zázračného vzkříšení z ran noci pobělohorské. Dobrý ten lid český dával tehda sloužiti mše za zdar úmyslů Havlíčkových a svolával požehnání boží na hlavu poctivého, neohroženého bojovníka, „který nás neopustil, když všichni zalezli.“ — Havlíček byl ale z těch mužův ocelových, kteří chválu jako hanu stejně přijímají, nedadouce se ani onou zmámit, ani touto potlačit. V duši jeho nebylo žádných pochybností: on byl si úplně jist, že jde cestou pravou a koná svou povinnost. Muž taký nechá fičet kolem svých skrání všecky ty šípy záští, osočování, nepřízně a žárlivosti i jde svou drahou pevným krokem dále. Leda že někdy vzchytí je v letu do jedné ruky a vymrští zpět, odkud byly vystřeleny.

„Nemyslili jsme nikdy a také jsme to nikdy netvrdili,“ — odpovídá Havlíček všem těm tichošlápkům, „že *celý* národ s námi stejně smýšlí; neboť se přiznáváme, že bychom se *styděti* musili, kdyby s námi jistí lidé, kteří přece také rození Čechové jsou, stejně smýšleli; my jsme jen vždy říkali, že

s námi většina stejně smýšlí a to jest věc na sněmu i jinde dokázaná. Co se těch pánů týče, které bychom nejlépe „moderados“ nazvali, jsme velmi rádi, když se mezi nás počítati nebudou, proto že nám beztoho jen překáželi a důvěru kazili. Když svítí slunce milosti vládní a rozhazuje paprsky méně neb více výnosných ouřadů a ouřádkův, což divu, že leckomu, který dříve jen národ v srdci nosil, tento národ ze srdce vypadl a že se nyní drží zuby nehty známé písně: „Kdo si nechce hubu spálit, musí mlčet nebo chválit.“

Místo aby ochabnul, jak nepřátelé naši doufali, duch Havlíčkův naopak znovu vymrštil se na vzletného svého Šemíka, bič satyry jeho zasvištěl hnilým vzduchem a studentstvo naše již opět prozpěvuje, opisuje i šíří do všech krajů vlasti nové politické popěvky Havlíčkovy, složené k nápěvům nejznámějších našich písní prostonárodních, „poněvadž nebylo naděje, že by k nim pan Jelen kdy noty napsal“.*)

Byly to zvláštní verše; mohlo by se říci: písně poznání, z nichž mluví srdce naplněné hořkostí, ale dosti silné, aby sobě dodalo útěchy; zdály se býti vyňaty z roztrpčené duše lidu, jenž neví, má-li se osudu svému smát, anebo zlostí plakat. Zakyslý smích pohrával těmi stesky, vtip jako ostřice řezal křivdu, až tě posléze jediným obratem, jediným slovem vyšlehl žhavý blesk hlubokého, neodpouštějícího hněvu.

Oživme sobě na paměti dobu, v které časové písně ty se zrodily a zavzněly mezi lidem českým i domyslíme se snadno, jakého ohlasu došly zejmena tyto z nich:

Ach není tu, není.

Ach není tu, není, co by nás těšilo,
ach není tu, není, co nás těší;
co nás těšívalo, pány mrzívalo,
ach není tu, není, co nás těší!

Jaká to ústava, bez sněmu, bez práva,
jaká to ústava s obležením?
Taková ústava je jako votava,
je jako votava s zaplavením.

*) Známý hudební skladatel Alois Jelen, byv r. 1848 ve Vlašimi, vděk svornostské své čepici, za poslance do úst vodárného říšského sněmu zvolen, vypřáhl v Kroměříži první z našich řad, přeběhl do služeb vládních a prokázal vládě proti národu našemu co „c. k. archivář sněmovní“ platnou službu tím, že v létě 1850 přijel co agitátor vládní do Prahy a pomohl zde Haasovské „Mittelpartaji“ k vítězství v obci.

Pořád nám dávají, co se nám nelíbí,
Pořád nám dávají větší daně,
dávají oktrojky, na šíje obojky —
čert by to vydržel, pojďme na ně!

My pole ořeme.

My pole ořeme, jiný tam seje,
my se klopotíme, on se nám směje.
Počkej ty šelmo, nebudeš klidit,
však my se nedáme věčně jen šidit.

Ať je tak nebo tak, přec nějak bude,
pro těch pár . . . . . národ nezhyne;
pro jedno kvítí, slunce nesvítí,
však my tě . . . . . nechceme míti.

Rozhodně nejzajímavější jest však pro nás druhá sloka následujícího rozmarného popěvku:

Mně se všecko zdá.

1.

Mně se, mně se, mně se, mně se všecko zdá,
že pan Švarcenberk o ústavu hrá,
mně se, mně se, mně se všecko zdá,
že o konstituci hrá.
To obležení nadarmo není,
to se časem svým v robotu změní;
mně se, mně se, mně se, mně se všecko zdá,
že se o ústavu hrá.

2.

Škoda je těch časů, když jsme povstali,
když jsme konstituci, ve snu dostali,
škoda je těch časů, když jsme povstali,
že jsme my vás neznali!
Měli jsme vás znát, na fůru vás dát,
za hranice vyjet, tam vás vysypat;
škoda je těch časů, když jsme povstali,
že jsme my vás neznali!

Ejhle, k takovému poznání dospěl trpkou zkouškou Karel náš, toť jeho vlastní kritika celé naší naivní politiky z r. 1848. Poctivě přiznává se, že byla založena na nepodstatné důvěře naší v tehdejší vládu vídeňskou a vzácné ty příznivce, již po nějakou chvíli uznávali za dobré, koketovati s námi, což nám bláhovcům stačilo k víře, že stotožňují svůj prospěch s naším a tedy podeprou naše federalistické tužby, naše slovanské naděje.

„Měli jsme vás znát!“ zní vážné politické naučení pro Havlíčka, naučení pro všechnu budoucnost. „Rok 1849“, jsou slova jeho, „byl jako morálka k té kouzelné bájce, kterou nyní nazvati můžeme rokem osmačtyřicátým. Kdo se ale v r. 1849 nic nenaučil, komu v tomto roce nespadlo bělmo s očí: ten se již jakživ ničemu nenaučí.“

Těm roztomilým národovcům však, kteří se naučili v roce 1849 — ohýbati záda svá před vítěznou reakcí, kteří pod pláštíkem vlastenectví pamatovali toliko na svůj osobní zisk a nyní, ve službách vládních, ještě jej napomínali slovy káravými k mírnosti a ku zanechání neplodné opposice: těm vzorným charakterům lusknul Havlíček také několika šlehy svého sarkasmu pod nos, až se jim v očích zajiskřilo. Vzpomeňme si pro příklad na rozkošnou tu parodii „Kytice“ z „Rukopisu královdvorského“, napsanou 3. dubna 1850, kde Havlíček kreslí rozpaky jednoho z našich „vážených předákův“, jenž stonal tehda silně na — advokacii a divně sebou vrtěl, aby ji dosáhl:

Kytice.

Věje větříček reakcionský,
běží František k Dunaji,
nabírá vody do poděbradky;
po vodě k němu ouřádek pluje,
ouřádek krásný, černý a žlutý.
„Kdybych já věděl, ouřádku mastný,
že bych tě mohl jistotně dostat,
držel bych raději s aristokraty.“
„Kdybych já věděl, ouřádku mastný,
že bys mi mohl na vždy pozůstat,
zradil bych celou demokracii.“
„Kdybych já věděl, ouřádku mastný,
že bys mi mohl časem zas ujít,
držel bych přece radš s demokraty.“
A jal se Franta ouřádek lovit, —
spadl, ach! spadl mezi stolice.“

Kdyby nic jiného, již zmahající se ta porušenost v řadách našich, toto bojacné krčení se jedněch a nestydaté odpadlictví druhých, volaly důtklivě po znovuzaložení listu, který by pozdvihoval klesající mysl, tepal nestatečnost a cejchoval zrádu, listu, kterýž by bděl jako svědomí národa, jako stráž volající k unaveným: „Vzhůru, bděte, ať neprocitnete v okovech!“ Což divu, že Havlíček v okolnostech takových nemohl odolati šle

chetnému pudu srdce svého a byť i věděl, že bude v nerovném boji svém proti reakci brzo státi osamělý „jako ta hruš v širém poli.“ Jakub Malý své doby tvrdil v „Musejníku“, že prý toliko „nepokojný, podrážděný duch Havlíčkův znovu jej zavedl do publistického zápasiště.“

Nejnověji opět dokládá,*) že prý není vyloučen při Havlíčkovi i jiný ještě podnět k takové vytrvalosti v opoziční činnosti proti vládě: „totiž pochopitelná samolibost jeho, že nerad by se byl vzdal skvělého postavení svého v národní straně co přední, všeobecně oblíbený a velebený (ač prý ne vzorný) publicista její.“

My ale naproti tomu pravíme rozhodně: ani nepokojný duch, ani samolibost, nýbrž jediná věrnost Havlíčkova v službě opuštěného národa, jedině šlechetný ten zápal pro pravdu a právo lidu, jehož synem byl, jediný pocit svaté povinnosti řídil tehda veškeru snahu a rozhodnutí Havlíčkovo.

Mimo uvedené již okolnosti, mimo tu bídu žalostnou, která hrozila připraviti nás v očích světa i o to nejdražší, co národu po ztrátě volnosti ještě zbývá, o naši čest, stalo se touž dobou, že vláda konečně oktrojovala volební řád pro sněm český a vůbec řád zemský pro naše království. To znamenalo: připravovati se na volební boj, ve kterém vláda napne zajisté všechny síly, aby naši oposici porazila, vnášejíc zmatek do našich řad pomocí českých vládních novin, k jichž založení konala tentráte již pilné přípravy.

Však poslyšme raději Havlíčka samého: „Tenkráte,“ vypravuje, „očekávali jsme s největší jistotou, že na podzim r. 1850 vláda skutečně dle slibu svého počne do života uváděti oktrojovanou ústavu, že budou svoláni sněmové aspoň v pokojných zemích, že jmenovitě pomine obleženost v Praze a ve Vídni.

„Nechtěli jsme tedy promeškati důležitou dobu voleb sněmovních bez časopisu a považujíce zápověď „Národních Novin“ v Praze jen za taktiku vládní před svoláním sněmu, vynaložili jsme všechno, aby jen mohl vycházeti někde jinde neodvislý časopis naší strany. Takový byl původ „Slovana“.

*) Viz „Politická bibliotéka česká“, již vydává „Český klub“. Sv. VI. Strana 115.

Ano, — „Slovanem“ chtěl nazvati nový svůj list, aby již samo jméno věstilo tendenci jeho, připomínajíc Čechu v těžkých dobách těch, že není osamocen ve světě, alébrž živým členem rodiny slovanské, jejíž sídla rozkládají se po dvou pevninách zeměkoule. Než chvíle té, chtěla tomu ironie osudu, že nebylo téměř možno nalézti v Rakousku pro „Slovana“ místa, kde by rozbil válečný svůj stan. Když se nezdařila snaha Havlíčkova ani ve Vídni ani v Brně, nebylo vůbec možno pomýšleti dále na vydávání velikého, denně vycházejícího listu, jehož redakce jako expedice vymahá co možna nejlepšího spojení poštovního a telegrafního. Odhodlal se tedy Havlíček, že bude vydávati list, vycházející pouze dvakráte týdně v některém z našich živějších měst, kde nalezne obstojnou tiskárnu a výhodné spojení poštovní. Nejlépe by se mu bylo líbilo v probudilé a společensky přívětivé Chrudimi; než mimo nadání nemohl se dohodnouti s tamním knihtiskařem a tolikéž v Litomyšli nevedlo vyjednávání o tisk „Slovana“ k žádnému výsledku. Patrně báli se přestrašení knihtiskaři podniknouti tisk spisův Havlíčkových, aby nezaplatili to žalářem, ba ztrátou živnosti. Požadovali tudíž záruky pro svou bezpečnost před podobným protivenstvím, jakých Havlíček při svém skrovničkém jmění jim poskytnouti nemohl. — Tu, když Havlíček již byl jako na trní, přistěhoval se právě z Čáslavi knihtiskař František Procházka do Hory Kutné. Uslyšev, že to upřímný našinec, Havlíček bez dlení učinil mu nabídnutí. Procházka se nebál; chtěl býti s radostí Havlíčkovi k službám, avšak — skrovný jeho závod neměl pro vydávání většího časopisu ani náležitých tiskařských rychlolisů, ani zásoby písma, ani zručných sazečův, nadtož místností pro redakci, administraci a expedici listu. Slovem tedy, Procházka byl ochoten pomoci Havlíčkovi svou firmou knihtiskařskou, ale knihtiskárnu a vše, co k ní náleží, měl sobě Havlíček vlastně teprv pořídíti sám. Každého jiného bylo by to asi odstrašilo, ale úsilovné vůli Havlíčkově nic nebylo za těžko. Dal celé své jmění v sázku a pořídil si sám všechno: rychlolis, nářadí sazečské, písmo i náležitý počet dovedných sazečův, jakož i potřebné místnosti pro tiskárnu, sazárnu, administraci i expedici, tak že měl „Slovan“ zcela svou vlastní tiskárnu v domě číslo 419 na náměstí kutnohorském, kteráž se pokládala za filiálku tiskárny Procházkovy.

Tak doufal Havlíček, že přemohl šťastně největší potíž a

požádav přátelsky kutnohorského lékaře, MDdra. Josefa Štětku, aby mu laskavě vyhledal nějaký skrovný, ale přívětivý byt se zahradou, ohlásil příslušným úřadům, že od května roku 1850 počne v Hoře Kutné vydávati nový svůj list. — Avšak, není-liž známo, kterak velikého krále anglického, Viléma Oranského, sklátila v předčasný hrob — krtčí hromádka, přes níž kůň jeho klopýtl. Zarytí nepřátelé jeho, Jakobité při svých hodech proto vždy potom připíjeli — na zdar „malému gentlemenu v aksamitovém kabátci“, totiž onomu osudnému krtku. —

Nuže a několik nepatrných krtků bylo by také z jara roku 1850 málem zničilo veškeru tu klopotnou a šťastně dokonanou práci Havlíčkovu o vydávání „Slovana“ na Horách Kutných.

Také zde troufaloť si nyní plémě „sedmašedesátníků“ — pozvedati hlavy jako v Praze i jiných větších městech českých. Jakmile pak dostihla zvěst, že Havlíček se přestěhuje do Hory, jakoby do nich střelil. „Cožo? Ten rýpal, ten ultra Čech chce se tu usadit u nás a vydávat zde svoje buřičské noviny? Víte, co nám z toho pojde? Že dostanem sem taky stav obležení a že nedostanem sem ani krajský soud, ani který jiný zeměpanský úřad!“ Slovem, zkázu Jeruzalema věstili ti šosáci Hoře Kutné, dopustí-li, aby do její zdí vešel Havlíček-Borovský. Ode dne ke dni stávala se agitace považlivější; neboť šosácký ten živel byl dosti silně zastoupen v radě městské a vůdce jeho, tehdejší kancelářský ředitel, měl veliký vliv na slabého měšťanstu. Ano, povězme krátce: na žalost všech uvědomělých občanův kutnohorských nechybělo mnoho a městská rada kutnohorská byla by na věčnou hanbu staroslavné Hory Kutné nedopřála v lůně jejím útulku nejzdárnějšímu synu národa českého, nejstatečnějšímu obranci naší svobody a našeho života, nejslavnějšímu té doby publicistovi světa slovanského!

Pomysleme si tu škodolibou radost našich nepřátel národních, tu ránu mravnou pro naši věc vůči vládě, kdyby město tak ryze české bylo odepřelo Havlíčkovi přístřeší! Nikoliv, toť bylo by bývalo příliš podlé. Však již opřeli se také upřímní národovci kutnohorští šosákům patřičným důrazem a když přišla věc v radě městské na denní pořádek, stačilo rozhodné vystoupení zejmena JUDra. Benjamina Demmla, měšťana Vojtěcha Francka a MDra. Josefa Štětky, aby strana sedmašedesátnická zahanbena a poražena klidila se z bojiště. Radost většiny ná-

rodně-uvědomělého a svobodomyslného občanstva kutnohorského nelze vypsati.

Havlíček však ani slovem neodemstil se oněm šosákům, pracovavším o zkázu jeho; byl přesvědčen, že to nemají ze své hlavy, alébrž, že dali se užíti ve své obmezenosti toliko za nástroj hráčům daleko nebezpečnějším. S těmito chtěl se měřit mečem pravdy pokudkoliv zbude jen píď půdy zákonné v Čechách, na kterou by nohu postavil.

Ze všech spolupracovníkův „Národních Novin“ vybral sobě pouze jediného, mladíka to nevšedního talentu a charakteru, Jana Kodyma, který byl odhodlán vytrvati při Havlíčkovi děj se co děj, do boje posledního. Rozloučiv se pak s přátely a požádav některé z nich o dopisování do „Slovana“, vydal se Havlíček koncem dubna 1850 se svou Julií a Zdeňinkou za novým svým povoláním.

S jakými asi city loučil se Karel náš tenkráte s tichou Prahou? Zda vzpomínal, kterak kdys s tlukoucím srdcem chvátal od hor Žďárských ku branám jejím, celý svět ideálů v té mladé hlavě nesa? Jaká to obsažná kapitola žití zavírala se dneškem? Právě bylo tomu pět let, co nastoupil trnitou a přec tak vábnou dráhu spisovatelskou. Mohl s hrdostí pohlížeti na ni zpět. — Byť nebylo lze uskutečniti krásné ty plány a podniky literární, o nichž snívala duše mladistvá; však provedl za to zdatný kus práce na roli ještě zirnější, ba vlastní jeho pavaze nejpřiměřenější. Byl učitelem, byl vzdělavatelem lidu svého v nejvlastnějším slova významu, jakož toužíval za prvních svatých vznětů a zaslíbení jonáckých.

Nuže, nyní stál před úkolem novým, posavádního neskonale obtížnějším. Zatažený, obzor kamkoliv pohlédl; nepřátelé naši plni kuráže, u nás ale všude zmalátnělost myslí, všude hrobové ticho. — Musel býti připraven na vše, i na nevděk vlastních rodákův. Či jej neopouštěli již dnes tak mnozí z bývalých spolubojovníků a přátel nejlepších? Jakž teprv, bude-li v Čechách ještě hůře?

Ale buď jak buď — povinnost velí a chrabrý Karel náš netázaje se po vděku či nevděku světa, již na cestě za novou prací, již neomrzele chvátá novým bojům vstříc! Neboť „kdož se lidu ujímáš, proň pracuješ, aneb v nebezpečenství se vydáváš“ — zní hluboké jeho slovo — „nesmíš nikdy za to očekávati to, co jmenujeme

v obyčejném životě vděčností. Pokud jde všechno dobře, přijmou od tebe s radostí všelikou práci, budou tě třeba i chváliti, aneb i v hospodě na tvé zdraví píti: přijdeš-li ale na této cestě své do nebezpečí, k ourazu, neočekávej od nich nikdy pomoci aneb oběti; neočekávej také a nespolehej se nikdy na ně, kdyby k provedení něčeho zapotřebí bylo také pomoci a oběti z jejich strany. Že tomu jest tak a nejinak, kdož by se divil? Jest to věc zcela přirozená a pošetilý jest každý, kdo očekává něco lepšího; neboť ošizen bude a trpce sklamán v nadějích svých každý, který hledá vděčnosti a odměny od lidu za své práce pro lid.

„Vždyť právě proto se ujímáme lidu, aby se zvelebil, aby pokročil ve vzdělanosti a skrze ní k lepšímu životu: jest-li se tedy ujímáš o nevzdělané, o lidi otrocky vychované a otrocky smýšlející, kterak od nich očekávati můžeš způsoby vzdělanců a svobodných vyšších tvorů? Kdo seje les, kdo zakládá sad, zřídka se dočká sám ovoce a užitku: ale jak bídný by byl svět, kdyby proto již nikdo sadův zakládati a lesův síti nechtěl? — Kdo tedy se ujímá lidu, musí k tomu míti jiné a vyšší pohnútky, než-li jest vděčnost a odměna od něho: ve zdaru svého díla a ve vděčném, přátelském uznání malého počtu svých stejně smýšlejících musí hledati jedinou odměnu, nechce-li býti brzy sklamán. Jaké vděčnosti se ku př. dočkal Mojžíš za to, že vyvedl národ svůj z otroctví egyptského? To buď každému pro útěchu, který se snad rmoutí příliš nad nevděčností, tupostí a nestatečností lidu a snad proto se chystá vším praštiti. Naopak, právě proto se přičiňme o zvelebení a povznešení toho lidu, aby aspoň potomci byli jiného druhu.“ — Nepřátelům našim ale odpovídal:

„Vy jste si dali všechnu práci, vymazati nás z počtu národů; my vám ale dokážeme, že si ještě větší práci dáti dovedeme, abychom zůstali tím, čím nás Bůh stvořil, národem samostatným, vám rovným, nikoli vašimi poddanými!“

„Všechno má svůj čas,
a co jsme my jednou bývali,
budeme přece zas!“

Takový muž opouštěl 24. dubna 1850 obleženou Prahu, jako Léon Gambetta opouštěl obleženou Paříž, aby zkusil osvoboditi vášnivě milovanou vlast.

XXVIII.

První číslo „Slovana“.

S dychtivým zrakem a tlukoucím srdcem sta a sta upřímných Čechův sledovalo neohroženého zápasníka, jenž podnikal nejodvážnější výpravu, jaká se jen mysliti může. Každý dychtivě očekával objevení se prvního sešitu nového časopisu Havlíčkova a na týdny před vydáním téhož bylo již přihlásilo se na „Slovana“ přes tisíc předplatitelův. Nebylo tudíž jen událostí pro Horu Kutnou, když dne 8. května 1850 o půl druhé hodině s poledne „Slovan“ z expedice v domě Fr. Haufa v Kouřimské ulici, tedy v samém takřka středu Hory Kutné, vydávati se počal.

Ex ungue bonem! Hned obsah prvního sešitu, řádné to brošury o 32 stránkách formátu slovníkového převýšil všechno očekávání. To bylo opět kus poctivé české práce, nesoucí pečeť křepkosti ducha a síly charakteru. Jak upřímně a neohroženě promlouval „Slovan“ hned v úvodu, jejž zahájil proslulým slovem znamenitého státníka anglického, Richarda Sheridana:

„Raději žádný sněm než žádnou svobodu tisku; raději oželím odpovědnost ministrů, Habeas-Corpus aktu, povolování daní, než-li svobodu tisku, neboť touto všechna dotčená práva opět se získají.“

I vyloživ svým jasným způsobem opětně, že bez osvěty a probuzenosti duševní, kterou jen tiskem v pravdě svobodným výdatně šířiti lze, není národ schopen, aby uhájil svobody své proti libovůli zpanštilých samozištníků, — Havlíček neostýchal se říci ihned také naší soudobé intelligenci své mínění:

„Od té doby,“ žehral, „co Praha, hlavní to ohnisko vyššího života našeho národa, pravé srdce, z kterého proudí již po tolik věků oživující žíly do veškerých našich krajin, od té doby, co Praha skrze obležení zbavena jest (bohužel již nyní celý rok!) vedle jiných ústavních práv také svobody tisku, ztratili jsme téměř celou svobodu tisku pro záležitosti občanské. Ačkoli kromě Prahy a několika pevností v celé ostatní naší vlasti v ouplné míře platí ústava a v ní pojištěné právo svobodného tisku, nepoužil nikdo za ten celý čas tohoto práva k vydávání liberálního, záležitosti českého národa bezohledně zastávajícího

politického časopisu. Zajisté ne velmi chvalitebná to pro nás událost, svědčící o malé posud probuzenosti našeho veřejného občanského života. Pohledněme vůkol sebe! Malá naše sousední saská země, počítající million obyvatelstva, čítá svých asi 200 politických časopisů a není tam téměř ani jediného dosti nepatrného městečka, aby nemělo svůj politický časopisek. U nás ale, kromě Prahy, neudržel se posud nikde samostatný politický časopis a následek toho byl ten, že s Prahou klesl národ dobrovolně do obležení.“

O osudu „Národních Novin“ nechce se šířiti, ač by mohl o jejich zápasu s vojenskou subordinací dlouhé kroniky vypravovat. Zpomíná prostě, kterak místo důvody odpovědělo se mu zákazem, zatím co noviny německé strany nechávají se pokojně dále vycházet, i jakých překážek se mu nakladlo, aby nemohl zaraziti list nový:

„Zastřeme raději rouškou zapomenutí truchlivou minulost a pokusme se věřiti přece na lepší budoucnost!“ Chce se s celým národem přesvědčiti neklamně, pracuje-li vláda ku zničení veškeré ústavnosti neb ne. Nechce-li vláda pokládati se za neomylnou, má-li vůbec úmysl přivésti kdy ústavní svobodu z papíru do skutečnosti, pak musí trpěti opposici, pak musí nechati tisku opposičnímu volné slovo, aby poznala hlasy těch, kdož s ní nejsou spokojeni. Bude-li ale rozbíjeti to neklamné zrcadlo, ve kterém by viděti mohla vady své, pak dokáže jen sama, že nemá úmyslův dobrých, že pracuje k absolutismu:

„Zapovídati opposiční noviny aneb všelijakým jiným způsobem utlačovati, není za našich časů žádná státnická moudrost, proto že se tím přece smýšlení lidu nepředělá a že tím vláda jen patrně svou slabost a bázeň objevuje. Známť já mnohem lepší prostředek proti opposičním novinám, který mohu každé vládě jakožto neklamné tajemství zjeviti a sice následující: Buďto jest to, co opposiční noviny praví, národu škodlivé a lživé, anebo užitečné a pravdivé. Jest-li to škodlivé a lživé jest, ejhle! slavná vládo, nezakazuj opposiční noviny, nýbrž dokaž hezky srozumitelně ve svých novinách národu tuto škodlivost a lživost opposičních novin a jistě se jich nikdo držeti nebude: jest-li ale to, co opposiční noviny praví, užitečné a pravdivé jest, tuť je opět nemáte zapovídat, nýbrž přidržeti se této užitečnosti a pravdivosti.

„Vy zapovídáte opoziční noviny, poněvadž prý vám kazí důvěru národu: kdybyste ale měli zapovědět všechno to, co vám kazí důvěru národu, tuť byste museli zapovědit velmi mnoho, snad také leckterý ze svých vlastních zákonů, především ale své papírové peníze, ty opoziční noviny, jejichžto redaktorem a odpovědným vydavatelem jest pan ministr Kraus. Tyto papírové šestáky, desetníky, čtvrtky, půlky, jednotky a dvojky, to jsou ty nejkřiklavější opoziční noviny, ty vám úhlavně kazí důvěru národu: každý ten papírový šesták a desetník, každá ta čtvrtka a půlka volá pronikavě: nedůvěru! nedůvěru!

„V tom se nyní již skoro všickni hlasové srovnávají, že stav našich veřejných záležitostí nemůže zůstati takový, jaký jest nyní. „Tak to zůstati nemůže!“ jest nyní skoro již přísloví v rozličných zemích rakouských a jest-li vláda dokonce žádného ohledu nechce vzíti na tento hlas, jest-li jen to považuje za pravé veřejné mínění, co jí mluví několik zištných, každého, kdo právě má moc v rukou, chválících pochlebníků, pak ovšem se musí srdce každého pravého vlastimila jen děsiti následků takové zaslepenosti.

„Přání všech rozumných občanů musí býti to, aby se již nyní pokojně a podle p r á v a a z á k o n ů vyvinoval dále náš veřejný život, aby se poznenáhla podle zásad r o z u m o v ý c h zdokonalovaly naše zákony a naše zřízení. K tomu ale především zapotřebí jest v e ř e j n é j i s t o t y p r á v n í, té jistoty, že ve veřejném státním životě nepanuje nikde libovůle, že se z á k o n ů m u s í d r ž e t i t a k d o b ř e v l á d a s a m a, j a k o k a ž d ý j e d n o t l i v e c, ne ale, aby se občané obávati museli, že to, co dneska jest všeobecně platící zákon, zejtra podle pouhého uzdání jednoho člověka neb několika lidí se změní.

„Přičiňovati se dle sil svých k tomu, abychom konečně došli k takovémuto stavu veřejné právní bezpečnosti, bylo vždy h l a v n í m m ý m ú č e l e m a jest jím také při vydávání tohoto časopisu. Chci se za těchto časů, kdežto velmi mnohých již obávání se zmocnilo, že hodlá vláda naše poznenáhla jednu naši svobodu po druhé ztenčiti a přiblížiti se zase ke starému absolutnímu řízení a bezpráví, chci, pravím, za těchto s m u t n ý c h časů podati důkaz, máme-li ještě opravdu svobodu tisku.

„Vímť ovšem napřed, že hlasy Slovanů, skoupě a otčimsky odbytých Slovanů, které se v mém časopise opět ozývati budou, sotva budou příjemné vládě, vímť ovšem také, že nemám moc

protiviti se, kdyby i nyní vláda, vyhnouc se zákonu o tisku, jiným násilným a libovolným způsobem chtěla zameziti vycházení mého časopisu: spokojil bych se ale v tomto případě alespoň tím vědomím, že jsem přispěl k tomu, aby národ s jistotou věděl, co má od vlády očekávati a jak vysoce sliby ceniti.

„A říká se, že jest hrstka jistoty lepší, než pytel naděje a i taková jistota má svou cenu, zvláště za našich časů.“ —

Nuže, jistoty té poskytla Havlíčkovi vláda Bachova rychleji, než se věru nadál. Neprošlyť od předložení povinného výtisku „Slovana“ na úřadě ani dvě hodiny a již objevil se v místnosti expediční c. k. komisař podkrajského úřadu, pan Czech z Czechenherzu, v plné slavnostní uniformě, aby hned první číslo „Slovana“ — z a b a v i l. Neznal se ale posud dobře v proceduře konfiskační a zapomněl samou horlivostí, že musí konfiskační rozkaz dle zákona doručiti samému vydavateli, Havlíčkovi, který bydlel v zcela jiné končině města, totiž na Kolmarku. Dále zapomněl, že musí sobě ke konfiskaci přibrati městského policejního revisora a dva svědky, k zapečetění sebraného nákladu i sazby, že pak třeba magistrátní pečeti, o kterou měl řádně měšťanostu požádati. Z opomenutí všeho toho povstaly zmatky a nesnáze, jimiž první konfiskace „Slovana“ stala se episodou velice zábavnou. Když totiž majitel expedice, p. Hauf, vyslal rychle učedlníka k Havlíčkovi, pan komisař zalekl se toho a pustil se za utíkajícím poslem. V běhu se mu ale zapletlo kordisko mezi nohy a pan komisař upadl přes ně prostřed náměstí na nos, až mu klobouk odletěl. Tím získal učedlník času a utekl mu.

Ustav od marného pronásledování a oprašuje se, vzpomněl si teprv pan Czech na potřebu policejního revisora a svědkův.

Onoho se dovolal dosti brzy, ale hůře bylo se svědky. Marně chodil od domu k domu, žádný z měšťanů neměl pokdy, ano jeden z nich (Václav Häusler) pana komisaře přímo se zákonem v ruce upozornil, že musí býti k takovéto assistenci úředním přípisem vyzván.

Uplynulo již kolik hodin a komisař pořád ještě neměl žádoucích svědkův; zatím nařídil Havlíček svému korrektoru, aby 400 výtisků pro Prahu určených ze skladu vyzvedl a bez dlení s nimi na Kolín a po železnici do Prahy odejel. Byl úplně v právu, neboť konfiskace nebyla posud podniknuta. O 4. hodině odváženo tedy před očima p. Czecha 400 čísel „Slovana“ ku Praze.

Havlíček sám čekal zatím klidně doma, až se k němu konfiskační komisař dostaví, což stalo se konečně ku 7. hodině večerní. Nyní teprv, když přečetl si konfiskační rozkaz, šel s komissí do expedice. Však hle, nová nesnáz. Náklad „Slovana“ byl sice svázán, ale kde bylo pečeti městské, aby se sazba zapečetila? Kdyby nebyl býval policejní revisor Pícha měl tolik ochoty, že per nefas, totiž bez povolení purkmistrova, honem tuto přinesl, nebyla by vůbec toho dne konfiskace již možnou bývala. Nyní se jednalo ještě jen o nějakou bednu a o trakař. Pouhé to maličkosti, o které by jindy věru nebylo zle, ale tentokráte nikdo neměl bedny, nikdo pytle, nikdo trakaře. Teprv po nekonečném na všech stranách shánění mohl býti zabavený náklad „Slovana“, za velikého shonu a rozčilení lidu, na trakaři dopraven o 10. hodině noční na úřad podkrajský.

A k vůli čemu předsevzata tato sedmihodinná, sensační konfiskace? Rozkaz podkrajského hejtmana Reisera neskytal ani nejmenšího světla. Zněl prostě do slova: „Cís. král. podkrajské hejtmanství widí se nuceno dnes vyšlý svazek částku perwní časopisu „Slovan“ obstawiti a nařizuje okresnímu cís. král. komisaru Czech one u wás pane naleznute exempláře téhož časopisu confiscirovati a wám odebrati.“

Domníval se tedy Havlíček, že jde snad jen o nějaký formální přestupek, jejž nevědomky spáchal a pro který musel nyní nové pismo objednati si z Prahy, (ano po zabavení sazby nezbylo ho důstatek), čímž zdrželo se vydání druhého čísla „Slovana“ o plné dva týdny!

Avšak v poledne 15. května zvěděl o jiném. Držel v rukou žalobu pražského c. k. státního zástupce, z které vyrozuměl, že prý v článku, nadepsaném „Naše zemská ústava“, pocházejícím tolikéž z péra jeho — zemskou ústavu hanobil a Čechy k nepřátelství proti Němcům popouzel, na kteréžto dva přečiny vyměřoval tiskový zákon trest až dvouletého žaláře a pokutu až do 1000 zl. Zároveň dozvěděl se z obžaloby, že jej c. k. podkrajský úřad kutnohorský vinil v raportu svém „z nejvyššího buřičství!“

„Nastal mi tedy tiskový soud“, poznamenal Havlíček v prvním dojmu: „Nevyhoví-li nejv. zemský soud mému odvolání, přijde věc před porotní soud, na který se velice těším. Neboť nabudu příležitosti, abych před veřejně shromážděným lidem ještě obšírněji a jasněji dokázal pravdu toho, co v mém

článku jest obsaženo. Ta porota se v Čechách ještě nenarodila, která by nade mnou pro tento článek vyřknouti mohla „vinnen.“ —

I kohož by po takémto slově nezajímalo poznati obsah zažalovaného článku?

Jednal o novém volebním řádu pro sněm český, oktrojovaném 3. února 1850, jejž byl vypracoval Alexandr Bach k užitku budoucího — Schmerlinga. Nuže Havlíček odhalil povahu i účel díla toho na první ráz:

„Každé pravé srdce české“, napsal, „velice zarmoutiti se muselo nad tou nespravedlivostí, s kterou při sestavování volebního řádu toho chytrým spůsobem na outraty naše zvětšena jest moc Němců na sněmu českém. Daleko budiž ode mne, abych snad proto nějakými vylíčenými vášnivými slovy neb trpkými výčitkami stíhal ministerstvo: při tak veliké a zjevné nespravedlivosti postačí jen chladný důkaz:

„Podle nové zemské ústavy budeme míti na sněmu zemském 220 poslanců a sice 70 z první třídy, které si budou voliti boháčové, platící 500 zl. stř. přímých daní, pak 71 poslanců z měst a 79 z ostatního národu.

„Již z toho vidí každý, že to není žádná konstituční representace podle okresů, nýbrž stará stavovská: než o tom nechceme zde slov šířiti. Hlavní otázka pro nás jest, kolik bude na českém sněmu Čechů a kolik Němců seděti?

„Český sněm bude míti 220 poslanců, připadá tedy vlastně na 20.000 duší jeden poslanec a kdyby byla řekla vláda jednoduše: vždy na dvacet tisíc volí se jeden poslanec, tuť bychom ovšem museli mít my Čechové 138 a Němci jen 82 poslanců a zastoupení země bylo by poctivé a spravedlivé.

„Avšak jaký by to byl sněm, ve kterém by sedělo 138 federalistů a jen 82 centralistů? 138 divokých Slovanů a jen 82 civilizovaných Němců? Na takový sněm nemohlo naše ministerstvo ani pomyslit; kterak se tedy zbavit alespoň na sněmě českém té mrzuté a nepříjemné většiny, kterou Bůh (snad jen v některé své slabší chvíli) stvořiti ráčil v zemi české? Především zavésti třídu první, 500 zlatových voličů se 70 hlasy: bývalá pravá česká šlechta vyhnána jest ze země a jmění její konfiskováno, statky rozdány a rozprodány jsou lacině cizincům, ta část české šlechty, která přece ještě zůstala, poražena jest a odcizena od národu; skrze úmyslné zanedbání

všelikého pro skutečný život potřebného vzdělání ve školách, nemohla v zemi zmoci se nijaká podnikavost a průmyslnost; průmyslníci, obchodníci přicházeli jen z cizích zemí, zbohatli u nás v krátkém čase a poněvadž se za hranicemi našemi, bohužel! nikde Češi nerodí, nemohou býti těmito nyní bohatými a do první třídy náležícími obchodníky a průmyslníky Čechové a tím stane se, že z těch 70. poslanců, které první třída voliti má, sotva 20 bude Čechů, za to však jistě 50 Němcův.

„Jeden z předních pánů ministrů vyjádřil prý se při tom: „Kdo za to může, že nejsou Čechové bohatí?“ Kdo zná dějiny české od roku 1620 až do 1848, ví dobře, kdo za to může!

„Avšak i v tomto pádu by ještě musela býti většina Čechů na sněmu a sice:

	českých poslanců	německých
z první třídy . . .	20	50
v Praze	7	3
v ostatní zemi . .	88	52
	115 Čechů	105 Němců.

„To vidělo ministerstvo a pováživši slušně, že by tato většina česká snad ve své opovážlivosti mohla rušiti pokojný chod tichého poněmčení celého Rakouska: umínilo si tomuto hrozícímu nebezpečí důkladně všeliký přístup zameziti až na věky věkův. Jak to ale provésti? Říci zrovna, že každý německý okres má voliti dva a každý český jen jednoho poslance, to by bylo přece tuze upřímné na diplomaty; avšak nemusí se jíti vždycky zrovna, křivé cesty také někdy vedou rychle k cíli... V okresích venkovských se tedy nedá nic dělat, tu se již musí nechat Čechům těch 50 a Němcům jen 29 hlasů, jak se patří. Ale při městech to půjde: řekne se, že města zastupují — průmysl. Ovšem, dle naši zemské ústavy *nepřicházejí* ani *jednání* o průmyslu na sněmu zemském a proto se může leckomu zdáti zvláštní zastoupení průmyslu nepotřebné; ba ještě snad bude někdo namítati, proč jsme také v úplné důslednosti jiné stavy, na př. kněze, učitele, umělce, lékaře, právníky atd. nenechali zvláštní poslance voliti. — Kdo ale může žádati důslednost? Dost na tom, jest-li jen Čechy o několik hlasů připravíme a Němcům je přidáme.

A to se ministerstvu výborně podařilo. Vizme jen několik příkladův. Český okres Smíchovský má 84.000 obyvatelů a jen *jednoho* zástupce; německý okres Šlukenavský má 44.000 oby-

vatelů a čtyry poslance (totiž tři z měst a jednoho z okresu), z čehož vidíme, že jeden Němec okresu Šluknovského tolik váží jako 8 Čechů okresu Smíchovského. Ale jaká pomoc? Proč nemá okres Smíchovský žádný průmysl? A jest to také pravda, Smíchov nemá žádný průmysl. Kdyby byl Smíchov německé město, bylo by přece snad ministerstvo spozorovalo v něm ty nesmírně vysoké komíny parních strojů, velikánské dílny, ten ohromný parní mlýn, na sta řemeslníků atd.; přece by snad bylo shledalo trošku toho průmyslu, co by zapotřebí bylo pro německé místo na poslance; ale tak, české místo . . . nadarmo se valíš ty hustý kouři celý den z velikánských dílen Smíchovských, až k čichu rovnoprávnosti milovného ministerstva neprorazíš!

„Nejvýbornější ale průmyslníci musejí již býti v Lokti! Německé město Loket má 2409 obyvatelů a volí zvláštního poslance na sněm a český okres Pelhřimovský má 83.000 obyvatelů a volí také jen jednoho poslance, z čehož vysvítá, že jeden Loketský Němec má tolik politické váhy jako 35 Čechů z okresu Pelhřimovského!! Věru, nad takovou spravedlivostí by musel každý turecký paša hořce zplakati! — K tomu ze musí doložit, že Loket ani stín žádného průmyslu nemá a že mohu každou chvíli jmenovat ministerstvu 50 českých míst větších i průmyslnějsích než Loket, která dokonce žádného hlasu nemají.

„Na příklad, jak se vůbec s českými místy zacházelo, uvedeme jen Humpolec. Humpolec měl dle vládních výkazů r. 1846 4534 obyvatele, náležel již tedy předně mezi ta města, která mají dle zemské ústavy proto poslance zvláštního, poněvadž měla roku 1846 více než 4500 duší. Avšak i kdyby neměl Humpolec tolik obyvatelů, zasloužil by mezi průmyslnými městy mnohem přednější místo, než na př. Arnau, Liebenau atd., atd., ale Humpolec jest české a liberální město a proto nemůže míti poslance. A na př. Strakonice, které přece tolik svého výrobků do cizích zemí prodají, proč ty nenalezáme v počtu průmyslných? Ovšem ministerstvo nynější jest nepřítel — červených čepic . . .

„Že vlastně ministerstvu na opravdivém zastoupení průmyslu méně záleželo, než na nepřirozené převaze němectví, poznáme z toho, když považíme, kdo vlastně bude voliti poslance v takových „průmyslných“ místech německých. Po odrážce těch několika fabrikantů, jejichžto dělníci dle ústavy beztoho hlasů

nemají, kdo bude voliti v takovýchto místech poslance? Nechybíme mnoho, řekneme-li, že nejvíce zastoupeno bude — pašerství a to jest vlastně ten pro blaho státu tak důležitý interess, o jehožto dobré zastoupení na sněmu vláda tak svědomitě se postarala... Věru, v této budoucí české representaci tak bystře jest všechno rozmyšleno, že při každé maličkosti hledělo se k jednomu účelu. Tak na př. má pět měst: Kutná Hora, Plzeň, Budějovice, Cheb a Liberec po dvou poslancích. Kdyby každé mělo jen po jednom (a jistě jest to neslušno, aby 10.000 duší dva poslance mělo proti 80.000, které jen jednoho mají), byli by tři Čechové a dva Němci, poněvadž by jistě v Plzni a Budějovicích Čecha vyvolili. Poněvadž ale volí každé dva, tuť skoro nepochybné jest, že jen Kutná Hora oba Čechy vyvolí, Budějovice ale a Plzeň každé po jednom Němci a Čechu a tu vypadne — 6 německých poslanců a 4 čeští, tedy zrovna naopak! Takovým tedy způsobem docílilo se, že na budoucím českém sněmu na nejvýš může býti 105 českých poslanců a že bude jisté 115 německých a to ještě jen pod tou výminkou, kdyby z první třídy 20 a z Prahy 7 Čechů vyvoleno bylo, což obojí dle mého náhledu pochybné jest, takže s jistotou jen asi na 90 poslanců českých počítati můžeme. My tedy ve své vlasti většina 2,742.000 duší budeme míti jen snad 90 a německá menšina 1,619.000 duší bude míti 130 zástupců na českém sněmu! Víc není zapotřebí k důkazu, jak spravedlivě se s námi jedná a co se s námi obmýšlí . . .

„A pan ministr hrabě Lev Thun, ten samý pan hrabě, který co mladý praktikant tak horlivě v Augšpurských novinách a v knížkách dokazoval, jaká křivda se nám děje, ten samý hrabě Lev Thun, co ministr, mohl míti to svědomí, aby podepsal tuto do nebe volající nespravedlivost a aby ji co spolurádce k potvrzení schválil, přijímaje sám na sebe část odpovědnosti? Ba nejen že ji podepsal a schválil a na svědomí přijal, ale ještě i více snad učinil: S neobyčejným podivením totiž pozorovali jsme mezi místy německými, která též svého zvláštního poslance dostala, také nepatrné městečko Děčín (Tetschen) s 1598 obyvateli a vesnici Podmokly (Bodenbach) s 820 obyvateli, pravím dohromady dva tisíce čtyry sta osmnácte obyvatelů a dlouho jsme nemohli přijíti na nějakou slušnou záminku tohoto hlasu, až nám konečně napadlo, že jest to — bývalé panství rodiny Thunovské!“

A jakoby tušil, že zasekl do kořene jedovatého stromu, který dlouho bude otravovati život náš, zavřel Havlíček kritiku svou tímto úchvatným doslovem:

„Končíme rozvažování toto s trpkými city ... Od té doby, co se otcové naši osadili v této zemi, nebyla naše historie nic jiného než ustavičný boj se závistivými, cizího žádoucími sousedy. Kdykoli se národ náš trochu zmohl proti nim, bylo to vždy jen na krátce a s nesmírnými oběťmi spojeno a na každém tom kousku našeho dobrého práva lpěla krev a slze. Roku 1848 jako duha na obloze ozářila nás na okamžení rovnoprávnost a sotva jsme se bažiti počali pohledem na lepší budoucnost, již se jako mlha rozplynula před naším zrakem! Avšak, nepřiváděj nás tato krutost osudu v nečinné pochybování, zoufání a opouštění sebe samých. Osudy Evropy nebudou nyní již bez rozhodnutí, nastane již čas, kdežto nebude osud národu již déle záviseti od lásky a protekce několika ministrů, nýbrž pouze od přičinění národa samého. Leží-li v nás ještě nějaká životní síla a budeme-li jí náležitě užívati, nezahyneme v proudu národů.“

Takový byl článek, pro který chtěli Havlíčka pohnati před porotu! Avšak po 3 měsících ohlásil c. k. státní zástupce, dr. Čermák, soudu kutnohorskému, že — upouští od žaloby, načež c. k. krajinský soud výnosem od 7. srpna 1850, číslo 465, veškeré další řízení v při té zastavil a následujícího dne zabavený první svazek „Slovana“ Havlíčkovi vrátil. „Věděli jsme napřed, že se s námi vláda do žádného procesu nepustí“, bylo jediné dostiučinění Havlíčkovo za utrpenou škodu.

XXIX.

Aristokracie a byrokracie.

Zatím byl sobě „Slovan“ dobyl již tisícerá srdce v Čechách, na Moravě, pod Tatrami i v Haliči. Nic nevadilo, že nebyl to list denní; dýchal svěžestí života, nahražoval čtenáři důkladným rozborem rychlost zpráv, a působil zrovna tak mocně v mysl národa, jako druhdy „Národ. Noviny“. Ba v nejednom ohledu byl ještě výbornější těchto. Neboť jakkoliv od rozehnání

sněmu kroměřížského Havlíček nedal se již nikým mýlit a šel svým zdravým, opositičním směrem statečně ku předu, jakkoliv za ten rok 1849 podal velkolepý důkaz svého podivuhodného nadání publicistického, napsav 105 výborných článků úvodních, mezi nimiž 56 polemických, přeloživ do feuilletonu z ruštiny velký román Gógolův „Mrtvé duše," a téhož novellu „Lokajstvo," podav mistrný výtah z Klaczkovy fulminantní filippiky: „Die deutschen Hegemonen" a vybrav nejráznější místa z Dalimilovy kroniky, — což nyní ještě zralejším duchem řídil Slovana pevným směrem demokracie české a křepkost pracovité síly jeho dosáhla zde svého rozvoje svrchovaného.

Postrádaje zde pomocníkův, podporován pouze několika nadšenými mladíky, na mnoze i bez pomůcek literárních, — neboť zůstavil téměř celou knihovnu svou v Praze, — podál ruchu života velkoměstského a kruhův politických, Havlíček nicméně ve vlastní hlavě své choval takový poklad mohůtnosti tvůrčí, takový oheň genia a tolik neumorné dělnosti, kolik v tom ryzím srdci bylo poctivosti, lásky a zápalu chrabrého pro pravdu i právo oklamaného národa. Pracoval „Slovana" téměř sám; „Slovan" ale vycházel, jak víme, dvakráte v témdni, každý sešit o dvou velkých arších, takže měsíčně vyšlo 16 tiskových archův, t. j. kniha o 412 stranách, čili za rok čtvero mocných svazkův, každý o 1236 stranách. Mohlo by se za to míti, že časopis, vycházející 8krát za měsíc, v jehož redakci nesedí než dva pracovníci, musí se státi časem jednotvárným.

Leč, probírejme se těmi pěti svazky „Slovana!"

Jaká to hojnost znamenitých úvah politických, náboženských, dějepravných. Co tu myšlenek, pravd a zásad zdatných! Není čísla, o němž by se mohlo říci: „zdřímnul Homér." Každé má svou platnost, každé povzbuzuje a poutá rovně svým duchem rázným, svou zmužilou polemikou, jako věcnou důkladností výkladův, správností úsudku jako tou upřímností bystrého rozumu českého bičujícího vtipem hloupost, ale tepoucího palcátem nepoctivosť. Každá nese na čele svém znak opravdivosti snahy a vůle neunavné, i nade vše statečného karakteru.

„Nyní, kdy nebylo již žádného práva osobní bezpečnosti proti libovůli ministerské" — zní úsudek Karla Sladkovského o této periodě působení Havlíčkova — „nyní, kdy veškeří, i nejhorlivější obhájcové svobody z bojiště zmizeli, když nad každým slovem pravdy vznášel se meč vlády neobmezené —

nyní Karel Havlíček Borovský objevil se v nejúplnějším smyslu slova co rekovný bojovník pravdy věčné, i hájil sám a sám beze strachu a bez všeliké bázně svobodu občanskou a konstituční zřízení veškerého Rakouska“. Nezvratná víra v slavnou budoucnost a svobodu živlu slovanského, nepřekonatelná láska k trpícímu národu svému a kaceřované pravdě; veškeré svízele pevně přetrvající naděje v konečné vítězství dobrého práva, poctivosti a rozumu zdravého: toť byly životní pružiny „Slovana“ Havlíčkova, jehož blesky zářily národu našemu na cestu úskalím, jako onen plamenný sloup vedoucí kdys lid Mojžíšův z poroby Faraonův.

V „Slovanu“ soustředil se takořka veškerý další osud národa českého. Jeho „Pozorovatel politický“ — pravé to mistrovství Havlíčkova talentu, v té době kruté tlumočil všechny tužby, žely a hněvy rozhořčeného národa, jsa postrachem farizejům, odpadlíkům a škůdcům — útěchou, zbraní a naději všem poctivým a statečným Čechům. Čím hůře věci se obracely v Rakousku, tím rozhodněji dotíral Havlíček na pokryteckou vládu, stavě skutky její proti jejím slibům a napomínaje lid, aby se bránil krok za krokem každé libovůli jménem zákonů posud nezrušených.

Nový živel úporný počal tehda tíhou olověnou doléhati na národ náš: nový ten aparát německé centralisace, vlastní ten tmel nového — povilágošského Rakouska: — Bachovská byrokracie. „Vlastně to nejsou noví ouředníci, nýbrž skoro všechno buď starý Krajsamt neb Oberamt v nové uniformě“, poznamenal Havlíček o nových politických úřadech již v prosinci 1849 v „Národních Novinách“; však tehda nechtěl ještě o novém ústrojí pronésti soud, volil vyčkati „až jak se ukáže.“ Nuže, nebylo mu čekati dlouho: v tomto ohledu pracoval Alexandr Bach věru americánsky rychle. Kromě zřízení armády 16.000 četníků, jímž uloženo ne tak střežení veřejné bezpečnosti, jako spíše dozor nad smýšlením občanstva, — v několika měsících protkáno jest Rakousko hustou a pevnou sítí neobmezených byrokratův, kterým vštípeno, že jsou proti národům všemohoucími pány, že mají vše sami dělati, vše pod dohlídkou stále na uzdě držeti, a žádného samostatného kroku občanstvu netrpěti.

Nikdo snad nesledoval tuto „organisační“ činnost „ministerstva prozatimnosti“ — zrakem pronikavějším nikdo neroz-

uměl osudným jejím účinkům pro život našeho národa bystřeji nežli Havlíček. Ubohý národ, který se nesmí spravovati sám; rovná se nedospělci, o nějž pečuje libovolně poručník a sice na útraty jeho. Což ale teprv řekne-li se poručníkům: ať se vyznamenáte brzkým zkrocením toho potměšilého, vzdorného lidu, jejž nesmíte ani na chvíli spustit s očí, jemuž nesmíte ničeho povolit, cokoliv by mu sloužilo k rozvoji a síle?“ Bojovati proti této Bachovské, k absolutismu zrízené mašině v národě našem — brániti, aby neumačkala „jako ta železná panna“ poslední dech občanské svobody, poslední jiskru ducha českého: to nyní pokládal Havlíček za potřebu všeho jiného důležitější. —

„Každý to víme a všickni to všude vidíme,“ teskní již v červnu 1850, „že z celé rakouské revoluce r. 1848 nikdo jiný užitek neměl než byrokracie, právě ta byrokracie, proti které vlastně celá tato revoluce směřovala a proti které i sama šlechta česká před rokem 1848. se opírala.“ „I máte nyní z toho“ — vyčítá hořce té „naší šlechtě,“ která roku 1848 proti lidu českému častovala granátníky Windischgraetzovy a stála za děly, jimiž bombardoval Prahu: „Vy jste chtěli zrušiti moc byrokracie, a ejhle! padli jste sami r. 1848 a právě ta samá byrokracie posilnila se ještě vaším pádem a zdědila po vás celou vaší moc. My též chtěli jsme zrušit moc byrokracie, ale zatím jsme ji jenom tím více povýšili; vizte ji nyní jak chodí okolo nás vojensky zřízena, ozbrojena kordy, posetá hvězdičkami, opestřena všemi barvami polního kvítí, že se jí snad ani Šalomoun nevyrovnal ve své slávě. Chtěli jsme ji odejmouti moc v jedné polovici Rakouska, a pomohli jsme jí zatím ještě k moci i v druhé polovici, ve které posud neměla přístupu! Chtěli jsme ji rozptýliti a ona se centralizovala a rozptýlila nás!

Smutná jest to pravda, ale nezvratná, že se stala byrokracie rakouská dědicem jediným revoluce rakouské r. 1848.“

Když ale nový redaktor úředních „Pražských Novin“ V. J. Picek, strhl proto nářek, že prý Havlíček štve proti úřednictvu, že hledí brátí lidu důvěru k novým úřadům ještě dřív než započali, že je podezřívá a že prý (o jaká poesie!) „květinu láme dříve, než se rozvila“ — vyložil mu Havlíček, co to jest byrokracie: „Něco jiného jest úřednictvo a něco zcela jiného byrokracie. Úřednictvo musí býti v každém dobře

zřízeném státu, byrokracie však jest neštěstím každého. Rozumný a pravý úředník není a nemůže býti byrokratem. Byrokracie jesti takový nepřirozený způsob vlády, při kterém se úřady do všeho občanského života míchají, všechno občanům předpisují, žádnou svobodnou vůli a samosprávu jim nenechávají; jest to způsob vlády, při které z kabinetu ministra buď telegrafem neb poštou se předpisují veškeré zemi cesty k pohybování, jest to způsob vlády, při kterém, jak praví Andriani, ani vrabec nemůže spadnouti se střechy, aby se o tom k ministerstvu zpráva nepodala. To jest byrokracie, ta získala u nás jedině z r. 1848, ta stala se dědicem šlechty, neboť její patrimoniální úřady ještě vtáhla do oboru svého a zapletla tedy svou předešlou velikookou síť mnohem drobněji, aby nic skrze ní neproklouzlo.

„Až do r. 1848 měli jsme šlechtu za vrchnost a byli jsme její poddaní; od r. 1848 jest naše vrchnost — byrokracie a její jsme poddaní i se šlechtou, naší bývalou vrchností. Byrokracie jest, když si může každý ministr, tedy jeden člověk podle okamžitého nápadu svého vydati na cokoliv několik milionů, které musí země, t. j. celý národ, potom zaplatiti, kdežto se v dobře zřízeném, právním státu žádná nová výloha bez povolení sněmu národu uložiti nesmí.

„Byrokracie jest, když si může ministerstvo držeti vojska, co se mu líbí, ovšem všechno na útraty celého národa, kdežto v dobře zřízených, právních státech jenom sněm, t. j. národ, ustanovuje, jak mnoho se vojska držeti má, aby výlohy byly národu snesitelné. To jest byrokracie, když si ministerstvo samo vydává zákony, dnes takové, zejtra zas jiné a pokavád nebudou svolány sněmy, máme vládu byrokratickou a musíme až do té doby opakovati, že jen byrokracie získala z r. 1848. Jakou má národ jistotu proti takové správě? Na tento čas žádnou! než pouhou milost ministerstva a z milosti čikoli záviseti jest vždy jen trapný, svobodného muže nedůstojný stav. — Nyní snad každý, i sám spisovatel onoho článku „Pražských Novin“ porozumí, že se při nejlepším květu byrokracie přece úřednictvu dosti špatně dařiti může, poněvadž také i úředníci, jako celý národ, zcela odevzdáni jsou do vůle a milosti svých představených. Špatně rozuměl p. Picek naším slovům, míní-li, jakobychom záviděli úřednictvu větších platův a těch uniform atd. Není snad člověka, který by úředníkům veliké platy více přál, než právě redaktor „Slovana“, neboť jsem přesvědčen, že jen tenkráte

může míti země dobré, schopné a poctivé úředníky, když se jim slušně platí, raději víc než méně, aby příčinu neměli na nedovolených a s důstojností úřadu nesrovnalých cestách peníze si dobývati, což vždy jest k větší škodě, než veliké platy. Právě z té samé příčiny budeme také vždy k tomu směřovati, aby se i učitelům a kaplanům slušné platy vykázaly, aby nemuseli štólu, sobotáles, otčenášky, koláče a posnopné sbírati: při tom budeme ale vždy horliti proti jezovitské hierarchii, proti faryzejství, proti špatnému zřízení škol, proti nevzdělanosti mnohých učitelů, tak jako proti byrokracii.“

K výtce pak, že prý bojem proti byrokracii přece jen podkopává důvěru v úřady, Havlíček odtušil touto biograficky zajímavou argumentací ad hominem:

„Proti mně rozšiřují zajisté političtí a národní nepřátelé ze vší síly své nedůvěru, tupíce a hanobíce mne brzy co nejnesmyslnějšího radikalistu a republikána, brzy zas co zbožňovatele ruského knutu; brzy co člověka nemajícího žádné svědomí, brzy zas co hrubého nevědomce; a není dosti na tom: tu rozšiřovala o mne jistá strana, že jsem dostal od ministra Stadiona 40 neb 60.000 zl. stř., tu zas rozšiřoval jistý komisař policejní v Praze, že jsem prý já udal ono májové spiknutí!! Když mi zapovězeny byly podruhé „Národní noviny“, rozšiřovala zas o mně jistá strana, že jsem to naschvál způsobil, abych si prý mohl nechati předplatní peníze atd. atd. Bůh ví ještě jaké jiné hanebnosti, které mi ani všechny k sluchu nepřišly, — a přece se mi zdá, že ani tím, ani vším jiným, cokoliv by si jen vymysliti dovedli, nedokáží toho, čeho by si přáli.“

Že Havlíček opravdu rozeznával mezi úředníkem a byrokratem, toho důkazem nejen skutek, že byl s nejedním státním úředníkem osobně přítelem, ale i řada dřívějších jeho projevův politických.

Tak na př. již 22. prosince 1849 psal v „Národ. Nov.“: „Važme si řádných a poctivých úředníků, buďme k nim všemožně uctiví, neboť statečný úředník jest občan dvojctihodný“. Ale rovně záleželo mu na tom, aby občanstvo mělo u úředníka vážnost: „Vážnost tato se však nenabude nezdvořilostí a hrubým chováním k úředníkům, jak mnozí sprostáci myslí, nýbrž naopak slušnou zdvořilostí a uctivostí, při tom však nezadáváním svého práva. Znej každý dle možnosti zákony, které se jeho věci týkají a nedej si pak činiti od úředníka bezpráví, zá-

roveň ale varuj se, abys to, co úředník, jakožto vykonavatel zákonů činiti musel, nepovažoval za jeho vlastní libovolnost, v každém případu, kdy se ti to nezlíbilo. Umějme vždy činiti náležitý rozdíl mezi tím, co úředník, jakožto zákonní předpis konati musí a mezi tím, co by snad jen z vlastní libovolnosti k naší škodě, bez zákonného předpisu aneb proti němu činiti chtěl. Takové libovolnosti a protizákonnosti netrp nikdo od úředníků, nýbrž odvolej se hned k místům vyšším a nejvyšším. Zvláště pak co se národní rovnoprávnosti týče, nedejme si nikterak ubližovati. Kdyby se některý z nových, v českém okresu ustanovených úředníků shledal jakožto neumějící řádně česky, neprome škejte žádnou chvíli, abyste tu věc nejen hned novinami oznámili, nýbrž také žalobu a stížnost proti tomu rovnou cestou k náměstnictví královskému do Prahy neb do Brna podali a sice vždy erga recepisse, aby se na ni zapomenouti nemohlo. Neprospívá-li to, ještě k ministerstvu dále a takový úředník musí být z českého okresu odstraněn, pokud něco platí slovo císařovo v ústavě.

„Nedávejte se v takovém případu uchlácholit výmluvami, že na př. každý počátek jest těžký, že to dále půjde atd.: jest-li se hned na počátku pořádně o své právo neujmeme, přijde to poznenáhla zase tak daleko, jako dříve, že se nám bude úřadovat v jazyku cizím, nesrozumitelném. Podávejte k úřadům všechno jen po česku a nepřijímejte žádný rozkaz, žádný spis jinak než po česku. Právě ti z nás, kteří po německu rozumějí, mají nejpřísněji naléhati na rovnoprávnost; neboť oni jsou obyčejně vzdělanější a jest-li se vzdělanější o své méně vzdělané krajany neujmou, kterak se tito sami obhájí?“

Leč marné volání! Řady statečných lidí našich za jediný ten rok byly strašlivě prořídly. Sekerou reakce zkácené Lípy slovanské nedaly se více vzkřísiti k životu. Národ trpěl a mlčel, jen jediný jeho syn, Karel Borovský, měl ještě odvahy a síly, zápolit proti té potopě byrokratické, — co novodobý Horatius Cocles, bránící otčiny sám a sám na mostě proti návalu nepřátel. Ale kde že dleli Římané, kteří by zatím rychle strhli most?... V této kritické chvíli učinil Havlíček totéž, co učinil v podobné situaci Léon Gambetta: Přemohl své city demokratické a zkusil appelovati na onu část — šlechty české, která před r. 1848 proti tehdejší libovládě byrokratické na sněmích stavovských odpor kladla:

„A ty česká šlechto, která žehráš na to, že's odložiti musela své stavovské uniformy, uniformy to národa českého, chtěla bys snad nyní obléci livreji té byrokracie, proti které jsi málomocně opponovala, chtěla bys snad nyní pomáhati táhnouti triumfátorský vůz těch, kteří jsou jediní dědicové tvé ztracené moci?!“

Když pak byl těm „našim pánům“ řádně do pravdy pověděl, jak neměli dosud žádného srdce k utištěnému národu našemu, ba jak mnozí z nich spravedlivé a přirozené snažení utlačené národnosti české osočovali, prohlašujíce se zjevně pro germanisaci Čech, jakožto nevyhnutelnou prý výminku pokroku a civilisace (!) — dává jim na uváženou, jak nerozumně a sami proti sobě jednají, když od roku 1848 špatně ukrytým brojením svým proti svobodám lidu a proti samoprávnosti a ústavnosti, toliko reakci vodu na mlýn nadhánějí a pomstu zrazeného národa na sebe vyvolávají:

„Jest věru čas, aby alespoň ta část šlechty, která již dříve nějakou politickou činnost projevovala, nevydávala se v podezření, jakoby mlčením svým snad schvalovala ten způsob vlády, jaký máme nyní. Možná jest, že zásady této šlechty ve mnohých a snad důležitých ohledech s našimi se nesrovnávají; avšak právní vládu, vládu konstitučně obmezenou, ode vší byrokratické a ordonanční libovůle vzdálenou, poskytující dostatečné garancie osobní svobodě a jistotu jmění (ku které jistotě i to počítáme, aby se státní pokladnice libovolně a ordonančně do kapes občanů nezakořeňovala) — takovou vládu musejí si všickni neodvislí a poctiví lidé přáti, nechť jsou pak šlechticové nebo nešlechticové, mohovití aneb jen skrovně od osudu opatření. Na takovém základě jest vždy možné srozumění a čestnější jest, dle mého mínění, pro šlechtice, aby se podrobil sněmu z celého národa svého vyvolenému, než libovolným dekretům kterékoliv kanceláře!“

Byla to „holubice vyslaná z archy Noemovy“. Místo s ratolestí z vršků české šlechty, vrátila se s listem, jejž poslal Havlíčkovi — dr. Rieger z ciziny. Proslavený řečník pravice protestoval tu co nejživěji proti každémukoliv vyhražování přednosti šlechtě v našem zřízení ústavním. Havlíček mohl prý sice jedva zrakům svým věřit, však otiskl ráznou demokratickou tu epištolu v sešitu „Slovana“ ze dne 17. června 1850 za nadpisem „Aristokratie a ústavní svoboda“ úplně.

„Aristokratické zřízení Anglicka“, psal dr. Rieger, „jest obyčejně ideálem všech liberálních aristokratů, ideálem konstitučního života, jejž by někteří z nich také u nás nyní rádi zavedli. Pohledneme-li však nestranně na slávu toho zřízení, musíme vyznati, že všecko zlé, všechen panperismus a všeliké zastaralé nešvary v Anglii právě v těchto aristokratických institucích hlavní pramen svůj mají ... Tyto instituce, které svým časem dobré byly, ale celému způsobu smýšlení našeho věku odporují, nyní, kde se v samých Angličanech zvolna rozpadají, u nás chtíti uváděti, by byl pravý anachronismus. Schází nám pro takové instituce lid, který by je respektoval, aristokrati v plné váze slova, schází celému národu našemu ten politický stabilismus, ten respekt stávajících institucí. A respekt zákona, který se zakládá v staro-konstitučních zemích ve zbožnosti a úctě k stáří ústavy a k dědictvím předků, musí se v zemích novo-konstitučních nahraditi nezávadnou racionálností, nepochybnou spravedlností institucí. To je jediný možný equivalent za historickou pietu. Je to zde jako v náboženství. Starý katholicismus zakládá se ve víře a zbožnosti, — na citu; nové víry musí si získati přívržence skrze rozum a přesvědčení. A kde má naše šlechta tu moc, to působení v národě, které má anglická? ... Angličtí šlechticové jsou hlavní podporovatelé a vzdělavatelé národní literatury a vlasteneckého umění; v jejich středu je největší summa klassického vzdělání, politických známostí a zkušeností, parlamentárního talentu. Seberte všecky aristokraty všech zemí rakouských a neuděláte z nich ještě tu komoru pérů, jakáž by musela býti jen v poměru pro Čechy. Všecko progressivní hnutí v národu má v Anglii v čele svém největší část šlechticů a příbuzenstvo jejich. K tomu není postavení anglické šlechty ve společenství tak isolované, jako u nás. Ahnenproben, 6—12 Ahnen, grosse und kleine Hoffähigkeit — to anglický jazyk nezná.

„Jak jinak je vše to u nás. Šlechta naše málo četná, od společenstva odloučená kasta, jejíž údové vespolek svou cenu a důstojnost tím výše kladou, čím větší je tato odloučenost od ostatního společenstva, čím menší jsou styky a vazby každého z nich s ostatními stavy — budou od těchto vždy jen co spolek cizí považováni, ne pak co starší synové téže rodiny. Moc vládní, spojenou s jejich privilegiemi, bude jim každý jiný k vládě schopný občan záviděti a za nespravedlivou usurpací cizinců

považovati a to s tím větším právem, čím větší nully, čím méně zasloužilí a zkušení lidé následkem nově utvořených aristokratických institucí k řízení země se dostanou.

„Ze všeho toho vysvítá, že jest to pouhá pošetilost, chtíti vystaviti konstituci dle obrazu anglické. Abychom to vyřkli jedním slovem, nemáme k tomu materialu. Z cucků neutkáte batistový šat, z naší hrnčířské hlíny nevystavíte čínskou porcelánovou věž. Moudřeji učiníte, když z ní napálíte demokratických, sobě rovných cihel a z nich postavíte příbytek dle rozumu a potřeby národa.

„Ostatně přicházejí tito pánové v mnohém ohledu trop tard. O národnosti toho lidu, z něhož sami vyšli, posud ani nevěděli — národ svůj ignorovali — a nyní, když se jim zrakové počínají otvírati, nyní, když zanedbaný Vašek, jako malý Herkules, zmije a slepejše jej poutající poškrtil a z vlastního nadání na švarného jonáka vyrůstá, kterýž o své újmě něco kalého dokázati hodlá, rádi by se mu za mentora postavili. — Což jste udělali ještě pro tento národ, od něhož žádáte, aby vám dal privileje a výhody? jakým činem zasloužili jste si důvěru jeho, aby vám svěřil řízení osudů svých? A pak, dejme tomu, a je to snad poněkud i pravda, že by se ke konstituci dle způsobu anglického u nás spíše než v některé jiné zemi živlové přirození našli, ale nezapomeňte, že mezi minulostí a dneškem leží rok 1848 a 1849 — které národ uvykly budoucnost svou v jiném světle si malovati! — Tenkrát vystavil si v nadějích svých chrám štěstí svého, svobody a budoucnosti své bez hořejšího aristokratického poschodí — neb se byl nenaučil považovati šlechtu za živý, činný a života schopný článek těla svého. — Půjčka za oplátku! Šlechta neohlížela se v obchodech svých na lid a lid nyní dělá součet svůj bez ohledu na šlechtu.

„Konečně je umělé utvoření anglicko-vzorové konstituce, jak již jsme pravili, úplný anachronismus — již s ohledu na celou konstellací politickou nynější Evropy. - Zásady svobody a demokracie žadají nyní plnější a pravdivější výraz v životě státním, než jej podává ústava anglická. Feudalismus je pochován v těchto létech na dobro a ti, kdož by ho chtěli znova vzkřísiti a zachovati v konstituci, nevyvedli by než nestvůru, která by se musela dáti do líhu aneb postaviti do kabinetu co kostra nějakého megatherion z předpotopního světa. — Živý tvor pro náš čas a věk z toho věčně nebude.

„Ti pánové zapomínají ostatně, že tu sázku, o kterou by nyní na novo hru začíti chtěli, již dávno prohráli — a sice na Bílé Hoře — a to svou vinou. Kdyby nebyla tehdáž veliká většina stavu panského s Ferdinandem držela — a jemu k vítězství dopomohla — byla by povstala česká aristokratická monarchie, kteráž by byla více a více na sebe vzala podobu anglické a ten samý směr vyvinutí byla by zachovala; neboť byla povstala by způsobem podobným, jakož se mezi revolucí anglickou a českou přemnohé analogie najíti dají. Ale tehdáž odřekla se vysoká šlechta v Čechách práva svého k vládě, když Ferdinandovi dala všecku podporu svou, z ohledů ovšem dílem náboženských, ale namnoze též — pro zisky osobní a rodinné.

„Za služby dvorské, za tučné úřady, za laciné statky konfiskované, za bohaté majoráty prodali absolutismu a jesuitům příhlas svůj k vládě ve vlasti své, jako Esau prvorozenství své za mísu čočky. Tento falešný krok vedl je vždy dále a dále — vždy více a více stala se šlechta naše na vzdor bohatství svého a rozsáhlého vlastnictví na zemi, šlechtou dvorskou, služebnou. Není zajisté v celém našem národě stavu tak zesluţebničelého, jako právě šlechta — není stavu, v němž by byla korrupce větší a nesamostatnost menší. Každý šlechtic považoval důstojenství komorníka a služebníka dvorského za hlavní illustraci jména svého, bez níž se obejíti mu bylo nemožno a úřady dvorské, politické, vojenské i duchovní za část svých důchodů, za dobré zaopatření mladších synů, za kteréž se nerozmýšlel na výměnu dáti politickou váhu a samostatnost svou. Žádnému z nich nepřišlo na mysl, že by všickni tito úřadové byli ve společenstvě slušným podílem talentu, odměnou práce a zásluhy. Každý byl zvyklý považovati je za něco, co se dobývá za peníze a skrze protekce strejců a tetiček a žádný neobával se, že by zadal důstojenství svému, když by lezl a prosil bureaukrata za ouřad. Věda, že takovouto cestou úřadu snadno nabýti lze, neviděl potřebu učiti se něčemu kloudnému — a zůstavil učení toto měšťanskému a selskému synkovi.

„Je to věru pozoruhodno, jak málo illustrac ze stavu šlechtického u nás v literatuře, v poesii a ve vědě se nalezá — jak málo, zvláště v porovnání k jiným zemím a v porovnání k prostředkům jeho a příznivému postavení! A v naší národní literatuře stěží jedno neb dvě jména ze šlechty slyšeli jsme zazníti.

A byť i ne vlastním skutkem — zdaž alespoň podporou a peněžitými oběťmi něco učinili?

„Není v žádném národě šlechty k nalezení, která by byla pro všecky vyšší interessy svého národa tak málo činila, která by lid svůj v nehodách a útisku tak chabě opustila, jako česká. A to všecko z úslužnosti ke dvoru — a cizojazyčné bureaukratii. Ať se zeptají ti pánové svého svědomí, na kom je vina, že i ten slabý zbytek staré svobody české, obsažený v řízení zemském, kterému by se ale byla mohla dáti váha a vyvinutí, stal se pouhým stínem — a posměchem lidu? Kde z nich který přinesl pro blaho národa oběť, ba jen v nebezpečenství uvedl své interessy osobní a rodinné. Oni se více zahazovali a snižovali k vůli kusu chleba, ač ho méně potřebovali, než mnohý syn chudého řemeslníka.

„A z takové šlechty, myslíte, že by se dali angličtí lordové utvořiti, jen co by proutkem mávnul? Věru, z takového zúřadničilého pána tak málo bude pair, jako z dvorského lokaje veliký státník. — A tito lidé, kteří od kolika roků pro národ ani stébla nepřeložili, měli by býti hodni jeho zvláštní důvěry a podpory? V nich by měl vidět pravou representaci? — K vůli těm měl by dát moc z rukou svých — a odejmouti více než polovici moci důvěrníkům a poslancům svobodně voleným — a to v nynější době, kde aristokratické instituce již téměř všude zmizely, ba i v samém Anglicku, kde tak pevně a široce zakořeněny jsou, vymírají? A na kolik let myslíte, že by mohl obstáti takový umělý jez proti neodolatelně stoupajícímu moři demokratie? — Musí být člověk věru zaslepen předsudky svého stavu a samolibostí, aby v možnost a trváni takové stvůry uvěřil! „K nemožnostem ať se netře smělost!“

Takáto husitsky hrdá mluva ovšem líbila se Havlíčkovi, i vzal proto za demokratickou tu filippiku Riegrovu ochotně odpovědnost na sebe: „Neškodí říci šlechtě tu pravdu, že se k nám vždy jen cizinsky chovala, ano ještě nám překážela, my ale že jsme navzdor tomu přece jen již v celku cíle svého dosáhli a trvání národa svého tak pojistili, že bychom nyní nejen bez pomoci šlechty, ale třeba i navzdor jejímu překážení pokračovali.“

Ale co do věci samé setrval Havlíček přece jen při svém názoru, že chvíle té nehrozí nám stát aristokratický, jako spíše byrokratický, že se věci v Rakousku nechýlí naprosto ku

podobě zřízení anglických, nýbrž spíše — ruských a pravé nebezpečenství, že záleží v tom, podaří-li se Alexandru Bachovi získati pro ten zamyšlený centralisovaný stát německého absolutismu veškeru šlechtu, jako již patrně získal veškeru hierarchii.

I neměli jsme naproti tomu nasaditi vše, abychom zlému démonu Rakouska překazili jeho snahu, dokud ještě čas? Havlíček věděl, že jest mezi českou šlechtou přes všechnu převahu živlův zpátečnických a nám úporných, přece ještě také slušný počet mužův poměrně liberálnějších, kteří již před r. 1848 stavěli se proti byrokratické despotii, kteří v březnu 1848 spolupodepsali petici měšťanstva pražského za naše dobré právo a posud se vládního centralistického proudu vzdalují.

Pravda, že i tito liberálnější, absolutismu odporující šlechtici zůstávali aristokraty a jakkoli hájili konstitučního zřízení a rovnoprávnosti, přece jen toužili, aby při revisi ústavy zavedeno bylo místo 500-zlatových voličů dědičné panstvo, které by mělo jak v ústředním parlamentu, tak i na sněmu království našeho, svou zvláštní sněmovnu. Než, bylo-liž s naší strany politicky moudré, přiti se o tuto aristokratickou pretensi v chvíli, kdy zatím ve Vídni již Bach brousil sekeru na podetnutí veškeré ústavnosti rakouské vůbec?

Toť bylo pro praktickou mysl Havlíčkovu tolik, jako přiti se o místo pod padajícím krovem. „Nyní," radil, „hleďme jen tuto liberálnější stranu šlechty české odtrhnouti od vlády a přivésti do opposice proti oné protinárodní, zpátečnické, šavlí břinčící aristokratii, kterouž chce Bach podle rady starého Metternicha podepřít nový svůj absolutismus."

Když tedy v říjnu téhož roku liberálnější ta šlechta česká sjela se v Teplicích, načež v pražském listu „Union" (arcit jen v nezávazné formě pouhého bezejmenného článku časopiseckého), popošla nám o krok vstříc, Havlíček dal jí, ovšemť zase výslovně jen za sebe, tuto zajímavou odpověď:

„Jest-li jsme slovům p. spisovatele dobře rozuměli, praví k nám: „Považujte nás za českou šlechtu, nechte nám upomínky na naše předky, dopřejte nám, jakožto synům vznešených rodů českých čestná místa na čele národa!" Na to ale zase pravíme my k této české šlechtě: „Postavte se jen sami v čelo všelikého dobrého počínání pro vlast a národ, chovejte se jak sluší na potomky té šlechty české, která za příčinou nespravedlivého upá-

lení mistra Jana Husa učinila ke koncilu kostnickému onen slavný dopis, jehož statečnost nemá tak snadno příkladu v dějinách jiného národa. Jsouce neodvislí a opatřeni hojnými statky, nebuďte služebníci, nýbrž svobodní mužové a zastavatelé svého i našeho práva, své i naší svobody: a uvidíte, že národ s vděčností vaše vůdcovství přijme a ctíti vás bude tak, jak ctil vaše předky.

„V tom leží asi celý rozdíl mezi námi a p. spisovatelem přípisu k redaktoru „Unie“: on myslí, aby národ uznal šlechtu co šlechtu a přál ji nějaké přednosti, ač ne škodné národu; my myslíme, aby od šlechty vyšel počátek, aby ona se ujímala národa, aby ukázala, že jí na svobodě a na konstituci, na zvelebení národnosti slovanské tak jako nám záleží a že pak jistě národ rád ji popřeje mnohé z těch předností, na které jest zvyklá a které jiným na škodu nejsou.

„Vyslovíme o tom zde své vlastní, osobní mínění: My sice čistě demokratickou ústavu a representaci nade všechno jiné klademe a nepochybujeme, že i v této možné jest každému nynějšímu šlechtici vyznačiti se a toho dosáhnouti, čeho v lordství dědičném hledají, totiž vážnosti a vyznamenání u národa. Vyznáváme ale, jak nyní věci stojí, kde ministerstvo oktrojující volební zákony umělo všude udělati ze skutečné menšiny většinu na sněmě, následkem čehož skoro nemožností jest, proti centralisaci nynější vlády a ve smyslu opravdu liberálním vůbec legální cestou na sněmích něco provésti, že bychom nyní srozumění naše s onou liberální stranou české šlechty na onom svrchu dotčeném základě nepokládali za nic škodlivého, nýbrž pod jistými výminkami za prospěch. Výminky, pod kterými bychom mohli svoliti k dědičnému pairství (lordství), byly by asi tyto:

„Předně, aby zůstala na sněmu zemském jen jedna komora, ve které by seděla asi čtvrtina (na nejvýš!) dědičných pánů a tři čtvrtiny volených poslanců. Aby však voličové nebyli již rozděleni na žádné třídy, nýbrž, aby při velmi zmenšeném censu, (tak asi, aby každý samostatný, nějakou daň direktní platící občan, voličem byl), celá země jen dle počtu duší na stejné volební okresy rozdělena byla. Tak na př., kdyby celý sněm český měl 200 oudů, bylo by mezi nimi 50 dědičných pánů a 150 volených poslanců, mezi kterými by dle počtu duší musilo býti asi 95 Čechů a 55 Němců. Při

zřizování dědičných pairství musel by se ovšem ten samý poměr českých a německých rodin zachovati, totiž asi 2 třetiny českých a asi třetina německých.

„Aby jen tolik nedělitelných majorátů zůstalo v zemi, kolik jest dědičných pairství a ostatní jmění šlechty aby se proměnilo ve svobodné dělitelné statky jako jiné obyčejné. Aby též dle způsobů anglických kromě pairů nebylo již žádných privilegovaných občanů a aby tedy mladší synové pairů tak vstupovali do volebního obyčejného občanstva, jako jest v Angličanech.

„Každý nahlíží, že by při takových okolnostech, kdyby totiž výminky tyto se zachovaly, opravdivá rovnoprávnost jen získala. Dědiční pairové by ovšem užívali znamenité přednosti před jinými občany, za to ale by byli kromě těch 50 pairů všichni ostatní občané sobě rovni a sněm takto sestavený byl by mnohem liberálnější, než podle nynějšího volebního zákona. Dle mého nevyvratného přesvědčení desetkrát raději vidím na sněmu dědičné pairy, než zastupitele 500-zlatových voličů. Dědičný pair musí na každý pád pamatovati také při všem, co činí, na čest své rodiny, on vždy se cti své rodiny ručiti musí před veřejností za všechno, co na sněmu činí, kromě toho, maje veliké důchody vždy pojištěny, nepodá se jistě k lecjakýms špinavým špekulacím na újmu země: kdežto naopak voličové 500-zlatoví po vyvolení svého poslance před veřejností se ukryjí a vždy dosti lidí za poslance najdou, kteří se nebudou styděti za nic, co ve jménu svých voličů na sněmě mluviti a jednati budou, zastupujíce ve všem více svůj vlastní měšec než dobro země . . .

„Ruzumí se však samo sebou, že by pak ona liberální strana české šlechty za podporování dědičného pairství z naší strany zase přilnouti musela docela k dosavádní slovansko-rakouské politice, kterou jsme až posud my zastupovali, že by zase tím samým způsobem podporovati musela náš boj proti centralisaci vůbec, v kterémžto pádu by skoro nepochybné bylo naše vítězství.“

„Ostatně“ — končil článek, „velice ba všechno na tom záleží, kdo jsou oni šlechticové, ve jménu kterých se ozval hlas v „Unii“, abychom dle toho věděti mohli, jak dalece upřímně jest myšlena jejich konstitučnost a jejich slovanství.“

XXX.

Výprava proti „Slovanu“.

Zatím však již bylo na organisaci podobné pospolitosti mezi námi a mezi liberálnější šlechtou opravdu „příliš pozdě!“ Jen že v jiném smyslu než dr. Rieger myslel.

Alexander Bach byl totiž dosti důvtipným nepřítelem, než aby okamžitě nebyl postihl, že klíčem celé posice české té doby jest ona kutnohorská redakce nepřístupného, a neohroženého postivce Havlíčka. Teprv kdyby se mu podařilo zničiti tohoto patriotu, tohoto spisovatele geniálního, který tu stojí jako žulová skála — bude s odporem národa českého hotov, dříve ne!

Konfiskacemi to sešlo, poněvadž dle platného posud zákona tiskového musela po každé konfiskaci následovati porota; Bachovi ale posud hučelo to jednohlasné „nevinnen“ pražské poroty v uších. Zvolena tudíž jiná taktika. Dobré dvě třetiny říše byly tehda ve stavu obležení. Halič, Uhry, Lombardsko, Benátsko, mimo to Vídeň a Praha, jakož i veškeré pevnosti české. Všude tu mohl býti „Slovan“ prostě vojenskými rozkazy zakázán beze vší procedury soudní. Tím mu odpadne hojně odběratelův, „Slovan“ utrpí citelnou škodu a nad to ještě mírnější lidé se rozmrzí na Havlíčka, proč že tak ostře píše a svévolně hlavou chce prorážeti zeď. Toho momentu se užije k vydávání velikého denního listu proti „Slovanu.“ Pro redakci listu toho získají se bývalí spolupracovníci „Národních Novin,“ aby se podobalo, že je to list neodvislý a vlastenecký, který se liší od prudkého „Slovana“ jedině svou rozvahou rozumnou. Obecenstvo postrádající denních novin přivykne tomuto novému žurnálu, který pak z ponenáhla, aby se hrubě ani nepozorovalo stáčeti počne loď českou s unaveným beztoho již mužstvem jejím do proudův politiky vládní.

Tento plán byl již v prvním měsíci života „Slovana“ zosnován a počátkem června počala výprava. Zatím co komandanti výminečným stavem sevřených zemí, krajů a měst obdrželi z Vídně potřebné instrukce, podnikl druhou část akce známý nám již úředník ministeriální dr. Antonim Beck a bývalý spolupracovník Havlíčkových „Národních Novin,“ té doby

ale již přiručí úředník v ministerství hr. Lva Thuna, p. Josef Jireček.

Dne 4. června 1850. vystřelena první rána:

Někdejší vojenský komandant pražský, nyní ale v tomže postavení do Lvova přesazený hrabě Khevenhüller Metsch, „ze staré známosti“ první si vzpomněl na Havlíčka a zakázal ordonanci řečeného dne „Slovana“ pro celou Halič, Krakov a Bukovinu. A hle; v několika dnech po té již objevil se pan Josef Jireček v Praze, aby v kruzích spisovatelských sháněl zde spolupracovníky pro nový český časopis ve Vídni, kterýž formátem i úpravou měl zcela připomínati potlačené „Národní Noviny“ Havlíčkovy, tendencí svou ale ovšem jen ducha páně Jirečkova, Thunova a Bachova. Lov ale nebyl valný. Z někdejších spolupracovníků „Národních Novin“ dal se najmouti v žold vládní redakce vídeňské jediný Jan Votka, druhdy veliký radikál v ohledu politickém i náboženském té doby však již co sekretář hr. Wurmbranda na cestě pokání, která skončila po několika letech v lůně řádu Jezovitského. Mimořádných přispívatelův podařilo se získati pro „Vídeňský Denník,“ — neb tak byl po dlouhém porodu nový žurnál „mírných Čechů“ konečně pokřtěn — ovšem již snáze, mezi nímiž také historika Václava Vladivoje Tomka, a někdejšího nadšeného pěvce „Slávy dcery,“ nyní ale již oblomeného vídeňského professora Jana Kollára.

Rozumí se, že pilně zapíráno, jakoby to byly noviny vydržované nákladem vládním, že předstírána obvyklá „vlastenecká společnost, která nechce býti jmenována“ atd. Havlíček ale, dojížděje tehda pravidelně do Prahy aspoň za čtrnácte dní jednou, znal všechny tajnosti té machinace do podrobna a odhalil lidu záhy pravdu: „My nemáme nic proti tomu,“ píše 17. června, „když ministerstvo vydává neb vydávati nechá své vládní noviny, — ačkoli jich máme nyní již velmi mnoho — avšak myslíme, že jest nejlepší cesta rovná. Říci zrovna a bez obalu: „časopis bude zastávat ministerstvo a vládu a dozvíte se z něho, kterak smýšlí ministerstvo!“ to se nám zdá býti nejmoudřejší cesta. Což to také platno vydávati časopis za neodvislý, ba za opposiční a třeba také na začátku vystrkoval jinou korouhvičku: dlouho zajisté nemůže taková přetvářka trvati.“

Přivítal tedy soka s myslí velice klidnou, kteráž neopustila ho také na dále, ačkoliv se nebe nad „Slovanem“ již silně kalilo

a bouřka nemilosti ministerské, která ještě nedohučela po konfiskaci prvního svazku „Slovana“ již ode všech končin rakouského mocnářství se valila. Dnem 13. června zakázalť nový vojenský komandant pražský svob. pán von Schütte beze všech důvodův „Slovana“ také pro Prahu a okolí její a teprv místodržitel bar. Meczéry doložil, že stalo se tak „skrze dráždlivý a pokoj rušící obsah „Slovanův“.

„Pokud víme“ — zněla odpověď Havlíčkova — „nestal se v Praze za ten čas co „Slovan“ vychází, ani nejmenší nepokoj, ačkoliv tam více než 600 svazků zasíláno bylo. Musíme ostatně ubezpečit, že bychom s největší radostí „Slovana“ docela vydávati přestali, kdyby bylo možno dociliti tím spokojenost a pokoj a blaženost občanskou v Rakousích; obáváme se ale, že jest ku spokojenosti a blaženosti Rakouska něčeho zcela jiného zapotřebí, než zákazu „Slovana.“

Předvídá již zřetelně čemu jde vstříc a jest připraven na ránu: „Co nejdříve uslyšíme též podobné rozkazy pro všechny končiny, které již nyní z absolutní vlády se těší — totiž pro Vídeň, pro Uhry, pro Vojvodinu i vlašské země — a tak budeme brzy státi jako orubaný strom v širém poli, co do nebe volající výkřiknik rakouských ústavních svobod, a svědek o liberálnosti nynějšího ministerstva! Rozuměti totiž sluší, že všechny tyto zápovědi vždy se dějí hlavně působením pana Bacha, který se jen za vojenské úřady ukrývá: to jsme pozorovali při „Presse“, to při zákazu „Národ. Novin,“ to též musí každému padnouti hned do oka při „Slovanu,“ když v nejrozlehlejších končinách říše rakouské v pěkné harmonii generálové komandují na „Slovana“ „marš!“ Až do nynější doby čekal p. Bach nebudeme-li přece činiti pokání, a když jsme nic takového neukazovali na sobě, nebylo nám pomoci, museli jsme padnouti pod meč vojenských, nekonstitučních ustanovení.“

Ale Havlíček se meče toho nebojí, nýbrž oplácí rány „Alexandru Podvodníku“ tím, že jej — portretuje: „Nám velmi mnoho záleží na tom, aby obecenstvo naše dobré ponětí mělo o ministru Bachovi, který umí tak liberálně mluviti a tak krásně psáti ve svých instrukcích, jenžto ale zcela jinak jedná; který se umí nechat představovati tak jako by on sám byl ještě ta poslední hráz proti absolutismu, ježto ale jest právě nejschopnějším a nejpotřebnějším nástrojem k po-

znenáhlému obmezování všech konstitučních práv. Věru! mnoho se změnilo od té doby, co pan dr. Bach táhl na koni proti císařskému hradu ve Vídni, až do nynějška, kdežto tentýž pan Bach co veliký vezír vládne vojensky nad větší polovicí nešťastného Rakouska. My ale jsme se od té doby nezměnili: jak jsme psali v „Národních Novinách“ hned na počátku r. 1848 v nejbujnějších dobách, tak jsme psali také i v obležení, a ještě nyní tak dlouho psáti hodláme, pokud by právo pěstní neučinilo konec našemu časopisu: My známe světější povinnosti na tomto světě než jest slepá poslušnost k několika ministrům, kteří v celku ještě ničím své schopnosti nedokázali.“

Jakoby ale již slyšel ty úzkostné vzdechy, jež probudí tato slova odhodlaná u našich opatrných a moudrých „vlastenců,“ kteří čím dále vždy více toužili na „Slovana“, jak prý nám svou ostrostí u vlády jen škodí... Havlíček odpovídá dále: „My jsme se již za ty dva roky tak nazvaného konstitučního života v Rakousích dočkali té neobyčejnosti, že ti sami lidé, které jsme na počátku, když byla úplná svoboda a nevázanost museli my napomínati k mírnosti, nyní pod křídly všemohoucí vlády nás za buřiče prohlašují; my jsme se již dočkali toho, že jsme v čas opravdivého nebezpečí pro Rakousko a pro dynastii byli považováni a také od vlády váženi co rozumní zastavatelé státu a svobody, co chranitelé Rakouska a to při té samé tendenci, pro kterou nás nyní, když nebezpečí není, pronásleduje vláda co přepiatce a nepřátelé státu. Z této příčiny také nemůžeme upustiti dobrovolně od svých zásad, a mnohým z našich upřímných přátel, kteří nám něco podobného v těchto časích v dobrém mínění radili, připomínáme jen tolik, že by nám žádná mírnost, žádné slevení v požadavcích nikterak nezpomohlo. Nynější vládě nelíbí se pouze způsob našeho psaní, jí se též nelíbí naše zásady, a kdybychom dnes polovičku svých zásad za oběť přinesli, domnívajíce si tím získati přízeň vlády, zas by nás hned zejtra již s tou polovičkou, která se jim dnes líbila přece jen považovali a vyhlašovali za přepiatce a pronásledovali tak jako dříve. Zde se jedná o něco zcela jiného a jediný náš účel, který nyní ještě míti můžeme jest, aby aspoň větší část poznala kam se pomalu, ale jistě směruje. Nastanou nyní ovšem časové zkoušení a trpkého zkoušení pro nás, jakých jsme se až posud nedočkali. Až do roku 1848. byla naše strana tak nazvaných vlastenců tak opo-

vržena u vlády, že si nás nikdo nevšímal, poněvadž se nás nikdo nebál. My však pracovali jsme společně v tichosti a upřímně dále k povznešení národa českého, jak v politickém tak v národním ohledu. Nebylo mezi námi tenkráte zrádců, ani odpadlíků, ani zpronevěřilců, ne proto, že bychom byli bývali všichni stálí, věrní, pevně přesvědčeni a ve svém mínění utužilí, ale proto, že nebylo ani žádného pokušení, proto, že tenkrát by ani nikdo byl za odpadnutí a zrádu svou nic nedostal. Nyní se časy změnily: v roce 1848 okázala naše strana takovou sílu, takový vplyv na národ český a na jiné slovanské, že museli sami nepřátelé uznati důležitost naší. Což tedy divu, že se počali všemožně pokoušeti o to, aby naši stranu roztrhali a zničili, což divu, že se počali ohlížeti po slabších osobách, jež by mohli všelikými lákavými výhodami přivésti na svou stranu a užívati jich za nástroj k našemu rozdvojení a zničení. Že se takové osoby našly, a že se jich ještě více, bohužel! najde, o tom se brzy přesvědčíme. To však jest věc velmi smutná, ale v celém světě obyčejná, která nesmí nikterak slabiti naše naděje a ujímati nám důvěry ke konečnému vítězství. Předně můžeme doufati, že mužů skutečně k něčemu řádnému schopných nám přece neubyde, poněvadž takový nezadá lehce přesvědčení pro pecen: a mé mínění jest, že kdyby jen vždy z desíti jeden stále a pevně vytrval, přece tento jeden úplně tolik platiti bude, co dříve deset, proto, že platnost jeho leží více v zásadách a pravdách, které zastává, než v osobě jeho. Osoby se mění, osoby pomíjí, osoby klesají — ale pravda trvá věčně. Nebojme se tedy těch, kteří, jak písmo praví, jen tělo zabíjí, duši však zabíti nemohou.

„Časy jsou nyní nepříznivé, zamezeno jest nám spojení, jakožto celé straně a společné pokračování vedle jednoho dle vůle většiny ustanoveného plánu. Jsme rozptýleni a jenom společné a stejné srdečné tušení váže nás dohromady. Jest tedy naše povinnost, aby každý sám ve svém oboru a podle sil svých všemožně působil tak k prospěchu národa, jak to dle svého svědomí za dobré uznává. Dle této zásady budu se od nynějška spravovati také já, jakožto redaktor „Slovana“ a nebudiž tedy považován „Slovan“ co orgán některé strany, nýbrž pouze co časopis vedený podle mého osobního přesvědčení, za které beru jenom já sám odpovědnost před svým svědomím, před

národem a zákonem a musí-li to býti i před násilím.“

Tak daleko došlo s námi za jediný rok od rozehnání sněmu Kroměřížského! Jsme rozptýlení — a Havlíček musí se odříkati strany, pro niž byl tolik obětí radostně přinesl, poněvadž slyší z řídnoucích její řad nářek a předhůzky, že prý on jí škodí svou přílišnou rázností, že jde ji tuze z ostra ku předu, tak že ona nemůže mu stačiti, že ona nechce a nemůže bráti odpovědnost za jeho „zámeznou“ oposici v „Slovanu“ atd.

Nuže, doložme k tomu, že Havlíček od chvíle, kdy poznal, jak všechna mstivost Bachova proti němu se obrací, jak systematicky se strany vládní „Slovan“ vyhlašuje se za list nebezpečný, buřičský, podvratný, — že Havlíček již od léta 1850 v důvěrných listech zapřísáhal přední politiky naše v Praze, aby založili si nový denní časopis, podle své chuti, který by nepotřeboval býti ani oposičním, jen když bude poctivě českým, jen když bude lid udržovati při sebevědomí, poučovati jej o jeho právu a povzbuzovati v hodině zkoušek. „Já jsem, kdo jsem, byla stále jeho řeč, „a nedovedu býti jiným: ale nechci pro živý svět, aby někdo jiný měl odnášeti za mne. Pochopuju dobře, že lidé od vlády závislejší nemohou se dnes hlásiti k „Slovanu“, který stojí tam, kde stály „Národní Noviny“, zatím co oni couvli; já ale nechci, aby lidé ti odpadali od naší strany, a proto jim opatřte noviny mírnější, noviny, které budou třeba jen přinášet poučné články a denní zprávy, jen když nebudou zpátečnické, protiliberální.“ —

Svým čtenářům však zjevuje upřímně, že „Slovan“ bojuje v Kutné Hoře asi takový boj, jaký bojoval bratr Roháč z Dubé po bitvě Lipanské proti Zikmundovi na nedalekém Sioně. Boj plný nejistoty a nebezpečí. Havlíček však nechce, aby kdo z odběratelův jeho náhlým snad potlačením „Slovana“ přišel do škody, proto neustále žádá, aby se nikdo nepředplácel na „Slovana“ na delší dobu, než toliko vždy na měsíc! Nechť prý odběratelé již nelitují té obtíže, jaká s takýmto častějším zasýláním předplatného jest spojena, nechť prý si pomyslí, že to činí pro pokoj svědomí jeho.

Jaký to pohled otvírá se nám tím v duši Karlovu. Jaká to svědomitost srdce vznešeného, jaká obětavost pro dobrou věc. — Vskutku, jedině onomu rekovnému mstiteli věci táborské, jenž s hrstkou věrných přátel čelil na Sioně vítěznému

nepříteli poražené věci národa, nedbaje, že ona již opuštěna jest od nebe i lidí, — jen tomu polipanském bohatýru Janu Roháči z Dubé podobá se náš Havel Borovský ve svém heroickém, osamělém zápase na Horách Kutných! —

A po muži takých vznětů vrhne se v historii „Našeho znovuzrození," prohlédnuté drem. Riegrem,*) jízlivá důmínka, jakoby byl vydával „Slovana" z pochopitelné „samolibosti" an prý by se byl nerad vzdal skvělého postavení svého v straně národní co velebený publicista její."

Ach, té skvělosti! Hájiti polo již pobořenou pevnost proti přesile nepřátel s mužstvem zmalátnělým, v něž zráda se vkradla, viděti, jak den za dnem řídne ten hlouček věrných, jak derouta hrozivě se zmahá, zatím co nepřítel vždy těsněji kruh svůj svírá; slyšeti z vlastního tábora napořád hlasitější reptání a onen nakažlivý nářek zbabělých Vestoňův, jimž není hříchem v porobu samochtíc dát šíji: věru, toť skvělé postavení!!

Nebylo však dosti na těchto svízelích, které by každého jiného na místě Havlíčkově byly přemohly. Alexandr Bach, jakožto vtipný učeň Metternichův, znal ještě jiných prostředkův k oslazení života svým neporušitelným odpůrcům: ačkoliv na papíře stále ještě prohlášena byla ústava a s ní bezpečnost osoby, zavedeno rokem 1850 ve skutečnosti staré policejní pozorování a stíhání občanů ve způsobě občanstvu ještě citelnějším, než bývalo za časův Sedlnického. Každý horlivý Čech byl opět pod policejní dohlídkou, ale nikdo pod ostřejší, než-li Havlíček v Hoře Kutné. Užito k tomu nejen žandarmerie, ale i zvláště zřízené tajné policie, která musela krajskému Reiserovi podávati kolikráte za den zprávy o každém hnutí Havlíčkovu do podrobností nejmenších.

Zprávy ty posýlány pak opět v pravidelných raportech do Vídně. Účelem organisovaného špehýřství nebyla však jen pouhá malicherná zvědavost nedůvěřivého absolutismu, nýbrž promyšlená týravost: nejen že Havlíček měl zakoušeti onoho nepohodlí a neklidu duševního, jaký způsobuje pomyšlení, jsem stále pozorován — stále špehován, ale tím, že udáván a očerňován na úřadě politickém zároveň každý, s kýmž Havlíček přátelsky

*) Pravíť zajisté autor Jakub Malý v „Předmluvě" k řečenému spisu výslovně: „Díky vůdci národa našeho doktoru Riegrovi, který na žádost mou uvolil se přehlížeti rukopis mého díla k vůli možnému doplnění a opravení uváděných v něm dát a pronášených úsudků".

obcoval, že pro nejnevinnější setkání a důvěrné pohovoření s Havlíčkem dály se lidem nátisky, udíleny úřední důtky, suspendováni a přesazováni úředníci, — tím vším hledělo se docíliti, aby lid se počal Havlíčka štítit a chránit, aby ctitelé jeho byli odstrašeni, slovem, aby Havlíček i společensky osaměl a stál ve schýlené společnosti jako odstrašující příklad znamenaného kacíře, čili ať užijeme vlastních slov Karlových, „jako dravé zvíře“, jako morem nakažený, kterému se každý z daleka vyhýbati musí, komu je život milý.“

Stará to methoda despotie, vyzkoušená dávno již na patriotech italských a sice nejčastěji s hrozným účinkem. Otevřme dějiny Neapolska, Sicilie, Papežska, Parmy, Modeny, Lombardska, — i zvíme, co znamenalo toto uhrančivé pozorování oběti. Na sta šlechetných patriotův mu podlehlo. Však na ducha Havlíčkova nestačila ta trýzeň. Sardonský smích pohrává toliko na rtech hrdých, an sám varuje přátely své: „Neobcujte se mnou, vyhýbejte se mně, sice budete považováni za revolucionáře jako já.“ Vít dobře, že ti, kdož nyní zůstali mu věrni, zůstanou mu již do smrti a kromě toho — což nezbývá potlačeným onen důvtip, ona účinnost a lest pronásledovaných, jižto nepřelstí sebe bedlivější utlačovatel?

Jeden z tehdejších věrných přátel Havlíčkových, Petr M. Veselský, vypravuje nám ve svých přezajímavých „Pamětích“, jak se vynalezaly cesty a prostředky, aby Havlíček mohl se důvěrně pobaviti s tím, koho miloval.

Scházeli se tajně, jako první křesťané, v skalní jeskyni rozsáhlého soukromého sadu, jenž táhne se po stráni od úpatí chrámu sv. Barbory v údol a k jehož vchodům různým šlechetný majitel a národovec propůjčil jim klíče, anebo si smluvili dostaveníčko kdesi za městem na odlehlé polní křižovatce, odkud se pak podnikl výlet do okolí k některému statečnému rolníku. Pouze v těchto důvěrných chvílích ulevoval Havlíček srdci svému, kdežto v hostinci ze zásady nikdy nerozhovořil se o politice. Tu se pouze žertovalo o věcech nevinných při hře v taroky nebo na kulečníku, a dlouhé uši nemohly raportovati o jiném než o bystrém svěžím vtipu a vždy stejně jaré mysli veselého společníka, jejíž neúmornost prozrazovalo ostatně nejpatrněji každé další číslo „Slovana“. Čím více tapali v tu ocel péra Havlíčkova, tím hojněji jen sršely z ní jiskry chrabrých

pravd, satyrických nápadův a palné ironie. Mohli jej týrat, ale toho nezmohli, aby se jim — nesmál. Vizme na příklad, s jakým sarkasmem zaznamenává pověst, že vláda Bachova po příkladě raffinované pruské reakce odváží se co nejdříve i toho drakonického prostředku, že osvojí si právo odejmouti tiskařům jejich živnost, budou-li tisknouti vládě nepohodlné časopisy a že pošta nemusí podobné časopisy rozesýlati.

„Nyní máme konečně naději, že stav obležení u nás co nejdříve vyzdvižen bude!“ — prorokuje vesele „Slovan“ a kdo by věřiti nechtěl, tomu uvádí následující důvody: „Že jsou tyto prostředky proti svobodě tisku vydatnější, než obležení, toť patrno na první pohled. Obležení na každý pád dělá mnoho povyku, musí se také vždy alespoň nějaké záminky a příčiny k němu najíti, neboť stojí také psáno v ústavě, že obležení jen v čas vojny a vnitřních nepokojů dáti se může. To však by ještě ani příliš nevadilo: neboť když se věc vezme důkladně a nepředpojatě, jest vojna vždycky, ne-li u nás, aspoň někde jinde, třeba v Americe a mezi negry v Africe jistě pořád trvá; a kdyby se přece jednou přihodilo, že by nikde vojna nebyla, přec budou zase jistě vnitřní nepokoje a kdyby alespoň několik občanů jen — bolení břicha mělo, již to každý, kdo jen drobet logiku zná a o potřebě suspendování ústavy přesvědčen jest, za vnitřní nepokoje uznati musí. O záminky a příčiny k obležení nebyla by tedy právě veliká nouze; hlavní věc jest ta, že zkušenost ukázala, kterak ani obležení není již za těchto zkažených časů postačující proti zlomyslnosti některých redaktorů a spisovatelů, kteří místa do obleženosti daná, ve kterých jejich časopisy vycházeti nesměly, zrádně opustivše, na jiných místech své buřičské, všeliký blahobyt podrývající, státní dluhy rozmnožující a státní příjmy zmenšující časopisy vydávati počali, jakož jsme toho některé smutné příklady v nejnovějším čase sami na své vlastní oči viděli . . . Má to ale přijíti tak daleko, aby se k vůli tak nehodnému tvoru, jako jest redaktor opposičních novin, obležení z města do města stěhovalo? Aby jako hromosvod mračna, takový zločinec obležení všude za sebou táhnul? Aby takový nejposlednější a nejopovrženější občan se mohl chlubiti, řka: Kde já chci, tam bude obležení! Nikoli, tím by zajisté tak vznešený a blahodárný konstituční ústav, jako jest — obležení, jen ve vážnosti utrpěl! . . . Z toho tedy ohledu

pomůže si nyní vláda na poštách a v tiskárnách k tomu, k čemu jí mělo dříve obležení pomáhati!“ — Utěšená ta vyhlídka však právě jen povzbuzuje Havlíčka, aby vykořistil posledních těch chvil umírající svobody tisku co nejvíce a pověděl vládě Bachově i veškerým škůdcům našim plnou pravdu do očí. Nezapomíná ani na chvíli na obleženou Prahu a činí se jejím mstitelem. Bije bez ustání rázy kladivovými na těžkou tu křivdu, pod níž sténá hlava české země:

„Naše nynější vláda prý se štítí starých, tmavých cest, — chlubí se její noviny — a t a j n é vojenské soudy v Praze, ve Vídni, ve Lvově, v Krakově, v Uhřích, ve Vlaších! Když si zpomenu, jak se lidé v noci chytají, odvážejí, přes rok již zavřeni jsou a vyšetřují, aniž se ví proč, to se jmenuje také štítěním se starých, tmavých cest?

„Mluvte, co se to děje u vojenského soudu na Hradčanech? Tam se od 15. měsíců soudí lidé, zatčení ještě před ohlášením obležení — počtem 60 — kterýmžto se vytýkají přestupky též před tímto stavem podniknuté a tudy na každý pád před obyčejné soudy náležící, poněvadž ještě žádné ohlášení, žádný zákon nazpět působiti nemohl — u slušných vlád. Dále se pak vyšetřují u téhož vojenského soudu lidé, dopustivší se v Praze nejnepatrnějších chybiček policejních, jest-li totiž náhodou přišli právě do rukou téhož strašlivého tajného vehme-gerichtu. Pak se tam ale vyšetřují též lidé z celých Čech dle libosti vybraní, ačkoli n i k d e obležení vyhlášeno není. Pak se chce mluvit o nějakém konstitučním pořádku, o nějakém držení ústavy, o štítění se starých, tmavých cest!!

„Nedávno právě zatknut jest měšťan Litomyšlský, pan B. a zavezen beze všech okolků do Prahy před vojenskou komissi. Ó radostné živobytí rakouských konstitučních občanů, kteří večer se kladouce a ráno vstávajíce nevědí, jest-li nebudou do rána nebo do večera v Praze na Hradě seděti, kdežto ovšem, jest-li se ničeho nedopustili, asi za několik — m ě s í c ů za[illegible]evinné uznáni budou. Kdo by neděkoval Bohu za takovou vládu, kdo by se necítil šťastným, i kde se mohou nabrati nespokojenci? Pan ministr Bach pravil kdysi ve Vídni na sněmu (nestojí mi za to, abych hledal v protokolech, kterého datum), že prý vláda nezavede žádné politické, tendenční processy . . .

Proč bychom veselí nebyli,
když nám Pán Bůh přeje;
dá nám na světě obležení
a po smrti nebe!“

V tom pronikla na veřejnost zpráva o osudech bývalého poslance na říšském sněmu, Poláka dra. Ziemialkovského, jenž byl od vojenských úřadů haličských beze všeho soudu zaslán do Meranu v Tyrolsku, kdež nebylo žádného obležení a tedy měla platiti ústavou zaručená svoboda občanská, kdež jej ale vzdor všemu tomu plný rok beze všeho právního nálezu násilně zadrželi! Případ ten vzbudil v duši Havlíčkově zajímavou vzpomínku. „Podivuhodná“ jest mu ta — sympathie všech vojenských velitelů v obležení. „Neboť i redaktoru těchto listů v Praze vyhrožoval ještě za času „Národ. Novin“ vojenský úřad tím, že bude zaslán do Celovce, tak jako by se vnitřní rakouské země a Tyrolsko od vlády považovaly za Botany-bay k deportaci!“

Ejhle! Již tedy roku 1849 hledali tu skálu Alpskou, ku které by přikovali našeho Promethea! On ale na štěstí nemá posud tušení, jaký ukrutný osud chystá mu nedaleká budoucnost, nýbrž pln humoru vzpomíná dále na ty chvíle krásné, kdy poznal onu komissi vojenského soudu na Hradčanech tváří v tvář: „Ó! sladké jsou moje upomínky na tuto komissi, kterou hluboce v srdci nosím a která mi zachovala život, neboť mne mohla tak dobře k provazu odsouditi a v prach a kulku ortel zmírniti, jako mne odsoudila ku příkladu k profousovi, všechno podle jednoho zákonu, který se na všechny pády hodí jako šperhák. Byly to utěšené chvíle při výslechách na Hradě Pražském. Pan auditor obyčejně diktoval do protokolu: V čísle N. N. jest článek, jenž obsahuje Aufreitzendes, kterak se můžete ospravedlnit? Načež já vždycky jsem míval obyčej ospravedlňovati se a dokazovati, že to není Aufreitzendes. Ale pan auditor nedaje se ve své víře nikterak ode mne másti, opakovával mi vždy ve své duplice, že to je přece Aufreitzendes. S tím se tak příjemným způsobem protáhlo několik hodin, podepsal jsem protokol a spěchal jsem mezi 2—4 hodinou zachrániti si obědem život, který mi vojenská komisse darovala. Zatím se ale nade mnou na Hradčanech vynášel ortel, slavná komisse, totiž štábní důstojník co přednosta, dva důstojníci, 1 auditor, 1 feldvebl, 1 kaprál, 1 frajtr a 1 sprostý, obyčejně ale, jak se mi zdá, držela

s panem auditorem proti mně, a tak jsem zůstal vždycky v minoritě, „Aufreitzendes“ vždy zůstalo na vrchu a vždy jsem byl odsouzen a za vinného uznán. Divil jsem se při tom vždy jenom svaté trpělivosti slavné komisse, nač si totiž po každé ještě tu práci brala mne vyslýchati, když bez toho byla vždycky již napřed přesvědčena o mé vině, totiž o tom, že obsahují N. N. „Aufreitzendes“. Jenom jednou všeho všudy nebyl jsem odsouzen, ale ani tenkrát se to nestalo snad z nedůstatku Aufreitzendes, nýbrž „upuštěno jest od dalšího vyšetřování.“ — Při tom však panovala přece mezi mnou a dotčenou slavnou komissí veliká sympathie a jen těžce jsme se konečně rozešli a rozloučili. Ještě letos v dubnu (po druhém zákazu N. N.) dávalo se mi na sroz uměnou, že bych zase dostal povolení v Praze N. N. vydávati, kdybych o to žádal: já však maje na zřeteli staré přísloví, že když dobrého do třetice, že tedy zlého jistě dvakrát již je dost, roztrhl jsem (s krvácejícím srdcem) dosavadní tuhý svazek se slavnou vyšetřující komissí na Hradčanech a obnovil jsem v neobleženém místě zase staré spojení s tiskovým zákonem.“ —

A jak rozkošně ztepal onu policejní dychtivost vlády, která pro omluvu dalšího stavu obležení nad Prahou potřebovala by již zase nějakého důkladného spiknutíčka. Již prý se mu přišlo na stopu, oznamovala v červenci „Reichszeitung“ z Prahy: V divoké Šárce schází prý se tajná politická společnost českých nespokojenců, ano má prý tam kdes ukrytou i tajnou tiskárnu. To bylo něco pro humor Havlíčkův.

„Věru strašlivé pomýšlení!“ píše: „Tmavá noc, všude obležení a censura, jen ve skalnaté údolině Šárky v temném lese hoří smolnice. Tam se každou noc v pravou půlnoc schází Svornost ze všech končin. Tam provozují s Žižkovými palcáty v rukou strašlivý vojenský tanec okolo ohně s divokým křikem, zpívajíce „Šuselka nám píše“. Každý, kdo do spolku chce přijat býti, musí vypít na znamení pintu krve z německých nemluvňátek. Jeden sedmašedesátník, který se jednou náhodou trochu více napil a tudy přes noc v Šárce v Luštině leženi zůstal, viděl toto všechno na své vlastní oči a udal to též u náležitého úřadu jak na uvědomělého občana náleží . . . Nemohl však nikoho poznati, poněvadž měli všickni ďábelsky černé larvy na obličejích. Jednoho ale přece poznal podle hlasu, byl to Karel Havlíček, který sice se přetvařuje, jako by v Kutné Hoře bydlil, zatím ale každý večer s falešnými vousy a pod jiným jmenem

po železnici do Šárky k těmto schůzkám jezdí a ráno se vždy vracuje, z kterého ohledu také naschvál v Kutné Hoře konec města bydlí a což patrný toho všeho důkaz jest, nikdy večer do hospody nechodí. — Do skály mají tam vytesanou nesmírnou jeskyni, ve které jest hlavní skrýše. Tam se tisknou zapovězené knihy a noviny, jakož i falešné bankonoty, kterých je proto tak mnoho. Též tam do hluboké propasti, která se táhne až k Vltavě, házejí všechny dvacetníky a proto je jich tak málo. V této jeskyni jest též tajný archiv spiknutí, protož se jim nikdy nic dokázati nemůže: v tomto archivu jsou již vypracované plány na rozdělení všech domů Pražských, které nyní Němcům náleží, mezi Svornost. Každý sprostý dostane jeden dům, kaprál dva a důstojník tři se zahradou. — To všechno se zdálo onomu podnapilému sedmašedesátníku v Šárce a bylo by se mu zdálo ještě více, kdyby ho nebyl probudil žandarm, tázaje se ho na pas, načež se onen co abonent a correspondent Reichszeitungu prenumeračním lístkem vykázal a v pokoji propuštěn jest.“

Tak znal Havlíček vyrážeti nepřátelům z rukou zbraň. Směšnými činil jejich malicherné úklady i jejich vážné škrabošky a pohrdáním odbýval jejich zpupné hrozby: „Myslíte si, že už jsme zase Vaše „misera gens contribuens? Můžete mít pravdu. Srdce naše již jest zatvrzeno, že jsme opravdu podle uherského přísloví: Misera gens contribuens, optima flens — pessima ridens.“

„Pamatujte ale, mnoho li nás je, kteří radujem se z Vaších nesnází. — Nezničili jste nás, když nás bylo co prstů na ruce, teď nás již nerozšlapete!“ směje se hrozbám německých oněch hegemonův, kteří nás druhdy před světem očerňovali, že prý k vůli národnosti zahazujeme svobodu, kteří ale nyní beze studu zrazují svobodu a vítají absolutismus jen když bude německým, jen když nás opět srazí do německého buntu a bude nápomocen onomu neukojitelnému pudu a tahu německému na Východě. „Pozoruje se však,“ zní kaustická odpověď Havlíčkova, „že naši slovanští bratři Rusové, rovněž tak silný pud a tah mají zase k západu. Musejí se tedy nevyhnutelně na tomto tahu svém spolu potkati a do sebe vrazit, při čemž se ukáže, který pud je silnější a který tah má pevnější postraňky“ ... Nahánětí nepřátelům našim před ruským obrem strach, jest vůbec Havlíčkova pomsta nejsladší!

„Znáte všichni tu píseň o ruském knutu“ — píše v červenci 1850 — „zpívá se známou notou: Rus a knut, a knut a Rus toť jsou dvě myšlénky, které v každé německé hlavě nejblíž vedle sebe sedí, a již jsem z toho ohledu tolikrát litoval, že se knut nejmenuje raději knus, aby se to na Rus zrovna rýmovalo, což by zajisté důležitý byl příspěvek a znamenité ulehčení pro německou poesii. — Víme také, že každého z nás, kdo nechce býti Němcem, obyčejně nazývají „ctitelem a zbožňovatelem knutu,“ a nebylo by skutečně divu, kdyby lidé, jako jsme my, opravdu ctili knut a klaněli se jemu, neboť ruský knut je snad na světě ještě ta jediná věc, které se bojí ti velkoněmečtí žurnalisté, kteří se ani Boha nebojí, neznajíce kromě Einiges Deutschland, žádnou spravedlivost a také nic svatého na světě. Proto i já sám po přečtení některého čísla „Ort-Deutsche-Post“ a podobných časopisů se srdečným utěšením podívám se na svůj ruský knut, který jsem si na věčnou památku přivezl z Moskvy a oddechnu si: In hoc signo vinces! což se vykládá po česku: Kdyby nebylo té bázně před Ruskem, jak by s námi teprve nakládali!“

„Velmi bludně a proti svému prospěchu bychom jednali,“ pokračuje, „kdybychom se pro chyby a darebnost nynější ruské vlády dali popuditi též proti ruskému národu; velmi bychom lezli do pasti od našich nepříznivců a závistníků chytře nastrojené, kdybychom považovali absolutismus ruské vlády za vlastnost a vinu ruského lidu, kdybychom proto, že car ruský všude v Evropě hledí zkaziti konstituční a právní vlády, zanevřeli proti svým rodným bratřím, ruskému národu. Něco jiného jest ruská vláda, to zcela dle cizích nechvalitelných obyčejů chytře zosnovaná, jejížto nejhlavnější nástrojové jsou cizinci, beze všeho citu k národu ruskému a něco zase zcela jiného jsou Rusové, naši slovanští bratří, národ velký, dobromyslný, velmi schopný a čiperný, zachovalý ve staroslovanských dobrých obyčejích, národ s velikou budoucností, od kteréhožto se i my všickni ostatní slabší kmenové slovanští pro budoucnost ještě mnohého dobrodiní nadíti můžeme. Mějme vždy slušně na paměti stálost a důležitost národů a pomíjejícnost jejich vlád. Za jednu noc, za jednu hodinu může povstati a zase pominouti každá vláda.“

„Avšak,“ dokládá ihned poctivě k tomu, „neupadejme z jedné chyby do druhé, nevěřme lehkovážně a zcela nesmyslně,

jak mnozí dětinští radikálisté evropští věří a říkají, že snad již dnes nebo zejtra pomine v Rusích absolutní vláda, že dnes nebo zejtra vypukne revoluce proti caru a za ní bude konstituce aneb i republika; dětinské jmenují takové mínění, poněvadž nejsouc přiměřené okolnostem v Rusku, marnými nadějemi jiné národy naplňuje a snad k nerozvážlivostem a do neštěstí přivésti může.“ ... I kresle pevnými rysy společnost ruskou, opláci při tom německým hegemonům rovné rovným: jestli že oni tak snadno dovedou oželiti svobodu a smířiti se s absolutismem je-li jen německým, tož prý zrovna tak rusko-slovanští vlastenci, ačkoliv nejsou absolutisté ze zásady, přece drží nynější neobmezenou vládu v Rusích, jakožto dobrý nástroj ku zveličení a utužení ohromné té říše; až pak tato železná vláda všechno spojí co nerozdílný, ohromný celek, až i materielně zdokonalí Rusko, pak se svoboda politická snadno dobude a moc a vplyv světový zůstanou nové svobodomyslné vládě obrovské říše co dědictví po bývalém absolutismu

„Nesmíme si také ruskou vládu představovati tak nesmyslnou a tatarskou, jak nám ji malují Němci nebo Poláci, jejichžto barvy jsou jen pouhá žluč: naopak, ruský absolutismus jest mnohem snesitelnější, než rakouský absolutismus před rokem 1848, proto že jest pohyblivý, živý; on zamezuje sice národu všechen podíl v politice a ve vládě, ale otvírá mu za to nesmírné pole pokroku v každém jiném ohledu a stará se tak skutečně o ustavičné zvelebení a zmocnění Ruska. Rus vidí očihledě vlast svou zkvétati a siliti se a to mu podává alespoň jakousi útěchu za nedůstatek politické svobody.

... „Jsem nepřítel a protivník vší despotie a budu až do poslední krůpěje potu hájiti konstituci: ale kdybych se despotie nikterak již uvarovati nemohl, jest mi ruská despotie nejmilejší.

„Chtějíce zůstati Slovany, nechceme býti Rusy,“ praví na jiném místě srovnale s Palackým; ale na důkaz, že nepraví to snad jen z pouhé opatrnosti anebo ze strachu před kýmsi, nýbrž z opravdového přesvědčení, dodává ihned proti Palackému, že „přece raději budeme Rusy, než bychom se dali nutit k němectví“. Za hlavní základ celé slovanské politiky a za jedinou cestu ke skutečnému vítězství pokládá takou poctivou a svědomitou vzájemnost, „abychom jedni druhých neopouštěli ani tenkrát, kdyby skutečně z nějakého jiného spojení vysvítal okamžitý prospěch pro jednoho nebo pro druhého z nás“.

„Zásada naše musí býti: buď všickni budeme svobodni anebo všickni upadneme! Co by nám pomohlo, kdyby jeden z našich kmenův, opustiv a zradiv ostatní, docílil něčeho pro sebe: přišel by čas a zase by se mu to odňalo a kdo by se zastal pak osamělého, kdyby již druzí rodní bratři jeho byli zatím zlomeni?

Takovéto pospolitosti účinné jsou však schopni jen národové, vychovaní u věrnosti k zásadám osvíceným, národové uvědomělí a stateční charakterem. Zcela důsledně praví tudíž náš bystrý Havel Borovský dále: „Jakožto hlavní pravidlo a základ celého našeho snažení a zvelebení národů slovanských, považovali jsme vždy pevné držení se svobodomyslných zásad a jsme pevně přesvědčení, že jinak ničeho platného a trvanlivého docíliti nám nelze, a že jsme ztraceni, jakmile bychom korouhev svobody opustili.

„Proto byli jsme vždy proti všem těm, kteří buď dobromyslně, neb z jiných špatných ohledů radili nám, abychom, odřeknouce se zásad liberálních skrze nějakou protekci jistých vyšších privilegovaných tříd, aneb vlády hleděli pro národnost naši něčeho si dobýti . . .

„Politická a národní vážnost naše nebude nám nikdy dle spravedlnosti přiměřena, nýbrž dle naší moci: to jest hlavní pravidlo v politice a každý jest v bludu, kdo na něco jiného doufá. Jediná pravá a neklamná cesta v tomto ohledu jest, přičiňovati se všemožně, aby národ náš jak duševně tak i materielně větší moci získal, dle té pak se i říditi bude uznání naše u vlády a u jiných národů . . . My alespoň dobře víme, že se národům přiměřují práva jejich jen podle té míry, ve které se shledala moc a síla těchto národův.

„Dávali mi rady, dobrá naučení,
štědřili mi poklon k udušení,
jen prý sečkat mám nějakou chvíli,
až by protekce jich vedla k cíli. —
Při vší protekci a přes vše rady
byl bych ale málem zhynul hlady,
kdyby nebyl přišel řádný hoch,
který se mne ujal jak jen moh':
Bodrý jonák, dal mi jíst a píti,
chci mu za to věčně vděčným býti,
ptáte-li se však, proč, že ho nezlíbám?
Poněvadž tím junem řádným — jsem já sám.“

XXXI.

Duch a srdce.

Účel slovanské politiky Havlíčkovy jest, přivésti všecky západní a jižní kmeny slovanské do spojení a skrze toto spojení pojistiti každému z nich svobodu a rozkvět života národního. Proto musíme k tomu směřovat, aby se zřízení Rakouska tak přetvořilo, jak toho zapotřebí jest k naším potřebám. Poněvadž ale centralistická vláda nejen k dosažení našeho účelu nepomahá, nýbrž naopak ještě překáží: musíme tedy hledět na cestě opposiční dosáhnouti proti vládě svého cíle. „Cesta, na které vláda nynější jde, jest centralisace se zdánlivou, stavovskou konstitučností a zdánlivou rovnoprávností: cesta naše jest federace s opravdovou, demokratickou konstitucí a s opravdovou rovnoprávností. Tyto cesty jsou sobě zpříma protivné a nemůže tedy nikdo zároveň s vládou a s námi držeti, tak jako nikdo nemůže býti spolu v ohni a ve vodě . . . Tu přestává všeliké chytráctví a stavění se na obě strany, které právě nyní u nás v Čechách módou býti začíná; kdo není s námi, jest proti nám, musí každá strana takovým — špekulantům do očí povědíti a nenechat nikdy platit ty známé již výmluvy o prostřední cestě, o mírnosti atd. Mírnost nezáleží v tom, abychom s nikým zcela nedrželi, nýbrž s každým trochu, abychom opatrně čekali a neměli žádné zásady a žádné přesvědčení; mírnost záležeti může jedině v tom, že své přesvědčení nikomu násilnickými prostředky vnucovati nechceme, že své zásady na cestě rozumové, skrze poučení a důkazy rozšiřujeme atd.

„Máme-li však na cestě opposiční k nějakým výsledkům dojíti, zapotřebí jest nám především dobré organisace a souměrného, dobře vypočtěného působení. Až posud držel nás pohromadě více instinkt, cit společného nebezpečenství, společné náklonnosti; zapotřebí jest ale, abychom nyní již s úplným vědomím o účelu svém a o prostředcích dále pracovali, jakožto dobře zorganisované strany. Svazek vzájemné podpory a ochrany mezi Poláky, Čechoslovany, Jihoslovany a Rusíny, jest jediný pravý základ svobody slabších, středoevropejských národů, jest to amphyktionský spolek

k hájení práv proti mocným škůdcům a násilníkům. Ne dosti však na tom, abychom jen my slovanští kmenové mezi sebou ve stálém spojení byli; zapotřebí jest, abychom též i s neslovanskými národy, s kterými máme společný osud a společné snažení, srozuměti se hleděli.

„Především sem náleží Rumunové, pak i Vlachové a z části také i sami Maďaři. Nevyhnutelno jest nám ale, abychom my Čechové co nejdříve zřídili si spolek politicko-národní, jenž by jakožto hlavní sbor na čele stál všelikého našeho národního počínání. Jestli obležení v Praze brzy nepřestane, musíme věru prozatím zříditi takový spolek někde jinde, kde zákon associační platnosti má. Bez takového střediště jest celé naše působení jen roztrhané a nemůže vésti k žádnému vydatnému prospěchu.

„Druhé naše přičinění musí pak býti, aby naše politické časopisectví nějak řádněji zřízeno bylo a více podpory nalezalo, nejen hmotné peněžité, nýbrž čehož více ještě se nedostává, duševní spisovatelské. Považme, že nyní „Slovan“ a „Večerní List“ jsou alfa a omega celé české neodvislé žurnalistiky. Jak daleko jsme tu již za rokem 1848 nazpět, kdežto jsme měli tolik časopisů!

„Emantipace od němectví musí být v každém ohledu naše heslo a proto budiž studium jazyků a literatur romanských, zvláště pak anglické a francouzské hlavní péče našich nadanějších a vzdělanějších mladíků. Toto studium přesvědčí každého, kterak největší část vzdělanosti německé a veškeré ty zásoby knih a myšlenek, s nimiž Němci naproti nám tak rádi se chlubívají, vážena jest od Angličanů a Francouzů a kterak pro nás velice prospěšno bude, nabírati zrovna z pramene tam, kde se nám nabírání milerádo popřeje beze všelikého vychlubování a vyčítání. Politování hodno jest, že ani nemáme ještě pomocných filologických spisů v našem jazyku, k naučení se angličině a francině, ačkoli Rusové a Poláci mají v tom ohledu velmi dobré práce, jichžto i my použíti můžeme a dle kterých by téměř hračka byla českoanglické a českofrancouzské mluvnice a slovníky sestaviti, kdyby jen někdo se v práci tu uvázati chtěl.

„V tom ohledu musí se naší Matici spravedlivá předhůzka činiti, že ve vydávání spisů svých příliš náhodou a passivně se

říditi nechává a málokdy aktivně na vypracování a vydání jistých potřebných a užitečných spisů působí“.

Přicházeje k nejtruchlivějšímu zjevu Slovanstva, k mrzuté otázce polsko-rusínské, Havlíček odhodlaně mluví bratřím Polákům do duše, aby se již probrali ze své slepé úslužnosti k Římu, „která je zabila“ „aby se nepropůjčovali dále Jezuitům za nástroj proti Rusínům, a přestali toužit po zemích rusínských, které jsou pro ně docela ztraceny: „S tím samým právem jako Poláci, mohli bychom i my Čechové vydávati jazyk rusínský za pouhé nářečí češtiny, alespoň každému kdo češtinu, polštinu i maloruštinu zná, vždycky větší příbuznost maloruštiny (rusínského nářečí), s češtinou než s polštinou do očí padnouti musila.

„A kdyby byly okolnosti historické jiné, kdyžby ku př. byli Čechové za časů husitských se svými liberálními a svobodomyslnými zásadami zvítězili, a kdyby v jisté míře zůstávající, nebyli mezi sebou dali vzniku tolika přepiatým sektám, kdyby pak byli od toho času ustavičně duševně i materialně postupovali: kdož ví, jestli by nyní nebyla čeština spisovním jazykem všech Slovanů a jestli by se všechna ostatní nářečí Slovanů nepovažovala za dialekty češtiny“. — Ale po čem veta po tom veta a Poláci by měli ustati ve svém dychtění po obnově veliké Polsky v „dávných prvotních hranicích“, kterážto touha marná jest pramenem veškeré jejich chybné, neslovanské politiky. Doufajíť stále v pomoc nepřátel Ruska a nenahlížejí, že jich každý pouze za nástroj svůj zneužívá a pak opustí, kdežto pravá spása kyne jim jedině v bratrském svazku s ostatními kmeny Slovanskými: „Poláci“, jsou slova Havlíčkova, „přeceňují své síly a bychom se tak vyjádřili, stydí se ve své šlechtické pýše vstoupiti s námi ve spojení. Za krátký čas ale přijdou Poláci na ta místa, kde i my i Jihoslované budem dále v moci než oni, a pak jistě se s námi spojí, jen aby to nebylo — pozdě! Poláci musejí upustiti docela od všelikého panování nad Rusíny a třeba to bylo pod firmou bratrství cum reservatione mentali; oni mají uznat Rusíny za zcela sobě rovný slovanský kmen a ještě více, oni se tak dalece zapříti mají, aby odřeknouce se navždy krajů od Rusínů obývaných, ještě i Rusíny sami všemožně podporovali ve zvelebování jejich nářečí a v povznášení národu; oni sobě musejí z Rusínů, které až dosud jen za své sedláky na veliké šachové partii považovali, učiniti

sobě pevné, upřímné spojence: to jest dle našeho přesvědčení jediná cesta, na které Poláci také sami k něčemu dojíti mohou.

„Snad mi namítne některý: Umíte vy Čechové nám dobře raditi, ale sami též prohlašujete Slováky za nářečí své a chcete, aby s vámi jednu spisovní řeč měli. Na to odpovídám: Okolnosti jsou zcela jiné; my Čechové nikdy jsme ještě politicky nepanovali nad Slováky jako Poláci nad Rusíny a národ slovenský posud nic zlého od nás nezakusil. Ale kdyžby ještě nyní veliká většina Slováků na tom stála, že chtějí býti Slováci zcela zvláštním slovanským kmenem, že chtějí založit a mít svou zvláštní literaturu: budu já, ačkoliv jsem zcela jiného přesvědčení první, který tuto vůli jejich za pravidlo pro sebe uznám a jim jakožto samostatnému slovanskému kmenu ke společnému bratrskému svazku a k vzájemné podpoře zase ruku podám, neboť jsem se naučil vůle každého a svobody nade všecko vážiti".

Co se ale nás Čechů samých týče, kladl nám přede vším jistou disciplinu strany na srdce: „Dvě chyby se v tomto ohledu mezi námi zvláště pozorují: totiž někdy příliš lehkomyslná důvěra a někdy zas příliš zbytečná nedůvěra. Obojí jsme v r. 1848 a 1849 bohužel velmi často pozorovali. Jak mnohým, kteří posud ničím nedokázali ani schopnost svou, ani obětovnost nějakou k národu a péči o jeho blaho, věřilo se tenkrát neobmezeně; a přesvědčili jsme se nyní, že mnozí z nich v čas nebezpečí docela umlkli, aneb dokonce veliký skok od nejostřejšího radikálství až k vládní služebnosti učinili. Na druhé straně ale jsme zase museli v těchto letech slyšet ostudit i od upřímných našinců muže, kteří již celý svůj život neunaveně pro národ pracovali a kteří by s velikými schopnostmi svými chloubou byli každého národa, a proč? — proto, že některé jejich myšlenky byly jiné, než ty, které se tehda podle panující módy za samospasitelné pokládaly! Věru, v tomto ohledu nemůžeme dosti důtklivě naší straně na srdce položiti následující pravidlo: Když pozorujete, že některý muž, mající již zásluhy o národ a dokázavši již mnohými spůsoby své upřímné vlastenectví, v některé věci jiné projevuje smýšlení než vy, varujte se, abyste ho hned proto za nějakého zrádce nepovažovali, abyste hned nějakou hanebnou neb sprostou příčinu této jeho myšlenky nehledali. Přejte každému jeho osobní přesvědčení v některých věcech, neboť není možné, aby všickni

lidé smýšleli o všech věcech docela stejně a jako podle komanda“. —

Toto právo osobního přesvědčení hájil Havlíček co pravý muž svobody proti každému a při každé příležitosti: „Jest-li psáno stojí, že bude jeden ovčinec a jeden pastýř,“ odpovídá na př. absolutistům církevním, „nemyslí se to o Vašem nadutém, nesnášelivém učení, kdežto se ustavičně hryzete, nýbrž jedině o té snášelivosti, kterou neznáte a kterou potupně Voltairstvím jmenujete. Nikdy zajisté nebudou lidé jednoho smýšlení; kdo to myslí a věří, rouhá se Bohu a důstojnosti lidské, neb žádá, aby byli lidé — špalky (a ani špalkové nejsou jeden jako druhý!) Možné ale jest a tuším, že se navzdor Vám docílí, že lidé rozličného mínění nebudou sebe proklínati a sežírati a do pekla odsuzovati, nýbrž bratrsky se snášeti a to jest, co znamená jeden ovčinec a jeden pastýř.“

Těm pak některým naším národním absolutistům, kteří již tehda znali virtuosně zneužívati hesla „svornosti“ k zakřikování každé jim právě nelibé kritiky, samostatné myšlenky a snahy, kteří svinuvše opatrně prapor i od Havlíčka žádali, aby „pro tu milou svornost v Čechách“ učinil taktéž a svou „zámeznou opposicí zbytečně vládu nedráždil“, těm pak strhl škrabošku jediným epigramem:

„Takto svornosti té vaší smysl zní:
„„Dělej ty, co chceme my!““
U mne tedy zase svornost znamená:
„„Dělejte vy, co chci já!““““

Hlavu takto obrněnou možno sraziti, nikdy ale oblomiti. Havlíček stál uprostřed hroutícího se světa ústavnosti rakouské jako onen vojín antický, jenž troufal si kopím svým podchytiti padající klenbu nebes. Vzorem jest mu onen chrabrý, nepodajný John Hampden z dějin anglických, jehož památný boj za právo proti násilí Havlíček také ve „Slovanu“ znamenitě vylíčil, aby učil náš lid řádnému zákonnému odporu proti vládě, mající zákon a právo na rtech, ale libovůli a násilí v srdci: „Když některá vláda jisté zákony svobody zřejmě zrušiti se bojí neb stydí, přece však velmi ráda by se zbavila nepohodlí jejich: hledí obyčejně všelijakým postranním způsobem užívání těchto zákonů každému učiniti nemožným, aby takto zákony sice na papíře platící v životě nebyly ničím. Při takové příležitosti nastává pro řádné občany doba zákonnitého

odporu: aby totiž, neštítíce se žádného nepohodlí a žádných postranních následků od užívání svého zákonného práva nikterak se odvrátiti nedali a přinutili vládu, buď aby zákony tyto zcela násilnicky zrušila, aneb je zachovávala.“

I nechť mnohdy na pohled ani nestojí užívání oněch zákonův svobody za to nepohodlí, za ty útraty a za to nebezpečenství s ním spojené; „proto přece“, zní hluboké slovo našeho nejupřímnějšího vychovatele národního, „proto přece jest zákonný odpor mnohem užitečnější pro národ než by si někdo myslil, neboť tuží smysl pro právo a svobodu a budí samodůvěru ve mnohém.“

Kdyby ale byli nepřátelé tohoto žulového muže mohli pohlednouti za záslony onoho osamělého přívětivého domku na „Kolmarku“ kutnohorském, aneb u večer letní v onu stinnou zahradu za ním se rozkládající, byli by uzřeli člověka srdce neskonale jemného a laskavého, který po celé hodiny kochává se z dvouletým děckem, svým drahým „ježkem“, jak přezdíval svoji Zděnčince — a pln jest nejněžnější péče o zdraví a spokojenou mysl své šlechetné Julie, jejíž bledá tvář pohříchu prozrazovala chorobu hlubší, než láska Havlíčkova tušiti mohla. Doufal a těšil se, že zdravý ten vzduch venkova vrátí zbožňované ženě bývalou křepkost a sílu, i vděčil z té příčiny osudu, že jej vypudil z Prahy v tuto svěží zeleň zahrad kutnohorských, která i jemu skytala žádoucího zotavení. Zkrátka, uprostřed tvrdého válečného táboru zbudoval sobě Karel náš ve své domácnosti skrovné přemilý útulek klidu, jemnosti a lásky, v nějž mívali přístupu ovšem jen přátelé nejdůvěrnější, kterýchž sobě Havlíček s velikou bedlivostí byl vyvolil, jimž ale pak zůstalo otevřeno srdce jeho do dna. Kromě tomuto hloučku druhův milých, mladších i starších, studentův, řemeslníkův i hospodářův, bývaly však dvéře domku Havlíčkova vždy volny každému, kdož „nesl kříž tohoto světa“ a hledal zde buď rady, buď pomoci v nouzi své.

Pro člověka ubohého, trpícího učinil Havlíček vše. Býval-li již v Praze pravým otcem chudých, snaživých studentův, v Kutné Hoře nebylo jinak. Na radu pak přicházeli k němu lidé z širého okolí; nejčastěji rolníci za příčinou svých obecních záležitostí, jichž byl Havlíček znalcem nad jiné výborným. Jeho spravedlivost a rozvaha, jeho znalost života selského, jeho pronikavý, vždy k obecnému dobru pohlédající rozum, naplňovaly lid ne-

obmezenou k němu důvěrou. Jak on poradil, jak on uznal, tak se stalo. Postihnuv faleš, předsudky, sobectví aneb křivdu, Havlíček rozhorlil se s celou prudkostí své letory a pověděl zvykle svoje mínění, komu náleželo, co nejostřeji. Ale nic nevadilo: neboť prchlivý hněv hnedle opět ulehl a Havlíček znal potom tak jasně a s takou vroucností svého hlubokého citu právního vyložiti, na čí straně je křivda a na čí právo, že přesvědčil každého. O dobročinnosti Karlově slyšmež pak svědectví jednoho z bývalých politických jeho odpůrcův, Jana E. Sojky, jenž ve své úvaze („Naší mužové“, str. 805), praví doslovně:

„Současníci vinili Havlíčka na mnoze z jakési urputnosti a přikrosti v pospolitém životě; než tyto vlastnosti byly pouhou skořápkou, kteráž jádro zdravé v sobě zavírala. Zdálo se, jako by byl býval zatvrzelý a přece v prsou jeho tlouklo srdce velmi měkké, velmi citlivé. On byl člověk dobrosrdečný; on prokazoval nešťastníkům mnohá dobrodiní a v tom ohledu činil často více, než materielní síly jeho stačily... Na živě jsou dosud ti, kteří by dosvědčiti mohli dnes, kterak Havlíček-Borovský dobročinil svým bližním. Avšak on to nečinil jako ostatní; on nehlásal v novinách, mnoho-li jej to dobrodiní stálo; nikoli, on se těšil z toho, co dobrého učinil a chvály veřejné nebyl žádostiv.“

Takový byl člověk, o jehož zničení té doby ukládal celým aparátem absolutismu všemohoucí ministr Rakouska, Alexandr Bach. Takového občana dal stříci a pronásledovati jako nejnebezpečnějšího škůdce společnosti lidské, takového muže hleděl zlehčiti v očích národa a zkaziti hmotně založením proti němu „Vídeňského Denníku“ pomocí někdejších přátel a spolupracovníků Havlíčkových, kteří nyní dali se najati k službám jidášským!

XXXII.

„Vídeňský Dennik“.

Jakož se vůbec povaha spisovatele zrcadlí vždy ve slohu jeho, tak poznává se charakter publicisty zajisté nejbezpečněji z polemiky. Již to by bylo důvodem dostatečným, abych v životo-

pise Havlíčkově pojednal obšírněji o veliké jeho polemice s „Vídeňským Denníkem“ Jirečkovým. Ale jest k tomu ještě příčin hlubších.

Předně vrhá polemika ta tolik ostrých světel na tehdejší poměry a lidi, s nimiž bylo Havlíčkovi zápoliti, že se v ní obráží duch neblahých oněch dob co nejvěrněji, za druhé nemýlím se asi mním-li, že výsledek polemiky té, totiž dokonalé udolání záškodných snah „Vídeňského Denníku“ v lidu českém, upřímo vedl ku tragickému osudu skvělého, neoblomného publicisty národa českého. Jaký byl úkol onoho vídeňského vládního lístku? Žádný jiný, než za jakým pachtila se již v dávné minulosti naší ona strana Palečův, Oldřichův z Rožmberka, Menhartů z Hradce, — až do těch Martinicův, Slavatův a Lobkovicův hrozného století sedmnáctého: Vždy a stále šlo o to, aby zkrotili a oslabili toho silného českého lva, aby změkla ta tvrdá lebka česká pod vývěvou vyssávající a zřeďující p r a v é h o d u c h a č e s k é h o, jenž k nám mluví ústy Zábojův, Vneslavův, Vratislavův, dýše z listův kroniky Dalimilovy jako z historie Pavla Skály ze Zhoře, jenž září do věkův od hranice Husovy a Jeronýmovy, jenž dal nám Žižku, Prokopy, Roháče Sionského a všecky ty věkoslavné boží bojovníky až do velebných postav Amosa Komenského a Josefa Jungmanna. Tohoto ducha svobody, nepodlehlosti a pravdy, jejž mučili a stínali přes tři sta let, jenž ale nicméně znovu vzplápolal jarem roku 1848, tohoto ducha slovanské naší ryzosti a síly musil ovšem Alexandr Bach dříve zahladiti, než z nás mohl učiniti pouhý materiál německého tmářstva, pouhou provincii rakouskou, přivtělenou do německého buntu. To byl tedy úkol onoho, českými slovy psaného, ale duchem renegátským vedeného „Denníka Vídeňského“. Vydávaje se za list neodvislý, měl nás vychovávati na sluhy, kostelníky a robotěze německého Rakouska. Tváře se naším nejlepším přítelem, měl nám odnímati krůpěj husitské krve za krůpějí a nahražovati ředinou konservativní „také české“ trpělivosti, až by z nás byl onen podajný, rozměklý jíl, jakého potřebovali tehdejší hrnčíři vídenští na egyptské hrnce absolutismu svého.

Poněkud velká to úloha, mohlo by se myslet. Avšak považíme-li, že k témuž cíli pracoval celý aparát byrokracie Bachovy v Čechách, celá hierarchie se svými missionáři, že „Slovan“ Havlíčkův byl vojenskými veliteli vyhostěn z Prahy atd.,

poštami naschvál nepořádně dopravován a co chvíli konfiskován; vzpomeneme-li, že o jakéms spolkovém veřejném životě nebylo již přes rok u nás slechu, nejráznější hlavy že dlely buď v žalářích nebo trestních setninách, strana liberálně-národní pak že byla od rozehnání sněmu kroměřížského tak rozptýlena a mdlobna, že neučiněn ani pokus o svolání bývalých její poslanců, následkem čehož po městech zmáhalo se staré šosáctví, venkova pak sklíčenost a nejlepších lidí trpká omrzelost: musíme uznati, že měl „Vídeňský Denník“ vskutku výborně upravené cesty a vítr nejpříznivější. Jestliže nicméně krom Prahy (kterou nám pomáhal vyrvati a zašantročiti Haasovské Mittelpartaji), nezpůsobil po Čechách valnější škody, jest-li že nezplodil hned tehda mezi námi stranu konservativně-klerikální, děkovati máme za to jedinému našemu Havlu Borovskému, který od první chvíle vzal podloudníka na mušku a posvítil naň celému národu našemu tak důkladně, že všechna přetvářka obojživelníka ničeho nespomohla.

Nápodobuje úpravou svou titěrně až do nejmenších podrobností potlačené Havlíčkovy „Národní Noviny“, počal „Vídeňský Denník“ dnem 9. července svou životní pouť chytře sestaveným programem, z kterého nic se nedalo uzavírati na jeho pravou tendenci a účelnost. Ujišťoval, že prý jest založen od osob „zcela neodvislých“ a že prý bude odhodlaně zastupovati národní záležitosti Čechoslovanů. „Bude to zábava pěkná“, praví Havlíček k tomu: „Reichszeitung“, také založený od osob „zcela neodvislých“, bude se naší národnosti jako posud posmívati, „Denník Vídeňský“ bude jí zase „hájiti odhodlaně“ — to všechno sub umbra alarum tuarum!“

Hned první vzkřiknutí Bachovského novorozeňátka platilo Havlíčkovi. V druhém článku „Vídeňský Denník“ žaloval naň, že prý ještě před vyjitím nekale ho podezříval, udávaje ho občanstvu českému lživě za list vládní. — „Což tedy myslí sám „Vídeňský Denník“, že jest to nějaká hanba, držeti s vládou?“ zasmál se Havlíček kousavě a poučil ty šlechetné pány Jirečky a Votky, kteří se vymlouvali, že prý slouží státu a nikoliv ministerstvu, jak zasluhovali: „Něco jiného jest sloužiti státu a něco jiného sloužiti ministerstvu, což dokážeme hned per absurdum, tážíce se jen sl. redakce „Vídeňského Denníka“, jest-li ona myslí, že člověk, který některému ministrovi na př. — boty čistí a tedy mu slouží, také tím slouží státu. Sloužiti státu co

soudce, co učitel a jako jiní úředníci činí, nebylo nikdy a nebude také nikdy hanba, nýbrž naopak ještě čest, jest-li se to svědomitě a horlivě děje. Také ministerstvu sloužiti není žádná hanba, nýbrž čest, ale jen tenkrát, když ministerstvo opravdu s národem dobře smýšlí a dobře vládne. Takovou vládu každý poctivý a národomilý člověk musí hledět co možná nejdéle udržeti . . .

„Něco zase jiného jest ale býti agentem a náhončím ministerstva, o kterém zjevně dokázáno a každému povědomo jest, že není přítel národa a že vůbec nemá ani vůli, ani schopnost říditi dobře stát. Nepotřebujeme zde ale dokazovati, že nynější ministerstvo proti nám Slovanům a zvláště Čechům nepřátelsky jedná, čehož nejpatrnější známkou jest oktrojování takového volebního řádu na zemský sněm, podle kterého jsme na vlastním sněmu českém nepřirozeným způsobem minoritou učiněni, abychom se nemohli vzmáhati: což celá jmenovaná i nejmenovaná redakce „Víd. Denníka“ tak dobře jako my uznati musí. Ostatně známe redaktory „Víd. Denníka“ příliš dobře, než abychom o nich pochybovati mohli, že oni tak dobře jako my nenahlížejí, kterak míněna jest ona „rovnoprávnost“ a ona „ústavní svoboda“, kterou nám chce uštědřiti nynější ministerstvo, a proto víme, co si pomysliti, když nynější vládu třeba sebe skrytěji a zaobalenější zastávají. Také národ náš již dále postoupil, než aby si dal třeba sebe zakrytějším způsobem pravý prospěch svůj eskamotovati.

„A kdyby se i, což snad možné jest, podařilo získati stranu takovému smýšlení, jaké zastupovati bude „Víd. Denník“, přece pochybujeme, že si tato strana kromě nějakých milostí od vlády získá ještě také nějaký vplyv u národa a myslíme, že strana skutečně a upřímně blaho a slávu národů slovanských na srdci nosící, byť by třeba sebe četnějšími politickými přeběhlíky seslabena byla, přece si udrží vždy stejný vplyv a stejnou důvěru u národa. Svůj vždycky k svému a již jakýmsi tajným přirozeným citem pozná každý svého přítele a svého soka. — Že ostatně p. Josef Jireček a p. Votka ještě ta světla nejsou, která by dovedla nás ve Vídni proti našemu prospěchu zcentralisovati a naše domácí středisté života veřejného zničit, o tom dovoleno nám bude, jakožto znalcům, ve vší slušné uctivosti k velikým, nově obráceným prorokům vládním prozatím pochybovati. Čas, který nyní co

veliký stroj tvorcův ostřejším během ku předu se žene, spotřebuje ještě mnoho podobných proroků na — kolomaz, aniž po jejich činnosti zůstane jakého sledu“.

Čím více pánové z „Vídeňského Denníku“ zapírali svůj služebný poměr k vládě, čím jízlivěji obviňovali Havlíčka z prolhanosti a utrhačství: tím hůře se jim vedlo. „Musím se jen pousmáti, když redakce „Víd. Denníka“ mne nějak chytrácky chytati chce ve slovech a proto jen na tom stojí, abych jí dokázal, že ze státní pokladnice potají peněžitou podporu dostává. Což pak neví tato milá redakce, že se takové věci nikterak dokázati nedají? A což pak mne tedy za tak málo opatrného drží, abych něco tvrdil a psal, co se vůbec nikdy dokázati nedá? Kterak bychom mohli my vědět, co se potají děje? Každému je známo, že zvláště při každém ministerstvě vnitřních a zahraničných záležitostí jistá tajná vydání bývají, která se nespecifikují, aneb že vůbec (když se jména tajných vydání užívati nechce) některé sumy v státních účtech zcela neurčité bývají, z kterých se pak platí tajné, světu nepovědomé zásluhy. Z toho ale jest již patrno, že se takové poměry nikdy dokazovati nedají a proto není žádné hrdinství vyzývati někoho, aby dokázal věc, která se dokázati nedá.

„My jsme jen tvrdili několikráte po sobě, co pravda jest, že „Vídeňský Denník“ jest časopis vládní a to dokážeme nyní zcela jiným způsobem než jeho redakce myslí:

„Hlavní redaktor a vlastně direktor smýšlení jest při „Víd. Denníku“ p. dr. Beck, ouředník v ministerstvě a tuším sekretář p. Bacha. Druhý pravý redaktor, který vlastně nejvíc pracuje, jest p. Josef Jireček, ouředník v ministerstvě p. hraběte Thuna, o kterém všeobecně jest známo, že již dávno jest jakýmsi faktorem téhož pana hraběte.

„Pan Votka, který na listě co odpovědný redaktor jmenován, stojí teprvé na třetím místě a dává jenom vlastně jméno proto, že ouředník není. Pan Votka také, (jak nám z časů jeho spolupracovnictví při „Národ. Novinách“ dobře povědomo) ani schopen není k takové redakci, již pouze pro nesběhlost v jazyku. Kromě toho jsou ještě jiní spolupracovníci v redakci ouředníci, jednoho aspoň mohli bychom ještě hned jmenovati. Každému ale jest známo ono ministerské nařízení, dle kterého zakázáno jest všem ouředníkům proti vládě něco mluviti, některá ustanovení vlady haniti a neschvalovati. Tím méně tedy

ouředníkům dovoleno jest toto činiti a tudy vysvítá již, že všeliké tvrzení redakce „Víd. Denníka“ o neodvislosti její jest nepravdivé a jen mámení obecenstva. A jest-li vůbec si „Víden. Denník“ až posud dovolil v některých věcech býti jiného mínění než vláda, musí se to po všem svrchu dotčeném považovati za pouhé augurství a za komedii před světem, aby se totiž i hojně nasypaná chvála vlády zdála býti neodvisle míněna a nestranná.

„Ať tedy nyní redakce neb vůbec vydavatelstvo „Víd. Denníka“ zase mluví a nám upře do očí onu okolnost a účastenství v hlavním vedení redakce ze strany p. Dr. Becka a p. Josefa Jirečka!“ — „Víd. Denník“ napsal v čísle svém 10.: „„Toť ale považujeme za hanebnost, vydávati se za orgán neodvislý od vlády a potajmo ze státní pokladnice peněžitou podporu v jakékoli formě přijímati. Jednání takové jest šizení a klam, jenž zasluhuje obecného opovržení““. „S těmito slovy“ — Havlíček na to, — „jsme docela srozumněni, myslíme však, že je dotčená redakce jen proto napsala, poněvadž věděla, že tajné přijímání podpor ze státní pokladnice nemůže býti předmětem veřejné hádky. My však, jak nyní ona sl. redakce viděti ráčí, obrátili jsme na zcela jinou stranu a dokázali jsme jiným spůsobem, že se nepravě za neodvislý od vlády orgán vydává“.

Se zlou se potázali pánové z „Vídenského Denníku“, když odvetou Havlíčkovi hrozili, že se k němu budou chovati „jako k původci a zúmyslnému rozšiřovateli nepravdivých pověstí cti jejich na ujmu“, když mu vyčítali bažení po monopolu a tedy zištnosť. — „V tom pádu“, odbyl je Havlíček z ostra: „neměl bych nic jiného doložiti, než že mně nikdy nic záležeti nemůže na vážnosti u lidí, kteří jsou jako pan Jos. Jireček a p. Votka političtí přeběhlíci, kteří jsouce téměř vychováni od naší strany, jen tak dalece s námi stáli, pokud nám slunce svítilo, v těžkých dobách ale nás opustili a k výnosnější korouhvi do služby se dali proti nám“.

„Co se ale toho bažení po monopolu týče, ubezpečujeme redakci „Denníka“ že daleko nedojde, jestli se hned na počátku uchopovati bude zvláště proti nám tak špinavé zpraně jako jest vytýkání zištnosti. Panu Votkovi, který až do poslední chvíle spolupracovníkem byl v redakci „Národních Novin“, (náležeje k tomu ještě k nejkrajnější Levici této redakce) jsou zajisté

všechny okolnosti „Nár. Novin“ dobře povědomy, on tedy také musí dobře vědět, co mi vynášel ten monopol!

Panu Votkovi jest také dobře povědomo, že jsem mohl při jisté příležitosti, o které on dobře ví, „Národní Noviny“ dle návrhu mně učiněného za hezkou sumičku prodati. Když jsem to ale neučinil, a raději si je krátký čas na to bez udání všelikých příčin zakázati nechal, čímž jsem, jak každý nahlíží velikou peněžitou škodu utrpěl: zdá se podle toho, že snad přece nezasluhuju alespoň výčitky zištnosti, a že se v jednání svém předce podle nějakých vyšších pravidel než jest sprostá žištnost, říditi musím. Jak pěkně se hraje na obrácený svět! Vládní noviny, kterých vychází nyní všude jako trávy po dešti, budou mně vytýkati, že chci mít monopol, a to zrovna na to, kdežto mně právě vláda učinila nekonstitučním spůsobem nemožné vydávání velikých denních novin, jen aby její noviny měly monopol! Kdo má tedy monopol? Já, kterému se nedovolilo vydávati noviny ani v Praze, ani ve Vídni, kteryžto musím vydávati v malém městě časopis sešitkový, zapovězený k tomu ještě v hlavním městě a tudy odloučený od střediště národního života, anebo — „Vídeňský Denník“, jenž dostal od pana Veldena!! dovolení mně odepřené a který smí každý čísti, kdo si jej koupiti chce. Když jsem po mnoholetých pracích a přičiněních získal z několika set několik tisíc odběratelů novinám svým, když jsem téměř teprva sám utvořiti si musel čtenářstvo na české noviny, pak přišla vláda konstitučního státu právního, jenž pojišťuje občanům jistotu osoby a jmění, a zkazila dvojí zápovědí moje noviny, nemohouc mne ze žádného přestoupení některého zákona ani obviniti; zkazila tak moje předešlá přičinění a když jsem tak odstraněn byl, a touha čtenářstva po nějakých větších novinách uspokojení svého žádá, tu počíná vláda vydávati své noviny, které ještě mně vytýkají bažení po monopolu! Toť jest věru více než satyra!“

Když jej nemohli očerniti u lidu co člověka zištného, hleděli vydávati jej za člověka ješitného, který prý se domnívá, že zná nad jiné city a smýšlení lidu a osobuje si mluviti za celý národ, nedbaje jak tím škodí národu, když věc své osoby stotožňuje s věcí národní, a ve svůj spor s vládou tahati chce celý národ.

Všem těmto licoměrným mravokárcům a zavilým Čecháčkům, vyjasnil náš bodrý Havel Borovský stanovisko a rozdíl

mezi sebou a jimi těmito nezapomenutelnými slovy: „Bohužel, že v nynějším okamžení osoba moje v příliš těsném je spojení s veřejnými osudy celého národa a že se již téměř jakousi odpovědnost míti zdám za tyto osudy. Tak alespoň mně již vytýkali někteří z našich předbřeznových vlastenců, kteří r. 1849 se přidali ke straně vládní, že já prý svým odporem proti vládě mnoho jsem pokazil. Kdyby tato výčitka vycházela od lidí, kteří vedle své oddanosti k národu také by byli dokázali skutkem nějaké schopnosti své, znepokojila by mne snad tak dalece, že bych snad přestal ve své časopisecké činnosti a dokonce nechal všeho veřejného vystupování alespoň na nějaký čas, aby tito mužové beze všeliké překážky z mé strany mohli dávati veřejnému mínění našeho lidu ten směr, který oni za dobrý drží pro národ. Neboť nemám zajisté na sobě té pověry, abych se za neomylného držeti mohl, a pokládal bych si to za veliké neštěstí, kdyby snad skrze mne ač nevědomky pro národ náš nějaké zlé následky pojíti měly.

„Na štěstí ale jest svědomí mé v tomto ohledu zcela upokojeno a odpovídám těm, kteří mi takové výčitky činili, následovně: Nemůže nikdo dvěma pánům najednou sloužiti, aby jednoho nezanedbával. Rozdíl tedy mezi mnou a vámi, milí pánové! jest ten, že vy sloužíte vládě a já národu. Já strany svého postavení vidím zcela jasně a nestojím také v dvojím světle, nevydávám se za služebníka a za přítele vlády, který nejsem: vy ale nevidíte jasně a stojíte v dvojím světle, jsouce skutečně jenom služebníci vlády myslíte o sobě aneb vydáváte se alespoň před lidmi také spolu za služebníky národa. To však nepřipouštějí nynější okolnosti, kdežto mezi národem a vládou jest spor o moc a správu v zemi a o práva, aby někdo mohl oběma pánům, vládě i národu najednou věrně sloužiti. — Tolik pravím těm z vás, o kterých, jako na příklad o redaktoru „Pražských Novin“, panu Pickovi, přesvědčen jsem, že jen z dobrosrdečné slabosti, chtíce se všem stranám zachovati, takto smýšlí a mluví. Ti však, kteří jen svou drahou osobu při všem na mysli mají a hned do služby zaběhnou, kde právě buben nesilněji a nejvítězněji volá, kteří v ten čas, když myslili, že národ již zvítězí, křiklounským způsobem volali: Všechno pro národ; a nyní, když váha národa v nejistotě se houpá, když zvítězivší vláda milosti rozdává, zase opustili ná-

rod a přeběhli do druhého ležení, kde slunce svítí: ti ovšem slušně o sobě praví, že slouží vládě i národu, totiž vládě, když vyhrála vláda a národu, když vyhraje národ, nikdy však oběma zároveň.

„Těm ale, kteří myslí neb alespoň praví, že bych já odporem svým proti vládě národu škoditi mohl, poukazuju na novější události. Ejhle, Horváti, kteří vládě pomáhali proti revoluci, a Vlachové a Maďaři, kteří tuto revoluci proti vládě způsobili, dostanou nyní stejnou odměnu (t. j. stejná práva, větší než my ostatní máme): ba odměna Vlachů a Maďarů za jejich revoluci bude snad ještě větší, než odměna Horvátů a Srbů za jejich pomoc! Co na to odpovíte vy, kteří radíte národu, aby hledal protekci u svých ministrů? Mlčíte? — odpovím vám tedy sám, co nás učí historie celého světa, že totiž vlády od jakživa více práv národu šetřily z bázně než z lásky.

„Moje přičinění směřuje tedy k tomu, abych pomáhal národu k té vážnosti u vlády, která působí bázeň. Báti se nebude ale vláda jiného národu, než dospělého v politickém smýšlení, a proto musí býti naše první péče, k takové politické zralosti všechny třídy národa poznenáhla přivésti. Jen taková vláda bude zachovávati ústavu, která přesvědčena bude, že by mohl národ každou chvíli revoluci provésti kdyby chtěl, že ale jen proto národ revoluci nechce, poněvadž na pokojné cestě, bez nepořádků, provésti si troufá všechno to, co ke svému blahu za potřebné uznává. My alespoň vždycky jsme se přiznávali k tomu mínění, že se všechen pokrok na cestě pouze rozumové a bez násilí nejlépe děje. Proti důvodům ať bojují zase důvody, ne ale zbraň, násilí, zákazy a pronásledování.“

„Vláda“, zavíral znamenitý článek ten, „má nyní dosti příležitosti k vyslovení a obhájení svých úmyslův a kroků. Máť troje velké noviny („Vídeňský Denník“, „Slovanské Noviny“ a „Pražské Noviny“), kromě toho ještě troje jiné polovládní. Nevelkomyslné jest tedy se strany vlády, když opposici odjímá příležitost k rovnému boji, vytisknuvši nás z hlavních měst, jediného to příhodného působiště pro veliké a každodenně vycházející noviny. Tím projevuje vláda sama slabou víru v pravdivost a oblíbenost svého jednání. Ať ale i zákonité opposici otevře cestu do hlavních měst jako svým denníkům, ať nechá platiti zase ten zákon tiskový, který si sama udělala, ať

sobě neosobí nezákonnou a nekonstituční moc nad tiskem, ať odevzdá tisk pod náležité soudy: pak se teprve může říci, že nastal zase konstituční život, že nastala kontrola národa nad vládou, která v konstitučních zemích nevyhnutelně býti musí.“

Pak ale chtěl se Havlíček také vypořádati teprv důkladně s „VídeňskýmDenníkem.“ Nyní hodlal ustáti v seči: „Boj mezi námi byl by nestejný: nemáme slunce a stín rozdělené. Ale až bude zrušeno obležení, až se navrátíme do svého živlu, do Prahy, až budeme míti místo milosti ministerské své občanské tiskové právo: pak se můžeme i my pustit do boje, pak teprva můžeme zvolat ke všem vládním novinám, co jich bude, onu známou průpovídku: „Pane Bože! Nepomáhej ani jim, ani nám, ale uvidíš, jak jim vyklepáme!“ —

Věru, moudře byli by učinili pánové z „Vídeňského Deníku“, kdyby tenkráte byli přijali příměří. Avšak, buď že nesměli, nebo že troufali si kopistí své polemiky šermíře, jakým byl Havlíček, skoliti do prachu: zkrátka, oni odtud jenom tím směleji napadali nepohodlného redaktora kutnohorského „Slovana“, a sice nájezdy nejčastěji tak nemotornými a „vtipy“ tak tupými, že, jak se říká, do nebe o brus volaly. Ku charakteristice stačiž pouze toto: Havlíček propověděl, jak víme, že vláda netroufá si obstáti proti jeho opposici jinak než násilím. „My ale,“ chlubil se „Víd. Denník“, „troufáme si proti Havlíčkovi stále vystupovati, troufáme si tedy více než vláda!“ To mělo býti důkazem, že „Víd. Denník“ — není listem vládním!!

Ještě krásnější byl důkaz, že prý Havlíček nemá již patrně žádného vlivu v národě, poněvadž prý by jinak byli museli v Praze nového arcibiskupa Schwarzenberga se sykotem a pískotem přijmouti, podle toho, jak „Slovan“ Havlíčkův o biskupech píše. — A do třetice teprv onen „vtip“, že prý „pan Havlíček od učedlníků svých na oslici, někde v Hloupětíně vypůjčené, s halleluja a hosanna do Prahy uveden bude!“

Nuže — „kdo chce kam, pomozme mu tam“, pomyslil si Havlíček a v sešitu „Slovana“, vydaném 24. srpna 1850, obnovil boj s vídeňskými pány s takovou křepkostí, až se jim hlavy točily. To byl jiný humor, jakým on si je nabíral!

Slyšmež! „Sami jsme, radujíce se vždycky s maličkými, měli z toho radost, kterak „Víd. Denník“, s rozveselenou jako o posvícení tváří, se ze svých vtipů raduje a asi desetkrát každý

opakuje, aby si jen obecenstvo toho povšímlo a sobě v nich konečně tak libovalo, jako celá veřejná a tajná redakce „Vídeňského Denníku“. Když jsme se konečně z Vídně dozvěděli, že tohoto 36. čísla „Víd. Denníka“ ve své neskončené spokojenosti a radosti 1000 vytisknouti dali, kdežto jindy se jen 500 tiskne (nerozesílá se ale ani posud 400), jen aby prý tyto výtisky všude rozeslali a tak radostný den, kterého porodili všickni dohromady přece několik vtipů, po celé vlasti zvěčniti a oslaviti mohli: tu jsme opět pocítili srdečné potěšení, asi tak, jako když vidíme děti pouštět draka. Jest vůbec ještě veliká otázka, jest-li by páni redaktoři „Víd. Denníka“ nebyli lépe učinili, kdyby celý tisíc svých výtisků byli slepili na velikého draka a jej pak se Štěpánské věže byli pustili na ukázku všem národům rakouským jakožto centralisační korouhev, kteréžto konstituční vyraženíčko by jim byl pan Velden snad dovolil rovněž tak milostivě, jako „Víd. Denník“ vůbec: účinek byl by, tušíme, stejný.“

Na obranu své nařknuté nevinnosti propověděl „Vídeňský Denník“, že prý by těmi samými důvody, jakými redaktor kutnohorského „Slovana“ jej za vládní list prohlašuje, mohl naopak jemu dokázati, že „Slovan“ dostává peníze od pařížské revoluční propagandy. Na to Havlíček: „Tak málo by nám dokázati mohl, jest-li jakou podporu od propagandy pařížské dostáváme, jako my jemu, jest-li dostává on jakou od vlády; ovšem s tím velikým nepatrným rozdílem, že by *nám nemohl* dokázati, že někteří *ouředníci* pařížské propagandy jsou redaktory „Slovana“, dále ještě s tím velikým nepatrným rozdílem, že by „Vídeňskému Denníku“ takovou věc o „Slovanu“ nikdo nevěřil, kdežto naopak velmi mnozí ještě dříve, než jsme my to pravili, již věděli, že „Víd. Denník“ jest časopis vládní... Vzpomínáme si zde na maličkou sice, ale významnou okolnost. Když „Víd. Denník“ vycházeti počal a ještě své zvláštní obálky vytištěné neměl, rozesílal se pod *obrácenými obálkami* „Slovenských Novin“, na jejichž prázdné, druhé straně, byla psána adressa. My sami dostávali jsme „Víd Denník“ na počátku takto. „Slovenské Noviny“ *jsou* ale *vládní* a tedy jejich tištěné obálky též od vlády zaplaceny. Čím to jest, že orgán – *neodvislý* (!) *zrovna žádný jiný papír na obálky pohotově neměl*, aneb co asi dali vydavatelé „Vídeňského Denníku“ *vládě* za ty staré obálky? Vsadili bychom se o mnoho, že mezi vydá-

ními „Vídeňského Denníku“ až po tuto dobu, kdež toto píšeme, nestojí žádná rubrika: Za staré obálky „Slovenských Novin“ tolik a tolik . . .“

Nejhůře ale pochodil pan Josef Jireček, když zároveň s kollegou svým panem Beckem zaslal Havlíčkovi ještě poštou zvláštní své ohraženi s vyzváním, aby je Havlíček dle předpisu §. 17. tiskového zákona v plném znění otiskl. „Nemáme žádnou příčinu vyhýbati se tomu“, podotkl Havlíček a otiskl skutečně v 6. srpnovém svazku „Slovana“ páně Jirečkův dopis od slova k slovu. Pan Jos. Jireček tehdy psal:

„Panu redaktorovi časopisu „Slovana“, Karlu Havlíčkovi.

Pane redaktore!

Vy jste ve 3. srpnovém svazku Vašeho časopisu, mluvě o „Vídeňském Denníku“, dotknul se mne způsobem, který mne, ačkoli jsem osobě své žádné velké důležitosti přikládati neuvykl, donucuje, abych se ozval. Já jsem člověk mladý, na dějiště veřejného života sotva vkročující a nemohl bych toho zodpovídati před svým svědomím, kdybych čest svou od kohokoli przniti mlčky dopouštěl. Žádám Vás tedy, odvolávaje se na §. 17. zákona o tisku od 13. března 1849, abyste toto mé osvědčení celým obsahem a beze vší proměny do nejbližše příštího svazku Vašeho časopisu vytisknul.

„Vy mne viníte z politického přeběhlictví od Vaší strany, která prý mne vychovala, a z té hanebnosti, že jsem Vás — své vychovatele — v těžkých dobách opustil a k výnosnější korouhvi do služby proti Vám se hnal. Několik slov postačí k mé obraně. S uznalostí přijímám každé poučení, nechť přichází odkudkoli. Ze spisovatelstva českého však, které jediné Vaší stranou míniti můžete, nevím nikoho, komu bych za podstatnou pomoc u vzdělání svém měl příčinu děkovati, leč dva muže, jichž laskavost ke mně vždy s vděčností budu vzpomínati, o kterých ale zároveň jsem bezpečen, že by se bez rozmýšlení proti tomu opřeli, kdyby je kdo chtěl vyhlašovati za přívržence Vaše neb Vaší strany; jsou to pp. Šafařík a Tomek. Přiučil-li jsem se čemu od Vás — čeho že mnoho býti nemůže, sám nejlépe víte, — však jsem se Vám dosti za to odsloužil, pracovav na Vašich novinářských podnětích od léta r. 1846 až do konce května r. 1848, nejednou až do svého onemocnění, ačkoli žádným bohatstvím

neoplývaje, bezmála zadarmo. Co se týče přesvědčení mého politického, bude na tom dosti, abych Vám zkrátka uvedl k paměti poměr svůj k Vašim Novinám od dubna r. 1848. Když jste se na počátku tohoto měsíce vydal na cestu, odevzdal jste „Národní Noviny“ docela mé správě, i vedl jsem je až do návratu Vašeho ku konci května 1848, kdežto jsem odešel proto, že jste s mým ozváním, kterýmž jsem pod vlastním jmenem proti záhubnému Vídeňačení Pražských studentů vystoupil, netajenou nespokojenost na jevo dal. Na to jsem později začal pracovati s p. Tomkem na „Pokroku“ a v červenci přijal jsem redakci „Pražských Novin“, kteréž jsem, zákonních let nemaje, pod odpovědností p. Erbena až do konce září vedl. Tehda jste mne Vy bez mého k tomu přičinění vybídnul skrze dra. Gablera, abych se za Vašeho pobytu na říšském sněmu, spolu s drem. Gablerem v redakci „Národních Novin“ uvázal. Vida, že „Pražskými Novinami“ při největším namahání mnoho prospěšného nesvedu, a maje v mírném, mně povědoměm smýšlení p. dra. Gáblera a v rozvážlivějším toho času jednání Vašem dostatečné rukojemství, že nic nepodstupuju, co by bylo proti mému přesvědčení, přijal jsem, ačkoliv větší a jistější příjmy opouštěje, vybídnutí Vaše. V jakém duchu „Nár. Noviny“ tehda byly psány, ví každý, kdo běh jejich zná. Když jste pak po odchodu ze sněmu a jmenovitě po rozpuštění sněmu kroměřížského uhodil na směr, s kterým jsem docela souhlasiti nemohl, obmezil jsem činnost svou v redakci na překládání a vysvětlování zákonů, až jsem posléze, nechtěje déle ani prostředně účasten býti toho, čehož jsem schvalovati nemohl, v červenci 1849 Vám dal výhost. Že jsem smýšlení svého, co jsem byl v redakci Vaší, nesmlčoval, toho nejlepším svědectvím jest Vaše o mně mínění, kteréž jste mně do očí i přátelům Vašim jako věc obyčejnou vyslovoval, že náležím k nejkrajnější pravici. — Po odstupu od „Nár. Novin“ žil jsem v soukromí svým studiím. Teprvé v únoru 1850 přijal jsem podanou mi na čas příležitost k praktickému vycvičení se v řízení úředním v ministerium vyučování. Ve Vídni seznámil jsem se s p. drem. Beckem a chutě přistoupil jsem k návrhu jeho, abysme hleděli založiti mírné české noviny ve Vídni. Účastenství v tomto podniknutí jsem nikde netajil, aniž mi toho bohdá jest zapotřebí, jakož jsem Vám samému

v Praze, tuším že 15. června v přítomnosti p. dra. Šebka, celý náš úmysl vyložil a tím sám první opatřil Vám důkazy, s kterými nyní proti „Denníku“ vystupujete s takovým hlukem. — Co se týče hrab. Lva Thuna vyznávám, jako jsem to vždy činil, že ho ctím co muže šlechetného, o kterémž jsem pevně přesvědčen, že mu blaho národu českého opravdu na srdci leží a že ho ctím ne teprv od těch časů, kde se stal ministrem. Jest-liže úslužnost k muži šlechetnému, jehož zásady veřejně vyslovené národu považuji za prospěšné, jmenujete faktorstvím, milerád to přijímám. — Z toho všeho račtež posouditi zda-li jsem kdy od Vaší strany přeběhl, anebo šel-li jsem spíše vždy tou cestou, na kterou mne přesvědčení mé vedlo. Co jsem při „Nár. Novinách“ pracoval, nemám příčiny zapírati, i jsem hotov každý článek tehdejší i nyní podepsati. — Druhou výčitku na mne vrženou, jakobych co dělám, dělal z nějakého zisku neb úplatku, prohlašuji zhola za mrzkou klevetu, vyzývaje Vás samého úsilně, abyste, znaje mne osobně z tak dlouhého obcování, vytknul mně jedinou špatnost, která by dobrou mou pověst v životě soukromém neb veřejném mohla pokaliti.

Ve Vídni, dne 20. srpna 1850.

Josef Jireček.

Havlíčkova odpověď na to:

„Neuznávaje zde ani potřebu příliš obšírně odpovídati na tu velmi obratně sestavenou autobiografii mladého sice, ale jak pozoruji dosti chytrého muže, podám jen abych obecenstvo osobními a dosti špinavými věcmi mnoho nenudil, následující krátké vysvětlení: Bez mála zadarmo znamená zde tolik, že dostával pan Josef Jireček, jsa toho času študent, na měsíc 40 zl. stř. a později 50 zl. stř. Nejednou až do svého onemocnění znamená zase, že ten celý čas nikdy ani nemocen nebyl, a že kromě svých studií právnických a poslouchání jiných neobligátních předmětů, a zaměstnávaje se ještě jinými pracemi, několik hodin denně v redakci nejvíce mechanické věci pracoval. Odjížděje na počátku května (a ne dubna) na tři neděle za příčinou Slovanského sjezdu na cesty, zdevzdal jsem p. Josefu Jirečkovi vedení mechanické části redakce, řízení sněmu ale přijali jiní mužové z naší strany, jak to z pohledu na „Národní Noviny“ toho měsíce každému je patrno. V září 1848 odevzdal jsem dru. Gáblerovi redakci „Nár.

Novin“. Pan Jireček odešel proto k redakci „Pokroku“, vládních novin hr. Thuna, že k tomu vybídnut byl, a ne proto, že jsem mu svou nelibost na jevo dal, nýbrž naopak, proti mé radě. Pravda jest, že jsem ku konci září 1848 pana Jirečka vybídnul, aby zase vládní noviny opustil a zase k „Nár. Nov.“ přešel, což také učinil; že ostatně příchody a odstupy p. Jirečka od opposice k vládě a naopak v dobrém jsou spojení s během událostí a jmenovitě s osudy hr. L. Thuna, pozná každý bez našeho výkladu; že je však obecenstvo na „Národ. Novinách“ nikdy nepozorovalo, v tom nám každý přisvědčí; že však p. Jos. Jireček o hraběti L. Thunu vždy tak nemluvil jako nyní, jest mi nejlépe povědomo; že bych se byl od p. Josefa Jirečka poprvé o „Víd. Den.“ byl dověděl, není pravda.

„Jest-li jest tedy p. Jos. Jireček politický přeběhlík neb není, vidí každý z těchto fakt. Jest-li ale šetrně jedná, potahuje bez potřeby jmeno p. Šafaříka, jenž nechtěje se do politiky míchati jen svým vědeckým pracím žije a především pokoj míti chce, a proto na vzdor všem nabízením žádný úřad od vlády přijmouti nechtěl — to zanecháváme soudu obecenstva.

„Konečně prosím jen p. Josefa Jirečka, aby nikdy neříkal, že by se byl ode mne něčemu naučil, — poněvadž bych si to dle mého subjektivního náhledu nikdy za čest pokládati nemohl.

K. Havlíček.

Neminul než týden a spor o povahu i barvu „Vídeňského Denníka“ byl rozhodnut. Nadešlat konečně chvíle, k níž se absolutismus již přes rok chystal: chtěli nám vyrvati správu naší Prahy! Náhle jest posavadní svobodomyslný volební řád pro obec pražskou zrušen a oktrojován nový, ušitý schválně na tělo straně německé a zpátečnické, kterým mělo býti posilou byrokratie stůj co stůj pomoženo v Praze k vítězství nad námi. Pod vládou bodákův, za nejtužšího stavu obležení vypsány volby!

Ultraněmci, fanatikové pořádku za každou cenu, sedmašedesátníci, úředníci, veškeří živlové vládní a nám úporní shlukli se tu po dlouhých přípravách, samým místodržitelem, bar. Mecserym řízených, pod praporem Haasovy „Mittelparteie“ v jediný tábor proti nám, aby vyrvali národu českému srdce jeno,

aby vtiskli opět Praze ráz německého města. Což divu, že celý národ v rozechvění nejvyšším pohlížel ku Praze, že každý věrný Čech modlil se v duchu za vítězství strany národní, strany měšťanské besedy; každému bylo jasno, jaká pohroma hrozí nám, padne-li ke všemu i Praha v moc oněch živlů vládních, jejichž farizejské ujišťování o indifferentismu národním odbyla nejtrefněji ona žena z lidu pražského, která, čtouc na plakátech Mittelpartaje: „Nám je vše jedno, ať Čech nebo Němec“ — hlasitě se zasmála: „Ano, ať si je Čech nebo Němec, jen když je Němec!“

Nikdy ještě neviděla Praha takého boje volebního, jaký sveden 29. srpna 1850. A výsledek jeho? Padli jsme! Přes to, že jsme měli 21.398, vládní Mittelpartaj pak toliko 8491 hlasů, ona zvítězila v obou prvních sborech a dostala tím do zastupitelstva Prahy 50 kandidátů svých, naše měšťanská beseda však toliko 40. Vaňka stal se purkmistrem, Ondřej Haase jeho náměstkem, — Praha byla nám pro 10 let vyrvána! Možno si pomysliti jásot všech vládních a nám nepřátelských listův. — Nuže, tu musel konečně i „Vídeňský Denník“ s barvou ven.

Tu se muselo ukázati, je-li s námi neb proti nám, měl-li pravdu Havlíček nebo Jireček. A ukázalo se! Nepokrytě přál „Vídeňský Denník“ v rozhodném tom zápase straně německo-zpátečnické, vydávaje ji za pravou přítelkyni našeho národa a podezřívaje naproti tomu stranu naši jako stranu výstředních radikalistův, od které prý se má národ náš pro zachránění své národnosti co nejúplněji odtrhnouti. Oni Kiemannové, Pleschnerové, Haasové, Walterové, Volkmannové, Worowkové atp. byli „vlastencům“ z „Víd. Denníka“ těmi pravými přáteli národa našeho, kdežto kandidáti měšťanské Besedy, jako dr. Václav Bělský, dr. Brauner, Frant. Palacký, dr. Josef Frič, Bedřich Hanke, dr. Pinkas, dr. Trojan, mlynář Jan Slavík, pokrývač Fr. Jaroš a podobní, od let osvědčení našinci, byli mu samými „výstředníky“, „radikálními monopolisty“, kteří chtějí národ svésti.

Upíral straně naší všechen „zdravý smysl“, viděl v ní jen samé „hanebné radikalisty“, „demokraty“, rovnal její vůdce, jako Havlíčka, ku pověstnému škůdci zemskému Koldovi Náchodskému. — Pod záminkou, že prý blaho národa českého toho žádá, aby padla posavadní národně-liberální strana, která uznávala za vůdce své Palackého, Riegra a Havlíčka a která prý zle uškodila věci naší tím, že svoje politické, „nemožné snahy“, totiž

osud svého „federalistického a konstitucionalistického“ programu slučovala s národností naší, „Víd. Den.“ od počátku předstíral, že prý je orgánem jakés české konservativní strany a že vychází, aby stranu takovou v národě našem organisoval. Nuže, nyní bylo jasno, jakou to stranu „Víd. Denník“ chce v Čechách organisovat. Nyní, když plesal nad vítězstvím německých absolutistův, nyní, když z porážky naší strany tak Jidášsky se radoval, nyní, když tomu poraženému, nešťastným výsledkem voleb pražských hluboce zarmoucenému národu našemu vyťal palčivý políček, řka, že prý ty volby pražské, tedy ta výhra sedmašedesátníků a ultraněmců jsou „nejskvělejším důkazem“ politické probuzenosti národa českého, nyní věru mohl viděti každý, kdo měl oči k vidění, čí chleba ji a čí píseň zpívá ten vídeňský orgán pánův Jirečkův a Votkův.

Odtud přibral přirozeně zápas mezi „Slovanem“ a „Vídeňským Denníkem“ jiné podoby. Hádka o původ listu Jirečkova byla skončena, nastal boj o zásady a směry, kterýž poskytl Havlíčkovi nejlepší příležitost, aby svým znamenitým pérem vychovával národ náš v tom zdravém duchu otcův našich husitských, v tom světle svobody práva a pravdy, v tom duchu p o c t i v o s t i a s í l y české, která po věcích opět v něm byla vyrostla do květu nejkrasšího.

XXXII.

Za zlatou svobodu.

Svádí se u nás podnes dosti častý spor o to, oč dříve bojovati máme, zda o národnost či svobodu svojí? Podle latinského úsloví: „Prius vivere, tunc filosofari“, rozumuje se pak nejčastěji takto: Především býti a potom teprv j a k býti. Až si zajistíme ve vlastech svých úplně rovné právo s Němci, až budeme míti národnost svou náležitě zabezpečenou, p a k teprv bude na čase, dobývati si svobody politické, ale dříve ne! Nejprvé třeba zbudovati si byt a potom teprv pečovati o to, jak si jej zaříditi.

Mínění to jest bezpečně podnes panujícím; i mužové upřímně liberální přijímají je za pravdu a podrobují se mu.

Zápas za ohroženou národnost stojí v řadě první, boj za svobodu klade se do řady druhé a nikdo nemá odvahy otázati se, není-li, jako tak mnohé, i toto zakořenělé mínění na konec přece jen bludem? Není-li toto věčné odkládání boje za svobodu chybou právě pro národní rozvoj náš nejosudnější?!

Čemuž učí nás tisícileté dějiny našeho národa, dějiny, kteréž jsou jediným takřka řetězem bojův, vedených na obranu života našeho proti nájezdům cizáctva? Učí neklamně, že národ český vzmáhal se nejmocněji za dob své větší volnosti a samočinnosti občanské; volné proudy většího duševního, náboženského neb politického ruchu nejlépe svědčily živlu a jazyku našemu. Nikdy čeština nehynula ve vlastech českých, kdykoliv národ náš, pozbaven pout, vyvinoval větší činnost ducha svého; marným zůstávalo všechno úsilí poněmčujících vlád v dobách takových; ba nejednou, když bylo spojeno s patrnou křivdou, vznítilo proti sobě odpor, jímž národnost naše znamenitě se utužila. Teprv tou měrou, jakou ubíjeli naší samočinnost, náš život veřejný, naši svobodu — klesal duch český a s ním i jazyk náš až do povržení a bídy nejhlubší. Absolutismus vždy sílil cizáctvo, vždy nás odnárodňoval, vždy byl pro národnost naší morem. Jen svoboda byla sílícím živlem ducha českého a ničeho jiného nepotřeboval národ náš, než-li paprsku svobody, aby rázem probral se z pověké mdloby k novému životu.

Jest ku podivu, jak mohli jsme takového naučení vlastních dějin svých nedbati. Vinu toho mají jedině oni němečtí hegemoni z roku 1848, kteří nabízeli nám „svobodu“ tak, jako praotcové jejich nabízeli Slovanům polabským víru Kristovu: na hrotu meče, za cenu národní smrti naší. Tím nás dohnali k tomu, že jsme všechnu sílu svou obrátili na obranu své národnosti a ne dosti ostražitě hájili si svobody, kterou jsme již doufali míti zabezpečenu na věky. To zavedlo i Havlíčka, že prvním takřka slovem volným k národu našemu zvolal: „P r v n í a nejhlavnější péče naše musí býti o národnost! Což pomohla posud Irčanům svoboda anglická, což pomohla našim Slovákům svoboda uherská? Největší svoboda bez národnosti není nic“.

Kdyby byl Havlíček uvážil, c o zbědovalo Irčany a c o Slováky, že byla to právě pověká poroba, v níž upadli, že byla to onde bezohledná cizovládná tyranie Angličanův, zde Maďarův, slovem ztráta samostatnosti, ztráta svobody v l a s t n í: byl by zajisté již tenkráte přišel k poznání, že nejlépe se stará

o národnost a jazyk svůj národ, který žárlivě hájí si své samostatnosti, své svobody, aby neupadl pod panství a moc národa jiného. Pokud sobě národ spravuje záležitosti své v obci, okresu, kraji a vlasti své sám, pokud jest pánem svých škol a osazuje syny svými úřady a soudy své: pokud může volně mluvit, rokovat a psáti, slovem, pokud je národem v pravdě svobodným, potud věru má veškeré prostředky k uhájení a zvelebení jazyka svého tak úplně v rukou svých, že musil by býti jen sám v sobě hnilým a k cizotě zvrhlým, kdyby národnost jeho hynula a jazyk cizinský v něm se rozmáhal. — Pravda, přišel-li kterýs národ, jako na př. irský, následkem mnohověkého hrozného útisku tou měrou o jazyk svůj, že již ani obecný lid jím nemluví, pak ovšem žádná svoboda jazyk ten nevzkřísí a byť byla sebe poctivější. Než ale nadejde tento moment agonie, ba pokud jen ještě jiskry života v tom kterém potlačeném jazyku národním, — pokud jest a bude to vždy jediná svoboda, v jejímž svěžím vzduchu může jazyk hynoucí znovu ku podivu rychle okřáti ze své choroby, znovu síly a vlády nabýti péčí věrných synů a milovníků svých. Neboť volné živé slovo a svobodný tisk, život samosprávný a svobodná škola pracují pak svorným úsilím o jeho zvelebení a povznešení vítězné.

Záhy poznal bystrý duch Havlíčkův pravdu tuto. Hned pod dojmem státního převratu kroměřížského cítí jasně, „že národnost bez politické svobody je nemožna“ a proto čím dále vždy horlivěji bojuje za demokratické, svobodné, federační Rakousko, v kterém bychom mohli žíti život samostatného, svéprávného národa. Odtud čím dále napořád důtklivěji volá ku všem upřímným našincům: „Braňte každou píď své ústavní svobody, kterou nám ještě nechali“, až tě posléze volá: „Ztraceni jsme, opustíme-li prapor svobody.“

A jakž by nevolal! Vždyť každý den patrněji a důtklivěji ukazoval Čechu myslícímu, co to znamená pro národnost naši, když nám podvazují jednu tepnu politického života za druhou, když za svobodným sněmem padá svoboda spolčování a shromažďování, svoboda tisku, svoboda osobní, volnost usídlení se a cestování, svoboda školy a samospráva; co to znamená, když hlavní města svírají stavy výminečnými s vojenskými soudy a veliteli, když občan není jist před libovolným zatčením a prohledáváním bytu svého, před dlouhou vyšetřovací vazbou pro

nic za nic a před pomstou udavače; co to znamená konečně pro život národní, když nad každým hnutím občanstva bdí celá armáda nekonstitučních služebníků všemohoucí vlády, která každým dnem může vydávati zákony a nařízení jaké chce a rušiti právo občanům zaručené jakkoliv ji libo.

Mezi nejpřednějšími základními právy oktrojované ústavy skvěla se zajisté rovnoprávnost všech jazykův národních ve škole i v úřadě i ve všem životě veřejném. Ministr Bach při každé příležitosti a kdykoliv oklestil nějakou novou ratolest z holého již téměř stromu svobody, dával rozhlašovati, že za ztrátu volnosti zůstane národům v náhradu úplná rovnoprávnost, že každému národu bude stejně přáno ochrany a zvelebování jazyka jeho atd. Ale ve skutečnosti zatím již v říjnu r. 1849 vrchní zemský soud pro království české přestal úřadovati rovnoprávně, koncem září 1850 týž ministr Bach již tajným cirkulářem, rozeslaným všem místodržitelům, prohlašoval němčinu za jedinou úřední řeč v celém Rakousku a již opět stačilo pouhé nařknuti z „českého smýšlení“, aby sebe schopnější hlava nenašla místa ani na stolici učitelské, ani v kteréms úřadě státním.

Nebylo však na tom dosti. K ranám ještě přičiňovali výsměch. Či nebylo to hotovým výsměchem, když vládní „Víd. Denník“ v takovéto době jal se farizejsky plísniti národ náš pro tu prý zženskylou slabost jeho, že ustavičně jen na neprovádění rovnoprávnosti naříká, kdežto prý ve skutečnosti plnou rovnoprávnost již máme a jen na nás samých vina jest, jest-li že se neplní a ve všem neprovádí! „Kdyby vláda rovnoprávnosti nepřála“, psal orgán Jirečkův v čísle 69. doslova: „věru nemusela by daleko choditi ptát se, zda-li jest doba příhodná, jedním rázem ji zrušiti. Křiky tyto samy mohly by jí sloužiti za nejvýmluvnější důkaz, jak právo své za slabé ceníme a že bez okolků může mu udělati konec“...

Když prý veřejně budeme naříkati, že se nešetří práva našeho, jest prý tolik, jakobychom prohlásili, že nevíme, zda-li právo naše jest dosti silné, aby samo se udrželo, že zachování jeho záleží na vůli někoho jiného, než-li naši...

Stavě se takto, jakoby nevěděl, co jest právo a co násilí, pokrytec vídeňský neváhal činiti národu českému toto kázání: „„Právo národnosti naší jest svaté. Provedení jeho nezáleží na vládě ani na kom jiném, nýbrž jedině na

nás samých. Jednejme jen my všudy podle práva svého, ovšem vždy se slušnou šetrností k právu jiných národův, neužívejme ve svých shromážděních (!) cizího jazyka, úřadům nepodávejme spisů jiných než-li českých, zastupujme záležitosti své všude přirozeným svým jazykem, snažme se, abychom měli dosti českých učitelů a úředníků česky vzdělaných do nejvyšších úřadů a jistě s pomocí Boží právo své provedeme bez křiků a nářků, jak na muže sluší, i kdyby se proti němu stavěly brány pekelné!“

„Br! Silný výraz“, zasmál se v říznou a znamenitou odpověď Havlíček: „člověk hned pozoruje, že slyší mluviti utrženého hrdinu, jehožto mužné přesvědčení nezvrátilo a nezvrátí ani auskultantství u hraběte Thuna, ani brány pekelné. Jak okřeje ubohý člověk, moha svou již, politickým mrazem křehnoucí duši ohřáti na takovém, čistě vlasteneckým ohněm planoucím „Vídeňsko-Denníkovském“ Spartánu. Ale dobře máš bratře „Vídenský Deníku“ ty poslední sloupe rovnoprávnosti a konstituce rakouské, nepopustíme bratře! I kdyby se brány pekelné stavěly proti nám, ba ani kdyby nám přislibovali — 2000 zl. stř. na rok! Nepopustíme! A utuženi takovým vznešeným příkladem „Vídeňského Denníka“ jděme ještě o krok dále a obraťme celý důkaz „Víd. Deníku“ také ještě na konstituci vůbec: Někteří „slabochové“, lidé to „rouhající se hanebně mravní síle našeho národa“ bojí se také a nestydí se vyjeviti svou bázeň, že naše konstituce a svoboda vůbec poznenáhla se dusiti bude, poněvadž pozorují, že ministerstvo svobodný tisk ustavičně více obmezuje všelikými prostředky, poněvadž pozorují, že obležení ve všech důležitých místech Rakouska, odkud vychází nějaký vyšší život, beze vší příčiny zamezuje slíbenou svobodu, sněmy svolati nechtějí atd. atd. atd. K takovým „slabochům“ voláme ale slovy „Víd. Denníka“: „Právo konstituce naší jest svaté. Provedení jeho nezáleží na vládě, nýbrž jedině na nás samých. Jednejme jen my všude konstitučně, snažme se, aby naše učitelstvo a professorstvo konstitučně smýšlelo, jakož i všechno úřednictvo vyšší i nižší: a jistě s pomocí Boží konstituci svou provedeme bez křiku a nářku jak na muže sluší i kdyby se proti naší konstituci stavěly brány pekelné!“ Vláda sice jako posud bude držet obležení, bude obmezovati neb vlastně zamezovati všelikou konstituční svobodu, bude ustanovovati za učitele a professory a za úředníky jen lidi „dobře smýšlející“

nesvolá sněm říšský atd.: ale poněvadž naše konštituce jest svaté právo, jehož provedení jen na nás a ne na vládě záleží a t. d. a t. d. a t. d.

„Než „Vídeň. Denník“ mohl by dle obyčeje svého říci, že jenom zase šprýmovně s ním jednáme, musíme tedy zcela mathematicky pokračovat, a ten krásný ministerialní ořech o rovnoprávnosti, který nám „Víd. Den.“ k Sv. Václavu daroval před P. T. obecenstvem zcela rozloupnout, a podívati se veřejně na jeho jádro.

„Tedy provedení národní rovnoprávnosti nezáleží na vládě, nýbrž jedině na nás samých — pravý Denník a udává nám také ještě spůsob a prostředky k provedení svého práva totiž „abychom vždy dle něho jednali, ve svých shromážděních, soukromě jiného než svého jazyka neužívali, úřadům jen české spisy podávali, své záležitosti všude a vždy jen česky zastupovali, abychom měli dosti českých učitelů spůsobilých na gymnasia a na university, a úředníků česky vzdělaných do úřadů nejvyšších“. Nuže tedy! bratře Čechu, rovněoprávněný občane šťastného Rakouska, vezmi si toto ponaučení „Víd. Den.“ do kapsy, podej mi ruku, a půjdeme spolu „s pomocí Boží bez křiků a nářků jak na muže sluší, i kdyby se proti nám stavěly brány pekelné“ prováděti dle toho receptu naši rovnoprávnost, „jejíž provedení „jedině na nás samých záleží“. Kam chceš napřed, jest to všechno jedno. Půjdeme tedy na c. k. poštu v Čechách neb na Moravě a poneseme tam psaní s nápisem českým (neb musíme všechny záležitosti své zastupovat svým jazykem) do Brna. Poštovní expeditor Němec kovaný zabručí na nás a řekne nám po německu, že to jsou bláznovské nápady a zvláštnůstky dávat na psaní české adresy atd. My stojíme na svém, on přijme psaní a pošle je — do Bernu ve Švýcařích (Factum!) Odtamtud sice přece pošlou konečně psaní do Brna (neboť ve Švýcařích česká národnost má více práva než doma, a přece tam někdo ví, kde leží Brno) ale již je pozdě, tys obchodník a přišel jsi opožděním tím k veliké ztrátě. Nic si z toho ale nedělej, nepopusť, i kdybys na mizinu přišel, neboť provedení rovnoprávnosti jedině na tobě záleží. Větší díl sice krajanů tvých, aby se uhnul škodě bude raději adresovat psaní německy, z čehož pak hned soudit budou, že lid český sám nechce české adresy a tedy nepotře-

buje české úředníky na poštách: ty ale bratře nepopusť, nech se vysmát, týrat, za svornostu a přepiatého Němcožrouta vyhlašovat, a opakuj si vždy, když nějaké tvoje psaní s českou adresou nepřijde v čas na místo, že provedení rovnoprávnosti jediné na tobě záleží a dokonce ne na vládě. Když ale již dokonce ti přejde trpělivost, nepiš přece německé adresy „nekřič a nenařikej, ale jak na muže sluší“, — dones si raděj sám svoje české psaní kam chceš. —

„Nu kam chceš nyní jít provádět rovnoprávnost? Na c. k. poštu, vím již nemáš chutě, ale „Einmahl ist keinmahl“, pojďme tam ještě jednou, vždyť se nám to snad po druhé lépe podaří. Aneb nemáš-li chuť, podíváme se na tamhle tu babičku českou, která nese pro svého syna vojáka ve Vlašich několik zlatých na poštu. Vrací se a má v ruce německý recepis, a nerozumí ani jednomu slovu, které na něm stojí. Nač jsou recepisy? Pojištění písemná, že se to a to na c. k. poštu odevzdalo. Pojištění ale tuším musí být hlavně srozumitelné tomu, kdo je dostane, jinak není k ničemu. Na žádné c. k. poště v Čechách, na Moravě a na Slovensku není ale ani jediný český recepis. Ale „V. Denník“ praví, že na vládě nezáleží provedení rovnoprávnosti, nýbrž jediné na nás samých — proč si nenosíme na c. k. poštu sami české recepisy. —

„Pojď tedy bratře na železnici, pojedeme do Mohelnice. Okénko je otevřeno, žádejme po česku (nesmíme nikdy jinak než česky dle rady „Víd. Den.“) o lístky, a ptejme se co se platí. Wohin? křikne na tě skrze okénko pán se žlutými jak pomeranč výložkami. „Do Mohelnice!“ odpovíš skromně. Nach Biechovitz? táže se zamračeně žlutý výložek. „Ne, do Mohelnice!“ odpovíš. „Ist kein Station nicht!“ zavrčí žlutý výložek. Nastane tedy hádka, z přítomných neví nikdo jak se jmenuje Mohelnice na německy, já sice vím, že Müglitz, ale učinil jsem dle rady „Víd. Den.“ slib, že nepopustím od výhradního užívání češtiny před úřady a proto ti to nepovím. Zatím minulo několik minut, vlak zapíská, zatroubí a odjede, ty sedíš se svou rovně oprávněnou češtinou na suchu a opakuješ si po tichu vznešenou pravdu „Vid. Denniku“, „že provedení rovnoprávnosti nezáleží na vládě, nýbrž jen na nás samých“. Nepopusť ale, příteli, jak na muže sluší, nýbrž namaž si boty a běž pěšky za lokomotivou, abys den neprometkal a příčiň se budoucně, aby všickni

úředníci byli česky vzděláni; to záleží také jedině na tobě samém — praví „Víd. Denník“.

„Běžme tedy! Však což platno, se vší „pomocí Boží“, slíbenou nám od „Víd. Denníku“ (jenž jest přece dobře známý s panem biskupem Brněnským Schafgotschem), nedohoníme již přece, jak pozoruji, lokomotivy pěšky ... Než, nač pošty a železnice pro takový sprostý lid, jako jsou Čechové; ať si své psaní sami donesou, neumějí-li německou adressu napsat a ať chodí pěšky, nevědí-li, jak se jmenují všechny štace na železnici po německu.

„Ale kdyby tě ku př. odvedli na v o j n u, což se přece nejvíce sprostému člověku přihodí, jak daleko bys asi tam přišel s radou „Víd. Denníku“, dle které „ve všech potřebách jen přirozeného jazyka užívati máme, poněvadž provedení rovnoprávnosti nezáleží na vládě, nýbrž jedině na nás samých“. Křiknou tam na tebe: „Halb rechts, halb links!“ Ty, jako by nic, co tobě je po tom, ty jsi jednou c. k. rovněoprávněný Čech a provedení rovnoprávnosti záleží jedině na tobě samém.

„Dostaneš tedy kulaté a podlouhlé napomenutí. Volají: „Hahn in Arm!“ Ty zas nic a čekáš na rovnoprávnost; ale dostaneš „s pomocí Boží bez křiku a nářku“ — 25 jak na muže sluší“ a pan kaprál neuleví ani jednu, i „kdyby se proti němu stavěly brány pekelné“. Tedy patrně nezáleží provedení rovnoprávnosti na vládě, nýbrž leží jedině na tobě samém a sice pod zády. — Ve vojsku se nám tedy trochu nepodařilo provádění rovnoprávnosti, vraťme se zase do civilu a sice do škol. Ačkoli tedy provedení rovnoprávnosti pranic nezáleží na vládě, nýbrž jedině na nás, a, ačkoliv bychom si sami mohli všechna gymnasia v česká proměnit, — přece, jak přísloví praví, ani dobré silnici kolomaze neškodí a tato kolomaz jest v tomto případě příznivost zvláštní našeho vys. ministerstva osvěty, které nám od nynějška — j e d n o české gymnasium zařídilo.

„Ty tedy bydlíš ve Slovensku někde u Košic, máš do Prahy 100 mil cesty, přece však svého syna nechceš dát na jiné, než na české gymnasium a vydáš se na cestu. Poněvadž ale provedení rovnoprávnosti pranic nezáleží na vládě, nýbrž jen na nás samých, nařízeno jest, že na žádné Pražské gymnasium, tedy i na Staroměstské, více než 80 žáků do jednoho roku přijmouti nesmí. To záleží zase jen na nás samých, aby se všichni studující Slované z Čech, Moravy a ze Slovenska na toto gymnasium

vešli. Dejme tomu (quod est demonstrandum), že bychom tak šikovni byli, abychom všecky své studující syny do počtu oněch 80 ročně směstnati dovedli, což pak, až vystudují, když ve všech úřadech jest jednací řeč německá, které se oni sice též učili, přece však v ní tak sběhlí býti nemohou, jako jiní, kteří celé gymnasium jen německy studovali? To zas všechno záleží jen na nás samých, všichni Češi (žádný o tom nepochybuje a ministerstvo to jistě očekává) budou tak obětovní, že své syny raději v úřadech odstrčit nechají, než by je dali na německé gymnasium!

„Co se ale vysokých škol týče, starejme se jen, abychom mezi sebou měli způsobilé české professory; vláda sice nemůže žádnému svornostovi svěřit vedení mládeže na vysokých školách, a bude tedy z většího dílu jen takovým dávat profesůry, o kterých se ví napřed, že česky přednášeti nebudou; ale poněvadž provedení rovnoprávnosti nezáleží pranic na vládě, nýbrž jedině na nás samých, buďme ubezpečeni, že „s pomocí Boží právo své provedeme bez křiků a nářků“ atd.

„Ve školách tedy to půjde jak pozorujeme samo sebou, podívejme se tedy do úřadu. Poněvadž jak známo a kolikráte již opakováno, provedení rovnoprávnosti nezáleží pranic na vládě, nýbrž jedině na nás samých, jisto jest, že všichni úředníci umějí dobře česky mluvit a psát, ačkoli se o to vláda při obsazování nic nestarala, nýbrž ještě i takové úředníky, kteří sami do německých krajin žádali a svou neschopnost k českému úřadování uznávali, přece dala na česká místa. Tím se ku př. také stalo, že manipulační úředníci a kopisté (opisovači) obyčejně neumějí český pravopis a i dobře sepsané úřední spisy při opisování pro obecenstvo tak zohyzdí, že nejsou ani k světu podobné, neboť při obsazování měl každý mladý člověk, který česky dobře umí, jakožto svornosta a obyčejně i spolunoud některé Slovanské Lípy tak „nebezpečné pro stát smýšlení“, že se nemohl státi ani kopistou u některého soudu; kdo totiž může takovým lidem věřit, jest-li by při opisování nějakého spisu nějak státu a společnosti lidské nebezpečnou formu písmen nezavedli? Dle zásady „Víd. Denníka“ tedy vláda vědouc, že provedení rovnoprávnosti nezáleží na ní, nýbrž jedině na nás, byla též přesvědčena, že ačkoli ona ustanoví za úředníky a kopisty z většího dílu jenom lidi nemající ani ponětí o české gramatice a pravopisu, a kromě toho i některé Němce, přece my, poněvadž provedení rovno-

právnosti jen na nás záleží, nějak zázračně těmto vyvolencům vlejeme do hlav nedostávající se jim vědomosti a dobrou vůli. Proto také dostávají až po dnes lidé čeští od úřadů politických ba i od soudů německé přípisy, které se jim kdyby je nepřijali, také dle § 5. říšské ústavy na dveře přibijí neb alespoň s přibitím se hrozí. Rozumí se samo sebou, že ne ouřadové, nýbrž zas jenom tito lidé jsou sami vinni, že tyto německé přípisy dostávají, proč se narodili v Rakousích, kde jest rovnoprávnost slavně slíbena a zaručena!

„Avšak „V. D.“ o tom nic neříká, že nemáme od úřadů jiné spisy než české přijímati, bez pochyby zapomněl jenom, neboť když se ve svém zmužilém zastávání národnosti slovanské nebojí ani bran pekelných, snad by se nebál slavných c. k. úřadů a snad by tyto nedržel za horší a nebezpečnější než brány pekelné?... Nu ale ať jest tomu již tak neb jinak, ale jisto jest, že „Vid. Denník“ jenom radí, abychom my sami nepodávali k úřadům nic jinak, než po česku. Chvála Bohu, že nám ještě p. Bach neb jiný ministr nenařídil, že máme jen německé spisy podávati, ačkoli by to — dle theorie „Vid. Denníku“ — naší rovnoprávnosti také nic škoditi nemohlo proto, že nezáleží provedení její na vládě, nýbrž jen na nás samých. Přece však ku př. kdo politickému úřadu nějaký spis podává, obyčejně něco žádá a záleží mu na tom, aby se jeho žádost příznivě neb alespoň brzy vyplnila. To však jest více v moci sl. podkrajského úřadu, než v moci Boží a na mnohé věci, zadané hned při zřízení podkrajských úřadů, ještě po dnes občané s nadějí odpověď čekají. Dejme tomu, že by ku př. p. podkrajský neb komisař na spis český, který bez toho mnohý s mrzutostí do ruky béře, obyčejně nedal asi několik měsíců odpověď, ale na německý velmi brzy, což docela závisí od jeho svobodné vůle: kdožby o tom pochyboval, že všickni občané, jakmile to zpozorují, hned budou všechny spisy podávati jenom po česku? Z čehož opět vidíme, že na vládě pranic nezáleží provedení rovnoprávnosti.

„K soudům ale bude též každý Čech jen české spisy podávati, zvláště od té doby, co víme, že se u všech soudů vyšších jen německy jedná. Mám ku př. soud o několik tisíc a vím, že písemnosti mé české jenom pan referent čísti bude a že tedy, kdyby jim také pan referent dobře rozuměl,*) přece jen budu

*) Zkušenost ale vypravuje nám leckteré pády, ve kterých pro špatné rozumění spisu soud byl prohrán s velikou škodou.

odevzdán do jeho milosti, že by však, kdyby písemnosti mé německé byly, celé kollegium soudců je slyšeti a nade mnou rozhodovati mohlo. „Vídeňský Denník“ nepochybně myslí, že všichni občané jsou tak nezištní a obětovní pro národ a vlast, jako on sám, že též všichni čeští občané jsou vždy hotovi obětovati jmění, život ba i více svému přesvědčení, jako to mužové „Víd. Den.“ učinili a každodenně činí: a proto od nás žádá tak velikou obětovnost, abychom raději prohrání procesů svých snesli, než bychom německé spisy k soudům podávali. My však, ačkoli velkou úctu mame k obecenstvu, nepředstavujeme si přece tolik národní a občanské cnosti u každého Čecha, jako cnostný „Vídeňský Denník“ a bojíme se, že v tomto případu skutečně mnozí raději jednou právo své národnosti zadají, než 100 korců polí. Bude to ovšem jen jejich vlastní vina a vláda může jako Pontius Pilatus umýti své ruce v nevinnosti, neb na ní v tom ohledu pranic nezáleží.

„Ačkoli tedy, jak ze všeho toho patrno, leckde svou vlastní vinou a při „úplné nevinnosti“ vlády mnohou škodu své národnosti utrpíme, přece nám zbývá ještě nejvýdatnější prostředek k provedení rovnoprávnosti, totiž – život soukromný. Se svou milou ženou, se svými nadějnými dítky, se svými věrnými přáteli a vůbec s každým, kdo nás bude chtít nebo muset poslouchati, můžeme mluvit jen česky! Ó přece jest dobře žíti na tom světě, krásné jest naše obcování pod sluncem! Díky za to přede vším naší milostivé, všem národům stejně přející vládě, díky za to podruhé tobě vznešený obře vlasti „Vídeňský Denníku“, jenž jsi nám tento věčné se prýštějící pramen živý naší rovnoprávnosti první vynalezl a nás naň opatrně pozorny učinil! Zaplať ti to, ó neohrožený hrdino a patrone všech Slovanů nebe dlouhým panováním a po šťastné smrti (které jsme všichni podrobeni), budiž za to shromážděn mezi družinu Sv. Václavskou, jež čeká v Blaníku na vysvobození vlasti! Užívejme tedy směle a srdnatě svého práva svatého, mluvme se ženou a s dětmi jen česky „ale bez křiků a nářků jak na muže sluší“ se slušným ohledem na žandarmerii, a ani brány pekelné naší národnosti neuškodí. Kdyby však časem svým, poněvadž dnové naši jsou spočteni v knize života, a tudy nepochybně i „Vídeňský Denník“ jednoho dne shromážděn bude k otcům svým v Pánu zesnulým „Vlastimilu“ a „Pokroku“ (pomodleme se za pokoj duší jejich třikrát Gruntrechty a jednou proklamaci p. Khevenhüllerovu

od loňského Máje!), čímž tedy ztratíme silného orodovníka za národnost naší ve Vídni; kdyby tedy potom vláda po ztrátě tohoto našeho mocného orodovníka chtěla nám třeba i zakazovat se ženou a s dětmi česky mluviti a kdyby nám dokonce i pan ministr Kraus na žádost páně Bachovou každému zlatým neb stříbrným zámkem (všechno jest možné) naše rovnoprávněná ústa zavříti dal: věřme přece v naději slovům „Víd. Den.“, že ani to provedení naší rovnoprávnosti škoditi nemůže, poněvadž nezáleží pranic na vládě, nýbrž jedině na nás samotných!

„Když jsme tedy již všechno, co „Víd. Denník“ praví, tak nevývratnými důkazy ztvrdili, dovoleno nám budiž pro slabší čtenářstvo, které důkazům mathematickým dobře nerozumí, připojiti jedno velmi srozumitelné podobenství.

„Dva mužové, jeden jménem Vašek, druhý Michl, usnesli se, že spolu poběhnou o závod. Nestranný soudce, jménem — Jidáš, kterého si zvolili a který je oba stejně miluje, v ustanovený k běhu den takto oba opatřil: Michla posadil do kočáru a zapřáhl mu silné a mrštné čtyři koně a postavil ho na dobrou silnici. Vaškovi svázal nohy, přivázal ho k silnému kůlu a narovnal na něho asi půl sáhu štěpinek. Nyní dal znamení k běhu. Michl jede až se kouří, Vašíček ale v zuřivosti se sebe strásá polena, trhá sebou, bručí a kleje, leží však pořád vedle kůlu. Nestranný soudce a přítel stojí u něho se sladkým úsměchem a volá na něho: „Vašíčku, běž honem, jen na tobě samém záleží, abys doběhl k cíli, já ti v tom nemohu pomoci na mně pranic nezáleží; vždyť přece já sám nemohu za tebe běžet . . . “

„Mravné naučení: „Právo národnosti naší jest svaté. Provedení jeho nezáleží na vládě, nýbrž jediné na nás samých. Jedna jest pravda a zvěstovatel její jest „Vídeňský Denník!“

Takovýmto názorným způsobem, takovouto drastickou mluvou skutkův porážel Karel náš úkladnou onu nauku, kterou hlásal „Víd. Denník“ až do konce živoření svého, ještě i za redakce Hermenegilda Jirečka, nauku to, že prý „národnost dokonce jest neodvislá ode všech forem vládních (!) že prý povznešení a ponížení její záleží v posledním základu jediné na čilosti života národního, jevícího se v bohatosti literatury a ve vyvinutém společenském životě, pročež prý se máme starati jedině o tyto dvě věci, „o ostatní ale péči nemějme“.

Rozumíme, smál se těm vídeňským chytrákům Havlíček, rádi byste zřetel národa odvrátili od manipulace jisté ruky, aby nás co nejpohodlněji mohla utahovati, poutati a do Němec vtělovati. Proto nemáme péči míti o politiku, nýbrž jen o „rozvoj literatury“ ve stavu obležení a „o čilý život společenský“ ve stínu vojenských soudů a pod dozorem četníkův. —

Přesvědčení a učení Havlíčkovo znělo: naše národnost slovanská potřebuje svobody jako vzduchu a světla. Jestli komu, musí přede všemi nám na tom záležet, aby Rakousko nestalo se scentralisovanou německou despocií, nýbrž říší opravdově konstituční, demokratickou a federativní, přející každému národu co možná samostatný, svépravný život. Nebudeme li se my starat o to, abychom měli vládu poctivě svobody milovnou, vládu z většiny, odpovědnou volenému zastupitelstvu národa, Němci se o to věru pálit nebudou. Odporovat vládě lžiústami s veškerou tuhostí mužného vzdoru a bojovat za zásady pravé svobody se zápalem apoštolským bylo Havlíčkovi svatou povinností všech řádných Čechův.

Když tedy „Vídeňský Denník“ hledě k užitku absolutismu stůj co stůj lidu našemu federativní a svobodomyslné snahy zoškliviti, straně naši se vysmíval, že prý ač za národní se vydává, jen samé německé radikálnictví nápodobuje; když jal se Havlíčkovi vytýkati, že prý celý směr politiky jeho jest co do ducha i podstaty prostě německý a sice Rottkovský, — a že prý jen následkem toho Moravané, Slezané a Slováci, „kde jest duch mírnější, slovanštější, takovou nechuť mají proti Čechům, mezi kterýmiž pro ustavičný křik že celý národ smýšlí jako jeho samozvaný vůdce, posud nemohli dobře rozeznati strany jiné než radikální a proticírkevní“ — — tehdy Havlíček pověděl těm „nábožným mužům a vlastencům“ kapitolku o podstatě a povaze slovanského ducha: „Aj, jak po šlacích chytře na Vídeňana! Jmenují naše zásady německé a Rottkovské! Rottek jesti známý nepřítel Slovanů a o Češích jest známo, že se u nich slovem „německý“ od jakživa nikdo nerekomandoval. Řekněme jim tedy, že to všechno, co liberální strana chce, jest pouhý německý vynález a ještě k tomu Rottkův. Svoboda tisku — pouhá německá fantasie; sněmy německý vynález; porotní soudy — z těch čpí Rottek, neodvislost soudů — samá Němčina; vláda bez obležení — německá fantasie; málo vojska a dobré školy — německá filosofie,

národní vláda a řízení — pouhé to německví atd. Po chvíli nebožtík pan Rottek také vymyslil — severoamerickou ústavu a francouzskou revoluci a na jeho radu zavedli v Anglii mocný parlament a svobodu tisku! . . . Což s takovými německými věcmi pro Slovany, pro takový mírný, poslušný lid! Mírnosť a poslušnosť, to jest ten pravý ráz slovanský, to jest naše chlouba! Té se držte, chcete-li zachovat národnost, chcete-li udržet ve spojení Moravu a Slovensko, neboť tam jest lid zvláště mírný a poslušný, — to jest slovanský . . . Ale Fellah v Egyptě jest také mírný a Kytajci jsou mírní a mnoho jiných národů v Asii a Africe s námi zápasí o palmu této „slovanské“ mírnosti. Čím jest to, že také mezi těmi Rottkovský duch tak málo se rozšířil?“

Nevím, znal-li Havlíček spisy geniálního publicisty amerického Tomáše Payna. Ale tolik je jisto, od časův autora „Práv člověka“ a „Zdravého rozumu lidského“ nebylo spisovatele, který by uměl vštěpovati lidu lásku k svobodě mluvou tak upřímnou, tak jasnou, tak prostonárodní a přesvědčivou nad našeho Havla Borovského. On prohlíží a zkoumá nepřátele lidu takřka do ledví jejich. On odhaluje s důkladností psychologa celou jejich povahu, všechny podskoky, jakých užívají k omámení méně vzdělaných občanův a vrací se stále ku své staré hlavní zásadě, že „jsou vlastně jen dvě politické strany: jedna totiž poctivá a spravedlivá, žádostivá svobody, rovnoprávnosti, veřejnosti, pevného práva, — druhá zase milovnice nadpráví, despotie, libovolnosti a tajnosti.“

„Ona první strana svobody drží se pravidla: co nechceš sám trpěti, nečiň jinému; druhá strana despotická drží se pravidla: ber jiným a hrab pro sebe.“

„Dle povahy věci samé jest patrno, že strana despotická jest na počet mnohem slabší, než strana svobody: neboť jisto jest, že musí býti více ovcí než vlků, více ryb než rybářů, více holubů než ostřížů. Avšak z porovnání tohoto nesuď snad někdo, jakobychom stranu svobody milovnou rovnali ve všem bezbranným ovcím, rovnáme ji zajisté jen v tom, že jest utiskována a šizena, ne ale v tom, že by se nemohla ubrániti.

„Jděte jen dům od domu a ptejte se jednotlivých občanů: Chceš ty, aby od tebe mohli vybírati daní, kolik se jim líbí, kdy se jim líbí, aby s těmito daněmi mohli hospodařiti jak se jim líbí, aby je mohli vyházeti nač se jim líbí, chceš aby mohli

dělati na celou zemi dluhů, co se jim líbí? Chceš ty, aby tě mohli chytit a zavřít, kdy se jim zlíbí, aby tě mohli soudit potaji, jak se jim líbí? Chceš ty, aby ti dávali nařízení v jazyku tobě nepovědomém? Chceš ty, aby mohlo několik ministrů dělat s celou zemí a s celým národem, co se jim líbí, aby všechno řídili potají, bys nikdy nevěděl, na čem jsi, aby mohli vésti vojny pro každou maličkost, aby mohli vybírat vojáků, jak a mnoho-li se jim líbí? Chceš ty, aby několik ministrů a jejich úředníků mohli vydávati každý den jiná nařízení a sotva že jsi se o nich dověděl, již je zase zrušiti a jiná vydati, tak že ani nevíš, co dělati dovoleno a co zapovězeno? — Jděte pravím dům od domu, a ptejte se jednotlivých občanů takovým způsobem, a počítejte je pak, kolik jich řekne, že to chtějí, a kolik řekne, že nechtějí.

„Jděte ale po druhé a ptejte se jich jinak; ptejte se: Chceš abys ty sám právo měl s ostatními spoluobčany dohromady voliti si muže řádné, cvičené, ve které se důvěřuješ, aby tito vyvolení mužové ve sněmu shromáždění ustanovili, jak veliké daně platiti máš, nač se mají tyto sebrané daně nakládati? Chceš aby bez povolení tohoto sněmu nesměla vláda dluhy dělati, daně vybírati a výlohy dělati? Chceš, aby všechny zákony dle kterých se spravovati musíš, sestavovali jen ti od tebe vyvolení mužové na sněmu, a aby bez jejich svolení vláda žádný zákon nový vydati nesměla? Chceš abys jen veřejně mohl býti souzen od poctivého neodvislého soudu, a abys bez vyřknutí soudu nemohl býti od žádného úředníka neb vojáka týrán a pronásledován? Chceš aby s tebou úřadové vždy jednali a dopisovali v jazyku tvém přirozeném? Chceš aby mohli býti ministry jen takoví mužové, kteří mají důvěru od sněmu, a aby nesměl nikdo míti v rukou vládu země, kdo od sněmu za schopného k tomu a za poctivého se nepovažuje? — Sčítejte dohromady všechny ty, kteří na tyto otázky řeknou: ano, chci! a uvidíte, že jest jich nesmírné množství, kteří to tak chtějí — a ti všichni náležejí ke straně svobody.

„Čím to ale jest, táže se náš český bojovník „lidského práva“, dále — že strana svobody, ačkoli dozajista nesmírně četná, přece obyčejně jak to okolo sebe vidíme, přemožena jest od strany svobodě protivné, kdežto by se přece na první pohled zdáti muselo, že potřebuje tato nesmírně četná strana jen slovo promluviti, jen chtíti, a že hned do všech čtyr uhlů světa se roz-

práší protivníci svobody a práva? — Příčiny toho jsou rozmanité. Dílem že strana absolustická ačkoli na počet slabší dovoluje si užívati proti straně svobody všelikých i nepoctivých prostředků, kdežto strana svobody jen zpříma ke svému cíli kráčí; dílem že veliká ba největší část poctivého lidu, který ani sám utiskovati ani utiskován býti nechce, ani za mák se o veřejné záležitosti nestará, nýbrž jako pravá ovce v tichosti se od každého, kdo právě nůžky v rukou drží, stříhati se nechá; oni by sice všichni rádi měli dobrou vládu, malé daně, spravedlivost, veřejnost, dobré hospodářství se zemským jměním, ale ani palcem k dosažení všeho toho hnouti nechtějí; dílem zas, že veliká část z těchto, kteří, když jim věc srozumitelně vysvětlíte, všichni svobodu a právo chtějí, z nevzdělanosti a politické krátkozrakosti ošizeni, omámeni a zastrašeni od nepřátelů svobody, těmto ještě sami proti sobě pomáhají; dílem také zas, že přátelé svobody na rozličné strany dle smýšlení se dělíce, často dosti z malicherných příčin proti sobě brojí, sobě vespolek překážejí a tím protivníkům svobody vítězství ulehčují.

„Spravedlivost, svoboda, právo, veřejnost zajisté jest jen jedna, ale cesty k dosažení a provedení toho mohou býti a jsou rozličné. Jeden chce dvě komory ve sněmu, druhý jednu, jeden takovou ústavu, jiný jinou, jeden se jmenuje radikalistou, druhý liberálním, třetí mírným, čtvrtý konservativně-liberálním, jeden praví, že mu jde svoboda nad národnost, druhý že národnost důležitější jest atd. a dle toho se dělí všichni přátele svobody na rozmanité strany, a víme ze zkušenosti, že mnohdykráte některá z těchto svobodomyslných stran zarytěji brojí proti jiné, též svobodomyslné, než-li proti protivníkům celé svobody.

„Buďsi ale kolikkoliv stran svobodomyslných a ať si mají jména jakákoli, přece se všechny srovnávají v jednom hlavním účelu, jenž jest svoboda, právo a vláda dle vůle většiny, a rozdílnosti mezi nimi povstávají z rozdílnosti prostředků a cest, kterými každá strana dociliti chce onoho hlavního účele. Již tedy zdravý smysl toho žádá, aby všechny svobody milovné strany tak dlouho dohromady spojeně jednaly, až pojistí úplnou porážku všech absolutistů a nepřátel svobody, až pojistí možnost, aby dle vůle většiny národu řízeny byly všechny záležitosti: pak teprva jest čas, aby každá

z těchto svobodymyslných stran hleděla proraziti to, co za dobré uznává, jest-li totiž dovede ke svému mínění uakloniti většinu občanstva. Zvláště za našich časů a v nynějších okolnostech bylo by takového svorného působení všech milovníků svobody a práva nanejvýš zapotřebí, aby nikdo nikoho pro jeho osobní náhledy nekaceřoval, jak mile jen jisto jest, že upřímně chce právo a svobodu, a ukazuje se také skutečně, že nyní již jen dvě strany proti sobě stojí, strana despotická a strana konstituční.

„Prohlídněme tedy z jakých živlů jest každá tato strana sestavena. Co se despotické strany týče, nedá se lépe rozděliti než na zjevné a na tajné absolutisty. K straně zjevných absolutistů náleží u nás duchovní hierarchie, jedna část vyššího vojenského důstojnictva, jedna část bürokratů a větší díl šlechty. Tato strana, nikdy by sama neprovedla úmysl svůj, neboť má k tomu, — abychom se zkrátka vyjádřili málo rozumu, a proto jest při vší své zlé vůli svobodě málo nebezpečná. „Skutečně nebezpeční svobodě jsou jenom tajní absolutisté a proto budeme o nich obšírněji jednati. Znamenati sluší, že svoboda a konstituční vláda, kde již jednou zavedeny byly, nedají se nikdy tak snadno jedním rázem zničiti a odstraniti, a proto také mají tajní absolutisté tím více příležitosti ukrývati se se svými pravými úmysly. Tajní absolutisté vždy mluví a slibují, že budou zaváděti ústavu, ale poznenáhla podtínají jí jednu žílu po druhé a čekají vždy jen na dobrou příležitost, aby konečně mohli říci: Není ústavy! a aby se již nikdo tomu protiviti nemohl. Pokavad jen připravují poznenáhla tento svůj konečný úmysl, odbydou každého, kdo tento jejich úmysl prohlédnul a lid naň pozorna činí výčitkou, že je uvádí jen zlomyslně v podezření, když ale již pak mohou promluviti své poslední slovo, jest ovšem pozdě jim to vytýkati, neboť již učinili nemožné každé slovo proti sobě.

„Tajní absolutisté krok za krokem přibližují se k absolutismu. Oni poznenáhla v menších věcech přivykají lid k slepé poslušnosti, vymlouvají se při tom ustavičně, že ještě okolnosti nedovolují zavésti ústavu do života, čas po čase, když již je lid příliš netrpělivý, hodí se mu zase nějaká naděje, a tak jde pořád stejným dobře rozmyšleným během tato konstituční komedie, která není nic než přestrojený absolutismus. Hlavní známka těchto tajných absolutistů jest také chování jejich ke

stranám svobodomyslným. Z počátku ujišťují že oni tak jsou pro svobodu jako kdo jiný, ale že jenom srozuměni býti nemohou s některými přepiatými radikalisty. Když tito radikalisté jsou přemoženi a odstranění, dají se pak tajní absolutisté do liberálních a vytýkají zase těm, že jsou přepiati, a kdyby i ty odbyli a porazili, budou rovněž tak i liberálně-konservativní muže a všechny vůbec, kteří nechtějí pouhý absolutismus, zase tak pronásledovati jako radikalisty. Takovým jednáním rozdělí si tajní absolutisté chytře nebezpečné protivníky své na více dílů a každý díl o sobě snadněji přemohou. Tito tajní absolutisté ukrývají se pod rozličnými jmény jako ku př. konservativní, mírní, pravý prostředek (juste-milieu), strana pořádku, aneb i dokonce liberálně konservativní, liberální a konstituční ba i národní, která však slova v tomto pádu pranic neznamenají.“ —

Tak znal Havlíček odhalovati ony sobecké, ješitné kejklíře, kteří druhdy v roucho patriotických státníků se halíce, tvářívají se, jakoby jen ryzí blaho národův na srdci jim leželo, jakoby jen proto tak opatrně zadržovali kroky ku předu dychtících, aby noha jejich neurazila o kámen nerozumu — zatím ale vskutku právě jen na nerozum lidský spekulují a nic jiného na zřeteli nemají, než toliko svůj zisk, neb svoje povýšení na útraty národův. Neboť, jak dobře Rieger dí: „Z duše nenáviděl Havlíček lež a všelikó komediantství, všelikou přetvářku. Pravdu miloval nade všechno a nejen, že ji tam, kde toho třeba bylo vyslovil, on ji také nikdy nezapřel a nikdy ji nelíčil jinak než jest.*) S touto láskou k pravdě vštěpuje lidu našemu lásku k svobodě, která mu jest květem spravedlnosti a rovnosti mezi lidmi tak, jako ovocem svobody jest zušlechtění a zbohatnutí národův: „Každý národ, získavší si politickou svobodu, počal v krátkém čase zkvétat a bohatnouti. Chtějme tedy již proto svobodu, abychom více chleba měli, jako jej mají Angličané, Belgičané, Sev.-Američané, Švýcarové a jiní svobodní národové a ještě k tomu s pomazánkou!“

*) U příležitosti této v zájmu pravdy sděluji, že tvrzení p. Jakuba Malého, položené v Předmluvě k jeho spisu „Naše znovuzrození“, jakoby Dr. Rieger byl se uvolil přehlížeti rukopis díla jeho k vůli opravení pronášených v něm úsudků, není zcela správné: Ujistil mne aspoň dne 4. července t. r. p. Dr. Rieger čestným slovem svým, že on úsudků v o Havlíčkovi v „Našem znovuzrození“ obsažených v rukopise nečetl a vůbec žádné vědomosti o nich neměl. — K. T.

XXXIV.

Přítel chudého lidu.

V srdci, nikoliv v hlavě, spočívá pravá cena člověka. Genius bez srdce jest démonem, který jen bezděčně může prospěti věci dobré. Vidíme-li tudíž muže, který energií a důmyslem nevšedním zasahuje mocně ve veřejné záležitosti národa, tažme se vždy po srdci člověka. Či možno býti dobrým patriotou a při tom člověkem srdce tvrdého, necitelného? Nikoliv, jen z upřímného vroucího soucitu k trpícímu bratru, jen z hluboké lásky ku pracovitému, chudému lidu klíčí v srdcích šlechetných ona snaha vznešená, již nazýváme patriotismem, ono dychtění chrabré po opravách blahu obecnému prospěšných, ona nenávist šlechetná ku sveřepé křivdě a bezpráví, onen svatý zápal síly bojovné za spravedlnost a pravdu, z kterého vzplamená myšlenka, oběť i spasný čin.

Nuže, pozorujme to srdce Havlíčkovo! Naslouchejme tomu tepotu jeho a záhy poznáme, kterak náleželo celé tomu našemu chudému, poctivému lidu, který pracuje, trpí a strádá bez zastání, bez pomoci, bez práva občanského, opuštěn ode všech. Při každé příležitosti šlechetný Karel náš osvědčuje mu svou účinnou, věrnou, nehynoucí lásku. Stále naň pamatuje i všudy se ho zastává, ať děje se mu křivda odkudkoliv.

„Každý je demokrat," poznamenává trpce, „když se to jedná o někoho vyššího, než on jest a každý je aristokrat vedle nižšího... Pravá demokracie ale nezáleží v tom, abychom se rovnali vyšším, což lehké jest, nýbrž abychom se nevypínali nad nižší, než jsme sami: každý musí začít s demokratií sám u sebe a pak to půjde."

Když vláda v červnu roku 1850 nařídila, že jen ti občané smějí voliti obecní výbor, kteří nejméně zlatý stříbra platí, čímž šikovně vyloučila všecky usedlé domkáře z práva voličského v obcích: Havlíček vyvstal proti tomu jakoby mu nožem k srdci sáhli.

„Co je moc, to škodí!" volá rozhorleně, „když ani usedlí lidé, mající své domky, nemají toho nejmenšího práva občanského, když pro několik krejcarů, které jim chybí do zlatého

přímé daně, nemají býti občany, nýbrž jen heloty, kde jest jen stín té naší rovnoprávnosti?“ A na to obrací se na rolnictvo naše: „Žádný moudrý soused ať se neraduje z tohoto odstrčení domkářů, tím méně ať se proto nad domkáře povznáší: Nemějte krátkou paměť; tak jako vás až do roku 1848 mrzelo otroctví a utiskování, tak jako vy si nyní libujete ve svobodě, tak také by mrzelo a bude mrzeti domkáře, jest-li zase vy budete chtít nad nimi poroučet a je utiskovat. Obě strany z toho jen škodu mít budete.“

I dokazuje svým způsobem přesvědčujícím, kterak všeliké vyměřování občanských práv podle direktní daně velikou jesti nespravedlností, kterak právě chudší lid na každém soustu mnohem větší daně platí, než boháčové, a že vlastně největší daň platící jsou právě ti ubozí, kteří dle nynějších zákonův buď žádných, neb velmi malých politických práv obdrželi.

Volnost, rovnost, bratrství: to heslo vznešené nebylo mu slovem prázdným, neb od jinud zděděným: našel je sám v nitru nitra svého. Nic se srdci jeho neprotiví více, než-li ona zpupnost a marnost lidská, která zhrdá člověkem chudým, byť sebe poctivějším, která zapomíná v zatvrzelém srdci, že chudoba cti netratí a že v právu občanském máme si býti všickni rovni: „Jsem přesvědčen, kdyby někomu z těch pošetilců dali právo nositi kroužek skrze nos protáhnutý, velice se na to pyšniti bude, jen když jiným to samé nebude dovoleno.“

On dobře ví, jak dlouhý a nevděčný bude boj proti nepřátelům rovnosti občanské.

„Aristokrotické smýšlení nepomine na světě nikdy, pokud jest člověk člověkem, totiž tvorem marným, pohrdajícím jinými a vznášejícím se nad ně; aristokracie mění časem jen svoje jmena, věc ale vskutku zůstane. Neskončena jesti marnost člověka!“

Nicméně bojuje proti ní veškerým ohněm svého srdce, veškercu silou svého rozumu. I pozorujme bojovníka: „Pokud užívala šlechta přednosti nad jinými, nazývajíc je svými poddanými, ukládajíc jim roboty a povinnosti a vládnouc nad nimi každým způsobem, tu každý arci z těch, kdož poddanými byli, velmi dobře viděl nespravedlivost takové aristokracie a rád věřil každému, kdo říkal, že to tak zůstati nemůže. Nyní však, když to pominulo, za to ale zase

nastal jiný způsob aristokracie, podle peněz, nyní již snad mnohý z těchto bývalých poddaných velmi těžko bude chtít pochopit, že jest nespravedlivé, aby, kdo platí něco více tak nazvané direktní daně, užíval všechna práva v obci i v celé zemi, aby on sám měl ve veřejných záležitostech více práva, než snad 100 jiných dohromady a aby tito se museli nechat od něho v obci strkati a komandovati, aby jen poslouchati musili zákony, které poslancové jen od voličů větší kontribuci platících vyvolení, na sněmu ustanoví, zkrátka, aby někteří byli vším a ostatní ničím; — aristokratickou nespravedlivost toho, pravím, budou mnozí těžko chtít pochopit z bývalých poddaných, kteří velmi dobře chápali nespravedlivost předešlé aristokracie. A proč chápali dříve dobře? Proto, že sami byli utlačeni a cítili jak to bolí: a proč nebudou chtít nyní chápati? Proto, že oni sami jsou utlačitelé a nebolí je, nýbrž někoho jiného. Spravedlivý muž cítiti má ale nespravedlivost vždy a všude, ať si se děje jemu aneb někomu jinému, v tom se musí a má každý držeti přísloví: Dnes muě a zítra tobě, co nechceš sám trpěti, jinému nečiň. Jako ty nechceš před jinými býti zahozen a odstrčen, tak nezahazuj a neodstrkuj sám jiného.“

Zdaliž jest spravedlivé, aby ten, kdo více na zemské neb obecní vydání přispívá, také většího hlasu měl při řízení zemském a obecním, t. j., aby se voličská práva vyměřovala dle daně?

Tuto otázku předkládá Havlíček právnímu citu našeho lidu a odpovídá na ni sám takto: „Naše přesvědčení jest, že každý rozdíl v právech občanů, každé rozdělení jich na jisté třídy s většími a menšími právy, jest pro celek škodlivý a nechvalitebný, my jsme přesvědčeni, že úplná a poctivá rovnoprávnost, totiž, kdežto každý samostatný občan stejná práva má při všech volbách a při všech ostatních veřejných záležitostech, nejspravedlivější a při tom také nejlepší a pro celek nejužitečnější jest způsob zřízení zemského. Má li však již býti nějaký census, to jest, má-li býti užívání politických práv na jistou sumu daně vázáno (což ostatně za potřebné a ani za dobré neuznáváme), nebudiž alespoň již potom žádný jiný rozdíl a žádná přednost, žádné vyšší a nižší třídy, nýbrž mějte již pak všickni, kteří census dosáhli, ve všem všudy stejný hlas a stejná práva.

„Důvody, kterými své mínění opodstatniti a nynější náš od ministerstva zavedený, rovnoprávnosti se příčící způsob ja-

kožto nespravedlivý a neužitečný představiti můžeme, jsou následující:

„Především sluší povážiti, k čemu jest vlastně celé zřízení obecní a státní? Zajisté jen k tomu, aby v něm nalezli občané co možná nejlepší blaženost a spokojenost: tuť jsou ale záležitosti malého a chudšího, pro něho tak důležité, jako pro většího a bohatšího. Či záleží chudšímu méně na jeho dobru než bohatému?

„Má tedy bohatý míti všelikých prostředků k vyslovení a provedení svých požadavků a chudý zcela žádných, neb jen velmi nepatrných? Aneb ví bohatší lépe, co chudého hněte a kterak by se mu nadlehčovati a pomáhati mělo, než tento chudý sám? Hodí se tedy jen bohatší k tomu, aby všeliké potřeby zemské dle svého náhledu a dle své vůle zařídil? Není chudšímu jeho malé jmění neb jeho malý výdělek tak důležitý, neb ještě důležitější, než bohatšímu jeho veliké jmění a veliký výdělek? Nezáleží tedy jednomu jako druhému na tom, aby stát jeho potřeby znal a aby se náležitých prostředkův k upokojení jich užívalo a nedovedl by každý nejlépe sám za sebe mluviti a své potřeby vysloviti? Naopak, právě pro chudšího jest mnohem více zapotřebí, aby obec a stát na něho náležitě dbaly, o něho pečovaly a o něho se zastaly, kdežto bohatší, maje více prostředků v rukou, mnohem častěji a snadněji sám o sebe se zastane. Jest to tedy moudré a pro všeobecnost užitečné, když se všechno řídí jen dle náhledů a vůle bohatšího?

„Za druhé ale uvážiti slušno, že naší chudší spoluobčané třeba jejich direktní daň nebyla velká neb žádná (indirektních, o kterých ani sami nevědí, platí bez toho dost!) přece zas naproti tomu přinášeli až posud státu nejvíce sami daň jednu, kterou bychom daň z krve nazvali; jejich synové totiž nesli skoro až posud jen sami to nesmírné břímě, které jest u nás v Rakousku (neb vlastně bylo), býti sprostým vojákem. Tato daň, tato oběť státu přinešena není zajisté v žádném ohledu menší, než peníze a kdyby jich bylo na tisíce. Chudší občan, jenž beztoho po celý život klopotiti se musí a děti svoje jen s tíží vychovává, musel je pak, když si je odchoval, když by jemu ulehčiti mohli, odevzdati na vojnu, kdežto ztrávili svůj nejpěknější věk co sprostí vojáci a vrátili se domů nejvíce neschopni ke všeliké práci. Taková povinnost se lehce řekne, ale

těžko vykonává, a ať neříkají jisté vyšší třídy, že i jejich synové slouží co vojáci státu: ovšem, oni též slouží, ale co oficíři, a vysloužení si vysoká místa, dosti vysoké pense, s kterými se, jak známo, nikdy nešetřilo; to jest zcela jiná služba, než-li býti 14 let sprostým . . . Jest to tedy spravedlivé a slušné, když otec, jenž své syny státu za oběť přinesl a jejich pomoci se zbavil na stará kolena za to nemá ani nejmenšího politického práva, ani kousek vlivu a hlasu ve veřejném řízení státu? . . .

„Namítá se ovšem proti všeobecnému právu hlasování, že chudší lid obyčejně žádostiv jest změn a převratů, že jest příliš radikální, že nemá ve vážnosti cizí majetek a že by tedy, kdyby tento lid vlivu dosáhl na veřejné záležitosti, nevyhnutelně veliká zkáza ve státu, nepokoje atd. nastati musily. Proti tomu dovolujeme si namítnouti předně ze zkušenosti nejnovějších časů, že ku př. konstitující říšský sněm byl též vyvolený beze všeho censu a že přece většina jeho byla velmi povážlivá; za druhé namítám, že chudý, tak zvaný malý lid (nemluvím zde o nějaké zkažené luze, nýbrž o veliké většině našich méně mohovitých občanů), obyčejně mnohem poctivější jest, než bohatý, proto že neměl tolik příležitosti, nakysati chytrostí a zkažeností světskou a poněvadž ví, jak těžko se každý krejcar, každé jmění vydělává, umí si zajisté cizího jmění nejlépe vážiti. Nenacházíme též mezi naším lidem tu mravní zkaženost, aby se snad ve všelikém užívání vyrovnati chtěl boháčům; v tom ohledu zajisté náš lid prakticky smýšlí, věda, že nemůže být na světě ve štěstí a majetnosti jeden druhému roveň a že ten, kterého snad někdo chudší za velmi šťastného pokládá, zase s tím samým citem na někoho jiného, ještě mohovitějšího a šťastnějšího hledí a že zas naopak ten, který sám se svým osudem nespokojen jest, vždy najde mnoho jiných, kteří mu přece ještě závidí a na jeho místě by si býti přáli.

„Mohovitost, aneb vlastně rovnost v mohovitosti jest věc, která se nedá docíliti žádným lidským ustanovením; a kdybychom nyní byli všickni stejně mohovití, již za chvíli bude jeden chudší a druhý mohovitější. Hrubé komunistické a hrubé socialistické zásady nikdy nepokalí smýšlení našeho lidu, který má vážnost před cizím jměním. A kdyby mohla tato vážnost před cizím jměním u našeho lidu seslábnouti, nemohlo by se to státi

jinak, než špatným příkladem mohovitějších tříd, z nichžto mnozí, bohužel! právě mají příliš malou vážnost před cizím jměním a rozličnými bankovními neb bursovními, často dost nepoctivými obraty, cizí jmění si nadhánějí, aneb politických prostředkův užívají ke svému vlastnímu peněžitému prospěchu na ujmu jiných. Vůbec se ještě, co svět stojí, málo kdy pozorovalo, že by lid chudší používati chtěl moci zákonodárné neb politické vůbec ke svému obohacení, kdežto naopak skoro napořád vidíme rozličné bohaté spekulanty soběckým způsobem používati politických a zákonodárních prostředkův ke svému zisku. Že by lid méně mohovitý žádostiv byl vždy nových věcí a převratů, nedá se nikterak provésti a dokázati. Ovšem že lid méně mohovitý velice si přeje dobrou a spravedlivou vládu a že k docílení této žádosti své všeličehož nasaditi hotov jest: to však má zcela přirozenou příčinu. Kdo trpí od špatné vlády? Nejvíce méně mohovitý lid. Bohatý najde si lehko obranu naproti nespravedlivosti, aneb dovede ještě ze špatné vlády tím více pro sebe kořistiti a užitek táhnouti; chudý ale vždy trpí nespravedlivostí. Dejte tedy lidu dobrou a poctivou vládu a zajisté nebude po změnách toužiti. — Ostatně ale vidíme ku př. v Americe a ve Švýcařích při velmi demokratických ústavách veliký občanský pokoj panovati a pozorujeme tam větší úctu k cizímu jmění, než-li v nejabsolutnějších a v nejaristokratičtějších zemích; faktický to důkaz, že nevede opravdivá občanská a demokratická rovnoprávnost k těm věcem, před kterými nepřátelé rovnoprávnosti, zahalení to aristokraté, tak ouzkostlivě umějí varovati, jen aby přednosti své zachránili.

„Strana aristokratická nazývá sice ovšem zastavatele všeobecného hlasovacího práva a úplné demokratické rovnoprávnosti občanské rozličnými příhanlivými jmény a ráda toto snažení jako nějakou výstřednost představuje. Avšak každý, kdo rozumně a nepředpojatě k této věci hledí, uznati musí, že právě v tom všeobecném právu hlasovacím leží jediný možný a také neklamný základ svobodné a pokojné vlády. Tak jako se nemohla udržet absolutie, kde jeden vládnul nade všemi, jakožto věc nespravedlivá, rovněž tak se neudrží zase vláda rovněž nespravedlivá, kde vládne malá menšina nad velikou většinou, či, řekněme to zrovna, kde vládnou bohatí nad chudými. Jedině tam jest možný trvanlivý

pokoj a spokojenost, kde vládne skutečná, přirozená většina: všeobecné právo hlasovací jest jediný platný prostředek proti revolucím.

„Jest-li ale vůbec úplná rovnoprávnost politická jest věcí žádoucí, není na druhé straně nic tak špatného, abychom řekli demoralisujícího, jako děliti občany zrovna na několik tříd, na učiněné kasty, jako to nyní máme; tak i v nejmenší vesnici máme nyní oprávněné zákonem aristokraty, prostřední třídu, nejnižší třídu a konečně ještě po nejnižší třídě zákonem ustanovené heloty (slovo české, které se dobře dá česky holotou přeložiti), kteří dokonce žádného hlasu nemají!! Takové zřízení musí vésti k největší občanské nemravnosti, k rozepřím, nenávistem a sočením jedněch proti druhým, pročež proti němu budeme vždy všelikou zákonitou cestou bojovati.“

Není však dosti na tom, dobývati chudému lidu právo rovné a svobodu občanskou. Dlužno mu pomáhati z bídy a odvislosti k blahobytu a samostatnosti, dlužno jej osvěcovati, vychovávati, zvelebovati, aby ubývalo nejen těch, kdož duše kupují, alebrž i těch, kdož se koupiti dávají.

Zloba osudu mohla z nás učiniti národ chudý, ale nedovedla našemu lidu odníti ani vtip a rozum bystrý, ani schopnost a pracovitost, ani zachovalost mravní. A na tom zakládal Havlíček všecku svou naději do budoucnosti našeho národa. Byl přesvědčen, že z toho neuznaného, šlapaného písku českého bude kdys ohněm osvěty a lásky vlastenecké — křišťál, kterýmž budoucí kýs Newton lidstvu ještě nové světy objeví.

„Rozmnožovati intelligenci, duševní schopnosti a vědomosti mezi sebou, neboť rozum a převaha duševní musí konečně všude vítěziti! Dále zapotřebí jest, abychom síly své spojily, společně dle jednoho plánu a pořádně působili, neboť činnost jednotlivců, rozkouskovaná a nepořádná nikdy neprovede tolik, co spořádaná.“

Proto domlouval co nejdůtklivěji našim měšťanům, aby se vzchopili ze své netečnosti a z městských svých fondů štědře zakládali školy průmyslové pro vzdělání řádných a dovedných řemeslníků, proto káral ten předsudek neblahý v naší společnosti proti rukodělné práci, uvádeje na mysl příklad jiných velikých a vzdělaných národův, u kterých práce

se ctí, u kterých netáhne se kde jaká schopnější hlava do služby a úřadu, nýbrž vzdělává se ve školách odborných k vědomostem praktickým, na dovedného řemeslníka a obchodníka, kteříž pak stanou se lidmi netoliko zámožnými, ale i samostatnými: „Však, doufám, přijdou i u nás časy, kde bude každý hlavně jen po tom toužiti, aby byl samostatným, od nikoho než od zákonů neodvislým občanem, tak jako již jest ve všech svobodných zemích.“

Z ryzího zřídla této účinné lásky k lidu vytryskla i krásná myšlenka Havlíčkova o zřízení spolku, který by chudému a nečetnému národu zachraňoval jeho duchový kapitál. Bylo v říjnu roku 1850, když Havlíček myšlenku svou ve „Slovanu“ vyjevil a národu našemu těmito slovy na srdce vložil:

„Že nám nechybí schopných hlav, jest i od cizinců uznáno; že ale mnohý, jenž by národu našemu k dobrému prospěchu a časem svým i ke cti sloužiti mohl, pro nepříznivé okolnosti zakrní, neb přinucen těžkými starostmi o chleb, další své vzdělání zanedbá; že mnoho dobré vůle jest mezi mladíky našimi, ale obyčejně málo prostředků k provedení: toť jistě každý již mnohdykráte sám žalostně pozoroval.

„Kolik našich schopných mladíků moří se proti vlastní vůli v seminářích a volí si jen z nedůstatku prostředků stav, ve kterém napolo ztraceni jsou pro národ a nespokojeni pro celý život; kolik bychom získali tím, kdyby mnohému, jenž v bídných okolnostech velmi nevýnosnými kondicemi se živiti a tím větší díl času ztratiti musí, příležitost se poskytla, aby mohl sám sebe dle libosti vzdělávati; jak by se rozmnožil počet naší intelligence, kdyby leckterému mladému muži opatřila se příležitost viděti cizí, dále pokročilé země, jak by prakticky vzrůstala slovanská jednota a vzájemnost, kdybychom opatřili naším mladíkům příležitost žíti nějaký čas mezi jinými Slovany a jinoslovanským mladíkům zase, žíti u nás v Praze! Osud ne vždycky spojil se schopnostmi a s dobrou vůlí také prostředky a proto zapotřebí jest napomáhati tam, kde jsou schopnosti spojeny s dobrou vůlí.

„Již dávno choval jsem v mysli své návrh ke spolku, jenž by podporoval takové mladíky, o kterýchž naděje jest, že by časem svým národu k prospěchu a ke cti posloužiti mohli. Nyní tedy vystupuji se svým návrhem před veřejnost a doufám,

že najde účastenství u všech těch, kterým opravdu na lepší budoucnosti našeho národa něco záleží.

„Účel spolku, který zde navrhuji jest takový, aby se mladíkům, o kterých jistá naděje jest, že by časem mohli v tom neb onom, buď uměleckém, neb průmyslném, neb vědeckém oboru něco výtečného provésti podala příležitost k lepšímu zdokonalení. Příležitost a podpora tato mohou býti dle okolností rozmanité: časem není více zapotřebí pro mladíka, než seznámiti se s muži, jejichžto rada a příklad za krátký čas jej dále přivede, než mnoho let osamotnělé pilnosti; časem jen zapotřebí zjednati mu příležitost ku čtení knih, opatřiti místo v nějakém větším domě buď zde nebo v cizině, aby seznal jiné poměry života, časem zapotřebí jest arci naprosto také peněžité podpory. Dle našich nynějších okolností dala by se činnost takového spolku rozděliti na tři hlavní oddělení, totiž: 1. Domácí podporování výtečných mladíků. 2. Opatření naším mladíkům příležitosti k osobnímu poznání jinoslovanských krajů a jinoslovanským mladíkům příležitost k poznání našeho. 3. Podporování našich mladíků výtečných a již dále pokročilých, aby mohli poznati cestováním cizí země . . .

„K účelu tomu musel by míti spolek v každém našem městě, kde se nějaké vyšší učiliště, jako gymnasium, reálka atd., nachází, zvláštního jednatele, jenž by tam dílem dle vlastního náhledu, neb dle poukázání ředitelstva schopným mladíkům kde možno radou a také skutkem na místě pomáhal a kde místní prostředky nestačí, u ředitelstva o pomoc spolkovou návrh učinil, vůbec spolku a ředitelstvu jeho mladíky podpory hodné a nadějné pro budoucnost oznamoval a navrhoval. Blahodějná činnost takovrch jednatelů, kteří by ovšem byli duší spolku, nedá se ani vypsati; oni by byli jako dohlížitelé, aby se žádná schopná hlava pro národ neztratila, nýbrž ještě zavčasu zachovala a zdokonalila. — Rovněž tak musili by zase v druhém oddělení býti jednatelové ve hlavnějších městech jinoslovanských, kteří by rovněž tak bděli nad účelem spolku, jako jednatelové v domácím oboru. Jeden z velmi snadných prostředků byla by zde známá u nás záměna (posud u nás jen mezi českými a německými rodiči v obyčeji), aby totiž jinoslovanští rodičové dávali své studující syny na rok, na dvě leta atd. k nám a za to přijímali zase naše synky k sobě, což by jednatelové tito velmi lehce sprostředkovati mohli. Kromě toho by mohli tito jednate-

lové našim dospělejším mladíkům opatřovati u znamenitějších rodin jinoslovanských místa vychovatelská, ku kterým by ovšem takový spolek nejschopnější lidi vždy pohotově měl a nejen těmto mladíkům, nýbrž i jinoslovanským rodinám dobře se zavděčiti mohl. Kdyby síly spolku k tomu postačily, byla by ovšem hlavní věc, aby v Praze zjednal našincům příležitost, naučiti se prakticky jihoslovansky a rusínsky, což by se snadno docíliti dalo, kdyby se vzdělanější a k tomu schopný mladý některý Jihoslovan a Rusín v Praze nějakým obstojným platem od spolku nadali, kteréžto místo by v Praze jistě mnohý rád na čas přijal.

„Co se třetího oddělení týče, nahlíží každý důležitost cestování pro mladého člověka a my pokládáme to za nejplatnější prostředek k poznenáhlé emancipaci naši od němectva, když se hodně mnoho našinců dokonale seznámí zvláště s Francouzskem, Anglickem, se Sev. Amerikou atd.

„Bližší zřízení a stanovy spolku ovšem by se musely podrobněji a určitěji sestavit, jakož již k tomu návrh mám, a jenom na mínění ostatních krajanů čekám, abych dle toho svůj návrh, kde by zapotřebí bylo, opraviti a zjinačiti mohl. Jsem totiž ubezpečen, že tak jako já i velmi mnozí jiní důležitost a velikou prospěšnost takového spolku, jaký navrhuji, uznávají a ke zřízení a udržení jeho hotovi jsou spolupůsobiti. Já alespoň pevné předsevzetí mám, spolek takový buď v menším neb ve větším rozměru (dle sil spolupůsobících) stůj co stůj provésti a ohlásil jsem návrh tento jen k tomu účelu, aby mi každý, komu na věci záleží, své mínění, svůj návrh a svou radu o tom laskavě sdělil, (neb více očí více vidí a více hlav má více smyslů) — abych dle toho svůj návrh zdokonaliti a pak již ukončený k provedení obecenstvu našemu předložiti mohl . . .

„Ke cti našeho proslulého paedagoga Amosa Komenského, který též již před 200 lety jedině ve všeobecném vzdělání národu viděl pro nás nějakou lepší budoucnost, avšak bohužel! nenašel tenkrát možnosti k reformě našich škol, navrhuji ještě, aby spolek ten přijal jméno „Jednoty Komenského“, neb „Spolek Komenský“.

Spanilá věru myšlenka — tak spanilá jak škaredou byla ta noc rakouská, v kterouž vysvitla a která ji pohltila svými mraky. Krutě poučila tvrdá skutečnost šlechetného našeho ide-

alistu, jak snaha poctivá o sesílení národa českého, nezemdlí-li v písku netečnosti, posud zde vráží na sterá skaliska protivenství, jako za oněch žalných dob, kdy Amos Komenský v trudném vyhnanství pracoval o vzkříšení a zachránění zmučené vlasti. Teprv po dlouhých letech, kdy Havlíčka již dávno nebylo mezi námi, myšlenka jeho došla jakéhos a to jen neúplného uskutečnění ve „Svatoboru“. — Nicméně nepřestane vydávati svědectví o srdci Havlíčkovu. Jest-li kde, tož zde platí šlechetná slova uznání: In magnis voluisse, sat est!

XXXV.

Epištoly Kutnohorské.

Vítězná reakce pochopila, že neupevní panství absolutismu světského, leč ve spolku a za pomoci hierarchie. Noc měla býti šířena v udolané národy, aby hvězdy Bachovy mohly svítit. Ony porady biskupův z letnic roku 1849 záhy vydaly ovoce: V posledních dnech měsíce dubna r. 1850 vyšly tak zvané Thunovy ordonance o poměrech církve ku státu a ke školám, jichž hlavní ustanovení byla tato: Placetum regium, t. j. svolení vlády dosud ku všem krokům církevní moci potřebné jest vyzdviženo, a biskupům dovoleno státi bezprostředně ve spojení s papežem, jenž odtud směl nařízení svá bez předchozího dovolení vlády do Rakouska vydávati. — Církevní tresty mohly se na dále katolikům ukládati rovněž mimo vědomí a svolení vlády. Biskupům dána moc, aby mohli všecky církevní služebníky, totiž faráře, kaplany atd. s úřadů svrhovati a příjmy jim odebrati. Rovněž nesměl býti nikdo profesorem bohosloví, neb učitelem náboženství bez povolení biskupa, jenž toho povolení mohl odvolati, kdykoliv za dobré uznal. Tolikéž veškeré národní školy postaveny pod dozorství biskupův. Biskupy ale ustanovovala sama vláda. Církev katolická uznána za církev státní; následkem toho musili úředníci státní choditi ku zpovědi, na procesí a slavnosti církevní; v neděli a ve svátek katolický nesměl pak nikdo, ani jinověrec hmotných prací konati neb obchod provozovati.

Vládní listy nazvaly tyto Thunovské ordonance — svobodou církve! Havlíček ale odtušil jim v tu chvíli: „Tato „svoboda církve“ není nic jiného než svoboda biskupů a největší podřízenost jak nižšího kněžstva tak i všech věřících . . . Přesvědčíme se nyní brzy, že každý liberární kněz bude od biskupů a konsistoří pronásledován a že zvláště v národním ohledu budou se největší nátisky od německých biskupů dělati. Brzy se dočkáme těch časů, kdežto jen pochlebníkům a faryzeům se dobře povede pod stínem mitry. a kdežto se ve jmenu Páně, z pouhé pobožnosti a ke cti boží budou poctiví, ale svobody a opravy milovní mužové pronásledovati.“

S podvečerem roku 1850 časy ty byly zde. S vládou spojená hierarchie pracovala veškerým úsilím, aby si z kněžstva nižšího učinila slepý nástroj svůj k užitku reakce. Exkomunikace svobodomyslných kněží, sesazování gymnasialních katechetů, kteří nechtěli učit v duchu jezovitském, zakazování kněžím národních krojů a všeho účastenství v ruchu národním, houfné přivádění liguriánů a missionářů do Čech a do Moravy, zakládání katolických spolkův, vše to věstilo, že již jest opět ona mocnost při díle, která „sháší světlo a rozněcuje hranice“ v zbědovaných národech.

Těžko být i Havlíčkem a nevzepříti se takovému úsilí, anoť hrozilo ušlapati jedva vznícenou jiskru Prometheovu v duši národa Husova.

„Kdo jednou svobodu a právo člověčenstva postavil na svou korouhev co heslo“ — zní hluboké jeho slovo· „kdo se dal do boje proti všeliké libovolnosti a proti všelikému utiskování, ten nesmí snad jenom v jistých věcech chtíti svobodu a právo a v jiných dopouštěti libovůli a utiskování: neboť jedna nepravda ze sebe rodí tisíce jiných a jedna libovůle zruší na tisíce práv. Tak také pravda, svoboda a právo v životě politickém neobstojí bez pravdy, svobody a práva v náboženském, a obzvláště v našich okolnostech musí každý, kdo chce přispěti k poražení absolutismu světského, bojovati napřed proti církevnímu. Církevní absolutismus jesti poduškou světského, jeden s druhým stojí, jeden s druhým klesá a kdo dovede otřásti sloupem libovůle a absolutie církevní, zboří jistě i politickou.

Takto pevně jsa přesvědčen, že „bez rozumné svobody v církvi nedocílíme také rozumné svobody občanské, i že jest

„povinností každého národa mila, aby se upřímně a beze strachu před pomstou hierarchie uchopil zbraně duševní proti despotii církevní,“ Havlíček chrabře zdvihl válku proti církevním absolutistům, proti oněm farizejcům, šířícím temnotu a slepé poslušenství, nedbaje, že tito již opět byli osáhli v Rakousku moci, před níž vše se chýlilo, umlkalo a třáslo.

„Úsilí, s kterým nyní u nás, zvláště na Moravě, strana hierarchická, aneb jinak řečeno, strana náboženských absolutistů hledí rozšiřovati škodlivé učení své, vyzvalo také k zvětšené činnosti nás, kteří v sobě cítíme povinnost, opírati se proti jejímu škodlivému, duchamornému vplyvu; nás, kteří přijali jsme na sebe povinnost, bojovati všemi silami proti mocnosti, odjakživa záhubné pokrokům veškerého člověčenstva a jmenovitě úhlavní nepřítelkyni našeho národa ve všech dobách jeho dějin.“

Jest-li kdy, tož proti tomuto nepříteli umínil si Havlíček, že promluví k lidu slovem „tak snadně srozumitelným a tak přesvědčitelným pro každý zdravý rozum a pro každé nezkalené srdce“, jak jen možno.

„To jsou přece jen hodní páni,“ — počal, „že se tak všemožně o to starají, abychom všickni do nebe přišli! Inu, dobře, dobře, má-li to již býti takové, půjdu i já držeti missionářská kázání, ačkoliv nejsem ani jezovita, ani liguirán; poněvadž ale nemohu od městečka k městečku cestovati a slova svá hlásati, umínil jsem si svá missionářská kázání tuto tiskem vydati a mezi vás, drazí krajané, rozeslati.

„Že tato svá kázání nazývám Epištolami Kutnohorskými, stalo se jen proto, aby se již tím od ostatních misionářských kázání rozeznávala: nebudiž to však nikomu na pohoršení, jako bych se snad tím za apoštola nějaké nové víry vydávati chtěl. Naopak, budu vysvětlovat staré křesťanství, tak staré, že již mnozí naň dávno docela zapomněli, ačkoliv jsou velikými důstojníky v církvi, připomínati budu mnohé učení pána Ježíše, které přišlo již tak v zapomenutí, že je leckterý biskup za kacířství považuje. Umínil jsem si v těchto epištolách trochu odhaliti a zahanbiti ty nábožné muže, kteří nám nadějí na nebe osladiti chtějí to peklo, které nám oni sami již zde na zemi způsobili; umínil jsem si pokaziti řemeslo oněm bohabojným mužům, kteří považují náboženství jen za lacinou policii; umínil jsem si nebáti se při tom těch horlivých zelotů,

kteří myslí, že pán Ježíš jen proto se na kříž přibíti dal, aby jim tím vymohl na věčné časy desátek“ . . .

„Uslyšíte pak ovšem od mnohých, že jsou tyto moje epištoly pouhé kacířství a já sám neznaboh a člověk beze vší víry a že se rouhám Bohu a že všechno svaté hanobím: to však budiž vám jen na znamení, že jsem těmto pánům zajel do živého, že jsem se dotekl nejsvětější jejich věci, — kapsy. Já však dvě věci na světě pokládám za největší kacířství a rouhání a neznabožství: první jest nepoctivost, když totiž jistí lidé za Boha se schovávajíce, jiné ku svému prospěchu podvádějí; a druhá jest hloupost, když jiní lidé se takto podváděti nechají“.

V „Epištolách Kutnohorských“ objevil se Havlíček národu našemu co muž podobné povahy jako Jan Hus: Hluboký jeho cit křesťanský bouří se při pohledu na ta sobectví faryzejské, které zkroutilo ideální učení Ježíšovo ku svému zisku světskému, na útraty věřícího lidu; a chrabrost národovce, pochopivšího veliký význam náboženství v životě národův, usiluje tudíž o to, aby vymýtěno bylo z katolictví vše, „cokoliv příčí se původnímu demokratickému učení Kristovu, co jest na něm nechvalitebným lidským přívěskem a pozůstatkem smutných pro člověčenstvo staletí duševního a tělesného otroctví, slovem, aby bylo vymýtěno všechno to, co zabraňuje katolictví státi se tím, čím má býti každému národu dobré náboženství.“

Nazíráme takměř v hlubinu duše Havlíčkovy, an vykládá svým nedostižným prostonárodním spůsobem svoje mínění o náboženství, o snášelivosti, o duchu prakřesťanství a jeho zániku; však přímo duch velikého našeho mravokárce Kostnického ovívá nás, čteme-li mohutnou tu mluvu šlechetného rozhorlení, jakou bičuje zpupnost soudobých hierarchův, a všeliké nešvary jejich, s rozkoší sledujeme tu křepkost odvahy, s jakouž geniální poctivec náš zápolí proti vyburcovanému nepříteli, zastávaje reformátorské své myšlenky a požadavky jmenem pravdy, rozumu a lásky k lidu.

„Uznáváme jenom dvojí náboženství“, píše Havlíček dosloveně, „totiž pravé a nepravé, pravdivé a falešné. Pravým náboženstvím jmenujeme to, které ten, kdo je veřejně před světem vyznává také skutečně v srdci svém potaji věří: nepravé náboženství, čili falešné jest každé, které se jen před světem ukazuje, v srdci ale nevěří. — Jsme přesvědčeni, že mnohem

důležitější jest tento rozdíl činiti v náboženství, než-li jak se to posud děje, podle církví.

„Pro pravé náboženství nastane teprv tehda nejpříznivější doba, až bude největší tolerance (snášenlivost), až náboženství bude zcela odloučeno od všelikých státních a veřejných záležitostí, až se nebudou nikoho v žádné kanceláři ptáti, jakého jest vyznání až nebude nikdo potřebovat dovolení od úřadu, aby směl dle svého přesvědčení Boha ctíti, až to nebude žádnou zásluhou nebo předností, náležeti k té neb oné víře, až bude moci každý své upřímné mínění o náboženských věcech vyznati, aniž bude za kacíře, za rouhače atd. považován!

„Pak se zdvihne jistě pravá pobožnost, neboť přestane všechno pokrytství. Pokud se ale světské moci míchají do záležitostí božích, pokud to nese na světě světské užitky, když se kdo k jistému náboženství přiznává: pokud také pravé náboženství vždy bude ujmu trpěti, neboť pokrytci, kteří sami nic nevěří, budou ve jmenu náboženství pronásledovati poctivé lidi, kteří něčemu věří.

„Nelekám se té důslednosti, kterou si jistě mnohý pospíší z této mé zásady proti mně jako meč jedem kalený vytasiti, vytýkaje mi, že jen jedna víra může býti pravá a samospasitelná a že jako katolík jsem povinnen věřiti, že jenom jedině katolická víra jest pravá a spasitelná, že tedy zde vystupuji proti katolické dogmatice. Kdybych chtěl, mohl bych se z tohoto obvinění vytáčeti, jako to mnozí jiní činí.

„Vyznávám ale zcela zřejmě, že kdyby mne to i stálo ztracení pověsti pravého katolíka, přece mi ani s r d c e, ani r o z u m nedovolují věřiti, že by jen jedno, kterékoli náboženství, mohlo býti pravé a samospasitelné a že by tedy vyznavačové všech ostatních museli býti, jako to mnozí myslí neb alespoň říkají — věčně zatraceni! — Mohl by zatratiti Bůh ty nesčetné miliony lidí, kteří se po čas svého života ani nedozví, že jest jakás katolická církev na světě? Zatratiti ty nesčíslné miliony, kteří žili na světě ještě dříve, než nastalo katolické náboženství? Před Bohem, osměluji se tu to doufati, jsou všechny víry s t e j n o u pravdou, totiž potud, dokud je kdo upřímně, dle svého nejlepšího přesvědčení věří a dle nich se zachovává. Čím více se svět vzdělá, čím dále pokročí člověčenstvo v pravé osvětě a pravé mravnosti, tím více bude se tato drahocenná pravda uznávati. Č í m v í c e č l o v ě k p o z n á r o z m a n i-

tost duchů lidských, tím více bude si také vážiti cizího přesvědčení.

„Žádný člověk s citem, buďsi on muhamedán, buďsi evangelík, buďsi třeba pohan aneb atheista, nemůže se posmívati sprostičké babičce, která myslí v pevné víře, že za groš ulehčí některé duši v očistci: naopak každý počestný a lidumilovný člověk musí se z takového činu potěšiti, poněvadž jeví lásku a obětovnost. Ale každý počestný a lidumilovný člověk, buďsi kterékoliv víry a jakéhokoliv přesvědčení, musí se opříti proti tomu, když jiní sami nevěříce v platnost takových obětí, podporují a rozšiřují naschvál sprostnost mezi svými spolubratry, aby z jejich lásky, z jejich dobroty nakořistili pro sebe špinavého zisku. Velký jest tedy rozdíl v tom, snášeti a vážiti si cizího náboženského přesvědčení, aneb zase opírati se proti všelikému zneužívání, které se s náboženstvím tropí.

„Mně zajisté svatá jest víra upřímná každého člověka i v tom pádu, kde ji držeti musím dle svého přesvědčení za pošetilou, neboť umím oceniti ten pokoj duše, tu mnohou utěšenou chvíli, kterých člověk nabývá pevným náboženským přesvědčením, pročež za nedovolené držím bořiti chrámy v srdcích lidských, (třeba to i chrámy model byly), pokud se jiné na jejich místo postaviti nemohly. Toho ale nesmějí zneužívati lidé, kteří upřímných ale sprostných a pověrčivých náboženských citů u svých spolutvorů pro svůj světský zisk vykořistiti usilují, kterým jest náboženství jenom prostředek k dosažení světských účelů na základě pověry lidské. Proti těm povinnost máme vždy brojiti, jejich úmysle odhalovati a kaziti. Jakož nezasluhuje posměchu a potupy sprostý pohan, který v srdečné oddanosti svým domnělým bohům přináší své nejlepší věci k jídlu; tak zasluhují trestu a zahanbení ti, kteří tyto pokrmy potají místo bohu snědí a lidu namluví, že bohové to učinili!“

Rozumí se, že do srdce trefení zeloti a farizeové ihned byli pohotově s námitkou, kterak prý takovouto naprostou snášelivost ke všem věrám nemůže plniti než ten, komu na vlastní víře nic nezáleží, komu jest jedno míti takové neb jinaké náboženství. Ale Havlíček jim odpověděl těmito šlechetnými slovy: „Já mohu býti zcela jistě ve své mysli přesvědčen o tom, že to, co o Bohu a o náboženství věřím pravda jest, a za žádnou

cenu bych nebyl v stavu něco jiného věřiti: při tom ale přece co člověk moudrý, snášelivý, bližního milovný, znající velikou rozmanitost druhů lidských, nemohu jinému za zlé pokládati, když on o těchto věcech jiného než já je smýšlení a něco jiného tak pevně věří jako já svoje. Tak jako já nechci od své víry, od svého osobního přesvědčení upustiti a tak jako by mne bolelo, kdyby mne někdo pro takové mé upřímné přesvědčení tupil a pronásledoval: tak také co člověk spravedlivý a poctivý nemohu k tomu připustit, aby jiný tupen a pronásledován byl pro svou víru. To není lhostejnost u víře, čili indifferentismus, to jest jen snášelivost.

„Člověk, který jak živ ze své vesnice daleko nepřišel, nic o světě neslyšel a nečetl: tomu arci nemůže se při jeho sprostnosti příliš za zlé pokládati, když každého vyznavače jiné víry za hlupáka neb špatnějšího tvora považuje, Bohu se tím zavděčiti míní, kdykoli nějakého jiné víry vyznavače potupí neb urazí. Ale člověk zkušený a jiné země, jiné národy buď ze svých cest neb z dobrych popisů znající, který tedy ví, jaké jest na světě množství rozličných věr a náboženství zcela rozdílných a sobě odporujících, který ví, že každá tato víra sama sebe co jedinou pravou, od Boha zjevenou vydává, že toto své udávání každá rozličnými zázraky jakožto pravdivé stvrzuje, že každá všechny jiné za bludné a jejich vyznavače za zatracené prohlašuje, že se každá důkazům a zázrakům jiných věr co vymyšleným posmívá: který člověk, pravím, všechno toto ví, může on tak jako svrchu podotknutý nevědomec jiné víry zatracovati, tupiti a pronásledovati?“

Vskutku krásným obrazem, jenž mu snad utkvěl v duši z dob, kdy co mladík chodíval se ještě za svou matku modlit do chrámu Svatovítského, Havlíček zakončil tuto zajímavou svou úvahu o snášelivosti: „Jest chrám ohromné velikosti, okrouhlý, stavený jako do hvězdy s množstvím výklenků kolem do kola, do kterých jest do všech viděti ze prostřed chrámu. Výklenků čili kaplí těchto jest tolik, kolik rozličných věr na světě a v každé kaplici jest kazatelna: z každé kazatelny hlásá se shromážděnému v kapličce lidu, že jenom tato víra jest pravá, od Boha zjevená, která se tuto hlásá, že všechny víry hlásané v ostatních kapličkách jsou lež a že vyznávači jejich jsou bludaři, nepřátelé boží, s kterými pravověřící nemá ani obcovati. Tak a podobně mluví se ve všech kapličkách, někde mírněji, někde zuřivěji.

Lid neslyší, co v jiných kapličkách se vykládá, vychází z kapliček naplněn slovem svého kazatele, pře se pak a spílá si na vzájem nadávkami, jež byl z kazatelen zaslechl. Jen lidé, kteří u prostřed chrámu stáli a do všech kaplí viděli a všecka kázání slyšeli jsou mírnější a snášelivější, i nebudou sice vše, co byli ve všech kapličkách slyšeli, za pravé míti, avšak budou aspoň povznávati, že posluchači každé kapličky mají příčinu za pravdu míti, co byli slyšeli a vše ostatní za lež pokládati. Toto vědomí vede k snášelivosti, nevědomí toho k svárům náboženským.“

Víme, že Havlíček nikdy nepsal na licho; ale že opravdu a naskrze tak smýšlel jak učil. Podal toho důkaz nejvýmluvnější zrovna v této příčině. Veliká většina lidu našeho nelibě tehda ještě nesla, že židé, oktrojovanou ústavou od 4. března obdrželi rovných občanských práv s křesťany. Všude bylo slyšeti reptání na tu „židovskou svobodu“ a mnohé obce všemožně se bránily, aby se mezi nimi nemohl usaditi žádný žid. Kdokoliv byl by se tehdá židů zastával mohl býti jist, že se lidu dvakráte nezavděčí. Havlíček ale toho nedbal: „Po dobrém, rozumném a poctivém rozvážení celé věci“ — ozval se zmužile v říjnu r. 1850 ve „Slovanu“ — „nemůžeme býti jakožto liberální a o rovnoprávnost bojující lidé proti židům. My nechceme náležeti do počtu oněch, kteří se varují obecenstvu něco nemilého, byť i pravdivé bylo, do očí povědíti, a kteří se jistým zakořenělým a oblíbeným předsudkům vždy vyhýbají, obávajíce se, aby snad okamžitou náklonnost něčí neztratili. Dle našeho mínění jest největší politika a spolu největší chytrost držeti se vždy dle svého dobrého přesvědčení a neohlížeti se nic na to, jestli někdo časem svým s tím nespokojen jest; a byť si časem někdo zažehral: konečně pravá pravda zůstane vždy na vrchu.“ A po té jal se upřímně napomínati lid, aby odložil svých předsudků, a choval se proti židům prozřetelně ale naprosto snášelivé: „Chovejme se ke svým israelitským spoluobčanům tak jako k rovněoprávněným, netupme je, nesnižujme je, nesužujme je žádným způsobem“. I vyloživ lidu, že emancipace židů jest věcí spravedlivou, a spravedlivá věc, že na konec vždy musí prospěti národu, končí charakterickým zvoláním: „A ať si mluví kdo chce co chce, nespravedlivé jest každé politické utiskování!“ —

Však vraťme se opět k Epištolám Kutnohorským, které od čísla k číslu větší vzbuzovaly sensaci. — Neboť Havlíček s ne-

ohrožeností reformatorskou vždy hloub a hloub pronikal k jádru věcí, veda čtoucího se zářící pochodní z temnoty na jasný den. Nelze odpoutati se od originální jeho úvahy, v jejíž každé větě obráží se duch a charakter nadobyčejný. Poslyšme jen!

„To, kterak každý člověk podle stupně svého vzdělání opravdu a upřímně smýšlí o původu a účelu světa a o svých povinnostech to jest jeho náboženství, a již z toho se jeví nevyhnutelně, že k náboženství nějakému nikdo nutiti se nemá a ani nemůže, proto že na světě není žádná moc, která by někoho přinutiti mohla k nějakému smýšlení. Neboť smýšlení jest nejsvětější, nejsvobodnější dědictví každého člověka, které se mu nižadnou mocí tohoto světa odejmouti nemůže. Despota, který polovici ze svých poddaných ustanovil za placené hlídače a vyzvědače nad druhou polovicí, nemůže přece nikdy nahlédnouti do mé hlavy, do mého srdce a vypátrati, kterak o něm smýšlím: on mne může pronásledovati, mučiti, ale nemůže mne přinutiti, abych o něm a o jeho činech nesmýšlel tak jak já chci; on nemůže nikterak zabrániti, aby, když jeho pochopové na jeho rozkaz mi hlavu srazí, ještě poslední myšlénka této mé hlavy o něm nebyla: „Ty bídný tvore, ty násilnický zlosyne!“

„Nemohouce tedy zabrániti myšlénkám lidským, ale znamenajíce nicméně dobře, jaký předuležitý vliv míti musí smýšlení náboženské na jednání každého člověka, hleděli se despotové uchopiti vždy tohoto silného náboženského citu každého člověka, umínili si podkaliti jedem svým tento zdroj lidského blahobytu a útěchy a použiti náboženského citu právě pro jeho sílu a všeobecnost za pouta, kterými sobě spolubratry své k tuhé služebnosti co nejpevněji uvázali.

„Všechno to stalo se také s křesťanstvím. V prvních věcích, jsouc od světské a duchovní moci jakožto nebezpečné pronásledováno, nemohlo býti přece nikterak z mysli lidu vypleněno. Pročež obrátili nepřátelé pravdy a osvěty zbraně své jinak: oni sami přijali toto náboženství, ale jen jméno mu ponechavše, všechny hlavní zásady zahalili a malicherností nových všude přimísili a užívali tohoto náboženství právě zase k tomu, k čemu jim sloužilo dříve pohanské, totiž k udušení rozumu v lidu. Od této doby pronásledovali sice pravé a čisté křesťanství zrovna tak jako dříve, ale nejmenovali je již pravým křesťanstvím, nýbrž všelijak kacéřovali, vydávajíce sebe

zcela farizejsky za pravé přátelé a ctitele Krista, jsouce ale skutečně jeho největší protivníci. —

„Jsem přesvědčen, že mnohý křesťan již mnohonáctekráte rozjímal o umučení Krista a že přece vlastně neví co jest kříž a jakou smrtí umřel Kristus, kterého svět cti co Boha. Kříž byl za těch časů tolik, co jest nyní u nás šibenice; ukřižovati někoho bylo tenkráte tolik, co jest nyní oběsiti na šibenici; byl to trest, který se jen nad otroky a hanebnými zločinci vykonával. A takovou smrtí odstraněn jest ze světa nejsvětější, nejlaskavější muž, největší zastavatel práv lidu! To tedy považte všickni: Ježíš byl od farizeů a zákonníků ukřižován, to jest konsistoř, biskupové a úředníci dali Ježíše oběsit na šibenici!

„Myslím, že již na těchto několika slovech má každý dost k rozjímání! Proč jej ale dali oběsiti? Poněvadž prý rozšiřoval nebezpečné učení, poněvadž prý byl kacíř, rouhal se Bohu, popuzoval prý národnosti proti sobě, totiž národ svůj proti panujícím Římanům a proti představeným, poněvadž prý mezi nevzdělaným lidem chtěl způsobiti nenávist proti otcovské vládě od Boha ustanovené.

„Z této stránky se musí tyto věci považovati, a jsem přesvědčen, že by Ježíš i za našich časů tak odsouzen byl jako za časů Pontia Piláta. Čím to tedy jest, že se nyní lidé toho samého smýšlení jako tehdejší farizeové a zákonníci, za úhlavní ctitele Ježíšova učení vydávají, a ba že ještě jiné ve jménu toho učení pronásledují? Mohou oni to samé učiti co učil Ježíš od jejich duševních předků tak potupně a nelidsky ze světa zhlazený. Či nevidíme-li je za našich dnů pronásledovati lidi pro ty samé věci, pro které soptili za onoho času předchůdcové jejich na učení Ježíšovo? —

„Vím sice napřed, že tito farizeové a zákonníci našeho věku proti mně povstanou, řkouce: „Ejhle rouhače, jenž naschvál snižuje důstojnost božského zakladatele naší víry, pravě o něm, že umřel na šibenici, jen aby tím u sprostého lidu uvedl v lehkost kříž a náboženství!“ Já pak velmi chladnokrevně na to pravím: Nebojte vy se, vy plémě ještěrčí! tak příliš, že bych já snížiti mohl Ježíše a jeho kříž před sprostým lidem, ale bojíte se, abych jej právě před tímto lidem příliš srozumitelně nezvelebil, a bojíte se také, abych příliš srozumitelně neodhalil a nezlehčil ty, kteříž jej ukřižovali. Vy jste se ovšem velmi sna-

žili zahaliti svatou rouškou před lidem ohavnost smrti, kterouž vaší duševní předkové odstranili ze světa miláčka lidu: když jste dlouhý čas všechny následovníky jeho spravedlivého a lidumilovného učení tak jako mistra samého na darmo věšeli, vraždili, mučili a všelijak pronásledovali a přece nikterak násilím uhasiti nemohli toho ducha lásky k lidu, kterého zanechal po sobě Ježíš, — chopili jste se chytrosti a přimíchavše se sami do počtu vyznavačů křesťanského učení, hleděli jste jen slova v něm ponechati, věci ale podle svého převráceného smyslu zase poznenáhla otočiti, což se vám také výborně povedlo. Převrátili jste učení Ježíšovo tak, že by je nyní božský původce ani sám nepoznal: všechno to, proti čemu Ježíš nejvíce horlil, všechno to jste zase poznenáhle uvedli pod jinými jmeny do jeho náboženství, to co hlavního bylo a na čem nejvíce záleželo, jste lidu učinili nesrozumitelným a vymyslili jste nejrozmanitější titérky, jen abyste odvrátili pozornost lidu od hlavních věcí. Ježíš vás učil, abyste vy lidu sloužili, ale vy jste ve jmenu téhož učení přivedli lid do služebnosti své; Ježíš učil, že dobrý pastýř dá život za ovčičky své, vy ale, vydávajíce se za následovníky jeho, učili jste, aby dali ovčičky život svůj pastýřům svým. Červenými taláry, podivnými čepicemi a lidu nesrozumitelnými ceremoniemi chtěli jste nahraditi na sobě nedostatek všeho toho, čeho žádal Ježíš na následovnících svých. Obratným způsobem odstranili jste jádro učení jeho, zabalivše je do tuhé slupky, na kterou jste nalepili svíčiček, latiny, desátků, štol, olejů, nuceného coelibátu, slepých poslušností, ligurianů, pohádek a nemotorných zázraků, farizejství, prodavačů a kupovačů, tak že by pán Ježíš, přijda znovu na svět, opět splésti musel provazy a vyháněti, řka: Tento dům, dům Otce mého jest, vy jste z něho ale učinili peleš!“ — —

Lze si pomysliti, jaký poplach odtud strhnul se v táboře duchovních i světských absolutistův. — Od Jirečkova „Vídeňského Denníku“, od „Reichszeitungu“ až do konsistořského orgánu brněnského „Hlasu“ — jediný roj podrážděných sršní proti „kutnohorskému proroku“ — jak Havlíčkovi svorně přezdívali — a mimo to i v soukromí kde jaká ultramontánní vosa rozehnala se proti „neznabohu“. —

Do jaké míry tato mobilisace Havlíčka zalekla a odstrašila poznáme nejlépe z vlastních jeho slov: „Od té doby co spisuji „Kutnohorské Epištoly“ — vypravuje svým čtenářům — „udělal

jsem již mnohou zkušenost. Žádný by to ani neřekl, že šest epištolek by tak mohlo rozčepejřit jisté mysle, jak se to skutečně přihodilo. Dostali jsme i k redakci několik hrubých dopisů se sprostými výhrůžkami, obyčejnými již proti redaktorům, totiž, že ztratíme mnoho předplatitelů! Nezkušení lidé! což nevíte, že opposiční redaktor v Rakousku jest nyní tak ostřílený pták, že se již ničím zastrašiti nedá? Vláda nám vzala najednou přes 600 předplatitelů v Praze a v Haliči, vláda nám již dříve vzala všechny předplatitele najednou, a přece si dovolujeme proto míti své zvláštní mínění: kterak se tedy budeme strachovati vás, nemohoucích sobě, jak písmo praví, ani jediného vlasu bílého neb černého učiniti, aniž mohoucích k postavě své přidělati loket jeden? Či myslíte, že ten, jenž drží na náboženství více než na biskupy a na desátky, také nebude více držeti na pravdu než na předplatitelé? — O lidé malé víry!

„Ostatně již ze spůsobu takových výhrůžek pozorujeme jaký jest hlavní základ smýšlení odporníkův našich, totiž onen, jenž se připodobniti dá egyptským hrncům masa; sami jsouce smýšlení sprostého, zbožňovatelé a ctitelé Baalu, jenž se za našich časů jmenuje žaludek, myslí sobě, že také každé jiné smýšlení hlavně jen ze žaludku povstává a zase do žaludku se vrací, a že sprostá zištnost tak jako jimi i každým jiným ustavičně vládne a lomcuje.

„Mnozí též užili proti mně té nepoctivé zbraně a roztrušovali mezi lidem katolickým, jako bych v tajném nějakém srozumění a spolku s protestanty, jenom proto proti katolické hierarchii vystupoval, abych touto cestou protestanství rozšiřovati mohl. Ovšem jest to pohodlná věc s použitím dávno pěstované náboženské nenávisti u sprostého katolického lidu každou pravdu pouhým jménem „protestant“ v podezření uvésti, a tak všem opravám nemilým cestu zakročiti; jest to starý vynález, kterého již farizeové proti Ježíši užívali, pravíce sprostému lidu židovskému, že všechno co činí a učí ve jménu Belzebuba učí. Belzebub bylo asi u sprostých židů toho času tolik, co jest nyní mezi sprostým katolickým lidem „beran“ neb lutryan, a tedy na každý spůsob špatná rekomendace.

„Nepochybně, že ale protestanti jsouce též čtenářové naši, radovali se z toho, že proti hierarchii katolické, jejich nepřítelkyni tak ostře vystupují, a tuť byla hned dobrá zámínka, vydávati epištoly moje za protestantství Není mi ale nic na světě

tak snadno, jako zlomiti nepřátelům pokroku a osvěty tento chatrný, dřevěný mečík proti užitečným pravdám vytasený a učiním to následujícími dvěma řádkama: Všechno to, co jsem posud proti katolické hierarchii psal, platí také ve stejné míře proti hierarchii protestantské.

„Všechny hierarchie na celém světě, muhamedánská, tibetánská, brámínská, židovská, všechny pohanské a všechny křesťanské jsouť docela stejné, žádné nezáleží tak mnoho na náboženství a na pravém blahu lidstva, jako na její světské moci a její důchodech, každá hierarchie má ten směr, aby všeliké štěstí a blaženost tohoto světa ona sama užila a svým věřícím jen na onen svět ukazovala!“

Však palmu přisuzoval přece jen oné hierarchii, „která přivedla našeho zbožného mistra Jana na hranici Kostnickou, jako druhdy hierarchie židovská Ježíše na Golagtu, která jméno a památku tohoto mučedníka, jenž umřel pro svůj národ a pro svobodu, ve vlastním jeho lidu, pro nějž byl tolik vytrpěl až do ohavy pokalila a která se pásla na mukách národa zavrženého do temnot věku pobělohorského,“ jehož srdce rvoucí obraz Havlíček v této době klerikální reakce pilně stavěl na oči lidu českému, uveřejňuje po celý rok ve „Slovanu“ výňatky z vzácných Dějin Pavla Skály ze Zhoře dostavších se takto ze schránek musejních ponejprv ve známost národa. Opět a opět upozorňuje Havlíček čtenářstvo své na tuto důležitou kroniku našeho neslýchaného utrpení. Z ní že pozná Čech nejlépe své nepřátely i prostředky, jakýmiž nás hleděli umučiti.

„A přece jste nás neumučili!“ — zní pak hrdý výsměch tmářům a škůdcům — „přece jste nám nevzali ducha, přece tu jsme a máme rozum z vás: Či myslíte, že lid náš ještě nedovtípil se toho, kam směřují všechny ty nové zázraky, které se nyní dějí u nás, ty gummiarabikové kapky, které se namalovaly P. Marii v Řetové, ty divy Mcelské, které se úředně ututlaly, ty zázraky panny Šleimbašské, které se ututlaly ve Vídni v nemocnici? Myslíte, že již o tom nevíme, kterak po bitvě na Bílé Hoře, když se měl udusiti duch národu Českého, aby zapomněl na bývalou svobodu, a v jiných podobných časích též podobné zázraky se všude děly? Aneb bychom snad nevěděli odkud pochází tak veliké přátelství vlád s biskupy a jejich nesmírná pobožnost? Myslíte, že ještě za našich časů po všech zkušenostech vám bude věřiti lid, že Sardinská vláda

„roto jest nevěřící, poněvadž drží konstituci? Pominuly již ty časy, kde sebou lidé nechali na světě dle libosti strkat za naději, která se jim na onom světě s chytrostí ukazovala, a pobožnost již nyní jest něco jiného, než slepá poslušnost a poddanost pod každý karabáč. My již nevěříme, že všechna moc na zemi pochází od Boha, nýbrž víme, že mnohá moc od ďábla jest, jmenovitě zlá moc všech násilníků, utlačovatelů a šiditelů lidstva.

„Či myslíte, že ještě jsme neprohledli taktiku vaši? Dnes vytrubujete slávu a moc boží a velebíte víru, abyste zejtra ve jménu této víry místo: my chceme, říci mohli: Bůh to poroučí! O svatouškové! kdo Boha věru upřímně ctí, ten jej ctí nežištně a skrytě, plně vůli jeho, ale nechlubí se před světem se svou pobožností a pravověrností nedělá též z náboženství nějakou výnosnou živnost, aby ji mohl svým tvorům propachtovati! Chcete-li opravdově Boha ctít a pravověrnost svou světu ukázat, bojte se Boha, bojte se, že Bůh každého, kdo své spolubratry na tomto světě šidí a utiskuje, šiditi a utiskovati pomáhá, trestati bude, držte své slovo a své sliby, hospodařte dobře a ne lehkomyslně se jměním bratří svých, netýrejte je zbytečně a libovolně!“

Jednou z nejskvělejších partií Epištol Kutnohorských jest bez odporu chrabrá obrana učení mistra Jana Husa, která nám zjevuje spolu jak hluboce se zahleděl Havlíček do této skalopevné, sobě tak příbuzné povahy. Srdce Havlíčkovo jest pobouřeno pomní-li jak muž tak šlechetný mohl býti netoliko z paměti svého lidu vytlačen, ale dokonce očerněn a zhyzděn téměř za zločince. I pokládá za svatou povinnost svou, nečekati až vyjde příslušný díl dějin Palackého, alébrž sám zjeviti neukému lidu našem pravdu o Husovi, aby poznal v něm jednoho z nejšlechetnějších Čechův, a dobrodincův svých: Celé snažení Husovo má po názoru Havlíčkově do sebe ten ráz, že chtěl zničiti slepé poslušenství ku hierarchii, kterého tato jen ku svému světskému zisku z otupení lidu zneužívala. Proto byl Hus u celé hierarchie v takové nenávisti a to jest jediná příčina jeho ohavného usmrcení a mučednictví.

„Právě proto ale,“ uzavírá Havlíček nadšeně: „musí mistr Jan Hus v očích každého liberálního člověka tím větší úcty nabýti jakožto zastavatel liberálního smýšlení a osvěty lidu. Dezpotie jest jen jedna na celém světě, ať si má roucho nábo-

ženské, neb vojenské, neb byrokratické neb aristokratické: účel její jest vždy jeden a ten samý, totiž zneužívati lidstvo jen za nástroj své libovůle a svého špinavého prospěchu. „Despotie ale v rouchu náboženském jest ze všech nejhorší a nejnebezpečnější, neboť zneužívajíc rouhavým způsobem jména Božího ukrývá lidomorný jed svůj do svatyně a zaslepuje nevzdělaný lid. Proto vidíme, že despotie světská vždy považuje despotii náboženskou za nejprospěšnějšího spojence svého, vidíme že vždy když počne se v lidu ujímati nějaké liberálnější smýšlení hned despotie světská vyšle jezovity a liguriány na honbu proti takovým světlejším zásadám, aby zase poznenáhla zastřeli všechno svým černým rouchem. Považme jen pozorným okem časy naše, tyto na všech stranách se vyskytující missionáře, tyto nové zázraky; vraťme se něco na zpět v naší české historii, kterak po porážce Čechů přišli hned jezovité, sbírali knihy, drželi missionářská kázání a hleděli všelikou upomínku na předešlou svobodu utopit svým kejklířstvím: ejhle! všechno jest pořád stejné, pořád stejné, všude ten samý úmysl a všude ty samé prostředky. Despotie církevní jest vždy sestra despotie světské, jedna bez druhé neobstojí a jedna také klesá s druhou.

„Proto také obě tyto despotie tak velice nenávidí Husa a snažili se jméno jeho u našeho tehda nevzdělaného a v historii nesečteného lidu co nějakého zlosyna zohyzditi, myslíce že s osobou jeho porazí též i blahonosné myšlénky od něho do národu vštípené. Nám ale, kteří se snažíme o spravedlivost a svobodu jak duchovní tak i světskou, kteří chceme pravé a čisté člověka ušlechťující náboženství a poctivou dle vůle lidu a k blahu lidu zařízenou vládu, nám velice na tom záležeti musí, aby se lidu strany tohoto velikého muže, kterého nám všichni vzdělaní a již svobodní národové závidí, oči otevřely, aby náš celý národ v mistru Janu Husovi poznal zase svého nejvěrnějšího přítele a otce, jenž lásku svou k národu českému a k pravdě s největší lidskou cenou, se svým životem ochotně zaplatil. Jako takového ctili jej naši předkové přes 200 let, a jen zase dvoustoletá duchovní a světská despotie mohla tuto zakořenělou a zasloužnou úctu zničiti. S časem svobody navrátiž se zase stará úcta. Obraz mistra Jana neměl by v žádném obydlí pravého Čecha chyběti, a každý představiž jej mládeži co příklad nejhodnější k následování.

dování, co pravého ctitele Boha a přítele lidu. Nehleďte mnoho na zlostné řeči zaslepených a zaslepenců, kteří vám snad budou Husa dle obyčeje z absolutních časů malovati co kacíře: Bůh jest svědek, že by to jinak stálo s katolickou vírou, kdyby byl každý tak hodný katolík jako byl Jan Hus! On sice učil, že se má kněžstvo odříci zbytečných statků, kázal proti jejich hrdosti, ctižádosti, lakomství, urputnosti, obžerství atd. prohlásil vybírání platů za udělování svátostí za kacířství, učil, že máme poslouchati více Boha než lidi — a zaplatil toto své nebezpečné učení smrtí. Kdo jej proto tupiti chce, budiž tak, tuším ale, že nás bude více, kteří jej budeme za to ctíti".

Naši „považliví vlastenci" trnuli a křižovali se. Vyčítali Havlíčkovi, že prý nám takto odpudí všecko naše kněžstvo a oslabí tak stranu národní v době nejtěžší.

Havlíček ale nedal se másti, nýbrž odpověděl jim tímto památným výrokem:

„Proti hierarchickým, svobodu vůbec ohrožujícím snahám musíme co nejrozhodněji vystupovati, nedbajíce toho, zdali část kněžstva se od naší národně-liberální strany odvrátí čili nic; jestiť jen na prospěch této strany, sprostí-li se živlův jen na oko liberálních a nespolehlivých. Budoucnost velkých politických stran nezávisí od přistoupení neb odstoupení jednotlivých osob v té neb oné době, nýbrž v podstatnosti a důslednosti zásad i činů. Jen ta strana, kteráž se důsledně pravdivých zásad drží, byť by i jednotlivci její padali, přece nad nepravdou a nespravedlností zvítězí.

„V tomto přesvědčení i jednotlivci, nedbajíce pomsty, vzdorují i mocnějším. Národně-liberální strana, nechce-li páchati samo vraždu, nesmí se nikdy spojiti s hierarchií a nemůže toho litovati, opustí-li ji mužové hierarchicky smýšlející. Řádné kněžstvo nemůže ani zastávati výstřednosti hierarchie, nemůže ani chtíti, abychom zastavili boj za opravy věcí světských při církvi. Tímto zápasem právě nižšímu kněžstvu největší prospěch vzniká. Liberální část kněžstva našeho musí buď s námi pomáhati k časovým opravám zřízení církevního, aby úcta k církvi a k víře byla obnovena, aneb spojíc se se zaslepenou hierarchií, bude staré zlořády zastávati a církev i náboženství vždy u větší nevážnost uváděti.

„Poctivému člověku není tato volba nesnadná. Uvaž každý, je-li ten větší přítel církve, kdo proti převráceným ce-

stám hierarchie horlí, anebo ten, kdo ji v její snahách podporuje a zastává?“

Vyřkli jsme již, za které opravy hlavně zápolil. Především chtěl kněze vrátiti jeho pravému prvokřesťanskému úkolu: „Povolání kněžstva jest vzdělávati a osvěcovati lid, rozšiřovati mezi ním zásady pravé svobody, totiž bratrství, zušlechťovati lid a vésti jej k blaženosti: ale ve skutečnosti udělalo kněžstvo samo ze sebe jistý druh aristokracie a chceme-li v pravdě mluviti, musíme říci, že by se věřící snadněji obešli bez svých kněží, nežli kněží bez věřících, že tedy vlastně nejsou kněží pro lid, nýbrž lid pro kněze. Arci toto neplatí o všech kněžích, nýbrž jen všeobecně o těch, kterých se to týče. Kdo smýšlí jinak, toho vyřknutím pravdy, třeba se i jeho stavu týkalo, nezhoršíme: který však jest takový jak svrchu psáno, ten ať se horší na nás, aniž sobě toho příliš k mysli připustíme. —

„Pravé neštěstí tohoto světa jest, že se z každého náboženství znenáhla udělá řemeslo, že na mnoze výdělkářské ohledy zastíní duševní.

„Nemohu srovnati se svým rozumem a citem, by někdo se živil modlením za lid, svěcením, prostřednictvím milostí božích, konáním památky smrti Ježíšovy a pod. Takové výkony nemůžeme přec již ze slušnosti nazývati prací! Každý pravý přítel náboženství musí přáti, by takové zlořády, jako štola a pod., přestaly.

„Kdyby kněžství nebylo světskou živností, prospívalo by zajisté katolickému náboženství mnohem účinněji. Mnozí kněží, právě ti co málo platu mají, dosti jsou zaměstnaní; za to bych ale také o ostatních milerád řekl, že něco pracují, kdybych se nebál trestu božího.“

Havlíček navrhoval přiměřené rozdělení nestejných důchodů kněžských, zlepšení hmotných poměrů nižšího kněžstva, „aby smlouváním se o náboženské obřady náboženství v nevážnost uváděti nemuselo,“ a aby „obřady duch víry zatlačován nebyl;“ hájil důsledně zrušení všech přímých dávek kněžím: štoly, desátků a j., žádaje, aby kněží z veřejných důchodu byli vypláceni.

„Chci, aby kněžstvo nebylo zvláštním stavem, aby kněžství co takové nebylo zvláštní živností, ale aby kněz za svou

učitelskou práci slušný, ano co možno velký plat dostával, tak aby důstojnost kněžská byla jen čestnou.“

Čím ale učiněno jest kněžstvo zvláštním stavem? Hlavně coelibatem, jehož zrušení pokládal Havlíček za počátek a základ veškeré opravy v církvi katolické:

„Co se mého osobního mínění o coelibátu týče, držím jej asi za takovou „cnost“, jako by cnost byla, kdyby někdo po celý čas svého života oči své zavřené držel. — K žádné cnosti nemá se nutiti. Coelibátem se kněžstvo katolické stává uzavřenou, ode všech ostatních věřících oddělenou kastou, poslušným vojskem papežským, a to jest hlavní příčinou, proč se hierarchie coelibátu tak urputně drží. Tak jako voják ku prospěchu světské libovlády, tak zas kněz ku prospěchu libovády duchovní má býti ode všech ostatních spoluobčanů oddělen, nemaje míti s národem vůbec žádného citu společného.

„Absolucie vojska, hierarchie kněžstva zneužívá k účelům soběckým a coelibát jest jedním z prostředků k tomu. Kněžstvo a vojsko jsou nástrojem, jímž strana svobodě a právu nepříznivá lid v poddanství a v služebnosti udržuje.

„Coelibát překáží kněžstvu v svědomitém plnění úřadu kněžského. Svobodný, v klášteřích a v seminářích vychovaný a všelikými prostředky od časného obcování s jinými stavy odloučený kněz, kterak on může znáti všeliké poměry života, kterak on může býti dobrým rádcem jiných?

„Hlavní ale škoda, která dle našeho mínění z coelibátu kněžského povstává, jest ta, že se nedá nikterak škola s církví v souměr uvésti. Strany této věci jsou dvojí hlavní mínění: jedno, aby škola podřízena byla církvi a učitelstvo kněžstvu, druhé, aby škola byla od církve emancipovaná, totiž, aby byla škola a učitelstvo zcela od církve a kněžstva neodvislé. Ani s prvním, ani s druhým tímto náhledem nemohu souhlasiti: tam kde škola emancipována jest od církve, vidíme učitele a kněze proti sobě působiti, učitelstvo vyhlašuje kněze za pověrečné zatemňovatele, kněžstvo zas učitelé za neznabohy. Jeden kazí druhému mládež. Kdyby se ale zas škola a učitelstvo podřídilo kněžstvu, budeme brzy viděti to pěkné hospodářství hierarchie, kterak bude ke svému jednostrannému prospěchu udušovati ve školách všeho ducha, všechen pokrok.

„Mám tedy již dávno to přesvědčení, že se tomu nedá vyhověti jinak, nežli když bude kněžstvo a učitelstvo je-

den stav, to jest když bude v mládí každý kněz učitelem a teprve v dospělejším věku mužském pak knězem, totiž farářem se stane. Avšak má-li býti takové splynutí celého učitelstva s kněžstvem možné musí předcházeti jak v kněžstvu tak v učitelstvu veliké reformy. Především jisto jest, že žádný moudrý národ a žádná moudrá vláda nesvěří veškeré vychování a vzdělávání mládeže a lidu nějaké v sobě uzavřené kastě, sice by nevyhnutelně brzy taková kasta zneužívala i náboženství i cvičení školního jen ke svým sobeckým účelům, bažíc po panování nad ostatními. Za druhé není ani možná, aby veškeré učitelstvo a professorstvo zároveň s kněžími bylo neženaté. První výminka tedy k provedení této i pro náboženství i pro školy užitečné reformy jest, aby kněžstvo upustilo od nuceného coelibátu.“

Zajímavá to věru myšlénka, v níž zrcadlí se ráz hlavy, která ji zplodila, jako ráz doby, v které počala se. Ozvěna, lze říci, naší písně jarní, ohlas oněch vznětů mohutných a ryzích, jimiž oddychovala naše mladost, a k nímž s úsměvem shlédáme jako k záludným utopiím, zatím co bychom v pravdě povzdechnouti měli nad sebou, jak jsme sestárli a ochabli. — —

Zapotřebí téměř připamatovati sobě, že Havlíček nebyl r. 1850 již dávno žádným snílkem, nýbrž zralým zkušeným mužem, když promyslil svou myšlénku o spojení učitelstva a kněžstva v jeden stav do této plastičnosti:

„Vycházíme vždy od té zásady, že se jinak školy naše zlepšiti nedají než tak, když budou učitelové nejnižších škol i vzděláním i platem rovní úřadníkům státním a všeliké ostatní tak nazvané honoraci (v dobrém smyslu). Nic menšího nežádáme, než aby každý učitel i nejnižší školy, vysoké školy tak absolvoval, jako nyní kněží, právníci a lékařové. Či není rozum lidský tak důležitý jako zdraví, a když se jinému nepovoluje léčiti než kdo z vysokých škol s dobrým prospěchem vystoupil, může se rozumným způsobem svěřiti duševní zdraví, totiž osvěta, lidem méně vzdělaným? — Žádati ale na učiteli, aby vysoké školy byl prošel, a dávati mu pak ročně za jeho práci 100 zl. v. č. za odměnu, to jde jako pěst na oko. Odměna jeho musí být přiměřena vzdělanosti a drahocennosti jeho práce. Či jest to opět rozumné a důsledné, když stavitelé domů, úředníci, lékaři a t. p. lépe placeni jsou za svou práci nežli ti, kterým jest vzdělání občanů na starost položeno? Jistě má moudře zřízenému

státu stejně ba více na tom záležeti, aby lid byl vycvičen a k dobrému naveden, nežli aby silnice a cesty byly v dobrém stavu, aby soudy byly spravedlivé a t. d.

„Dle mého mínění měla by tedy na vysokých školách býti jedna fakulta paedagogicko-theologická, kterou by každý absolvovati musel, kdo učitelem neb knězem býti chce. Fakulta tato musela by býti tak zřízena, aby jen asi tři leta trvala, tak aby mladí lidé vystupujíce obyčejně asi v 18tém roce z gymnasia, v 21.—22. roku mohli již tuto fakultu ukončiti. Obsahovala by v sobě všechno to, co z nynější fakulty theologické jest pro každého vzdělance potřebné a kromě toho i z historických a paedagogických nauk dostatečný výbor. Přísně theologické věci přednášely by se na ní jen co svobodné předměty pro ty, kteří by si právě to za účel života obrali. Mladý muž absolvovavší tuto fakultu stal by se buď hned učitelem, aneb by se dle své osobní chuti ještě dalším studiím věnoval, aby vyššího učitelství na gymnasiích, neb vyšších školách zastávati mohl, což by ostatně také svobodno bylo učitelům na nižších školách učícím, kdyby privátně se dále vzdělávajíce, schopnosti své k tomu osvědčili. Učitelové by postupovali během věku na lepší místa a který by, maje již zásluhy farářem býti chtěl, podrobil by se zkoušce z přísně theologických nauk, které jsou jistě toho způsobu, že by se jim každý, již onu paedagogicko-theologickou fakultu absolvovavší, privátně z knihy sám naučiti mohl. Kdo by se tedy k onomu farářství za nejschopnějšího a nejzasloužilejšího uznal, byl by za kněze vysvěcen a na faru dosazen a stal by se tak představeným mladších svých kollegů, učitelů. Že by ostatně s tímto, k starému způsobu církve podobným zřízením zase bývalý stav jahnův, kazatelův a t. p. spojen býti mohl a musel, rozumí se samo sebou.

„Tímto způsobem bylo by všem stranám dobře pomoženo: Učitelové naši byli by mladí, vzdělaní lidé při nejlepších silách, — v pokročilejším věku vedli by co duchovní představení dohlídku a správu nad osadou i nad školou. Učitelové vážili by si svých představených farářů, proto že by je musili považovati jen za své starší, zasloužilejší kollegy, kteří již prošli a zkusili všechno to, v čem oni nyní jsou a ponévadž by měli naději a jistotu, že časem svým i oni sami stejné důstojnosti dojdou. Kněži neb faráři (neboť kaplanství by pominulo) byli by předně již sami dospělí mužové, za druhé by ale co vyslou-

žilí paedagogové také mnohem větší pozornost obraceli na vychovávání a vzdělávání lidu a nepovažovali by to při svém kněžském ouřadu za tak nepatrný přívěsek, jako se to nyní zhusta děje. U lidu samého by ale již žádný rozdíl nepanoval mezi učitelstvem a kněžstvem, ano kněžství by ve vážnosti mnohem získalo, kdyby viděti bylo, že jen mužové zasloužilí a dospělejší této hodnosti docházejí; lid by již nemohl považovati kněze jen za jakési šťastné lidi, kterým musí zadarmo desátek dávat. Učitelstvo i kněžstvo pracovalo by k jednomu účelu, k pravému ušlechtění lidu, náboženství by získalo skrze školu a škola skrze vzdělané, zkušené kněžstvo". —

Praktické provedení této reformy nejevilo se býti energickému Havlíčkovi valně obtížným. Coelibát ovšem musí padnouti, ale proč by to bylo nemožné u nás, když tě římská kurie již u mnohých jiných národů ženaté kněžstvo uznává za tak dobře katolické jako neženaté? „Jedná se jen o to, aby se v národu samém smýšlení takové, beztoho již z předešlých časů zakořenělé, obnovilo a oživilo a není pochybnosti, že církevní autority nebudou proti proudu". Další potřebné reformy v církevní správě byly by tyto: Obmezení církevních funkcí na menší počet; proč by nemohli část jich, jako kázání, náboženských cvičení a t. d. zastávati nekněží, čili jahnové, jak to před časy bývalo? Dále bylo by náboženství jen prospěšné, kdyby se nesloužily mše, než jedině v neděli a ve svátek: „Není jistě pro myslícího člověka nic pohoršlivějšího jako ve velkém kostele asi u dvaceti oltářů viděti najednou dvacet mší odbývati: tu se zvoní, tu se kleká, tu se vstává a t. d.; všechno se k vám mluviti zdá zřetelně, že se tyto mše nečtou tak ke cti Boha jako více pro půl zlatého". — Dále bylo by záhodno, aby kněžstvu odňaty byly všeliké statististické a kancelářské práce, které po rozumu přísluší úřadu politickému. Že by ale dosavádní biskupská a konsistorní despotie zcela přestati a nové synodální zřízení na její místo nastoupiti muselo, jest věc, která se již sama sebou rozumí. — „Daleka budiž pak myšlenka, aby snad učitelstvo stálo k faráři asi v tom poměru jako nyní kaplanové: nikoliv; každý jednotlivec byl by v sociálních poměrech neodvislý a pánem své domácnosti, poněvadž by pak mladší učitelé měli právo dávati zasloužilejším své hlasy (na farářství) a tito by zase mladším vydávali svědectví, udržela by se mezi oběma stranami vzájemná vážnost a láska". — Co se konečně finanční

stránky týče, navrhoval Havlíček, aby se školství zvelebovalo z dosavádních jistě hojných příjmů církevních. „Povolání církve: „Jděte a učte všechny národy“, poukazuje zřejmě na to, že sluší částečně jmění církve obětovati na školy. Vzdělání a dobré vedení lidu musí se všude považovati za první účel církve a bezpečně se jmění církve mnohem slušněji a přiměřeněji svému prvotnímu účelu vynaloží, obětuje-li se na školy nežli na — zaopatření nevědomých synků z vysokých rodin, na traktace a na pyšný aristokratický život několika osob, z kterých náboženství více ujmy, nežli užitku od jakživa mělo. „Dle našeho mínění neměl by se přiměřeně k duchu časovému žádný rozdíl činiti mezi jměním církevním a školním.

„Kdyby se tedy předně všechny tak nazvané duchovní sinekury vyzdvihly, za druhé všechny nepřiměřeně veliké platy jednotlivých duchovních osob, totiž arcibiskupů, prelátů a některých farářů se zmenšily, kdyby dále na místech, kde jsou veliká záduší též nepotřebná část v prospěch zlepšení platů učitelských a kněžských se obrátila, zkrátka dosavádního církevního a školního jmění společně náležitě se použilo a v obojím fondu lepší hospodářství se drželo, nebylo by tuším ani potřeba mnoho dodávati, aby se dokonalá reforma všech škol i církve dle návrhu našeho povedla, aby všickni učitelé a duchovní slušné, jisté platy měli nevybírajíce od svých osadníkův ani štoly ani školného, což by jim u obecného lidu jenom vážnosti, lásky a vlivu zjednati muselo“. — —

Tak protkává se ostrá kritika s opravnými návrhy, tak důkladně Havlíček bičuje nešváry a vyhání svatokupce z chrámu, tak tepe nepoctivost strany klerikální, „která s velebnými pravdami Kristovými provozuje nedůstojné, sobecké spekulace, proto že pomocí víry chce vládnouti libovolně národem.“

Havlíčkův boj proti ultramontanismu jest velkého významu kulturního, jak poznamenal dobře Ervín Špindler; avšak ne pouze proto, že od našeho vzkřišení národního prvá to odveta ducha českého oné moci, která tolik ran hlubokých byla kdys zasadila národu našemu, ale i proto, že Havlíček bráně tak statečně pokroku novodobé kultury proti tmářství, bránil spolu upřímně i ryzí učení Kristovo co učení pravé demokracie, lásky a osvěty, dbaje o zvelebení církve křesťanské v duchu jejího zakladatele.

Ten rok ztrávený v semináři, nyní vydal ovoce. Havlíček vypozoroval hierarchii do všech její slabin a zavilostí tajných

i znal odtud veškeru taktiku svého nepřítele proti němuž sám vládl zbraní nejsečnější: talentem satyrickým, jenž připomínal překypující rozmar Luciliův vtipem, který zápolil s Voltairem.

Se zlou se potázali obsolutisté církevní když střemhlav pustili se s takto obrněným odpůrcem v zápas. Roznítili tím pouze křepkost fenomenální té duševní síly, tak že brzy nevěděli kam hlavy skrýti před sršícími její střelami. Jakým to humorem sprovází Havlíček na př. svého „vykladače od Hané“ (P. Škorpíka), který myslel, že bude s Havlíčkem hotov, když naň přijde se známou manýrou ultramontánních šermířů, když totiž poznamená jeho zásady co „bahno, co pomeje ze školy nejmělčejších filosofastrův, co nejohavnější tráveninu z kotrby duchových lenochů, co jedovaté mláto německých náboženských bankrotářů, a když Havlíčka nazve bohovzdorným mudrlantem, nepočestným pokrytcem, duchovou opadačkou“ a t. d., jakož se dočísti možno v čísle 116. Jirečkova „Vid. Deníku“. — „Kterýmižto nadávkami“, Havlíček na to, „velebný P. Škorpík jistě projevil znamenité schopnosti kazatelské a missionářské, tak že mu dle našeho mínění první uprázdněné kanovnictví v Brně ujíti nemůže; já pak těším se zase tím blahým vědomím, že by mně byla mnohá hokyně snad ještě více vynadala, kdybych jí byl její švestky pohaněl. „Bezpečnější jesti člověku, jak dí Písmo, „potkati se s medvědicí, které pobrali mládě, než-li s bláznem, doufajícím v bláznovství své“.

Jakmile pak odvážili se proti Havlíčkovi na pole církevnictví samého a hleděli jej obviňovati, že prý tupí ceremonie církve katolické, která „co pravá máti chudobných skvostné svým dítkám strojí hody, v nichž král a žebrák stejný mívá podíl“, — zkusili teprv jak náleží ostří jeho neodolatelné polemiky: „Dle toho,“ zasmál se jim Havlíček, „museli bychom si představovati katolickou církev co nějakou bohatou paní, která se svým jměním odjinud k nám přišla a nám nyní ze své kapsy strojí skvostné hody . . . Každý kostelník nám ale poví něco jiného, jest-li bychom to sami nevěděli. Král a žebrák stejný podíl!! Ovšem že nemchou pro krále varhany do vyššího tonu pískat než pro žebráka, takto ale jste se při každé i té nejmenší věci o znamenité rozdíly dobře pestarali. Či neviděl pan vykládač ty baldachýny a trůny v kostelích, ta oratoria, stolice pro honoraci, zavřená místa pro zvláštní dobrodince, těch rozmanitých druhů suken prostřených a podušek, to nošení pacifi-

kálu a kropáče k místům honorace — o jděte jen se svou demokracií, se svou stejností pro žebráka a krále! Za pět grošů pochovává se jinak než za zlatý a půlzlatová mše nezní tak líbezně jako zlatová ve stříbře“.

„Latina nespasí!“ horlil Havlíček dále, domáhaje se, aby v prospěch náboženství samého užívalo se živých jazykův národních v církvi. A když papeženci na to, že prý latina jest páskou, spojující celý katolický svět, tak že katolík, nechť přijde do kterékoliv země na služby boží katolické, vděk latinskému ritu, všude jest jako doma“ — náš epigramista spražil je rázem: „Ovšem, ať si přijde kam chce, nikde nic nerozumí tak jako doma a nabude toho potěšitelného přesvědčení, že všickni ostatní národové rozumějí tolik co on... Takového nesmyslu, takové hrubé urážky Boha, jakožto původce všeho rozumu, nedopustili se nikde ani pohané! Jaká jest to pobožnost, jaké jest to moudré pozdvižení mysli k Bohu, když se před lidem odkřikují neb odzpěvují slova, mající pro lid tak málo smyslu, jako kdybych říkal: hokus pokus!“

A co bylo platno hájiti učenými floskulemi nucený coelibát proti humoristovi, který ukončil hádku tímto nabídnutím míru: „Ostatně, pod jednou výminkou bych mohl býti pro nucený coelibát kněžský! Výminka ta jest: kdyby na každém, jakmile uložený coelibát — z r u š í, podle nějaké viditelné a každému nápadné a nezrušitelné známky, na př. na obličeji, to poznati bylo... Pak doufám, že by byl brzy coelibát vyzdvižen a že by papež i biskupové, oženivše se sami, všem kněžím tak jako ostatním lidem ženiti se dovolili.“

Přímo ničícím byl ale blesk Havlíčkovy satyry proti onomu „nočnímu ptactvu“, které nyní za soumraku evropské reakce ze všech končin slétalo se do Rakouska a zejmena do zemí českých:

„Hajej, hajej, stará Praho,
hajulinkej moje blaho!
Pš, pš, dadej. noc se blíží,
přilétají netopýři!“

Tak vítal jezuity, trousící se znovu do srdce Čech, aby si zde opět zřídili kollej svou. „Dosud byli posíláni missionáři jen mezi pohany, nyní liguriáni a jezovité konají missie i mezi našim, dávno již křesťanským lidem...“ Když pak, zejmena biskup litoměřický, pozval neméně než dvacet l i g u r i á n ů na

okázalou missii do své diecése, věnoval mu Havlíček tuto peprnou epištolku kutnohorskou: „Což je nám zde, kdežto žijeme v pokoji: ale v Litoměřicích nyní, tam je hrůza! Tam se již po kolik dní liguriáni potýkají s čertem, a bitva nebude trvat jen tři dni jako u Lipska, nýbrž plných jedenácte dní. Všickni čerti z celé Litoměřické diecése jsou uctivě na ten turnaj pozváni a po jedenácti dnech krutého boje, rozhodne se, mají-li v Litoměřické diecési panovati — čerti nebo liguriáni.“

Ale jak náhle byl vytryskl, tak rázem opět zaniká tento bujný proud humoru a proti biskupu odporučujícímu cizí ty liguriány lidu, stojí přísný, rozhorlený mravokárce: „Jaké bídné vysvědčení dává pan biskup sobě a celému kněžstvu své diecése“, bouří hněvná mluva Havlíčkova: „když myslí, že dvacet bůh ví odkud sběhlých liguriánů více pro blaho jeho svěřených duší za několik dní učiniti mohou, než on se svým celým kněžstvem vykonal za tolik let. Zastyďte a zarděte se již jednou vy apoštolové pohodlného náboženství, kteří učíte že se již každému za několik dní chození do kostela a provozování ceremonií otevře nebe, že ho Bůh bude objímat a líbat atd. Ježíš praví: Vezmi kříž svůj na sebe a následuj mne! A cesta k Bohu není zajisté tak pohodlná jak vy učíte, nýbrž krušná; jest to cesta svědomitého konání svých povinností, ne pak cesta běhání za missionáři.“ Nyní ale obrací se Havlíček proti ligurianům samým. Pohled na to chytré oddělování stavů, mužů a manželek, panen a mládenců při missionářských kázáních a pokáních pobuřuje jej do duše. „Kde jste se tomu naučili?“ doráží na zbožné pionéry „Tovaryšstva Ježišova“ zhurta: „Kázal kdy pán Ježíš pod večír jen zvlástě pannám, jsa s nimi sám v temném kostele zavřen? Svolal kdy jen manželky? Pán Ježíš kázal vždy všem najednou a poslouchajíce slovo boží, které kázáno býti má pannám, nepokazí se zajisté mládenci, ani naopak, a jestli v kázáních svých k manželům máte co mluviti, za co by se panny a mládenci styděti museli poslouchajíce vás, aneb z čeho by se pokaziti mohli, — není zajisté to co kážete slovo boží, nýbrž výstřelek vaší bujné coelibátní fantasie. Známe již my ty vaše pěkné obyčeje, kdežto umíte pod zámyslem náboženské fantasie smysInost dráždíti u pannen tím ženichem Kristem, kterého ve svých modlitbičkách necháte zcela smyslně a tělesně slovy objímat a o němžto se vyjadřujete ve slovích, kterými se může

mluvit o každém lidském ženichu, jen abyste tím nalezli obliby zvlášť u starých pannen, abyste jim pod pláštíkem pobožnosti dali příležitosť mysleti na něčo tělesně příjemného.“

Jako kdys německí hegemoni, tak nyní opět ultramontáni prohlašovali Havlíčka za pravého Satana, s nímž nelze prý nikterak zápoliti. Baterie jejich přestaly odpovídat „Slovanu“, však za to tím úsilovněji ukládáno o jeho zničení. Denunciován jako list neznabožský, který prý směřuje k socialismu a komunismu, tedy k všeobecnému loupení a obírání občanů zámožnějších od lůzy, což prý bude konečně trestem božím na všecky ty obce, v nichž čte se list onoho Havlíčka — (jak psal doslovně brněnský biskupský „Hlas“) — „jehož pero celé v ingoustě černé žluči omočené proti světským i církevním vrchníkům téměř se vzteká.“ A hned také počato s proskribováním těch obcí, kam „Slovan“ docházel: první postavena na pranýř obec Jedovnická na Moravě. Možná, že by byli něco pořídili, kdyby jen Havlíčkovi byl vyschl humor. Ale ten byl neumorný: „Ó Jedovnice již vás vidím se všemi stodolami na rožni v horoucím pekle! Šest exemplářů Slovana tam čtou! O Jedovnice! Ovšem jed a zluč jsou si blízko! A jen na ně se socialismem a komunismem! Kdo nechce věřit na kroucení očí obrazu Riminského a na pět ran panny Juliany, pošleme na něho komunismus, čili všeobecné loupežení a obírání, ku kterémuž prý všechny proticírkevní listy jako Slovan směřují. Nebudou-li věřit na kroucení očí poberem jim jejich jmění jako komunisté, a budou-li věřit, pobereme jim zase všechno na jiný, nábožný spůsob. Na každý pád ale oloupeni budou! — Až se ale dáme do onoho všeobecného loupení a obírání, slibuji též dotčené redakci „Hlasu“ — polovičku všeho co naberu a naloupím jakožto proticírkevní ke všeobecnému loupežení a obírání směřující časopis.“ Zatím ale dával redakci „Hlasu“ za přátelské uznání zásluh přátelskou radu, aby i ona psala své články žlučí; ale „ne snad žlučí sprostých lidí, nýbrž světských a církevních vrchníků: neboť žádný by ani nevěřil jak z čerstva pero jede a jak vtipné myšlénky z něho vyskakují, když se namočí do žluči, na př. biskupské. A což hlavní věc, ušetří se inkoustu!“

Vedle Martiala, Voltaira a Lessinga, bavily Havlíčka již od mládí nad jiné poutavěji spisy Luciana Samosatského, onoho duchaplného a vtipného filosofa řeckého, který psal v druhém století po Kristu, uprostřed kácejících se bohů staro-

věkosti a vynikal rovněž svým žíhavým vtipem, jako svou smělostí, kterouž bičoval bohy i lidi, nejsa ani pohanem, ani křesťanem, ale za to hlubokým znatelem lidstva a filosofem zcela zvláštním. Jeho ryze attický, vkusný sloh zajímal Havlíčka neméně, než-li původnost myšlenek a zdravota názorův, prozírající z jeho satyr, z nichž nejznamenitější jsou rozmluvy „Bohů a mrtvých“.

Mluvíváme rádi s přáteli o knihách, které se nám staly milými a tak i Havlíček za doby „Národních Novin“ s tehdejšími svými spolupracovníky, bratřími Jirečky a Votkou rád sdílel svou rozkoš, jakou mu způsobovaly sarkasmy Lucianovy a Voltairovy. Kollegovi Votkovi schválil a zapůjčil i jeden svazek spisův Lucianových. Za tuto důvěrnost měl nyní pykati.

Roztomilí ti druhové, stavše se bohabojnými redaktory vládního listu, „Vídeňského Denníku“, jali se nyní k užitku hierarchie Havlíčkovi vytýkati, že prý zabředl do systémů atheistických, pantheistických a materialistických, že načichl neznabožstvím od „hlasatele a podporovatele národního úpadku“ — Voltaira a rouhačstvím od „prostopášného římského satyrika“ Luciana Samosatského, ba že prý všemožně, ač pro nedostatek vědomostí marně, na tom pracuje, aby se stal českým Lucianem.

Nuže, jakkoliv zemi českou zasmušoval truchlivý listopad roku 1850, Havlíček odpověděl pánům Jirečkům takým klassickým humorem a takým kaustickým vtipem, že jediný ten článek, „Neznabohové“ (v čísle „Slovana“, vydaném 27. listopadu 1850), učinil celé theologické karriéře „Vídeňského Denníku“ v Čechách na dobro konec. Otisknuv pro zábavu čtenářstva celý článek Jirečkův na — obálce „Slovana“ sprovodil jej takto: „O Luciane Samosatský! ty biči boží, seslaný na filosofické a theologické komedianty tohoto světa, když's spisoval znamenitý článek „O nájemnících ve službě u velkých pánů“, jistě jsi tím nenarážel toho času ještě na „Vídeňský Denník“.

„Krásná a pravdivá slova tvoje: „Strany ostatní čeledi ku př. těch nevědomých pochlebníků a malých od přirozenosti duševních chuďasů nestojí to věru za práci, zrazovati je z takového živobytí, poněvadž bez toho neposlechnou, jsouce již k tomu stvořeni a takového života docela hodni. A co by také počíti měli, kdyby se toho (pochlebnictví) spustili: bylit

by zajisté, kdyby tohoto řemesla zanechali, okamžitě bez všelikého zaměstnání, marná a nepotřebná tíže země“, pravdivá dím a krásná tato tvoje slova nemá jistě redakce „Vídeňského Deníku“ právo na sebe potahovat, neb jsi již umřel skoro před 1700 lety. A přece se obávám, že je drží snad za nějakou špičku na sebe, neboť jinak nepochopuji, proč by ještě znepokojujíc tě v hrobě, tupila tebe před svými nesmrtelnými abonenty? Nepochopuji proč by tě jinak byla denuncírovala co kacíře a nepřítele křesťanství před pány biskupy, a uvalovala tím na tebe nebezpečí exkomunikace, kdyby totiž některý (což velmi možné) myslil, že ještě živ a zdráv jsi a nějakým tajným spolupracovníkem „Slovana“?

„A ty Voltaire! „hlasateli a podporovateli úpadku národního ve Francouzích“, který jsi se již nedočkal těch dob, kdežto národ francouzský porazil celou Evropu, kdežto Napoleon na čele jeho shazoval a usazoval krále, který jsi se také nedočkal našich časů, kdežto se ještě posud třesou potentáti před tvým francouzským národem, čím jsi ty uvalil na sebe nemilost pana Vótky, hlasatele a podporovatele vzrůstu a slávy národů slovanských?

„A však vy oba nemáte toho zapotřebí, abych vás proti „Vídenskému Denníku“ zastával, nejste zajisté oba v takové pověsti na světě, že byste neuměli sami za sebe promluvit; pročež jestli tam v pekle také „Vídenský Denník“ čítáte (jakož jistě nepochybuji, že to k ostatním vašim mukám připojiti páni biskupové neopomenuli), můžete si sami zaslat nějaké rázné „Osvědčení“, které Vám dle § 17. rakouského zákonu „Vídenský Denník“ zdarma přijmouti musí. Pakli byste se ale styděli do „Víd. Den.“ něco psát aneb se obávali, že by Vás pak ku konci roku následkem těchto obran mezi svými spolupracovníky jmenoval: stojí vám ze zvláštní šetrnosti k vašemu vtipu třeba celý „Slovan“ gratis k disposici s tím doložením, že jestli tam v pekle taková přísná rovnoprávnost jako zde u nás posud uvedena není, tyto vaše zaslané články také v jiných jazycích přijaty a do češtiny též gratis přeloženy budou. Více pro vás učiniti nemohu, a dovolte tedy abych již k hájení své vlastní osoby přikročil.

„Vídenský Denník“ mi dává velmi zřelelně na srozuměnou, že jsem buď atheista, pantheista a materialista zároveň, aneb alespoň na nejmíň něco z toho. Aby tedy mnohý, jenž není pevný v cizích slovech, mysliti nemohl, že snad atheista, pantheista, materialista jsou nějakého způsobu řemesla a obchody

jako ku př. pozamentír, nebude snad na škodu vyložiti smysl těchto slov po česku. Atheista, jest tedy ten, kdo nevěří v žádného Boha, pantheista zas, kdo věří, že celý svět a všechno co na něm jest dohromady je Bůh, materialista konečně, kdo nevěří na žádné duše. Slavné obecenstvo uvidí brzy, jaká to pro mně bude hračka, dokázati, že nejsem ani jedno, ani druhé, ani třetí.

I. Že nejsem atheista, dokážu na dvojí spůsob a sice předně z bible a za druhé z „Vídenského Denníka“.

a) V bibli samotné a sice ve starém zákonu zřejmě stojí, že já atheista nejsem, neboť tam psáno jest: „Pravil pošetilý v srdci svém: Není Bůh!“ Pozorujme dobře: pošetilý tam stojí, což považuji za patrnou a jasnou narážku na „Vídenský Denník“, tak že by se vlastně z tohoto textu dle Kutnohorské mathematiky ještě dokázati dalo, že právě „Vídeňský Denník“ musí být atheista.

b) Důkaz právě uvedený svědčí pro mne tak jasně jako slunce. Poněvadž však na biblí starého zákona věří jen židé a křesťané, mně ale na tom záleží, aby mne ani Muhamedáni, Konfucejisté, Lamaisté, Buddhisté a ostatní pohané a kacíři za atheistu nedrželi, uvádím zde ještě druhý důkaz a sice z „Vídeňského Denníku“ samého, jmenovitě pak právě z toho článku č. 102, který jest vytištěn na obalce. Tam totiž stojí: „U nás (v Čechách) se až posud v Boha věří, lid náš má až posud úctu k náboženství“ a t. d. Z tohoto místa jeví se ale patrně, že já také věřím v Boha, a jeví se to následujícím spůsobem: Nechci se chlubit, ale to pravím, že já smýšlím jako český lid, a že český lid smýšlí tak jako já. Jestli „Víd. Den.“ myslí, že tomu tak není, ať to vymůže na panu Schwarzenbergovi, aby z Čech odstranil obležení, vojsko a kanony a pak uvidíme. Když tedy „Víd. Den.“ sám se přiznává, že lid český v Boha věří, přiznal se tím nechtíc, že i já věřím a tedy atheista býti nemohu. — Ale na neštěstí jeví se z tohoto místa ještě víc, jeví se totiž zase, že „Víd. Den.“ jest sám atheista: a to sice dle Kutnohorské mathematiky takto. Dokázaná věc jest, že lid český zcela naopak smýšlí než „Víd. Den.“, a že „Víd. Den.“ zcela naopak smýšlí než český lid, když se tedy „Víd. Den.“ sám přiznává, že lid český věří v Boha, dokázal tím, že on „Vídeňský. Den.“ v Boha věřiti nemůže a tedy atheista jest. Quod erat demonstrandum!

II. Nejsnadnější věc jest mi ale dokázati, že nejsem pantheista, a to sice opět z „Víd. Den“. Kdybych totiž jim býti měl, musel bych věřiti, že celý svět a všechno, co na něm jest, je dohromady Bůh, „Vídeňský Denník“ jest ale také na světě (aspoň snad do nového roku 1851 na světě bude), musel bych tedy jakožto pantheista také věřiti, že „Víd. Denník“ jest část Boha!!!!

„Kdo však prosím v Čechách, také na Moravě, na Slovensku, i v Slezsku, avšak vůbec v celém světě, našel by se tak nestydatý, aby si jen tu myšlenku potají připustiti, neřkuli zřejmě vysloviti, nadtož tvrditi opovážil, že bych já, H. B., mohl držeti „Vídeňský Denník“ za část Boha? Boha! A také tebe samého Vídenský Denníku! vyzývám, aby jsi se po dobrém rozvážení věcí přiznal, držíš-li to sám za možné, že bych tebe, pravím tebe, za částečku, za tu nejmenší částičičičičičku Boha držeti a tudy pantheistou býti mohl?? Nu vidíš, sám to tedy teď nahlížíš! —

III. Co se týče třetího obvinění mého z materialismu, jakobych totiž na žádné duše nevěřil, nezapírám, že by snadno bylo do tohoto bludu padnouti, kdyby byli na světě jen samí lidé á la Vídenský Denník; jak snadný by tu byl omyl, přehlídnouti dokonce jejich malé duše, a držeti je za nic. Kdo ale na svou duši přece ještě něco drží, na ní si zakládá a proto také svou duši, své přesvědčení jinému zaprodati jako zboží schopen není: tomu zajisté bylo by příliš těžko věřiti, že žádnou duši nemá, býti materialistou, neboť by se tím odříci musel svého nejlepšího ba svého jediného na tomto světě. Jakožto upřímný člověk musím se tedy ovšem přiznati, že z tohoto třetího obvinění materialismu tak důkladně a úplně se očistiti nemohu, jako z obou předešlých, vyznávám, že za možné držím, že jistí lidé (které zde pro krátkost jmenovati nechci), buď žádných duší nemají, buď tak špatných, které horší jsou ještě než žádné, a v tom ohledu tedy nejsem docela prost obvinění z materialismu: za to ale tím více věřím na duše ostatních poctivých a liberálních lidí, a již jediné spisy ku př. Luciana Samosatenského svědčí mi nevývratně proti materialismu, neboť něco takového bez duše sepsati nelze.

„Tak tedy jsem i atheismus, i pantheismus i materialismus šťastně s beder svých setřásl, a zbývá mi ještě přece sil, brániti se proti ostatním menším výčitkám Víd. Den. On totiž myslí,

že bych se rád českým Lucianem stal (což soudí z mých „Kutnohorských Epištol"), dodává ale, že prý mi k tomu schází vědomosti. Strany prvního mohu ale „Víd. Den." zcela upokojiti tím ujištěním, že ačkoli si Luciana velice vážím. přece bych sobě za žádnou velikou čest nekladl jeho neb kohokoli nápodobňovati, jakož také žádný moudrý člověk, který spisy Lucianovy zná, nemůže podobnost jejich s „Kutnohorskými Epištolami" žadnou najíti. Co se mých vědomostí týče, nesluší mně samému nikterak svědectví o sobě vydávati: za to ale mohu dát „Víd. Den." tu přátelskou radu, aby podruhé, když bude chtít někomu nevědomost vytýkati, alespoň sám při takové příležitosti svou nevědomost tak příliš na jevo nedával. „Vídeňský Denník" nazývá Luciana prostopášným satyrikem římským, který se s učením křesťanským jen za tou příčinou seznámil, aby proti němu psáti, a si z něj šprýmy dělati mohl. V tom ale vězí tolik nevědomosti, kolik slov. Hlavní ráz Luciana zajisté jest ten, že se posmívá velmi vtipně a přesvěčitelně bohům pohanským, ctěným za jeho času, jakož i rozličným filosofickým sektám, a ačkoli si na několika místech (tuším na dvou neb na tří) také o křesťanství zmiňuje, ukazuje se právě z těchto míst, že ani ponětí neměl o křesťanství. Jak by se asi Lucian smáti musel, kdyby slyšel, co o něm „Víd. Den." mluví, a kterak jej nazývá také římským satyrikem. Epitheton prostopášný též docela jest vynález „Víd. Den.", neboť Lucian zajisté sám kárá velmi ostře všelikou prostopášnost. Ostatně smýšlel Lucian o pohanských bozích zrovna tak, jak o nich ku př. smýšlí pan biskup Brněnský, a celý rozdíl mezi oběma v tomto pádu jest (vyjmouc Lucianův vtip a rozum) jedině ten, že si Lucian dovolil tak smýšlet a psát hned tenkrát, když lid ještě všechny ty báchorky věřil, kterým se ovšem již nyní všichni jen smějeme, divíce se velice, kterak mohli míti lidé za těch časů takové náboženství. Poněvadž ostatně „Víden. Den" o Lucianu již zmínku učinil, přivedl mně jen na tu myšlénku, abych příležitostně některé výborné výňatky z jeho spisu na ukázku podal, a na důkaz, že ještě mnoho v nich až po dnes jest velice poučné pro nás, jako ku př. jeho články. Alexander podvodník, Zalíbení v zázračných lžích, pak mnohé rozmluvy pohanských bohů a filosofů.

A však má článek tento „Vídeň. Denník" kromě komické stránky, také ještě velmi smutnou. Nemůže nám ovšem ani napadnouti, bychom smýšlení mužů jako jsou Lucian a Voltaire

v celku a v každé jednotlivosti zastávati a za pravé držeti chtěli. To však jest jisto a od celého vzdělaného světa uznáno, že Voltaire má vedle svých mnohých vad tu nesmírnou a všechny jeho chyby víc než nahražující zásluhu, že porazil neodolatelným vtipem svým duševní hierarchickou despotii a tak učinil možný přístup pravdě a svobodě. Kdyby to již nevysvítalo z věci samé, učila by nás zkušenost našich nynějších dob, že jest despotie a obskurantství duchovní hlavní a nevyhnutelný základ politické obsolutistické libovlády: či nevidíme sami, kterak nepřátele poctivé právní a ústavní vlády spojují se s liguriany hierarchii podporujíce je všemožně, aby pak jedna ruka myla druhou? Hinc illae lacrymae! to jest ten uzel nenávisti „Vídeň. Den.“ proti Voltairovi, onomu hlasateli a podporovateli úpadku všeliké despotie ve Francouzích, kterého ale „Víd. Den“. šikovně nazývá zcela jinak. Ubohý koníku zapřažený do těžké káry obskurantů! jdi do Francouz a zeptej se tam na Voltaira, jest-li ho tam drží za hlasatele a podporovatele úpadku národního: vyjmouc několik z tuku země nabobtnalých „burggravů“, bratránků tvých podle ducha, nenajdeš asi mnoho souhlasu. — A co se Luciana týče, nahlíží nyní ovšem každý nemotornost všech těch bájek, které za časů jeho mezi pohany za náboženství se držely a ctily: kdyby ale byl vycházel „Vídeň. Den.“ za časů Luciana, byl by asi zrovna tak srdnatě a horlivě zastával svatost Jupitera, mysterie podobného kalibru, jako když tento Bůh v býka proměněný unesl pannu na ostrov, aby s ní tam tělesně obcoval, když rozličtí bohové kradli, prali se, šidili se, ožírali se, když rozličtí despoti po smrti aneb i dokonce za živobytí co bozi od zatemnělého lidu ctíti se nechali: to všechno byl by „Víd. Den.“ asi tak horlivě co nepochopitelnou pravdu zastával a s těmi samými důkazy, s jakými ku př. nyní zastává absolutní moc biskupů, missionářské komediantství, nucený coelibat kněží atd. atd., aneb by byl, nemoha již zastávati, alespoň asi tak mlčel, jako nyní mlčí o falešných, lid v tuposti potvrzujících, zištnosti hovících zázracích.

Vždy mne to pobouzí k jakémusi bolestnému smíchu, když vidím, kterak lidé podobní jako „Vídeň. Den.“ ujímají se proti mně Boha, víry, Krista, církve! Můj Bože! pomysleme si jen tak pro příklad ten pád, že by již za živobytí pána Ježíže byly „Slovan“ a „Vídenský Denník“ v Jeruzalemě vycházely. Kdo jen trochu ducha obou časopisů zná, ani na okamžení pochy-

bovati nemůže, že by věci stály zrovna tak jako dnes, „Vídeň. Den.“ byl by zase organem vlády, organem Piláta, Herodesa, Anáše a Kajfáše, organem světské a duchovní libovlády, a „Slovan“ ujímal by se jistě, jsa v opposici nového učení pána Ježíše a jeho spasitelných reform, čelících proti spráchnivělé židovsko-farizejské hierarchii.

Jako bych již viděl ten úvodní článek, který by po ukřižování Pána Ježíše stál ve „Víd. D.“, kterak totiž vláda trpěti nemůže, aby se přemrštěným učením podkopávala autorita církve a státu, aby se rozšiřovaly ultrazásady, které by po uvolnění rozumu nevyhnutelně vésti musely k anarchii, suvrenitě národu a komunismu na poli státním, k atheismu, pantheismu a materialismu na poli vědeckém (viz „Víd. D.“ č. 99), kterak tedy vláda, pečlivá o pokoj a pořádek v zemi a o pravou svobodu, musela dáti výstrahu podobným přepjatcům, nechtějícím se podrobiti autoritě biskupů atd., a sedmašedesátníci Jeruzalemští přisvědčovali by velmi spokojeně těmto slovům; a „Slovan“, ten by zas po ukřižování byl napsal v rozpálení nad touto nespravedlností nějaký hodně prudký článek proti Herodesovi, Pilatovi, biskupům a faryzeům, sedmašedesátníci by byli šli prosit k vojenskému komandantu Pilatovi o obležení, „Slovan“ by byl zapovězen pro Jerusalem a okolí a musel by vycházet někde na hoře Garycim neb Libanoně.

Jest to podivná věc, s jakou pečlivostí jistá strana o pána Boha pečuje a pozor dává, aby mu ublíženo nebylo. Což pak Bůh dosti mocen není, aby sám o sebe pečoval, což pak on potřebuje vás, o pokrytcové! abyste jej hájili, aneb vás ustanovil zde na zemi za sekretáře a plnomocníky své? Horlivost vaše pro Boha a pro náboženství není zajisté oheň čistý, nýbrž jen sami o sebe a o své pány pečujete, poněvadž jen proto tak mnoho mluvíte o Bohu a o náboženství, aby tím skvělejší bylo to náměstnictví boží, které sobě vy a pánové vaši zde na tomto světě místo Boha vlastníte!

Pročež nesuďte, abyste nebyli souzeni! a amen pravím vám, nestarejte se pranic o moje spasení, které já sám dokonce na starosti mám, tak že vy za mne ani v nebi ani v pekle nebudete. Či ustanoveni jste za prostředníky mezi mnou a Bohem mým? Kde máte na to od Boha kreditivy a plnomocenství? Aneb myslíte, že Bůh potřebuje na tomto světě nějakou policii a cítíte k tomu tak silné povolání?

Vězte, že vás nikdy za hodny neuznám, abych před vámi skládal své úplné vyznání víry, mohu-li vám ale kratičkou formulí posloužiti, vězteż: že věřím všechno, co pravda jest, miluji všechny poctivé lidi a nenávidím všechny šíbaly a doufám, že poctiví lidé dojdou odměny a že šíbalové, byť by byli sebe mocnější, neujdou zaslouženému trestu!

XXXVI.

V politickém předpeklí.

Počátkem října 1850 přinesl vídeňský „Wanderer“ zprávu z Berlína, kterak v tamních zasvěcených kruzích se vypravovalo, že dnové rakouské konstituce jsou sečteni a co nejdříve že obnoven bude v říši habsburské předešlý absolutism. Zpráva ta, podporována senzační brošurou plukovníka Babarczyho, v které se vojenský despotism odporučoval co jediná rozumná vláda pro Rakousko, značně znepokojila obecenstvo vídeňské, Havlíček ale přijal ji s klidem filosofa optimisty: „Nás neznepokojila příliš“, napsal v „Slovanu“, „neboť jsme přesvědčeni, že již žádná moc nemůže to, co léta 1848, 1849 a 1850 změnila ve smýšlení lidu, zase nazpět zvrátiti ovšem s jakýmsi delším trváním. Okamžité překoty arci jsou možné, ale udržeti v Rakousku na delší čas zase absolutní vládu, jest docela nemožné.“

Tato víra pásala jej vytrvalostí obdivuhodnou i když za nedlouho potom z činův vlády již neklamně seznával, jak úsilovně pracuje se o návrat k absolutismu. Vláda sice slibovala poroty pro tisk, ale zatím svírala nicméně opposiční tisk, kde a jak jen mohla: Ministr financí zdražil notně daň z inserátů, ministr obchodu opět zdražil porto na časopisy. Tiskové processy množí se ve městech obležených, kde ortelují — soudy vojenské. Jinde se prostě konfiskuje a opět jinde zamezuje se nepohodlným časopisům poštovní doprava. Politických vyšetřování stále přibývá, ale obvinění nestaví se před soudy řádné kam náleží, nýbrž svážejí se do Prahy před výminečný soud vojenský, jenž počíná trestat nejen vězením, ale již také pokutami; počátek učiněn s redaktorem „Unionu“, V. Gáblerem, a s redaktorem i nakladatelem belletristické „Včely“ B. Moserem a J. Kračmerem.

„Ponejprv“, žasne Havlíček, „vidíme zde vojenský libovolný soud u nás žádati peníze od redaktora (což se posud jen ve Vlaších několikráte přihodilo); ponejprv vidíme sahati libovolně na jmění občanů . . . Pokud „Národní Noviny“ v Praze vycházely, byl jedině redaktor jejich rohový kámen, o nějž zavazoval vždy vojenský soud, nechávaje všechny ostatní redakce na pokoji. Nyní, když nás tam již nemají, dává se vojenský

soud teprve do ostatních a tak to jde pořád o tón hloub a kdyby liberálnějších časopisů nebylo, nepochybujeme ani za mák, že by i „Pražské Noviny“ byly pro „pobuřující“ obsah trestány. Langsam voran, langsam voran! . . . Ó, není nad svobodu tisku když se vydaří. A není nad upřímně konstituční vládu, která slovy hladí ale skutky škrábe! Někdo by myslel, že vojenský soud jen tak maně, jak mu napadne aneb jak se rozlobí, zakáže nějaké noviny: ale zatím jest v tom ve všem dobrý plán a vojenský soud hraje při tom jenom roli kleští absolutních, kterými konstituční kovářové ve Vídni „upevňují a kalí svobodu“, aby se sami nespálili. Oni tam ve Vídni zůstanou čistě konstituční jako sklo a jen vojenský soud na jejich pokynutí zaškrtí po každé ty noviny, jejichž hlas právě nepříjemný jest „dobrým a pravým pastýřům ovec“.

S rovnou bystrostí stíhá zrak Havlíčkův stopy vlády Bachovsko-Thunovské ohledem na zaručenou národům rovnoprávnost na školách a v úřadech. Co chvíli usvědčuje ministerstvo, kterak „pod zástěrou rovnoprávnosti všude trousí němčinu i tam, kde ji dříve nikdy nebylo.“ „Znamenité jest“, tepe zejmena „rovnoprávného“ ministra osvěty hr. Lva Thuna, „že němčina jest na všech i na slovenských gymnasiích nevyhnutelný, obligátní předmět, za to ale slovenština na německých jen dle — libosti rodičů. Znamenité jest, že okolnosti dovolují všude hned německy vyučovati a že se to professorům výslovně nařizuje, kdežto hned slovensky vyučovat — okolnosti nedovolují a professorům se to jen na dobrou vůli zanechává.“

Roztrpčen hledal pravdymilovný Karel náš pravého jména pro tuto předehru k absolutismu a nalezl je: „Politickým předpeklím“ pojmenoval „Slovan“ stav, v jakém ocitoval se národ náš na sklonku roku 1850. Nemohlo se nalézti jména trefnějšího . . . Vůčihledě ubývalo vzduchu i světla. Chmury olověné šířily teskný soumrak, v nějž neprozařovala ni jediná hvězdka naděje. Podobalo se téměř, že ulehlo na život národův rakouských cosi z toho trapného temna žalářův, v nichž vadlo tolik životů mladých, cosi z toho ticha hrobův, v nichž tlelo tolik obětí bouřné poesie roku 1848.

„Dobře jest tomu, kdo jest v nebi,“ prováděl Havlíček své podobenství: „Dobře jest tomu, kdo jest v očistci, neb ví, že po čase mu přece nebe neujde, a v jistém způsobu jest dle mého mínění i dobře tomu, kdo jest v pekle: neboť alespoň ví,

na čem jest a nedělá si daremné naděje a člověk konečně všemu přivykne. Ale ze všech nejhůře jest tomu, kdo jest v předpeklí — a proč? Proto že neví, přijde-li do pekla nebo do nebe . . . Politické nebe jest spravedlivá konstituční vláda, kde se nic libovolného, nic proti vůli většiny, nic proti právu neděje; peklo politické jest absolutismus, kdežto celý národ odevzdán jest do milosti a libosti několika lidí, kteří s jeho životem a jměním dle vlastní hlavy hospodaří; očistec politický přestáli jsme si roku 1848, kdežto jsme všechny zmatky, všeliké nepohodlí radostně trpěli s nadějí, že brzy již nastane spravedlivá konstituční vláda; v předpeklí politickém jsme ale nyní, a jak dlouho v něm ještě posedíme, nevíme posud. Stav, ve kterém nyní bez naděje na spasitelné změny žijeme, horší jest než absolutismus. Má totiž všechny zlé vlastnosti absolutismu, ale chybí mu jediná dobrá vlastnost absolutismu, totiž zřejmost . . . Nyní mají to páni ministři tak dobře zařízeno, že v každém způsobu vládnou dle své libosti: když něco chtějí, hned si na to vydají zákon, a když se jim zas něco nelíbí, vydají nový, jiný zákon neb nějaké „objasnění a doplnění“ k předešlému zákonu. Takovým způsobem mohou páni ministři jednat vždy „dle zákonů“, ať si dělají cokoliv.

„K tomu má ještě nynější stav pro pány ministry to pohodlí, že mohou velmi dobře odbýt každého, kdo jim vytýká nekonstitučnost. „Počkejte jen“, praví, „až bude všechno v pořádku, až vydáme všechny organické zákony, až upokojíme a spořádáme všechny země, které jsou ještě rozkvašeny od revoluce, počkejte až také se srovnáme s ostatními evropejskými mocnostmi, až bude zas v celé Evropě normální, pokojný život: pak povoláme sněmy a začneme vládnout konstitučně!“ — Dokažme potom pánům ministrům, že nemají úmysl sněm říšský opravdu povolati! . . . Vidíme sice patrně, že král neapolitánský nyní již po druhé zcela zrušil ústavu, kterou slavně slíbil a zaručil, vidíme, že to samé učinila vláda papežská i toskánská, víme, že naše vláda s těmito vládami v nejlepším jest přátelství, ba že stojí tyto vlády pod velikým vlivem, ano takřka pod poručnictvím naší vlády: přece však musíme a máme věřit, že naše vláda upřímně konstituční jest. Vidíme, že v Hessensku naše vláda zřejmě podporuje rušení ústavy, že se pod plášť rakouský chtějí ukrývati všechny ty vlády německé, které by se rády zbavily konstituce; vidíme, kterak naše vládní noviny,

orgány ministerstva, slovo konstituce sice v ústech mají, avšak všechno, co opravdu a ve skutku konstituční jest, jen zlehčují, přechvaty, demagogií, buřičstvím atd. nazývají, že držení se konstituce jmenují v Hessensku rušením monarchického principu, a v Sardínsku zase neznabožstvím; vidíme, že svrchovanost lidu, komunismus, anarchii, atheismus a materialismus co stejné vedle sebe staví, jako to nedávno učinil „Víd. Denník“: to všechno vidíme a přece máme věřiti na upřímnou konstitučnost!“

Však brzy mělo těch znamení zlověstných přibývati ještě výmluvněji. Nevlídný listopad r. 1850 stalť se pravým listopadem pro ten krutě již zpustošený sad neodvislého tisku u nás i v celém Rakousku. Dne 12. listopadu zapovězen vojenským velitelem v Praze poslední náš větší neodvislý list — „Union“, redigovaný drem. Gáblerem. Důvod byl lakonický: „Zapovídá se pro jeho v nejnovějším čase přinešené vášnivé, na vládu sočivé články“. — Dr. Vilém Gábler a vášnivé články!

„Punktum, písek na to!“ zasmál se Karel náš trpce. „Nač se hádat, raději zkrátka zacpat ústa! . . Tak se poznenáhla jedno oko po druhém připlítá k veliké síti a ruka ptáčníkova poznenáhla zatahuje vždy více a více, až konečně síť sklapne a ptáci budou chyceni! Na jak dlouho, to se ovšem později zase ukáže“.

I nebylo ani věru zapotřebí, aby ministerské noviny, „Reichszeitung“, v polemice proti Havlíčkovi významně poukázaly na to, že „Slovan pořád ještě v Kutné Hoře vychází!“ Havlíček tušil jasně, co jej očekává: „Zapovězení „Unie“ v Praze a toto bolestné „ještě pořád“ v „Reichszeitungu“ přivedlo nás ovšem také na hrobové myšlenky: což je těm pánům ve Vídni, mysleli jsme si, o ten nějaký kousek obležení, aneb o něco tomu podobného? Po „Unionu“ dojde brzy také na „Slovana“ i kdyby měli schválně proto Hoře Kutné nadělit stav výminečný.“ — Pročež „jako člověk opatrný, jenžto neví, za kterým křem na něho náhlá smrt čeká“, Havlíček sestavil již tehda, — koncem listopadu 1850 — ve „Slovanu“ tuto svou nade vše charakteristickou „Poslední vůli“:

„Pokavád mně neb někomu jinému z našich věrných přátel, které jste nyní v roce 1849 a 1850 dobře poznali, bude možno uchytiti se jen té nejmenší nitky, i toho posledního konečku svobody a konstituce, budeme se jí držeti všelikými možnými silami. Svobody tisku budeme používati v nejširších me-

zích, ve kterých bude možna, a kdyby utichl všechen veřejný hlas, máte aspoň mezi sebou spisy a časopisy, vydané od nás od r. 1848. Ty rozšiřujte mezi sebou a nedejte myšlence české, myšlence svobodné uhasnouti! Po vítězství reakce v Čechách, po bitvě na Bílé Hoře, chodili po zemi jezovité, brali lidem svobodomyslné knihy a vůbec knihy české a pálili neb hubili je. To si pamatujte, kdo ví, k čemu se to hodí, když to budete na paměti mít. — Pro školy a pro vzdělání mládeže čiňte co možna, nešetřte výloh, nelitujte toho, co dáte učitelům. Poučujte se vespolek. Buďte opatrni a nevěřte každému křiklounovi, kterého neznáte, neboť přijdou snad mnozí najatí pokušitelové, aby vás zavedli k nějaké nerozvážlivosti a přivedli pak tím k většímu pádu. Jakožto řádný křesťan nemohu tuto svou poslední vůli ukončiti jinak, než vyznáním: že věřím na slavné vzkříšení a z mrtvých vstání."

A hlas Havlíčkův nezůstal u českého lidu hlasem volajícího na poušti. Čím více církevní i světští absolutisté přičiňovali se, aby zamezili slovům pravdy a svobody přístup v lid, tím více srdce lidu po nich dychtilo. Netrvalo dlouho a lid český skutečně musel opět ukrývati, kde jakou svobodomyslnou knihu před slídícíma očima donášečův. V písemné pozůstalosti Havlíčkově nalezám řadu dopisův od našincův buď na vládě, buď na hierarchii neb šlechtě závislých, kteří důvěrně si mu stýskají, jakých protivenství snášeti musejí od představených svých proto, že jsou odběrateli „Slovana". I prosí, aby jim buď přestal „Slovana" vůbec zasylat, aneb naznačují cizou adressu, pod kterou by jich na dále tajně docházel. Vše to ale reakci nic nespomohlo. „Slovan" se četl netoliko po všem našem venkově, od Řípu až po Tatry, ale i v obležené Praze, kde byl co nejpřísněji zakázán: „Nesměl-li se čísti veřejně", vypravuje současník, „dálo se to tím více tajně, poněvadž při tom byla i vnada ovoce zapovězeného. Celé haldy milého „Slovana" donášely se do Prahy jako drahé zboží způsobem podloudnickým a nebylo tehdáž větší pochoutky, než-li když známý známému v tichosti slíbil: Dám ti přečísti poslední číslo „Slovana". — Ano, podnes starší národovci s pohnutím zpomínají na tu dobu pronásledování, v které lid náš osvědčil se tak ryzím a pevným, že přestál neporušen zkoušku nejtěžší.

Na vrcholcích, v řadách intelligence české, bylo mnoho třtin a mnoho tetelících se osyk, ale dole byl pevný, zdravý

kmen. Tu se vyskytovali nadšenci, prostí to mužové z lidu, kteří se zápalem apoštolským, nedbajíce nebezpečí, nezištně rozšiřovali svobodomyslné knihy z let volnosti v lid, spisy, vypravující o Husovi a Táborech, o řádění jezuitů v Čechách v staletích minulých, především ale „Slovana“ Havlíčkova a jeho „Kutnohorské Epištoly“. Jedním z nejhorlivějších mezi těmito četnictvem a policií ostře stíhanými dobrovolnými kolportéry byl jistý Řehoř, muž to obrovské postavy a drsných způsobů, ale srdce démantového. Říkával, že musí tolik svobodomyslných knih rozšířit mezi český lid, co jich byl jezuita Koniáš po Bílé Hoře spálil. Putoval z kraje do kraje, vyhledávaje dědiny, kam posud kniha česká nepronikla a tam vypravoval lidem o Havlíčkovi a zůstavoval jim v rukou „Slovana“. Jednou byl v Praze policií přistižen, před vyšetřující hradčanskou komissi postaven a po několik měsíců vězněn.

Ale podobné povahy žalář nezlomí. Vyšed ven, Řehoř rozšiřoval „Slovana“ dále, jen že se stal poněkud opatrnějším. Jeho veškerou a nejsladší odměnou bylo, když mu Havlíček stiskl pravici.

Zatím měla muka Tantalova trvati dále. Havlíček věděl proč obeznámil svoje čtenářstvo s nejpoučnějšími místy Macchiavellova pověstného spisu: čirý macchiavellism to byl, co provozoval tehda ministr Bach s národy Rakouska. Největší nejistota všeho a hlavně práva nemůže jinak, než zhoubně působiti na veškerý život. Tomu se patrně chtělo, aby lid konečně vítal čirý absolutism jako poměrné dobro. „Ani na den nejsme jisti násilí vojenského při ustavičných pověstech o prohlášení obleženosti na celé Čechy a na Moravu“, píše Havlíček měsíc po své poslední vůli. Očekává smrtící ránu v týl „Slovanův“ takřka od hodiny k hodině — ale Bach váhá. Snad mu imponuje tak geniální a tak statečný odpůrce? Či chce svou oběť umořovat znenáhla? Anebo doufá, že utýraného Havlíčka na konec přece jenom — zakoupí? Tolik je jisto, že nebylo té doby v království českém, čili jak nás tehdejší vládní orgány křtily: „v korunní zemi české“ druhého muže, po němž by oko vídeňské vlády bylo uhrančivěji páslo. Zmínili jsme se již, kterak tehdejší kutnohorský podkrajský Reiser musel zorganisovat celý vyzvědačský štáb k vůli jedinému Havlíčkovi. Ředitelem jeho byl tajemník při c. k. podkrajském úřadě Limmert, činnými členy pak: správce trestnice Weinman z Weinfeldu, pensiono-

vaný setník Kosl (Kozel) a dva diurnisté podkrajského úřadu, kteří neměli vůbec nic jiného na práci, než každé hnutí Havlíčkovo pozorovat a pilně referovati, kdo s ním obcuje, o čem se ve společnosti jeho hovoří atp.

Jakkoliv pak Havlíček ze zásady v hostincích kutnohorských nikdy o politice nemluvil, všech návštěv se zdržoval a vůbec co nejbedlivěji o to dbal, aby k vůli němu nikdo neutrpěl, přece nescházelo obětí.

Tak přesazen officiál při c. k. okr. soudu Nevyjel náhle „von amtswegen“ do vzdáleného menšího města z trestu za to, že se po několik večerů s Havlíčkem v hostinci o nejnevinnějších věcech na světě bavil. — Zemský rada Kučera, druhdy poslanec na kroměřížském sněmu, byl udán u vrchního zemského soudu, že shledav se s Havlíčkem v hostinské zahradě v Lorci, srdečně jako starého přítele jej vítal a s ním se procházel. Byl podroben disciplinárnímu vyšetřování a zachráněn jedině bodrostí presidenta Erharda, který v tom neviděl žádného zločinu, mluviti s Havlíčkem. — Hůře vedlo se setníku 4. praporu myslivců Wittichovi, který, ač pouhý Němec, Havlíčka sobě tak zamiloval, že láskou přítele k němu přilnul a ve vinárně Schaupově s ním se scházel. Byl za to obžalován u generálního velitelství a — internován do pevnosti Josefovské.

Nebylo však na tom dosti. Hleděno ztrpčiti Havlíčkovi pobyt v Hoře Kutné až do nesnesitelnosti, ba šlo dle všeho o to, dráždíti jej tak dlouho, až by mu trpělivost praskla a on v prudkosti svého hněvu buď slovem nebo skutkem se provinil. Pak by ho konečně byli „měli“.

V hostinci „u černého koně“, kam Havlíček v zimě pravidelně chodíval, uvelebila se za protějším stolem zvláštní společnost, patrně k tomuto účelu vybraná. Mimo uvedené již slídiče dostavovalit se tam pravidelně němčíci, advokát dr. Mitsch, osobní nepřítel Havlíčkův a českých redaktorů vůbec, které chtěl dát všecky zkrátka zvěšet; pak několik německých úředníkův ze sedlecké továrny na tabák a jistý pensionovaný podplukovník, který za příčinou hrozící právě války s Pruskem nedávno teprv přišel do Hory, aby tam konal přípravy k zařízení vojenské nemocnice. Člověk ten, urputný protivník Čechův, za to ale tím větší milovník líhovin a hrubých slov a la Fallstaf, hrál ve společnosti té úlohu provokateura. Neuměl brousiti svůj komisní vtip než o českou věc a tupé své pošklebky, pro-

vázené ryčným smíchem ostatní družiny, pronášíval naschvál tak hlasitě, aby je v celé jizbě bylo slyšeti.

Ale u stolu Havlíčkova jakoby seděli hluší. Hrajíce zvykle v taroky, žertovali mezi sebou se vší nenuceností, jako by oné protivné společnosti opodál ani nebylo. Nechť zpitý hrdina sahal k nejhrubšímu kalibru, Havlíček přemáhal svou krev s vytrvalostí vůle železné. Nechtěl učiniti nepřátelům ani té radosti, aby před nimi ustoupil (věda, že by ho pronásledovali všude), ani toho vděku, aby se s nimi srazil. Bránil se jim chladností naprostého pohrdání a pouze jednou vyvstal v pravou chvíli, když situace stala se již nesnesitelnou, aby je rázem zkrotil a zahanbil.

Bodrý Veselský, jenž nám zachoval tyto zajímavé episody z kutnohorského života Havlíčkova, byv svědkem oné scény, takto ji líčí: Jednoho večera zpupnost nepřátel překročila již všechny meze slušnosti a zvláště zmíněný podplukovník vyznamenával se sprostáctvím neslýchaným: „Bestie“, „böhmische Hunde“, byly z nejmírnějších jeho výrazův! Pojednou však zavolal na sklepníka: „Kellner, schicken sie den Hausknecht um den Gendarm, er soll den Havlíček einsperren.“ (Sklepníku, pošlete podomka pro četníka, ať Havlíčka zavře!) Starý poctivý sklepník znal však svých lidí a odpověděl na to vyzvání velmi suše, že podomek není doma. Na to se Havlíček sarkasticky usmál (při čemž se mu obyčejně levý vous pod nosem stranou sklonil) a vyndav z kapsy dvacetník, zavolal též hlasitě na sklepníka: „Kellner, da haben sie einen zwanziger und holen sie den Gendarmeriewachtmeister, er soll den Oberstwachtmeister abführen!“ (Sklepníku, zde máte dvacetník a dojděte pro strážmistra četníků, ať odvede podplukovníka.) Lze si pomysliti, jak se podnapilý podplukovník rozhorlil: „Den verfluchten Kerl Havlíček muss ich heute zusammenhauen!“ křičel, řinče šavlí. Tu ale Havlíček s obvyklou svou chladností zavolal na svého věrného průvodčího, statného to — buldogga, který vždy klidně líhal u jeho nohou: „Čok, pass auf!“ A rozumné to zvíře, tak krotké jinak, že malá Zděnka na něm jezdívala a s ním po zemi se válívala, mžikem bylo vzhůru, postavilo se před svého pána a ceníc hrozivě zuby proti útočníkům, pozorovalo napjatě každé jejich hnutí. To stačilo, aby hrdinům mžikem opadla kuráž. Zkrotli a počali se mrzutě vytráceti z hostince jeden po druhém.“

Jakými prostředky vůbec proti Havlíčkovi tehda bojováno,

o tom svědčí denunciace, došlá c. k. místodržitelství, že prý Havlíčkův „Slovan“ mimo Kutnou Horu tiskne se ještě kdesi jinde v tajné jakés tiskárně v tajném vydání! Místodržitel sdělil to ovšem ihned státnímu zastupitelstvu v Praze, které následkem toho rozeslalo po státních zastupitelstvech v Čechách tento důvěrný okružník:

„Laut einer herabgelangten konfidentiellen Mittheilung der k. k. Statthalterschaft in Prag, soll die vom Hawlíček in Kuttenberg redigirte Zeitschrift „Slovan“ in einer Doppelausgabe erscheinen, welche wahrscheinlich in einer der czechischen Städte, Časlau oder Humpolec, von einer Winkelpresse gedruckt wird und worin die regierungsfeindlichen Tendenzen des Hawlíček noch mehr aus Licht treten ... Dieselben werden aufgefordert, hierüber strenge zu wachen“ etc.

Kýs zasvěcený přítel sdělil však Havlíčkovi obsah tajného cirkuláře a Havlíček otisknuv jej, odbyl celou denunciaci touto odpovědí: „Kdo něco podobného sl. náměstnictví v Praze udal, projevuje arci ku podivu malé zkušenosti v umění tiskařském a v známosti maloměstských klepů. Zajisté by ani dva dni tajné nezůstalo, kdybychom v Humpolci neb Čáslavi pokoutně něco tiskli; již druhý den by všechny babičky in loco jedna druhé v největší důvěrnosti svěřila, že se tisknou tam a tam bankonoty atd. Že však sl. náměstnictví podobným až příliš nechutným klepům, které by se jen v hlavě některého nejvýbornějšího, dobřesmýšlejícího uroditi mohly, přece uvěřilo: tomu bychom bez patrných důkazů nikdy uvěřiti nemohli. Vys. sl. c. k. náměstnictví velice se v nás mýlí, jest-li nás nyní drží za schopné nějaké protizákonné agitace: vždyť máme, přísambůh! až příliš mnoho co brániti patrné zákony, které pro nás mluví a kterým se prakticky jiný smysl podkládá! Nač bychom se pouštěli na tak beznadějné pole protizákonnosti? Zdá se nám, že bychom mohli sl. náměstnictví nejlépe vysvětliti původ takových podivných zpráv: řekli jsme kdysi v žertu, že se hodláme u ministerstva ucházeti o povolení na kočující polní tiskárnu, abychom mohli, až všechna tiskárnami opatřená města do obležení přijdou, někde na širém poli neb v lese noviny své tisknouti. Snad tato pověst převzala na se poznenáhla roucho pokoutní nějaké podzemní neb povětrné tiskárny v Humpolci neb v Čáslavi? O fantasie lidská! Jak mnoho žertů jsi již naplodila!“

Ano, při všech protivenstvích stále ten svěží neúmorný humor, který jako ostružina chytá ultramontány, zpátečníky a odpadlíky při každém kroku a způsobuje v té době smutné lidu našemu jedinou rozkoš.

Když „Vídeňský Denník“ hájí tu věčnou obleženest Prahy, že prý jest jí zapotřebí k vůli trvanlivosti konstituce, Havlíček odtuší: „To je pravda, když bude konstituce bez užívání schovaná, nemůže se ošoupat a zůstane pořád jako nová.“ — Jindy opět radí „Víd. Denníku“, jak by mohl spořit: Může prý si všecky své odběratele zcela pohodlně pozvat každého večera do redakce na čaj a při tom jim své rozumy ústně povědít. — Když missionáři v Litoměřicích ohlašují odpustky a pořádek své missie, že trvati bude 11 dní a dne 9. července ve 3 hodiny odpoledne že bude uzavřena, Havlíček k tomu: „Tedy všechno na minutu: dne 9. července ve 3 hodiny odpoledne, to podle rafiky na Litoměřické věži, zavře se zase nebe a — dost; nikdo se tam víc nedostane!“

Jednou přece se stalo, že Jirečkův orgán Havlíčka — pochválil, a tož za jeho článek o revolucích. I slyšme, jak ta pochvala Havlíčka dojala: „Jest to nejhorší nehoda, která nás potkati mohla!“ sténá: „Když dne 5. února okolo poledne toto nešťastné číslo „Vídeňského Denníka“ přišlo do Kutné Hory nejen že jsem měl zkažený oběd, ale ani v noci mi nedalo spáti a ustavičně jsem zpytoval svědomí, nemám-li na sobě nějaký smrtelný hřích, pro který mne Bůh takto tresce? Je to něco strašlivého, být pochválen ve „Vídeňském Denníku“; kdo to nezkusil, není v stavu uvěřiti: všechny tělesné nemoce, podagra, suché lámání, kámen, rheuma, rak, zimnice, všechny chirurgické operace, trhání zubů, řezání nohy atd. musí býti pravá rozkoš proti tomu citu, když člověk svýma vlastníma očima musí čísti svou chválu ve „Víd. Denníku“!

Vysvětliv pak pánům Jirečkům a Votkům důkladně, jak celá ta jejich pochvala „Slovana“ spočívá na — silném nedorozumění, an mezi jejich a jeho smýšlením o revolucích jest velikánský rozdíl: Havlíček těší se, že jedna věc přece nelíbila se „Víd. Den.“: „totiž nářek náš na zrádu mnohých, kteří náleževše dříve k naší straně, opustili nás v těžkých okolnostech a za bídnou mzdu jiným slouží proti nám. „Víd. Denník“ nás vyzývá, abychom prý řekli, kdo jsou ti zrádci, aby-

chom jmenovali jejich osoby a skutky! — Faustínku, Faustínku! co to ode mne žádáš?“

Když Olomúčtí jmenovali ministry Bacha a Schwarzenberga svými čestnými měšťany, „Slovan“ jim za to přál, aby byli všichni Holomučané učiněni reciprocitatis gratia — čestnými ministry. A když tři pražští redaktoři různého smýšlení shledali se v jednom vězení, Havlíček potěšil je se sv. Augustýnem: „In necessariis unitas“.

Podobnými kaustickými poznámkami a vtipy oplývá vůbec celý „Politický pozorovatel“ Slovanův a to čím dále do zlých časův tím bohatěji. Ano, tak málo dovedla všeliká příkoří podkaliti jarost Havlíčkovy mysle, že o prázdninách r. 1850 Musa jeho překvapila kruh veselých přátel jedním z nejrozmarnějších dítek, rozkošnou to znárodnělou písní: „Měsíček jak mazaneček“. Havlíček zavítal totiž s družinou studentův a důvěrných přátel do Libenic na posvícení k statečnému rolníku Václavu Mojšišovi. Z příchodu jeho celá pokročilá obec radovala se i bylo tu tak veselo a milo, jako ve šťastné rodině. Hodováno při zpěvu a žertu, až pod večer rozjařená společnost vyšla do zahrady, kdež za příkladem Havlíčkovým rozložila se pod košatou jabloní.

„Panovalo na chvíli ticho“, vypravuje Veselský, „Havlíček o ruku opřen hleděl ku kaňkovským horám, jakoby o něčem přemýšlel. Po nějaké chvilce se vzchopí a jako nadšen zvolá: „Zazpíváme si novou, právě urobenou píseň!“ I počal pěti:

„Hájek jako mléko kvetl,
slavík zpíval jak na flašinetl,
kantor by to nedoved“. —

A celá společnost zpívá veselou sloku chutě po něm. Havlíček ale dodal: „To není ještě všechno; pohleďte na oblohu“ a pokračoval:

„Měsíček jak mazaneček
na nebíčku špoulí svou hubičku
a čtverák se usmívá“.

Roztomilý humor písně všecky elektrisoval, opakováno ji stále a stále sborem, až všickni ji uměli z paměti a mnozí nad to si ji byli opsali.

Podobné vycházky do okolí mezi uvědomělý rolnický lid bývaly vůbec Havlíčkovi přemilou zábavou a málo mu vadilo, spatřil-li v povzdálí lesknoucí se bodák četníka, vyslaného za

veselými výletníky, kteří teprv pozdě v noci, a to schválně zacházkami, za zpěvu a šprýmu, do Hory se vracívali.

Však nejblažší chvíli za celého svého života v Hoře Kutné zažil Havlíček, když jej z nenadání navštívili dva věrní druhové z mládí, kterých již po leta byl neviděl: nejmilejší to přítel jeho J. Žák, té doby horní úředník v Srbsku a Jan Nevole, vrchní stavitelský rada v Bělehradě. „Nikdy neviděl jsem Havlíčka radostněji dojatého“, vypravuje náš pamětník; „snad ani shledání se s vlastním otcem nebylo by mu mohlo způsobiti tolik radosti“. Tak hluboké a upřímné byloť právě srdce Karlovo. Žel Bohu, že těch chvil blahých bylo mu popřáno tak po skrovnu a že byly to jen pouhé chvílky, po nichž sledovala tím trpčí bolest rozloučení.

Louče se s posléze jmenovaným přítelem — bylo to v září 1850 — Havlíček v jakési předtuše smutně povzdechl: „Vidíme se snad naposled!“ A hluboce se zadumal po drahnou dobu. — —

XXXVII.

Politický charakter.

Muže poctivého a rázného, který v chrabrém rozechvění posledními silami brání svatou věc poražených: přirozeně nic nemůže trpčeji dojati, ba pobouřiti, nežli zmahající se plazivost a pronevěra k zásadám, než pohled na prospěcháře kradoucí se ze řad krvácejícího národa ku stanům vítězův . . .

„Tak jen pochlebujte, jen se plazte, chvalte již proto, když vás nevinně nemrskají!“ — hřímal Havlíčkův hněv v té době zoufalé proti všem těm rozmilým vlastencům, kteří za bídným heslem: nemůžeš-li přeskočit, podlez, hleděli se přilichotit mocné centralistické vládě dotírajíce se k lemu jejího roucha hyperloyálními kroky, zříkáním se své minulosti a osvědčováním své pokorné úslužnosti. Takových opatrných diplomatův přibývalo tehda u nás až mráz obcházel; a nebezpečí spočívalo v tom, že lidé ti ještě troufali se vydávati za dobré našince, že točili věc tak, jako by vše to činili jen z ryzí lásky k národu, jehož věci prý na ten čas nic nemůže hůře uškoditi, než podobná tvrdo-

hlavost, a podobná opoziční ráznost, jakouž bojoval Havlíček Nuže, on tedy posvítil lidu na tyto novomodní vzory vlastenectví! Což mu po tom, že udělá sobě nových nepřátel, kteří mu neodpustí ani za hrobem. Viděl plížící se nebezpečí a šel srdnatě jemu vstříc. Bič hněvné satyry Havlíčkovy neustával svištěti hnilým vzduchem. Vizme pro příklad, jak zmrskal servilní ty šosáky Pražské i Opočenské, kteří na daný pokyn počali vládě Schwarzenberk-Bachovské posýlati adressy důvěry a díků za to, že prý svou výbornou politikou zachránila mír Evropy! Pražští šosáci, jež byl „Vídeňský Denník“ pasoval na pravé vlastence, velice zakládali si na tom, že z Prahy dán první příklad „dobrého smýšlení“. Ale Havlíček jim nemilosrdně kazil radost: „Pražským pánům dobře smýšlejícím — napsal — spadlo znamenitě na ažiu. Jak to? Oni nejsou první, kteří poděkovací adresu zaslali knížeti Schwarzenbergovi. — A kdo je předhonil v plnění sladkých povinností pokojného, dobře smýšlejícího občanstva? Kdo jim uhnal v této pochlebnické honbě o závod první místo? Opočenští! Neboť oni již týden před tím svou poděkovací adresu zaslali „za zachování pokoje a míru evropejského a za uchránění a zmocnění se celého Rakouska“. Nyní by měla věru zase celá Evropa zasýlati opočenským poděkovací adresy za to, že jim (Opočenským) pokoj a mír a blaho celé Evropy na srdci leží! Ostatně má ale tato neobyčejná loyálnost Opočenských zcela jiný háček, a zakládá se na biblickém slově: Tlučte a bude vám otevříno! Oni házejí — jak přísloví německé zní: jitrnici po šunce. Jitrnice to jest totiž ta loyalnost, a šunka, kterou touto jitrnicí sraziti doufají, jest tak nějaký — okresní soudek, neb jiný úřadek pro Opočno. Známo totiž, že se Opočenští svého času velmi úsilně ucházeli o nějaký c. k. úřad do svého města. Všechno vynaložili tenkráte na to, děkovali za oktrojovanou ústavu (a implicite za rozpuštění sněmu, ačkoli dřív poslali tuším adresu důvěry ke sněmu) a kdo ví, nedali-li všem ministrům čestné měšťanské právo na Opočně! Ale nadarmo, nedostali přece žádný úřad. Však nyní se praví, že lord Palmerston, aby zahanbil tvrdosrdečnou rakouskou vládu, chce učiniti Opočno sídlem anglického konsulatu“. — Že vládní listy pro to zuřivě na Havlíčka se shlukly, že mu přezdívali terroristů, že „Vídenský Denník“ nazýval jej „Tureckým trojbunčužným pašou“: vše to bylo zcela logické a dokazovalo jen, kam by to v oné kritické době bylo s námi spělo,

kdyby Havlíček byl přimhouřil oči, a zůstal vlažným vůči tomu rušení povinností mravných k národu, vůči tomu chameleonství jež trhalo den ke dni povážlivěji přední naše řady. — On ale bděl jako svědomí národa, neuprosný, neporušitelný a neochvějný. „Amicus mihi Plato, amicus Aristoteles, sed magis amica veritas“ — bylo jeho zásadou a od pravidla toho neučinil výminky, nechť šlo o kohokoliv, nechť slul Jelen nebo Picek, W. W. Tomek nebo Jakub Malý, Jan Kollár nebo Pok Poděbradský.

„Bývalý český dějepisec — nyní domácí a hospodářský leibhistorikus u hr. Thuna pan W. W. Tomek počal s celým svým titulem psáti do „Vídeňského Denníku“ politické úvodní články“ — oznamoval jednoho dne „Slovan“ čtenářstvu svému a přičinil k tomu zároveň toto vysvětlení: „Jak známo ustanoven jest pan Tomek od hr. Thuna za professora na universitě pražské; ale poněvadž centralisace nedopouští, aby byl v Praze professor českého dějepisu, kterému p. Tomek rozumí, musel se státi professorem rakouského dějepisu a jíti na nějaký čas do Vídně přiučiti se tomu, co bude přednášet. Plat professorský běží již panu Tomkovi nyní ačkoli nepřednáší a kromě toho má po ten čas co bude studovat ve Vídni měsíčně 100 zl. stř. přídavku. Že při svých studiích a dietách má tolik času ještě, aby mohl psáti články do „Víd. Den.“ jest lehce pochopitelno“.

Tomek replikoval na to ve „Vídeňském Denníku“: „Je-li české obecenstvo takové, jak si je pan Havlíček představuje, může být, že časem on jediný zůstane hodným a všickni jiní, kdož se opováží veřejně promluviti budou nepoctiví lidé. Já toho štěstí nebudu jemu nikdy záviděti, a přeji si jen, aby z toho hodně mnoho dobrého přišlo našemu národu“. To přimělo Havlíčka jen, aby projasnil panu Tomkovi a soudruhům stanovisko svoje těmito lapidárními rysy:

„Dle mého mínění je v dobách tak důležitých a rozhodných jako naše velice zapotřebí, aby každý držel svou stranu, a jmenovitě, aby nikdo nemohl býti na dvou stranách. Kdo zřejmě ke straně vládní přistoupil, buď si to z jakýchkoli příčin, nesmí přece očekávati od nás, od strany protivládní, abychom jej ještě dále za svého považovali! My zde ovšem ve „Slovanu“, jsouce již skoro poslední časopis neodvislý, máme tu smutnou povinnost, býti zároveň veřejnou policií naší strany, ku které náležíme a ne-

můžeme v tomto ohledu nikoho šetřiti, a musíme zřetelně zaznamenati všeliké změny, které se přihodí v šematismu národní a liberální strany a speciatim jména spolunoúdů ze společnosti vystoupilých. To patří k pořádku. Ostatně, kdo s kočkami do spolku se dal, bude asi myši nadarmo ubezpečovati, že jest také jejich dobrý přítel". — — A hned na to, jakoby s oblak spadl, tento citát z historie o Husovi a jeho úhlavním nepříteli Štěpánu Páleči: „Mezi tím časem však, když se věc počala týkati samého papeže a vyšších věcí, dostal strach před usilováním o opravy a postavil se v čelo strany, proti které před tím byl bojoval; tak též mnozí jiní posavadní oprav zastavatelé. Více jak se zdá bylo těch, kteří takto jednali z jiných ohledů než-li z přesvědčení; neb i Páleč v důvěrné rozpravě před samým Husem, když byla řeč o jistých artikulích od papežských legátův strany odpustků vydaných, pravil, že obsahují bludy makavé; nicméně u veřejnosti, jak pověděno, jináče se zachoval" ... „Takto" vyzněl nyní kaustický vtip Havlíčkův, — „čteme o Štěpánu Páleči v dějinách university Pražské, které sepsal také W. W. Tomek, ale toho času jiný Tomek, než který nyní píše ve „Vídeňském Denníku".

Možno-li ještě charakterističtější byl však zápas, v němž setkal se Havlíček té doby s Janem Kollárem. Proslavený tento básník a učenec slovanský nebylť od několika let bohužel také již více tím Kollárem, který v mladí svém zapěl Slovanstvu onu velkolepou epopeji.

Bolestí palčivou zachvěla se veškerá poctivá Slovač, když roznesla se po ní novina, že její Jan Kollár, její pěvec nejslavnější v maďarském listu „Kossuth Hirlap" nejen odříká se, ale přímo zatracuje ten svůj lid slovenský, který povstal roku 1848 na obranu své národnosti proti násilníkům maďarským. K neuvěření a pohříchu přece pravda. Číslo jmenovaného Košutovského listu ze dne 24. září 1848 skutečně obsahovalo vlastní manifestaci Kollárovu, v které pravil jak prý z lásky k vlasti (maďarské) se osvědčuje, že nemá žádného účastenství v popuzování Slováků v hořejších župách, že pokládá toto vzbouření dle svého nejvroucnějšího přesvědčení za nezákonné a ohavné, ba že již po kolik let společně se superintendentem Szeberényim proti zaslepeným původcům jeho bojoval a lid slovenský před scestím varoval na které jej svésti hleděli". Takto mluvil

Kollár o Hurbanovi, Štúrovi a Hodžovi! Tak se jich odříkal a k onomu maďaronu Szeberenyimu se připojoval, který své povstalé krajany nazýval „cizou holotou“ . . . Havlíček nemohl ani svým zrakům věřit. Otiskl sice k vůli historické důležitosti veletrapné to osvědčení v „Národních Novinách“ ze dne 5. října roku 1848, avšak ze šetrnosti ku pěvci „Slávy Dcery“ nedodal k němu než jediné věty: „Přijde na to, není-li vynuceno.“ Tak tomu skutečně bylo. Zůstav ve zbouřené Pešti, Kollár strachoval se pomsty maďarské. Když pak stihly tam zprávy o vzbouření se Slováků tu on v ouzkosti o život hleděl se spasiti takým nehodným zapřením svých bratří a přátel. A jakoby tehdy kletba byla obestřela jeho duši, odtud potácel se na šikmé ploše od své někdejší jasné výše vždy dál a hloub.

Dosáhnuv z jara r. 1849 professury slovanských starožitností a bájesloví na universitě Vídeňské, již příštím rokem přestal přednášet česky a volil němčinu, aby prý více posluchačů měl. Zároveň stranil se všeho zápasu národa našeho proti vládě nám úporné, naopak klonil se vždy více a více na stranu vládní, až cele se octnul v tenatech německé centralisace. Non plus ultra jeho zbloudilé střelky citové bylo zajisté, když z Meklenburka, kdež ohledával domnělé staroslovanské bůžky a rozličné starožitnosti (o jichž pravosti byl velký spor), dopsal nejprvé do „Vid. Den.“ a pak do ještě ministerštějšího „Reichszeitungu“, jak prý na některých těch bůžcích pohanských shledal i neklamně rozpoznal dvoje nápisy, a sice po jedné straně slovanský a po druhé německý, což prý je naprostý důkaz, že oba tito národové, Slované a Němci, původně ve snášelivé lásce a svornosti mezi sebou žili, ba že společné chrámy a bohy měli a že nešťastné národní sočení teprva později nastalo násilným uváděním křesťanstva!

Nuž, nyní toho měl Havlíček dosti; a to tím více, když vládní listy z toho ovšem chutě počaly vytloukat kapitál proti nám a našemu historickému právu v těchto pravěkých, rodných vlastech našich.

Ozval se proto „Slovan“ prvně proti Kollárovi v září r. 1850 takto: „Kdybychom chtěli uštěpačně psát, mohli bychom říci, že další důkazy toho všeho přátelství nacházíme v páně Kollárových „Vysvětlivkách“ ku „Slávy Dceři“ a ve „Slávy Dceře“ samé. Věru nikdo by z nás neřekl, že již za těch časů, „za starých bohů, za boha Peruna“, panovala taková

rovnoprávnost, jakou nyní pozorujeme na př. nad vraty Pražské policie. Rádi bychom jen věděli, jest-li se již tenkráte hádali Slované s Němci o to, který jazyk má být v nápisu na pravé straně! Věru, kdyby p. Masch, nebo někdo jiný, kdo v podezření jest, že tyto domnělé bohy, nedávno teprva na špekulaci ulil a dobře prodal za starožitnosti, který je zhotovil tak opatrně, že již na hřbetě má každý svůj signalement a Personsbeschreibung, věru, kdyby někdo z těch ještě se toho byl dočkal, že tito bohové budou jednou důkazem pro — starobylost c. k. rakouské rovnoprávnosti a že ještě tito bohové zuřivého pěvce „Slávy Dcery“ přivedou na jiné smýšlení..., věru že by se musel sám zasmát podařilosti svého díla!

„Pokud pan Kollár, nechav se od fantasie své nad slušnost dále zavésti za hranice skutečnosti a empirie, nasazoval jen Slovany do celé Italie a až k moři do Francouzska atd., nedovolili jsme si nikdy ze slušné úcty k jeho zásluhám veřejně se dotknout této jeho slabosti a na nejvýš jsme si soukromně mezi přáteli někdy zažertovali z jeho veliké fantasie: nyní však, kdežto začíná býti p. Kollár z apoštola Slovanského prorokem „Reichszeitungu“, činíme jej ve jménu jeho pravých ctitelů pozorna, aby si dobře rozmyslil, než učiní krok, kterým zničí všechna bývalá snažení svého nejpěknějšího věku! Nic netrvá na světě věčně, všechna sláva, polní tráva!“

Avšak, — kdy že spomohlo podobné varování? Vždy přicházívá pozdě. Tak i upřímnost Havlíčkova nedosáhla jiného, leč že svrchovaně popudila samolibého výtečníka. Z naduté, urážlivé odpovědi Kollárovy, jež vyšla opět ve „Vídeňském Deníku“, srozuměl Havlíček, že tu již vše jest marné a nezbývá tedy, než povědíti pravdu bezohledně. Nejprvé vyrovnal si s Kollárem svůj účet osobní: „Pan Kollár má patrně o žurnalistech velmi středověká ponětí, když mne chce učiti, co jest fantasie a drží nás vůbec za příliš mělké hlavy, které by snad ani nesnesly hlubších psychologických věd. Musím mu ale rovněž tak hrdě podotknouti, že v redakci „Slovana“, ačkoli se tam píše jenom próza, vždy jestě tolik fantasie a vznešenosti se mezi ostřižky vymítá, co jich nalezáme v posledních zpěvích „Slávy Dcery“. — S rovnou hrdostí odmítá Havlíček mentorský tón Kollárův vůči sobě: „Jsemť sice ovšem mladší než pan Kollár, ale proto přece jsem již v tom mužském věku

a v těch okolnostech veřejné a známé činnosti, kde jsme odrostli všelikému kantorování a kde muž vedle muže stojí v řadě jako rovně oprávněný. Zkušenost se dle mého mínění nedosvědčuje z matriky a rád bych věděl, čeho bych ze zkušeností páně Kollárovych také byl nezkusil? Narodil jsem se, učil jsem se, prošel jsem trochu světa, sepsal jsem množství spisů, o některých pravili lidé, že stojí za něco, o mnohých pravím já sám, že nestojí za mnoho, byl jsem pronásledován víc než p. Kollár, a jest-li jsem nebyl pastorem, potýkám se za to již mnoho let s celým světem a jest-li nerozumím bůžkům retránským, — kouřím za to nesmírně silný turecký tabák a divím se velice, kterak muž, jako p. K., spisovatel „Slávy Dcery“, Slovák, v nynější důležité a rozhodné době, tolik „otií“ má, aby mohl prohlížet tyto Střelické skřítky a hospodářičky. Mně alespoň jest nyní jeden živý a čiperný slovanský hošík, z kterého něco může být, milejší a důležitější, než všechny staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ještě ulije.

„Jen jednu zkušenost p. Kollárovu nemám, totiž, jak by vypadaly moje články — v „Reichszeitungu“ aneb „Vídeňském Deníku“, kdybych byl dříve napsal „Slávy Dceru“: Jest-li ale to jest ta jediná zkušenost, kterou jen ve stáří nabýti lze, prosím Boha, abych se velkého stáří nedočkal!“

A nyní teprv dopřál Havlíček ve „Slovanu“ místa rozhořčenému hlasu z prsou samého Slovenska, který zadunèl nad hlavou Kollárovou jako soud dějin: „Kollárova díla“ zněla fulminantní ta žaloba synů Podtatránských, „byla ona vis matrix, která nás ospalých Slováků oduševňovala, oheň čisté lásky ku Slovanstvu vůbec, k rodu našemu ale jmenovitě v prsou našich rozněcovala, s našimi úhlavními vrahy nás seznamovala, i poučovala nás, kterak jim s prospěchem odolati máme.

„Takéto připravování k budoucnosti zrodilo konečně ono přesvědčení, že přijde čas, v kterém práva naše i úsilím vymáhati za svatou povinnost každého věrného Slovana považováno bude. Čas ten vskutku přišel, příležitost byla nejpohodlnější, jaká se nám sotva tak skoro vyskytne, příležitosti této použili duchem Kollárovým vychovaní mužové; povstali s brannou rukou vydobývat práva rodu svému a celé Slovanstvo, ba i sama vláda rakouská, uznaly toto naše povstání za spravedlivé. Než po hříchu! Kollár — onen slavný Kollár následky svého vlast-

ního mnoholetého účinkování i právo naše ku životu národnímu před světem zapřel! . . . Od času Svatopluka a jeho zrádného skutku nad Rastislavem, strýcem svým spáchaného, nebylo tuším jemu podobného, až na zapření věci Slovenské Kollárovo.

„Než, namítne se nám, že se na tehdejší terrorism, u prostřed kterého se Kollár nacházel, ohled bráti má, že tedy opatrnost žádala pro zachování své uspokojiti hyeny maďarské osvědčením, s kterým se vskutku nesrovnával. Na takouto výmluvu my žádnou váhu neklademe. Posito eo, že se Kollárovi hrozilo žalářem, ba že ho i šibenicemi nutili, zatratiti hnutí Slováků; či by to byla přece dostatečná příčina, zapříti věc, které prostředně sám byl zvěstovatelem, a která sama v sobě byla nejspravedlivější? Jest-li t a c í mužové, jako jest p. Kollár, v rozhodné době zaprou národ svůj, což můžeme od j i n ý c h očekávati? Jen že, chvála Hospodinu! šlechetní synkové Slovenska, někdejšího svého patriarchu dokonale zahanbili, jakož toho máme příklad na mladých šuhajících, kteří v žalářích, ba i na popravišti postaveni, ani prosbou ani hrozbou se nedali nakloniti ku zapření spravedlivé věci, čimž nesmrtelnou památku po sobě zanechali. — Jest-li kdy, tož zajisté v oné době poskytovala se p. Kollárovi příležitost, oslaviti na věky jméno své, státi se našim opravdivým mučedníkem, jehož památka, co druhého Husa, byla by se po nesmírných končinách Slovanského světa rozléhala. Avšak on zvolil raději pohodlně, bez všaké trpkosti živu býti, při tom ale nedělal si z toho svědomí, odříci se budoucnosti Slovenské, které za mladosti tolik služeb byl proukázal. Teď již pochopujeme, kterak se mají rozuměti jeho slova:

„Životy dva dej mi, srdce volí
o b a za Slaviu ztratiti!

Difficile est satyram non scribere.“

Netřeba tuším ani dokládati, jak zazlívali Havlíčkovi všickni ti naší mírní „cnostní a bohabojní“ vlastenečkové tento jeho čin. Jaký to žalostný nedostatek piety, žehrali, jaká prý prudkost politické vášně při Havlíčkovi, která neušetří již ani jména Kollárova! . . . Vždyť p o d n e s ještě nemohou mu té polemiky ani zapomenout, ani odpustit.*)

*) Viz 6. svazek „P o l i t i c k é b i b l i o t é k y“ z r. 1883, kterou vydává Český klub a kterou dr. Rieger odporučoval r. 1879 národu našemu jako prý

Avšak Havlíčka nezmátli: „Tak dalece naše uznalost Kollárových zásluh nijak sahati nemůže“, odpověděl „Slovan“ všem tém mravokárcům, „abychom my, když jemu samému na jeho dobrém jméně tak málo záleželo, jeho pohoršlivé skutky mlčkem opominuli. Když p. Kollár buď ze strachu neb z pochlebenství k vládě maďarské svých krajanů veřejně se odřekl, my o tom mlčeli z ohledu na staré jeho zásluhy. Když ale ve Vídni rovněž zase počal tak němčiti a centralistům pochlebovati jako v Pešti maďařil, aniž jsme již toho viděti mohli jinou příčinu, než pouhou svobodnou vůli p. Kollárovu: tuť se nám zdálo zapotřebí nemlčeti dále. Nám se nejedná ani o bůžky Retranské, ani o archeologii, nýbrž o větší věci: Pan Kollár náleží do počtu těch, kteří nyní, vidouce velikou moc ministerstva, uznali za prospěšné a užitečné — (pro sebe) — připojiti se k němu a obarviti před světem změnu korouhve své tím, jako bychom my ostatní, kteří jsme důslední a svým předešlým zásadám věrni zůstali, nějací přepjatci a nesmyslní zuřivci byli, a oni jen šli tou pravou, prostřední cestou. Svět ale za našich časů není již tak krátkozraký, aby nerozuměl, že my (mluvíme jen o „Slo-

pochodeň pravdy, mající nás ochrániti proti poblouzení. Tam čte se na stránkách 116. a 117. o tehdejších zápasech Havlíčkových do slova takto:

„Ne všickni horliví (!) národovci schvalovali počínání Havlíčkovo; uvažujíce, že nelze hlavou proraziti zeď, litovali cesty od něho nastoupené, v níž neviděli spásy pro národ. Ano mnozí, jednak v postavení svém závislí od vlády, jednak řídíce se pravidlem, že třeba podlézti, kde nelze přeskočiti, podávali se větru s hůry vanoucímu do jisté míry a pouštěli se proudem, jemuž odolati nemohli. Nespravedlivé bylo by, viniti muže tyto z odpadlictví od národní strany, kteréž oni nepřestali sloužiti upřímně; bylať to u nich pouze změna taktiky, ku které odhodlali se v poctivém domnění, že tím způsobem budou moci podstatněji prospěti národu, než-li na dosavadní cestě příkré opposice proti vládě. Ovšem nedá se zapříti, že mnozí obraceli pouze k vůli prospěchům osobním, kterých tím dojíti chtěli, jakož bývá všude a vždy v podobných okolnostech. Tito lidé byli dobře známi, a každý nepředpojatý uměl od nich dobře rozeznávati ony upřímné národovce, kteří v nejlepším úmyslu vládě sloužili. Ale politická vášeň má více než kterákoliv jiná účinek zaslepující, a tak dostalo se národu Českému toho neutěšeného divadla, že první básník a první publicista jeho, Kollár a Havlíček, octnuli se spolu v polemice, v níž Havlíček beze vší šetrnosti v posměch uváděl jisté slabé stránky Kollárovy, které sice nikomu nebyly tajemstvím, jichž ale nikdo z úcty k velikému buditeli národu u veřejnosti neslušně se nedotýkal.“ Jak vidíme: pořád ti staří!

vanu“) zůstali jsme takoví, jako dříve, o nic nejsouce jinačí, a že, jest-li proti vládě ostřeji vystupujeme, není příčina toho v nás, nýbrž jen ve vládě, která se od časů r. 1849 zcela proměnila. Že se my, kde toho potřebí jest, ovšem ne z podlízavosti, mírniti umíme, dokázali jsme nejlépe r. 1848 u všeobecné přepjatosti“.

Zápas Havlíčka s Kollárem měl však ještě hlubší pozadí. „Slovan“ byl ť sobě svým ryzím zdravým směrem proklestil dráhu ku Tatrám a vrazil tam na nepřítele, kterého by před nedávnem ještě nikdo tam nebyl tušil: vláda vídeňská, vidouc živel maďarský spoutaný u svých nohou, hleděla nyní na místě maďarštiny přinésti Slovákům dobrodiní jazyka — německého. Posýlala do krajův ryze slovanských německé byrokraty a zřizujíc Slovákům školy, zaváděla na nich jako na maďarských němčinu co povinný předmět. S germanisací pak vnikaly spolu do horského vzduchu podtatranského ony úmorné miasmy zpátečnictví a obskurantismu, kterými podlamuje se duch národův. „Vídeňský Denník“ nepřestával Slovákům velebit německou centralisaci a odvraceti je od našeho praporu federačního se vší horlivostí renegáta. Ale Havlíček bystře vystopoval vídeňskou kunu a kazil ji mezi lidem slovenským lov tak znamenitě, jako na Moravě a v Čechách. Vůčihledě se „Slovan“ pod Tatrami rozmáhal, i působil svou rázností na intelligenci tamní tak vydatně, že byl by nepochybně dosti brzy splnil nejvroucnější touhu Havlíčkovu, totiž obnovení literární jednoty Slovákův s námi, kdyby v tom nebyla zafičela sekera absolutismu mezi zápasníky.

Rozkazem ze dne 4. prosince zakázán jest Slovan pro celé Uhry! Nejbolestnější to rána, jaká Havlíčkovi mohla býti zasazena. Byl tímto zmarem nadějné a pro budoucnost národa našeho tak důležité setby své do té míry roztrpčen, že jedva se mohl opanovat. „Tak tedy se již dočkal „Vídeňský Denník“ té radostné chvíle, že „Slovan“ je pro Uhry zakázán...!“ odlehčil sobě posléze, že bylo při tom slyšeti takřka zaskřipění zubů . . . „Toto poznenáhlé zapovídání „Slovana“ napřed v Praze, pak v Haliči, nyní v Uhřích (ve Vídni snad jen proto nemohou „Slovana“ zakázat, že by „V. D.“ neměl proti komu psát) připadá nám jako pouštění krve. Vláda by asi nerada zjevně zrušila zákon o tisku a proto hledí usmrtiti „Slovana“ jiným způsobem. Zákazem v Praze, v Haliči, v Uhrách ztratili jsme

asi tisíc odběratelů, což dělá ročně asi 7000 zl. stř. To tedy jest jediný účel vlády při zapovídání časopisů v obleženosti: aby časopisy opposiční z nedostatku peněžitých sil chřadnouti neb zahynouti musely".

Avšak brzy zvěděl Havlíček, že vláda má na něho uchystánu v toulci ještě jinou kalenou střelu: Téhož dne, 4. prosince, kdy vojenský velitel v Pešti zakazoval Slovana pro Uhry, událť se ještě jeden pozoruhodný skutek rakouské reakce a sice v Brně.

Do tamní knihtiskárny p. Kopřivy, v níž se od roku tiskla Zangova „Presse", (časopis to neodvislý tehda, a opposiční), přišla nenadále komisse podkrajského úřadu, aby za příčinou závad, které prý vznikly proti oprávněnosti knihtiskaře, jeho tiskárnu — zavřela a zapečetila a tak další vycházení „Presse" zamezila!!

„Tedy konečně našla vláda tu pravou cestu, na které by se snad další vycházení nenáviděných od ní novin dalo zamezit!" poznamenal k tomu „Slovan" na ručest. A hle, neuplynulo než několik týdnův, již zaměřili tímže lukem také na tiskárnu „Slovana" kutnohorského . . .

„V posledních dnech r. 1850", vypravuje o tom Havlíček stručně sám, „stal se od vlády také pokus zameziti vycházení „Slovana" asi podobným spůsobem jako se to stalo nedávno „Presse" v Brně: okolnosti ale naše jsou zcela jiné, než bylo u „Presse" v Brně, a harpuna hozená po nás z vysoce slavného náměstnictví v Praze sklouzla po naši hladké a již mnohými vládními štulci utvrzené kůži". —

Avšak mohl kdo pochybovati o tom, že co nejdříve nenabrousí se na „Slovana" hrot ještě ostřejší? K podobným činům není absolutismu zapotřebí ani tolik ostrovtipu, kolik ho mělo ministerstvo Schwarzenberk-Bachovo.

Již nyní byl „Slovan" — „chatrný to zbytek velikých od vlády zničených novin", jak jej Havlíček nazývá — přes to, že mu nemohli vytknouti ani jediného porušení zákona, libovolně a bez udání příčin vypovězen z větší polovice Rakouska; ve druhé polovici však považován jest od orgánů vládních, na poštách atd. jako věc polozapovězená a úředníci, kněží a jiné osoby na vládní staně závislé báli se jej i čísti — nadtož odbírati . . . A redaktor Slovana sám? Zřeli jsme jak ku vší té škodě hmotné bylo mu i v soukromém životě snášeti úžravého

příkoří a pronásledování, tak že právem mohl o sobě říci: „Nejsem živ v okolnostech mnohem příznivějších, nežli zločinec zatykačem stíhaný.“ Vzpomeňme ale nad to vše po jakém truchlivém hřbitově zničených tužeb a ubitých snah bylo se tehda rozhlížeti našemu Karlu! Ejhle, po všem tom našem boji proti Frankfurtu opět nás vázali k onomu německému buntu, z něhož z jara r. 1848 byli jsme polo zázrakem ještě živi vyvázli! A z toho Rakouska, jež jsme my Slované chtěli tak upřímně zvelebiti v kvetoucí sad federace svobodných, snášejících se národův, nyní ruce německé činily opět nesmyslný žalář národův, jejž Börne tak trefně byl znázornil . . .

A vůči všemu tomu ještě ten výsměch zrádného odpadlictví, jejž tropil si z nás „Vídeňský Denník“! „Rovnoprávnost“, psal, „uskutečněna již a vůbec prý vláda Schwarzenberg-Bachova uvádí jen ve skutek všechny ty zásady, které byla naše strana před třemi lety sama hlásala!...“ Lze se tu diviti rozhořčenosti, s jakou Havlíček odpověděl na to orgánu p. Jirečkovu? „Rádi bychom znali ty zásady, které jsme my před třemi lety hlásali a které se nyní od vlády uvádějí ve skutek!“

„Hlásali jsme obležení? hlásali jsme bití holí? hlásali jsme tajná, pokoutná, léta trvající vyšetřování? hlásali jsme takovou svobodu tisku, při které musí každý, kdo jí chce užíti, napřed odložiti všechny lidské city, a dobrovolně se vpraviti do živobytí lotra zatykačem stíhaného? hlásali jsme jen slibování sněmu? hlásali jsme dělání dluhů bez svolení sněmu? hlásali jsme vojanské zřízení celého státu? hlásali jsme takovou rovnoprávnost v národnosti, aby jiní jazykové vedle němčiny jen byli z milosti trpěni? hlásali jsme takovou rovnoprávnost v náboženství, aby byl člověk od jedné víry k druhé odstupující pronásledován? hlásali jsme takovou jednotu Rakouska, jakou se nám nyní hrozí a která by se provedla, kdyby nás železné okolnosti nechránily? hlásali jsme připojení Rakouska k Německu? Co jsme tedy hlásali před třemi roky z toho, co se nyní do života uvádí? Mluvte!“

Lze se ale také potom diviti, že počínala konečně i Havlíčkovi železná trpělivost praskat, že, jak sám doznává, byl na sklonku roku 1850 již nedaleký toho, „hoditi vším“, t. j. zastaviti „Slovana“ a všecku veřejnou publicistickou činnost a vrátiti se opět ku pracem literárním, které byl za jitřenky svobody opustil.

„Člověk by zajisté musel býti více než člověkem“ — zní dojemný postesk jeho z oné chvíle krušné: „aby rovnodušně viděti mohl všelikou tu převrácenost, která nyní se uhostila v našich veřejných záležitostech a aby konečně po dlouhém beznadějném bojování a opírání se nepadl do jakési mrzuté apathie, podobné stavu člověka polozabitého a položijícího. Přiznáváme se, že zásoba naší vytrvalosti očividně se tratí a že se již nyní k plnění povinnosti své, jindy radosti naší, skoro nutiti musíme, a že se nás velmi často zmahá onen cit, který krátce nazýváme chuť utéci ze světa!“

Avšak záchvěv ten netrvá než okamžik. Není to než otřas po těžké ráně. Již v nejbližší chvíli opět vzpřímí se ta hlava s pružností ocelí a z chrabrých prsou zavzní heroické: „Proto přece ale ze světa neutečeme! Ani tenkráte, kdy to bylo možna. Tuto radost nesmíme na žádný spůsob nepřiznivcům svým spůsobiti. Máme za jakousi povinnost svou dodržeti až do posledka a neustoupiti jenom násilí!“

Jak mile ale odhodlal se Havlíček vytrvati v boji beznadějném do posledka, pak nebylo při něm ovšem také ani řeči o jakéms snad opportunismu co do směru a tuhosti boje. „Jest nyní dvojí cesta před námi“, praví k obecenstvu zcela otevřeně: „Buď psáti tak, aby s námi vláda byla spokojena, toho ale při vší mírnosti nikdy nedocílíme proto, že vláda nynější půjde vždy dále a dále, tak že konečně i ty, které nyní sedmašedesátníky jmenujeme, bude vláda časem svým vydávati za radikalisty. —

„Druhá cesta jest, nezměniti svůj směr, který máme již od počátku svobody tisku a chladnokrevně čekati až přijde poslední rána. My se držíme této druhé cesty a neupustíme od ní. Zákonitost byla vždy naším heslem a zůstane jím také, pokud bude možná. Na zákonní cestě nemůže vláda Slovana nikdy potlačiti: co se nám násilím, neb obejitím zákonů státi může víme sice dle nedávných příkladů, přece však máme úmysl raději tomu nejhoršímu se podrobiti, nežli pro strach lidský upustiti od svého přesvědčení. Sint ut sunt, aut non sint!“ —

XXXVIII.

Čím dál, tím hůř.

„Mnohá léta!“ přál zajisté každý upřímný Čech z té duše „Slovanu“, když tento živ a zdráv vstupoval do nového roku 1851. Než Havlíček sám nečinil sobě již pražádných illusí. „Bude-li nastávají rok 1851 lepší než jeho dva předchůdcové?“ táže se v Slovanu a odpovídá pevně: „O nebude jistě, nýbrž horší! Jestli nás léta 1849 a 1850 mrskala biči, bude nás rok 1851 mrskati škorpiony! Teprve v tomto roce budeme jísti chleb z onoho koukolu, který v rocích 1849 a 1850 nepříznivou rukou naset byl do naší pšenice!“

Zlé tušení to počalo se naplňovati až běda rychle. Hned příštího dne 2. ledna přinesly úřední listy první ortele nad vězni májovými. Osmnácte mladíků odsouzeno pro velezrádu buď k smrti provazem, buď k mnohaletému žaláři. Nedlouho po té přišla druhá řada ortelů: znovu 22 mladíků odsouzeno pro velezrádu k smrti neb těžkému žaláři mezi 5 až 16 lety. Ostatním dvanácti, ještě ve vyšetřovací vazbě drženým, hrozil týž osud.

Přísnost ortelů těch zachvěla veškerou zemí. Avšak jediný Havlíček dal pocitu obecnému výrazu mluvou, která nepřestane vydávati svědectví o jeho chrabrém, šlechetném srdci. — Poukázav na mladistvý věk odsouzenců, pravil: „Budeme nadarmo hledati v historii příklad podobného skutku některé vlády proti nerozvážlivým mladým lidem, u kterých by nějaký disciplinární trest přiměřen byl, ne pak provaz a 20tiletý těžký žalář.

„Když dospělý muž s dobrou rozvahou se odhodlá vyšinouti se nad zákony a silou jednati proti síle vládní, když si umíní na podaření převratu násilného dáti v šanc svůj život: pak ovšem nevyvede-li svou věc, jeli přemožen, neb před časem prozrazen at padne za oběť své odvahy, at složí hlavu svou pod ruku katovu, neb odejde do věčného žaláře. Onť věděl co jej očekává, věděl čeho se odvažuje a musel jako muž předvídati i také ten následek svého činu a musí se také chladnokrevně podrobiti svému osudu, dle zásady oko za oko, zub za zub. Ale když fantastické mladické studentstvo pod vlivem roku nepokojův také nápodobuje revoluci a spiknutí, a ještě k tomu, jak sám vojenský soud praví, zavedeno od jinud: tuť by přece ne-

měla vláda vážná, vláda evropejské velmoci písmenu zákona i na ty vztahovati a s nezkušenými mladíky jako s nejnebezpečnějšími velezrádci a agitátory nakládati! Vždyť pak s takovou přísností ani nezněly ortely v Uhrách na muže, na vůdce za skutečné zavedení republiky, a za svedený boj s vládou, jak tuto v Praze zní ortele nad studenty, z kterých jistě nyní se mnohý sám tomu diviti bude, jaký jest nebezpečný člověk a revolucionář! Co chce vláda docíliti s touto parodií exekuce po bitvě na Bílé Hoře?“ — —

Nuže ukázalo se brzy čeho tím docíliti chtěla: Měl to býti nový zastrašovací prostředek ku podlomení obecné mysli, aby nepohnula se již ani potom, až zavzní smrtící ortel nad celou — ústavností rakouskou! Důvody k němu počínaly již vládní listy sbírat beze všeho studu: „S ústavou od 4. března tak jak jest, nedá se vládnouti“. „Stojí proti ní překážky takové, že není možno ji provésti v život ani ještě za deset, ba snad ani za dvacet let! Musí ji tedy vláda změniti“, opovídaly již nepokrytě. —

„Na této cestě lehko jest přijíti až na Rus!“ zasmál se Havlíček trpce, a pustil se v boj proti drze vyvstávajícím praetoriánům absolutismu s udatenstvím Leonida: „Kdo pak udělal tuto oktrojovanou ústavu březnovou, která, jak pravíte, jest nemožná k provedení“? dorážel na ně: „Udělal ji sněm? Udělali ji radikalisté neb červení? Nikdo jiný než kníže Schwarzenberk, váš mistr a pán! Ten jí co přednosta ministerstva císaři poradil a on za ní stojí před národy se svým podpisem, on jest odpovědný národům za ty učiněné sliby!“ —

Když sobě však ministerský „Lloyd“ 15. února 1851. již dovolil přímo otázku: „Což jest konstituční vláda sama sebou nějaké štěstí?“ tu Havlíček zahřměl v odpověď do Vídně: „Ovšem že jest poctivá konstituční vláda již sama sebou pro národ štěstím! Či není to štěstí, kde nesmí několik ministrů své nešikovné kousky a experimenty si od celého národa draze nechat platit daněmi? Či není to již štěstí, když nesmí jiný na své conto dluhy dělat, neptaje se mne ani; či není to štěstí, když nemá nikdo práva jako se zvířetem se mnou nakládati, mne od svých ozbrojenců kdy a kde libo nechat chytit, zavříti a trýzniti? Není to štěstí? A takové štěstí jest všude samo sebou v konstituci“. Ještě jednou varoval vládní stranu s veškerým důrazem, aby

tak příliš za nepatrné nepovažovala rozum a sílu národa! „Jest-li že nás proto snad, že jsme v nejtěžších okolnostech s největším sebezapřením zastávali Rakousko a bez ohledu na útržky, na potupy, přičiňovali se o zachování jeho, pokládáte za servilní lid, který z bázně neb z pochlebenství zapře v sobě důstojnost člověčí a prohlásí sebe odevzdaným do libovůle vlád, tož se v nás ovšem velice zmýlíte! — „Když se takto bude od vládní strany s danými sliby nakládati bude klesati také věrnost vůbec . . . i může snadno přijíti čas, kdež byste sami rádi nahlédli možnost provedení ústavy, ale bude snad již pozdě, neboť nastanou potom zase jiné možnosti.“ —

Však mnoholi sobě štěstím opojený vítěz činívá z výstražného hlasu přemožených? Rozjeté kolo libovůle drtilo jedno konstituční právo po druhém. Dnes jednoduché nařízení ministra vojenství Čoriče zrušilo § 118. ústavy jenž stanovil, že vojsko má přísahati též na ústavu říšskou, zítra zrušena opět jednoduchým nařízením ministra Bacha svoboda myšlenky, anoť krutým divadelním řádem zloupeno jest divadlo o nejdražší klenoty dramatického básnictví a zejmena z českého divadla zakleto představování nejkrásnějších a nejdojemnějších momentů z české historie. — Nedlouho potom došla řada na Havlíčka.

Jakož jsme již na svém místě podotkli, dojížděl Karel náš z Kutné Hory téměř každých 14 dní do Prahy, kdež měl své přátely a příbuzné, svoje knihy ba i většinu svého nábytku. Jezdíval tam za svými osobními záležitostmi nevystupuje nikde do života veřejného, kterého vůbec pod vládou vojenskou ani nebylo. Proto si také soukromých těchto jeho návštěv Prahy po celý rok nikdo úřadně nepovšimnul. Ale dne 10. března byl Havlíček, meškající opět u svého švakra Jaroše v Praze, nenadále na policii povolán a tam mu oznámeno, že z rozkazu vojenského velitelství ihned Prahu opustiti má, a pokud obležení trvá, více ji spatřiti nesmí! Kdyby prý se přes ten zákaz do Prahy, nebo do okršku obleženosti odvážil, že ihned zatčen a podle vojenských zákonů odsouzen bude. — Vše to mu také vepsali na policii do průvodního listu, načež v průvodu c. k. vrchního policejního komisaře nejprvé na vojenské místní velitelství pak k veliteli pevnosti landkraběti Fürstenbergovi ve fiakru vezen jest, kdež mu totéž — „jen že komandantským spůsobem“ opětováno bylo.

„Nabyl jsem ještě tolik času pro sebe“ vypravuje Havlíček sám, abych tento neočekávaný ukaz svým přátelům oznámiti a s nimi se rozloučiti mohl, načež jsem téhož dne s večerním vlakem po železnici Prahu opustil — ponejprv s citem vypovězence“... „Komu jest známo, že v ústavě dosud platné a jmenovitě v základních právech jenom §§. 5—11. v obležení vyzdviženy jsou, kteréžto §§ jen o svobodě tisku, o petičním a spolčovacím právu, o osobní a domovní svobodě a o tajemství listovním jednají a že tedy ten paragraf ústavy, který každému občanu všude dle libosti se zdržovati dovoluje (pokud se zákonitě chová) nikterak v obležení vyzdvižen není: tent arci nahlíží, že vojenské velitelství žádného práva nemělo mne z Prahy vypovídat, aneb mi přístup do Prahy zakazovat. Aniž doložiti snad bude zapotřebí, se jsem já svým chováním dokonce žádné záminky, tím méně příčiny k tomuto násilnému rozkazu nezavdal, aniž také jaká příčina mi udána byla, pročež celou věc jen za strannické a nezákonní zášti považovati musím“.

Jedva pak se byl vrátil do Hory nadešla éra nových příjemností, na kterou arci byl Havlíček připraven již od října loňského roku, co byl uslyšel o rozmluvě jakou tehda do Kutné Hory na visitaci soudův zavítavší ministr práv Ant. Schmerling měl při hostině v hostinci na poště s tehdejším c. k. návladním Drem. Čermákem. U přítomnosti veškerých radů krajského soudu, úředníkův z návladnictví, p. podkrajského Reisera a některých hodnostářův městských, počal se Schmerling interessovati o Havlíčka. Obrátiv se k Dr. Čermákovi, děl k němu po německu: „Lituji vás velmi pane státní zástupče, že máte zde tolik co činiti s Havlíčkem!“ Načež Dr. Čermák důvtipně počal se omlouvati: „Není vinou státního zastupitelství, Excellencí, nemůžem-li redaktoru tomu na kůži, neboť tiskový zákon nechal redaktorům k vyváznutí celá vrata dokořán, kdežto státnímu zastupitelstvu k pronásledování jich nevyhrazena než myší díra“. Schmerling jal se po té vyptávati přítomných politických úředníků po občanském chování se Havlíčkovu, i uslyšev, že je zcela bezúhonné doložil: „Nedá se nikterak upříti, že Havlíček jest nejnadanějším a nejgenialnějším politickým redaktorem, i musí se proto jen litovat, že se s vládou srovnati nechce“.

Zajímavá ta rozmluva nezůstala dlouho tajemstvím. Věrný ctitel Havlíčkův P. M. Veselský mohl mu ji jednoho dne s touž

úplností zjeviti, jako ji zachoval historii; a Havlíček odměnil se mu za to tímto zajímavým lístkem do památníku:

„Zle příteli zle;
Schmerling již byl zde
jednal s návladním Čermákem
by se mnou již počal hákem:
Hůř bude než zle!

12/10 1850. Karel H. Borovský.

Měsíc na to, jak víme, stihl zákaz „Slovana“ pro Uhry, když však vzdor všem ranám „Slovan“ koncem roku nezemřel, nýbrž s novou junáckou křepkostí v svatý dostavil se boj, ba když zjistilo se, že v novém roce počet odběratelův jeho se rozmohl: tu pokynuto z Vídně, aby užilo se ostří zákona tiskového s největší možnou přísností a energií . .

Pršelo-li již dříve, tož od března 1851 strhlo se pravé konfiskační krupobití nad hlavou „Slovana“; zmála každé druhé, třetí číslo zabaveno! Všechna žurnalistická obratnost, všechno umění slova vycvičeného v zápasech s Metternichovou censurou i s vojenskými osudy, ničeho tu neprospěly. Rovněž málo zpomohlo, zrušil-li soud k námitkám Havlíčkovým po týdnu neb ještě později konfiskaci. Vycházelť „Slovan“ od Nového roku 1851 kvůli zdražené dopravě poštovní pouze jednou v témdni a mezera konfiskací spůsobená byla tedy velmi značná.

Kutnohorští arci si znali přivstat: čekávalit v určitou hodinu, kdy se počal „Slovan“ vydávati, houfně již před expedicí, aby obdrželi číslo dřív, „než si pro ně přijdou“. Ale na venkově bylo za to po celý týden smutno „jako po pohřbu“, když „Slovan“ nepřišel.

Lze si domysliti, jak na počátku tato nová methoda persekuční Havlíčka rozčilovala; ale — „časem zvykne člověk všemu, časem zykne si i redaktor na konfiskace a naučí se je považovati za chleb svůj vezdejší. Konfiskace spisu tištěného má-li skutečně míti účinek, nesmí se tak příliš zhusta opakovat a musí také vždy jen zasahvati spis skutečně nebezpečný“. Brzy počal i zde humor Havlíčkův vítězit nad mrzutostí situace. Když pro příklad bylo zabaveno číslo „Slovana“ ze dne 28. června neméně než pro sedm prý přestupků a přečinů, — Havlíček vzav k ruce zákoník, vyhledal si z něho, že trest za všechny ty přestupky a přečiny obnášeti by mohl sumou 26 let a šest

měsíců žaláře mimo 5100 zl. stř. pokuty. Což jej znamenitě rozveselilo: „Cožkoliv děláš, dělej důkladně!“ žertuje:

„Půjde-li to takhle dále, budou zajisté někteří páni biskupové přinuceni, vypsati za redaktora Slovana všeobecné modlení o přiměřené prodloužení jeho života, aby totiž spravedlnost náležitý průchod míti mohla, neboť by se jinak lehce státi mohlo, že by tentýž redaktor při vší své známé úctě a poslušnosti k zákonům a při vší naději na dlouhé stáří přece k velikému zármutku svému v stavu nebyl celý trest náležitě odseděti. — Šest a dvacet let a 6 měsíců a 5100 zl. stř. za jeden svazek! Věru, že si snad naše čtenářstvo tento neobyčejný pád jinak nedovede vysvětlit, nežli že jsme se nějak při tomto svazku zbláznili a všechno své dosavádní aequilibristické umění ztratili. Ale není tomu tak: a kdybychom mohli čtenářstvu všechny ty články předložit, ve kterých pan zástupce našel příčiny k možnému 26. letému a 6 měsíčnímu žaláři a k 5100 zlatové pokutě, jistě by alespoň o našem dobrém rozumu nikdo nepochyboval.“

Tou dobou měl Havlíček vskutku již také asi desatero tiskových processů na krku, na které se ale jen těšil, poněvadž musely býti dle zákona souzeny porotou. V tu spolehal s myslí nejklidnější. Pravda prý, že ministerstvo může na tisk opposiční vynalezti i při porotách kleští znamenitých: na příklad praksi, že o rekursu proti konfiskaci může se rozhodovat až po kolika nedělích, což prý by jistě účinkovalo na opposiční tisk výdatněji než muchomůrka, — avšak dokud může se redaktor hájiti před porotou, dotud přece jen nesluší od vytrvanlivosti upouštěti, nýbrž snášeti a říditi se dle okolností. „Teprv až by jednou nynější ministerstvo na svých cestách a pokusech proti jinak smýšlejícím překročilo i tuto hranici zaručené svobody tisku: pak teprva zahalivše hlavy pomyslíme si: „Finis Austriae.“

Poněvadž ale měl toto ministerstvo za schopné všeho, předsevzal sobě, že použije chvíle večerních červánků a otiskne z bývalých potlačených „Národních Novin“ u zvláštní knihu všechny ty články své, v kterých vyjádřeny byly zásady a myšlenky, hýbající věčně československým národem. Tak vznikl Havlíčkův „Duch Národních Novin“ — ono evangelium národnosti a svobody, určené ku posile a utužení všech upřímných Čechův, ale spolu také ku zahanbení všech těch našich

diplomatův, „kteří nyní při všeobecné reakci obyčejně z nechvalitebných ohledů velice změnili se ve svém smýšlení“, za to ale ještě ke všemu Havlíčkovi lstivě vytýkali, že prý on se ve „Slovanu“ zprotivěřil zásadám druhdy v „Národních Novinách“ hlásaným!

„Těmto tedy“, praví Havlíček v Předmluvě, „chtěl jsem spolu přítomným spisem v slabou jich paměť vštípiti, že duch „Národních Novin“ v létech 1848 a 1849 nebyl v celku žádný jiný, než nyní duch „Slovana“, a jest-li nyní skutečně veliká již jest mezera mezi mnou a těmito protivníky mými, že příčina toho není mé přílišné napřed kráčení, nýbrž jejich přílišné nazpátek couvání“.

Měl vůbec Karel náš tajných i zjevných nepřátel, jako každý značný muž, blíž i dále, u cizích i u svých hojnost. Musel býti tudíž co chvíli připraven na úklady z té neb oné strany, někdy zároveň z obou. Jedním z takovýchto společně osnovaných manévrů byla kleveta o brzké smrti „Slovana“.

Neprošlo téměř ani jediné čtvrtletí, aby se ku konci jeho byla nerozšiřovala v lid český pověst, že prý „Slovan“ přestane vycházeti. Stačilo ovšem pokaždé jediné slovo Havlíčkovo, a ničemný klep byl učiněn neškodným. Ale jednou přece Havlíček o věci důkladnější slovo promluvil, a sice v červnu r. 1851, když ministerský „Lloyd“ zrovna zase v době nového předplacení šťastné přiklusal s bezpečnou zprávou, že prý Havlíček neustálými processy a konfiskacemi promrzen, časopis svůj přestane vydávat.

Odpověď Havlíčkova zněla nad míru charakteristicky: „Lloyd“ patrně zná velmi špatně povahu redaktora „Slovana“, který již od roku 1846 vede život zcela stejný. Život kvetoucí opposice proti rakouské vládě, ve kterém jedna bouřka druhou stíhá a ve kterém čas pokoje jest vždy jen dobuřování minulé a vzdálené vrčení nastávající bouře. Komu by bylo možná promrzeti se, musel by býti za tento čas již dávno na tvrdo domrzen, a redaktor „Slovana“ doufá, jest-liže žádnou jinou vlastnost za tento čas na sobě až k nepochybnosti neprojevil, jistě projevil vytrvalost a neomrzelost. Proto také jest tuším patrno, že by „Slovan“ pro nedůstatek těchto vlastností snad nikdy nemusel přestat vycházet“.

Ale jsou prý jiné příčiny, pro které Havlíček sám často prý si přál a přáti musí, aby mohl již co nejdříve s vydáváním

„Slovana“ — přestat! . . . Jednak prý časopis na venkově, opodál hlavních středišť národního života redigovaný, vésti musí život polochorý, zbavený mnohých a důležitých pomocí, což prý zvláště nyní se pociťuje, kde redaktoru „Slovana“ Praha jest zakázána. Však nad tyto obtíže a technické překážky závažnější příčinu shledává Havlíček v tom, že prý může v nynějších okolnostech vycházení „Slovana“ poznenáhla věci naší snad více — škodit než-li prospívati...

„Mnohému snad bude se zdáti něco takového pravdě nepodobné,“ vysvětluje, „poněvadž jsme ale vždy se všemožnou nestranností a chladnokrevností činnost svou pozorovali, není nám těžko vyložiti tuto věc velmi pochopitelně:

„Při panující nyní všestranné politické reakci přivedla to již strana nám nepříznivá a odporná tak daleko, že časopis „Slovan“ u velmi mnohých se považuje za nějaký spis nedovolený, buřičský, ultraradikální atd., ačkoli jak každý náš čtenář věděti musí, vždy jen o pokojné a rozumné opravy se zasazujeme. Přišlo to již tak daleko, že skoro nikdo od vlády neb od vládnoucí strany nějak odvislý ani opovážiti se nesmí, veřejně k zásadám „Slovana“ se přiznávati. Ano na některých místech orgány veřejné bezpečnosti zapisují si odběratele našeho časopisu. Že osoba redaktora samého u této strany nejinak se považuje než co nějaké dravé zvíře, nebo morem nakažený, k němužto pouhé přiblížení, neb několika slov promluvení již záhubné jest úředníkům atd. — to jsou věci známé, o kterých by se dalo mnoho vypravovat. Ovšem že redaktor, který od vlády žádných milostí nechce, neočekává a nepotřebuje, pro svou osobu velmi lhostejně a rovnodušně se dívati může na vše to, ovšem že také největší počet čtenářů „Slovana“ rovněž tak od vlády neodvislý býti musí, poněvadž se počet našich odběratelů posud kromě násilných zápovědí nezmenšil. Ale „Slovan“ nevychází ani k vůli redaktoru, ani take pouze k vůli odběratelům, nýbrž k vůli pokroku slovansko-české liberální strany. Jakmile ale „Slovan“, nyní v Čechách jediný orgán liberálně národní strany, bude se od mnohých považovat za něco nedovoleného, nezákonitého, ultraradikálního, již bude pak „Slovan“ navzdor svému obsahu přece snad více škoditi, hlavně tím, že strana naše očihledě seslábne, třeba ne ve skutečnosti, přece aspoň před očima světa. Neboť mnozí, kteří s námi zcela se srovnávají ve smýšlení, při tom ale buď

od vlády co úřadníci, buď skrze jiné okolnosti od jiných osob vládní strany odvislí jsou, nebudou směti při takových okolnostech veřejně se k nám hlásiti a přiznávati, a mnohé jiné osoby, třeba neodvislé a samostatné, při tom ale slabšího ducha, dají se konečně ustavičným křikem strany jediné slovo vedoucí tak daleko přivésti, že nás a naše zásady považovati budou za to, zač nás vykřičeli. Poněvadž ale kromě „Slovana“ není jiného neodvislého orgánu a jako praporu veřejného mínění, což divu, že pak všichni ti a takoví budou třeba proti své vůli neb alespoň proti svému úmyslu počtem svým rozmnožovati vládní, protiliberální stranu . . . V takovýchto okolnostech není vydávání časopisu jako jest „Slovan“ na svém místě a mnohem užitečnějším bylo by pro naší stranu, vydávat v Praze noviny každodenně vycházející, třeba pro obleženost neobsahovaly nic než dobré zprávy a zajímavé, poučlivé články, jen když by směr jejich nebyl přímo reakcionářský a protiliberální. Zřejmá opposice proti vládě našla by nyní, pokud svoboda tisku výslovně vyzdvižena nebude, mnohem lepšího místa v jednotlivých knížkách a brošurách. Proto redaktor „Slovana“ již dávno, jak totiž o úmyslech vlády patrně se přesvědčil, snažil se všemožně o to, aby v Praze nějaké neodvislé noviny vycházeti mohly“. Poněvadž prý ale všechno jeho usilování, všechno domlouvání v té příčině zůstalo pro liknavost výtečníků pražských marným, poněvadž není posud žádného jiného neodvislého listu českého, musí „Slovan“ dále vycházet, aby neumlknul hlas český dokona a lid nezůstal v úplné tmě, opuštěn ode všech.

Nescházelo na protivnících, kteří pokládali vše to za liché třpyty ješitnosti, asi jako když ob čas pohrožuje marnivý vůdce svým odstoupením jen, aby vzbudil tím sobě milý ohlas, „Zůstaň, jsi nenahraditelný!“ Vždyť prý se ukázalo velmi brzy, jak to Havlíček mínil s těmi novinami do opravdy: krátce po tom, když byl potlačen „Večerní List“ a národní strana pokusila se o založení politického svého orgánu v Praze: hle, tu prý byl Havlíček první, jenž tasil zlostně zbraň — proti němu.

Míní se tu onen „Pražský Prostonárodní list“, jenž počal redakcí Jakuba Malého vycházeti v Praze dne 16. června r. 1851, a o němž v „Politické bibliotéce české“, vydané „Českým klubem“ r. 1883, výslovně se praví, že to byl „orgán národní strany“, v jehož redakci uvázal se Jakub Malý ve srozumění s Palackým, že úlohu svou plnil svědomitě a —

„jakkoliv ještě před vyjitím svým od „Slovana“ (Havlíčkova) podezříván byl, že brzy sobě získal důvěru všech střízlivějších národovců, kteří nežádali nemožnosti“. (Sv. VI., str. 136 a 137). Tu se tedy ještě po 30. letech Havlíček šeredí jako člověk, který jinak jedná než mluví. — Jaký by to byl charakter, jenž by na svou vlastní stranu nalehal, aby sobě založila v Praze svůj vlastní časopis, zatím ale, když by ona konečně tak učinila, rázem obrátil a podnik její ještě v zárodku, a tož podezříváním ubíjeti počal?

Pohříchu je mrtev Havlíček i Palacký; ale já troufám sobě i bez svědectví těchto mužův p. J. Malému dokázati, že jeho „Pražský Prostonárodní list“ nikdy nebyl žádným orgánem liberální strany národní, nýbrž naopak listem protiliberálním, a vládě asi tak nepříjemným jako — Jirečkův „Vídeňský Denník“. A to byla také ta pravá i jediná příčina, pro kterou Havlíček jej — „podezříval“. Tvrdí-li p. J. Malý nyní, že uvázal prý se v redakci „Pražského Prostonárodního listu“ „ve srozumění s Palackým“, tož je naproti tomu dokázáno, že Havlíček tehda i potom trval s Fr. Palackým v nepřerušeném přátelském styku (právě tou dobou věnoval mu svého „Ducha Národních Novin“), což by přece bylo zhola nemožné bývalo, kdyby Palacký byl stál za listem Malého, před nímž Havlíček obecenstvo jako před podezřelým zbožím varoval, kdyby onen list byl býval opravdu orgánem strany národní, kdežto Havlíček o něm ve „Slovanu“ jistil, že je to tajný orgán vládní. — Kromě toho mluví však dosti zřetelně i ta okolnost, že onen záhadný „orgán strany národní“ byl vřele odporučován — „Vídeňským Denníkem“, a sice ještě než na svět přišel, „co list směru konservativního, který se varovati bude všech výstředností“...

Havlíček zvěděl však o tom ponurém publicistickém podniku ještě zcela jiné věci. V 48. čísle „Slovana“ (z roku 1851) píše doslova:

„Že bude v Praze v tiskárně K. V. Medaua vycházeti od 16. července nový český politický časopis: „Pražský prostonárodní list“, jehožto nakladatel jest p. Kuh, a redaktor p. Jakub Malý, známo již bude našemu čtenařstvu. Jakého způsobu bude směr tohoto nového časopisu, o tom jsme se starali z bezpečných pramenů se dověděti, ant v ohlášení ani jedním slovem zmínka se o tendenci nečiní. Dověděli jsme se tedy, že prý to

bude list opposiční, ale — že k vydávání jeho povzbuzen byl nakladatel od jistého vysokého úředníka policejního, a sice z té příčiny, poněvadž prý vláda sama si přeje v Praze nějaké opposiční noviny. Máme všechny příčiny, držeti tyto zprávy za velmi jisté, neboť i ta okolnost, že nový časopis 7krát týdně vycházeti bude s kaucí jen 5000 zl. stř. potvrzuje nás velice o jeho upřímné opposičnosti ... Jest totiž, jak latináři povídají, „modus in rebus“; zákon náš tiskový praví, že v Praze časopis politický, více než 3krát týdně vycházející, 10.000 zl. stř. kauce položiti musí; když jen 3krát týdně vychází, 5.000 zl. stř., a když méněkrát vychází, 3.000 zl. stř. S povolením vysokých vrchností dá se ale tento zcela zřejmý zákon také obejíti takto: Ohlásí se, že časopis vycházeti bude jen třikrát týdně, začež se 5.000 zl. stř. kauce složí, že ale bude jednou za týden vycházeti co nepolitický, pouze zábavný list, a ke každému z těch tří čísel politických že bude příloha. Tato příloha má vždy datum toho dne, vydává se ale — tak pozdě na večer, že si lidé pro ni obyčejně až ráno přicházejí, a tak vlastně vychází časopis za 5.000 zl. stř. kauce přece jen 7krát za týden tak dobře, jakoby byl 10.000 zl. stř. položil. K rozehnání veškeré illuse ohlašuje dokonce v předplacení, že se může poštou 7krát týdně zasýlati. Otázka: Kolikrát tedy vlastně vychází týdně? Třikrát? O ne, nýbrž 7krát. Tohoto práva však užívají proti patrnému smyslu zákona jen „opposiční“ listy jistého druhu.

„Z toho ohlášení, že ten „Pražský prostonárodní list“ bude dáván za náhradu všem bývalým odběratelům „Večerního Listu“, soudíme ve spojení s okolností, že i pan Kuh jest opět nakladatelem, že za kauci použito jest těch samých 5.000 zl. stř., které za onoho času složili rozličtí liberální lidé, aby „Večerní List“ vychazeti mohl. Činíme je tedy na to pozorny, aby v tom pádu, kdyby nově ohlášený časopis opposiční, až nějaký čas vycházeti bude, se nezalíbil, neopomenuli své částky nazpět vziti. Směšné by zajisté bylo, aby našinci ještě peněžitě podporovali časopis, který si vláda sama založí co opposiční, ta vláda, která všechny opravdivě opposiční časopisy buď zničila, buď zničiti usiluje.“

Na výmluvných, nepopíratelných skutcích zakládalo se tedy podezření Havlíčkovo a věru že by se ještě dnes, vstav z hrobu, divně tomu zasmál, kdyby zvěděl, jak r. 1883 v hi-

storii „Našeho znovuzrození“, onen obskurní lístek, — jenž v krátce zanikl úbytěmi, nezůstaviv po sobě stopy nejslabší, — nadouvá se p. Malým na orgán kdysi strany národní, jenž prý svědomitě dostál své úloze atd.!! Hotový paskvil!

Jakož tedy polemika Havlíčkova proti podniku pp. Malého a Kuha nedokazuje pranic, tak jest naopak nazbyt důkazův proto, že Havlíčkovi opravdu nic více na srdci neleželo, než aby si našinci v Praze založili nový národní list v náhradu za bývalé „Národní Noviny“.

Nalehal na ně celou řadou dopisův tak důtklivých, jak jen nalehati může patriota, vidoucí valící se nebezpečí na vlast — a syny její liknavé. Úzkost vlastenecká z nich mluví, pak bolest, a konečně hněv planoucí, když vráží všude jen na netečnost, neobětovnost, pohodlí, zkrátka: na vlastenectví pouze na rtech.

Již koncem roku 1850 hořce žaluje na to svému švakru, jak že u nás každý chce býti jen důstojníkem a generálem, nikdo ale bubeníkem, nikdo sprostým vojákem. Kde to nic nestojí a jen slávu vynáší, tam že se jich přihrne a tam že jest vlastenectví, až se hory zelenají: ale jak to dojde ku práci, jakmile se má něco nasadit, kde hrozí trochu nebezpečenství, nebo i jen možnost ztracení karriéry, tu bývá vždy hned plno výmluv a nikde nikdo. — V Krakově Poláci mají také obležení, nicméně založili si tam velmi řádné noviny „Czas“. A u nás taková bohomrzká vlažnost a netečnost!

Čekal přes Nový rok 1851; ale když pořád ještě naši politikové nejevili ani nejmenší chuti k dílu, nýbrž zahanbiti se dali Němci Kuhem a Medauem, kteří v Praze zarazili tehda navzdor obležení nové, neodvislé noviny německé: tu protrhla již hořkost drahně nastřádaná všechny hráze: Havlíček ulevuje sobě v listu důvěrném příteli K—ovi z dne 26. března r. 1851 doslovně:

„Že jsou ti naši velicí mužové v . . . áci (salva venia) a nechají se od Kuha a Medáka předhonit, to mne nevýslovně bolí. — Věru, když je tak vidím, tu teprva začínám pochybovati o naší budoucnosti! Tak ničemní dlažbošlapové! kteří jako medvědi v zimě cucají tuk z drápů v letě ztloustlých. Nepochybně budou čekat, až je zas někde vyvolí někam do sněmu. Hanba mluvit!“

Před veřejností však dotud ani slova. Teprv když z výsměchu „Vídeň. Deníku“ poznal, kterak již ve Vídni znají naši

bídu, když Jirečkův orgán, mna sobě jako veselý dědic ruce nad umírající prý již „tak zvanou národně-liberální stranou českou“, co důkaz její slabosti smrtelné výslovně uváděl, jak se strana druhdy tak mocná nemůže již zmoci ani na vlastní noviny v Praze: pak teprv promluvil Havlíček ve „Slovanu“ o věci ponejprv veřejně, a sice dne 30. dubna 1851: „V tomto punktu“, napsal, „se také „Slovan“ docela srovnává s „Vídeňským Denníkem“ a diví se skutečně té neobyčejné pohodlnosti našich pánů Pražanů, že posud ani žádný pořádný krok k tomu neučinili, aby v Praze mohly vycházet alespoň české noviny neodvislé, nehledíc při tom pranic na tendenci, jen když by nebyly přímo vládní nebo reakcionářské. Kdo chce s vydáváním novin v Praze čekat, až přestane obležení, ten se lehce ještě všeličehos dočká, jen ne novin. Není ovšem žádná radost pod obležením noviny vydávati, zvláště české: ale přece lépe vždy, než pod censurou. Že ale „Vídeňskému Denníku“ nepřísluší vychloubati se svým vlastním vycházením, kdežto všickni okolnosti jeho vycházení dobře známe, to jest ovšem patrno, ale ještě patrnější jest, že on, „Vídeňský Denník“, nemá právo komukoli vytýkati, proč nevydává noviny. Orgán vlády, která již tolikero novin nám svou líbovůlí pokazila, měl by se alespoň ostýchat, vytýkati nám, proč novin nemáme a chlubiti se, že on vychází. Ostatně, každý živočich raduje se z živobytí svého“.

Tak omlouvá Karel náš vůči nepříteli ještě onu liknavost nevlasteneckou, která mu již tolik hoře byla způsobila, a teprv po kolika měsících, když naše strana v Praze nechala opět minouti čtvrtletí bez nejmenšího kroku, ba když již po veškeré naději bylo v té příčině veta, teprv 18. června 1851 zjevuje obecenstvu ve „Slovanu“ celou pravdu těmito trpkými, než vždy ještě z živobytí šetrnými slovy:

„Někdo si snad bude mysleti, že ve vládě jest překážka, pro kterou žádné noviny české posud v Praze nevycházejí: s dosti velikou bolestí povinni jsme ale k vůli pravdě tuto oznámiti, že se posud strany této věci od našinců v Praze ani žádný krok u vlády neučinil, a obecenstvo naše odpustí nám, jest-li si ušteříme tu bolest, pojmenovati takové chování těch našinců, kterých se to týká, pravým jmenem. Abychom pouhou pravdu řekli, jest celá příčina takové apathie ta, že každý u nás v Praze, který něco umí, zpyšniv

krátkým, kočičím leskem r. 1848, nyní již považuje se za příliš důležitého a vzneseného muže, než aby se sám chopil práce v nějakém podobném literárním podniknutí, a že každou jinou roli při novinách kromě protektorství za příliš nízkou a neslušnou pro sebe považuje: z kteréhožto úsudku ovšem vyjímáme zde všechny ty, kteří jinými důležitými a rovněž tak potřebnými pracemi zcela zaměstnáni jsou. To jest tedy ta jediná pravá příčina, pro kterou v Praze nyní žádné české noviny vycházeti nemohou na potupu naši před celým světem".

Však po té ještě omlouvá se charakteristicky sám: „Někdo by snad mohl mysleti, že jen tak nám záleží na vydávání jiných novin v Praze, abychom mohli nepříjemnou nyní publicistickou činnost na jiné vložiti a sami sobě pohověti. Ačkoli by ostatně nemohl nikdo spravedlivý redaktoru „Slovana" za zlé pokládati, kdyby si skutečně žádal na nějaký čas od někoho vystřídán býti, nezaživ po kolik let ani duševního pokoje: přece nám posud nenapadlo vzdáliti se kdy, pokud nám působiti možno bude, od práce veřejné, a třeba bychom žádný časopis neredigovali a nevydávali, přece nepřestaneme, pokud jen možno bude (co ale my jmenujeme možnost, jest posud známo) působiti vždy ve stejném směru, jakož jsme působili posud".

XXXIX.

Konec „Slovana".

Pomýšlel Havlíček na to, co počne, až mu absolutismus násilně vyrazí pero z ruky? Měl nějakých plánův pro budoucnost? Anebo jí hleděl vstříc s onou bezstarostností, která bývá údělem duchův geniálních a netáže se po zýtřku, spolehajíc buď v štěstí nebo v sebe? Nikoliv, Havlíček byl při všem svém idealismu a při vší své neohrožené junácké spolu člověkem zralé rozvahy, mužem rozumným a praktickým, který uměl stálost a nezvratnost smýšlení rázného spojovati s moudrým použitím okolností. Zasvětiv se spravedlivému boji za svatou lidu věc, byl odhodlán vytrvati v něm do posledního dechu svobody,

nechať to znamenalo podstoupiti všechno možné příkoří i dáti v sázku vše, což člověku drahého a milého na světě. Ale Havlíček o sebe neměl strachu. Když mu přátelé domlouvali, aby ustal v boji a prchl do ciziny, když se mu nabízeli, že mu opatří pas do Ameriky, Havlíček s úsměvem je odbýval: „Co by se mi mohlo stát? Vždyť se chovám zákonitě. Setrvám, až vykonám svou povinnost, aneb až mne usvědčí, že nejednám správně, ale výrok ten musí pronésti soud z národa, vřádné porotě“.

Však právě proto pamatoval na budoucnost, právě proto, za rostoucí persekuce napořád opravdověji se zabýval otázkou: jaké zaměstnání by měl sobě na dále zvoliti, aby mohl působiti zdatně v mysl lidu i pak, až reakce dolehne plnou, zdrcující tíhou na veškeren život náš, až nebude žádného volného slova ve vlasti trpěti, a odsoudí jej k životu soukromému mimo Prahu.

Nuž a tu předsevzal sobě Havlíček, že stane se pak — rolníkem. Samostatnost pracného, ale solidně klidného života rolnického ve volné přírodě, vábila jej vnadou neodolatelnou. Chtěl si buď najati neb zakoupiti kdesi v Čechách polní hospodářství, kde by nikým vyrušován, žil s rodinou svoji jako Cincinnatus, dobývaje si chleba svého vlastním potem, z vlastní role své. Zanášel se úmyslem tím vytrvale po celý rok, ba, jak Veselský svědčí, přiučoval se již také na statku svého přítele a souseda kutnohorského Antonína Macháčka, činně všelikým pracem hospodářským kdykoliv mu zbylo volné chvíle.

„Hospodářstvím“, říkával mnohokráte svým přátelům, „ujde mi nejpříjemněji čas a při něm přestanu myslet na politiku. Knihy mi poskytnou theoretického poučení a čeho snad prakticky nedovedu, tomu mne přiučí moji budoucí soudruzi — rolníci. Odložím pero a chopím se pluhu“.

Než, z listu, jejž psal té doby Havlíčkův švakr Jaroš hraběti Chotkovi, dovídáme se ještě jiných podrobností. Dovídáme se, kterak Havlíček již tehda chtěl si od hraběte Chotka najati panský dvorec Lochy nedaleko Kutné Hory, spolehaje se při tom na hospodářskou zkušenost svého tchána Sýkory, s nímž se chtěl tam usídliti. Avšak nejzajímavější jest závěrek listu, kde p. Jaroš, přimlouvaje se vřele za švakra svého, hr. Chotkovi svěřuje se, „že Havlíček, obdařený takou nevšední chápavostí a obratností neunavného ducha, zajisté ze všech sil se přičiní, aby sobě zjednal hospodářských vědomostí a zkušeností, ponévadž

tužba jeho k tomu se nese, aby mohl co možná brzy vydávati prostonárodní hospodářské noviny, aby aspoň tímto způsobem mohl býti užitečným svým rodákům, jichž důvěry požívá“.

Hrabě Chotek nechtěl však dvorce pronajati, — třeba že Havlíček byl volný podepsati veškeré výminky, jakýchkoliv by mu byl položil; — o zmar pak dalších plánů postarali se již oba ti démoni Rakouska: Alexandr Bach a rytíř Antonín Schmerling. Označili jsme, jaké následky měla návštěva tohoto ministra justice v Hoře Kutné pro Havlíčka. Tehdejší státní zástupce dr. Čermák měl uloženo, Havlíčka stůj co stůj lapiti v tenata tiskových processův, celá existence jeho na tom visela. Souboj mezi redaktorem „Slovana“ a z Vídně pobádaným prokuratorem absolutního státu stával se den ke dni tužším a dramatičtějším: Známý nám již stihač Havlíčkův, správce trestnice Weinman, již veřejně se těšil, jak prý co nevidět dostane Havlíčka ve svou moc, za mřížemi žaláře ...

Leč hůře bylo, že sám Bach stal se netrpělivým. Obyčejná trestní procedura patrně jevila se mu býti příliš zdlouhavou a porota příliš nejistou zbraní na soka tak duchaplného. Havlíček měl býti učiněn neškodným buď po dobrém, nebo po zlém, ale rychle! Co to však znamenalo u Bacha „po dobrém nebo po zlém?“ Znamenalo tolik: Dne 6. července vydána tato, přímo na život „Slovana“ ulitá a zamířená ordonance:

§. 1.: „Směřuje-li se v nějakém tiskopise periodickém setrvale k tomu, co trůnu, jednotě a celosti říše, náboženství, mravopočestnosti nebo vůbec základům společnosti státní jest na odpor, nebo s čím se zachování veřejného pokoje a pořádku srovnati nedá, — může místodržící té země korunní, v kteréž se takový tiskopis periodický vydává, po předcházejícím dvojím písemné výstrahy dání, když bylo bez účinku, další vydávání až na tři měsíce zastaviti. Zastavení takového spisu na delší čas nebo na vždy, vyřknouti může toliko ministerstvo. Rekurs proti opatřením místodržícího nemá účinku odkládacího“.

„Není to nic jiného, než prohlášení obleženosti na tisk v celém mocnářství!“ — zvolal Havlíček v tu chvíli, dovtípiv se arci mžikem, kolik pro „Slovana“ uhodilo! —

Ale touž chvíli stiskl Alexandr Bach i druhé péro. Spolehaje patrně na dojem, jaký ono hrozivé „Mene Tekel“ učiní na mysl Havlíčkovu, Bach za železem v zápětí vyslal — zlato: nabídl Havlíčkovi dar 4000 zl. stř. a mimo to stálý roční plat 720 zl. stř., upustí-li od svého směru opposičního a demokratického, i bude-li psáti ve smyslu vlády!... Potřeba dopovědít, jak drzé to nabídnutí Havlíčka pobouřilo a zranilo?

Pokládal to za nejtěžší pohanu, jaká se mu kdy v životě státi mohla! Když i jej měli za podplatného, zač cenili potom již asi ostatních?!

„Přišed v té době do společnosti přátel a ctitelů Havlíčkových, která scházívala se u kotnohorského národovce MUDra. Jaromíra Štětky“, — vypravuje čáslavský notář p. Čapek, — „zastal jsem tam Havlíčka. Byl zamračen a jevil veliké rozčílení, ale mluvil málo. Když pak jsem zvěděl, co se stalo, proč je tak rozčílen, a počal jsem i sám proti tomu jidášskému žoldu, proti té úplatě horliti, tu vyvstal Havlíček a hlasem povýšeným pravil: „Já své právo ani za celý svět nezadám a své myšlence až do smrti věren zůstanu. Mne nekoupí!*)

Tím byly kostky vrženy. Již dne 18. července oznamoval Havlíček svému čtenářstvu: „Úřední stíhání „Slovana“ zdá se nyní být na vrcholku možnosti. Sami se již skoro ani pamatovati nemůžeme, kolik rozličných processů a v jakých rozmanitých stupních proti nám v toku jest, tento týden ale byli jsme skoro jako v úředním obležení . . . Ve středu dne 16. bylo konfiskováno zase 50. číslo „Slovana“ a to sice na základě prý §. 52. tiskového zákona, kdežto přece tiskový zákon jenom 44 paragrafů obsahuje. Pravdě nepodobno, ale přece pravda: úřední dopis, vlastní rukou úřadujícího komisaře Rudolfa psaný, to dokazuje. Co asi obsahuje tento, posud jen snad panu podkrajskému komisari Rudolfovi známý §. 52 tiskového zákona? — Konfiskace „Slovana“ dějí se nyní najednou vždy s assistencí dvou c. k. žendarmů, příčinu toho, jakož i mnoho jiného, povíme čtenářstvu někdy při lepší příležitosti. Ve středu tedy odpoledne strávili jsme s pouhou konfiskací. Ve čtvrtek, druhý den, obsazeny jsou zase najednou tři místnosti v Kutné Hoře od komissí úředních s průvodem žendarmerie a

*) Dle stenogramu, otištěného v „Kutnohorských Listech“ 16. ledna 1883.

sice místnost, kde se „Slovan“ expeduje a tiskne, pak dům p. tiskaře Procházky, pak konečně obchod p. Haufa, kde se „Slovan“ pro kutnohorské odběratele vydává. Byl to shon a diváctva, rozmanité výklady kolovaly o takové posud nevídané demonstraci. — Nařízena byla konfiskace „Kutnohorských Epištol“!“

Byv ze všech stran, zvláště od některých liberálních kněží, o to dožadován, aby svoje „Epištoly Kutnohorské“, ve dvou ročnících „Slovana“ roztroušené, sebral v jedno a vydal co zvláštní knížku, Havlíček přepracoval a rozhojnil je na mnoze ještě tak, aby kniha obsahovala přes tři tiskové archy, kteráž nemusela se pak dle zákona ani státnímu zastupitelstvu, ani politickému úřadu předložiti. Na tom založil svůj plán a vydal na kolik neděl napřed provolání, aby se obecenstvo přihlašovalo.

Za nedlouho mohl na základě přihlášek těch tisknouti „Epištoly“ nákladem 4000 exemplářů, které také ve vší tichosti dne 7. července poštou vesměs zákazníkům rozeslal, nesděliv o tom úřadům ničeho. Doprava zdařila se bez úrazu a Havlíček vesele si v kruhu důvěrných přátel svých liboval: „Přece jsem jim jednou vypálil rybník!“ Epištoly bylyť jeho pýchou.

Poněvadž se ale zatím stále noví odběratelé přihlašovali, dal po týdnu tisknouti n a n o v o 3000 „Epištol“.

„Leč“, pokračuje Karel náš ve své zajímavé balladě: „právě když se již druhá strana posledního archu tisknouti měla, překvapil nás podkrajský komisař p. Nettwall konfiskací. Až přes půl desáté do noci trvalo to, než-li se ve dvou velikých truhlách octnula zásoba nedokončených „Epištol“ z naší expedice do c. k. podkrajství. Toho nebylo ale ještě dosti: V pátek navštívila nás okolo poledne zase úřední komisse v průvodu žendarmerie a prohledávala opět v tom samém účelu naši tiskárnu a expedici, a konečně — i s o u k r o m ý p ř í b y t e k samého r e d a k t o r a, který jest zcela za městem v zahradě. Tedy tři dni po sobě, den jako den, prohledávání úřední v průvodu žendarmerie — mohl-li by i ten nejhorší zloděj něčeho více se nadáti? N e p ř e j e m e s i n i c j i n é h o, n e ž a b y c e l é Č e c h y m o h l i c í t i t i, c o m y c í t í m e!“

V týdnu na to obdržel Havlíček z Prahy od místodržitele Mecséryho již — p r v n í v ý s t r a h u! Zněla takto: „Č. 5830 ps. Panu redaktoru Havlíčkovi v Kutných Horách! Časopis „Slovan“ směřuje hned od povstání svého až do této doby se setrvalostí na nic se neohlížející ku věcem, s nimižto se nedá

srovnati obstání toho, co dle vys. nařízení, dne 6. t. m. daného, pro obecné dobro proti setrvalým útokům periodických listů chrániti jsem povinnen. Vidím se tedy pohnuta napomenouti Vás co odpovědného redaktora toho časopisu, abyste o otázkách politických, církevních a národních větší mírností jednal, s kterýmžto napomenutím zároveň výstrahu vedle §. 1. dotčeného nařízení spojuji. V Praze, dne 20. července. Místodržící Mecséry".

Uveřejňuje toto memento mori, Havlíček dal k němu ihned svoji odpověď:

„H. B. Pan místodržící císařský sv. p. Mecséry pospíšil si, jak z tohoto přípisu pozorujeme, s použitím té moci, která mu nyní ordonančně dána jest nad svobodou tisku. Dne 18. tušim přišel ten nový rozkaz našeho liberalního ministerstva v Čechách do platnosti a dne 20. kázal hned p. Mecséry napsati „Slovanu" první výstrahu. Co taková výstraha znamená, nepotřebí snad ani dokládati: jest to první verš pohřební písně pro „Slovana." Očekávajíce něco podobného již po kolik čtvrtletí, nemohli jsme se tomu nic diviti, jakož se vůbec ničemu nedivíme, co podobného vychází od nynější vlády.

„Reichszeitung*) praví v posledním svém čísle (172) v jednom úvodním článku: „Máme všelikou úctu ke cultusu moci. Neboť moc, schopna-li je cosi trvanlivého způsobiti, nese známku oprávněnosti na svém čele". To jest jinými a pochopitelnějšími slovy: Každý kdo násilím něco provede, má k tomu právo, a následovně loupežník na silnici má právo obírati lidi jen když tak chytrý jest, že svou loupež podrží a se nevyzradí. Tážeme se, jest-li taková zásada „Reichszeitungu" není nebezpečnější mravnosti a poctivosti všeobecné než všechno co posud kdy v nejradikálnějších časopisech stálo? — Kdo tedy má moc, má právo! — Tak učí „Reichszeitung" a připomenuli jsme tak mimochodem čtenářstvu svému tuto okolnost.

„Pan místodržící napomíná mne, abych o záležitostech politických, církevních a národních „s větší mírností jednal". Co jest mírnost? Mírnost jest zajisté jen to, čeho až posud viděti bylo právě nejvíce na mé osobě od r. 1848. Nebude mi snad popřáno dlouho již v časopisu svém k obecenstvu mluviti, a proto chci zde, ne k vůli své osobě, ale k vůli věci samé po-

*) Orgán tehdejší vlády

něvadž toho nyní zapotřebí jest, několika slovy naznačiti svou činnost od r. 1848. Jak mile padnul u nás absolutismus a nastalo volné hýbání a s ním spolu nevázanost mnohých, kteří nyní třeba zase slouží reakci, byl jsem já co redaktor „Národních Novin“ v celých Čechách jistě (mohu se tím nyní pochlubiti) nejúčinlivější rozšiřovatel mírného, povážlivého jednání, zastávatel zákonitosti a protivník všeliké libovůle nejen libovůle vlády, nýbrž také libovůle a bujnosti jednotlivců. Že jsem to nečinil z nějaké zavázanosti k vládě, ví nyní každý, ačkoli mnohý v tehdejších časích snad ze zlomyslnosti nejvíce ale jen omylem o mne rozšiřoval nečestné pověsti. Že jsem to nečinil ze strachu a z pošetilé bázlivosti před každým čilejším pohnutím, nebude tuším také nikdo mysliti. Činil jsem to z přesvědčení a sice z toho přesvědčení, že nelze dobýti trvanlivou svobodu nepořádkem, a že toho času dle mého přesvědčení pro naše politické a národní okolnosti nejprospěšnější bylo, právě tak se chovati. Zkrátka a srozumitelně řečeno, celá moje činnost směřovala tenkráte k tomu, aby se nepodařilo v Čechách způsobiti ozbrojené povstání proti rakouské vládě, a jest-li budoucnost uzná, že moje osobní přičinění také něco vymohlo k udržení pokoje, považuji to za svou nejlepší odměnu. Nepochybuji, že by v leckteré době r. 1848 ba i také r. 1849 lehce bylo bývalo rozkvašené mysli popuditi k chopení se zbraně, a zanechávám k uvážení každému, jakých následků pro Rakousku mohlo míti výdatné povstání v Čechách v jisté době, a jest-li tedy ti, kteří se o pokoj a o umírnění myslí přičiňovali, nezasluhují za to vděčnost. Pro náš národ bylo ale každé ozbrojené povstání, třeba by i v prvním okamžení se povedlo, jen záhubné: Maďary ochromilo jejich povstání u prostřed nejlepších vyhlídek do budoucnosti, nás Čechy by ale bylo zahubilo na počátku našeho z mrtvých vstání.

„A kdo tenkráte, když vláda dokázaným způsobem ani moci neměla opírati se proti demagogii, z vlastního pudu, ke své osobní škodě dovedl se mírniti, ten by nyní nebyl rovněž mírný? Co jest mírnost, tážeme se ještě jednou? Třeba jsme nyní ve „Slovanu“ v ničem se neshodovali s nynější vládou, kdo může říci, že bychom proti ní popuzovali náruživosti? Ve „Slovanu“ alespoň nenajde nikdo deklamace náruživé, popuzování vášní, náš obyčej jest více žertem působiti a v posměch uvésti nerozumnost. Možná tu najíti nemírnosti?

„Jest-li jest nemírnost, jest zajisté spíše zcela na jiné straně, jest to nemírnost ve zkoušení trpělivosti lidské, nemírnost, spoléhající se v nekonečnost jmění zemského a privátního, nemírnost v ordonancích, kdežto celá zem netrpělivě čeká počátek slíbených práv!

„Kdo by nám dokázati mohl, že jsme svou nemírností kdy škodili zemi, ať se postaví před veřejnost a jmenuje naši vinu.

„Ostatně není zde vlastně úmysl ani z jedné ani z druhé strany mluviti o mírnosti: o jiné věci se jedná. Na jedné straně se jedná o zrušení svobody tisku, na druhé chce se této svobody alespoň až do poslední chvíle použíti.

„Pan místodržící království Českého (neb mírně mluveno: korunní země české) má ovšem nyní moc a tedy i právo zapověditi vycházení „Slovana“: ale tolik moci a tolik práva nemá žádný, aby změnil veřejné smýšlení, aby změnil běh historie. Brzy snad bude „Slovan“ zapovězen — a jediné co strany toho říci chceme jest: Přijde čas a doufáme se toho dočkati, kdežto rakouská vláda vyzývati nás bude sama, abychom vydávali zase časopis.

„Byl již jednou čas, kdežto jsme dobří byli Rakousku se svou mírností; ale poněvadž nás nyní potřebovati nemohou, nebudeme zase my míti kdy v té době, kde bychom snad přece tak jak jsme nyní považováni byli zase za mírné.“ —

Jest přísloví maďarské: „Komu v patách vlk, tomu havran nad hlavou“. Jakmile rozlétla se po Rakousku zpráva, že „Slovan“ dostal první výstrahu, kde jaký vládní list počal naň dorážet jako na uštvaného jelena. Největší kuráž dostal p. Jirečkův „Víd. Denník“. Domnívaje se, že už „Slovan“ je takřka dobitý, chtěl mu kleknout na prsa a zasadit mu ještě několik políčků. Nabrav vážně tvář, chtěl jako Rhadamantus nad celým působením a celou povahou Havlíčkovou držeti soud! Ale potázal se ze zlou. Ten domněle ubitý vzchopil se silou lví a roztrhal dotěrného havrana jen z něho peří lítalo.

„Slovan“ loučí se s „Vídeňským Denníkem“, byl nadpis úvodního článku „Slovana“ ze dne 7. srpna a za památným heslem „Nebojte se těch, kteří zabíjejí tělo, duši však zabíti nemohou“ vzplamenala ještě jednou polemická síla Havlíčkova plnou skvělostí. „Vídeňský Denník“, strhav se svého reakcionářského stanoviska činnost Havlíčkovu z let 1848—49, i vůbec celou stranu naši, pokra-

čoval, jako by chtěl nápodobit řeč Ciceronovu proti Catilinovi tímto deklamatorským tónem: „A jaké jsou zásady, jež on (Havlíček) hlásal ve „Slovanu“? On nešetřil náboženství, ba ani nejposvátnější jeho city: nechť si přečte při chladné rozvaze na důvod epištolu tu, kde v podobenství mluví o tom, co udělali biskupové atd. se zakladatelem našeho náboženství; on nešetřil zákona: račiž si jen vzpomenouti, jak říkával, však my to dovedeme otočiti tak, aby zákonem na nás nemohli; on nešetřil povinnosti ke státu: nech vyhledá si jen ono číslo „Slovana“, kde za vrch politické dospělosti schvaluje, aby národ každou chvíli mohl revoluci provésti; on nešetřil cizí cti: nech si zpomene na nepravdy a rozličné posměchy, jež vrhal na muže zcela bezúhonné. A po tomto všem chce mluviti světu o své mírnosti a prorokovati vládě, že brzy přijde čas, kde ona bude prositi jeho!“

Tak se snažil p. Jos. Jireček sestavovat obžalobu na Havlička. Ale Karel náš odrazil jej levou rukou:

„Divíme se“, zasmál se mu do očí, „že tuto deklamaci proti „Slovanu“ odbyl „Vídeňský Denník“ tak příliš zkrátka a že vynechal tolik důležitých věcí. Mohl ještě říci: On nešetřil manželství, neboť byl nepřítel reversů, chválil civilní sňatek a psal proti coelibátu kněží; on nešetřil vzdělání, neboť chtěl, aby se daly lepší platy učitelům a aby byly vyproštěny školy z poddanstva biskupského; on nešetřil Němců, neboť chtěl, aby byla opravdivá rovnoprávnost; on nešetřil jmění občanů, neboť chtěl, aby se nevybíraly daně a nedělaly dluhy bez povolení sněmu; on nešetřil svobody obecní, neboť chtěl, aby byla každá ves sama obcí pro sebe; on nešetřil rakouského císařství, neboť chtěl, aby byla foederace. Ach Bože! co toho jest ještě více, čeho nešetřil „Slovan“! On nešetřil ani nejsvětějšího, ani ministra Thuna, ani ministra Bacha, ani „Vídeňského Denníka!!“ — S ostatními předhůzkami „Víd. Den.“ byli bychom tak dalece spokojeni, jenom na to si vzpomenouti nemůžeme, kdybychom byli vrhli ve „Slovanu“ nepravdy na muže zcela bezúhonné? Snad „Víd. Den.“ několik takových pádů ze „Slovana“ sebraných má, učinil by nám velmi vděk, kdyby nás na ně připamatoval. — Že nám trochu špatně porozuměl „Víd. Denník“ v některém ohledu, na tom mnoho nezáleží. Tak ku př. nemyslíme, že vláda rakouská bude kdy prositi nás, redaktora „Slovana“, aby zase vydával časopis, ačkoli jest na světě a zvláště v Rakou-

sku všechno možné. Slovíčko „nás“ znamenalo v tomto pádu tu politickou stranu, kterou „Národní Noviny“ a „Slovan“ zastávaly, ne však osobu nynějšího redaktora. Neboť osoby pomíjejí, ale strany a národy trvají dlouho, obyčejně déle než vlády jednotlivé — a opakujeme to ještě jednou, že přijde jistě čas, kdežto tak jak jsme nyní, se vším tím co se nyní ve Vídni na nás radikalismem, nemírností, fanatismem a t. d. jmenuje, velmi dobří bychom byli rakouské vládě, tak jako jsme jí se vším tím byli dobří r. 1848.

„Vídeňský Denník“ jest mezi jiným také tuším vynálezcem té theorie, dle které jsou všickni jen radikalisté, kterým opravdová rovnoprávnost na srdci leží a kteří nenávidí libovládu. „Vídeňský Denník“ velmi často mluví o konservativní straně v Čechách a chová se tak, jako by on byl orgánem této strany. Ale kde pak máš milý „Vídeňský Denníku“ tu svou stranu schovanou, že ji nikde nevidíme u veřejnosti vystupovati? Několik professorův pod komandem p. ministra osvěty, několik aspirantův ne professury, několik hierarchistů — ejhle, to je ta tvá celá strana!...

„V Čechách, milý brachu! jakož i všude mezi Slovany rakouskými není a nemůže také býti posud žádná konservativní strana. My nejsme ještě tak daleko, abychom mohli konservovati, my musíme teprva dobývati a konservativní strana mezi námi připadala by mi tak, jako člověk, který chtěje zbohatnouti, ale nemaje posud ničeho, dal by si především několik hodně velikých, železných truhel na peníze udělati.

„Že na naše politické svobody posud žádnou pokladnici nepotřebujeme, to tuším nebude nikdo upírati, a „Víd. Denník“ sám zdá se ve svém srdci tuto pravdu uznávati, neboť mluví vždy jenom o rovnoprávnosti a raduje se z toho, že prý je již vymožena a pojištěna!! Avšak i v tomto ohledu jenom slepý tvrditi může, že v Čechách je naše řeč s němčinou rovně oprávněna. Ani v oboru ministerstva osvěty nesmí se to říci. Což teprva díme o Moravě, což díme o ostatních větvích státní správy!! A v takových okolnostech chce „Vídeňský Denník“ býti konservativní a rovná nás, kteří liberálně demokratické zásady a skutečnou rovnoprávnost zastáváme ke Koldovi z Náchoda a sebe tedy ne-

pochybně k Jiřímu z Poděbrad! Tu přece byl jistě aspoň v Jiříkovu vidění, kdežto mohl nějakou podobnost najíti mezi sebou a dobré paměti králem Jiřím z Poděbrad. Když se již chcete vy konservativní páni Češi! s někým historickým přirovnávat, proč ne raději s Janem biskupem Litomyšlským, s Michalem de Causis a s mistrem Pálčem?

„Ale dosti toho; nastal již čas k loučení a tato slova byla poslední, která „Slovan“ v čas bytování svého v tomto slzavém údolí promluvil s „Víden. Denníkem.“ Brzy budou naše kosti srovnány k otcům — naše kosti je zase plurál, a aby mu dobře bylo rozuměti, doložíme, že „naše“ znamená kosti „Slovana“ i „Víd. Denníku“. „Slovan“ umře nepřirozenou smrtí v nejlepší síle, „Vídeň. Denník“ z mrtva narozen jest; ale „Slovan“ i po své smrti více bude míti života, než „Vídeňský Denník“ při svém narození.

„Slovan“ až skoná budou zvonit všude hrany a na tisíce věrných přátel bude ho litovati: Tebe, milý „Denníku“, až uhasne Tvůj kahánek v tichosti zavezou do některé šachty Vídeňské a žádný se ani nezeptá kde jsi pochován.

„Diviš se, kterak může býti člověk v krátkosti před svou smrtí v tak dobrém rozmaru? — To dělá, příteli! dobré svědomí a naděje na šťastné z mrtvých vstání.

Česká hlava stěnu prorazí! —
To jest moje naděje a víra,
o kterou se v proudu nesnázi
národ český ještě podepírá.
Čech nezoufá nikdy, v nejtužším pohromy davu
spoléhá se na svou staročeskou, tvrdou hlavu.
A pokladu toho, jemuž rovna svět nezná,
měl bych odřeknout se jenom já? —

Mužně krásná slova ta zavzněla tichou vlastí jako poslední jarý zvuk polnice v dobuřující bitvě. Ještě jeden výstřel a bude po všem; a výstřel ten platil obraně „Epištol Kutnohorských“. po kterých na všech stranách zahájena skutečná honba. Všude četnictvo a c. k. podkrajství po nich pátrají, aby je lidem odnímali i ze soukromých příbytkův, poněvadž prý jsou zapovězené. Havlíček tedy pozvedá ještě jednou hlasu za právo a zákon; dokazuje, že ani „Epištoly Kutnohorské“, ani vůbec žádné číslo „Slovana“ nejsou zapovězeny, poněvadž k tomu, aby spis mohl býti zapovězen, dle zákona zapotřebí

jest, aby spisovatel neb vydavatel jeho byl porotou odsouzen, což se ale posud nestalo. „Do té doby, třeba byl spis úřadem zabaven, t. j. až do ukončení processu z veřejného prodeje v opatření úřadní vzat, zůstává našim a předplatitelův našich jměním, které nám nesmí nikdo bráti a které nám musí být navráceno budeme-li uznáni za nevinného, aneb jest-li vláda sama od soudu upustí,*) což jest velmi pravdě podobno, třeba nyní, dle té honby soudě, viděla v oněch nešťastných epištolách něco nanejvýš nebezpečného! Vláda, která se obávati musí malé knížečky!! Proti mne by mohlo vysoké náměstnictví nechat vydati celý folianť ve velikosti Hájkovy kroniky, odpověděl bych na to v krátkosti, a nepotřeboval bych ke své obraně ani žandarmů ani konfiskací! Proč nedokáží raději, že to není pravda, co v těchto „Epištolách“ stojí? Toť by byl přece nejsnadnější prostředek. Takto ale postarala se vláda sama nejlépe o rozšíření naší knížky, a mohla by si gratulovati, kdyby její tištěné produkty takové agio měly jako naše „Epištoly“, kterých se nyní až za 1 zl. stř. exemplář prodává, dříve od nás za 6 neb 7 kr. daný, a které se nyní leckde pilně opisují a od takových lidí čtou, kteří by je jinak sotva byli četli! — O zkažené pokolení našich časů, které rádo čte zapovězené knihy!“

Pan místodržitel baron Mecséry, neb chceme-li správněji mluviti, ministr Alexandr Bach nezůstal dlouho dlužen odpověď.

Právě se chystal Havlíček za krásného srpnového dne s přátely svými ku vycházce na zříceniny památného hradu Sionu, v němž dobojoval před 400 lety hrdinný Roháč z Dubé poslední boj za věc lidu Žižkova; v tom vstoupil úřední sluha a doručil mu dvě listiny. Jedna pocházela od soudu a sdělovala, že vrchní soud potvrdil dvě obžaloby proti Havlíčkovi pro články v „Slovanu“ nadepsané: „Správa záležitostí obecních“ a „Proč jsem občanem?“ — v kterýchžto článcích státní zástupce Dr. Čermák shledával zločiny proti veřejnému pokoji a řádu . . .

Druhá listina však pocházela od pražského c. k. místodržitelství, byla dána dne 9. srpna a zvěstovala Havlíčkovi krátce: „Poněvadž první napomenutí dané redaktoru „Slovana“

*) Vskutku také upustila, ale jak! Process o „Kutnokorské Epištoly“ byl po odstranění Havlíčka do Brixenu prostě zastaven a žádný výrok soudní nepotvrdil konfiskaci, ale zabavených výtisků nicméně Havlíček nikdy více nespatřil! Topiloť se jimi!

dne 20. července zůstalo bez účinku, dává se tímto redaktoru „Slovana“ Karlu Havlíčkovi výstraha druhá; nebude-li ani této dbáti a šetřiti, bude další vydávání „Slovana“ úřadně zastaveno. —

Dle svědectví Veselského nedojala tehda Havlíčka ani tak stvrzená obžaloba, jako tato druhá výstraha. Podav po malé chvíli příteli ruku, pravil: „Co jsem napsal počíná se plniti opusťte mne a nechte mne o dalším přemýšleti“.

A výsledkem toho přemýšlení byla — Brutovsky hrdá smrt „Slovana“ dne 14. srpna 1851.

Tisícerým mužům českým vyhrkly slzy z očí, když dostalo se jim do rukou číslo „Slovana“, v kterémž spatřovala se svrchu uvedená druhá výstraha úřední a za ní Havlíčkův článek nadepsaný osudným slovem: „Konec!“ Takto se loučil chrabrý bojovník s věrným českým lidem svým:

„Dle nařízení od 6. července t. r. k tomu účelu schválně vydaného, může po této dvojí výstraze pan místodržitel „Slovana“ tak zapovědít jako vojenský komandant v obležení a není žádné pochybnosti, že by to co nejdříve učinil. Vždyť by si pak přece páni ministři toto nové nařízení nebyli nadarmo udělali!

„Avšak této radosti nikomu jinému dopřáti nehodláme, aby „Slovana“ zapověděti mohl: pročež sobě sami nyní zapovídáme „Slovana“ a toto číslo budiž poslední jeho číslo. Dvakrát již zapověděli „Národní Noviny“, po třetí aspoň ať se jim toho nedostane, a „Slovan“ ať jest čist všech zákazů a ať se raději co přítel práva sám vyhne libovolnosti i z cesty! Hned jak vyšlo ono pověstné nařízení od 6. července t. r., jímžto se vlastně obleženost tisku na celé mocnářství rozšířila, a jehožto příliš zřejmý úmysl proti „Slovanu“ jsme nejen my sami, nýbrž i mnozí jiní poznali, umínili jsme si, zachovati se tak, jak se to nyní stane; totiž vyčkati až do druhého napomenuti pana místodržícího, pak ale hned přestati a nečekati až na formální zákaz. Vlastní zákaz „Slovana“ jest již ono nařízení od 6. července a nemůže nám tedy mnoho záležeti na tom ještě několik těch dní života beztoho napolo podkopaného sobě ušetřiti, než by následoval po druhém napomenutí skutečný zákaz.

„Mnohý snad bude se mrzeti, že přestane vycházeti skoro již poslední neodvislý časopis český a mnohý bude snad mysliti, že bychom snad přece byli lépe učinili, podrobice se zcela ny-

nějším okolnostem a autokratické vůli vlády nyní v této chvíli všemohoucí, aby alespoň se psalo jak se dá psáti, že jest lepší něco než nic, jak se obyčejně říkává. Těm ale odpověděti musíme, že toto přísloví: „Lepší něco než nic!“ nehodí se na naše okolnosti: přijde na to, jestli nyní tak jak věci stojí není zaniknutí všelikých liberálních a samostatných časopisů víc, nežli kdyby přec některý dále ještě živořil. To slovo také něco musí platit na váhách našeho času, že nynější rakouská vláda, nazývajíc sebe sama konstituční, netrpí ani časopis, který beze všech přepiatostí hlásí se jen k zásadám ustavičného pokojného pokroku, práva a zákonnitosti! Co se ostatně často již řečené mírnosti týče, řekli jsme již a opětujeme nyní, že právě ti, kteří ustavičně o ní mluví, sami žádnou mírnost neznají, a že ta mírnost, kterou oni vlastně chtí, žádných mezí nemá, že to, co dnes jim sluje mírné, již zítra by slulo radikalismem, kdyby nebylo nic jiného: pročež bláhovec každý, kdo myslí, že se tak dovede zmírniti, aby se jim zalíbil. Jediné, co žádají, jest podrobiti se ve všem jejich vůlí a mocí, a kdo to neučiní neb učiniti nemůže, marná naděje jeho přijíti kdy do milosti.

„Zkrátka řečeno, dráha časopisectví politického, volného, skutečně liberálního, dráha časopisectví neodvisle národního jest v této době u nás v Rakousích alespoň na čas zavřena, a kde vládne pouhá moc, která sobě sama dle libosti a pro každodenní potřebu zákony dělá, tam přestalo býti možné opposiční časopisectvo. Lépe tedy opustiti docela tuto cestu.

„A však tím ještě není ukončena naše činnost, činnost národu bažícího po uznání, po zákonnité volnosti, hlásícího se o své spravedlivé dědictví, nenávidícího všelikou libovolnost. Před r. 1848 neměli jsme přece též žádného samostatného volného časopisu, a přece jsme dovedli býti činní, a dovedli jsme kus po kusu svých přirozených práv sobě nazpět dobývati z ruky té, která nám je odňala, dovedli jsme navzdor všem protivenstvím krok po kroku docházeti k větší mohútnosti, k většímu uznání. Jest-li jsme ale před r. 1848 co strana slabá, ve světě skoro neznaná, jest-li jsme co strana skoro na prsty se počítající s takovými prostředky a v tehdejších okolnostech tolik dovedli: proč bychom nedovedli nyní více s lepšími prostředky, v lepších okolnostech, nyní kdežto naše strana již v několika příznivých letech vzrostla tak, že se nedá spočítati!? Varujme se jen té promrzelosti, která tak snadně se zmocní člověka, když něko-

likráte bez prospěchu se byl namáhal; promrzelosti, která tak lehce vším prašti a v mrzuté nečinnosti si hoví, promrzelosti, kterou právě nejvíce chtějí vzbuditi všichni nenávidící pravou svobodu národů. Všude pozorujeme jejich snahu ustavičným stíháním, poznenáhlým ale jistým smrtícím uskřipováním promrzeti každého, kdo jest jiného mínění nežli oni, aby tak konečně utichla všechna činnost strany liberální, všechna jiskra budoucího pokroku. Nečiňme jim po vůli, nedejme se promrzeti!“

XL.

Porota Kutnohorská.

Možno si domysliti, jak hořce dojala zvěst o smrti „Slovana“ na tisíce nejlepších srdcí českých. Však právě jen domysliti: neb odtud neměl národ český žádného již orgánu, jenž byl by tlumočil jeho žaly a hněvy, jeho tužby a kletby. Poslední obrance svobody klesl pod praporem svým jako kdys vojevůdce demokracie české na bojišti Lipanském. Žádná hráz nebránila více přívalu absolutismu; poslední ruce, které ještě držely svobody břeh, povolily pod ranami a Jirečkův „Vídeňský Denník“ mohl se radovati nad domněle mrtvým lvem. — Dvojaké city projímaly prsa Havlíčkova za těch 14 dnův, které ještě strávil v Hoře Kutné, propouštěje sazeče a administrátory „Slovana“, kteří se slzami v očích s ním se loučili, jakož i svého vytrvalého spolupracovníka Jana Kodyma, kterému co horlivému botanikovi vřele radil, aby odešel do ciziny a přiučil se umělému zahradnictví, čehož Kodym na štěstí své také uposlechl. Byl-li jednak se strany svých nesčetných stoupencův a přátel odměňován nyní důkazy srdečné úcty a lásky, z kterých nejlépe bylo lze poznati, jak mocně a zdatně působí poctivý a rázný charaktér v duši českého lidu: tož s druhé strany Havlíček nebyl ovšem ušetřen také krokodilských slzí oněch „přátel“, jichž duše krásné zrcadlí se ještě podnes v posudku složeném v „Politické bibliotéce“ českého klubu, kde se ten mladý muž“ (Havlíček) lituje, že prý neuměl mírniti ani své „prudkosti“, aniž své „nevčasné vzdorovitosti“, že sanguinický temperament

jeho nedal mu poznati pravdivou povahu doby a že vášnivost jeho nedovedla si vziti naučení z dosavádní trpké zkušenosti. Více chladné rozvahy měl prý míti a upustiti v pravý čas od nerovného zápasu! (Viz sv. VI. str. 116). Tak mluvili již tehda oni národní hrdinové, kteří nemohli ani pochopit vznešenou statečnost bojovníka, bránícího věc takové velikosti, kteří domnívají se ve své bojácné mysli, že národové mohou si svobodu vykoupiti bez obětí, že sobě právo své můžeme vyškemrati.

Ti hrdinové, kteří nechali Havlíčka samotného zápasiti na poslední baště české oposice, kteří se v hodině nebezpečí rozprášili jako hejno holubů když do nich krahujec vrazí, — ti všickni přicházeli nyní se svou moudrostí na trh: „Vidíte, čeho pořídil se svou tvrdou hlavou, vidíte, co vzpomáhá všechna ráznost a srdnatost. Oh, jen vždy opatrně, jen prozřetelně a mírně, jen vždy ustati v plování proti proudu, jakmile poznáváme, že je silnější nás“ a t. d. Jeden z nich neostýchal se ho utěšovati: „Že jsi „Slovana“ pochoval, buď rád, aspoň nemusíš teď nic psáti“.

Mohlo-li co Havlíčkovi ztrpčiti život, byla to především tato zmalátnělost v našich řadách. Neboť jest-li tito přeopatrní dusičové každé ráznější myšlenky, jest-li tito věční spokojenci s málem, jest-li tito hasiči každého národního zápalu budou míti po delší dobu v národě českém solo, co z nás bude? — Však utěšoval se, že ta nepohoda politická, která nyní se valila na národy Rakouské, nebude míti dlouhého trvání, že lid náš zdravý ve svém jádru bez porušení ji přečká a — pak — na shledanou u Filippi!

Na ten čas nedalo se ovšem zhola ničeho podniknouti. Předsevzal si, že se odstěhuje do Německého Brodu, v otcovský svůj dům, kdež po nějakou dobu bude žíti zcela jen svým soukromým studiím a své rodině, až se mu naskytne příležitost, aby mohl uskutečnit svůj plán s tím sedlačením a vydáváním hospodářských novin neb spisů pro náš lid. S tím úmyslem loučil se srdečně dne 30. srpna 1851 se svými Kutnohorskými přáteli, shromážděnými u bodrého souseda Antonína Macháčka: „Bez hluku a vítání přišel jsem do Hory Kutné“, pravil k nim — „bez hluku a loučení chci také odejíti“. — „Děkuji Vám za prokázané mi přátelství“, dodal pak hlasem, jehož vroucnost účastníky scény té nevýslovně dojala, — „mějte mne v paměti jako já povždy uchovám Vás!“ I stisknuv jim ještě

jednou vřele pravice, a vzav milenou svou Zděnku na rámě, usedl s ní vedle svojí rovněž mocně dojaté choti Julie do připraveného kočáru, za kterýmž přátelé dlouho se slzami v očích a s povzdechem v sevřených prsou pohlíželi. „Jaký osud čeká ještě výborného toho muže?“ bylo teskným pomyšlením všech. Hrozilať jak víme Havlíčkovi řada tiskových procesův, i kdož mohl v této době panujícího terroru s hůry věděti, jak dopadne výrok porotců, ba zdali vůbec postaví reakce Havlíčka ještě před porotu? Byli by proto nejraději miláčka svého přiměli k tomu, aby zavčas ušel její mstivosti tajným uniknutím do ciziny. Vskutku, nalezl se i nadšený ctitel Havlíčkův, Antonín Musil z Jihlavy,*) jenž schválně přijel do Hory, chtěje mu býti nápomocen v útěku; avšak Havlíček tím časem ještě nechtěl prchnouti. —

Po snažném a důtklivém domlouvání obětovného přítele sice konečně přijal jeho průvodní list, leč jen „pro strýčka příhodu“ — a místo pro cizinu rozhodl se — pro Německý Brod, což bylo přátelům jeho nepochybným důkazem, že hodlá dočkati chrabrý poctivec svých soudův, pokudkoliv to jen vůbec snesitelné bude, ve vlasti. —

Dočkal se prvního dosti záhy. Žaloba státního zastupitelstva pro zmíněné již články z 8. a 12. čísla „Slovana“ vešla během října v právní moc, načež předseda soudu kutnohorského ustanovil hlavní přelíčení před porotou na den 12. listopadu 1851 k 9. hodině z rána: Jakkoliv nebylo českých novin, pověsť o odbývání porotního soudu s Havlíčkem, rozletěla se ku podivu rychle po veškeré oblasti českého národa a přilákala k ustanovenému dni do Hory Kutné lidstvo nejen z veškerého její okolí, ale i z krajů dosti vzdálených. Byl to poslední důkaz lásky a uvědomělosti, jejž mohl lid český skytnouti svému dra-

*) Zpomenutý přítel vypravuje: Navštívil jsem Havlíčka v Hoře Kutné a strávil s ním celý den. On stěžoval si, tušil jak to s ním dopadne, že jej na svobodě nenechají; předvídal co Napoleon učiní, že obnoví francouzské císařství a pak že nastane u nás teprv pronásledování: „A já“ — doložil — „budu první, kterého zatknou“. Rád bych do Anglicka, ale nepustějí mne“. Na to jsem mu navrhl, že se postarám o pas a přinesu mu jej. On se bránil a namítal, abych rozvážil následky toho pro svou osobu. A teprv když jsem mu důtklivě domlouval, že na mé osobě nezáleží, an jsem svoboden, za to ale vše na jeho zachránění: tu teprv návrh můj přijal a já v krátké době pas mu přinesl; on si ho podržel, ale nepoužil“.

hému Karlu: mohlo se říci poslední mocné hnutí českého ducha před dlouhým utlumením, poslední vzepnutí se šlechetného národa před spoutáním veškerých údův jeho.

Poněvadž přelíčení konati se mělo dle nového trestního řádu Schmerlingova, jenž předpisoval, že obžalovaný musí míti obhajce, obrátil se Havlíček na zemského advokáta a horlivého národovce JUDra. Josefa Friče v Praze, jenž co obhajce před soudy trestními byl sobě tehda slavného jmena získal a kromě toho Havlíčkovi upřímně nakloněn byl.

List Havlíčkův, daný 1. listopadu 1851 v Brodě Německém oddychoval bodrou srdečností a tím nevýslovně tklivým humorem, jenž pohrává odtud rtoma našeho hrdinného mučedníka až do skončení truchlohry . . .

Požádav přítele svého, „jakožto jediného advokáta veřejnosti“, aby si neobtěžoval do Kutné Hory přijeti a jej před porotou obhajovati, končí Havlíček připis svůj: „Již tedy co mnohonásobný zločinec a přečinec poroučím se do Vašnostiny lásky, abyste mne ráčil ze všech mých politických hříchů vyprati co bílého beránka. Jsem velice rád, že ještě letos před porotu přijdu . . . Račte tedy přijmouti mou hlubokou úctu, třeba jen pocházela od rakouského zločince, jenž jest a zůstane na vzdor všemu poctivý Čech a pepř proti všem tyranům a zároveň Vašnostin uctivý služebník a ctitel . . . H. B.“

Rozumí se samo sebou, že Dr. Frič s hrdostí převzal úlohu tak čestnou. — Několik dní po té dopsal Havlíček do Kutné Hory věrnému příteli svému P. M. Veselskému: „Obstarejte pro mne byt v hostinci „u černého koně“ tak, bych při svém příjezdu dne 11/11 večer měl pokoj pro sebe i svého obhajce připraven takový, kam nikdo přístupu nemá, bych tak nikým vyrušován nebyl. Však i svých důvěrných přátel téhož dne viděti, ani s nimi mluviti si nepřeji, káže tomu obezřetnost a nechci ani Vám, ani jim, ni sobě zbytečných nepříjemností připraviti; mějte však vše na pozoru a zvláště hleďte na smýšlení těch, kteří mne souditi mají; Vám pak zvláště za úkol ukládám, sepisovati průběh přelíčení do možné podrobnosti; a toho přátelství mi dojista prokážete. Více Vám povědĕti třeba není! Váš K. H. B.“

Kdo byl by spatřil Horu Kutnou v den 11. listopadu, mohl se domnívati, že vrátily se zašlé doby její mohutnosti a slávy. Co tu lidstva hemžilo se v její ulicích a hostincích!

Ale kdo vmísil se v ten ruch a šumot seznal záhy, kterak to jen událost neobyčejná svedla sem na chvíli všechny ty tisíce mužův českých, kterak přišli toliko jako druhdy přišli Češi do Kostnice, aby byli svědky památného soudu, jejž podstupoval veliký český bojovník za právo, pravdu a čest svého nešťastného národa. Nikde hovor o jiném než o Havlíčkovi a zítřejším soudu jeho. Na všech ústech tkví otázka je-li již zde nebo kdy přijede? Ale Havlíček naschvál učinil zajížďku přes Malín, aby nepřijel okresní silnicí a branou čáslavskou, kdež jej sta lidí očekávalo, nýbrž dostihnuv Hory Kutné branou klášterskou, zabočil, nikým nepoznán, z Voršulinské ulice ku „černému koni“, kdež odebral se přímo ve svůj pokoj, aby tu očekával Dra. Friče a potěšil se z pěkného daru, jímž jej právě mile překvapili přátelé ze srbského Bělehradu, skvotné to nargilly a tureckého tabáku, jehož byl velkým milovníkem.

Zatím co takto, nikým nevyrušován, celý večer toliko ve společnosti svého obhajce připravou k zýtřejšímu soudu strávil, po hostincích kutnohorských bylo živo a čilo jako v předvečer nejnapínavější volební bitvy. Upřímná srdce česká se tu poznávala, svojí ku svým lnuli a nepřátel se střehli; „a jelikož na mnoze i vyslaní náhončí a špiclové mezi hosty spozorováni jsou, ano i svou hloupou dotíravostí se byli prozradili, udály se za večera toho i případy nevolného vyhostění z hostincův“.

„Však nejživěji snad“, vypravuje Veselský, „bylo v tehdejším hostinci „u havíře“, kdež státní zástupce Dr. Čermák povolán z kraje porotce zvláštním spůsobem si ku své straně získati a nakloniti se přičiňoval a velmi nemile to viděl, když jemu známí a dobře povědomí přátelé Havlíčkovi mezi porotce ty se mísili a tak zámyslu jeho překáželi“. Podobně dálo se i na jiných místech a tak se dle přání Havlíčkova přátelům jeho podařilo, že přezvěděli v čas smýšlení porotcův a mohli příštího dne časně z rána Havlíčka dopodrobna o něm zpraviti, aby znal své přátely i protivníky zejmena.

Od rána toho dne památného hrnul se lid již ze všech stran k budově soudní, kterou obklopovala silná stráž četnická v plné sbroji, zatím co v kasárnách držáno bylo vojsko pohotově. Ba i v soudní síň samu posláni mimo všechen obyčej posavádní dva ozbrojení četníci . . .

Obávala se vláda nějakých shluků, anebo doufala tím rozvinutím síly vojenské a policejní působiti na mysl porotcův?

Kdož to ví! Jisto jen tolik, že velký onen zástup lidu nemohšího se již dotlačiti v porotní síň, přese vše pochopitelné rozčilení své choval se před budovou soudní tak rozumně, že nezavdal vládě žádné záminky k zakročení.

Tomu ovšem žádná světa moc zabrániti nemohla, aby lid ten neobnažil rázem svých hlav, jakmile k deváté hodině přicházel Havlíček se svým obhájcem k soudu, aby sebou nehnul jako les, jímž náhle vítr pozatřás: tím hnutím soucitu i hněvu, jež chvíle té projaly duši jeho pospolným útokem. Havlíček dostavil se k soudu jako na slavnost: v černé, nové čamaře, černých spodcích, s bílým nákrčníkem i vestou, s bílými hlazenými rukavičkami na rukou. Oči zajiskřily se mu, když rozhledl se po síni a zhlédl to množství lidu, to napnuté očekávání na všech tvářích. Pak pohlédl na soudce a státního žalobníka a obvyklý sarkastický úsměv rozložil se v celé jeho tváři, jakož celé vzezření jeho činilo dojem muže, jenž usedá na stolici obžalovaných s plným klidným vědomím své neviny. Po levici jeho usedl spoluobžalovaný knihtiskař, bodrý František Procházka, po pravici obhájce obou Dr. Frič. Již vybírání a zamítání porotců s obou stran bylo nad míru napínavé; posléze zůstali tito porotci:

Frant. Laušman, rolník, Vojtěch Urban, dělník, Václav Dobřichovský, rolník, Matěj Schütz, rolník, Čeň. Fousek, obchodník z Hory Kutné, Matěj Pleťař, rolník, Jan Domažlický, koželuh z Hory Kutné, Josef Sixta, kupec z Kolína, Václav Kopecký, rolník, Antonín Breuer, továrník z Hory Kutné, Josef Kubát, mlynář z Čáslavi a Antonín Schreyer, měšťan z Čáslavi; jakožto náhradníci pak: A. Filip a K. Začal.

Soudu předsedal rada c. k. vrchního soudu zemského Fr. Votava; žalobníkem byl jménem vlády tehdejší státní zástupce kutnohorský Dr. Čermák.

A k vůli čemu celá ta procedura? Čím že se Karel náš provinil? —

Známe jeho hluboký soucit pro chudý lid; zřeli jsme jak jej dojalo, když vláda svým obecním řádem vyloučila domkáře z práva volebního v obcích našich, i jak domlouval rolníkům, aby proto s vyděděnými spoluosadníky svými nepohrdali, nýbrž naopak laskavými jim byli bratry. Než, pohříchu malo kde uposlechnuto hlasu Havlíčkova. Málo bylo obcí, kde vládla dobrá vůle mezi usedlými a neusedlými, mezi rolníky a domkáři, a

hlavní příčinou svárů byly skoro všude obecní pastviny. Pozvedl tedy Havlíček znovu hlasu svého v „Slovanu“ koncem února 1851, předně aby lidu obecnému vyložil, jak zaslepeně jedná a sám svou svobodu nohama šlape, když hledí sobě pro domnělé křivdy vylévati svou zášť na svých představených obecních, když je zneuctívá, k soudům a úřadům se žalobami na ně dobíhá a t. d. „Každý v skutku svobodomyslný a moudrý muž chová se k představeným a vyšším svým zrovna tak, jak chce, aby se zas jeho podřízení k němu chovali a s podřízenými jedná zase vždy tak, jak si přeje, aby jeho představení jednali s ním“. — Ale na vzájem opět s rovnou důtklivostí domlouval gruntovníkům, aby nejevili naproti chudšímu neusedlému lidu v obcích mysl tak pánovitě tvrdou a nepřející, nýbrž považili, jaké neblahé následky musí míti ta věčná kyselosť mezi sedláky a domkáři pro všeobecnost nejen vesničanů, nýbrž celého národa vůbec. —

„Snad ještě málo kdo si náležitě rozvážil“ — upozorňoval Havlíček bystře, „kterak vlastně dobré vyrovnání a svornosť mezi domkáři a usedlými jest vlastně základ celé naší svobody, základ budoucí občanské blaženosti. Kdo by toho nechápal, porozumí tomu velmi snadně z následujícího: Pokavaď nebude mezi občanstvem a vojskem panovati jedna mysl a ta přesvědčenosť, že při pravé konstituční a právní vládě se všem, jak vojsku tak občanstvu, lépe povede než pod libovolnou vládou, pokavad bude voják z jakési špatně rozuměné stavovské hrdosti se záštím a opovržením pohlížeti na občana, potud nebude možná dojíti k pravé konstitučnosti, neboť se strana libovolně vládnoucí vždy ve svém protikonstitučním jednání může spoléhati na vojsko co nástroj k provedení vší své protikonstituční libovůle. Všichni ale beztoho víme, že skoro všechno vojsko (totiž sprostí) pochází ze stavů neusedlých, neboť že skoro každý zámožnější synu svému od vojska lehce pomůže, to jest všeobecně známé tajemství. Pokavad tedy bude panovati nesvornost a sočení mezi neusedlými a usedlými občany, musí se také vždy udržeti a zvětšovati zášť vojska proti občanstvu, neboť lid vzatý do vojska, již doma zvyklý ve svých rodinách na zášť proti všem usedlým co svým utiskovatelům a pak ve vojsku, jak bez toho známo, od svých představených vedený k vypínání se nad občanstvem a k opovržení všemi, kteří komisárek nejedí, tím více se rozlítí proti

všemu občanstvu, proti civilistům (jak on říká) a vždy s radostí bude pohotově ke každému potýrání a potlačení občanstva. Vláda když vyloučila domkáře ze všelikých volebních práv v obci a ze spoluužívání obecností, nečinila to jistě proto, aby se sedlákům zavděčila, ona dobře věděla, že lid tento neobrátí svou zášť proti vládě jakožto jedinému původci tohoto svého vyloučení, nýbrž jen proti sedlákům.

„Přece proto ale mají usedlí občané navzdor těmto zákonům vždycky příležitost udržeti se v dobrém srozumění, v občanské lásce a svornosti s neusedlými; jenom kdyby měli ze všeho moudrý náhled, rozuměli, kam co směřuje a varovali se opatrně všelikě nemístné pýchy a neužilosti proti svým méně zámožným spoluobčanům domkářům a podruhům. Čili snad vám, když si to moudře považíte, stojí těch několik bídných grošů a zlatých, které od neusedlých za pasení některého kousku dobytka neb drůbeže na obecních gruntech vynucujete, za tu zášť, která tím mezi vámi a jimi povstává, a která vám i jim nese již nyní a ponese časem svým ještě smutnější ovoce, která jest hlavním nástrojem k utišení všech? Když samotni šťastnějším osudem svých vlastních usedlostí máte důstatek, nemůžete těm svým, kteří tak šťastný osud jako vy nemají, dopřáti pod mírnými výminkami alespoň obecních polí?

„Musíte je obtěžovati platy k obci, které beztoho nevynášejí tolik, co by za řeč stálo, a přece jsou vždy příčinou nesvornosti a škody obou stran?

„Jak mnohý nerozumný raduje se z toho a vypíná se nemálo, že nyní jsou sedláci — jak někteří říkají — vrchností nad domkáři a podruhy! Ó ty moudrá, novopečená vrchnosti, dávno nehodná toho dobrodiní, žes starou vrchnost se svého hřbetu střásla! Což pak myslíš, že páni ministři snad z lásky a speciální úcty k sedlákům vyloučili domkáře ze všech obecních práv? Ó krátkozraký! Ty své nadýmání nad domkářem poprně zaplatíš daněmi, které se z tebe pumpovati budou všemi stranami a syn domkářův, ten je bude na tobě v bílém kabátě exekvovat, a nemoha na tobě svou od otce sděděnou zášť jinak vyliti, bude ti stát s flintou před očima co voják, abys byl spokojen. — To jsou ty dobré následky z utiskování domkářů!“ —

Nuže, pro tento článek byl Havlíček žalován z přečinu pobuřování označeného v § 26. zákona tiskového z r. 1849, poněvadž prý chtěl v domkářích buditi cit, že

se jim křivda činí a tak úmyslně hleděl jiným občanům vštípiti smýšlení takové, které nesvornost a nepřátelství mezi jednotlivými třídami občanskými buditi musí; dále ze zločinu rušení veřejného pokoje dle § 57. trest. zákona z roku 1803, poněvadž článkem tím spolu zlomyslně se pokusil vštípiti jiným spoluobčanům nechuť ke státní správě vlády. Však na tom žaloba nepřestávala. Ještě jednoho zločinu dopustil prý se Havlíček a to článkem „Proč jsem občanem?“ který náležel dojista k nejzajímavějším jeho publicistickým výkonům. Havlíček vykreslil tu hospodářství absolutismu, způsobem, jenž připomínal říznost péra Girardinova a plastičnost slohu T. Payneova.

„Nic na světě není tak obyčejného, jako to, čemu říkáme: nevidět pro oči!“ zněl úvod nevšedního článku toho, načež rozumoval takto dále: „Ve všech učebních knihách přirozeného práva můžeme se dočísti toho, že stát zřízen jest proto, aby v něm dosáhli lidé bezpečnosti osoby a jmění, práva, spravedlnosti a větší pozemské blaženosti atd. atd. Budeme bez předpojatosti rozvažovati, jak dalece toho všeho dosahují lidé ve státním spojení, a jaké vůbec užitky mají lidé z toho, že jsou ve státu živi, při čemž zcela všeobecně jednati chceme nejmenujíce ani jeden ani druhý stát, avšak majíce hlavně na zřeteli tak zvané policejní státy, státy, ve kterých se vláda do všeho míchá, a zanechávajíce každému na rozhodnutí jak dalece okolnosti od nás uvedené a objasněné také v tom neb onom státu skutečně se vyskytují. Pro uvarování všelikého nedorozumění musíme však již napřed podotknout, že vypočítávajíce zde škody a nepohodlí, které obyčejně ze státního spojení vyplývají, nemíníme tím, aby snad lidstvo zase k prvotnímu divokému stavu se navrátilo, nýbrž chceme jen každému jasně před oči postaviti nevyhnutelnost velikých reform (oprav), kterých zapotřebí jest, má-li stát býti skutečně tím, k čemu určen jest. Až posavad nejeví se nám alespoň stát skoro jinak nežli co nucená společnost, ve které množství obtíže nesou proto, aby malý počet dobře a vesele žíti mohl.

„Počněme přede vším s výlohami, které lidé mívají k vůli tomu, že jsou v státu živi. Výlohy tyto jsou nesmírné a každý by se zhrozil té přeukrutné sumy, kdyby se všechny v některém státu spočítati mohly. Nesmíme totiž mylně se domnívati,

že snad daně,*) ačkoli jsou všude dosti veliké a pořád se ještě zvětšují, že pravím tyto daně jediná jsou výloha, kterou máme k vůli tomu, že jsme občané jistého státu. Naopak se musí říci, že přece tyto všechny daně, byť by se počítaly na sta milionů, přece jenom nepatrná suma jsou proti těm ostatním výlohám, které občané jen k vůli tomu mají, že v státu žijí.

„Vezmeme přede vším vojsko. Myslíte snad, že ty nesmírné milliony, které se z daní vydávají na platy, na šatstvo, na zbroj, na jiné vojenské potřeby, že to již všechny výlohy jsou, které k vůli vojsku máme? Přiražte k tomu ty ohromné sumy, které jednotlivé rodiny každoročně potají na to vynakládají, aby své syny při assentování od vojska osvobodily, přiražte k tomu ty sumy, kterými se zámožnější dovoleným způsobem od té povinnosti vykupují, přiražte k tomu všechny rozmanité výlohy a útraty každoroční assentírky, pak to, co se odvedeným od obcí dává na cestu, co se za vojáky ročně posílá z domu na přilepšenou, spočítejte, kdyby to možná bylo, výlohy jednotlivých občanů na ubytování vojska a na přípřeže, konečně k tomu ke všemu přiražte, co se pro všeobecnost ročně ztratí tím, že několikrát sto tisíc nejzdravějších a nejsilnějších mužů ani krejcar ročně nevydělává a pomyslete si tu ohromnou sumu, o kterou by se všeobecné národní jmění ročné zvelebilo, kdyby každý z nich denně jenom ku př. 10 kr. stř. prací svou vydělal: a pak teprva dohromady budete míti pravé ponětí o tom, co vás ročně vojsko stojí, a co by se ročně v celé zemi ušetřilo, kdyby vojska nebylo.**)

„Od vojska přejděme k úřadům a sice přede vším k politickým. Kdokoli s těmito úřady v takových státech, jako zde na zřeteli máme, co činiti měl, ten asi bude nejlépe vědět, že

*) Slovo daně zde béřeme v tom smyslu, že znamená všeliké dávky, jež občané prostředně neb bezprostředně do státních důchodů odvádějí, tedy kontribuci, domovní daň, dědičnou, osobní, výdělkovou, z příjmů, potravní, cla, za sůl, za tabák, za kolky, taxy, loterii, poštovní platy, mýta atd. atd. jaká by koli jména tyto dávky v rozličných krajinách ještě míti mohly.

**) Obyčejně se sice říká, že prý se zas při vojsku mnoho lidí obživí, to ale jest stará pověra, kterou mezi lid přivedli ti, jimžto držení velikých vojsk ku prospěchu jest, a kterou od té doby bezsmyslně jeden po druhém opakuje. Kterak se kdo obživí při vojsku? Jestli nechceme mluviti o jistých nepočestných obživách jistého druhu ženských, lichvářů a některých spekulantů a lieferantů, kteří stát okrádají, nezůstane z toho nic než obživení těch

ta část daní, která se na udržení těchto úřadů ročně nakládá, příliš nepatrná suma jest proti tomu, co na ně kromě toho občané ještě ze svých kapes (obyčejně potají) vydávati musejí, když s nimi co jednati mají. Kdyby bylo možno býti vševědoucím a vésti rejstříky na tato vydání, podivili bychom se zajisté jejich veliké sumě. Nesmí-li se, jako to obyčej jest, v policejně libovolných státech ani moucha hnouti bez vědomí a bez povolení úřadů, musí se k těmto výlohám přiraziti ještě ohromná suma všech ztrát z promeškání, skrácení v obchodu atd., kterou občané utrpí buď nejapností úředníků, buď vůbec tím, že se nemohou ve svých živnostech volně a svobodně pohybovati.

„O soudních úřadech platí totéž: a kdybychom ani to nepřipustili, že časem z úplatku nespravedlivě soudí a křivdu činí, již to obšírné a pedantské zřízení jejich vede k tomu, že občané majíce nějaký soud, nemohou se nikterak i při vší poctivosti soudů uvarovati nepotřebným a dosti citelným výlohám, tak že takový v soudu zapletený občan s podivením se sám sebe tázati musí: Nač já vlastně přispívám v dani své také na udržení soudů, když musím pokaždé, kdy soud potřebuju, přece ještě mnohem více platiti než zač celá ta práce při nestranném ocenění stojí? — Když ale zase vezmeme soudy ne v rozepřích civilních, nýbrž v poměru k zločinům, musíme uznati s nemalým podivením, že jest v zemi více osob zaměstnaných se souzením zlodějů než se zlodějstvím, což jest jistě nepřirozený poměr, a položertovně, poloopravdově mohlo by se říci, že by občané k tomu přišli laciněji a pohodlněji, kdyby zlodějům místo jejich příjmů z krádeže vysadili roční dobrovolné paušale, které by jistě nemuselo být tak veliké, jakou útratu ročně máme se zloději u soudů a v kriminalech. Tím chceme jen tolik říci, že by celé soudní jednání mohlo býti mnohem jednodušší.

„Strany úřadů stavitelských a finančních jest lépe v tomto

---

kteří pro vojsko šatstvo, potravu atd. pracují a prodávají. Myslíte ale, že ti lidé, kteří následkem nynějšího systemu vojáci jsou, nebudou jísti a píti, myslíte, že se nebudou odívati, kdyby na vojně nebyli? Rozdíl jest jenom ten, že nyní živi jsou na všeobecné útraty dost špatně, a že by pak sami ze svého výdělku byli živi mnohem lépe. Celá tato špekulace s obživou od vojska připadá mi tak, jako by některý hospodský každému ročně platil 1000 zl. stř. pod tou výminkou, aby je u něho utratil! —

ohledu pro uvarování zlosti ani nic nemluviti. Chraň bůh, abychom snad v tom myslili naše stavitelské a finanční úřady, jejichžto příkladnou řádnost, správnost, nezištnost atd. beztoho všichni známe, neboť každý ví, že u nás ani jeden sládek neb vinopal nebo kupec atd. žádnému finančnímu úředníku jak živ ještě ani krejcaru nedal, a také za to ani vědro piva neb kořalky nepřevařil, ani libru pašovaného zboží jak živ v rukou neměl atd., což všechno ještě ve mnohem větší míře platí o úřadech veřejnými stavbami zaměstnaných. Ale v takových zemích kde vidíme, že pachtýři veřejných státních staveb tím rychleji na miliony bohatnou čím rychleji jejich stavby padají, kde pozorujeme, že jen za veliké úplatky může někdo zpachtovati práce na náklad národu vedené, kde vidíme, že se pro úplatek železnice, silnice atd. vedou zcela jinudy, než kudy by to prospěch všeobecný požadoval, kde vidíme, že se ustavičně i zcela nepotřebné stavby veřejné konají ze žádné jiné příčiny, než aby to jistým lidem vyneslo, v zemích kde vidíme, že úředníci ustanovení k dohlídce na clo a daně asi desetkrát tolik spotřebují než jejich plat obnáší atd. atd.: Běda občanům v takových zemích neb oni kromě těch daní, které na řádné udržení těchto úřadů platiti musejí, ještě kromě toho škodují také ze svého všechno to, co tito úředníci a pachtýři více vydělají a zpotřebují.

„Přidejme nyní k tomu při stavitelských úřadech ty škody, které se všeobecnosti, obcím a jednotlivcům dějí tím, že se jisté stavby ne podle jejich vůle a potřeby, ne podle jejich náhledu praktického, nýbrž jen podle vůle jistého nepraktického a obyčejně i neumělého úřadu díti musí, co dále zbytečné komise při tom, dohlídky ještě zbytečnější stojí atd. atd.; přidejme dále k tomu co trpí průmysl sládkův, fabrikantův, kupcův atd. ustavičnou dohlídkou, vázaností, nepřiměřenou daní, nezapomínejme dále na to, oč stát při monopolech (jako sůl, tabák, prach atd.) ještě po odrážce daně, výrobky tyto pro neprakticky a příliš nákladně zřízenou fabrikaci dráž zhotovuje, než by je zhotovil každý jiný průmyslník atd. atd. atd., což všechno ani vypočítati nelze, a pak teprva budeme míti před očima tu pravou sumičku, kterou musí národ každoročně na tyto úřady vynaložiti.

„Co se stavu učitelského týče, pokud od státu placen jest,

nemůže se ovšem říci, že by k vůli němu tak značně přibývalo daní, neboť se ty vlády, o kterých zde mluvíme, pilně varují, aby stav škol a poučení národu nepřivedly na lepší stupeň. Nechceme míti učené poddané, chceme míti hodné (rozuměj: hloupé) — to jest velmi známý výrok jistého, nepříliš dávno zemřelého císaře.

„Absolutní stát jako všechno jiné, i vyučování vzal do monopolu svého, a skrze 18 let (od 6—24) nechá mládež mořiti z většího dílu nepotřebnými vědomostmi a svěřuje vedení její z velké části lidem, kterým nejde nikdy tak velice o rozšíření věvomostí, o zvelebení národu, jako vlastně o své zaopatření a kteří také se obyčejně vyznamenávají jen otrockou oddaností k velmožům než láskou ku vědám. Když považíme kolik tisíc musejí rodičové na syna svého vynaložiti než proběhne všechny školy, a v jak nepřirozeném poměru stojí nabyté v oněch školách skutečné vědomosti k vynaloženým penězům, shledáme, že nejsou to malé výlohy, které vynucuje nepotřebně system státní na vychování od svých občanů.

„Špatný stát naschvál učitelům a professorům dává v poměru k jiným úředníkům malé platy, aby schopnější lidé raději k jiným vděčnějším stavům a zaměstnáním se obraceli než k učitelství, a aby tak nemohla se příliš zmáhati osvěta v národu, která jest úhlavní prostředek proti vládní libovůli.

„Považivše všechny ty nesmírné výlohy, které libovolné vlády*) občanům svým spůsobují a zarmoutivše se z nich, zarmoutíme se ještě mnohem více, když považíme, co za všechny tyto výlohy, obtíže a ztráty tito občané dobrého mají!

„Ani jeden z ústavů od libovolné vlády zřízených není vlastně k tomu, k čemu se vyhlašuje určen býti, a skoro každý z nich působí zrovna naopak. Vezměme kterýkoli. O vojsku ku př. určeném k bezpečnosti občanstva pro udržení pokoje a pořádku, který občan by mohl říci, že jemu pomohlo k zachování bezpečnosti osobní neb jmění? Mnohem více slyší se v podobných státech o tom, že vojsko tu a tam nepořádky a různice způsobilo, týralo samo pokojné občany, škody způsobilo na jmění

*) K absolutním nesmí se pdčítati jen ty, které i jméno toto zjevně nesou, nýbrž i takové, kde se pod rouškou konstitučnosti libovolný absolutismus provozuje.

pokojných občanů. To samé najdeme u ostatních ústavů podobných států. Každý ku př. ví, že by jednotlivý zkušený a řádný občan lépe udržel stavby státní v pořádku a s větším prospěchem je zřizoval a řídil nežli to činí celý houf draze placených úředníků!

„Každý ví, že se člověk za rok u pořádného privátního učitele naučí třikrát tolik, než ve státní škole! Každý ví, že politické úřady často více zmatků než prospěchu ve svých okresech způsobí, že by mnohem snadněji občané obstáli bez politických úřadů nežli úřadové tito bez občanů. Vůbec se nelze při takových státech uvarovati porovnání s bývalými vrchnostmi, a jako nikdo upírati nebude, že by bývalí poddaní mnohem lépe byli obstáli bez svých vrchností, nežli tyto vrchnosti bez poddaných, tak i absolutní vláda více potřebuje své poddané občany, nežli tito občané potřebují takovou vládu.

„Po všem tomto uvážení nemůže si žádný obyvatel podobných států otázku: Proč jsem občanem? předložiti, než s nejtrpčím citem. Na všech stranách pozoruje, že státní zřízení dokonce není k jeho prospěchu, nýbrž všude jen k jeho škodě, a že jen tenkráte by mohl on sám ze státního spojení užitek míti, kdyby se odhodlal s vlky výti a na útraty ostatních utištěných svůj vlastní prospěch vyhlédávati. Tak se konečně musí ve veliké části občana zroditi onen nepřirozený cit, který stát za nepřítele svého a za škůdce považuje, a který jest zcela protivný citu svobodného občana, jenž musí cítiti lásku a vděčnost ke svému státu, poněvadž sebe v něm cítí šťastným a spokojeným, poněvadž vidí, že státní zřízení jsou k jeho prospěchu, ne pak on k prospěchu státu.

„A proto také jest marné čekati od občanů libovolného státu nějakou občanskou mysl, nějakou upřímnou oddanost a lásku k státu, nějaké vlastenectví“. —

Tímto článkem spáchal prý Havlíček (tak žaloval státní zástupce) opět zločin rušení veřejného pořádku, a přečin pobuřování dle § 57. trest. zák. z r. 1803 a dle § 26. zákona o tisku, ježto prý zlomyslným způsobem hleděl vštípiti jiným občanům nechuť ke spůsobu vlády v Rakousku, a nenávisť ku vládě samé, aby svedl k neposlušenství a k zpouzení se proti nařízením, zákonům a úřadům veřejným. —

Že mínil tím vládu rakouskou a ne jinou vysvítá prý neklamně z toho, že mluví o monopolech soli a tabáku, a že ci-

tuje výrok panovnický o neučených podaných o kterém v předběžném vyšetřování sám doznal, že přičítá se nebožtíku císaři Františku rakouskému. —

Za přečin pobuřování mohl býti Havlíček trestán žalářem až do dvou let, za zločin rušení veřejného pokoje těžkým žalářem od jednoho až do 5 let. —

Než, prozatím ho ještě neměli za mřížemi! Museli mu dáti prvé slovo k obraně, museli ho nechat promluvit k lidu; nuž, a více Havlíček nepotřeboval. Nehájil se žádným krasořečením, žádným útočením na soucit porotcův. Mluvil prostě a jadrně k rozumu zdravému, mluvil neohroženě ale klidně, přesvědčivě a tak bystře jako nejlepší právník. „Já lid nebouřil, já jej poučoval“, zněla obrana jeho v příčině prvého článku o domkářích a rolnících. Když pak předseda mu namítl, že prý článkem tím chtěl roznítiti zášť mezi domkáři a usedlými, tu Havlíček rozhodně na to: „To je ta nejhanebnější obžaloba! Celý směr mého článku vede k svornosti občanské a k tomu, aby se sedláci a domkáři nehádali a nehašteřili, nýbrž aby sedláci domkářům těch gruntů obecních za levný peníz, — ne zdarma, — k užívání přepustili a pan státní zástupce mne žaluje, že dráždím! Měl mne spíše žalovat z toho, že jsem napomínal občany mezi sebou k lásce a snášelivosti. Je-li zášť mezi domkáři a usedlými za to já nemohu, já ji nevzbudil, nýbrž spíše pan ministr Bach, který domkáře ze všech občanských práv vyloučil. Já jen ukázal domkářům i sedlákům, jak ten jejich svár povstává, kam vede a kdo z něho může těžit“.

Předseda. Vy jste ale spolu bezdůvodně tupil vládu, když pravíte: „Ty své nadýmání nad domkářem peprně paplatíš daněmi, které se z tebe pumpovati budou všemi stranami“.

Havlíček: A již se pumpují! Neboť stát stojí tak špatně, že i dále pumpovati bude, neboť vyhazuje peníze za zbytečnosti.

Předseda: Vy jste tím ale hleděl vládu v nevážnost uvésti.

Havlíček: Já to chtěl, poněvadž taková vláda nevážnost zasluhuje; já to však neučinil ze zlomyslnosti, nýbrž v tom nejlepším úmyslu, totiž abychom obdrželi lepší vládu, poněvadž považuji naši nynější vládu za špatnou“. —

Kolik bylo by se v listopadu r. 1851 našlo v Rakousku občanů, kteří by si byli troufali takáto slova proti vládě pro-

nésti? Ale Havlíček měl srdnatost pravého bojovníka za princip konstituční, jenž připouští nejostřejší posuzování i odsuzování vlady, je-li důvodným a spravedlivým. Proto také protestoval hned prvními slovy obrany své proti tomu, aby byl souzen na základě trestního zákona ještě z doby předbřeznového absolutismu a sice z léta Páně 1803. —

„Jsem neustále pronásledován a žalován a to vždy na základě § 57. trestního zákona, kteryžto paragraf se jako věčný žid ustavičně mezi mými žalobami vleče. Tento paragraf ale nemá a nemůže míti dnes žádné platnosti právní: hodí se toliko pro stát absolustický, neboť trestní zákon vydán byl roku 1803 za tuhé vlády absolutní kde se nedopouštělo vůbec zhola žádné posuzování vlády a činův její. Tenkrát se tedy mohlo stanovit: (čte § 57.) „Kdokoliv spoluobčanům svým řečmi, písemným nebo obrazným vypodobněním hledí zlomyslně vštípiti takové smýšlení, z něhož povstati může nechuť ku vládní formě, ku správě státní nebo ke zřízení zemskému: ten dopouští se zločinu rušení veřejného pořádku“. To se přece patrně nehodí pro státy konstituční. V těch je a musí být dovoleno posuzovati vládu, a tedy také haněti ji, jedná-li špatně. Proto také první tiskový zákon konstituční z 8. května 1848 zřejmě vyzdvihl tento paragraf 57. starého absolutistického zákonníku a když v březnu roku 1849 po rozehnání Kroměřížského sněmu nový tiskový zákon vydán byl, tedy tam zřejmě stojí, že vydáním tohoto nového zákona tiskového všechny staré k tisku se vztahující trestní zákony se zrušují a na jich místě nové zákony o tisku se zavádějí. Pan státní zástupce mne ale stále žaluje na ten § 57. z roku 1803!“

Však i kdyby prý tento starožitný paragraf posud platil, troufal by si Havlíček dokázati, že článkem svým: „Proč jsem občanem“, žádného zločinu rušení veřejného pokoje se nedopustil, a to z té jednoduché příčiny, poněvadž v celém článku není o Rakousku a rakouské vládě ani zmínky: „Ten článek jest pouhý popis absolutní vlády a spolu vytknutí všech chyb takové vlády; ostatně jest to pouhá stilistická práce. Když se v tom článku o žádné určité vládě nezmiňuji, jak mohu býti tedy obviněn, že jsem rakouskou vládu zlehčiti neb tupiti hleděl, když jsem se o ní ani tím nejmenším nezmínil. Já soudím, že bych spíše za to měl býti odměněn, že konstituční vládu chci udržeti, a že nechci, aby se občané k absolutní vrátili, a proto

jsem jim vady absolutní vlády na oči představil. Jest-li že byla naše rakouská vláda tehdáž, když jsem ten článek psal, konstituční, jak pevně doufám, nemůže se ten článek na Rakousko potahovati".

Předseda: V obžalobě však jste viněn, že je článkem tím rakouská vláda míněna, a sice dle mnohých v obžalobě vytknutých znaků.

Havlíček: Že jsem v článku tom uvedl rakouské monopoly, nemá přec na Rakousko žádný vztah, neboť ty samé monopoly mají i jiní státové; ale jiné státy mají ještě i jiné monopoly, jako n. př. Rusko kořalku, a proto jsem přisadil atd. atd. Já článek ten psal pro rakouské občany, kteří nevědí, co je to slovo monopol, a proto jsem uvedl některé články monopolu, které nejlépe znají. — Já vyznal v přípravném vyšetřování, že se uvedené tam vyjádření jednoho nedávno zemřelého císaře na císaře Františka I. potahuje, proto ale ještě nepotahuje se článek ten na Rakousko; neboť kdybych byl uvedl nějaké vyjádření neb průpověď některého řeckého mudrce, tedy by se mohlo zase vysvětlovat, že jsem článkem tím někdejší řeckou vládu myslil.

Předseda: Vy jste dále obviněn, že jste článkem tím zášť k úřadnictvu vůbec vzbuditi chtěl.

Havlíček: Jak by mohl kdo míti zášť na dobré úřadníky proto, že já popisuji špatné úřadníky? Nejsou-li ale naši úřadníci špatni, proč se tedy k popisu tomu hlásí? Abych to však lépe vysvětlil, uvedu malý příklad: Někdo si koupí krásné a drahé zrcadlo, do kterého když nahlédne, vidí se v něm hrbatým, a ze zlosti ho roztluče. Proto ale, že se v zrcadle hrbatým vidí, nemusí míti zlost na zrcadlo, to tím vinno není. Já však mluvil v článku svém jen o špatných úřednících a ti již sami sebou hany zasluhují . .

„Jestliže naše vláda tak jedná jak to zde popisuji, tedy to není vina moje, nýbrž její. Buďto tedy, jak pan státní zástupce myslí, nynější rakouská vláda tak jedná, jak tam stojí, — za to já nemohu, já jí k tomu neradil, — a to by pak nebylo divu, že musí mysle proti sobě popudit: anebo tak nejedná, a potom se popis zhola na ni nehodí, — potom to ale také nikdo na ni vztahovat nemůže a nebude!

„Já chtěl popsat špatný stát a vylíčit v krátkosti obraz absolutní vlády, abych občanstvo naše poučil, jaký rozdíl

mezi vládou konstituční a absolutní jest, jelikož se tak mnozí o to přičiňují, aby absolutní vládě před konstituční přednost byla dána . . .

„Je to velmi smutné, když rakouský úřadník sám usuzuje, že se to hodí na nynější Rakousko. Viní-li však mne, že já tím míním Rakousko, je to obvinění špatné, neboť já své mínění nemusím nikomu vyznat“.

Při posledních těch slovech státní zástupce p. Dr. Čermák, jakož byl vůbec po celý výslech Havlíček velice rozčilen a znepokojen, prudce vyvstal a patrně k odvetě ostré se hotovil. Ale v tom právě předseda odročil přelíčení (anoť již dávno poledne minulo) na čtvrtou hodinu odpolední. Nicméně došlo k srážce přec; neboť v podobných vážných momentech, kde obě strany vědí, že bojují bitvu rozhodnou, těžko opanovati pohnutou mysl i lidem nejchladnokrevnějším. — Vypravuje se o věkoslavném obhajci nešťastného národa irského Danielu O'Conellovi jak háje kdysi rodáky své před soudem anglickým, k němuž dostihl právě po celonoční cestě, napohled ani nedával pozor na přednášenou obžalobu, ba klidně při ní v síni soudní snídal; ale kterak pojednou, jakmile státní zástupce ve svých vývodech křivě počal zákony na případ obracet a napínat, jako uštknutý vyskočil a celý tác s náčiním čajovým před státního žalobníka na zem mrštiv, hlasem strašným zahřměl: „To jest ničemné překrucování zákonů!“

Nuže, ne-li sice tak „prudce irsky“, tož přece podobně vyznělo i porotní drama kutnohorské pozdním večerem 12. listopadu 1851.

Klidně napohled naslouchal Havlíček dlouhé závěrečné řeči státního zástupce, jenž začal líčením hrůz veliké francouzské revoluce, jejíž původ a příčinu neviděl v ničem jiném, než toliko v zneužívání tisku, ježto prý Voltaire a Rousseau píšíce pro lid, tento svými přehnanými myšlenkami rozdráždili a ku vzpouře proti vrchnostem zavedli. Z toho vyvozoval, jak je nutno, aby porota pro dobrý pokoj a řád v zemi nedala veřejnému tisku podobnou volnost, nýbrž odsoudila přísně každou přepiatost.

To vše Havlíčkem nehnulo. Ale když jej státní zástupce opětně vinil, že prý chtěl sedláky připravit ve prospěch domkářů o obecní pole — tu prošlehly z Havlíčkových očí dva palné blesky; a když dále státní zástupce trval na své obža-

lebě proti knihtiskaři Františku Procházkovi, řka, že tento jest spoluvinnen, poněvadž měl dle zákona každé číslo „Slovana“ hned mezi tiskem čísti a zdálo-li by se mu závadné, tisk ihned zastaviti: tu neušlo všímavému pozorovateli jak sebou Havlíček zlostně trhnul a jak mu to kolem rtů divně pozahrálo . .

I vskutku, jakmile obhájce jeho Dr. Jos. Frič ukončil výbornou obhajovací řeč svou významnými slovy: „Na výroku Vašem pánové porotci čeští také záleží, má-li se svoboda tisku u nás udržeti!“ — Havlíček za všeobecného napětí vyžádal si náhle poslední slovo: „Ze spůsobu obžaloby jakou p. stát. zástupce proti mně vydal, vysvítá jasně, že státní zástupce zákony buďto nezná anebo je schválně překrucuje!

Státní zástupce (k předsedovi rychle): Prosím, aby byl pan Havlíček napomenut k mírnosti.

Předseda: Žádám vás, abyste mluvil mírně a v mezích zákona.

Havlíček: Zcela v mezích zákona a bez vášně. Státní p. žalobník viní knihtiskaře pana Procházku z toho, že nezamezil tisk „Slovana“, nýbrž tiskárnu svou k vytištění těch článků propůjčil, čímž prý se stal spoluvinným mého přečinu a zločinu.

Předseda: Mně se zdá, že zde chcete hájit pana Procházku, vy máte slovo jen ke své vlastní obraně.

Havlíček: Musím to přednésti, poněvadž to potřebuji ku své vlastní obraně. Státní zástupce žaluje tu zase na základě starých censurních předpisův trestního zákonníku z roku 1803. Ale všechny tyto censurní zákony jsou dávno zrušeny a sice předně zákonem o tisku z 8. května 1848, podruhé pak novým zákonem o tisku z r. 1849. Státní pan zástupce praví: Ano, zákonem z r. 1848 byly všechny staré předpisy o tisku zrušeny, ale novým zákonem tiskovým byl zase onen zákon z roku 1848 sám vyzdvižen a tak ty staré zákony opět k platnosti přišly. — To jest ale pouhá neznalost platného zákona o tisku z roku 1849., který hned v § 1. výslovně praví: „Všechny zákony a nařízení, jež se vztahují na censuru tištěných spisů, vydané až do rozhodnutí od 14. března 1848 — zůstanou zrušeny i mají na jejich místo nastoupiti následující ustanovení“. A mezi těmito novými ustanoveními jest i to, že za obsah tištěných spisů ručí se spisovatelem odpovědný redaktor a teprve

kdyby těchto nebylo lze postihnouti: vydavatel, po něm nakladatel a po něm teprv ředitel tiskárny. — Dle tiskového zákona nemá tedy nikdy býti tiskař žalován, když spisovatel nebo redaktor, vydavatel nebo nakladatel znám jest. To by měl přece pan státní zástupce věděti a znáti. — Také ve vyměřování trestu je hrozný rozdíl, pakliže se trest za přestupek tiskový určuje dle nového tiskového nebo dle starého trestního zákona z r. 1803. Na ta samá provinění, na která starý zákon trestní ukládá těžký žalář až do pěti let, na ta samá provinění vyměřuje zákon o tisku z r. 1849 nejvýš dvě leta obyčejného žaláře.

Předseda: Dokažte to ze zákona!

Na to Havlíček vzav k ruce starý zákoník trestní z času císaře Františka i nový tiskový zákon Bachův z r. 1849 čte a porovnává příslušné jejich paragrafy. Z porovnání toho je viděti, že nový tiskový zákon v §. 23. definuje zločin rušení veřejného pokoje tiskem zcela jinak, než jest zločin týž definován v §. 57. starého trestního zákona. Tu je patrno, že nemohou oba tyto §§. platiti zároveň, nýbrž že je starší novějším vyzdvižen. — Důkaz podařil se Havlíčkovi tak znamenitě, že to spusobilo v posluchačstvu všeobecné pohnutí. Zraky všech padly na státního zástupce, který v obličeji jen hořel.

Havlíček ale pokračoval: Dále také pan státní zástupce nepravé věci přednesl, které se v mém článku ani nenacházejí, neboť on povídá, že jsem chtěl, aby sedláci domkařům pole obecní zdarma dali, v článku mém ale zřejmě stojí, aby jim je přepustili proti mírné náhradě. — Rovněž mne pan státní zástupce vybízí, proč prý nejmenuju ty úplatné úředníky, znám-li jakých? To však není mou povinností a já žádným udavačem býti nechci; ale že se úředníci uplácejí, ví každý a že se to naděje veřejně, nýbrž mezi čtyřma očima, to je taky každému povědomo.

Státní zást. Pane předsedo! Jsem toho k uhájení své cti povinnen ohlásiti, že podám na pana Havlíčka pro veřejné na cti utrhání žalobu. (Pohnutí.) Obžaloba nepochází z mé hlavy, nýbrž nejvyšší obžalovací komora stvrdila mé obžalovací návrhy a tedy i ona zde obviněna jest z neznalosti a překrucování zákonů Havlíček (prudce povstane): Já mám poslední slovo když pan státní zástupce opět mluvil; tedy já jen podo-

týkám, že jsem mu to překrucování zákonů dokázal! A teď ať si žaluje kde chce!“

Bylo půl deváté večer, když předseda prohlásil přelíčení za uzavřené; o hodinu později předložil pak z usnešení soudu porotcům tyto otázky:

1. Vinen-li Karel Havlíček, že článkem „Správa obecních záležitostí“ od něho sepsaným — snažil se jiné svésti k nepřátelství a nesnášelivosti proti jednotlivým třídám občanstva?

2. Vinen-li K. H., že týmž článkem zlomyslně o to se pokusil, aby vštípil jiným spoluobčanům nechuť ke spůsobu vlády a k státní správě vlády?

3. Vinen-li K. H., že článkem „Proč jsem občanem?“ od něho samého sepsaným písemným vypodobňováním snažil se vyvésti nepřátelství mezi rozličnými třídami občanstva?

4. Vinen-li K. H., že týmž článkem snažil se svésti jiné k neposlušnosti a zpouzení se proti nařízením zákony ustanoveným, jakož i proti úřadům veřejným?

5. Vinen-li K. H., že týmž článkem zlomyslně o to se pokusil, vštípiti jiným spoluobčanům smýšlení takové, z kterého nejen nechuť ke spůsobě vlády a správě státní ale k vládě samé povstati může? —

Zcela podobně zněly otázky stran spoluviny knihtiskaře Fr. Procházky. — Rázem desáté hodiny odešli porotci v síň poradní, kterouž za sebou uzamkli za tím co na ulici četník v plné zbroji střežil okna její. Celá Kutná Hora bděla a očekávala u velikém napnutí výsledek předůležitého soudu. Nekonečnou zdála se býti všem ta doba půldruhé hodiny, kterou porotci strávili na úradě své. Opět se pozdní nocí hrnuly ze všech stran houfy lidu k budově trestního soudu, v jehož porotní síni byla hlava na hlavě, že by jablka nepropadlo.

Na všech tvářích výraz duševního napjetí a rozechvění, odlesk kritičnosti dějinné chvíle. Muži nejotužilejší se chvějí, prsa se úží, nikomu není do hovoru a nikdo by také neposlouchal. Všechny myšlenky množství toho shlukly se v jedinou a ono trne pod její mukou.

V tom sebou veškeré to množství pohnulo; neboť konečně otevřely se pobočni dvéře a porotci se vrací. Konečně! Rychle utichá šumot a v minutě rozhostilo se porotní síní ticho, jakoby

tu nedýchalo živé duše. Možno takřka doslechnouti tlukot stísněných srdcí. A za tohoto ticha posvátného vyvstává zvolený vrchní porotce, továrník kutnohorský Antonín Breuer i oznamuje na své svědomí a na svou čest, že porotci ku všem jim položeným otázkám odpověděli jednomyslně: Není vinen!“

Jako by zaslechl slovo své spásy, tak pohnul sebou všechen bodrý náš lid při zvuku těchto dvou slov. Hlahol radosti zašuměl vážnou síní a za tím co předseda dokončoval poslední formality, oznamuje oběma obžalovaným, že jsou propuštěni z obžaloby a od útrat soudního jednání osvobozeni, hrnuli se posluchači již proudem ze síně, aby odlehčili blahé tísni své, sdílejíce radostnou novinu zástupu venku čekajícímu. — „Nevinen!“ Zavznělo to elektrickým letem od muže k muži, — „nevinen!“ rozlehlo se po náměstí, ulicemi tím přízvukem jásavým, jímž mluví radostně pohnuté srdce lidské. —

Havlíček vyšed ze soudního domu, byl pozdraven jásotem jako vítěz vracející se z bitvy rozhodné. Byl do hostince svého radostně rozjařeným lidem takřka nesen, a odměňován nejtklivějšími důkazy jeho upřímné lásky a jeho ryzího ducha.

Budiž zapamatována aspoň jedna scéna. Právě byl Havlíček vstoupil do místnosti hostince „u havíře“, které se mžikem přeplnily hostmi tak, že panovala pravá tlačenice. Každý upřímný přítel jeho hleděl se k němu protlačit, aby mu stiskl ruku a zejmena statečných rolníkův byla hojnost kolem Havlíčka. V tom, uprostřed největšího ruchu a šumotu radostného, zaskučí ušlapnutý pes a hned na to vykřikne bolestně člověk. Co se přihodilo? Havlíčkův „džok“, nemoha se prodrati ku svému pánu, kousl překážejícího mu rolníka do nohy. — „Čí je to pes?“ ptají se nejbližší. „Havlíčkův!“ odpovídá kdosi. „Havlíčkův?“ zvolá raněný venkovan: „Když jsi Havlíčkův, kousej dál!“ — — — Jakým kouzlem vůbec působila osobnost Havlíčkova na každého, kdož jej mluviti slyšel, ukázal také zajímavý případ v tajné poradě porotců: Všickni Češi byli tu již promluvili na prospěch Havlíčkův, ale jeden porotce byl dosud zticha, takže našinci nevěděli čeho o něm souditi.

Byl to Němec Mat. Schütz, rolník z německé osady Schützendorfu nedaleko Něm. Brodu. Než se tedy přikročilo k hlasování přistoupil k němu porotce Č. Fousek a otázal se ho po německu: „Welcher Ansicht sind Sie, Herr von Schüt-

zendorf, da wir schon Alle einig sind und Sie die ganze Verhandlung nicht verstanden haben?*) Načež tento prostomyslně odpověděl: „Ich bin kein Herr von Schützendorf, sondern blos der Bauer Schütz von Schützendorf. Ich verstehe alles böhmisch, und wissen's was, der im dem goldenen Kragen, das ist ein Geriebener, hatt aber Unrecht, aber der in dem schwarzen Kleid, der hatt vollkommen Recht, und ich stimme Ihnen bei, er ist nicht schuldig.“**)

Jediný snad člověk, jenž v hodině té památné dovedl se opanovat, byl Havlíček sám. Vida rostoucí to rozjaření obecenstva radostí opojeného, napomínal je snažně, aby se zdrželo každého bouřlivého výstupu a každé demonstrace, jelikož se ví, kterak vojsko v kasárnách po celý den konsignováno čeká, brzo-li bude vybídnuto k zakročení a zatýkání.

Brzy na to pak rozloučil se s lidem a šel na svůj pokoj, kdež v kruhu nejdůvěrnějších přátel ještě nějakou chvíli posedél, avšak malomluvný, a zamyšlený. Byla to pouhá únava po takém zápasu celodenním, anebo předvídal v duchu již Havlíček následky svého vítězství?

Druhého dne časně z rána odjížděl již opět do Německého Brodu.

„Mysl jeho“, vypravuje Veselský, který co jediný zpravodaj zapsal si věrně celé přelíčení, „byla navzdor dobytému vítězství sklíčena. Louče se se mnou jaksi v zlém tušení doložil: „Nevím, uvidíme-li se kdy více! Neboť vím napřed, že mi ještě pokoje nedají, třeba já jim již úplně pokoj dal“.

XLI.

Zavlečen do vyhnanství.

Jakkoliv nebylo žádných novin českých, přece roznesla se zpráva o výsledku soudu kutnohorského velmi rychle po všech dědinách národa českého.

*) „Jakého náhledu jste pane ze Schützendorfu nyní, když my jsme již všichni srozuměni, vy jste ale celému jednání ani nerozuměl?“

**) „Nejsem žádný pán ze Schützendorfu“, nýbrž jen sedlák Schütz ze

Hoj, jak tu pookřálo kde které upřímné srdce české! — „Nevinen!“ rozlehalo se z kraje do kraje, z dědiny v dědinu a kam zvěst dolétla, tam radost zkvetla. Jestli kdy, tehda bylo lze poznati jaký úkol vykonal Havlíček za těch šest let veřejné činnosti v národě českém; co tu již mužův, kteří na vzdor silné moci vládní troufali sobě vysloviti statně přesvědčení své, z nichž každému Havlíček vtiskl hluboko do duše to svoje heslo mužně krásné:

„Přislibujte si mně,
poroučejte si mně
vyhrožujte si mně:
zrádcem přece nebudu!
Moje barva červená a bílá,
dědictví mé poctivost a síla!
varte Němci: já jsem Čech!
hr! já jsem Čech! —“

Nechť „Vídeňský Denník“ točil věc jak chtěl, výrok poroty kutnonorské byl promluven národu českému z duše. Jím odsuzoval onu vládu, která tak věrolomně rušila svobodu a blahobyt národův, jím zatracoval hlasitě onen systém absolutismu, který tak potměšile znovu se zahnízdoval v Rakousku.

Každý přítel konstituční svobody zaradoval se z mravní té porážky ministerstva doufaje, že se ono takou ranou snad pozarazí na své zábudné dráze: neboť po takovémto důkazu pádném o smýšlení lidu musela přece již přestati ona komedie s adressami důvěry „vděčných národů“, nemohly přece již vládní listy dále lháti, že lid je všude s vládním směrem co nejúplněji spokojen.

Za tím byl účinek ve Vídni zrovna opáčný: Ten čin občanské samostatnosti a svobodomyslnosti české právě ještě podráždil německého absolutistu Alexandra Bacha proti českému národu a nejchrabřejšímu obranci jeho až ku mstivosti tyrana. Záhy bylo pozorovati z vládních listův vídeňských, mezi nimiž arci „Vídeňský Denník“ nebyl posledním, jak nenapravitelně a zatvrzele hodlají státníci reakce postupovati dále proti svobodě lidu. Mluvily o zločinném terrorismu, jakým prý porotci Kutnohorští byli od přátel Havlíčkových zastrašeni, dokazovaly že se poroty nehodí ku souzení politických processů a utěšovaly

Schützendorfu. Rozumím všemu českému a — víte co? — ten se zlatým límcem je sice prohnaný, nemá ale pravdu; avšak ten v černém šatě má zcela pravdu a souhlasím s vámi, že je nevinen“.

se, že přes osvobozující výrok poroty Kutnohorské Havlíček přece jen již tak brzy nedostane se v Čechách k veřejnému slovu. —

Již z toho mohlo se uhodnouti, kolik pro poroty naše uhodilo! A vskutku: soud Havlíčkův ze dne 12. listopadu 1851 byl posledním porotním soudem netoliko v Čechách, nýbrž v Rakousku vůbec; již v několika nedělích po něm vydánať osudná ona listina absolutismu, v níž čtla se lakonická slova: „Soudové porotní odstraní se ze státního zřízení Rakouska“.

Zatím Havlíček ve svém milém Německém Brodě upravoval sobě v domě otcovském „hnízdečko k přezimování“. Oddal se cele své rodině a svým plánům do budoucnosti, přistupuje k novým studiím a pracem literarním. Svých přátel požádal, aby jej co možná nejméně navštěvovali, sám pak nedocházel nikam a nedopisoval hrubě nikomu, zejmena ne o politice, na kterou chtěl nejraději „přestat myslet“. Ale snadno se to řekne: nemyslet o politice, když ta politika je — vlastí, národem.

Prošlo čtrnácte dnův tohoto poustevnického žití, hle tu stihla zpráva o státním zločinu Ludvíka Napoleona proti svobodě národa francouzského!.. Opilí žoldnéři, zakoupeni zrádným presidentem republiky francouzské, rozehnalit dne 2. prosince 1851 francouzské zastupitelstvo národní, ulice Pařížské zbroceny krví občanův, hájících zoufale ústavu a svrchovanost národa proti zradě, soudové rozehnáni, poslanci lidu pozavíráni a Ludvík Bonaparte roztrhal nad mrtvolami postřílených republikánů ústavu francouzskou, na kterou byl před třemi lety „před tváří Boha a národa“ slavně přísahal! Jaká to blahá novina pro sluchy všech evropských zpátečníkův, kteří již od roka a dne s rostoucím zalíbením pohlíželi na lstivou hru vydařeného pomocníka svého! Ejhle, ten zavilý Napoleončík překonal jejich naděje nejsmělejší. Tak důkladně vyzrát na přívržence konstitučních zásad, tak skvěle je přepadnout a diktovat nejnepokojnějšímu národu svoji vůli. Toť přece příklad neocenitelný a důkaz nejpádnější, jak není zapotřebí než odvahy a chytrosti, aby se mohlo podobně zatočiti s konstitučníky i jinde.

Možno si domysliti, jak vše to dojalo našeho Karla! Vždyť víme, kterak již po léta upíral bystrý svůj zrak na Francii, čekaje odtamtud rozhodnutí celého zápasu mezi konstitučností a libovládou na pevnině evropské. „Se svobodou Francie stojí a padá svoboda naše vlastní“, bylo dávno jeho přesvědčením

a proto napnutě sledoval potměšilého onoho prince, jemuž národ Francouzský v osudné chvíli byl svěřil presidentství.

Ještě 9. července 1851 těšil se Havlíček ve „Slovanu“: „V posledních časech rozjasnilo se trochu více světlo naděje pro liberální strany v Evropě a sice jmenovitě nejnovějšími událostmi ve Francouzích, kdežto nyní již s velikou jistotou předvídati možná, že se ústavní svoboda na pokojné cestě dále vyvinovati bude, že se republika udrží a že nynější president Ludvík Napoleon žádné naděje nemá, své dosti málo ukrývané choutky provésti. Dle našeho mínění povede pokojný vývin svobody ve Francii také v ostatní Evropě k uskutečnění slíbených konstitucí: alespoň nemyslíme, že by si absolutistické strany troufaly kdekoliv úplně zrušiti ústavu, pokud trvá Francouzsko pokojně co demokratická republika“.

A teď republika francouzská byla zardousena!... Co dálo se asi v duši Havlíčkově? Slyšeli jsme jeho předtuchu kutnohorskou. „A já budu prvním kterého zatknou“. Slyšeli jsme však také jeho zmužilé: „Proto ale přece ze světa neutečeme“. V tajné schránce starého „dědičného“ psacího stolu, na kterém, jak prý otec Havlíčkův říkával, „truhlář Wichman tolik rozumu vyplácal“, skrýval Havlíček onen průvodní list, jímžto mu přítel Jihlavský chtěl přispěti k útěku do ciziny.

Zdaž naň vzpomněl této chvíle? Proč váhal a nesáhl k tomuto prostředku spásy? Co jej zdržovalo ještě v porobené vlasti? Či snad i nyní ještě choval onu psychologicky zajímavou důvěru v osobní honetnost ministra Bacha vůči sobě, s jakou před půl rokem odpověděl jednomu ze svých chrudimských přátel: „Dokud je Bach ministrem nebojím se, že by se proti mně dopustili nějakého násilí!“ Anebo snad zrovna ta tygří divokost státního zločinu Napoleonova vzbudila v něm novou jiskru naděje, že takého despotu národ francouzský dlouho nesnese a že celá ta orgie reakční brzy Don Juansky skončí?

Pohříchu neexistuje ani řádky z ruky Havlíčkovy, která by nám skytla světla o myšlenkách jeho v této kritické chvíli života. Jisto jen tolik, že nečinil nižádných příprav k útěku, a nedal na sobě znáti ani jakéhos strachu. Naopak, těšíval svoji starostlivou Julii, když jí ovládla tesknota zlých obav, tak upřímně a vesele, jako by ten krov jejich domácnosti byl nedobytnou tvrzí, anebo svatým asylem, jehož prahu pronásledovatel neodváží se překročit. A vskutku, kdyby bylo bývalo

v prsou tehdejších státníků Rakouska jen jiskřičky citu pro slušnost, byli by dojista ušetřili tichou tu domácnost úctyhodného protivníka, když mu již zlomili zbraň a když drželi v okovech již spiatý jeho národ. Však i pouhá chytrost politická mohla je přiměti, aby ustali od dalšího týrání muže, který pro svou poctivost tak byl lidem svým vážen a milován, když on sám uchýlil se v odlehlé pohorské městečko a chtěl tam tráviti v klidu buď život učence nebo rolníka. Tak by byla jednala každá jen poněkud rozumná a slušná vláda. Avšak ptejte se zlého svědomí, ptejte se mstivosti lidské co jest rozum a slušnost!

Patrně nedaly vavříny muže z 2. prosince Alexandru Bachovi spáti; avšak v Rakousku nebylo již žádného sněmu k rozehnání, žádné oposice k udolání, leda ještě v tom národě českém. Nuž právě vhod. Budiž citelně ztrestán ten tvrdohlavý lid za svoji demonstraci kutnohorskou, ztrestán na miláčku svém samém! Jediný Havlíček vážil za kolik sněmův. K čemu teprv dlouhých processův a soudův? Nechať není proti němu žádného odsuzujícího ortele, ba ani žádné abžaloby na snadě, Bach ukáže světu, že má té síly a moci, aby nejopravdivějšího protivníka svého, aby nejvytrvalejšího obrance ústavnosti zničil jediným trhnutím ruky své. Takové úmysly zrály v hlavě bývalého barrikádního řečníka vídeňského, který co politický přeběhlík nemohl cítiti a snésti zářícího toho charakteru tam v onom Betlémě českém, toho charakteru z ocele, o jehož porušení tak marně se byl pokoušel.

Mrazivá, tmavá noc na 16. prosince byla vyhlédnuta k činu. S dekretem Bachovým v ruce vnikají po druhé hodině v noci četníci s policejním komisařem Dederou do domu Havlíčkovy matky v Německém Brodě a po chvíli vlekou z domu naplněného nářkem matky, choti, dítěte — našeho Karla jako zločince do kasáren četnických, však nikoliv aby jej snad dodali některému soudu, nýbrž aby jej vsadili v kočár naplněný policisty, a vezli ještě za noci, v třeskuté zimě, podél jihovýchodních hranic Čech přes Budějovice do Horních Rakous, odtud do Solnohradska a posléze do Tyrol, až po týdenní hrozné cestě stanuli v Brixenu, kdež mu zjevili, tu že jest jeho nový domov, z něhož nesmí se hnouti, ač nechce-li se dostati na Kufštein. —

Jak bylo za této omračné rány asi Havlíčkovi u srdce? Zdaž neklesal pod její tíhou? Odpověz nám vlastní jeho list,

psaný hned druhého dne po příchodu do Brixenu, totiž 23. prosince 1851 dějepisci Frant. Palackému:

„Nevím, ráčíte-li již odjinud vědět nejnovější můj osud, ale jsem vypovězenec z Čech do Tyrol. Včera jsem byl přivezen od policie do tohoto tichého údolička alpejského. — Jak nepochybně sám si pomysliti ráčíte, nedal jsem sám ze své strany ani nejmenší záminky neb příčiny k takovému nakládání se mnou: od té doby co jsem „Slovana“ vydávati přestal, choval jsem se zcela policky tiše, a v Německém Brodě měl jsem úmysl tuto zimu ve vší tichosti seděti mezi knihami a těšil jsem se skutečně po tak nepokojných rocích na nějakou dobu tichého studování. — Ale jinak bylo psáno v knihách osudu, čili raději libovlády Vídeňské. V noci od 15. na 16. prosince po druhé hodině byl jsem probuzen, u postele mé stál vrchní policejní komisař z Prahy pan Dedera s podkrajským Brodským baronem Voithem a žandarm s flintou. Moje žena nebohá byla celá vyděšena. Oznámeno mi, abych hned se oblékl a odjel, že mám na rozkaz ministerstva odvezen býti kamsi, kdežto dle rozkazu bydliti nucen budu. Místo ono mi nemá býti oznámeno až za hranicemi českými. V pláči rodiny své, matky, sestry, ženy a t. d. (neboť nevěřily slovům tohoto tajnostného rozkazu, nýbrž obávaly se něčeho horšího) opustil jsem otcovský dům; sám jsem měl více lítosti nežli zlosti! Před domem stáli opět žandarmové, a do jejich kasárny šla také naše cesta. Tam před domem stál již poštovský vůz zapřažený, vypraven jest jenom kurýr do Kolína k telegrafu se zprávou, že se razzia podařila, a odjeli jsme hned silnicí k Vídni. Žandarm na koni provázel kočár, ve kterém se mnou seděl dotčený komisař, a jeden převlečený policajt z Prahy. Jeli jsme přes Jihlavu, Batelov, na Jindřichův Hradec, kdežto jsme nocovati musili, poněvadž se nám kočár porouchal, neboť cesty byly nejhorší. Odtamtud jsme se dali přes Budějovice, Linec, Salzburk, Insbruk až sem do tohoto zákoutí rakouského. Cesta trvala až do 22., nebo včera ráno jsme sem teprva dorazili, ačkoliv jsme měli dosti lehký kočár a obyčejné tři, někde i čtyři koně. V Alpách jest všude mnoho sněhu a cesta příliš špatná.

Musím uznat, že komisař Dedera se mnou zacházel na cestě velmi vlídně a musil míti také instrukci podobného druhu. Pozornost, jakou mi vláda na cestě této proukazovala, nezapomenu nikdy: všude pracoval telegraf, jen což děláš, všude bylo pro nás již připraveno v hostinci, kam jsme zavítali, a jako

strážní duchové očekávali nás sluhové policejní, (vždy ovšem jen převlečeni, aby se zachovalo dekorum a inkognito). Jakousi trpkou ironií naplňovalo mne vždy veselé troubení postiliona, s kterým jsme vjížděli do každého místa. Také zde jsem byl přijat nad obyčej zdvořile; bydlím v hostinci, častován od vlády a praveno mi, abych si poroučel, čeho mi se zachce, abych si v ničem nedostatku nepřipouštěl. Vláda všechno zaplatí!! Ó! pokroky neobyčejné, které činí naše vláda v civilisaci.

Příhody své na cestě nebudu popisovat, ačkoli byly dosti znamenité. Přihodilo se mi mezi jiným v Alpách, že se nám koně zplašili, že ostatní z kočáru vyskákali a já sám (ani kočí ne) na kočáře a zůstal čtyřmi koňmi cvalem do své deportace ujížděl, až se mi poštěstilo opratí se zmocniti a koně zastaviti. To všechno hodlám časem svým humoristicky popsati, neboť ráčíte pozorovat, že ani zde jsem neztratil dobrou mysl a přede vším své staré smýšlení.

Život zde povedu velmi podivný, a naděje na vysvobození z tohoto vězení tyrolského nesvítá mi snad pokud se záležitosti francouzské nerozhodnou. Těmto jen mohu posud připisovati svůj osud nynější, jiné rozumné příčiny alespoň nevím a vymysliti si nemohu. Také nevím, kdo vlastně jest původcem mého deportování (které oni jmenují Confinirung); rozkaz byl od Bacha, a zde mi pravili mimochodem u krajské vlády, že to stvrzeno jest . . . . . Komisař měl plnomocenství od Clama de dato 12. prosince na rekvisici vojska, kdyby zapotřebí bylo, z čeho soudím, že snad můj osud rohodnut byl u vyšší vlády, která jest nad ministerstvem. — Tolik o události. Co dále, nevím; úmysl můj jest mlčeti, nastavit záda a trpět. Prosit neb domlouvat se nehodlám, ani protestovat a odvolávat se: bylo by to dílem nadarmo, dílem proti mému srdci. Myslím sobě: Nevědí co činí! Prosím, račte toto mé psaní sděliti známým, a jestli možná sám aneb někdo jiný psaním mne potěšiti v tomto slzavém oudolí . . . Zdá se již, že určen jsem k tomu, abych dostával políčky per procuram za ostatní. Moje žena přijede nepochybně do Prahy, a bude u Jarošů, alespoň jsem ji to radil, aby měla příjemnější život. Račte mne zachovati v lásce své, a býti bezpečen o srdečné a upřímné oddanosti mé

H. B.

Psaní toto dáno na poštu dnes (večer); dnes jde večer pošta odsud vzhůru.

Právem nazval V. Zelený tento list velmi vzácným příspěvkem ku poznání mravných povah Havlíčkových: Viděti z něho nejlépe jeho neobyčejnou sílu ducha i srdce, ježto nikterak nedala se zastrašit sebe krutším násilím; neodpočav si ani ještě po dlouhé zimní cestě, vykonané za takých dojmův a za takým cílem, hodlá již všechno to „časem svým humoristicky popsati!“ A při té neoblomnosti chrabré, která „nehodlá prosit“, poněvadž „bylo by to proti mému srdci“ — zároveň onen rozum zralý, jenž dobře vidí jak by tu všechen protest byl marným, — však spolu i ona ryze slovanská jemnost citu a trpělivost! „Úmysl můj jest mlčeti, nastavit záda a trpět . . . Myslím sobě: Nevědí co činí!“ –

Kdož by pak neznal onoho tklivého humoru, jakým Havlíček za nedlouho vskutku vypsal svoji Odysseu z vlasti do vyhnanství? Které srdce české nebylo by se chvělo mocně dojato, když prvně čtlo překrásné ony „Tyrolské elegie“, nad nimiž vznáší se zvláštní usmívavá ironie, kterou opásán jest duch Havlíčkův proti trpkostem tragického svého losu! Je to humor, který nemá sobě rovna v literatuře celého světa: Budí rozkoš i povzdech zároveň. Pohrává si s dykou ve vlastních prsou tkvící, odstřeluje šípy vtipu, které vytrhuje ze svých čerstvých ran, a letí nejbujněji po kraji propasti, z které vzírá černé oko smrti. Plesáme nad silou hrdiny, ale cítíme co trpí.

Jak kaustická jest hned úvodní apostrofa k prchajícímu měsíčku:

. . „Jak pak se ti Brixen líbí?
Neškaredť se tak!
Nejsem zdejší můj měsíčku!
toť znáš podle křiku;
neutikej, nejsem „treu und bieder“
jsem zde jen ve cviku.
Jsemť já z kraje muzikantů
na pozoun jsem hrál,
a ten pořád ty Vídenské pány
ze sna burcoval.“

Jak zaslechl o Vídeňských pánech, měsíček ihned zvědavě se pozastavil a Havlíček mu vypravuje:

By se po svých těžkých pracech
hodně vyspali,
jednou v noci kočár policajtů
pro mne poslali . . .

„Vstáva'j, pane redaktore,
nelekají se,
jdeme v noci, nejsme však zloději,
jenom komisse.
Od všech z Vídně pozdravení
pan Bach je líbá,
jsou-li prý zdráv a tuhle to psaní
po nás posýlá".

Havlíček „i na lačný život vždycky zdvořilý", žádá slavnou cís. komissi za prominutí, že je — v košili.

„Ale džok můj, černý buldog
ten je grobián,
na „habeas corpus" tuze zvyklý,
on je Angličan.
Málem by byl chlap přestoupil
jeden paragraf
již na slavný ouřad zpod postele
uďál: Vrr! haf, haf!
Hodil jsem mu tam pod postel
říšský zákonník;
dobře, že jsem měl ten moudrý nápad,
již ani nekvik.

Pak teprv, obuv si jakožto „občan zvyklý na pořádek" především v slavné assistenci — punčochy, čte Havlíček Bachovo psaní:

Však ho tuhle mám:
rozumíš-li ouřední němčině,
přečti si ho sám . . ."

Píše prý mu Bach jako doktor: V Čechách že teď Havlíčkovi nesvědčí; jeť tam „mnoho smradu po té oktrojírce" — i že potřebuje změnu povětří. Schválně tedy kočár pro něj posýlá, aby bez odkladu ujel z dusných Čech a četníci mají jej hodně nutit, kdyby ze skromnosti nechtěl přijmout dobré nabídnutí:

„Což je dělat? Žeť pak musím
hloupý zvyk ten mít,
že nemohu žandarmům s flintami
pranic odepřít!
Dedera mne také nutil, abych jel jen hned,
že by chtěli Brodští až se zbudí
třeba s námi jet . . .
Že mám též, pokud jsme v Čechách
Inkognito jet . . .
sic nám dají dotíraví lidé

hrůzu komis hned.
Tak mne vábil jak Siréna
až jsem obul boty,
oblík vestu, kabát, pak i kožich,
dříve však kalhoty".

Však této laškující ironii rázem proměňuje se tón a sleduje dojemně elegická stať vypisující loučení se Havlíčkovo se ženou, dítětem a matkou:

„Ó měsíčku však ty ženské
dobře znáš a víš
jaký s nimi člověk na tom světě
často mívá kříž!
Také's mnohého loučení
tajným svědkem byl,
ty znáš líp než každý novellista
hořkost těchto chvil.
Matka, žena, sestra, dcerka —
malá Zdeněinka —
stály kol mne v tichém pláči —
hořká chvilinka!
Já jsem sice starý kozák
v půtkách tužený;
tu však jsem měl trochu těsná prsa
a zrak zkalený!
Vtisknul jsem však poděbradku
silně do čela,
aby se těm policajtům slza
nezablyštěla.
Neb ti všickni blíže dveří
Posud stáli stráž,
Aby měla tato smutná scena
císařskou stafáž.

Koně i žandarmi stáli dávno před domem: Maličké strpení braši, hned již pojedem!

Trubka břeští, kola vrčí,
jedem k Jihlavi,
vzadu, abysme nic neztratili,
klušou žandarmi.
Ten Borovský kostelíček
stojí na vršku,
skrze lesy smutně na mne hledí:
jsi to, můj hošku?
Pode mnou jest Tvá kolébka,
Já Tě viděl křtít,
starému vikáři ministrovat,
pilně se učit.
Táhnout světem na zkušenou

pak s pochodní jít,
naši chase plamenem veselým
na cestu svítit.
Vidíš, jak ty roky minou,
znám Tě třicet let . . .
ale chlapče, jaké to obludy
vidím s tebou jet?

Hloupá jízda, když se neví kam. Všude kolomaz a všude přepřahovali:

„Kdybyste radš ve Vídni přepřáhli
a namazali! —

Když jeli přes Jihlavu, měl prý Špilberk v mysli... Za tím však stočili se k Budějovicům, kdež Dedera okázale koupil čtyři lahve Mělnického:

„Čili se v něm vlastenecké
hnuly myšlenky?
Čili doufal, že to pro mne bude
Lethe na Čechy?
Mělnické jsem dávno dopil
piju vlaské zas;
ale zdá se, že je v obou stejný,
nepokojný kvas . . .“

Za Lincem zas myšlenky na — Kufštein z hlavy mu nevyšly:

„Teprva když jsme nechali
Kufštein vpravo stát,
začla se mi alpejská krajina
příjemnější zdát“.

A nyní následuje staf, která je jistě pravzorem líčení komicko-epického, v němž Havlíček zůstává podnes u nás mistrem nedostiženým:

Teď měsíčku! nechme elegie
a přejděme v heroický tón,
nebo co Ti teď chci vypravovat,
to byl čertův shon!
Cesta z Reichenhallu do Waidringu —
ty ji musíš také dobře znát —
ta se nedá žádnou ordonanci
přeoktrojovat.
Hory, skály, ohromnější ještě,
než jest hloupost mezi národy,
vedle cesty propast bezedná
jak držka armády.
Temná noc jak naše svatá církev
a my jedem z kopce jako mžik;
darmo křičí Dedera: „Drž koně!“
Prázdný je kozlík.

Kočár praští a koně ve větru,
již je ďábel horem pádem nese
a postilion někde za kopcem
do dýmky si křese.
Dolů jako s věže cesta plitká,
vůz jak šipka klouže hý a hat . . .
Snad nás hodlá někde do propasti
internirovat.
Ach, to byla pro mne chutná chvilka!
neboť neznám žádnou větší slast,
nežli vidět slavnou policii
ouzkostí se třást!
Napadnul mi (jsemť já čtenář bible)
smutný příběh ten,
Jak Jonáše k utišeni bouře
Vyhodili ven.
„Metejme los“, pravím, „mezi námi
musí někdo velký hřišník být
A ten k usmíření nebe musí
z vozu vyskočit“.
Jen to vyřknu, ejhle policajti
ani svědomí nezpytovali
a kajícně vyrazivše dvířka
z vozu vyskákali. —
Ach ty světe, obrácený světe!
vzhůru nohami ve škarpě leží stráž,
ale s panem delikventem samým
kluše ekvipáž!
Ach ty vládo, převrácená vládo,
národy na šňůrce vodit chceš,
ale čtyřmi koňmi na opratích
vládnout nemůžeš.
Bez kočího, bez oprati, potmě,
u silnice propast místo škarpy —
tak jsem cválal sám a sám v kočáře,
jako vítr s Alpy.
Svěřiti svůj život také jednou
koňům splašeným se já mám bát?
Občan rakouský? Což se mi může
horšího již stát? . .
Tak jsem, chladnou resignací v hlavě,
v ústech ale vřelou cigaru,
čerstvěj než cár ruský přijel k poště
v dobrém rozmaru.
Tam jsem zatím — mustr delikventů,
bez ochrany povečeřel hezky,
než za mnou stráž s odřenými nosy
přiklusala pěšky.

Já spal dobře, ale strážci moji
měli tu noc ve Vaidringu zlou,
mazali si špiritusem záda,
nosy arnikou.
— — — — — — — —
Přijeli jsme do Brixenu
bez vší turbací,
krajská vláda dala Dederovi
na mne kvitancí.
Místo mne ten kus papíru
vrátili do Čech . . . .
mne zde černý, dvouhlavatý orel
drží v klepetech". — — *)

Tak dovedl Havlíček sám vypsati nejbolestnější katastrofu svého života. -- Však dějepisci českému bude o ní promluviti jiným tónem. Jemu přísluší poznamenati pro věky vládu schopnou takového činu proti muži, jenž tváří v tvář pomlouvačům a nepřátelům svým veřejně vyzval každého, „ví-li o něm co špatného, neb nepoctivého, třebas to bylo i z nejútlejšího mládí, aby to veřejně pověděl a odhalil!" — Jemu bude pohnati na soud dějin onu mrzkou poradu známých odpadlíků a přeběhlíků, která vyhřívajíc se nyní ve službách vládních, na zprávu o zavežení Havlíčka do Brixenu, škodolibě mnula si ruce a o bývalém soudruhu a příteli jedovatě si ulehčila: „Dobře se mu stalo!" — Faktum.

XLII.

Život vypovězenců.

„Krajskou vládu, podkrajského,
žandarmerii,
ty mi dali za anděle strážce
v té Siberii".
Havel Borovský.

Rozmar náhody tomu chtěl, že touž dobou, kdy Karla Havlíčka vlekli četníci z vlasti do Brixenu — Dr. F. L. Rieger

*) Úplné „Tyrolské elegie" viz v Sebraných spisech Karla Havlíčka, I. v Praze r. 1870, pak ve zvláštním vydání z r. 1883.

vracel se ze své dvouleté zábavné cesty po cizině, navštíviv dříve ministry Schwarzenberka i Bacha — volně do Čech.

Skvělý krasořečník kroměřížský nezdál se jim býti tedy ani z daleka tak nebezpečným jako žurnalista Havlíček. Dopřáli parlamentárnímu vůdci strany české volný návrat do vlasti, jakoby se mu chtěli pochlubit co s ní za ta dvě léta nepřítomnosti jeho byli učinili. Opouštěl ji z jara r. 1849 pod úchvatným dojmem prvního porotního soudu Havlíčkova. Vraceje se do ní nyní, koncem r. 1851, shledal ji bolestně vzrušenou krutým osudem téhož vytrvalého bojovníka. Chrabrá činnost našeho poctivého Karla jediná naplňovala českou historii těchto dvou let; on bojoval a trpěl sám a sám za všecky ostatní! —

Vzpomeňme tu co psal Havlíček v letě r. 1849 Dru. Pinkasovi: „Mojí největší touhou jest, aby již jen Rieger brzy se vrátil; neboť budou-li se naše záležitosti takovým způsobem zanedbávat jako posud, nemůže to s námi dojíti daleko. Připadám si zde v Praze jako Robinson Crusoe a musím nyní již skoro sám celé břímě na svém hřbetě nésti“. —

Nuž nyní četl Dr. Rieger po návratu svém opět list Havlíčkův, ale z — Brixenu; list počínající slovy: „Jsem vypovězenec z Čech“ — a končící: „Zdá se již, že určen jsem k tomu, abych dostával políčky per procuram, za ostatní“. —

V kom by tu nevznikla myšlenka, zdaž do jisté míry též naše vlastní chabost a nedba nezavinily spolu záhubu opuštěného našeho hrdiny, který se obětoval za všecky, ba samu časnou tu záhubu našeho života ústavního?

Zdaž by se strana absolutistů navzdor Világoši i druhému prosinci byla odvážila vyraziti na nás tak směle a tak krutě, kdyby po čas oněch rozhodných dvou let byl býval v Čechách čelil jí ne pouze jediný osamělý publicista, nýbrž celý uvědomělý národ, — kdyby jí tu byl překážel celý rozsáhlý, pevný tábor bdělých a odhodlaných bojovníků, bránících ústavnost krok za krokem a vládnoucích zorganisovanou silou stále povzbuzovaného lidu? —

Nyní bylo ovšem již všechno promeškáno, vše ztraceno! Když odjížděl Dr. Rieger na cesty, velebilo celé úřední Rakousko oktrojovanou ústavu ze dne 4. března 1849 jako svátost nedotknutelnou; nyní přišel právě k tomu, když svátost tu — ničili a dobíjeli ranou poslední. —

Proklamací ze dne 31. prosince 1851 odvolánať jest veškerá ústavnost v Rakousku, zrušena základní práva občanův, mezi nimiž také rovnoprávnost jazykův národních, a prohlášen čirý absolutismus, jenž chtěl učiniti z Rakouska vojensko-policejně-hierarchický stát, z tuha zcentralizovaný německou úřadovládou a bažící po primátu v Německu. — Nepřátelé svobody a Slovanstva plesali; — v nešťastném národě našem však rozhostilo se ono krušné ticho umlčených a trpících lidí, které již Tacitus rovnal k smutnému tichu hřbitovův. —

Není bolu většího, dí básník, než v dobách hoře vzpomínati na chvíle zmizelého štěstí. Tak truchlivého večera štědrého jako r. 1851 ještě nezažil ubohý náš Havlíček co živ. Před třemi lety byl nejšťastnějším člověkem: tehda obdařilať jej milovaná Julie Zděnčinkou; dnes byl odervân od svých drahých, v nevlídné cizotě opuštěným vyhnancem, jehož národ sténal opět v poutech poroby a ni jediné hvězdy naděje na temné obloze! —

Ubytovali jej v Brixenu nejprv v hostinci „zum Elefanten“; ale brzy přišel rozkaz z Vídně, že se nemá dovolit Havlíčkovi s nikým obcovat, pročež vyhlídnut mu byt soukromý v domě kupce Weizra, kdež neměl zhola s kým promluvit, leda s dvěma modlářkami, které mu strojili stravu. Jistý starý setník počal se s Havlíčkem přátelit, než ani té společnosti mu nedopřáli. Po městě a na hodinu cesty po okolí jeho směl se Havlíček sice volně procházet, avšak nic dále, a četníkům nařízeno, aby měli bedlivý pozor na každý jeho krok. Každé neděle musel se dostaviti na krajský úřad, který na vzájem opět překvapoval Havlíčka nenadálými návštěvami komissí, přicházejících podívati se, čím se zaměstnává a zabavujících mu po případě libovolně, cokoliv se uzdálo býti pánům podezřelým. Těžko říci, co bylo trapnější: Zda úmorná ona osamocenost, anebo neustálá tato nejistota před prohlídkou. Nicméně zůstal Havlíček neoblomen. Důkazem toho rozmaruplné jeho listy, jež psal té doby svým přátelům do Čech, zejména švakru Jarošovi i Dru. Pinkasovi a j.

„Škoda, že jich nelze vytisknouti“, želí Dr. Pinkas, „ty by šly na odbyt. Zvláštní dar boží, ten Havlův dobrý humor, kterým odolává všem protivenstvím a všemu týrání. Čeho s ním obmýšlejí, jest nám všem čirou hádankou. Bez svobodného tisku jest Havel zcela pokojným člověkem, příliš chytrým a příliš rozvážným, než aby snad podnikal ojedinělé attentáty. Bez

pochyby chtěli se místní úřadové vyznamenati svou důležitostí a zasílali o něm nejhroznější zprávy, až zmýlené ministerstvo dalo se strhnouti k tomuto útoku na všaké právo lidské. Havel dal sobě udělati úplný tyrolský šat; nosí krátké spodky, modré punčochy, tyrolský kabátec a vysoký klobouk, žádný ďas by v něm nepoznal českého apoštola. Srdce mi krvácí, vzpomínám-li na tu poctivou duši. On jest jedním z těch nemnohých charakterův, na nichž nelpí ani nejmenší poskvrny, který zcela zapomíná na sebe a jen pro šlechetnou věc hoří, ale beze všeho blouznění. Ostatní, — ach, pomlčím raději o těch ostatních; jest příliš neradostno o nich mnoho mluvit.“

Tak Dr. A. Pinkas 18. února 1852 synu svému Soběslavu, jenž co věrný druh Havlíčkův někdy do „Šotka“ illustrace kreslíval, té doby však na malířské akademii v Mnichově studoval. Téhož laskavosti děkuji za několik vlastních listů Havlíčkových, které jsou pro poznání života našeho trpitele Brixenského nad míru důležité, a rovněž za některé uryvky z listův Dra. Adolfa Pinkasa, které opět vrhají ostré paprsky na současnou bídu v naší zamlklé domovině.

Neshledav na listech z Brixenu docházejících ani dost malého porušení a zvěděv, že také listy Havlíčkovi zasýlané nebývají otvírány, psal Dr. Pinkas téhož únorového dne svému milému vypovězenci velmi obšírně a s veškerou ostrostí srdnaté mluvy své o hanebném stavu věcí u nás. Načež jemu Havlíček odpovídá tímto pozoruhodným listem, psaným v Brixenu 28. února 1852:

Vysoce Vážený Pane Doktore!

Psaní Vašnostino od 18/2. jsem obdržel a jak se okolnosti mění! Ta samá „ďábelská“ skriptura, která mne dříve co žurnalistu vždy spěchajícího často mohla přivést k zoufání, poněvadž jsem ji nemohl dost rychle vyslabikovat: ta samá skriptura byla zde moje největší radost. Nepotřebuju ani ubezpečovat, že zde v Brixenu jsou psaní moje jediné potěšení, a každý den, který mi žádné psaní nepřinese, vymažu večer smutně ze svého kalendáře a co mne nejvíce při psaních mrzí, jest, že jsem vždy tuze brzy s přečtením hotov. Něco zcela jiného ale bylo Vašnostino psaní, na kterém jsem měl celého půl dne co číst a se těšit.

Lituji jenom, že já ze své strany nemohu se Vašnosti

odsloužit, ne sice také takovou scripturou, nýbrž příjemným obsahem, alespoň veselou myslí, která mne sice ani zde docela neopustila, avšak vždy jen jako blesk se na chvilčičku objeví a dokonce nevydrží tak dlouho, co by trvalo napsání celého dopisu!

Zdá se mi, že si naši všemohoucí páni umínili mořiti mne pozvolenáhla, a uditi mou duši při slabém dýmu svého „einheits-staatlich a rein monarchisch“ komína tak dlouho, až by se z ní všechna šťáva vysušila. Na cestě sem zacházeli se mnou až ku podivu zdvořile a splendidně; první měsíc též mne nechali bydlit v hostinci, kdežto jsem alespoň se zdejšími i cestujícími obcovati a chvilemi zapomenouti mohl, kde jsem; druhý měsíc najali mi již privátní byt, tmavý pošmourný klášternický pokoj plný svatých obrazů a umučení božího, vyjednali mi s mnohými těžkostmi celou stravu v tomto pokoji tak že se zvláště jen pro mne strojiti musí, a odloučili mne indirektně ode vší lidské společnosti; dali mi totiž „po lopatě“ na srozuměnou, abych do hostince jediného, který zde jest a kam lidé přicházejí nechodil, a zakázali též tak terrorismem asi dvěma lidem, s kterými jsem někdy chodíval a mluvíval, obcovati se mnou, tak že nyní zcela sám celý den trávím a ani slova celý čas nemluvím, v plném smyslu trapista. — Nyní posadili ale všemu teprva korunu: včera mi oznámil zdejší podkrajský „že vláda pro mne ustanovila 400 zl. stř. na rok“. Tato frase jest nepatrná, ale leží v ní hluboký smysl. K náležitému porozumění musí se vědět následující okolnosti: Polák Schneider, který zde nedávno přede mnou byl také deportovaný, dostával od vlády 2 zl. na den, což jest asi 800 zl. stř. ročně, ačkoli nebyl ženatý. Když jsem sem přišel, řekl mi podkrajský, že pro mne vláda nic neurčila, nýbrž že on jest splnomocněn všechno co k slušnému živobytí potřebuju vynaložiti a oučtovati a že nemám v ničem nouzi trpěti. Způsob, jakým jsem byl také až posud vydržován, byl takový, že skutečně jen pro mne samého bez rodiny bylo více vynaloženo než 2 zl. stř. denně. Ze všech jiných okolností, které by zde bylo obšírně vypisovat, bylo také viděti, že se chce alespoň jistou generosností dáti příštěpek na to zbytečné násilí, kterým jsem byl z domova odvlečen. Sama vláda mi nabídla bez mé žádosti, že svou rodinu mohu vzíti k sobě, což také hned Dedera v noci při mém od-

vežení řekl sám od sebe mé ženě a vytrubovali to také sami v novinách. To samé mi taky opakovali zde: já řekl, že moje žena jest churavá a dítě malé, že tedy v zimě nemohou takovou cestu konat, nýbrž na jaře. A nyní, když se blíží jaro, dávají mi na jednou z Vídně z čista jasna 400 zl. na rok! To přece jest impertinence v každém ohledu: vytrhnout člověka, který má rodinu, beze vší příčiny a beze vší viny ze všech jeho okolností, kde by slušně žíti mohl, zavléci ho do Brixenu, nedovolit mu vyjít z Burgfriedenu města, učinit mu zcela nemožné, aby sebe a svou rodinu živit mohl, nabízeti mu ještě, aby svou rodinu k sobě vzal a pak — mu vysaditi — 400 zl. stř. na rok. Musel jsem se věru jen smát, když mi to podkrajský oznámil, zlobit jsem se nemohl. Známo beztoho, že jest zde draho, a že se 400 zl. ani já sám v mých okolnostech zde vyjíti nemohu, a se svou rodinou bych zde při vší šetrnosti nejméně 1000 zl. stř. ročně potřeboval, zvláště také proto, že zde přec jinak než co cestující žíti nemohu, čímž se arci všechno ještě zdraží. Musel bych tedy za tu čest, že jsem k vůli pouhému pohodlí a upokojení špatného svědomí jistých pánů beze vší viny (nepotřebuju totiž ani dodati, že jsem po druhém „Verwarnungu“ od Mecséryho, ani na třetí nečekal, nýbrž sám „Slovana“ vydávati přestal, že jsem pak ve vší tichosti v Německém Brodě mezi svými knihami seděl, ani se žádným nemluvil a nikomu nedopisoval, a tedy vůbec ani nejmenší záminky a příčiny ze své strany k této deportaci nezavdal;) musel bych tedy za tuto čest deportovance v Brixenu ještě ročně asi 600 zl. stř. ze své kapsy a z hotovosti dosazovat. — Krom toho všeho znepokojuje mne nejvíce ještě to, že mi na roční terminy tuto císařskou gáži vysazují (totiž ne denně neb měsíčně) z čehož souditi musím, že mne zde snad chtějí nechat uvidět Abrahama.

Nemohu si tuto náhlou změnu v jejich systému se mnou jinak vysvětliti rozumně, nežli že mne tím chtějí přinutit, abych konečně podlezl a obdivoval politiku pana Potoka.*) Avšak ani zdejší alpejské povětří není tak silné, aby můj žaludek mohl stráviti jejich systém. Na druhé straně ale mi položili skutečně tímto svým novým 400 zl. ustanovením nůž na krk. Já sice mám nějaké malé jmění, ale nejsem přec kapitalista, který by mohl žíti ze svých ouroků. Pokud

*) Rozuměj: ministra Bacha. Pozn. spis.

jsem zde v Brixenu, nemám vyhlídky ani 100 zl. si vydělat, mohli by mne zde tedy v pravém smyslu za nějaký čas vyhladovět, a čím déle bych zde byl, tím více by se ztenčilo moje nepatrné jmění, a tím více by mi mizela možnost k samostatnosti a tudy eo ipso kuráž.

Musím se tedy, pokud jest čas odhodlati k radikálnému prostředku, který by se srovnával s mou ctí, přesvědčením a se smutnými okolnostmi. Po všestranném rozvažování nezbývá mi nic jiného než vystěhovati se do cizozemska. Tam alespoň někde si najdu nějakou existenci dříve, než své jmění utratím, a kdybych i z hotového žil, budu alespoň na svobodě. Chci jít do tureckého Srbska a čekám jenom na odpověď od své ženy, které jsem všechny tyto okolnosti oznámil, a pak budu žádati vládu o pas. Ty 400 zl. ročně zanechám panu Potokovi, jakožto příspěvek na fundaci jeho baronie anebo na papír k tištění jeho organisačních dekretů . . .

Ovšem jest to pro mne příliš smutná myšlénka, jediné outočiště hledati v dobrovolném vypovězení z Čech: a však vypovězen jsem tak jako tak a mám alespoň tu útěchu, že jsem neutekl z vlasti své, jakožto malcontent, nýbrž že si jen volím mezi dvěma způsoby vypovězení — ten poctivější.

Doufám ostatně, že neohraničené moci své nebudou zneužívati alespoň tak dalece, aby mne nenechali spokojem jít kam chci, a nedali mi pas: ale v tom pádu jsem zcela odhodlán. A mám-li se k něčemu rozhodnout, musí to být nyní, kde mám ještě dost energie: několik let v Brixenu by mne snad připravilo i o tu. — Divím se ostatně, odkud račte mít ještě tak dobrý žaludek, že se zabýváte s representací městskou: potom co Presse psala o Vídeňské, věru přestává všechno. Ten Zang jest přece l . . ., že bych si byl ani sám nepomyslil. H. B.

Napoleon jest moje jediná radost politická — indirecte, a brzy přijde čas, kde budou litovat ti, kteří se z 2. decembru tak radovali. — Poroučím se co nejuctivěji Vašnostině vážené rodině a jsem se vší úctou „sicut erat in principio et nunc et semper, et in saecula saeculorum Amen“.

Sdíleje list ten synu svému poznamenává k němu Dr. Pinkas: „Tak prahne náš dobrý Havel ve svém exilu Brixen-

ském, mravně v okovech spiatý! Srdce se mi svírá, myslím-li na tu šlechetnou mohutnou duši, kterouž namahají se zlomiti . . Jaroš meškú od tří dnů ve Vídni, aby vymohl ne-li jeho osvobození, tož aspoň nějaké zlepšení jeho losu. Pomysli si jen: Havel za ten čas svého pobytu v Brixenu *sešedivěl*! Nevolá to do nebes?!"

Ale pod tím šedivícím vlasem jaké to žáry, jaká pevnost mysli! — Čím více svět tím přemoženým lidem českým pohrdá, tím vroucněji vypovězenec náš tiskne jej ku svým roztouženým prsoum, tím pyšněji obhajuje to, co padlo, tím pevněji věří v jisté vzkříšení. Tělem přikován ku Alpám přece jen všemi myšlenkami, všemi tužbami a city duše své dlí v rodné vlasti, kterou zbožňuje uprostřed pusté cizoty v její osířelosti, o kterou se chvěje, pro kterou trpí s úsměvem *stoika*. Dne 11. března 1852 píše Karel náš svému bývalému kollegovi Al. Krásovi:

„To víte beztoho, že v *Brixenu jen ležím jako minerál*, ale *organický život vedu přece jen v Čechách*, ovšem prozatím jen v duchu a to tak dlouho, až se všemohoucím pánům zase zalíbí, mé tělo dát převézti domů. Proto jest *celá moje radost zde každé psaní z domova*, a když mi nedávno nějaký anonymus-radikalista německé psaní poslal z Prahy, kdežto srdci svému ulehčil hrubými nadávkami proti vládě, těšilo mne i toto psaní, nad kterým bych se jindy byl mrzel. Váš dopis mne ale upomenul v mnohých ohledech na staré časy, když jsme ještě mohli harcovat veřejně s všelikými odpůrci. *Teď mají dobré časy — není nikoho, kdo by je s karabáčem zahánět s očí poctivého publikum. — Pro pořádného člověka, který si nechce boty zamazat, jest nyní čas sedět doma.* — Kterak se zde mám, můžete si pomyslit; jsem zde vlastně *jako vězeň a ještě hůře, poněvadž se zdám býti na svobodě*. Doufám ale, že se alespoň odtud nějak *vyšroubuju*; do Čech není arci naděje přijít. *Ale proto všecko: Sum qui sum!* — Zde v Brixenu arci ničeho dělat nemohu, *přece však času neztrácím*, nýbrž *čtu pilně*, a když již nic jiného, lezu po Alpách a tužím si údy. Proto Vám ale přece nechci radit, abyste se sem také odstěhoval, zůstaňte jen doma. Mně zde sice říkají „Schriftgelehrter", ale ani tento titul by mne zde o hodinu déle nezdržel, kdybych mohl zase z těchto hor na „frei Platz". Ale, jak praví onen Hegelián: „Proti větru

plouti těžké jest“. Kdybych se byl držel této moudré sásady, nebyl bych zde v Brixenu; když jsem ale slyšel, že — vydává své spisy, nelitoval jsem tak tuze, že nejsem v Praze, těše se spíše, že moje oči nevidí tuto hanbu Siona a matky Judy. Máme to zpropadenou belletristiku! Kdyby takhle dr. H—a chtěl ještě vydat nějaký sarkastický gentlemanský román z vyšší sféry a starý P—a idylly a romance! Co dělá prof. Koubek? Budete-li mít kdy a chuť, pište mi zas brzo něco z toho „vyššího“ života Pražského. Servus! H. B.“

„Lezu po Alpách a tužím si údy!“ Slova ta potěšila přátely Havlíčkovy ještě více, než samo ono zmužilé: „Jsem kdo jsem!“ — Poznávali z nich, kterak ani truchlivá ta zima v nehostinném údolí Alpském, ani duchamorná samota neučinily z Havlíčka melancholika, který by v dumném vzdychání a snění se hnětl a užíral.

První úsvit jara vábí, hle, statného sokola na hory ještě sněhem pokryté, aby pookřál u volné velebnosti přírody a tužil se „po zimním spánku“. Nyní, doufali, až jaro rozleje své kouzlo po tom krásném alpském kraji i až za svým Karlem přiletí jeho něžná míru holubice, jeho Julie s milovaným děckem, zpříjemní se trpký los našeho vyhnance a přes léto, kdož ví jak se poměry změní?

Vskutku vymohl toho konečně v dubnu bodrý švagr Havlíčkův na vládě, že „milostivě“ splněn daný slib a choti Havlíčkově dovoleno jíti za svým mužem do vyhnanství, ku kterémuž konci poskytnuto jí ze státních peněz na cestu 150 zl. stř. Nicméně trvalo to až do 4. května, než povolení*) došlo z Vídně do Prahy, takže teprv dnem 11. května 1852 mohla

*) Příslušná listina úřední — rozumí se, německá — zní, slovně přeložena takto: „Paní Havlíčkové, manželce bývalého redaktora Karla Havlíčka v čís. 1098—II. v Praze.

Čís. 1306. PP. Pan ministr vnitra viděl se dle listu došlého pana místodržitele Čech z dne 21. dubna t. r. čís. 2378. PP. pohnuta, aby vyhověl žádosti Vašeho manžela, v Brixenu konfinovaného, bývalého redaktora Karla Havlíčka a dovolil Vám i Vaší rodině přestěhovati se do Brixenu. O čemž dává se Vám vědomost dle dekretu vys. c. k. místodržitelství ze dne 30 dubna 1852 čís. 2898 s tím podotknutím, že můžete sobě k uhražení cestovních výloh vyzvednouti částku 150 zl. stř. v presidiální kanceláři c. k. městského hejtmanství, když podáte kolkovanou kvitanci.

V Praze, dne 3. května 1852.

Sacher Masoch.

se Julie vydati s tříletým miláčkem svým za drahým manželem na cestu do exilu . . .

„Jedna česká matka opouští Prahu“, poznamenává Dr. Pinkas, aby přivedla sebe a dítě své po dlouhém odloučení otci do vyhnanství . . . „Ministr z lidu“ pocítil jakés demokratické vlání v prsou; nedovolil sice vypovězenci, aby se směl přesídlit z Brixenu do Salcpurku, ale jeho choti poslal — peníze na cestu a vypovězenci dopsal, že nemůže sice vyhovět jeho přání ohledně Salcpurku, ale za to že jest mu tím příjemnějším, může-li vypovězenci oznámiti, že není žádné překážky, aby žil spojen s rodinou svojí a že se spolu také opatří čeho potřebí v příčině dostatečné obživy jeho!

„Jest humor v těchto sibiřských nápodobeních. Kdyby jen aspoň našemu vypovězenci dovolili, aby místo sobolův směl honiti tyrolské ty . . . břichopásky a stahovat srst; pak by se mu tam snad ještě zalíbilo v té zemi, kde tak hojně zvěře pro jeho ručnici. Dozvěděl jsem se dosti bezpečně, že veškerá korrespondence mezi Havlíčkem a Čechy zachycuje se v Inspruku v „černém kabinetu“, kdež ji otvírají, bedlivě opisují a „ministru z lidu‘ zasílají. Není to rozkošné? Rakousko prodělalo celou bouři tedy jen za tím účelem, aby místo bývalého hraběte (Sedlnického) „ministr z lidu“ tajemství listovní rušil“.

XLIII.

S Julií.

Dne 21. května 1852 tisknul Havlíček po půlletém toužení opět svou horoucně milovanou Julii a Zdeňčinku na to věrné, vyzkoušené srdce! Jen genius nesmrtelného básníka exilu, jen poeta citu tak hluboce jemného a výmluvnosti tak tklivě vznešené jako Viktor Hugo, nalezl by snad slov pro toto dojemné shledání!

Nyní mohli společně se těšiti, společně snášeti a doufati! Jako blažený ženich svou nevěstu, tak uváděl Havlíček se srdcem mocně vzrušeným svou drahou ženu a dcerušku v nový útulný příbytek, jejž byl jim zatím vyhledal v místě opravdu rozkošném. Na stráni u samého Brixenu měl kupec Vaier,

v jehož domě Havlíčka ubytovali, dosti rozsáhlou vinici, u prostřed které stál jednopatrový zahradní domek, v jehož přízemí byly lisy na víno, kdežto první patro obsahovalo skrovný, ale přívětivý příbytek o dvou pokojích a kuchyni.

„Zde rozbiju stánek svůj“, rozhodl se Havlíček a smluviv se s Vaicrem, neustal, až mu povolili přestěhovati se tam. Zde v samé svěží zeleni rév, na slunné výšině, skýtající půvabný rozhled v alpské údolí, doufal, že Julie jeho zotaví se z přestálých ran osudu a pozapomene aspoň chvílemi, že ji trpký chleb vyhnanství. Sám pak myslel, že bude nyní moci již klidně a s bývalou chutí pracovat.

Upamatujme se, s jakou zálibou již v semináři pražském Havlíček zabýval se národními písněmi slovanskými, především českými a maloruskými, jichžto zvláštní obrazy, tón i obraty byly mu nevyvažitelným předmětem bystrého, k duchu jejich pronikajícího pozorování. K tomuto studium, jež byla léta klopotné činnosti žurnalistické přervala, vrátil se nyní zajatec Brixenský s nevšední horlivostí a v zevrubných zápiskách, činících celou knihu, zůstavil práce své zřejmou památku. Ovocem studia toho byly pak vedle řady epigramů a drobných písní — uvedené již „Tyrolské elegie“. Dojista nejzdařilejší to báseň Havlíčkova, jež nepozbude uchvacující moci své, ani kdyby osobní kouzlo její mohlo kdy pohasnouti, kdyby se nečetla jako kus životopisu psaného vlastní krví našeho velkého vypovězence, ale pouze a hlavně co dílo umělecké. Neboť v básni té vystupuje původnost ducha Havlíčkova nejzřejměji, ona promlouvá k nám nelíčenou a vtipnou řečí prostých těch našich písní, jimiž od věkův ulevovalo sobě srdce lidu českého. Od našeho nedoceněného F. L. Čelakovského nevystihl onen charakteristický jich „úsměv se slzou v oku“, onen kaustický jejich humor skrytý v zeleni dětské naivnosti, onu čtveračivost s příměskem lehkomyslnosti, jakož i ten vzdor prošlehující z chmurna hoře, nikdo bystřeji a šťastněji nad Havlíčka. Ale v písních i v epigramech Čelakovského převládá celkem přece jistá akademická úpravnost, jistá klassická míra; píseň Havlíčkova naproti tomu jest samorostlejší, činí více dojem genialního naturalismu; jeho pravtip, jeho protivenstvím zostřený humor vtiskl ji zcela zvláštní ráz bojem otuženého ducha, který každým slovem směřuje k činu, jemně cítí, ale břitce a jadrně hovoří.

Pod sluncem téhož poměrně šťastného léta uzrály dále překlady třiceti osmi Miskiewičových hlubokých epigramů: „Zdania i uwagi“, jakož i roztomilé téhož ballady: „Paní Twardovská“. Avšak záhy zkalen krátký zákmit blahosti vzácné novým mrakem smutku: v prvních dnech srpna dostihlať z Prahy truchlozvěst o smrti největšího básníka našeho — F. L. Čelakovského, který nám vyrván byl v plném ještě věku mužném, podlehnuv ranám nelitostného osudu, jež valily se na jeho rodinu jako na jeho milovanou vlasť. Víme jak sobě Havlíček Čelakovského vřele vážil netoliko co básníka, ale i co člověka a Slovana; sledoval vždy s živým účastenstvím trpký los geniálního pěvce a učence našeho, který rovněž po léta byl odsouzen k životu v cizině. Když pak konečně již nemohli Čelakovskému nenabídnouti profesury na universitě pražské, uložili mu, aby sepsal české čítací knihy pro naše gymnasia. Čelakovský podjal se práce té, netuše co při ní vystojí. V ministerstvu vyučování sedělť censor, který přísnosti svou překonával všecky někdys Metternichovské censory: Zorával škrtající rudkou svou Čelakovskému poctivou práci jeho arch za archem urážeje se z věcí, v nichž žádné druhé oko lidské nic závadného shledati nedovedlo.

Nikde nestrpěl výrazův „naše česká vlasť“, „náš český národ“, poněvadž znala reakce jen „rakouskou vlasť,“ a „rakouský národ“. I stará báseň kněze Puchmayera shledána byla nebezpečnou! Slovem, novopečený Thunův censor škrtal Čelakovskému (jak sám J. Malý vypravuje) „každé slovíčko, jež by dost málo zapáchalo citem vlasteneckým, neb upomínalo na doby historické, které by vládnoucí reakce nejraději z paměti národa byla vyhladila. Čelakovský nazýval tuto práci svou křížovou cestou, i putoval po ní až do hrobu“. — Kdo ale byl tím nemilosrdným censorem, jenž takto se vyznamenával? Nikdo jiný, než — pan Josef Jireček, který pro své zásluhy o Havlíčka ve „Vídeňském Denníku“ seděl nyní v ministeriální kanceláři co veřejný již služebník vlády Bachovy. — Potřebí líčiti, jak za všech těch okolností smrt Čelakovského dotkla se Havlíčka? Jest tušim přirozeno, že upřímný patriota ve vyhnanství vždy živěji cítí každou bolestnou ránu, která zasáhla jeho národ. Chovať v prsou duši svou, i duši vlasti. A takových ran otřásalo nyní národem naším až bědno! Smrt i reakce stejnou krutostí jakoby o závod kosily v řadách našich, trhajících

se kromě toho den ke dni slabostí a mizerností duší bojácných i nízkých, jež dílem ze strachu, dílem ze špinavé soběckosti opouštěly věc přemoženou a zaprodávaly se proti těm nemnohým její věrným obrancům v služby Jidášské. „Vás odvezli z vlasti“, píše té doby Dr. Pinkas Havlíčkovi z Prahy“ nám vlast samou v pevnost a žalář obrátili; rozdíl tak veliký není. Živoříme zde život nejsmutnější, jaký se mysliti dá. Žádný paprslek naděje neproniká v naše duchovní vězení. Rakousko jest napiato na skřipec a musí prodělati veškeré stupně muk Tereziánského hrdelního práva. My, kteří jsme ne snad svému českému, alébrž rakouskému vlastenectví tolik obětí byli přinesli, my jsme nyní takřka úřadně za ničemy prohlášeni. Emancipace židův zůstala v platnosti, ale emancipace Čechův jest zrušena. Dle dnešních poměrů a nezákonitých zákonů celé občanstvo na dvě třídy se rozdělí: na otroky a zločince, a sice na odsouzené a neodsouzené „zločince“. Takřka mentales. Tak daleko to již provedli. Uhlídáme, jak to ku konci dopadne. — Exeunt omnes, — to jest konec Shakespearovy komedie“ . . .

V jiném listu opět praví: „Veškeré mysle počínají nad Rakouskem zoufati; i ta hloupá Haasovina počíná merčit, jak byla napálena. Vysokou i nižší šlechtu čert béře, že nesmí více oblékat červené fraky, a to je ta jediná, ač chatrná útěcha pro nás ostatní. V tomto punktu má Bach pravdu, neboť červení ti frakové nosívali venkoncem přece jen noční a bláznovské čepice na hlavách, těmi by nám nebylo bývalo pomoženo. Kéž si to hlupci ti zapamatují aspoň pro budoucnost, ač je-li ještě jakés budoucnosti pro Rakousko. Já myslím, že se může mluvit již jen o jednotlivých budoucnostech . . . Kdybychom nebyli obrněni sarkastickým stoicismem, musela by nás co nejbolestněji dojati zkušenost, kterak lidé, kteří ve Vídni a v Kroměříži zdáli se býti tak zcela jedné mysli s námi, dnes stali se zrádci a darebáky, ba kterak i našinci jako P—k, T—k, V—l atd. zradili nás a podporují ministerstvo proti nám pro mizerný roční plat“. —

Věčně týž obraz, táž píseň poroby. Však to není ještě vše. Onen muž, který se nepoddal a nyní za svou věrnost ku právu ve vyhnanství pyká, — ten musí býti ještě pomlouván, zlehčován, za škůdce národa aneb aspoň za pošetilce vydáván. Musí se mu dokázat, že jednal zpozdile, an se ujímal zákona a práva když nikdo jich více nebránil, že jednal šíleně, když se

postavil proti dýce, která dobíjela svobodu a právo, když se nepokořil vítězné moci, jako učinili ostatní . . .

„Ano, zvláštní to zjev," dí Viktor Hugo: „Vypovězenci mají závistníkův! Ploská nicota cítí se býti uražena hrdou protestací přemoženého. Gustav Planche jest žárliv na Louis Blanca, Beculard na Miltona, Jocrisse na Aeschyla. Spánek vypovězeného poctivce nelíbí se těm, kdož sbírají drobty padající se stolů Neronův a Tiberiův. Jak že on spí? Tedy jest šťasten. Kousněme jej. Vrhnou se žárlivě na muže k zemi povaleného, ubitého, z vlasti vymeteného, vypovězeného, přemoženého a vyděděného. Jest to zcela přirozené: stane-li se Vitellius modlou, pak jest Juvenal neřestí".

Do jaké míry vše to i u nás tehda připadalo, poznejme z kritiky jakou tenkráte, r. 1852, přinesl Časopis Musea Českého o vypovězeném, bezbranném našem Karlu. Pocházela z péra Jakuba Malého a zněla doslovně:

„Mnohem lepší síly soustředily se v „Národních Novinách" (Havlíčkových), které po delší čas, (jednu dobu, když Havlíček do říšského sněmu volen byl, pod redakcí Nebeského, pak, když i ten za týmž povoláním do Vídně se odebral, pod redakcí Tomíčkovou, dokud Havlíček poslanectví své nesložil), vším právem platily za výjev panujícího smýšlení národního. Zatím však těkavý duch Havlíčkův, který ještě v září 1848 sám zase v redakci uvázal, neuměl pevně ustanoviti se na jistém nezvratném směru, aniž kdy sobě byl té míry svobody vědom, pro jakou bojovati má.

„Protož brzo nacházíme jej sem tam se kolotati pod vlivem denních událostí, ano často měnil v jednotlivostech své smýšlení ani snad sám o tom nevěda, jak právě kdy vhod mu bylo, někdy jen kvůli tomu, aby měl čemu odporovati, byť odporoval sám sobě. K tomu měl Havlíček jakožto novinář i tu vadu, že neuměl v rozpravách o tak vážných věcech, jako jsou národní a státní záležitosti, zachovati vždy náležité důstojnosti a často vážné otázky rozhodovati chtěl pouhými vtipy. Kdyby Havlíček při svých výtečných schopnostech, vždy na jádro věci uhoditi a ji do jakéhokoliv světla postaviti, byl věci rozbíral více rozumem nežli vtipem, kdyby byl více do jejich hlouby vnikal než na povrchu sem tam těkal, byl by mohl nesmírně více prospěti než skutečně prospěl.

„Větší část úvodních článků jeho zdá se býti psána více pro obveselení nežli pro poučení, jakýž div tedy, že velikému počtu čtenářstva byl oblíbeným žurnalistou? Za to ale u lidí stálejšího přesvědčení a hlubšího náhledu u věc záhy počal Havlíček tratiti důvěru.

„Ba i tak zvané veliké obecenstvo obrátilo se od něho k „Večernímu Listu“, protože tento důslednější byl ve své radikálnosti, nežli Havlíček při mírné svobodomyslnosti. Více ještě způsob nežli směr jeho politiky způsobil Havlíčkovi mnoho nepříjemností, zvláště po obnovené obleženosti, až konečně, když nemohl více vyhověti okolnostem, kterým dokud by byl mohl, vyhověti neuměl, „Národní Noviny“ docela jsou zakázány. Nepokojný duch Havlíčkův, takovými protivnostmi jen více ještě podrážděn, zavedl jej do Kutné Hory, kdežto zarazil nový časopis „Slovan“ vycházející po oktávových svazečkách. Co znatelé povahy jeho předzvídali, stalo se. Jako již dříve Havlíček nikdy na to nedbal, že každá pravda žádá přiměřené sobě roucho: tak nyní dočista zapomněl i na to, že ne každá pravda hodí se pro každého a pro každý čas.

„Osud „Slovana“ i politování hodného redaktora jeho jest známy. Působení Havlíčkovo v Kutné Hoře bylo literatuře naší k veliké škodě tím, že zvláště nižší třída čtenářstva předrážděla si příliš kořeněnými jeho spisy žaludek v té míře, že již nechutná jí strava mírnější chuti, třeba byla sebe zdravější a vydatnější. Co tím uškozeno budou bohužel mít napravovat mnohá léta“. — Havlíček se nebránil ani slovem. Skála zůstává skalou nechť na ni vlna mořska věčně stříká pěnou svou, ba ještě zaleskne se střísněna, tak jako stříbrné vlákno na růži jedinou bývá stopou, že po ní lezla — housenka.

Jiné starosti zaměstnávaly tehda mysl Havlíčkovu. Jeho žádost, aby se směl vystěhovati do Srbska byla odmrštěna; nechtěli jej pustiti z Rakouska, nechtěli mu vůbec dovoliti jiného bydliště nežli v tom zákoutí Brixenském, tu měl zůstati internován. Bůh suď kolik let neb desítiletí tu měl býti živ se svou rodinou o pěti stech zlatých ročně!! Ano, té nízkosti byl schopen onen systém, jemuž sloužili nyní někdejší spolubojovníci Havlíčkovi! Nestyděl se odpůrci tak skvělému, kterého bezprávím zbavil svobody osobní a držel v týraném za-

jetí mimo vlast, vykázati plat jako poslednímu písaři: 1 zlatý 36 krejcarů na den pro celou rodinu.*) —

Však bohdejž byli aspoň za to dovolili nevinně odsouzenému vězni, aby mohl vlastní literární prací sobě chleba dobývati, pokud to vůbec v exilu jest možné. Než slyšme! Nejen že zachycovali a otvírali veškeru korrespondenci Havlíčkovu, však od nastoupení pověstného Kempena v nově zřízené ministerstvo státní policie, pozoroval absolutismus Havlíčka tak jako pozoruje krotitel chyceného lva v kleci. Jeho příbytek byl dnem nocí otevřen policií, která směla nahlížeti kdykoliv chtěla Havlíčkovi do pera a sebrati mu rukopisy, o kterých pracoval dle libosti, bez ohledu na obsah jejich! Co nám praví pro příklad jediná tato poznámka Havlíčkova: „Tyto papíry mně vzal zdejší okresní komissař baron Lichtenthurm na rozkaz vídeňského pol. min. dne 20. října 1852 a vrátili mi je terpv dne 11. prosince 1852. Byly to: Výpisky z Erbena, hotové drobnosti: Börne překlad aforismů; Zschokke: Stupně. Apotheosa Mazziniho. Tajná policie v Louvru. Výtahy z národních písní, epigramy atd. Excerpta z lučby".

Pomysleme si práci duševní za těchto okolností! Kde jest toho spisovatele, jenž by dovedl psáti za neustálé nejistoty, nebudeli přepaden, nevezmou-li mu úřadníci jazyka jeho zhola neznalí vše, co se jim namane, výpisky z národních písní, výpisky z lučby rovněž tak jako rozdělanou studii historickou, nebo práci belletristickou, na niž inkoust ještě neoschl, aby ji buď zničili, anebo teprv po kolika nedělích z Vídně po přehlídce policejní vrátili! Jaký to duch, který nicméně trýzním těm odolá, který v této nejistotě trapné

*) Pro paměť stálou stůjž zde příslušné nařízení v doslovném znění:

N. 41. An Herrn Karl Havliczek. Hier.

In Folge Erlasses Sr. Excellenz des Herrn Chefs der k. k. Obersten Polizei-Behörde FMst. von Kempen, von 24. v. Mts. Nro. 1861/340 I. hat der H. Statthalter untern 31. v. Mts. die k. k. Landeshauptkassa gleichzeitig beauftragt, Ihnen die von 400 fl. auf jährliche 500 fl. Cmze. erhöhte Sustentation vom 21. Mai d. J. als dem Zeitpunkte angefangen, wo Ihre Familie nach Brixen gekommen ist, aus dem Staatsschatze in monatlichen Raten gegen von mir vidirte Quitungen flüssig zu machen. Hievon setze ich Sie zu Ihrem Wissen und Benehmen in Kentniss. —

Brixen, am 10. August 1852.

Der k. k. Bezirkshauptmann

Knoll.

nicméně koná dále svou práci Sisyfovu, který nucen ze svého skrovného jmění ročně dosazovati 500 zl. na obživu své rodiny, šmahem opouštěn od svých bývalých politických přátel, kteří čím dále vždy výmluvnéji se odmlčují ze strachu, aby se nezkompromitovali dopisováním s psancem, nicméně ani slovem trpkým nikomu nevytýká nevděku, nikoho se nedožaduje o zaslouženou pomoc, aniž upadá v zoufalou nečinnost, nýbrž s neúmornou křepkostí ducha svého osvěžuje studiemi nejrozmanitějšími a utrhuje si od úst, aby mohl si kupovati v Brixenu knihy, jichž mu z domova nikdo nepůjčuje.*)

Neumorná ta energie vůle prozařuje vždy ještě také z listův jeho psaných té doby přátelům, ač nelze již nepozorovati jak to ustavičné týrání a pronásledování počíná přece jen již podkalovat onu bývalou jarost a veselost mysli zmužilého trpitele, jehož se zmocňuje napořád větší touha po ztracené vlasti. V dubnu r. 1853 provdávala se dcera Dra. Pinkasa za historika prof. Ant. Springra, který po krátkém, ale slavném působení na universitě pražské, v pověsti muže svobodomyslného a věci národa našeho přejícího, opouštěl tehda Čechy, obdržev professuru na německé universitě v Bonnu. Havlíček býval se Springrem téměř tak za dobré jako s Drem. Pinkasem, a proto píše tomuto nyní za příčinou sňatku dcery jeho:

Brixen, $^4/_4$ 1853.

Vysoce vážený Pane!

Přicházím sice se svou gratulací trochu pozdě — ale to má jenom můj švakr na svědomí, poněvadž jsem teprva dnes od něho zprávu dostal, že za 8 dní bude svatba. Proto ale přece nepochybuji, že moje přání, jakožto upřímné s tou samou laskavostí přijato bude, jako by bylo přišlo v čas. Líto jest mi při tom jenom to, že noví manželé nemohou zůstat v Praze ačkoli jim osobně přáti musím, že přijdou na zdravější, na čistější povětří než věje v obleženosti. Kdy se asi zas my všichni rozprášení do všech uhlů světa v Praze shledáme?

*) Nalezl jsem v pozůstalosti Havlíčkově účet kněhkupce Brixenského Wagnera za kniky, které odebral Havlíček od 7. ledna do 17. března 1852. Jest v nejednom ohledu zajímavý: Nalezámeť tu: Cochemovy legendy, Fornarsariho, Macchiavelli: Il principe, Spisův Robespierrových druhý díl — ale také: Stockhartovu školu lučby, Eisenlohe: Fysiku a Ritterovu knihu o zahradnictví. — Jak patrno zabýval se tedy i ve vyhnanství ještě Havlíček myšlenkou státi se kdys praktickým oekonomem a chtěl se ku povolání tomu důkladně theoreticky vzdělávat.

Nyní však bych se měl přede vším náležitě omluviti u Vašnosti pro své dlouhé mlčení a jmenovitě neodpovědění na Vašnostin velmi milý dopis: ale takový mizerný vypovězenec a káranec jako jsem já najde lehko omluvy a odpuštění. Já alespoň myslím, že se na mne nyní ani nikdo zlobit nemůže. Tenkrát jsem měl úmysl, učiniti nějaké přiměřené kroky u vlády, aby mne buď domů propustili, aneb alespoň pas dali do cizozemska. Proto jsem se všemožně zdržoval psáti komu vyjma mé příbuzné, abych nezavdal žádných příčin k nespokojenosti. Zdá se ale, že mi to bylo málo platné a od té doby co zřízena jest samostatná nejvyšší policie pod Kempenem přece každou chvíli něco proti mně způsobí, ačkoli k ničemu nedávám příčiny. Každou chvíli mám zas nějaké pletky, a ačkoli se to vždy konečně ukáže jakožto bezdůvodné a nepravé osočování „tamen aliquid haeret“. Teď ještě k tomu ty nové události ve Vlašich, ve Vídni a Uhřích, ty diplomatické pletichy ve Švýcařích, v Turcích a ustavičné kysání v celé Evropě, velmi mi odnímá naději na brzké vysvobození odsud, ačkoli zde budu již brzy půl druhého léta. To je jistě mnoho v Brixenu! Alespoň by mne zde neměli nechávat déle než jsem vydával „Slovana“ a to bylo jen 16 měsíců. To by tak byla alespoň jakási dramatická spravedlnost! — Ten čas, který zde budu, mohu si směle odpočítat od svého živobytí, jest to jako zimní spánek medvěda. K nějaké učené práci schází mi zde všechen apparát a k nějaké belletristické zase chuť a dobrá mysl. Již ta myšlénka, že každou chvíli přijde policie zas prohlížeti co jsem napsal, odjímá mi ke všemu chuť, neb žádný člověk nemá rád svůj „Werkstatt“ na ulici neb na rynku.

Přece ale pustil jsem se do obšírné historie Ruska, totiž sbírám jen posud materialie — ale doufám z toho vyvésti spis za nynějších časů tuze ponaučný.

Život zde vedeme tak jednotvárný jako poustevníci a kdybych se někdy nezlobil při čtení „Pražských Novin“ neměl bych pražádnou roztržitost. Při tom se arci musí uznat, že nyní není život ani v Praze mnohem lepší než zde v Brüxenu, ba alespoň zde mohu nosit klobouk jaký chci a smím mít v domě zbraň, kdybych chtěl: za to ale nemohu nikdy mluvit s nikým o pořádných věcech a co nejhlavnější jest, nemohu si ani pomyslit, kdy a jak moje nynější postavení konce vezme.

— Avšak stěžováním svým asi jen přilévám v Praze vodu do moře, neb tam jak ze všeho vidět, také jest velmi málo příčin k radosti. Před nějakým časem navštívil mne zde jeden malíř z Mnichova, také Pražan, a vyřizoval mi pozdravení od Hypolita*) Nemohl jsem se zdržet vzkázati mu, aby sem z jara neb v létě zabrousil. Z Mnichova je sem velmi blízko a pro malíře stojí přece Tyroly za podívanou. Ten samý malíř mi vypravoval, že Hypolit velmi pilně pracuje, a tedy by mu neškodily malé ferie v alpejském povětří, zvlášť nechce-li se do Prahy navrátit dřív, než bude mistr. Mně by to již dokonce neškodilo. —

S podivením četl jsem nedávno v novinách, že anglický vyslanec udělal nedávno jedněm zdejším pramizerným novinám tu čest a žaloval u ministra našeho na hrubosti, jaké se v nich Anglicku dějí. Když některý plotem ohražený tyrolský pochlebník jmenuje Anglicko: Höllenbrand, Höllenkram, Saustall aller Räuber, Kittel feuger Weiber — a to všecko ve verších, mohl by si nechat anglický vyslanec chuť zajít na své reklamace. Dost na tom, kdyby se postaral o to, aby tyto verše a vtipné terče byly rozhlášeny všemi německými novinami. Zde se i sami Brixeňáci za to stydí! To je nejlepší reklamace.

S uctivým poručením k Vašnostině nyní příliš zmenšené rodině končím tato svá Tristia v proze, a přeji jen Vašnosti víc spokojenosti než sám mám. Vašnostin

zcela oddaný Havel.

„P. S. Za onoho času půjčil mi Dr. Springer svůj Humoldtův Kosmos, který nyní ale v Brodě Německém od času mého odvežení s mými knihami leží. Račte mu příležitostně ode mne vědět dáti, že když má nyní po svatbě jiný „Kosmos“, snad nepotřebuje Humboldtův a může tedy počkat, až se vrátím!“

Hluboce dojat tímto listem ubohého Karla našeho, pojal Dr. Pinkas heroické předsevzetí. Havlíček zve syna jeho na léto k výletu z Mnichova do malebných hor Brixenských. Zve jej co malíře a druha svého mládí. Nuže, což aby z malíře stal se — osvoboditel? Po Tyrolsku hemžívá se malířův krajin každého léta; kdož by si tedy povšiml dvou takových malířův, kteří by se od Brixenu s mapami svými zatoulali do hor směrem

*) Míní se tu syn Dra. Pinkasa, Soběslav-Hypolit, jenž odbýval si poslední rok na malířské akademii mnichovské, načež do Paříže se odebral.

na západ, až by v několika dnech, opatřeni ovšem řádnými pasy, dostihli snadno sousedních krajův svobodného Švýcarska? Kdož by v jednom z nich poznal přestrojeného Karla Havlíčka?

Oklikami, s největší možnou opatrností vyrozuměn Havlíček o záměru tom. Avšak on rozvážlivý a příliš svědomitý jako vždy, odpověděl i tentokráte — záporně! Nechtěl sobě vzíti toho na svědomí, aby v případě velmi možného nezdaru obětovný přítel zaplatil službu přátelskou snad mnohaletým žalářem. „Rozhodnu-li se, provedu to jen sám“, byla odpověď poctivce.

Avšak což byl ubohý sám? Nemusel uvažovati, jaká budoucnost by čekala ty dobré, nevinné bytosti, které s ním sdílely vyhnanství, kdyby se mu útěk zhatil a on byl z pokuty uvězněn na léta do kazamat Kufsteinu?... Tím způsobem věc usnula; však po několika nedělích, Bůh ví jakými cestami, zatrousila se temná pověst o ní až k uším ministra policie, což mělo za následek nemalý ruch v příslušných sférách, sesílení policejních očí v Brixenu a konečně předvolání Havlíčka k podkrajskému Brixenskému, kdež po marném inquirování varovali jej velmi důtklivě před každým pokusem o útěk, který prý by měl v zápětí následky co nejhorší.

Marně Havlíček dotazoval se, čeho s ním vlastně obmýšlejí, i dlouho-li má tento jeho exil trvati? Jen pokrčení ramen bylo stereotypní odpovědí. Za to ucítil brzy, kterak jej mají Kempenovi zřízenci v Čechách i ve Vídni stále na laskavé mysli, ba kterak nyní pozornost jejich dvojnásob na něho se upiala.

Mezi spisy, které šlechetná Julie do Brixenu tajně byla přivezla, nalezaly se též úryvky větší humoristické básně Havlíčkovy, k níž první nápad zrodil se již za dávných veselých dnův života vychovatelského na Rusi, o které pak pracovával Havlíček jen ve vybraných chvilích, jako zejmena za svého čtrnáctidenního vězení u profousa na Hradčanech a později v Hoře Kutné, „když ho tak dopálil ten svět, že z kůže mohl vyletět“, se zvláštní passí, jako pro úlevu svojí. Bylo to známá „legenda z ruské historie“, „Vladimírův křest“, jižto v chvílích srdečné veselosti rád předčítával důvěrným přátelům svým, kteříž pak, elektrisováni bujností toho šprýmu rovněž zdařilého jako smělého, nedali pokoje, až jim dovolil by sobě fragment opsali v naději na brzké ukončení. Tím způsobem stalo se, že nyní jakýs tajný donášeč, zaslechnuv kdes o peprné té satiře

na despocii honem udal ministru policie, že Havlíček píše křest sv. Vladimíra v Brixenu a posýlá přátelům v opisech do Čech. Nový poplach. Ihned dostavuje se (v říjnu) policejní komisse do domku Havlíčkova a prohledává mu byt z vrub na vrub, pátrajíc po rukopise Vladimírova křestu. Po marném hledání jest pak Havlíček předvolán dne 29. října 1853 k výslechu na podkrajský úřad brixenský, kdež s ním zavádějí přísný výslech. Ministr Kempen prý má úřední podání o tom, že Havlíček spisuje zde republikánským i atheistickým duchem prosáklou báseň která má za předmět ruského cara Vladimíra a že výňatky z ní posýlá odtud svým přátelům. Havlíček zapsal si pro památku odpověď, jakou dal na to do protokolu. Zněla takto: „C. k. okresnímu hejtmanství není žádným tajemstvím, že moje písemná korrespondence jest přísně střežena. Proto mne musí otázka tato napluiti nemalým podivením. Kdybych byl komu poslal tyto výňatky, nebyla by dojista zůstala jména lidí, kterým jsem je poslal, neznáma. Zdá se, že tu byl úřad někým v omyl uveden. — O celé věci není mi vůbec nic dále vědomo, než-li že jsem skutečně v letech 1842—44, tedy asi před desíti lety, u příležitosti studia ruských dějin v Moskvě připadl na myšlenku, učiniti cara Vladimíra (panovavšího r. 980—1015) předmětem žertovné básně a že jsem také tehda svedl několik veršů, kteréž však neobsahovaly nižádných narážek na přítomnost. Báseň ta byla vůbec příliš šprýmovně psaná, než abych kdy byl mohl chtíti ji uveřejnit, jakož jsem ji také nikdy nedokončil. Snad že jsem před lety něco z ní předčítal, nebo o ní mluvil, a z toho asi vznikla pověst, která nyní s nepravými odchylkami došla k sluchu úřadů.

„Možná jest ostatně i to, že za dob, když jsem býval redaktorem, někdo, jemuž bývaly spisy moje přístupny, báseň tu bez mého vědomí sobě opsal. Jisto ale jest, že jsem z Brixenu nikomu cosi z básně té neposlal. — Vůbec nemohu sobě tyto ustavičné a vždy bezdůvodné žaloby na mne jinak vysvětlit, než-li že moji bývalí hojní protivníci posud neulevují ve své zášti proti mně, a doufám, že c. k. policie, která mne dle všeho pokládá za člověka stále jen zlo kujícího, až se jen ještě hodně takových udání objeví zcela nepodstatnými, posléze sama jiného o mně nabude mínění“.

Upustili od dalšího stíhání, ale Havlíčka ze zajetí pustit nechtěli. Již trávil třetí vánoce v Brixenu, a posud žádné

vyhlídky, žádné naděje na vysvobození! A přece snášel dosud vše s klidem nadlidským, i byl by snášel tak zajisté ještě na dále, kdyby ku všemu nebyl krutý osud spustil do číše krůpěj všech ostatních hořčejší a otravnější. Drsné ponebí horské nesvědčilo slabým plicím ubohé, tolikým utrpením dojaté Julie! Již podzimem r. 1853 stýskávala si na únavu po sebe menší procházce, přes zimu pak seslábla i pobledla ještě více.

S nevýslovnou úzkostí pohlížel Karel náš na toto vadnutí své věrné družky života. Jakž mu ale teprv bylo, když sám lékař uznal, že ponebí alpské jest pro Julii příliš ostré, a nezotaví-li se přes léto, že bude nutno poslati jí buď do Italie, nebo aspoň do zvyklého ponebí Čech.

Nyní teprv odhodlal se Havlíček uposlechnouti dávných domluv bratra i švakra svého a podati nejvyššímu policmistru rakouskému, bar. Kempenovi, tuto žádost:

„Vaše Excellenci! Můj bratr, kupec Frant. K. Havlíček v Brodě Německém v Čechách vyzval mne, abych účastnil se jeho podniku průmyslového, jejž on tamtéž právě byl uvedl v život. K tomu však jest zapotřebí mé přítomnosti a mého osobního spolupůsobení. V zájmu své rodiny, ku zajištění jejíž existence budoucí nenaskytlo by se mi tak snadno opět příležitosti podobně příznivé, cítím se povinna učiniti k Vaší Excellenci zdvořilou žádost, aby vyřknutá nade mnou r. 1851 internace v Brixenu byla zrušena, a mně návrat do Německého Brodu v Čechách opět se dovolil. — V Brixenu, 3. března 1854. K. Havlíček, býv. redaktor „Národ. Novin“ a „Slovana“.

Trvalo pět neděl, než přišla z Vídně odpověď. Zde věrný její překlad:

„Panu Karlu Havlíčkovi v Brixenu. Jeho Excellencí pan náčelník nejvyššího policejního úřadu projevil vysokým výměrem ze dne 1. t. m. č. 1907 panu místodržiteli, že Vaši žádosti za zrušení internace a za dovolení návratu do vlasti Vaši sice tentokráte vyhověti nelze, avšak že se na tuto žádost Vaší vezme zřetel, jakmile veřejné ohledy tomu dovolí, aby se mohla vyplniti. O čemž se Vám následkem sdělení pana místodržitele ze dne 6. t. m. č. 776 věděti dává, abyste se dle toho zachoval. V Brixenu, 12. dubna 1854. C. k. okresní hejtman Knoll“.

„Jakmile veřejné ohledy tomu dovolí!“ Čeho se strachovali pánové? Což nebylo pořád ještě v Čechách dosti hrobové ticho? Při vší té žandarmerii, při veškerém tom policejním apparátu, proti němuž byl onen metternichovský bledým stínem, ještě se pořád báli toho českého lva? Tenkrát si vláda troufala proti národu našemu skutky, jako bylo pověstné sesazení vrchního státního zástupce Hikische a čtyř vrchních zemských radův českých, mezi nimiž byl i někdejší předseda sněmu říšského dr. Strobach, jako bylo sesazení dra. Hamerníka pro jeho slovanské smýšlení, a prof. Hanuše pro jeho svobodomyslný filosofický směr s professury na universitě pražské, a jako bylo sesazení Klicpery s ředitelství českého akademického gymnasia v Praze, aby ono pod novým ředitelem, pouhým Němcem, mohlo být obráceno v gymnasium utrakvistické dle ideálů pana hr. Lva Thuna...

To vše nám učiněno a ta vláda předstírá „veřejné ohledy,“ z kterých prý dosud netroufá si Havlíčka domů pustit! Věru, poklona pro Havlíčka.

Na štěstí vzplálo záhy luzné, vřelé jaro, po něm pak mírné léto a Julie se k neskonalé radosti Havlíčkově utěšeně zotavovala. Karel náš opět se tužil horskými vycházkami, provázen zvykle svou milenou Zděnčinkou, které šlo již na šestý rok: procitlé, bystroduché to dítě, jež bylo blahem svých rodičův. Aby ubozí byli mohli tušiti, jak záhy dítě to bude sirotečkem! Tenkráte Havlíček, uživ vlídnější chvíle, přepracoval a přibrousil na čisto svou stíhanou legendu o křtu cara Vladimíra, chtěje ji ovšem dokončiti.*)

V písemné pozůstalosti Havlíčkově nalezám proužek sežloutlého papíru a na něm po jedné straně Havlíčkovou rukou vypsaný počátek VI. zpěvu „Vladimírova křestu“: „Seděl Vladimír na trůnu ve své residenci“ a t. d.; na druhé straně pak veršík:

---

*) Stopy Brixenského přepracování viděti patrně ve zpěvu druhém, na příklad z místa:

„Věru Vašku, bohem býti,
to žádný špás není:
Brixen ten je proti tomu,
ještě vyraženi.“

Dále ve zpěvu třetím, ze zmínky o Kufšteině a j.

„Bože! kýž jsem policajtem! to je vyražení,
koho chce, toho si chytne a dá do vězení!
Každý si ho musí vážit, kdo naň zaškaredí
pro urážku policajta ve štokhauze sedí“.

a pod veršíkem tento „Plán na Vladimíra“: 1. Vladimír a Perun: Rozkmotření. 2. Vojenský soud nad Perunem. 3. Testament. Trest a resonírování. 4. Bezbožnost. Popis, její následky. 5. Audience. Kněžstvo prosí cara o jiného Boha. 6. Ministerská rada. Mínění o novém obsazení. 7. Carský ukaz, ohlášení konkursu.

Po té je vynecháno prázdné místo, až zcela dole pak čtou se názvy posledních dvou zpěvův:

Bitva rozhodující mezi katolíky a Řeky.
Křest. Konec. Veselosť.

To byl původní rozměr a plán ještě z Kutné Hory; však v Brixenu rozvedl a přepracoval Havlíček Vladimíra takto:

Zpěv 1. Perun a Vladimír. 2. Hospodářství Perunovo. 3. Vojenský soud. 4. Testament Perunův. 5. Bezbožnost v Rusích. 6. Audience. 7. Ministerská rada. 8. Kamarilla. 9. Jezovitský marš. 10. Konkurs.

Ale k dokončení básně pohříchu Havlíček nedostal se. Schází ještě ony dva zpěvy závěrečné: Bitva mezi Řeky a katolíky, jakož i křest cara Vladimíra. Či snad měl Havlíček i tyto zpěvy hotové, jak tuším kdys Trnobranský jistil? Pak již jsou ztraceny, jako ztratilo se celé to množství překrásných listů Havlíčkových k neoželitelné škodě naší literatury a k bolestnému zármutku všech upřímných ctitelův jeho!

Však nechať torsem, „Vladimírův křest“ jest a zůstane znamenitým eposem komicko-satyrickým, jemuž nemá dle mého aspoň vědomí tak hned která literatura rovného. Pro životopisce Havlíčkova je pak hotovou studií. Vidí se tu téměř jak uzrával Havlíčkův filosofický názor světa pod dojmy zkušenosti životních. Ten pohled za kulisy hierarchie v době seminářské, ten obraz despotismu ruského, ta libovůle vojenského soudu hradčanského a konečně to divadlo policejního absolutismu Bachovského — všechny tyto podoby zpátečnictví národomorného vzpružují svobodomyslného pionéře pravdy a poctivosti, který se pokochal v satirách Luciana Samosatského, aby napsal

nám satiru pronikající v samo ledví despotismu světského i církevního, který spojen zneužívá Boha ku svým účelům policejním, chtěje „udržet na uzdě sedláky“. — Odkazujíce k básni samé, (která od let koluje v sterých opisech mezi lidem naším a roku 1880 i v Praze tiskem vyšla s vyobrazeními od E. Lišky) činíme toliko ještě pozorna na její ryze český úsečný vtip, na tu mluvu jadrnou i lehkou, rovněž prostonárodní jako celý ton a rozmar tohoto nejbujnějšího dítka veselé Musy Havlíčkovy, jehož blížencem zdárným jest opět jen Havlíčkův „Král Lávra“, komická to ballada, provedená v Brixenu r. 1854 týmž nedostižitelným lehtavým humorem dle irské ballady, kterou byl r. 1851 Moritz Hastmann přivezl z oné vlasti veselé nouze a vtipného žalu. —

Než, kterak jest nám, uzříme-li, jak touže dobou (12. července 1854) týž laškující humor připadá náhle, — jakoby tušením uchvácen — na nevlídnou tu kapitolu poslední, na thema — smrti? ... Ale Havlíček ještě má dosti síly, aby se jí zasmál, aby ji odzbrojil vtipem a zbavil hrůzy. Umiňuje si, že napíše celý cyklus veršů o smrti a o tom, co nás za hrobem čeká? „Spekulace má jest, přinutit lidi k smíchu nad tím, čeho se jinak obyčejně bojí, neb alespoň neradi o tom myslí —“ píše příteli a posýlá tyto veršíky:

Život věčný.

Nic se netrap duše má,
že je život krátký,
nepátrej co Bůh ti dá
za hrobskými vrátky.

Co lid smrti jmenuje
není ještě konec,
umíráček jenom je
divadelní zvonec.

Bezkonečný světa kruh
točí se vždy vřele:
nesmrtelný jest tvůj duch
v nesmrtelném těle!

On tu jenom znamená
kde jsou aktů meze,
kdy vystoupí opona,
kdy se dolů sveze.

Po aktu se vždy naspěch
herci jen přestrojí,
ale aktů věčný běh
nikdy neostojí.

Hrob.

Synku, radím tobě,
není stejno v hrobě,
nedávej se pochovati
nikde na hřbitově.

Tam nedojdeš slávy:
ve způsobu trávy
spasou tebe každé léto
farářovy krávy.

Lépe samotě,
nech si, synku, radit,
a tam si dej na svém hrobě
mladou lípku vsadit.

Dobře se pod lipkou
budeš, synku, mívat,
pěkně ti tam budou na ni
z jara ptáci zpívat.

Když košatá lípka
rozkvete v červenci,
budou pod ní sedávati
panny a mládenci.

Lípka z tebe ssaje
toku medového,
pilné včelky nasbírají
med do úlu svého.

Dej si, chlapče, radit,
pomni na tu slávu:
ještě budou hezké holky
tebou sladit kávu.

Nevzpomínáme-liž tu bezděčně na mladého, statného vychovatele moskevského, s jakou zálibou kdys pozoroval ruský lid o májové slavnosti na hřbitově vedle „Marinoj rošči“, an na hrobech svých drahých staví samovar, i pije a veselí se „na zdraví nebožtíků“, ba dává i „na čest nebožtíkům“ zahrát kolovrátkáři veselou? Však není-liž nám při čtení veršů těch podobně, jako bylo Havlíčkovi tehdá, když mu onen naivní humor ruského lidu — jak dí — při úsměvu také slzu z oči vylákal?

Ale jak se byla hellensky jaře rozzvučela, tak rázem opět Havlíčkova lýra umlká. Ano, poslední jsou to zvuky, které byla vůbec vydala, poslední paprsky, kterými zaplýtvalo štědře v zem i na blankyt zapadající to slunko obdivuhodného humoru velikého trpitele. Neboť s prchajícím letem prchá i zdraví Juliino a liliemi blednoucí tváří její prokmitává onen podezřelý, horečný nach, který bývá neklamným příznakem — tuberkulosy! Pohled na chřadnoucí mladou ženu podlamuje železného muže.

Již vidí, že není zbytí, že musejí se rozloučiti před podzimkem. Ale milující žena nechce se odtrhnouti od muže vyhnance! Do poslední chvíle brání se odjezdu, jakoby tušila, že se s Karlem svým více neshledá...

Po celý měsíc září r. 1854 trval trapný tento zápas lásky. Konečně se šlechetná žena odhodlává: Vrátí se do Čech, však jen aby odtamtud mohla úsilovněji než zde přičiniti se o vysvobození Havlíčkovo. Nic ji nebolelo více, než-li že z věhlasných našich lidí žádný se ho neujímal, že jej nevinného tři léta nechali mořit ve vyhnanství, aniž by kdo ze všech těch politických přátel byl i jen kroku učinil za toho, jenž odnášel za všecky! Dne 29. září nadešla, po mnohém odkladu, hořká chvíle

loučení. Nebylo při ní úřední staffáže, jako druhdy za oné prosincové noci v Brodě Německém; ale potřebi-liž mi doložiti, že nicméně také dnes měl „starý kozák těsná prsa a zrak zkalený“ — a při všem sebepřemahání nedovedl zůstati pevným, když naň vposled Julie pohlédla tím hlubokým, něhyplným okem svým a malá Zděnčinka prosila: „Tatínku, pojeď s námi!“ —

XLIII.

Oběť a vykoupení.

Nyní teprv bylo smutno v tom domku Brixenském, který býval svědkem tolikých tklivých chvil. Nyní teprv pocítil Havlíček celou drsnost svého exilu, a cítil se v pravém slova smyslu přikována k těm skalám, zatím co srdce i mysl v Čechách dlely. Marně hledá úlevu v práci. V duši jeho příliš neklidno; nemůže o jiném myslet než o své hynoucí Julii. Uzavřen sám o sobě, přemítal neustále zdali věci politické a brzo-li jakýs nadějnější obrat vezmou, dlouho-li mu bude mořiti se ve vyhnanství, jaký osud čeká ještě rodinu jeho. Zatoužil mocí neodolatelnou po vlasti, jejíž neštěstí rozdírá mu srdce, v jejíž vzkříšení slavné však nicméně doufá vírou a nadějí skalopevnou. Listy, které tehda psal Havlíček své Julii a svému švagru Jarošovi, u kterého opět se byla ubohá ubytovala, zjevily by dějinám nejvýmluvněji i hloubku ryzí té povahy i trýzně duševní, jakéž tehda mučedník náš přetrpěl. Bohužel neexistující více! Ztratily se po smrti prof. Václava Zeleného, který jich hodlal použíti k životopisu Havlíčkovu, způsobem nevysvětleným a všechno moje pátrání po nich zůstalo marným. Četl jsem některé z nich počátkem let šedesátých.

Prošlehuje i v nich sice vždy ještě ten neumorný humor, ale již zahořklý a trpký; žíhavým sarkasmem dotýká se krutostí absolutismu, těše se na brzký jeho pád, a dodávaje mysli šlechetné ženě své, o níž se chvěje to dobré, hluboké srdce jeho, tak vděčné za upřímnou, věrnou lásku.

„Z listů těch“, dí Jilji Jahn, (který je tolikéž v letech šedesátých čítal), „až někdy světlo tisku uzří, pozná národ, kterak internování Havlíčkovo bylo příčinou jeho smrti. Ne-

obvyklé, jemu nepříznivé podnebí, touha po domově, krušná samota, stálá nejistota a neukojená naděje užíraly životní sílu jeho jako jed nějaký zvolna a nevidky, ale neodolatelně mořící". —

Však i ten jediný pietou zachovaný dopis Havlíčkův z té doby znázorní nám jeho život v osamělosti Brixenské s dostatek. Píšeť dne 8. prosince 1854 Havlíček Dru. Pinkasovi takto:

„Vysoce Vážený Pane!

Dne 29/11. mne zde, v tom předpeklí, překvapilo radostně Vašnostino psaní od 22., pravá událost, neb již ani nevím jak dlouho jsem od žádného psaní nedostal, vyjmouc mé příbuzné, s kterými jedině stojím v korespondenci. Za několik dní budu slavit, neb vlastně proklínat tříletou výroční památku cesty do Brixenu, a nevidím posud mnoho naděje na navrácení se domů. Živ zde jsem jako poustevník, brzy bych si odvykl docela mluvit, neb nepřijdu často celé týdny do příležitosti hubu otevřít leda v poledne a večer při jídle v hospodě, a tam — mluvím, jen s důstojníky, mezi kterými sedím. O čem, dá se uhodnout: ale hlavní materiál konversace podává vždy jen špatné — víno. Zde se již několik let víno neurodilo, a proto celých 365 dní ve všech hospodách zdejších není slyšeti skoro nic jiného, než nářek na špatné a drahé víno. A já chudák ani v tom punktu nejsem s nimi stejného mínění, neb se mi předce ještě i to víno zdá lepší než ta společnost zasluhuje, a rád bych ho pil, jen kdybych při tom mohl mluvit s člověkem! Co jsem zde, už nevěřím na nesmrtelnost duše lidské, neb se mi zdají být všechny sorty zvířat rozumnější a tudy nesmrtelnosti hodnější než ta zdejší raga lidu, stvořená jak se praví dle obrazu pána Boha! Největší blasphemie, kterou jsem kdy slyšel! Jestli je to pravá kopie, jak ošklivý by musel být originál! A je-li zas originál skutečně takový, jak nás theologové učí, tedy musí být ta zdejší kopie velmi nepodařená, a odřekl bych se všeho přátelství s Hypolitem, kdyby tak špatné kopie dělal. —

Hypolitovi jsem na jeho psaní z Paříže nedal odpověď, — ze samých diplomatických ohledů — tenkrát jsem znovu čekal na odpověď z Vídně stran mého propuštění, a proto jsem nechtěl ani psaní poslat do Paříže, třeba v tom nic zlého (t. j. dobrého) nestálo. Byla mi ta opatrnost čerta platná, jsem zde posud. Jestli tedy skutečně se s ním okolo Vánoc viděti

ráčíte, tak jak z Vašnostina dopisu soudím, žádám ho za odpuštění: on se proto na mne zlobit nebude, však my se předce ještě jednou na tomto světě sejdeme a pak se shledáme nepochybně zas tak, jako jsme se opustili, jen arci o několik let moudřejší, což zvlášť na mně i ze vnitř viděti bude, neb mi zde už hodně sešedivěly vlasy.

Že mne sem dali jakožto liberálního a pro liberálnosť, to se mi zdá jisté: jestli mne zde ale nyní drží zas jen pro liberálnosť neb pro rusomanii, to jest věru těžko udat. My máme vůbec u vlády tu dobrotu, že na nás dva biče pořád nachystané má: Když chce, vydává nás za Maziniany, a když chce za rusofily: biti jsme ale vždycky. Z toho pro čipernou hlavu sama vysvítá přiměřená pro nás role: musíme být liberální co možná nejvíc, a rusomanové taky co možná nejvíc neb mám li pro něco trpět, byl bych osel, abych trpěl nadarmo . . . Ale málem bych byl zapoměl, že již není svoboda tisku a že tedy nemám již právo vysloviti své mínění.

— Hlavní moje lectura zde jsou staré ruské kroniky a — Börne. (Já zde pracuji historii rukou.) K přemýšlení zde mám času až tuze mnoho, sám bych byl radši, kdybych ho měl trochu míň. To mne ale těší, že jsem posud nikdy nelitoval svého předešlého chování: ani toho, že jsem byl 1848 málo radikalní, ani toho, že jsem byl 1850 - 51 nejradikálnější v celém Rakousku (totiž mezi žurnalisty) co arci není tuze mnoho. Já ještě pořád pevně věřím, že se za nynějších časů s pravdou přijde nejdál.

Přeju si stokrát za den, kdybych tak aspoň chvíli mohl zas jednou v Praze si pohovořit, a není snad zapotřebí dušovati se, že to přání moje je upřímné!!

Posud ale jest to vůle Nejvyššího (zde jen míním nejvyššího chefa policie, a ne na nebi) musím se předce jen písemně jak Vašnosti, tak i ctěné rodině uctivě poručit a přáti si, byste nezapoměli na confinírovaného a confirmovaného.

H. B.

Jaká to vždy ještě statečnost mysli, jaká neoblomná síla povahy!

Opět se jen Havlíček trpce zasmál, když mu noblessa věznitelův, jedva že byla rodina jeho opustila Brixen, od 24. října 1854 zastavila vůbec veškeren vykázaný plat na

živobytí ve vyhnanství. Čekal naschvál klidně, co s ním dále podniknou až přes Nový Rok. Pak teprv, 15. ledna 1855 ozval se k místodržiteli tyrolskému, načež mu konečně poslali 83 zl. 20 kr. za listopad a prosinec minulého roku s rozkazem, aby nadále vždy zasýlal kvitance přímo místodržiteli. (Rozhodnutí místodržitele Tyrolského ze dne 16. ledna 1855. čís. 211.)

Již z toho mohl Havlíček uhodnout, že asi marným zůstalo přičinění věrného švakra Františka Jaroše, k němuž se Julie se Zděnkou uchýlila a jenž osvědčil se býti pravým šlechetným přítelem v nouzi.*)

Mocně dojat smutným vzezřením navrátivší se Julie, byltě Fr. Jaroš již v listopadu vydal se do Vídně, kdež chodil od ministra k ministru vymahaje vyproštění Havlíčkovo. Shledal však, že mluví všude jen ku srdcím mramorovým. — Překážky byly takové, že zdálo se holou nemožností překonati je. Avšak pro srdce Juliino nebylo žádných překážek. Každý ztracený den byl ji mukou. Chtěla sama chvátati do Vídně, aby u stupňů trůnu dovolala se práva pro svého Karla. Bodrému švakru nezbývalo, než aby před Vánocemi r. 1854 učinil nový pokus. Tentokráte pohnul aspoň srdcem hr. Lva Thuna tak dalece, že mu týž zjednal přístup k Alexandru Bachovi. — Všemohoucí ministr absolutního Rakouska tvářil se jako milius: „Milý pane Jaroši, je mi líto, ale věc nenáleží již v můj obor, nýbrž v obor nejvyššího náčelníka policie p. bar. Kempena. Do cizího pak oboru působnosti nechci a nemohu se míchati“. Když však Jaroš nedal se tím odbýti, nýbrž ukázal opis onoho rozhodnutí, kterým Kempen v dubnu 1854 Havlíčkovu žádost odmrštil, Bach přečta si to rozhodnutí, jakoby si chtěl zahráti na advokáta: „Nu viztež, tu se vám přece zcela zřejmě nechávají dveře pootevřeny. Tu se praví, že se vezme na žádost Havlíčkovu zřetel, jakmile tomu ohledy veřejné dovolí. Radím vám tedy

*) Prof. E. Tonner svědčí: Švakr Havlíčkův p. Jaroš s chotí svou nejvěrnějšími byli těšiteli a dobrodinci rodiny z vlasti vyrvané. Navštívili ubohé v Brixenu dvakráte a dopisovali často, těšili, posílali rozmanité dárky, poskytovali i podpory peněžní, neboť co vláda podávala na výživu, daleko nepostačilo, aby rodina v cizině sproštěna byla důtklivých starostí o potřeby hmotné. — Lidé, kteří takto jednali, zasluhují vším právem uznání a díky celého národa. Jaké ale výčitky musí sobě dělati ti, kdož mohli proň něco učiniti a zanechali toho! Jaké výčitky musí sobě dělati ti, kdož v čase utrpení hanobili památku Havlíčkovu! . . .

následující: Ať napíše váš švakr novou žádost k nejvyššímu náčelníku policie a svěří ji vám. Vy se jí ujmete a promluvíte o ní s Kempenem. Ale to vám upřímně radím, nezmiňujte se ani slovem, že jste se v té příčině obrátil na mne. To by vaší věci nebylo na prospěch.“ —*)

Jaký to zajímavý pohled za kulissy absolutismu! Na to Havlíček, k snažné domluvě Jarošově, sepsal počátkem r. 1885 tuto novou žádost ku ministru Kempenovi:

„Vaše Excellence!

Vysokým rozhodnutím z dne 1. dubna 1854 čís. 1907 Vaše Excellence ráčila zodpovídati moji žádost za zrušení mé internace v Brixenu a za návrat do vlasti mé v ten smysl, že se na toto přání mé vezme zřetel jakmile tomu veřejné ohledy dovolí.

O té doby minul již skoro opět rok a já trpím nyní již přes tři leta pod vyminečným tím opatřením, které veškeré moje životní poměry na dobro rozvrátilo a budoucí existenci rodiny mé na velikou nejistotu vydává, Ba od některého času přinutily mne okolnosti dokonce i k tomu, že musím se zříci i obcování se svou rodinou; neboť když byla půl třetího roku v Brixenu se mnou strávila, musel jsem ji pro zdejší jí nesvědčící proměnlivé ponebí Alpské, jemuž nijak zvyknouti nemohla, z vážných ohledů zdravotních nazpět do vlasti poslati.

Nebyv odsouzen, a nezvěděv vůbec nikdy příčiny, pro kterou jsem zde držán, snáším tento, pro otce rodiny dojista krutý trest, již po takovou dobu trpělivě a doufám, že jsem za celou tu dobu chováním svým úřadům nijaké příčiny k důvodné nelibosti nezavdal. Nejsem sice s to, abych mohl vystihnouti jakého způsobu jsou ony veřejné ohledy, na kterých závisí můj návrat do vlasti, avšak ježto jsem se i za časův své žurnalistické činnosti vždy jedině touto zabýval a jinakými politickými agitacemi nikdy se nezanášel, nepřijde mi to věru také nyní na mysl a to tím méně, an nepřeji si nyní již ani dráhu žurnalistickou nastoupiti, nýbrž jedině na průmyslovou činnost obmeziti se hodlám, která by rodině mé zajistila hmotnou vý-

*) Vše to hned po rozmluvě s Bachem psal Jaroš Havlíčkovi do Brixenu, uváděje slova Bachova direktně, po německu. Nelze tedy o správné reprodukci jich nijak pochybovati. K. T.

živu. Chtěje se takto ve svém klidném, soukromém žití všeho zdržeti, čímkoliv by veřejné ohledy porušeny býti mohly, doufam, že nebude mi za neskromnost pokládáno, obnovuji-li tímto svou dřívější slušnou prosbu: Vaše Excellence račiž vyříknutý nade mnou trest internace zrušiti a mně návrat do vlasti dovoliti".

V Brixenu, 10. ledna 1855.

Stálo asi ubohého Karla těžkých zápasův, než ku kroku tomu se odhodlal. Ba, kdož ví, byl-li by žádost tu odeslal, kdyby jej švagr Jaroš společně s Julií nebyl za to opětovně žádal a upomínal. Neboť během zimy počala ubohá Julie vážněji churavěti! . . . Přestálý žal, stesk, nejistota do budoucnosti přispívaly zhoubně ku spěšnému vyvinutí její choroby, která s ukrutnou rychlostí pokračovala. Nicméně se udržovala v nevědomí o svém stavu a naděje na shledání s horoucně milovaným Karlem doprovázela a oživovala ji neustále.

Obdržev konečně Havlíčkovu žádost, ucházel se Jaroš již od počátku února o audienci u nejvyššího ředitele policie rakouské. Ale snáze dostati se snad ku caru všech Rossií, než ku policmistru Kempenovi! Pouze odporučení Bachovo bylo by otevřelo nepřístupné dveře nového Sedlnického Rakouska; než slyšeli jsme již, kterak se Bach tomu vymknul. Teprv během března 1855 podařilo se neunavnému přímluvci dostati se přispěním Lva Thuna opět do audienční síně Bachovy. Poctivý Jaroš sebral všechnu svou výmluvnost a vylíčil Bachovi celou tragickou situaci v plné ostrosti pravdy. Démon zdál se býti zaražen. „Přece mně přisvědčíte, že Váš švakr zasluhoval volnou důtku" — odmlouval s těkavým pohledem. Však Jaroš na to: „Co Excellenci důtkou jmenovati ráčíte, jest nejhorším trestem, jestiť to trest vypovězení z vlasti a pokud se mého švakra týká, jest to trest bez vynesení rozsudku, který zaplatí nevinná manželka jeho — životem! . ." Bach se odmlčel a slíbil po té, že se Jaroš dostane ku Kempenovi. Stalo se vskutku a přes půl hodiny trvající důkladná audience skončila těmito slovy všemohoucího velmistra policie: „Pište svému švakrovi, že jste se ho poctivě a statně ujal a že jste konečně — žádného odporu nenalezl!"

Konečně tedy slib vykoupení! Kdož mohl by vylíčiti blahost Juliinu při zvuku této zvěsti! Nová duše v ní vzlétla. Ona líbá jásavě sestru i dítě své a píše svému Karlu, jak ji no-

vina ta uzdravila! Nyní teprve chtěla žíti! . . A zatím nemělo ubohé již býti ani dopřáno, aby dočkala se radostného s ním shledání. — —

Neboť ve Vídni neměli s udělením svobody Havlíčkovi nikterak na kvap. Když mu ji chtěli vzíti, tehdy ani rána dočkati se nemohli, když mu ji ale měli navrátit — jako by se jim z postele nechtělo. Minul týden, pořád žádné zprávy!

A ubohá hynoucí žena Havlíčkova čekala na ni v horečném rozechvění, s tlukoucím srdcem od hodiny k hodině. Jaké štěstí ještě, že neměla ani nejslabšího zdání o svém stavu hrozném. Klamala se tak, že v posledním témdni svého života ještě na tom stála, aby jí byl docela zdravý zub vytržen, tvrdíc, že všechna slabost a všehna horečka její pochází od něho, poněvadž jí pobolíval.

Již minulo úplných čtrnácte dní od slibu Kempenova, ale od Havlíčka pořád ještě žádného telegramu. Byla neděle 15. dubna 1855; teplý, jarní den, plný slunečna vábil k vycházce; Julie vyjela si dopoledne se sestrou a Zděnkou do Stromovky. Na procházce libovala si, že jest jí tak volno, jak již dávno nebylo. — Po návratu cítila se sice velmi zemdlenou, takže ostatní čas strávila ležíc na pohovce; ale při večeři ještě se bavila a na návrat Karla svého těsila . . . Asi k 10. hodině večerní však se horečka zhoršila a nemocná nápadně slábla. Posláno pro lékaře, dávného to vřelého přítele Havlíčkova, Dra. Josefa Podlipského.

Nuže, výborný tento svědek dopoví nám ostatní: „Střež mi Zděnku jako oko v hlavě!“ To slovo se mně posud na mysl vrací, kdykoliv si vzpomenu na Julii Havlíčkovou“ . . . napsal r. 1862. „Proniklo mne tehdáž bolem a úctou k umírající matce. Pronesla je k sestře své, svěřujíc jí v úzkosti smrtelné jediné dítko své. „Střež mi Zděnku jako oko v hlavě! Slyšíš?“ — Pravila to pronikavým hlasem, pomyslila to posledním zaplanutím slabnoucího již rozumu. To když Zděnka byla od ní odnešena. Bylať se rozloučit s matinkou. Děvčátku úzkotlivě se ptajícímu, co to vše znamená, bylo řečeno, že matinka zítra odjede pro tatínka, jehož Zděnka nade všecko milovala, a tím bylo rozespalé dítě pro tu chvíli upokojeno. — Po těchto vyjevech přistoupil jsem k loži nemocné. Ona skleskla na podušku se zamhouřenýma očima a když je opět ote-

vřela, bylo vidět v těch strhaných zracích, kterak jsou řeč té ubohé, mladé oběti již pouhým blábolením . . .

„Radost se v nich zajiskřila. Měla mne za chotě svého a fantasie osladila jí takto poslední chvíle její. Držela mne za ruku, povídala mi o své chorobě a těšila se na brzké uzdravení. Vypravovala o Zděnce a vyčítala mi, že jsem tak dlouho nepsal. Chtěla vědět příčinu. Vyptávala se na některé podrobnosti života brixenského. Cítím ještě tisknutí těch vlhkých, horečnatých rukou, cítím posud polibky těch stydnoucích rtů, které mně co domnělému choti svému dávala. Hrál jsem roli jeho; byl jsem zvyklý co lékař cit svůj opanovat, ale navzdor tomu kanuly mi slze bezděky po lících. „Proč pláčeš?“ tázala se mne ona „Radostí“, zalhal jsem. Nevím však, zdali mne slyšela. Slábla víc a více až skonala bez bolesti, bez trápení, s jmenem Havlíčkovým na rtech o 5. hodině z rána 16. dubna 1855“.

Žalozvěst rozlétla se brzy po naší Praze a způsobila ovšem v kruzích upřímných našincův hluboké pohnutí. Kým by také neotřásla takáto tragaedie života, v němž nebylo ani stínu viny tragické, v němž bylo jen dobro a láska! — „Ve středu 18. dubna byla pochována“ — píše Dr. Pinkas synu svému: „Všickni jsme se tam sešli okolo rakve a ruce jsme si podali. Mrtvola nebyla zakryta, všickni jsme se na ni dívali. Jest to svatá oběť! . . Nemohu dále o tom mluviti; tento hrozný osud našeho přítele jest mi příliš bolestný! Havlíček ještě neví ničeho. Žádalo se o dovolení, aby se přes Štýrský Hradec vrátit směl, tamtě bratr Jarošův na něho čeká, aby mu to sdělil“.

Ano, Havlíček nevěděl a neměl po čas svého vyhnanství zvěděti o kruté ráně tak jako o ní nevěděla posud malá Zděnka. Když se nebohé robě dne 16. dubna ráno probudilo, bylo ihned znepokojené. Tázala se po matince. Řekli jí, že odjela do Brixenu. „A vy jste ji pustili tak churavou? Pamatuju se dobře, kterak ji bylo na nic, když se loučila se mnou!“ Tak zalkalo rozumné šestileté děcko, v němž se jevíval při každé příležitosti hluboký, silný cit.

Nesnadnější ovšem bylo zatajiti věc Havlíčkovi, neboť trvalo skoro ještě celých čtrnácte dní po smrti Juliině, než mu uhodila hodina vysvobození, takže již vznikala obava mezi našinci, zdali snad ten velký průvod pohřební, jenž bral se Prahou

za rakví mučednice, znovu neuzamkl mu dveře jeho vězení? Že i pro Havlíčka tyto poslední chvíle nejistoty Brixenské byly nade vše trapné, každý snadno si domyslí; však což teprv, když Julie náhle přestala mu dopisovati a na všechny netrpělivé dotazy nepřicházely než výmluvy, že prý poněkud churaví a že ji nechtějí rozčilovati . . .

Zlé obavy počaly mrazit mysl Havlíčkovu, ale bránil se jim a doufal, že radost bude pro Julii lékem nejlepším. — Konečně v pátek 27. dubna 1855 stihlo úřední sdělení, že jej propouštějí z Brixenu a dovolují návrat do Čech, ale že nesmí jeti přes Vídeň, v Čechách pak, že nesmí se zdržovati nikde jinde než v Brodě Německém.

Bez dlení zaslal Havlíček bratru Jarošovu, Hynkovi, do Štýrského Hradce tento telegram: „Odjíždím v sobotu 28. Přijedu do Lublaně v pondělí 30. dubna ráno, téhož dne jsem v Štýrském Hradci. Pište to ihned mé paní.“ — —

XLIV.

Dějství poslední.

Bolestné-li bylo r. 1851 vyvezení z vlasti, smutnější byl věru ještě r. 1855 návrat v ní. Jakkoli tehda svíralo se Havlíčkovi srdce lítostí i zlostí, když jej odervali od rodiny a v průvodu četnickém vlékli v neznámou dáli u vyhnanství: však přece utěšovalo se tehda pevnou naději a vírou, že ta krutovláda nebude míti dlouhého života, že dočká se dne, kdy opět uzří vlast svou volnou, blahou! A zatím, hle toho obrazu truchlivého. Půl čtvrta roku minulo a železný absolutismus nerozbornou, olověnou tíhou skličoval zemdlené národy; bídný vyhnanec vracel se do vlasti spoutané a k smrti umlčené, která netroufala si ani dýchati. Nechať se rozhledl po obzoru kamkoliv chtěl, nikde světélka, nikde hvězdy spásné. —

A přece neznal to dosud než polovinu hoře, které jej čekalo v náruživě milované zemi rodné. Dobrý Hynek Jarošův, který jej v Štýrském Hradci uvítal, spatřiv zšedivělý jeho vlas pozbyl odvahy vyjeviti mu hroznou novinu. Dostihli Jihlavi a

Havlíček pořád ještě nevěděl ničeho. Tam jej očekávali bratr jeho František a bratr Julius Alois Sýkora. Však čekali marně. Havlíček zastavil v jiném hostinci a nenašed tu nikoho, po krátkém jen odpočinku jel dále směrem na Brod. „Náhodou“ věděl o tom četník a zavítav do hostince, kde bratr a švakr Havlíčkův dleli, svým pochlubením se, že viděl právě vracejícího se z Brixenu Havlíčka, zdatně jim posloužil. Dali ihned zapřáhnout a pustili se tryskem za bryčkou Havlíčkovou až ji také blíže Štoků dostihli. Když se zobjímali a zlíbali tak srdečně, jako by se staletí nebyli viděli, byla první otázka Havlíčkova: „A co víte o mé ženě? Jak se jí vede?“ A když místo chvějících se rtů jen slzy v očích mužů daly na otázku odpověď, tu Havlíček vytřeštiv oči a zsinav v tváři vzkřikl: „Mluvte! Pro boha, co jest?!“ „Mrtva!“ zněl povzdech ozvěnou a ubohý Karel trhnuv sebou jako by ocel prsa mu byla projela, zkácel se zpět i zakryl si oběma rukama tvář . . . Nikdo neodvážil se přerušiti slovem tu chvíli hrozného omračného bolu jeho. „Mám to osud!“ zasténal konečně hlasem temně žalným! „Když jsem se vracel z Rus, umřel mi otec, teď zas mi umře žena!“ Byl zdrcen na dobro. Celá jeho bytost zdála se býti rozrušena do kořenův. Shledání se s matkou, na kterou se tak těšil, bylo srdcelomné; ten muž žulový, který se nepoddal celému peklu: nyní plakal jak dítě. Musil žádati za dovolení, aby směl do Prahy pocelovati svou nebohou Zděnku, která zůstala u Jarošův a spatřiti hrob své Julie. Pomeškav na to několik dnů v Praze, nebyl všude stejně přijat od bývalých svých přátel a soudruhův politických. Báli se mnozí z nich, aby nepřišli do černé knihy, kdyby se zvědělo, že dosud zůstali Havlíčkovi věrni!! Ano, jest čiro k neuvěření jakou nemužnou bojácností tetelili se tehda u nás lidé společensky zcela samostatní, jaký strach vězel většině tehdejší intelligence naší ve všech údech. Jaký by to byl býval jindy předmět pro Havlíčkovu satiru. Nyní se leda jen trpce pousmál, když se mu starý známý na ulici zdaleka vyhnul . . . Podobal se člověku, pro kterého život nemá již žádného překvapení. Podivuhodná jeho někdys energie jakoby byla praskla pod strašnou ranou osudu. Z hovorného, duchaplného společníka stal se málomluvný v sebe uzavřený samotář, kterému jedině kniha byla přítelem a jediná Zděnka úponkou lásky k životu. Ale i této nejmilejší dušinky své se resignovaně odříkal, zanechav ji u Jarošů, poněvadž nahlížel, že má tam veselejší

a příjemnější pobyt, nežli v pustém domově vdovce. Tak to trvalo s Havlíčkem po kolik měsíců. První radostné vyrušení po dlouhé apathii způsobila mu naše Božena Němcová svou rozkošnou „Babičkou“, kterou na rozdíl od Vrťátkových „Českých perlí“ pojmenoval „pravou českou perlinkou“, pokládaje ji vedle Erbenovy „Kytice“ za nejlepší práci v naší pobřeznové pěkné literatuře. Však největším dobrodincem byla mu vedle času ta velebná, otevřená kniha přírody. Vábila osamělého chodce napořád záludněji v ta šumná zlatoklasá pole, v tichost svých hájů a niv, vracejíc mír v jeho duši a budíc ji zároveň svými skřivany ze sna. Havlíček počal si naříkati na to své živoření bídné, že nemůže nic účinkovati pro lid svůj, že je tu právě tak internován jako v Brixenu. „Dobré to znamení!“ těšili se přátelé, slyšíce ustavičný ten jeho stesk. A neklamali se. Bývalá křepkost ducha, horlivá jeho snaživost pro dobro obecné vůči lidu se vrací. On netrpělivě cloumá řetězy policejní dohlídky, kterouž posud mu vážou ruce i nohy, činí pokusy, aby se jí zbavil a hledá sobě přiměřeného zaměstnání praktického. Pomýšlí znovu na rolnictví, které by sloučil s rationelním průmyslem hospodářským, studuje lučbu rolnickou, baví se s včelami, hovořívá opět rád s rolnickým lidem, a sleduje živě dramatický rozvoj ku katastrofě dospívající války na Krymu. Hrdinná obrana Sebastopolu, statečnost ruského vojska, nevděčná politika Rakouska vůči caru Mikuláši, vše to mocně jej dojímá . . .

Po bývalém humoru ovšem nebylo dosud ani potuchy. Přestálé strasti nevryly sice vrásek do čela, ale z duše vypudily bývalou veselost. Jen když přijela na prázdniny Zděnka se švakrem Jarošem, rozjasnila se tvář Havlíčkova odleskem blahosti a mohlo se doufati, že dítě to, na němž srdce jeho viselo, časem setře poslední chmúry s čela, které neslo korunu trnovou.

Nejedna zajímavá episoda odehrála se v tom zátiší německobrodském. Přišel tak mnohý věrný druh, aby objal a potěšil svého drahého Havla. Přišel mimo jiné i šlechetný Musil Jihlavský a hle, Havlíček měl dosud dobře uschovaný onen průvodní list, jejž mu byl před 4 lety přítel opatřil. Vrátil mu jej s tou správností, kterou vyznamenával se vždy a ovšem i se srdečným povděkem.

Však nejtklivější episodou z doby té bylo shledání se s Jos. Kajetánem Tylem. — Upamatujeme se, jak Havlíček

před desíti lety v plné bujaré síle zkritisoval Tylova „Posledního Čecha“ a jak ostrá ta kritika Tyla zranila. Nyní slavený a nejpopulárnější kdys belletrista náš přišel náhodou do Německého Brodu co — chudý divadelní herec, jsa regisseurem kočující divadelní společnosti Zöllnerovy. Ano, takové trní nastlal osud v dráhu šlechetného toho muže a národovce nejryzejšího, který ze všech spisovatelů předbřeznových nejvíce srdcí zanítil pro svatou naši věc, nejšlechetnější pocity vzbudil v lidu českém: lásku to k národu, jazyku a vlasti rodné, který od mládí celý život věnoval jen myšlénce vznešené, téže myšlence co Havlíček. Nyní muž ten, pronásledován nepřízní reakce Bachovy, opuštěn od bývalých přátel, před časem sestaralý, churav a chud octnul se na blízce někdejšímu svému literárnímu odpůrci. Jak bylo asi v tu chvíli našemu Karlu? Skutek dopověz. Jakmile zvěděl, že Tyl do Brodu zavítal, přiměl Karel Brodské k tomu, aby na počest zasloužilému národovci a duševnímu bohatýru pořádali v blízkém Želivě přátelskou hostinu, ku kteréž i on, Havlíček se dostaví. Vskutku také dostavil se a tu před svými sourodáky, podávaje Tylovi pravici, Karel náš upřímnými slovy hlasitě vyznal, jak že se v mladickém zápalu před desíti lety svou příkrou recensí proti Tylovi přenáhlil, jak toho již mnohokráte litoval a jak má za svou povinnost chybu svou napraviti veřejným odprosením muže, před jehož neocenitelnými zásluhami, před jehož obětovným životem se koří . . . Šlechetný Tyl byl tak dojat, že beze slov klesl Havlíčkovi v náruč a líbaje Brixenského mučedníka, oslzel. Za nejsrdečnější zábavy po té oba ti duševní heroové naší, kteří naučili více lidí po česku cítiti a jednati, kteří rozšířili více světla v národě, než dovedla by celá akademie učenců, dlouho prodleli při sladkobolných zpomínkách a rozloučili se co nejlepší přátelé, netušíce ani, že vidí se v životě naposledy.

Po měsíci na to, k vánocům r. 1855, přišel Havlíček opět do Prahy ku své Zděnce, maje dovolení pobýti zde 14 dnův.

Byl to jen úzký kruh přátel, které za pobytu toho navštěvoval, nebo kteří se scházeli u Jarošův. Tehda ještě nestýskal si Havlíček na žádnou chvrobu. Vypadal sice na svůj věk, 34 let, záhy sestaralý, ale chůze byla pružná, hlava jako vždy jindy vzpřímena na silném týlu, celé držení těla statné. Přátelé s radostí znamenali, jak se byl přes léto duševně zotavil, že je již opět, až na tu bývalou veselost, tím starým v půtkách otu-

ženým kozákem, který se bohda proseká veškerým tím hložím, až dočká se s námi opět dnův šťastnějších a blažších. —

A zatím již dávno hlodal tajný červ v cévách tohoto kmenu cedrového, zatím již v těch zkoušených prsou brala počátek táž choroba hrozná, která tak krutě zlomila jeho nezapomenutelnou Julii. Vrátiv se do Brodu Německého zahrabal se Havlíček znova do knih, jichž byl sobě z Prahy notnou zásobu přivezl, i pracoval s touž klopotností ducha jako vždy jindy. Ale po několika nedělích, asi v únoru 1856, počal si stýskati, že nevydrží již tak dlouho pracovat jako pracovával, že po několika hodinách již cítí se unavena. Příbuzní jeho pak s úzkostí pozorovali, kterak tou měrou, v jaké vítězí pronikavý bystrý jeho rozum nad vzpomínavým citem, tou měrou, jakou napíná se jeho duch k novému vzletu, hubení tělo Havlíčkovo, zapadá šije jeho, kalí se mu hlas a podezřelý kašel i ve spaní jej rušívá ... Radili mu, aby se šetřil a léčil. Když pak od velikonoc kašel se horšil, ba když dvakráte i krev vyhazoval, tu ovšem již co nejdůtklivěji dolehali naň, aby se poradil s lékaři v Praze.

Ale trvalo přes polovici května 1856, než sobě Havlíček vymohl k tomu od místodržitelství povolení. Dne 24. května byl konečně v Praze a navštívil nejdříve svého starého přítele, bodrého lékaře a lidumila Podlipského. Tento prohlédnuv perkussí jeho plíce, měl co činiti, aby se opanoval a utajil před Karlem své ukrutné překvapení: Shledalť, že jsou plíce Havlíčkovy zachváceny tuberkulosou! Nechtěl ale vlastnímu rozpoznání ještě věřit i pozval na den 28. dubna 1856 prof. Hamerníka na konsilium. A nyní postupme slovo opět šlechetnému lékaři samému:

„Pamatuju se, píše, posud bolestně na den, kdy jsme byli, professor Hamerník a já, vyzváni, vyšetřovati zdraví muže, na němž visela láska a naděje veškerých Čechů. Perkutovali jsme, pohlédli jsme za zády jeho na sebe ... zkázonosný to pohled! Ortel smrti četli jsme jeden v očích druhého. Hamerník mou důminku úplně potvrdil. — 30. května podali jsme o Havlíčkovi místodržiteli Mecsérymu toto vysvědčení lékařské v řeči německé. „Nižepsaní dosvědčují tímto, že p. Karel Havlíček už po delší čas na poznenáhla přibývající obtíže prsní churaví.

„Tentýž obzvláště počátkem běžícího roku jest očividně a nápadněji churav, kašel jest častější a prudší, dvakrát se do-

stavilo chrkání krve, žlázy po pravé straně krku jsou naduřelé až zvící oříšku lískového, zatvrdlé a při dotýkání bolí; začasté průjmy; od polovice dubna přechází hlas a jest sípavý, tělo celé patrně hubení. Při fysikálním ohledání nacházejí se hoření části plic, zvláště však na levé straně, zhuštěné, v levém plíci zvředovatělé doupě může být zřejmě prokázáno. Pan Karel Havlíček est tudíž zachvácen známými tuberkulemi, které se v plících a žlázách na krku dokázati dají. Nížepsaní podávají toto vysvědčení dle svého nejlepšího vědomí a svědectví a přejí si, aby toto věrné a věci přiměřené zdání v prospěch nemocného bylo za pravé uznáno, aneb aby nemocný ještě od jiných znalců byl bedlivě prohledán a vyšetřen.

V Praze, dne 30. května 1856.

Prof. Med. Dr. Jos. Hamerník.
Dr. Jos. Podlipský".

Toto vysvědčení bylo po místodržitelství do Vídně posláno by mohl Havlíček v Praze zůstati a zde se dáti léčiti. Chování bývalého místodržitele p. barona Mecsériho bylo velmi vlídné; za to však choval se jeden podřízený úředník velmi surově vytrhl z Jarošových rukou vysvědčení a křičeti se jal: „že Havlíčka druhého dne ráno žandarmy dá z postele na železnou dráhu vynesti", což se ovšem nestalo, jelikož od místodržitelství dovolení k dalšímu pobytu v Praze se obdrželo —

Ačkoliv se tajila před Havlíčkem jeho nebezpečná choroba přece on tušil, že více se neuzdraví, a když se mu jiná methoda léčení nabízela, jakýmsi šartetánským způsobem, studenou vodou, pronesl slova ta: „A kdybych věděl, že mne toto spasí od smrti, přece bych se dal léčit jen Hamerníkem a Podlipským".

Sil ustavičně ubývalo, až jsme se usnesli jej do Šternberka u Smečna na venkovský vzduch poslati, kamž se 22. června 1856. odebral".

Ve Šternberském parku obýval Havlíček pokoj ve ville náležející Dru. Jirušovi, obsluhován jsa zahradníkem Gerhardem který posud žije a takto vypravuje: Havlíček zde bydlel velmi rád. Když do Šternberku přijel chraptil a sípal tak, že nemohl dobře polykat. I při polévce kašlal. Psal do poslední chvíle a dopisoval často svým přátelům do Prahy. Nikdo ho zde nenavštěvoval a on též po nikom netoužil. Navštěvoval pouze jediného člověka v Šternberku: mlynáře to Beránka, sta-

rého vlastence, který v roce 1849 byl pro politické věci k smrti odsouzen, což mu ale ve 20letý žalář změnili, z kterého byl po šesti letech na přímluvu hraběnky Clamové propuštěn, aby spatřil rodinu a mohovitost svou — zničenu. S tímto těžce zkoušeným mužem Havlíček jedině obcoval. Nejraději mluvíval o své nebožce paní a o své Zděnce . . . Posledních čtrnácte dnův nemohl spát. Psal tedy do Prahy o lék, načež mu Dr. Hamerník poslal 8 prášků, aby vždy večer jeden bral. –

„Když jsem mu první dáti chtěl“, vypravuje starý zahradník dále — „řekl mi Havlíček, že si jej vezme sám. Ráno pak leželo na stolku osm prázdných papírků, Havlíček ale spal tvrdě v jednom kuse dva dni a dvě noce! Když pak procitl, už nevěděl o sobě, blouznil a v tom stavu byl proti své vůli odvezen do Prahy . . .“ Po důležitém tomto svědectví, které tuším žádný upřímný Čech nepřečte bez mocného pohnutí, nechmež opět dolíčiti tragoedii našemu taktéž již zvěčnělému Dru. Podlipskému: „Dne 22. července, tedy právě po měsíci, co žil ve Sternberku, přišel od Havlíčka dopis na pana Jaroše; dopis byl mně 23. ukázán. Havlíček si v něm chválil domnělý postup svého zdraví, psal z počátku pevnou, ku konci listu však již patrně třesoucí se rukou — avšak ejhle! neslýchaná tu chyba gramatická! Ta mne polekala. Bylať mi tak nebezpečným symptomem, že jsem pravil: „S Havlíčkem musí být zle“, a okamžitě se rozhodl, že se musím o stavu jeho přesvědčiti. Hned s úsvitem druhého dne, 24. července, vyjel jsem s jeho švakrem p. Aloisem Sýkorou do Sternberka. Přijeli jsme tam k 8. hodině. Nalezli jsme Havlíčka v posteli a už divně blouznícího. Seznal jsem, že tuberkule již i v mozku se vyvinuly! Gramatická ona chyba byla první známkou toho záchvatu . . . Odpoledne na to dal jsem jej snésti do vozu a ujížděli jsme ku Praze. Horečka zmítala neustále naším drahým nemocným. Musil jsem jej držeti, aby mi s vozu neseskočil, — On, jenž tak chladnokrevně splašenými koni unášeti se dal při své osudné cestě do Brixenu! . . . Když jsem však viděl, že má úmysl rozbiti okno u vozu, nechal jsem jej schválně vyvésti tento záměr, počítaje na to, že jej prudký ten čin, pohled na rozbité sklo a ten šramot při tom jaksi vzpamatuje a umírní. Nemýlil jsem se. Když bylo okno rozbito, usedl Havlíček do koutka a byl od té chvíle tichým.

„V Hostivicích mu dle zdání mého naposledy vy-

svítlo světlo života a rozumu: Bylo tam slyšet z hostince zpívání českých písní. On se pousmál a položil na mé rámě ruku, neřekl však ničeho. Když jsme přijeli na Hradčany, neznal ničeho více! Jeho strhané zraky těkaly sem a tam. Jmenoval jsem mu stavby, upozorňoval jsem jej, ale přesvědčoval jsem se víc a více, že mi již nerozumí a že jej nic více nezajímá!! —

K 8. hodině večerní přijeli jsme do Prahy ku páně Jarošovu bytu na Novém městě pražském čís. 1029 proti státnímu nádraží. Zde uložili jsme nebohého na tutéž postel, na kteréž skonala jeho choť, v tomtéž pokoji na tomtéž místě. Nepoznal již ani svou dcerušku, kterou mu přiváděli! Vůbec také již k sobě více úplně nepřišel". — Tak ležel mučedník náš v agonii pět nocí a dní, mezi kterouž dobou P. Řezáč jej zaopatřil svátostí umírajících. Jeho poslední slovo v přítomnosti Dra. Pinkasa vzdechnuté bylo: Julie!.. Dne 29. července 1856 odpoledne jakoby oživoval... Dával znamení, že chce něco napsat. Přinesli mu papír a tužku a ubohý pravicí neustále až do skonání svého pohyboval jakoby psal.. O páté hodině odpolední však tužka vypadla z ruky, hluboký povzdech a hrdinný mučedník — — dotrpěl!!

Tak shasla naše hvězda. Veliký Čech a Slovan, chrabrý, upřímný, sebeobětovný, jediný náš Karel Havlíček Borovský!

„Věčnaja mu paměť!"

OBSAH:

Strana

Předmluva 1
I. Nejdávnější zpomínky 8
II. Zasvěcení mladého žití 17
III. Ideál a skutečnost 23
IV. Na troskách 34
V. Světem na zkušenou 43
VI. Cesta na Rus 54
VII. V srdci Slovanstva 65
VIII. Návrat do vlasti 85
IX. Smělý harcovník 92
X. Redaktorem 108
XI. Pravdou i žertem 121
XII. Julie 131
XIII. Líbánky svobody 141
XIV. Obrana proti Frankfurtu 151
XV. Za důležitým posláním 161
XVI. Před výbuchem 171
XVII. V dnech bouřlivých 185
XVIII. Z vězení do parlamentu 199
XIX. Mezi Charybdou a Scyllou 209
XX. Mezihra na Moravě 226
XXI. Před katastrofou 248
XXII. Státní převrat 266
XXIII. Na stolici obžalovaných 281
XXIV. Osamělý bojovník 288
XXV. Pod vládou meče 299
XXVI. Potlačení „Národních Novin“ 313
XXVII. Do Kutné Hory 349
XXVIII. První číslo „Slovana“ 361
XXIX. Aristokracie a byrokracie 370
XXX. Výprava proti „Slovanu“ 385
XXXI. Duch a srdce 401
XXXII. „Vídeňský Denník“ 407
XXXIII. Za zlatou svobodu 423
XXXIV. Přítel chudého lidu 441
XXXV. „Epištoly Kutnohorské“ 451
XXXVI. V politickém předpeklí 485
XXXVII. Politický charakter 496
XXXVIII. Čím dál, tím hůř 509
XXXIX. Konec „Slovana“ 522
XL. Porota Kutnohorská 536
XLI. Zavlečen do vyhnanství 558
XLII. Život vypovězencův 570
XLIII. Oběť a vykoupení 596
XLIV. Dějství poslední 604